

HEYDƏR ƏLİYEV

MÜSTƏQİLLİYİMİZ

ƏBƏDİDİR

iyirmi səkkizinci kitab

iyun, 2000 - iyul, 2000

AZƏRNƏŞR
BAKİ-2009

HEYDƏR ƏLİYEV

çıxışlar • nitqlər

bəyanatlar • müsahibələr

məktublar • məruzələr

müraciətlər • fərmanlar

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

İdarəsi

 PREZİDENT KİTABXANASI

AZƏRNƏŞR

BAKİ-2009

BBK 32
Ə 56

Buraxılışına məsul
 akademik

RAMİZ MEHDİYEV

ƏLİYEV HEYDƏR

Ə 56 Müstəqilliyimiz əbədidir. B., Azərnəşr, 2009, 480 səh.

Müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu, xalqımızın ümummillli lideri Heydər Əlirza oğlu Əliyevin çoxcildlik əsərlərinin bu cildinə 2000-ci ilin iyunundan iyul ayına qədər olan dövrdəki nitqləri, çıxışları, bəyanatları, müsahibələri, məktubları, müraciətləri, təbrik teleqramları və s. daxil edilmişdir.

Kitabda «Xəzərneftqaz-2000» Beynəlxalq sərgi-konfransda dərin məzmunlu nitqi, Tehrandə İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının – EKO-nun üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının VI zirvə görüşündə, həmçinin Moskvada MDB ölkələrinin dövlət başçılarının növbəti zirvə görüşündə dövlət və hökumət nümayəndələri ilə apardığı dərin məzmunlu danışıqlar, nüfuzlu informasiya vasitələrinə verdiyi bəyanat və müsahibələr, ikitərəfli münasibətlərin daha da möhkəmləndirilməsi və genişləndirilməsindən, Dağlıq Qarabağ probleminin həlli və münaqişənin nizama salınması ilə əlaqədar ölkəmizin prinsipial mövqeyindən bəhs edən materiallar toplanmışdır.

Ə 0801000000
M – 651(07) – 2009

BBK-32

**«AZƏRNEFTYAĞ» İSTEHSALAT BİRLİYİNİN
İŞÇİLƏRİ ÜÇÜN TİKİLMİŞ YENİ YAŞAYIŞ
BİNALARININ İSTİFADƏYƏ VERİLMƏSİ
MÜNASİBƏTİLƏ KEÇİRİLƏN
MƏRASİMDƏ NİTQ**

Bakı, Xətai rayonu

3 iyun 2000-ci il

Əziz bacılar və qardaşlar!

Əziz neftçilər!

Əziz dostlar!

Mən sizin hamınızı səmimi-qəlbdən salamlayıram və şadam ki, bu gün sizinlə görüşmək mənə nəsib olubdur. Azərbaycanın neft sənayesinin böyük tarixi var. Hər halda, sənaye üsulu ilə neft hasil olunmasının və emal edilməsinin 150 ildən artıq tarixi var. Azərbaycan neft ölkəsidir. Azərbaycanda neft sənayesini bir neçə nəsil yaradıb, inkişaf etdirib və bu səviyyəyə çatdırıbdir. Azərbaycanda neftçilər həmişə aparıcı qüvvə olublar. Neft sənayesi, xam neftin emal olunması Azərbaycanın iqtisadiyyatında həmişə çox görkəmli yer tutubdur. Azərbaycan öz nefti, neftçiləri, yüksək səviyyəli mütəxəssisləri ilə dünyada böyük şöhrət qazanıbdir.

Keçmişdə bizim yaşadığımız Sovetlər İttifaqında yeni-yeni neft regionları yaranmışdı. Ancaq təsadüfi deyildir ki, onların adına «İkinci Bakı», «Üçüncü Bakı», «Dördüncü Bakı» deyirdilər. Çünki keçmiş Rusiyada, ondan sonra isə Sovetlər İttifaqında, demək olar ki, bütün dünyada neftin çıxarılması və hasil edilmiş neftin emalı təcrübəsi Azərbaycandan başlan-

mışdır. Ona görə də burada çox bilikli, bacarıqlı, təcrübəli mütəxəssislər – mühəndislər, texniklər, geoloqlar, alimlər yetişmişdir. Onlar İkinci dünya müharibəsindən sonra – 1940-cı, 1950-ci, 1960-cı illərdə keçmiş SSRİ-nin bir çox vilayətlərində, ölkələrində – hətta uzaq Sibirə qədər – neft yataqlarının canlandırılması, neftin hasil edilməsi və neft məhsulları istehsal olunması işləri ilə məşğul olublar. Onların çoxu indi də həmin diyarlarda yaşayırlar, o yerlərin sakinləri olublar. Bu da bizi sevindirir. Ona görə ki, Azərbaycan xalqı, mütəxəssislərimiz elə yüksək səviyyədədirlər ki, gəlib Rusiyanın müxtəlif bölgələrində öz təcrübələrini tətbiq edib, insanları bu peşəyə, bu sənətə öyrədə biliblər.

150 illik tarixdə Azərbaycan neftçilərinin yolu asan olmayıb. Neftin hasil edilməsinin, emalının o vaxt və indi hansı səviyyədə olduğunu siz də bilirsiniz və bu bütün dünyaya da məlumdur.

Əsrin əvvəlində dünya ictimaiyyətinin, dünya biznesinin, dünya iqtisadiyyatının diqqəti buraya cəlb olunduğu zaman Azərbaycanda neft hasil edib, onu emal edib xaricə göndərənlər, yəni xarici şirkətlər gəlib buralarda yerləşmişdilər. Təbiidir ki, o vaxt neft yataqları olan yerdə, ilk növbədə Balaxanıda, Suraxanıda və başqa yerlərdə, yəni Abşeron yarımadasında hasil edilirdi. O vaxt neft emal edən müəssisələr yaradılması üçün Bakının bu hissəsində yer seçmişdilər. Nə üçün bu hissəsində? Birincisi, o vaxtlar burada o qədər yaşayış binaları yox idi. O vaxt bu yerlər boş idi və burada insanlar yaşamırdı. İkincisi də, bu yer dənizin sahilindədir. Çünki istehsal olunan neftin, hasil edilən məhsulun nəqli və başqa yerlərə göndərilməsində dəniz nəqliyyatının çox böyük əhəmiyyəti vardır. Eyni zamanda, bu yer dəmir yoluna da yaxındır.

Beləliklə, burada neft emalı zavodları yaranmışdır. Təsəddüfi deyil ki, Azərbaycanda neftin hasil edilməsi və emalı ilə məşğul olan ilk xarici şirkətlərin başçıları – Nobel qardaşları

məhz burada özlərinə məlikanələr – bilmirəm, ona indi nə deyirlər – bağlar düzəltmişdilər, istirahət edirdilər, yaşayırdılar. Deyəsən ona indi də Nobel baği deyirlər.

Xatirimdədir, gənclik illərimdə mən buraya gələndə bu park «Pote Fane» parkı adlanırdı. Sonralar ona «Nizami parkı» adını verdilər, indi isə dəyişdiriblər. Yenə də deyirəm, bunlar hamısı mənim xatirimdədir.

Təbiidir ki, neft çox dəyərli bir məhsuldur, insanlar üçün, dünya üçün çox lazımlıdır. Amma eyni zamanda bu elə bir məhsuldur ki, onun hasil olunması insanlara çox çətinliklər yaradır. Təbiidir ki, neftin emal olunması texnologiyadan, texnikadan asılıdır. Bu da çox böyük problemlər yaradır.

Təbiidir ki, burada yaranmış emal zavodları neft emal edirdi, neft məhsulları əldə edirdi, gəlir götürürdü, amma texnika və texnologiya indiki səviyyədə olmadığına görə onlar ətraf mühiti tamamilə zəhərləmişdilər. Ona görə də bakılılar buraya «Qaraşəhər» adı vermişdilər.

Burada təkcə neft emal edən zavodlar yox, bir çox başqa zavodlar da var idi. Bunu bir neçə dəfə demişəm, mən gənclik illərində ilk dəfə Bakıda olanda – o vaxt buraya tramvay işləyirdi – tramvaya minib Nizami adına parka gəzməyə gəldim. Mən burada nəfəs ala bilmirdim. Çünki neft tullantıları, kükürd və başqa kimyəvi maddələr buranın havasını o qədər gərginləşdirmişdi ki, bu yerdə nəfəs almaq mümkün deyildi. Sonrakı illərdə vəziyyət bir az yaxşılaşmışdı, amma o qədər də dəyişməmişdi.

Mən deyə bilərəm ki, Azərbaycanda neft sənayesinin tarixi bir neçə mərhələyə bölünə bilər. Birincisi keçən əsrin 70-ci illərindən başlamış bu əsrin 20-ci illərinə qədər olan dövrdür. İkincisi 1920-ci illərdən başlamış 1960-cı illərin sonuna qədər olan dövrdür. Üçüncü dövr isə 1960-cı illərin sonunu, 1970-ci, 1980-ci illəri əhatə edir.

Mən bunu nə üçün belə mərhələlərə bölürəm? Çünki 20-ci illərdə Azərbaycanda neft hasilatı genişlənmişdi, amma neft Nobel qardaşlarının, Montaşov qardaşlarının və başqalarının tikdiyi elə o köhnə qurğularda, müəssisələrdə emal olunurdu, onlar dəyişilməmişdi.

Biz Azərbaycanda neft emalı və neft məhsullarının alınması proqramını ilk dəfə 1970-ci illərdə həyata keçirməyə başladıq. O vaxt böyük bir proqram yaratdıq. Həmin proqrama görə, yeni, müasir texnikaya və texnologiyaya malik olan zavodlar yaranmalı, bütün köhnə qurğular, zavodlar aradan çıxarılmalı idi.

O vaxt biz birinci növbədə Keşlədə yerləşən birlikdə – indi ona «Azərneftyanacaq» birliyi deyirlər – «ELOU-AVT-6» qurğusunu yaratdıq. Sonra orada yüksək keyfiyyətli benzin istehsal edən riforminq qurğusunu yaratdıq.

Xatirimdədir, 1975-ci ildə biz Azərbaycan iqtisadiyyatının, xüsusən sənayesinin inkişafı üçün böyük bir proqram tərtib etmişdik. Təbiidir ki, Moskvanın, sovet hökumətinin qərarı olmadan onu həyata keçirmək mümkün deyildi. O vaxt sovet hökuməti qərar qəbul etdi və bu proqramı təsdiq etdi, onu həyata keçirmək üçün respublikamıza vəsait ayırdı. Həmin proqramda «Qaraşəhər»in tamamilə təmizlənməsi və bu yerdə «ELOU-AVT-6» qurğusunun qurulması xüsusi yer tuturdu. Ondan əvvəl, keçmişdə buradakı zavod Stalinin adını daşıyırdı. Ona «Stalin zavodu» deyirdilər. Stalin öləndən, tənqid ediləndən sonra həmin zavoda «XXII partiya qurultayı zavodu» adı vermişdilər.

Ancaq yenə də deyirəm, həmin zavod köhnə texnologiya ilə işləyirdi. O illər mən buraya bir neçə dəfə gəlmişdim, bu zavodlarla tanış olurdum. Mən həmin bu əsas qurğunun – «ELOU-AVT-6» qurğusunun olduğu yerdən dənizə tərəf, sahilə getdim. Yer də, dənizin suyu da – hər yer qapqara hisin içərisində idi. Amma təkcə ora yox, bütün «Qaraşəhər» hisin

içərisində idi. Bu, 1970-ci illərin əvvəllərində olubdur. Bəli, o vaxt bizim məqsədimiz Azərbaycanın iqtisadiyyatını, birinci növbədə neft sahəsini, neft emalı sənayesini inkişaf etdirməkdən ibarət idi. Bu, bir tərəfdən, emal edilən neft və neft məhsullarının keyfiyyətini, respublikamızın gəlirini artırmaq, ikinci tərəfdən də, ətraf mühiti təmizləmək, Azərbaycanın, Bakının bu böyük hissəsini hisdən, qaradan, kimyəvi maddələrdən xilas etmək məqsədi daşıyırdı.

Beləliklə də, biz bu proqramı həyata keçirməyə başladıq. Həmin proqrama əsasən burada «ELOU-AVT-6» qurğusunun yaradılması nəzərdə tutulmuşdu. Bəli, o vaxtlar mən buraya tez-tez gəlirdim. Veteran Cahangir Quliyev buradakı çıxışında onu xatırladığını bildirdi. Həmin bu qurğunun təməlini gəlib bir yerdə qoyduq. O bugünkü kimi xatirimdədir. Bu təxminən 1977-1978-ci illərdə olubdur.

1981-ci ildə biz «ELOU-AVT-6» qurğusunu qısa müddətdə tikib istifadəyə verdik. Mən yenə də buraya gəldim. İndi siz toplaşdığınız kimi, o vaxt da buraya xeyli insan yığılmışdı. Biz böyük bir bayram mərasimi keçirdik, yeni bir müəssisənin açılışını bayram etdik. Mən bu qurğunun tikilməsində iştirak edənlərin hamısını təbrik etdim. Ondan sonra buraların təmizlənməsinə başlandı.

İstehsalat Birliyinin rəhbəri buradakı çıxışında doğru xatırlatdı. Mən bu sözləri eşidəndə özümü çox xoşbəxt hesab edirəm. Təsəvvür edin, 25 il bundan öncə, həmin proqram təsdiq ediləndən sonra bizim yüksək səviyyəli bir toplantımızda mən böyük bir nitq söylədim. Mən orada dedim ki, biz bu proqramı həyata keçirəcəyik və bunun nəticəsində «Qaraşəhər» tamamilə təmizlənərək, orada olan bütün his, pas, qara zəhərləyici maddələr dağılıb gedəcək və burada ağaclar, çiçəklər, güllər əkiləcək, yaşayış binaları tikiləcəkdir.

İnanın, mən nə qədər sevinirəm, nə qədər xoşbəxtəm ki, o vaxtdan 25 il keçəndən sonra mən o zaman qurduğum işlərin

bəhrəsini görürəm. Təbiidir ki, bunların bəhrəsini 10 il bundan əvvəl mən burada da, Moskvada da işləyərkən görmüşdüm. Amma indi o vaxtdan 25 il keçibdir. «Qaraşəhər»dən bir əlamət belə yoxdur. Burada gözəl yaşayış evləri tikilibdir, ağaclar, çiçəklər, güllər əkilibdir, insanlar gözəl yaşayırlar. Nəhayət, burada bu cür gözəl yaşayış binaları tikilibdir. Təkcə bunlar deyil. İndicə deyildi ki, burada çoxlu yaşayış evləri inşa olunubdur. Bu binalar nəinki təkcə keçmiş «Qaraşəhər»ə – indi «Qaraşəhər»i xatırlayanlar azdır – gözəllik verir, onlar həm də Bakının memarlıq simasına böyük töhfədir, paytaxtımızın memarlığını zənginləşdiribdir. Çünki bunlar doğrudan da gözəl binalardır və öz xarici görünüşünə, gözəlliyinə, yüksəkliyinə görə Bakının memarlıq simasını zənginləşdiribdir, dəyişdiribdir.

Bu, doğrudan da çox sevindirici bir hadisədir. Buna görə də mən bu gün sizinlə görüşümdən ikiqat, üçqat sevinirəm. Çünki gəlib buranı, bu binaları görürəm və düşünürəm ki, bütün bunlar mənim gördüyüm işlərin bəhrəsidir. Bu hər bir insan üçün ən böyük xoşbəxtlikdir.

İstehsalat Birliyinin rəhbəri Mirzəyev bu birliyin işi haqqında geniş məlumat verdi. Mənim buna əlavə ediləsi bir sözüm yoxdur. Ancaq onu deyə bilərəm ki, görülən işlərdən və əldə edilən nailiyyətlərdən çox məmnunam. Bu nailiyyətlərdən çox məmnunam. Bu nailiyyətlər münasibətilə sizin hamınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Biz burada yeni qurğunun – «ELOU-AVT-6» qurğusunun təməlini pak ürəklə, təmiz qəlblə, mənaviyyatla qoymuşduq. Ona görə qoymuşduq ki, birinci növbədə, burada çalışan, zəhmət çəkən insanlara xeyir gətirsin, ikinci növbədə, bu, Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdirsən, üçüncü növbədə isə respublikamızda texnika və texnologiyanın səviyyəsini yuxarı qaldırsın. Bir də, ən əsası, ona görə ki, bu qurğu, emal

olunan neft məhsulları vasitəsilə Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf etsin, xalqımızın rifah halı yaxşılaşsın.

Sizin birliyin nümayəndələri buradakı çıxışlarında bu birliyin, qurğunun, zavodun müəyyən bir vaxtda ağır vəziyyətə düşməsindən və Azərbaycanda hərc-mərclik, hakimiyyətsizlik dövründə bu böyük sənaye müəssisəsini ayrı-ayrı şəxslərin ələ keçirib ondan öz şəxsi məqsədləri üçün istifadə etməsindən, buranın demək olar ki, zibillənməsindən, çirkənlənməsindən danışdılar. Təbiidir ki, bütün bunlar bizim təməlini qoyduğumuz amallara xəyanət idi. Ancaq nə yaxşı ki, Azərbaycan artıq bunlardan xilas olubdur və siz də xilas olmusunuz. Verdiyiniz məlumatlara görə, siz həmin zibilləri buradan təmizləmişiniz, buranı təmiz, gözəl bir birliyə çevirmisiniz və belə gözəl nailiyyətlər əldə etmişiniz.

Bu sizin zəhmətinizin nəticəsidir. Bu, eyni zamanda, paklığa, saflığa, bizim milli dəyərlərimizə, mədəniyyətimizə sizin sədaqətinizin nəticəsidir. Bu, eyni zamanda, çirkin işlərə, mədəniyyətsizliyə sizin dözməməyinizin nəticəsidir. Ona görə də sizə təşəkkür edirəm.

Sizin nailiyyətləriniz nəyi göstərir? Ölkəmizin ağır dövründə bir iqtisadi sistemdən başqa bir iqtisadi sistemə keçdiyimiz, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin işğal olunduğu, işğal edilmiş torpaqlardan bir milyondan artıq vətəndaşımızın qaçqın düşüb çətin vəziyyətdə yaşadığı bir zamanda bu, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etdiyini göstərir.

Bəli, 1996-cı ildən Azərbaycan iqtisadiyyatı inkişaf dövrü keçirir. Bu inkişaf ondan ibarətdir ki, istehsal, bütün sahələr inkişaf edir, bunun hesabına da insanların rifah halı yaxşılaşır. Məsələn, son illərdə sizin birlik öz işinin yaxşılaşdırılması, səmərəliliyinin, keyfiyyətinin artırılması, oğurluğun, ayrılığın qarşısını alması nəticəsində yüksək nailiyyətlər əldə edibdir. Buna görə də sizin maaşlarınız, gəlirləriniz artıbdir, yeni bina-

lar tikilib, yaşayış şəraitiniz yaxşılaşdır. Hər bir müəssisənin, kollektivin gördüyü belə xeyirxah işlər, bu saf əməllər – bunların hamısı ağır dövrdə Azərbaycanın inkişaf etməsinə kömək göstərir.

Əziz dostlar, ona görə də siz son illər Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsinin iştirakçılarısınız və bu işdə sizin kollektivin çox dəyərli payı vardır.

Azərbaycan müstəqil, demokratik bir dövlət kimi inkişaf edir və edəcəkdir. Azərbaycanda insanlara sərbəstlik yaradılıb. Azərbaycanda sahibkarlıq geniş yayılıb, özəl sektor yaranıb, özəlləşdirmə aparılır. Yəni Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı yaranır və inkişaf edir. Bunun nəticəsində də Azərbaycanın iqtisadiyyatı daha da inkişaf edəcəkdir.

Ölkəmizdə insanlara sərbəstlik verilib. Eyni zamanda, Azərbaycanda oğrulara, ayrılərə, rüşvətخورlara, öz xalqına, millətinə xəyanət edənlərə yer yoxdur. Bunun üçün siz də, biz də – hamımız birlikdə əl-ələ verib bu mənfi hallara qarşı ciddi mübarizə aparmalıyıq, cəmiyyətimizi tamamilə təmizləməliyik, mədəniyyətimizi daha da pak etməliyik. Bütün rüşvətخورlara, oğrulara, insanların hüquqlarını pozanlara, xalq əmlakını dağıdanlara – hamısına, hamısına qarşı amansız mübarizə aparmalıyıq. Bilin ki, Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri budur və bu siyasəti həyata keçirməkdə də mən sizə arxalanıram, sizə ümid bəsləyirəm və sizinlə birlikdə irəli gedirəm.

Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi möhkəmlənib. Artıq doqquzuncu ildir ki, biz müstəqil dövlət kimi yaşayırıq və Azərbaycan Dünya Birliyində özünəməxsus yer tutubdur. Azərbaycana dünyanın böyük ölkələrindən maraq artıb. Burada deyildi – 1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycanın neft yataqlarının müştərək istifadə olunması üçün müqavilələr imzalanıb. 19 müqavilə imzalanıb, onlar həyata keçirilir.

Neft hasilatı günü-gündən artır və artacaqdır. Bu, Azərbaycanı zənginləşdirəcək, Azərbaycan daha da çiçəklənəcəkdir.

Bu qurğu – «ELOU-AVT-6» və sonra yaranan iri qurğu, bir də «Azərneftyanacaq» İstehsalat Birliyində olan qurğu – bunların hamısının birlikdə 22 milyon ton neft emal etməyə imkanı vardır. Amma bilirsiniz ki, biz bu gün ildə 9 milyon ton neft hasil edirik. Onun bir hissəsini xammal, neft kimi satırıq, qalan hissəsi də qurğularda emal olunur. Ancaq gələcəkdə biz bütün bu qurğuların tamamilə işlənməsinə nail olacağıq. Çünki neft hasilatı artır. Xammalın ixracı ilə bərabər, biz bundan sonra daha da keyfiyyətli, yüksək keyfiyyətli, dünya standartlarına cavab verən neft məhsulları istehsal etməliyik. Ona görə də biz bu qurğulardan gələcəkdə tam gücü ilə istifadə edəcəyik. Eyni zamanda görək bu qurğuların hamısında texnika, texnologiya daim təkmilləşdirilsin, beynəlxalq standartlara uyğun olaraq inkişaf etsin ki, bizim gələcəkdə də emal edəcəyimiz və əldə edəcəyimiz neft məhsulları yüksək keyfiyyətə malik olsun və beynəlxalq bazarda özünə yer tapsın.

Burada birliyin baş direktoru Mirzəyevin sizin məhsullarınızın dünya sərgilərində, dünya yarışlarında yüksək yer alması haqqında verdiyi məlumat sevindirici haldır. Ancaq bu, ilk addımlardır. Bu istiqamətdə daha da çox iş görmək lazımdır ki, neft məhsulları ən yüksək keyfiyyətə malik olsun, ən yüksək standartlara cavab versin.

Beləliklə, Azərbaycanın iqtisadiyyatı və onun mühüm bir hissəsi olan neft sənayesi böyük gələcəyə malikdir, böyük perspektivləri var və bunlar hamısı sizinlə, bizimlə birlikdə həyata keçiriləcəkdir.

Dediyim kimi, Azərbaycan bir müstəqil dövlət olaraq günü-gündən möhkəmlənir və müstəqil dövlət kimi yaşayacaqdır. Müstəqillik tarixi nailiyyətimizdir, bizim müstəqilliyimiz əbədidir və dönməzdir. Ona görə də siz heç narahat olmayın.

Buradakı çıxışlarda Amerika Konqresində hansısa dinləmələr haqqında danışdılar, kimlərinsə gedib orada Azərbaycanın mənafeələrinin əleyhinə çıxması barədə öz nifrətlərini bildirdilər. Doğrudur, bu nifrətedicidir. Ancaq, eyni zamanda bu bizi narahat etmir və heç vaxt narahat edə bilməz. Dünyanın heç bir konqresi, dünyanın heç bir dövləti Azərbaycanın daxili işlərinə qarışa bilməz. Azərbaycan müstəqil dövlətdir. Azərbaycanın bütün işləri Azərbaycan dövlətinin iradəsi ilə Azərbaycanda həll olunur. Heç bir başqa ölkədə həll olunmur. Biz hər bir ölkə ilə dost, mehriban əlaqələr qururuq.

Eyni zamanda biz heç vaxt heç kəsə imkan vermərik ki, bizim müstəqilliyimizi bir balaca da olsa, necə deyərlər, azaltsınlar. Biz buna yol vermərik. Ona görə də o dinləmələr və eyni zamanda o dinləmələrdə Azərbaycana bədxah münasibət göstərən ayrı-ayrı adamların qarşısında özləri üçün hörmət qazanmaq istəyənlər tamamilə boş işlərlə məşğul olurlar. Azərbaycanda hansı şeyə nail olmaq istəyirsənsə, buna Azərbaycanda nail olmaq lazımdır, Azərbaycan xalqının iradəsi ilə nail olmaq lazımdır, müstəqil Azərbaycanda nail olmaq lazımdır. Azərbaycanın işləri heç bir yerdə həll oluna bilməz. Bunu onlar da bilsin, siz də bilin və heç bir şeydən də narahat olmayın.

Burada şəhid ailəsinin üzvü, gözəl bir xanım çıxış etdi, Füzuli rayonundan didərgin düşmüş soydaşımız çıxış etdi. Təkcə onlar yox, hamımız üçün Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının azad edilməsi, ərazi bütövlüyünün bərpa olunması əsas problemdir, əsas məsələdir. Bilirsiniz ki, bu sahədə biz gecə-gündüz çalışırıq, əlimizdən gələni edirik və bundan sonra da edəcəyik. Mən çox məmnunam ki, o şəhid ailəsinin üzvü burada çox dəyərli sözlər dedi. Birincisi, onu dedi ki, müharibə görməyənlər indi müharibəyə çağırırlar. Onlar müharibə nədir bilmirlər. Çünki onun həyat yoldaşı şəhid olubdur. İkincisi də, onu dedi ki, əgər lazım olsa, mən iki oğlumu da torpaqlarımızın müdafiəsi üçün döyüşlərə göndərməyə hazır

ram. Azərbaycan xalqını yaşadan, Azərbaycan xalqını yüksəldən bax, bu cür yüksək mənəviyyata malik olan insanlardır. Bunlardır, bunlardır!

Bəli, mən də hesab edirəm ki, bu gün torpaqların sülh yolu ilə qaytarılmasına nail olmaq lazımdır. Müharibə etmək hər vaxt olar, hər vaxt ola bilər. Müharibənin acı-ağrısını xalqımız görübdür. Təbiidir ki, indi Azərbaycanın gücü o vaxtkı kimi deyil. İndi Azərbaycanın güclü ordusu var. Azərbaycanın artıq birləşmiş xalqı var, çox iradəli xalqı var. Ancaq yenə də bunlara baxmayaraq, məsələnin sülh yolu ilə həll olunması lazımdır. Biz bu yolda öz fəaliyyətimizi göstəririk və bundan sonra da göstərəcəyik.

Mən dəfələrlə demişəm, sizin qarşınızda da deyirəm. Mənim indi həyatımın əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın işğal edilmiş torpaqları azad olunsun, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa edilsin, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş insanlar öz torpaqlarına qayıtsın və sülh yaransın. Ermənistan ilə Azərbaycan arasında sülh yaransın. Cənubi Qafqazda sülh yaransın, Qafqazda sülh yaransın ki, bundan sonra bizim uşaqlarımız da, nəvələrimiz də, nəticələrimiz də müharibə görməsinlər, sülh şəraitində yaşasınlar. Mən inanıram ki, bu yol ilə gedərək biz Ermənistan–Azərbaycan münasibətinin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olacağıq, işğal edilmiş torpaqlar azad olunacaq və yerindən-yurdundan didərgin düşmüş bütün insanlar öz torpaqlarına qayıdacaqlar.

Mən bu gün burada çox həyəcanlıyam. Çünki mən sizə dedim – bütün bu yerlər mənim üçün doğmadır və bu birliyin də əsasını qoymuşam. O vaxtlar bundan ötrü çox çalışmışam. Asan deyildi. Çünki bunun üçün nə qədər vəsait lazım idi. Vəsaitin də hamısını Moskvadan almaq lazım idi. Sovetlər İttifaqında isə o vaxtlar belə qurğulara tələbat çox idi. Çünki Sibirə neft hasilatı ildə 20 milyon ton artırdı. Bu qurğuların da hərəsinin istehsal gücü 6 milyon ton, bir az da artıranda 8 mil-

yon ton idi. SSRİ-də belə qurğulara nə qədər ehtiyac var idi. Amma onlara baxmayaraq, böyük çətinliklərlə bu iki qurğunu – həm buradakı, həm də Keşlədəki qurğunu aldığ, gətirdik qurduq və indi bunlar müstəqil Azərbaycana xidmət edir.

Mən düşünürəm, əgər o vaxt bunları etməsəydik, əgər o vaxt yarada bilməsəydik, indi biz bunlarsız necə yaşaya bilərdik?

Birliyin əmək veteranı, mənim dostum Cahangir Quliyev burada çox hərarətli çıxış etdi. Baxın, 40 ildir burada çalışır. Bura nə qədər bağlıdır! Amma o buranın ağır dövrünü də görübdür, o dövrü də yaşayıbdır. Həmin o hisnən nəfəs alıb, o zəhərləyici maddələrdən də nəfəs alıb, amma görünür ki, çox sağlam adamdır, indiyə qədər də sağlam qalıbdır, gümrah qalıbdır. Mən onun əlini sıxanda, gördüm əlimi elə sıxır ki, indi də gücü var. Bəlkə də burada onun kimi və mənim kimi sevinən adam yoxdur. Çünki o, 40 ildir burada işləyir. Bilir ki, burada nə olub və bugünkü vəziyyətə nə cür gəlmişik. Mən də ona görə dedim ki, mən buraların əsasını, təməlini qoyan insanam. Ona görə də mən bu görüşdən çox sevinirəm.

Bu evlər tikilibdir. İndi birliyin işçilərinin böyük bir hissəsi – burada dedilər – bu evlərdə yeni mənzillər alacaqlar. Sonra yenə tikiləcək, yenə alacaqlar. Bunlar da çox sevindirici haldır. Hər bir insan üçün mənzil birinci şərtidir. Mən də bu həyatı keçmişəm. Gənc vaxtımda mənim də evim yox idi, mənzilim yox idi. Mən Bakıda Sənaye İnstitutunda, Neft Akademiyası deyirlər – orada oxuyanda yataqxanada qalmışam. Sonra yenə Bakıya gələndə bir il orada-burada yaşamışam. Kirayəyə bir otaq götürüb, çətinliklə yaşadım.

Mənim xatirimdədir, ilk dəfə 1952-ci ildə mənə bir mənzil verdilər. Elə bil ki, mənə dünyanı bəxş etdilər. O vaxt mən idim, anam idi, bacılarım idi – ikiotaqlı bir mənzilə yığışdıq və özümüzü ən xoşbəxt hesab edirdik. Mən bu dövrü keçmişəm. Bilirəm ki, mənzil alanlar indi hansı hisslər keçirirlər.

Mən onları ürəkdən təbrik edirəm və təkcə onları yox, onların dostlarını da, həmkarlarını da, sizin hamınızı təbrik edirəm. Arzu edirəm ki, evlər bundan sonra da verilsin, sizlərə yeni-yeni mənzillər verilsin və hər birinizin ürəyi istədiyi kimi mənzili olsun.

Bu tikintilərdə Çin Xalq Respublikasının inşaatçıları da iştirak ediblər. Bu gün burada Çin Xalq Respublikasının səfiri çox gözəl bir nitq söylədi.

Çin böyük bir dövlətdir, dünyanın ən böyük dövlətlərindən biridir. İkinci dünya müharibəsindən sonra Çində böyük proseslər gedir, Çin Xalq Respublikası inkişaf edir, müxtəlif mərhələlərdən keçibdir. İndi onun iqtisadiyyatı yüksəkliklərə inkişaf edir. Əhalisi bir milyarddan artıqdır və iqtisadiyyatı da dünyanın ən böyük iqtisadi potensialı olan qüvvələri ilə rəqabət aparmaqdadır. Ona görə də Çin ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələr həmişə dostluq xarakteri, əməkdaşlıq xarakteri daşıyıbdır və bundan sonra da belə olacaqdır.

Çin Xalq Respublikası səfirinin dediyi kimi, 1994-cü ildə Çinə, Pekinə öz səfərimi çox məmnunluqla xatırlayıram. Bəli, o vaxt məhz mənim o səfərim zamanı Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tszemin ilə oranın hökumətinin başçısı – indi parlamentin sədri cənab Li Pen ilə və başqaları ilə görüşüb bir çox sənədlər imzaladıq. Ondan sonrakı dövr müstəqil Azərbaycan və Çin Xalq Respublikası arasında əlaqələrin inkişaf dövrü olubdur.

Biz bu ayın 22-də Çin Xalq Respublikası parlamentinin – o, keçmiş hökumətin başçısı idi, çox hörmətli insandır – başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin Azərbaycana rəsmi səfərə gəlməsini gözləyirik. Danışqlar aparacağıq. Çox məmnunam ki, – mən hələ 1994-cü ildə onu dəvət etdim – indi o, Azərbaycana gəlir və biz bu əlaqələrimizi inkişaf etdirəcəyik. Bu əlaqələrin inkişaf etdirilməsi burada da öz təzahürünü tapıbdır. Çin Xalq Respublikası inşaatçıları

tikintisində iştirak etməsi inşaatçıların və Çin Xalq Respublikası inşaatçılarının Çin–Azərbaycan dostluğunun, əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsinə verdiyiniz töhfələrdir.

Çin Xalq Respublikasının inşaatçılarına burada gördükləri işlərə görə təşəkkürümü bildirirəm. Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bundan sonra bu nümunədən istifadə edərək, Çin ilə Azərbaycan arasında olan iqtisadi əlaqələr daha da inkişaf edəcək və bütün sahələrdə bizim münasibətlərimiz, əməkdaşlığımız daha da yüksək səviyyələrə qalxacaqdır.

Mən sizi bu hadisə münasibətilə bir daha təbrik edirəm. Hər birinizə cəsaətlığı, ailə səadəti arzu edirəm. Hamınıza – bütün Azərbaycan xalqına, Azərbaycan vətəndaşlarına sülh, əmin-amanlıq və rifah arzu edirəm. Sağ olun.

İSVEÇİN KRALI ƏLAHƏZRƏT XVI KARL QUSTAVA

Əlahəzrət!

İsveç Krallığının milli bayramı – İsveç Bayrağı günü münasibətilə Sizə, kral ailəsinin üzvlərinə və dost İsveç xalqına salamlarımı və təbriklərimi yetirir, Sizə möhkəm cansağlığı və səadət, ölkənizə əmin-amanlıq və daimi tərəqqi arzulayıram.

Mən Azərbaycan Respublikası ilə İsveç Krallığı arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm.

İnanıram ki, qarşılıqlı sözlər sayəsində ölkələrimizin əlaqələri getdikcə daha da yaxşılaşacaq, xalqlarımızın mənafeyinə, sülhə və sabitliyə xidmət edəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**İSVEÇ KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB QORAN PERSSONA**

Hörmətli Baş nazir!

İsveç Krallığının milli bayramı – İsveç Bayrağı günü münasibətilə Sizi və ölkənizin dost xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, ölkələrimizin dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin hərtərəfli inkişafı xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

Cənab Baş nazir, Sizə möhkəm cansağlığı və səadət, İsveç xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**RUSİYA FEDERAL SƏRHƏD XİDMƏTİNİN
DİREKTORU, GENERAL-POLKOVNİK
KONSTANTİN TOTSKİ BAŞDA OLMAQLA
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

5 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli Konstantin Vasilyeviç, hörmətli qonaqlar!

Azərbaycanda sizi salamlayıram. Biz çoxdan görüşməmişik. Ancaq buna sizin üçün də, bizim üçün də lüzum var. Ona görə də mən xahiş etdim ki, gəlib bizim sərhəd qoşunları xidməti ilə danışasınız.

K o n s t a n t i n T o t s k i: Cənab Prezident, vaxt ayırıb nümayəndə heyətimizlə görüşdüyünüzdə görə Sizə təşəkkür edirəm. Deməliyəm ki, biz həmkarlarımıza– Azərbaycan sərhədçilərinə böyük hörmət bəsləyirik. Sizə açıq deyə bilərəm ki, biz buraya yaxşı əhval-ruhiyyə ilə gəlmişik.

Biz Sərhəd Qoşunları Komandanları Şurası çərçivəsində, ikitərəfli görüşlərimiz çərçivəsində vaxtaşırı görüşürük. Sərhədin birgə qorunan sahəsində vəziyyət kifayət qədər mürəkkəbdir, lakin bilirik ki, Azərbaycan sərhədçiləri öz vəzifələrini şərəflə yerinə yetirirlər. Sizə məlumat verməyə çox şadam ki, biz dövlət sərhədində yaranmış münasibətləri qiymətləndiririk. Bizim çox yaxşı, normal, işgüzar, əməli və mehriban əlaqələrimiz var.

Biz şəxsən Sizinlə doqquz ildir görüşməmişik. 1991-ci ildə mənə Sizin tərəfinizdən Naxçıvanda qəbul edilmək şərəfi nə-sib olmuşdu.

Heydər Əliyev: Naxçıvanda?

Konstantin Totski: Bəli.

Heydər Əliyev: 1991-ci ildə?

Konstantin Totski: Bəli, 1991-ci ildə mən Zaqafqaziya sərhəd dairəsi qərargahı rəisinin müavini idim. Mən Sizdə olmuşdum. Siz mənə bir çox qiymətli məsləhətlər verdiniz. O vaxtlar vəziyyət çox mürəkkəb idi. Siz buna çox ciddi yanaşırdınız, konkret vəzifələr qoyurdunuz. O vaxtlar bu, kifayət qədər çətin qarşılanırdı. İndi vaxt ötüb, biz hər şeyi dərk etdik, yaşadığ, başa düşdük ki, məhz o cür olmalı idi. Konkret ərazi var, bu xalq var, bu hakimiyyət var, ona görə də sərhəddə qayda-qanunu heç də təkcə Moskva yaratmalı deyildi. Siz bu fərqi çox dəqiq müəyyənləşdirirdiniz. Ümumdövlət miqyaslı qayda-qanun var, yerli problemlər var, bunları da nəzərə almaq lazımdır.

Bu gün damşıqlar zamanı biz birgə qorunan sahədə vəziyyəti müzakirə etdik, müəyyən razılaşmalara gəldik ki, qarşılıqlı fəaliyyətimizi bundan sonra da inkişaf etdirmək gərəkdir. Biz bu məsələyə ancaq bu qaydada yanaşırıq: sərhəddə qayda-qanun nə qədər yaxşı olarsa, bu, hər iki dövlət üçün bir o qədər yaxşıdır.

Sərhədcilərin işi yaxşı, normal, nəcib, humanitar məqsəd daşıyır. Bu iş bir-birinin əleyhinə işləməyi tamamilə istisna edir. Problemlər var, sərhəd sahəsi lazımı səviyyədə deyil, bizdə də, həmkarlarımızda da adamlar çatışmır. Lakin ən başlıcası budur ki, biz sərhəddə qayda-qanun yaradılmasına eyni dərəcədə göz qoyuruq.

Heydər Əliyev: Sağ olun, sizə təşəkkür edirəm. Biz əvvəllər də demişik, bu gün də deyirik ki, Rusiya ilə Azərbaycan arasında mehriban qonşuluq münasibətləri mövcuddur.

"Mehriban qonşuluq münasibətləri" o deməkdir ki, hərənin öz dövləti var, hərənin öz ərazisi var, hərənin öz evi var, onlar qonşudurlar və bu qonşuluq mehriban xarakter daşıyır. "Mehriban qonşuluq" sözü də buradan yaranır. Amma Rusiya ilə bizim münasibətlərimiz heç də təkcə bu anlayışla müəyyən edilmir, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlər çox geniş xarakter daşıyır. Biz bütün sahələrdə – istər siyasi, istər iqtisadi, istər mədəni, istərsə də elmi sahələrdə çox fəal əməkdaşlıq edirik. Təbii ki, humanitar, insani münasibətlər də var. Azərbaycanda çoxlu rus yaşayır, onlar Azərbaycanın yerli sakinləridir. Ancaq Rusiyada da çoxlu azərbaycanlı yaşayır. Doğrudur, onların az bir qismi Rusiyanın yerli sakinləridir, amma tale onları oraya aparmışdır və orada artıq 30, 40, 50 ildir yaşayırlar. Bəziləri isə oraya son illərdə köçüb getmişlər. Bu bir amildir, lakin yeganə amil deyildir.

Biz suveren dövlətlərik. Hər bir dövlətin öz imkanları var, bununla bərabər, problemləri də var. Mal mübadiləsi, ticarət və şübhəsiz, insani əlaqələr sərhəd xidmətlərinin fəaliyyətini də şərtləndirir. Azərbaycanda sərhəd qoşunları gəncdir. Siz bilirsiniz ki, o illərdə, Sovetlər İttifaqının mövcud olduğu illərdə sərhəd qoşunlarında azərbaycanlılar çox az idi. Onlar oraya əsgəri xidmətə nədənsə çox az göndərilirdi.

Mən burada, Azərbaycanda, sonra isə Moskvada işləyərkən bunun nə üçün belə olduğunu başa düşmürdüm. Lakin bizdə o vaxtdan bir qoca sərhədçi qalmışdır. Azərbaycanda bir neçə belə sərhədçi vardı, 70-ci illərdə mən onları dəstəkləməyə çalışırdım ki, sərhədin mühafizəsinə öz töhfəsini verə bilsinlər. O vaxtlar isə Azərbaycanın bir sərhədi vardı, o da yalnız İranla idi. Bu, Sovetlər İttifaqının sərhədi idi. İndi isə Azərbaycanın sərhədi böyükdür – bu sərhəd İranla, Rusiya ilə, Gürcüstanla, Ermənistanladır. Doğrudur, Ermənistanla sərhəd hərbi münaqişə nəticəsində pozulmuşdur. Ölkənin sərhədlərinin mühafizəsini təmin etmək üçün nə qədər qüvvə,

nə qədər imkan lazımdır, nə qədər kadrlar lazımdır. Bu gün onlar çatışmır və hesab edirəm ki, öz milli kadrlarımızın – sərhəd xidməti zabitlərinin yetişməsi üçün bizə hələ vaxt lazımdır. Əlbəttə, əsgərlər də gərəkdir, özü də təkcə əsgərlər yox. Xatirimdədir, o illərdə sərhəd dəstələrində zabit və əsgərlərlə yanaşı, elə adamlar da vardı ki, onlar bəlkə də zabit rütbəsinə malik deyildilər, amma illərlə eyni bir sahədə xidmət edirdilər. Əslində, yerli sakinlər idilər. Sərhəd qoşunlarında belə ənənələr olmuşdur.

Azərbaycan Rusiya ilə ən xoş, mehriban münasibətlərə malik olaraq istəyir ki, sərhəddə də hər şey öz qaydasında olsun. Bizim Rusiya ilə sərhədımız neçə kilometrdir?

Konstantin Totski: 375 kilometr.

Heydər Əliyev: 375 kilometr. Böyük sərhəd deyildir. İranla isə çox – 1000 kilometrdir. Yəni Rusiya ilə sərhəd böyük deyildir. Lakin Şimali Qafqazda vəziyyətin mürəkkəbliyi nəzərə alınarsa, ümumiyyətlə, Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan və yeni müstəqil dövlətlər yarandıqdan sonra bir çox regionlarda olduqca mürəkkəb proseslərin getdiyi, bu proseslərin sərhədi pozan müxtəlif silahlı qrupların, cinayətkar qrupların yaranması, qaçaqmalçılıq, narkotiklərin daşınması və s. ilə müşayiət olunması nəzərə alınarsa, indi sərhəddə xidmət xeyli mürəkkəbdir.

Sizin hamınız yəqin ki, keçmiş vaxtda da sərhəd qoşunlarında xidmət etmisiniz. O vaxtlar Sovetlər İttifaqının sərhədi qapalı idi – ikiqat tikanlı məftil, şumlanmış zolaq vardı. Mən bunların hamısını xatırlayıram. Hətta oradan tülkü də qaçsaydı, sərhədin pozulması haqqında signal daxil olur və bütün zastava ayağa qalxırdı. Özü də təkcə zastava deyil, komendatura da ayağa qalxırdı. Mən Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində işləyərkən bir dəfə Biləsuvar rayonu ərazisində sərhəd pozulmuşdu. Güman edirdilər ki, İrandan kimsə keçmişdir. Hamını səfərbər etmişdilər, mən özüm bir neçə gün

orada oldum. Hesab edirdik ki, hansısa casus keçmişdir. Bir neçə gündən sonra aydın oldu ki, kimsə bir nəfər səmti itirərək sərhədi keçmiş, sonra isə yargana düşüb həlak olmuşdur. Bunu aydınlaşdırmaq üçün nə qədər vaxt lazım oldu! Mən bununla onu demək istəyirəm ki, o zaman sərhəd belə idi, onu son dərəcə ciddi qoruyurdular. İndi isə bu cür deyildir. Bizdə bu cür deyildir. Yəqin ki, sizdə də belə deyildir. Ona görə də bu, şübhəsiz ki, daha böyük səylər, daha çox qarşılıqlı fəaliyyət tələb edir.

Mən sizdən belə bir məlumatı eşitməkdən şadam ki, sizcə Azərbaycanın sərhəd qoşunları xidməti ilə qarşılıqlı fəaliyyətiniz yaxşı vəziyyətdədir. Bizim sərhədçilərimiz də mənə eyni məlumatı verirlər. Bu məni sevindirir. Mən artıq demişəm və bu gün də deyirəm ki, əvvəla, həm siz tərəfdən, həm də biz tərəfdən sərhədin mühafizəsinin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün, ikincisi, əlbəttə ki, Şimali Qafqazdakı şəraiti nəzərə alaraq, heç bir yaraqlıları, quldurları buraxmamaq, silah keçirilməsinə və s. yol verməmək üçün biz öz tərəfimizdən mümkün olan hər şeyi etməliyik və edəcəyik.

Siz 9 il bundan öncə Naxçıvandakı görüşümüzü xatırladınız. O zaman mürəkkəb dövr idi. Çox mürəkkəb dövr idi, ancaq siz düz dediniz, onda elə vaxt idi ki, bizim harada – Sovetlər İttifaqında və ya müstəqil dövlətdə olduğumuzu başa düşmürdülər. Müxtəlif qüvvələr, müxtəlif qruplar fəaliyyət göstərirdi. O zaman Azərbaycanda vəziyyət xüsusilə mürəkkəb idi. Siz yəqin ki, bu gün Şəhidlər xiyabanında olmusunuz. 1990-cı ildə Bakıda Azərbaycan xalqına qarşı böyük cinayət törədilmişdi: buraya qanunsuz olaraq qoşunlar yeridilmiş, çoxlu adamı məhv etmişdilər. Sonra isə Ermənistanla Azərbaycan arasında müharibə başlandı.

Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi bu münaqişənin həllində Azərbaycan barəsində ədalətsizlik edirdi. Bütün bunlar Azərbaycanda vəziyyəti son dərəcə kəskinləşdirmişdi. Burada çox

mürəkkəb vəziyyət yaranmışdı. Ancaq biz bütün bunlara dözdük, aradan qaldırdıq. İndi artıq sərhədlər müəyyən edilmiş, normal münasibətlər yaranmışdır.

Biz həmişə narahat olmuşuq və bu gün də narahatıq ki, Rusiya mətbuatında bəzən ayrı-ayrı vəzifəli şəxslərin, hərbiçilərin dilindən çıxan belə xəbərlər verilir ki, guya terrorçular, yaraqlılar Çeçenistana, Şimali Qafqaza Azərbaycandan keçib gedirlər. Mən 1996-cı ili xatırlayıram, o vaxtlar belə xəbərlər, bəyanatlar çox idi. Belə olduqda mən general Nikolayevdən – zənnimcə o, həmin vaxt komandan idi – xahiş etdim ki, buyurun, buraya briqadanızı göndərin. Əvvəla, sərhəd hər iki tərəfdən – həm Azərbaycan tərəfdən, həm də Dağıstan ərazisində Rusiya tərəfdən qorunur. Əgər Azərbaycan öz ərazisindən nə isə buraxırsa, deməli, Rusiya sərhədçiləri heç nə buraxmamalıdır. Amma əgər Azərbaycan buraxırsa və Rusiya sərhədçiləri də buraxırsa və siz yalnız Azərbaycanı təqsirləndirirsinizsə, bu ədalətsizlikdir.

Bununla belə, o vaxtlar mən dəfələrlə bəyan etmişdim: Azərbaycandan oraya nəyinsə keçdiyini sübut edən bir misal göstərin, bir fakt verin. Bəziləri başladılar deməyə ki, bilirsiniz, adamlar hansısa cığırlarla keçib gedirlər. Belə olduqda mən general Nikolayevdən briqada göndərməyi xahiş etdim. Mən general Kojevnikovu burada görməyə şadam. O vaxt o, kifayət qədər böyük bir briqadanın başında Azərbaycana gəlmişdi və bir neçə gün, mənəcə, təxminən bir həftə burada oldu, hər şeyi nəzərdən keçirib yoxladı, sonra biz sizinlə elə bu salonda görüşdük və sizdən belə bir məlumat aldım ki, bu barədə faktlar yoxdur.

O vaxtlar ötüb keçdi, Çeçenistanda sanki sülh bərqərar edildi. Amma yeni müharibə başlandı. Yenə də qəzetlərdə, televiziya da ardı-arası kəsilmədən xəbərlər, informasiyalar, bəzən də Rusiya Müdafiə Nazirliyinin vəzifəli şəxslərinin dilindən bəyanatlar verilməyə başlandı. Mən bir neçə dəfə

demişəm və bu gün də deyirəm ki, Şimali Qafqazda, Çeçenistanda qayda-qanun yaratmalı olan adamlar bunu indiyədək edə bilmirlər. Öz əməllərinə haqq qazandırmaq üçün belə bir bəhanə tapırlar ki, bəs, "yaraqlılar Azərbaycandan keçib gəlirlər". 1987–88-ci ildən bəri biz özümüz terrorçulardan, yaraqlılardan əzab-əziyyət çəkirik. Biz həmişə separatizmin əleyhinə olmuşuq. Biz heç bir separatizmi dəstəkləmirik. Əgər Rusiya separatizmə qarşı mübarizə aparırsa, orada terrorçular, özü də beynəlxalq terrorçular varsa, biz oraya nəyisə necə buraxa bilərik? Lap tutaq ki, haradansa nəşə keçibse – təkrar edirəm, axı sərhəd keçmişdəki səviyyədə qorunmur – bu daha bizim sərhədçilərin günahı deyildir, Azərbaycan dövlətinin günahı deyildir. Sadəcə, təsadüfi bir haldır. Üstəlik, belə halları, belə faktları aşkara çıxara bilməmişlər.

Mən bilirəm ki, Rusiya Federasiyasının sərhəd xidməti bu baxımdan ədalətli mövqe tutur. O vaxtlar general Kojevnikov hər şeyi nəzərdən keçirib yoxladıqdan sonra çox obyektiv nəticələr çıxardı və mənə, öz komandanlığına məlumat verdi. Nəhayət, bizim adamlar sizin nümayəndələrinizlə görüşürlər. Mənə də məlumat verilib ki, sərhəd qoşunları obyektiv mövqe tuturlar. Amma, təəssüflər olsun, Müdafiə Nazirliyindəki ayrı-ayrı komandirlərin obyektiv mövqe tutduqlarını deyə bilmərəm. Onlar bəzən elə yalan məlumat verirlər ki! Əgər onlar bununla öz acizliyini və ya köməksizliyini doğrultmaq istəyirlərsə, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərə çox böyük ziyan vurur, Rusiyada – qəzetlərdə, televiziya-da ictimai rəy yaradırlar. Hər hansı bir general televiziya ilə çıxış edib "Azərbaycandan yaraqlılar keçir" deyən kimi ictimaiyyət buna inanır, bu bizim üçün xoşagəlməz vəziyyət yaradır.

Ona görə də mən Rusiyanın və Azərbaycanın sərhəd qoşunları, komandanlığı arasında mövcud olan əməkdaşlıqdan razıyam. Mən buna şadam. Çalışacağam ki, bu əməkdaşlıq

daha uğurlu olsun. Bununla belə, fürsətdən istifadə edərək, bu gün bunları deməyi lazım bildim.

Ümumiyyətlə, sərhəd xidməti çox maraqlı, çox fəxri xidmətdir. Sərhədçi gördükdə məndə həmişə xüsusi hörmət hissləri yaranır. Çünki mən sərhəddə doğulmuşam və böyümüşəm. Hələ yeniyetmə çağlarımda mən yaşıl furajkalı sərhədçi əsgərlərin arxasınca qaçırdım. Xoşuma gəlirdi, mən onlara baxırdım. Sonra tale elə gətirdi ki, mən dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında xidmət etdim. Biz hamımız – sərhəd qoşunları, başqaları birlikdə oluruq. Sərhəd xidmətinin inkişafı üçün mən orada da çox qüvvə sərf etmişəm.

Azərbaycanda rəhbər işlədiyim illərdə sərhəd zastavalarını düzəltmişdim. Zaqafqaziya hərbi dairəsindən mənə tez-tez müraciət edirdilər. Ona görə müraciət edirdilər ki, Sovetlər İttifaqının Dövlət büdcəsindən buraxılan vəsait çatışmırdı. Mən zastavalar, sərhəd dəstələri komendantlıqları üçün yerli büdcədən, Azərbaycanın büdcəsindən vəsait ayırırdım. Hətta yadımdadır, bir dəfə mən bu barədə xüsusi qərar qəbul etmişdim. Sərhəd zonasında olarkən zastavalara, sərhəd qoşunlarına, sərhəd dəstələrinə hökmən baş çəkirdim. Mən bütün sərhəd dəstələrini əzbər bilirdim. Onların tarixini də bilirəm.

Sərhəd xidməti çox fəxri, doğrudur, həm də çox ağır və müəkkəb xidmətdir. O illərdə, müharibə olmayan, hərbi əməliyyatlar olmayan dövrdə mən bizim hərbiçilərlə – o vaxtlar burada çoxlu hərbiçi, general vardı – görüşürdüm. Onlara deyirdim: bilirsiniz, siz xidmət edirsiniz, müharibə etmirsiniz, siz sakit yatırırsınız, döyüşə getmirsiniz, döyüş əməliyyatları aparmırsınız. Sərhəd qoşunları isə həmişə ön xətdədirlər. Sərhəddə toqquşmalar baş verməsə də, o vaxt mövcud olmuş rejim, ciddi rejim sərhədçilərdən o dövrün digər bütün hərbi qulluqçularından daha çox şey tələb edirdi. Doğrudur, indi böyük müharibə yoxdur, amma hərbi qüvvələrin cəlb edildiyi bəzi münaqişələr var, o cümlədən Şimali Qafqazda. Təəccüb-

lüdür ki, bu qədər vaxt keçib, amma bu münaqişə həttə hərbi qüvvənin tətbiqi yolu ilə də həll edilə bilmir. Bu, təəccüb doğurur.

Bizim rəis mənə məlumat verdi ki, siz bəzi məsələlər barəsində fikir mübadiləsi aparmısınız. Mən onlarla da razıyam. Sizin mənə hansısa suallarımız varmı?

K o n s t a n t i n T o t s k i: Sağ olun, sualımız yoxdur. Hörmətli Heydər Əliyev, biz həmkarlarımızla bəzi məsələləri müzakirə etdik. Mən, sadəcə olaraq, prezident kimi, Sizə bir daha məlumat vermək istərdim ki, azərbaycanlı həmkarlarımızın fəaliyyətini müsbət qiymətləndiririk. Mən bunu heç də təkcə burada demirəm, sərhədin Rusiya–Azərbaycan sahəsində vəziyyəti necə gördüyümüz barədə və Azərbaycan sərhədçilərinin vicdanla işlədikləri barədə Vladimir Vladimiroviç Putinə iki dəfə məlumat vermişəm. Ötən ilin avqustunda Dağıstanda döyüş əməliyyatları başladığı vaxtdan bəri sərhədin mühafizəsini gücləndirmək üçün görülən tədbirlər barədə o vaxtlar Baş nazirə də məlumat vermişdim. Rusiya–Azərbaycan sərhədində vəziyyət haqqında Vladimir Vladimiroviç Putinə axırncı məlumatım may ayında olmuşdur. Mən ona məlumat verərək bildirdim ki, Azərbaycan sərhədçiləri vicdanla işləyirlər, bu məsələdə bizim aramızda qarşılıqlı anlaşma var. Mən Sizə bu barədə məlumat vermək istəyirdim.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

BAKIDA «XƏZƏRNEFTQAZ–2000» BEYNƏLXALQ SƏRGİSİ VƏ KONFRANSININ AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ

Bakı, İdman-sərgi kompleksi

6 iyun 2000-ci il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar!

Mən «Xəzərneftqaz–2000» beynəlxalq sərgisi və konfransının açılışı münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm və sərginin, konfransın işinə uğurlar arzulayıram.

Azərbaycan qədim neft diyarıdır. Məlumdur ki, neftin sənaye üsulu ilə istehsalının 150 illik tarixi vardır. Ancaq bizim sərginin – «Xəzərneftqaz» sərgisinin yeddi illik tarixi var. Yeddi il bundan öncə, müstəqil Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasının həyata keçirilməsinin başlanğıcında, dünyanın iri neft şirkətləri respublikamıza böyük maraq göstər-di-yi zaman İngiltərənin «Spirhed eksibışnz LTD» şirkəti Azərbaycan Ticarət–Sənaye Palatası ilə birlikdə belə bir sərginin keçirilməsi haqqında təşəbbüs irəli sürmüşlər. İlk belə sərgi 1994-cü ildə keçirilmişdir. İndi isə bu, ənənəyə çevrilmişdir. Bu gün biz yeddinci sərginin iştirakçılarıyıq.

Sual olunur, nə üçün keçmiş zamanlarda Azərbaycanda, Bakıda – baxmayaraq ki, dünyada çıxarılan neftin böyük bir hissəsi Azərbaycanda hasil edilirdi – belə sərgilər keçirilmirdi? Sual olunur, belə olan halda nə üçün Azərbaycan, Bakı dünyanın neft və qaz mərkəzlərindən biri kimi indiyədək bugünkü qədər tanınmamışdı?

Bunların cavabı məlumdur: səbəbi ondan ibarətdir ki, birincisi, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə etmişdir və Dünya Birliyində özünə yer tutan müstəqil dövlət kimi, təbii sərvətlərinin sahibi olmuşdur, onlardan istifadə edilməsi üçün lazımi yeni tədbirlər görməyə başlamışdır. İkincisi, ondan ibarətdir ki, müstəqil Azərbaycan, onun dövləti öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək və böyük təbii sərvətlərindən, xüsusən neft və qaz sərvətlərindən istifadə etmək üçün yeni neft strategiyası işləyib hazırlamış və onu həyata keçirməyə başlamışdır.

1994-cü ildə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti Azərbaycan dövlətinin neft strategiyasını həyata keçirərək dünyanın bir neçə böyük neft şirkəti ilə birgə Xəzərin Azərbaycan sektorundakı «Azəri», «Çıraq» yataqlarının və «Günəşli» yatağının dərinlikdə yerləşən hissənin müştərək işlənməsi ilə əlaqədar ilk müqavilə imzalamışdır. O vaxt bu müqavilə dünyaya böyük səs salmış, geniş əks-səda doğurmuş və təsadüfi deyildir ki, «Əsrin müqaviləsi» adlandırılmışdır.

Beləliklə, Azərbaycan dövlətinin neft strategiyasının həyata keçirilməsi dünyanın bir çox ölkələrinin böyük neft şirkətlərinin respublikamıza marağına səbəb olmuş və tarixi nöqtəyi-nəzərdən qısa bir zamanda – 5–6 il müddətində Azərbaycan, Xəzər dənizi dünyanın ən böyük neft və qaz mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir.

Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti qısa bir zamanda dünyanın böyük neft şirkətləri ilə 19 müqavilə imzalamışdır və bu müqavilələrin həyata keçirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş investisiyaların həcmi 50 milyard dollardan çoxdur.

Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi neft strategiyası, cəsarətli siyasəti və əməli tədbirləri təkcə ölkəmizə yox, bütün Xəzər dənizi hövzəsinin böyük neft-qaz sərvətlərinin Xəzəryanı dövlətlər tərəfindən istifadə edilməsinə və bunun üçün də dünyanın böyük şirkətlərinin Xəzərin başqa sektorlarındakı neft və qaz yataqlarına da maraq göstərməsinə səbəb olmuşdur.

Məmnuniyyətlə qeyd edirik ki, indi Xəzərin başqa sektorlarında da – Xəzəryanı hər bir dövlət tərəfindən öz sektorunda – neft və qaz yataqlarının kəşfinə, axtarışına başlanmış, bir çox hallarda yaxşı nəticələr əldə olunmuş, əməli işlər həyata keçirilməyə başlanmışdır. Beləliklə də Xəzər dənizi hövzəsi artıq dünyanın ən böyük neft regionlarından birinə çevrilmişdir.

Biz fəxr edirik ki, bu işin başlanğıcını qoymuşuq. Biz fəxr edirik ki, Xəzər dənizinin böyük neft və qaz sərvətlərini dünya iqtisadiyyatına, dünya ictimaiyyətinə açmışıq. Biz fəxr edirik ki, indi Xəzəryanı digər ölkələr – Rusiya, Qazaxıstan, Türkmənistan və İran da Azərbaycan ilə bərabər, Xəzər dənizində özlərinə məxsus olan sektorlarda neft və qaz yataqlarının işlənməsinə başlamışlar.

Son illər bizim bu sahədə gördüyümüz işlər bir çox çətinliklərlə, maneələrlə rastlaşmışlar. Bir tərəfdən Xəzərin Azərbaycan sektorunda olan neft və qaz yataqlarına böyük neft şirkətlərinin marağı artmışdır, ikinci tərəfdən isə Azərbaycan iqtisadiyyatının bu cür inkişaf etməsinə mane olmaq istəyən bəzi dairələr ölkəmizdə guya bu qədər neftin, onun gələcəyinin olmaması haqqında müxtəlif yazılar yazmış, bəyanatlar vermiş, hətta ayrı-ayrı tədbirlər də görmüşlər.

Ancaq biz öz iradəmizdən dönməmişik, apardığımız işi ardıcıl surətdə həyata keçiririk və bildiyiniz kimi, hazırda əməli nailiyyətlər əldə etmişik. İlk olaraq imzalanmış «Əsrin müqaviləsi» həyata keçirilərək 1997-ci ildə «Çıraq» yatağından bizim hamımızın gözlədiyindən də çox neft hasil edilmiş və onun ixrac olunması məsələləri həll edilmiş, iki ixrac neft kəməri – Bakı – Novorossiysk və Bakı – Supsa neft kəmərləri tikilmişdir. Hasil edilən neft bu kəmərlər vasitəsilə indi dünya bazarlarına çıxarılır.

Məlumdur, bunu sübut etməyə artıq ehtiyac yoxdur ki, Xəzərin Azərbaycan sektorunda böyük neft və qaz ehtiyatları

vardır. Təbiidir ki, onlar hasil ediləcək və dünya bazarlarına çıxarılacaqdır. Bunun üçün də hələ 1994-cü ildə əsas ixrac neft kəmərinin – Bakı – Tbilisi – Ceyhan neft kəmərinin tikilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdir.

Ötən illərdə biz, yəni Azərbaycan dövləti, Türkiyə Cümhuriyyəti, Gürcüstan və «Əsrin müqaviləsi»nin iştirakçısı olan digər dövlətlərin neft şirkətləri əsas ixrac neft kəmərinin – Bakı – Tbilisi – Ceyhan neft kəmərinin tikilməsi üçün hamımız birlikdə lazımi işlər görmüşük. Bu işlər də çox çətinliklə həyata keçibdir. Yenə də deyirəm, biz bu məsələdə bir çox maneələrə rast gəlmişik. Ancaq sevindirici hal odur ki, bu maneələrin də qarşısını ala bilmişik. Bakı – Tbilisi – Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin bütün sazişləri, müqavilələri artıq imzalanıbdır. Bu sənədlər Azərbaycan, Gürcüstan parlamentləri tərəfindən təsdiq ediləbdir, yaxın günlərdə Türkiyə Cümhuriyyətinin parlamenti tərəfindən də təsdiq olunacaqdır. Beləliklə də biz böyük bir layihənin həyata keçirilməsinə başlayacağıq.

Bildirdiyim kimi, Bakı – Tbilisi – Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin tikilməsi haqqında beş il müddətində aparılan işlər bir tərəfdən bizim iradəmizin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olubdursa, ikinci tərəfdən biz bu layihənin həyata keçirilməsinin müxtəlif istiqamətlərdən qarşısını almaq məqsədləri ilə rastlaşmışıq.

Ancaq bu layihənin həyata keçirilməsinin ən əsas mərhələlərindən biri 1998-ci ilin oktyabr ayında Ankarada qəbul edilmiş bəyannamədir. Bu bəyannaməni Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan Respublikasının prezidenti, Gürcüstan prezidenti, Qazaxıstan prezidenti, Özbəkistan prezidenti imzalamışlar. Bu bəyannaməyə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Enerji naziri cənab Riçardson da öz imzasını qoymuşdur.

İkinci həlledici mərhələ keçən ilin noyabr ayında İstanbulda ATƏT-in zirvə görüşündə yenə də Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan cümhuriyyətləri prezidentlərinin və Gürcüstan prezidentinin imzaladığı bəyannamə və eyni zamanda bu bəyannaməni Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti cənab Bill Klintonun imzalaması olmuşdur.

İstanbul bəyannaməsi və İstanbulda bu barədə imzalanmış bütün sazişlər Bakı – Tbilisi – Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin tikilməsini tam təmin etmişdir. İndi əməli işlər həyata keçirilir. Bu kəmərin tikilməsi üçün bu yaxınlarda Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətləri tərəfindən sponsorların konfransı keçirilibdir. Orada bu kəmərlər haqqında böyük məlumatlar verilibdir. Güman edirəm ki, bundan sonra işlər sürətlə gedəcəkdir. İnanıram ki, əsas ixrac neft kəməri – Bakı – Tbilisi – Ceyhan tikilib 2004-cü ildə tamamilə başa çatdırılacaq və istifadəyə veriləcəkdir.

Bəziləri belə fikirlər irəli sürürlər ki, əsas ixrac neft kəməri vasitəsilə indi ixrac ediləsi miqdarda neft yoxdur. Buna görə də bəziləri hesab edirlər ki, bu, ümumiyyətlə, lazım deyil, digərləri isə hesab edirlər ki, bu tezdir. Bunlar yanlış fikirlərdir. Çünki ən ehtiyatlı, yəni minimum proqnozlara görə, Xəzər dənizinin təkcə Azərbaycan sektorundan 4–5 milyard ton neft hasil edilməsi gözlənilir.

Əgər nəzərə alsaq ki, həmin sənədləri, bəyannaməni Qazaxıstan da imzalayıbdır və Xəzərin Qazaxıstan sektorunda böyük miqdarda neft hasil edilməsi gözlənilir, Azərbaycanda hələ bundan sonra da geniş işlər görülməli – onda təsəvvür etmək olar ki, Bakı – Tbilisi – Ceyhan əsas ixrac neft kəməri nə qədər zəruridir və nə qədər də lazımdır.

Alimlərimizin, mütəxəssislərimizin fikri belədir ki, Xəzər dənizində o qədər böyük neft və qaz yataqları var ki, hələ bu kəmərlər də yetərli olmayacaqdır. Ona görə də Azərbaycan dövləti hesab edir ki, Xəzər dənizindən hasil olunacaq neftin

dünya bazarlarına çıxarılması üçün alternativ başqa neft kəmərləri də tikilə bilər və biz bu fikirlərdən də imtina etmirik.

Xəzər hələ böyük sirlər dənizidir. Bilirsiniz ki, dörd il bundan əvvəl belə bir sərgi keçirilən zaman Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə bir çox xarici şirkətlər arasında Xəzərin Azərbaycan sektorundakı «Şahdəniz» yatağının birgə işlənilməsi ilə əlaqədar müqavilə imzalanmışdır. Bu gün mən böyük iftixar hissi ilə sizə bildirirəm ki, indi bunun gözəl nəticələri vardır. Orada qazılan iki quyu «Şahdəniz» yatağından bir trilyon kubmetrdən artıq qaz əldə edilməsinə imkan olduğunu göstərmişdir.

Ümumiyyətlə, bizim mütəxəssislərin proqnozları – onların proqnozları həmişə özünü doğruldubdur və mən çox seviniyəm ki, Azərbaycanda belə yüksək səviyyəli mütəxəssislər var – onu göstərir ki, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundan ən azı dörd trilyon kubmetr qaz hasil edilməsi gözlənilir. İndi biz düşünürük və əməli tədbirlər görürük ki, hasil olunacaq qazın dünya bazarlarına ixrac edilməsi məsələsi həll olunsun. Güman edirəm ki, bizimlə bərabər işləyən şirkətlərlə, onların dövlətləri ilə birlikdə bunları da həll edə biləcəyik.

Mən Xəzərin Azərbaycan sektorunda görülmüş bu işlər haqqında sizə qısa məlumat verərək, bir tərəfdən istəyirəm ki, respublikamızın həm qurudakı, həm də dənizdəki neft və qaz yataqlarına maraq göstərən şirkətlər bundan sonra da gəlib bizimlə əlaqələr qursunlar. Eyni zamanda, mən bu fikirlərimlə Xəzəryanı başqa dövlətləri – Rusiyanı, Qazaxıstanı, Türkmənistanı və İranı da Xəzər dənizindəki öz sektorlarında bundan sonra daha fəal işləməyə həvəsləndirmək istəyirəm.

Bilirsiniz ki, dənizdə neft və qaz axtarışı, hasil edilməsi ilə məşğul olan mütəxəssislər Azərbaycanda çoxdur. Biz Xəzəryanı bütün ölkələrə, qonşularımıza bu sahədə yardım göstərməyə, kömək etməyə hazırıq.

Son illər Xəzər dənizinin hüquqi statusu haqqında müxtəlif danışıqlar aparılıb. Ümumiyyətlə, ictimaiyyətə, dünya ictimaiyyətinə bu barədə müxtəlif fikirlər söylənilib. 1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycan Xəzər dənizinin hüquqi statusunun Xəzəryanı bütün ölkələr tərəfindən birlikdə müzakirə edilib müəyyənləşdirilməsinin tərəfdarı olubdur. Biz bu gün də bunun tərəfdarıyıq və hər bir müzakirəyə hazırıq.

Hesab edirəm ki, biz bu məsələni müzakirə edib ümumi fikrə gəlməliyik, ümumi qərar qəbul etməliyik. Ancaq bir-birimizə mane olmaq, yaxud müxtəlif fikirlər yaymaq lazım deyildir.

Siz son 5–6 il içərisində dünyanın böyük neft şirkətlərinin öz işlərini görmək üçün cəlb etdiyi dünyanın bir çox başqa şirkətlərinin Azərbaycanda uğurla, rahat, səmərəli işləməsinin şahidisiniz.

Biz 1994-cü ildə bəyan etmişik ki, Azərbaycan dövləti bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedir, respublikamız öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün dünyanın bütün ölkələri ilə əməkdaşlıq qurmaq, xarici investisiyanı ölkəmizə cəlb etmək istəyir və bu investisiyanın Azərbaycana cəlb olunması üçün lazım olan bütün şərtlərin həyata keçirilməsini öz üzərinə götürür.

Mən bu gün böyük məmnuniyyət hissi ilə deyirəm ki, biz bütün bəyanatlarımızı həyata keçirmişik, onlara sadıq olmuşuq.

Hər bir xarici ölkə şirkətinin, hər bir iş adamının başqa bir ölkədə iş görməsi üçün bir neçə şərt mövcuddur. Onlardan birincisi bu ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin olmasıdır. Biz Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi təmin etmişik. Doğrudur, bu bizim üçün asan olmamışdır. 1994-cü ildən bizimlə müştərək iş görən şirkətlər və onların nümayəndələri gördülər ki, sabitliyi təmin edərkən biz bir çox terror, dövlət çevrilişinə cəhd halları ilə rastlaşdıq. Ancaq biz bunların hamısının qarşısını aldıq, Azərbaycanı cinayətkar dəstələrdən təmizlədik,

ölkəmizdə sağlam mühit yaratdıq və ictimai-siyasi sabitliyi tam təmin etdik.

Biz yaxşı bilirik ki, xarici investisiyanın Azərbaycana gəlməsi üçün müvafiq qanunlar – vergi qanunu, başqa qanunlar lazımdır. Bu qanunlar Azərbaycana gələn hər bir investorun səmərəli işləməsi və öz işinə daim arxayın olması üçün şərait yaratmalıdır. Biz bu qanunları qəbul etmişik, onlar Azərbaycana gələn investorların səmərəli işləməsi üçün bütün imkanları yaradıbdır. Ancaq bu proses davam edir. Ölkəmizdə bundan sonra da lazım olan qanunlar qəbul ediləcəkdir. Mən əmin edirəm ki, biz xarici investisiyanın Azərbaycana gəlməsində çox maraqlılıq və bunun üçün lazım olan hər dürlü şəraiti yaradacağıq.

Xarici şirkətlərin, investorların Azərbaycanda neft, qaz sahələrində və başqa sahələrdə səmərəli işləməsi üçün bir şərt də çox böyük əhəmiyyətə malikdir. O da ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda yüksək səviyyəli mütəxəssislər, mühəndislər, texniklər, təcrübəli və dənizdə ağır şəraitdə işləməyə qadir olan fəhlələrimiz vardır. Xarici şirkətlər ötən illərdə görüblər ki, bizim bu sahədə olan kadrlarımız yüksək standartlara cavab verirlər və onlarla işləmək asandır.

Azərbaycan hüquqi, demokratik dövlətdir. Azərbaycanda demokratiyanın, qanunun aliliyinin təmin olunması üçün bütün işlər görülür və görülməcəkdir. Bunların özü də xarici investorların Azərbaycanda işləməsi üçün əsas şərtlərdən biridir.

Beləliklə, Azərbaycan prezidenti kimi, mən bu gün yeddinci sərginin iştirakçıları qarşısında çıxış edərək böyük qürur hissi ilə deyirəm ki, müstəqil Azərbaycanın dövlət neft strategiyası uğurla həyata keçirilir və bu, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etməsi üçün böyük imkanlar yaradır. Bu, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsi və daimi olması üçün çox böyük imkanlar yaradır. Bunlar hamısı bizi sizinlə birlikdə böyük gələcəyə aparır.

Azərbaycanın dövlət neft strategiyasının həyata keçirilməsində, müqavilələrin imzalanmasında və həmin müqavilələrin əməli surətdə həyata keçirilməsində ölkəmizə gəlmiş şirkətlərlə əməkdaşlığımızı çox səmərəli hesab edirəm. Şübhə etmirəm ki, onlar burada böyük qonaqpərvərlik və mehribanlıq əhval-ruhiyyəsi görürlər. Bu əməkdaşlığımıza və Azərbaycana bu sahədə gətirdikləri yeniliklərə görə respublikamızda işləyən bütün xarici ölkə şirkətlərinə, vətəndaşlarına minnətdarlığımı, təşəkkürümü bildirirəm.

Biz bu gün yeddinci sərgini keçiririk. Bu, XX əsrdə bu sahədə keçirdiyimiz son sərgidir. Biz XXI əsrə, üçüncü minilliyə doğru addım atırıq. Heç şübhə yoxdur ki, XX əsrin sonunda Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini əldə etməsi və müstəqil dövlət olaraq bütün sahələrin inkişafında müvəffəqiyyətlər qazanması və xüsusən neft strategiyasının həyata keçirilməsində böyük nailiyyətlər əldə etməsi XXI əsrdə Azərbaycanın daha da inamla irəliləməsi üçün əsas yaratmışdır.

Hörmətli dostlarımız, bizim sizinlə imzaladığımız müqavilələr və son illərdə gördüyümüz işlər XXI əsr üçün yaxşı əsas yaradıbdır. Bu müqavilələr XXI əsrin, gələcək nəsillərin müqavilələridir. Ümidvaram ki, gələcək nəsillər bizim gördüyümüz bu dəyərli işləri daha sürətlə irəli aparacaqlar.

Biz səkkizinci «Xəzərneftqaz» sərgisini 2001-ci ildə, XXI əsrin ilk ilində keçirəcəyik. Həmin sərginin çox böyük əhəmiyyəti olacaqdır. İnanıram ki, o sərgi bundan da geniş, bundan da yüksək olacaqdır.

Böyük Britaniyanın «Spirhed eksibişnz LTD» şirkətinə. Azərbaycan Ticarət və Sənaye Palatasına, bu sərginin hazırlanmasında zəhmət çəkmiş bütün şirkətlərə, insanların hamısına təşəkkür edirəm. Sərginin, konfransın işində sizə yeni-yeni uğurlar, yeni-yeni müqavilələr, yeni-yeni əməkdaşlıq arzulayıram. Sağ olun.

Prezident Heydər Əliyev mərasim başa çatdıqdan sonra ekspozisiya ilə tanış oldu.

Respublikamızın rəhbəri Rusiyanın «LUKoyl» şirkətinin ekspozisiyası ilə tanışlıqdan, şirkətin başçısı Vahid Ələkbərovun qısa məlumatını dinlədikdən sonra Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin pavilyonuna gəldi. ARDNŞ-in vitse-prezidenti Xoşbəxt Yusifzadə şirkətin ekspozisiyası haqqında dövlət başçısına ətraflı məlumat verdi. Burada müxtəlif maketlər və sxemlərlə yanaşı, 25 il bundan öncə möhtərəm Heydər Əliyevin Neft Daşlarında olması, Dərin dəniz özülləri zavodunun tikintisi zamanı çəkilmiş şəkillər də nümayiş etdirilir.

Prezident Heydər Əliyev dedi ki, həmin zavodu biz bu gün üçün tikmişik. Özümüzün pulumuz yox idi, Moskvadan asılı idik, oradan 400 milyon dollar vəsait aldıq. Amma indi zavodu gərək yenidən quraq, bunun üçün də investisiya lazımdır. O vaxt biz bu müəssisəni Xəzər dənizində böyük platformalar yaratmaq üçün tikirdik. Ancaq onda Sovetlər İttifaqının tərkibində idik. İndi isə bu platformalar həm Xəzərin Azərbaycan sektoru üçün, həm Qazaxıstan, həm Rusiya, həm Türkmənistan, həm də İran üçün lazımdır.

Azərbaycan prezidenti «Şahdəniz» yatağında qazılmış quyuların işləməsini, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin marşrutunu, ARDNŞ-in beynəlxalq əlaqələrini əks etdirən sxemlərə, dəniz yataqlarında seysmik tədqiqatlar aparmaq üçün Norveçdən alınmış yeni gəminin maketinə də maraqla baxdı. Həmin gəminin miniatür maketi respublikamızın rəhbərinə hədiyyə olundu. Prezident Heydər Əliyev «Kürdaşı» yatağında «İstiqlal» qazma qurğusu ilə qazılmaqda olan kəşfiyyat quyusu haqqında, «Çıraq-1» platformasında görülən işlər barədə verilən məlumatları da razılıqla qarşıladı.

Dövlətimizin başçısı «Azərneftyağ» İstehsalat Birliyində quraşdırılmaqda olan və ildə 250 min ton istehsal gücünə malik bitum qurğusu barədə məlumatı dinləyərək qəti şəkildə tapşırırdı ki, qurğu oktyabr ayında tam hazır olmalıdır. Birliyin Baş direktoru Ramiz Mirzəyev mühərrik yağları istehsal edən blokun yenidən qurulması layihəsi haqqında da prezidentə məlumat verərək dedi ki, bu iş başa çatdırılsa, hər il dünya standartları səviyyəsində 200 min ton məhsul buraxmaq mümkün olar. Yenidənqurma işləri üçün 280 milyon dollar vəsait tələb olunur və indi bu istiqamətdə danışıqlar aparılır. Texniki-iqtisadi əsaslandırma xarici şirkətlərə təqdim edilmişdir.

Prezident Heydər Əliyev 1996-cı ildə Norveçdə səfərdə olarkən Norveç hökumətinin ona hədiyyə etdiyi laboratoriya kompleksi barədə də Azərbaycan rəhbərinə ətraflı məlumat verilərək bildirildi ki, indi bunun köməyi ilə yüksək səviyyəli araşdırmalar aparılır. Qazaxıstandan, Türkmənistandan və digər yerlərdən də sifarişlər alınır. Gələcəkdə bu kompleksi Xəzər regionunda elmi-tədqiqat mərkəzinə çevirmək niyyəti vardır.

Prezident Heydər Əliyev ARDNŞ-in pavilyonundan çıxarkən Fransanın ölkəmizdəki keçmiş səfiri cənab Jan Perrən ilə rastlaşdı, onunla səmimi görüşərək hal-əhval tutdu.

«Eksson Mobil» şirkətinin ekspozisiyası ilə tanışlıq da maraqlı oldu. Məlumdur ki, Azərbaycanda işləyən xarici şirkətlər humanitar proqramlar da həyata keçirirlər. Burada respublikamızın rəhbərinə «Yer kürəsi» ensiklopediyasının cildlərini təqdim edərək bildirdilər ki, beş cildin hamısı çap olunub və Bakının bütün məktəblərinə, habelə məcburi köçkünlərin uşaqlarının oxuduqları məktəblərə paylanmışdır.

Ekspozisiyada ötən ilin martında qaçqınların çadır şəhərciyində keçirilmiş və prezident Heydər Əliyevin də iştirak etdiyi toy mərasimində çəkilmiş fotosəkillər diqqəti cəlb edirdi. Dövlətimizin başçısı bu hadisəni xatırlayaraq bildirdi ki, indi o qızın uşağı olub, dünən televiziya da göstərdilər. Oğlan olsa adını

Heydər qoyacaqlarmış, amma qız olub və ona mənim mərhum xanımımın adını – Zərifə qoyublar.

Xəzərdəki yataqların bir neçəsinin işlənilməsinə dair layihələrdə iştirak edən «Totalfinaelf» şirkətinin pavilyonu ilə tanışlıq zamanı Azərbaycan prezidentinə məlumat verildi ki, üç şirkətin birləşməsindən sonra yaranmış bu qurum dünyada dördüncü şirkət olmuşdur. Dənizin 120 metr dərinliyindən neft və qaz hasil etmək üçün Şotlandiya mütəxəssisləri tərəfindən layihələndirilmiş platformanın maketi də maraq doğurdu.

«Azərcell» rabitə şirkəti də sərgidə öz ekspozisiyasını yaratmışdır. Burada ölkəmizin rəhbərinə məlumat verildi ki, şirkət dəniz yataqlarında işləyən neftçilərə də rabitə xidməti göstərir. Hazırda Azərbaycan sellülar rabitə sahəsində əhaliyə xidmət səviyyəsinə görə MDB ölkələri arasında birinci yerdədir.

«Şevron» şirkətinin pavilyonu ilə tanışlıq zamanı ilk növbədə «Aşeron» yatağının qaz ehtiyatı barədə söhbət getdi. Bildirildi ki, gələn ilin əvvəlində burada «İstiqlal» qurğusunun köməyi ilə quyu qazılmasına başlanacaqdır.

Sərgi ilə tanışlıq zamanı prezident Heydər Əliyevə ABŞ-da nəşr edilən «Azərbaycan İntərnəşnl» jurnalının sonuncu nömrəsi təqdim olundu. Jurnalın baş redaktoru Betti Bleyr dedi ki, əsasən Bakıya həsr edilmiş həmin nömrənin sonunda Azərbaycanda işləyən neft şirkətlərinin rəhbərləri, habelə xarici ölkələrin Bakıdakı səfirləri barədə məlumat da verilmişdir.

Yaponiya Dövlət Neft Korporasiyasının pavilyonuna baxarkən dövlətimizin başçısı dedi ki, Yaponiya şirkətləri Azərbaycana gəliblər və indi işləri genişləndirmək lazımdır. Respublikamızın rəhbəri İran Neft Sənayesi, Mühəndislik və Tikinti Şirkətinin pavilyonuna da baxdı. Burada prezidentə İranın neftayırma zavodları haqqında məlumat verildi.

Şotlandiyanın Aberdin şəhərinin bəzi şirkətləri də sərgidə təmsil olunmuşdur. Qonaqlar Aberdin və Bakının qardaşlaşmış şəhərlər olduğunu xatırlatdılar və prezident Heydər Əliyevin

Böyük Britaniyaya rəsmi səfəri zamanı Aberdina gedə bilməməsindən təəssüfləndiklərini söylədilər. Dövlətimizin başçısı dedi ki, bəli, mən Edinburqda oldum, amma Aberdina vaxt qalındı. Bu dəfə isə gedəcəyəm.

«Şell» şirkətinin pavilyonunda da prezident Heydər Əliyevi səmimiyyətlə qarşıladılar. Burada «Formula-1» yarışlarında iştirak edən «Ferrari» avtomobili də nümayiş etdirilir. «Şell» şirkəti «Ferrari» komandası ilə sıx əməkdaşlıq edir və qarşıdakı beş il üçün də müqavilə bağlamışdır. Şirkət komandanın maşınlarını özünün buraxdığı mühərrik yağları və benzinlə təmin etməklə məhsullarının yüksək keyfiyyətini nümayiş etdirir.

Hollandiyanın bu şirkətinin Azərbaycanda işləməsi barədə söhbət zamanı prezident Heydər Əliyev dedi ki, mən «Şell»in ölkəmizə gəlməsini istəyirdim və məmnunam ki, gəlmişdir. Amma Hollandiya hökumətinə də deyin ki, Azərbaycanla işləri yaxşılaşdırın. Sizin səfiriniz etimadnaməsini təqdim edəndə mən bunu ona da demişəm. Şirkətin təmsilçiləri bildirdilər ki, onlar da buna çalışırlar.

«Bi-Pi-Amoko» şirkətinin pavilyonunda respublikamızın rəhbərinə gül dəstəsi təqdim etdilər. Şirkətin prezidenti Devid Vudvord «Azəri», «Çıraq» və «Günəşli» yataqlarının tam işlənilməsinə dair plan haqqında məlumat verərək dedi ki, bu proqramın birinci mərhələsi gələn il başlanacaqdır. Bu il isə Azərbaycan həmin sahədən 150 milyon dollar gəlir götürəcəkdir. 2004-cü ildən etibarən burada neft hasilatı ildə 17 milyon tona çatacaqdır.

Prezident Heydər Əliyev şirkətin nümayəndələrinə xatırlatdı ki, «Çıraq» yatağından çıxan qazın bir hissəsi havaya buraxılır. Bu məsələdə vaxtilə səhvə yol verilib, biz qazın bir hissəsindən istifadə edə bilmirik. Mənə deyirlər ki, siz «Çıraq» yatağında neft hasilatını artırma bilmirsiniz, çünki onda qaz da artacaq və havaya buraxılacaqdır. Siz səhvinizi bilirsiniz, çünki o qədər qaz çıxacağını gözləmədiniz. Gələcəkdə belə səhvlər etməyin.

Mən bizim Neft Şirkətindən tələb edirəm ki, qazın sahilə çatdırılmasını təmin etsinlər. Amma xahiş edirəm ki, bu işi birlikdə görəsiniz. Baş nazirə də tapşırıbmışam.

Daha sonra prezidentə «Şahdəniz» yatağının birinci mərhələdə işlənilməsinin konsepsiyası barədə məlumat verildi. Bildirildi ki, 2002-ci ilin sonunda buradan Türkiyə bazarına 5 milyard kubmetr qaz çatdırmaq istəyirlər. Gələcəkdə isə ildə 16 milyard kubmetr qaz ixrac etmək nəzərdə tutulur. Eyni zamanda burada yaxşı kondensat da çıxır. Prezident Heydər Əliyev onun ehtiyatı ilə maraqlandıqda dedilər ki, neft hesabı ilə təxminən 250 milyon ton olar.

Dövlətimizin başçısı gələcəkdə kondensatın sahilə çatdırılması məsələsi ilə də maraqlandı və öz tövsiyələrini verdi. Eyni zamanda əlavə etdi ki, qazın ixracı ilə bağlı Türkiyə ilə danışıqlar aparın və bizim tərəfimizdən də nə lazımdırsa edək. Şirkətin rəhbərliyi bu il Türkiyə ilə saziş imzalayacaqlarına ümidvar olduğunu söylədi.

«Statoyl» şirkətinin pavilyonu ilə tanışlıq da maraqlı oldu. Azərbaycanda yaxşı tanınan bu şirkətin təmsilçiləri indi layihələrdən birinin operatoru olmaq istədiklərini vurğuladılar. Norveçin dəniz boru kəmərləri sistemi barədə də məlumat verildi.

Şirkətin pavilyonundakı qeyri-adi bir eksponat dərhal diqqəti cəlb edirdi. Bu, Qarabağ ərazisində aparılmış arxeoloji qazıntıların zamanı aşkar edilmiş qədim baltadır. Ona bənzər qədim alətlər Skandinaviyada da tapılmışdır. Belə nümunələri, habelə Qobustandakı qaya təsvirlərini, rəsmləri araşdıran məşhur Norveç səyyahı və alimi Tur Heyerdal Azərbaycanla Norveç arasında əlaqələrin qədim tarixi, xalqlarımızın eyni kökləri olduğunu söyləyir.

Prezident Heydər Əliyev dedi ki, bu sahədə elmi araşdırmalar aparmaq üçün gərək «Statoyl» sponsorluq etsin. Belə olsa, arxeoloqlardan, tarixçilərdən və etnoqraflardan ibarət yaxşı

bir qrup yarada bilərik. Bunun cavabında Norveçin Bakıdakı səfiri cənab Olav Berstad dedi ki, belə bir layihə var, Şəkinin Kiş kəndi yaxınlığında tədqiqat işləri aparılır.

Respublikamızın rəhbəri daha sonra Türkiyə və Gürcüstanın Milli Neft şirkətlərinin, «Teksako», «Eni», «Denimeks», «Monkrift», «Konoko», «Slavneft» şirkətlərinin, ABŞ Ticarət Departamentinin və sərginin digər iştirakçılarının pavilyonları ilə də tanış oldu. «Türk Petrolları Anonim Şirkəti»nin təmsilçisi respublikamızın rəhbərinə Türkiyə prezidenti Əhməd Necdət Sezərin, habelə xalqımızın böyük dostu cənab Süleyman Dəmirəlin salamlarını yetirdi. Prezident Heydər Əliyev də onlara salam yetirməyi xahiş etdi və şirkətin Azərbaycandakı fəaliyyətini bundan sonra da dəstəkləyəcəyini söylədi. «Teksako»nun nümayəndələri isə enerji daşıyıcılarının nəqli məsələsinə şirkətin maraq göstərdiyini və gələcəkdə əsas ixrac boru kəməmindən istifadə etmək niyyətində olduğunu bildirdi.

Dövlətimizin başçısı Gürcüstan Beynəlxalq Neft Korporasiyasının pavilyonunda Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri ilə bağlı danışqlar prosesini və sənədlərin imzalanmasını əks etdirən fotosəkillərin göstərildiyi stenddə korporasiyanın başçısı Georgi Çanturiyanın xahişi ilə xatirə olaraq avtoqraf qoydu.

Prezident Heydər Əliyev Gürcüstan televiziyası müxbirinin bu sərgi və əsas ixrac boru kəməri barədə sualına cavab verərək dedi:

Bu gün çox xoş bir gündür, çünki yeddinci dəfədir ki, biz «Xəzərneftqaz» sərgisini keçiririk. Onun necə nəhəng bir sərgi olduğunu görürsünüz. Mən bu gün öz çıxışında dedim ki, indi Azərbaycan, Bakı dünyada təkə neft və qaz sənayesinin mərkəzinə deyil, həm də elə bir mərkəzə çevrilmişdir ki, dünyanın şirkətləri hər il buraya toplaşib öz məsələlərini müzakirə edirlər. Bakı-Ceyhana gəldikdə isə biz – Azərbaycan da, Gürcüstan da sənədləri ratifikasiya etmişik, bu günlərdə Türkiyə də ratifika-

siya edəcəkdir. Mən indicə ABƏŞ-in prezidenti ilə danışdım, onlar tezliklə işə başlayacaqlar. Bir sözlə, işlər irəliləyəcəkdir.

ABŞ-in məşhur «Nyu-York Tayms» və «Vaşinqton Tayms» qəzetlərinin Parisdə nəşr etdirdikləri «İntərnəşnl Herald Tribune» qəzetinin 2000-ci il 5 iyun tarixli nömrəsində Azərbaycan 9 səhifəlik materiallar həsr olunmuşdur. Nəşrin Mərkəzi Asiya və İran üzrə menecer direktoru Bican Fərəməzli sərgidə prezident Heydər Əliyevə məlumat verərək dedi ki, qəzetin bu nömrəsi dünyanın 185 ölkəsində 1 milyon nüsxə tirajla yayılmışdır. Buradakı yazılarda Azərbaycan həyatının müxtəlif sahələri əhatə olunmuşdur. Bundan əlavə, 2000-ci ilin noyabrında «Azərbaycana investisiyalar» mövzusunda Bakıda keçiriləcək beynəlxalq konfrans haqqında elan verilmişdir.

Sərgi ilə tanışlıq başa çatdıqdan sonra prezident Heydər Əliyev «Spirhed Eksibişnz» şirkətinin icraçı direktoru xanım Süzan Krayça və sərginin digər təşkilatçılarına təşəkkürünü bildirdi. Dövlətimizin başçısı bütün sərgi boyu onunla bir yerdə olmuş Norveçin neft və energetika üzrə dövlət katibi xanım Byörd Sandala da minnətdarlıq etdi. Qonaq əmin olduğunu söylədi ki, Norveç şirkətləri müstəqil Azərbaycanın inkişafına öz töhfələrini verəcəklər. Prezident Heydər Əliyev Norveçin Baş naziri cənab Yens Stoltenberqə onun salamını çatdırmağı rica etdi.

**PORTUQALIYA RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JORJ SAMPAYOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Portuqaliya Respublikasının milli bayramı – Portuqaliya günü münasibətilə Sizi və dost Portuqaliya xalqını salamlayır və ürəkdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və səadət, xalqınıza əmin-amanlıq və uğurlar arzulayıram.

Mən Azərbaycan Respublikası ilə Portuqaliya Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrini yüksək qiymətləndirirəm. Əminəm ki, ölkələrimizin əlaqələri xalqlarımızın mənafeyi, sülh və tərəqqisi naminə hərtərəfli inkişaf edib möhkəmlənəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

İORDANIYA ŞAHZADƏSİ HƏSƏN BİN TƏLAL İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

7 iyun 2000-ci il

H ə y d ə r Ə l i y e v: Əlahəzrət hörmətli şahzadə!

Azərbaycana xoş gəlmisiniz, səfa gətirmisiniz! Mən sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram. Sizin mərhum qardaşınızla mənim çox yaxın dostluq əlaqəm var idi. Mən kral Abdulla ilə də həm Azərbaycanda, həm də bu il Davosda görüşmüşəm. İndi sizin Azərbaycana gəlməyiniz də mənim üçün çox xoşdur. İordaniya ilə Azərbaycan arasında həmişə dostluq, qardaşlıq əlaqələri olubdur. Biz bu əlaqələri davam etdirməliyik, inkişaf etdirməliyik. Mən sizin bu səfərinizi məhz bu münasibətlə çox yüksək qiymətləndirirəm.

H ə s ə n B i n T ə l a l: Cənab Prezident, hər şeydən əvvəl, minnətdarlığımı bildirirəm ki, Siz mənim mərhum qardaşım kral Hüseyin ilə yaxşı dostluq əlaqələriniz barədə dediniz. Bilirəm ki, mənim qardaşım bu regionun inkişafı üçün çox işlər görmüşdür və elə düşünürəm ki, biz bundan sonra da bir-birimizlə həmrəy olacağıq.

Bu gün Bakıda Baş nazirin müavini ilə, eləcə də Xarici İşlər naziri ilə görüşmək imkanım olmuşdur. Qarşılıqlı maraq doğuran bir sıra məsələləri müzakirə etmişik. Biz qaçqınlar düşərgəsinə də getmişik.

Ümumiyyətlə, sülh dünyanın hər tərəfinə gəlməlidir və sülh dünyanın bütün insanlarına aid olmalıdır. Biz bu çətin vaxtda Sizin ölkədə şəxsi liderliyinizə valeh olmuşuq. Çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun. Təşəkkür edirəm. Bəli, sülh hər yerdə olmalıdır. Tamamilə doğru deyirsiniz. Mən yaxşı bilirəm, mərhum kral Hüseyn Yaxın Şərqdə müharibənin dayandırılmasında və sülhün əldə edilməsində nə qədər böyük xidmətlər göstərmişdir.

Siz bizim vəziyyətimizlə yaxşı tanışsınız. Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal olunubdur və bir milyondan artıq Azərbaycan vətəndaşı, azərbaycanlı, müsəlman öz yerindən-yurdundan didərgin düşübdür. Onların əksəriyyəti çadırlarda yaşayır. Mən çox məmnunam ki, bu gün siz onların yaşadığı yerə gedib baxmısınız və öz gözünüzlə görmüsünüz. İnsanlar neçə ildir ki, belə ağır şəraitdə yaşayırlar. Hesab edirəm ki, bizim Baş nazirin bu işlə məşğul olan müavini Əli Həsənov sizə bu barədə geniş məlumat veribdir.

Ona görə biz də sülh tərəfdarıyıq. Müharibəni dayandırmışıq və məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Ancaq Ermənistan tərəfi bu məsələnin həll olunmasında hələ ki, lazımı imkanlar yaratmır və bir milyon azərbaycanlı da qaçqın vəziyyətində yaşayaraq, təbiidir ki, Azərbaycanda həm sosial vəziyyəti ağırlaşdırır, həm də ölkənin iqtisadiyyatına çox təsir edir. Əsas isə odur ki, insanlar öz yerlərindən, yurdlarından didərgin düşüblər, var-yoxlarını itiriblər, öz torpaqlarına dönmək arzusu ilə yaşayırlar.

H ə s ə n B i n T ə l ə l: Cənab Prezident, çox sağ olun ki, qaçqınlar haqqında məlumat verdiniz. Bizi narahat edən ancaq Azərbaycanda qaçqınların olması problemi deyil, bizi narahat edən problem eyni zamanda ölkədaxili qaçqınların olmasıdır. Məlumdur ki, Azərbaycanın bir hissəsindən digər hissəsinə məcburən köçürülmüş insanlar vardır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Azərbaycanın əsas qaçqınları elə ölkədaxili qaçqınlardır.

Həsən Bin Təlal: Bu yaxınlarda, lap tezliklə insan hüquqları normativlərinə yenidən baxılacaqdır ki, bu insanları bir-birindən tam ayıraq, onların arasında tam sərhəd çəkək. Yəni qaçqınlar ayrı, ölkədaxili köçkünlər isə ayrı. Bunların arasında sərhəd çəkmək üçün insan hüquqları normativlərinə yenidən baxacağıq. Elə bilirəm ki, burada biz ərazi, dərkətmə baxımından və Sizin dəstəyinizlə həm bu regionda, həm də Mərkəzi Asiya regionunda bu sərhədi çəkə biləcəyik, bu işə yardımçı olacağıq.

Bizim hesablamalarımıza görə, yəni BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının hesablamalarına görə Qafqazda 2,8 milyon qaçqın vardır. Bu qaçqınların əsas hissəsi Azərbaycanın payına düşür. Sizə məlum olsun ki, mən qeyri-rəsmi məsləhətçi kimi, Ali Komissarlıqda fəaliyyət göstərirəm.

1988-ci ildə Yaponiya parlamentində belə bir fikir söylənilmişdir ki, bu regionda, Yaxın Şərq regionunda və ümumiyyətlə, neft istehsal edilən ərazilərdə demoqrafik sabitlik əldə olunana qədər tam sabitlik olmayacaqdır. Bilirəm ki, bu regionda boru kəmərlərinin tikilməsi məsələsi gündəlikdədir. Biz bu problemlərin hamısını birlikdə əhatə etməliyik. Yəni su, enerji, insan problemləri. Biz bütün bu problemlərin hamısına birlikdə baxmalıyıq. Məlum olduğu kimi, biz elə bir ərazidə yaşayırıq ki, bu ərazi Mərakeşdən, Atlantik okeanı sahillərindən cənuba qədər, yəni Konqoya, Sudana qədər uzanıb gedir. Buradan isə Qafqaza, Şimali Qafqaza qədər gədən narahat bir regionda yaşayırıq.

Ötən şənbə günü Əlcəzairdə ərəb ölkələrinin bir forumu açılmışdır. Əlcəzair prezidentinin rəhbərliyi altında keçirilmiş bu forumda ümumiyyətlə, regionda xaosa qarşı mübarizənin perspektivləri və s. məsələlər müzakirə olunmuşdur. Biz Lomonosov adına universitetdəki görüşlər zamanı da bu mövzuları müzakirə etmişik. Eyni zamanda Çinin Xarici İşlər Nazirliyinin bu işlərlə məşğul olan universiteti vardır. Biz orada da

bu məsələləri müzakirə etmişik. Kalininqradda olarkən bu barədə danışmışıq. Ümumiyyətlə, fərqi yoxdur – bu problem-lər böyük göllər ərazisindədir, yaxud Qafqaz ərazisindədir – regional ehtiyatların öyrənilməsi, araşdırılması və idarə edil-məsi ilə sıx məşğul olmalıyıq.

İkitərəfli münasibətlərə gəlincə isə, biz Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin birinci vitse-prezidenti İlham Əliyevi öz ölkə-mizdə gözləyirik. O bizim ölkəyə gələcəkdir və keçiriləcək gö-rüşlər elə bilirəm ki, Azərbaycanın reallığı barədə kifayət qə-dər məlumat verəcəkdir. Biz bütün bu məlumatları öyrəndik-dən sonra regional ehtiyatların idarə olunması üzrə tədbirləri daha çevik həyata keçirə biləcəyik.

Cənab Prezident, hiss edirəm ki, azərbaycanlılar ərəb dün-yasına mənsub olan ölkələri qınaya bilirlər ki, onlar Azərbay-cana kifayət qədər fikir vermirlər, diqqət yetirmirlər. Lakin eyni zamanda bizim öz problemlərimiz o qədərdir ki, onların öhdəsindən gəlməkdə çətinlik çəkirik. Amma ümid edirəm ki, gələcəkdə vəziyyət yaxşı istiqamətə doğru dəyişəcəkdir. Çox tezliklə elə bir vaxt gəlib çatacaqdır ki, biz real iştiraka keçə-cəyik və humanitar məsələlərdə əsl iştirakçı olacağıq.

Bizim ölkəmizdə də yerli integrasiya, humanitar qanun məsələləri ön plandadır. Ona görə də elə bilirəm ki, insanların özləri-özlərini dəyərləndirə, qiymətləndirə bilməsi olmadan cəmiyyətin inkişafı mümkün deyil.

Cənab Prezident, qonaqpərvərliyinizə görə Sizə minnətdar-lığımı bildirmək istəyirəm. Baxmayaraq ki, iş cədvəliniz çox gərgindir, vaxt tapıb bizimlə görüşürsünüz. Hesab edirəm ki, bundan sonra biz 1997-ci ildə islam ölkələrinin iştirakı ilə ke-çirilmiş konfransın qəbul etdiyi qərarlar əsasmda, yəni insan dəyərlərinin qiymətləndirilməsi, islam ölkələrinin Zəkat fon-dunun yaradılması əsasında irəliyə gedəcəyik.

İordaniyanın Kral həzrətləri Sizə ən səmimi salamlarını ye-tirir. Biz elə bilirəm ki, BMT-nin Qaqınlar üzrə Ali Komissar-

lığı bundan sonra da Azərbaycana yardım edəcəkdir, insanların dəyərinin qiymətləndirilməsi amilinə xüsusi fikir verəcəkdir. Çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Mən sizin fikirlərinizlə tamamilə razıyam. Ancaq bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, biz bir-birimizə daha da çox yardım etməliyik, bir-birimizə dayaq durmalıyıq.

Azərbaycana etdiyiniz səfərə görə sizə təşəkkür edirəm. İlham Əliyev mütləq sizin ölkəyə gələcəkdir. Çünki Kral Abdulla onu dəvət edibdir və biz bütün imkanlarımızı təhlil edə biləcəyik.

Kral həzrətlərinə mənim çox səmimi qardaş salamımı çatdırın. Sizin ölkənizə sülh, əmin-amanlıq arzulayıram. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığında apardığınız işi də çox yüksək qiymətləndirirəm. Bu, XXI əsrin ən böyük problemlərindən biri olaraq qalacaqdır. Sizə bu işdə uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

H ə s ə n B i n T ə l a l: Cənab Prezident, biz dəstəyimizi əsirgəməyəcəyik.

BÖYÜK BRİTANİYANIN ŞOTLANDİYA MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ DÖVLƏT NAZİRİ BRAYAN VİLSON İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

7 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Cənab nazir, mən çox məmnunam ki, siz ilk dəfə Azərbaycana gəlmisiniz və "Xəzərneftqaz-2000" beynəlxalq sərgi və konfransının açılış mərasimində iştirak etmişiniz. Siz orada çıxış etdiniz və bu gün də görüşürük.

Böyük Britaniyanın Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətləri çoxdur. Onlar ölkəmizdə neft-qaz sahəsində çox mühüm işlər görürlər. Biz əsas məsələləri birgə həll etmişik. 1994-cü ildə imzalanmış "Əsrin müqaviləsi"ndə, "Şahdəniz" yatağının birgə işlənilməsi barədə müqavilədə Böyük Britaniya şirkətləri əməliyyatçı rolunu oynayır, başqa sahələrdə də mühüm işlər görürlər. Bizim işimizin əsas nəticələri daha çox "Britiş Petroleum" şirkətinin fəaliyyət göstərdiyi sahələrdədir. Ona görə də sizin Azərbaycana ziyarət etməyiniz çox vacibdir. Güman edirəm ki, siz ölkəmizlə və Bakı şəhəri ilə yaxşı tanış ola biləcəksiniz.

B r a y a n V i l s o n: Cənab Prezident, vaxt tapıb məni qəbul etdiyinizə görə çox sağ olun. Mən bilirəm ki, Siz bu həftə çox məşğulsunuz. Mənə vaxt ayırdığınıza görə Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Biz dünən görüşsək də, bu gün bir daha, yenidən görüşürük.

Deməliyəm ki, ümumiyyətlə, ölkələrimiz arasında əlaqələr hazırda əla səviyyədədir. Ümid edirəm ki, nazirlər səviyyəsində qarşılıqlı səfərlər siyasət, ticarət və digər sahələrdə ölkələri-

mizin əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsinə daha çox töhfə verəcəkdir.

Mən sərgi keçirilən sarayda bu gün səhər bir daha oldum, oranı gəzdim, Böyük Britaniya şirkətlərinin təşkil etdikləri stendlərə baxdım, şirkətlərimizin nümayəndələrinin hər biri ilə ayrı-ayrılıqda söhbət etdim. Onların əhval-ruhiyyəsi çox yaxşıdır. Həmin şirkətlərin nümayəndələri Azərbaycandakı fəaliyyətlərindən çox razıdırlar. Ən vacibi isə budur ki, onların fikrincə, burada öz imkanlarının artması üçün böyük potensial vardır.

Əlbəttə, mən vətənə qayıdarkən burada gördüklərim barədə ətraflı söhbət açacağam. Böyük Britaniyanın neft və qaz sahəsində fəaliyyət göstərən ən kiçik və ən böyük şirkətlərini inandırmağa çalışacağam ki, onlar Azərbaycana gəlsinlər, buraya sərmayə qoysunlar, tərəfdaşlığı daha da genişləndirsinlər.

Britaniya ilə Azərbaycan arasında əlaqələr hər iki tərəf üçün faydalıdır. Əlbəttə, biz britaniyalılar Azərbaycanda sənayenin uğurla inkişaf etməsi üçün bir çox işlər görürük. Ancaq Azərbaycan da bizim ölkədə sənayenin inkişaf etməsi üçün çox işlər görə bilər. Şimal dənizində çalışan şirkətlərimizin çox zəngin təcrübəsi vardır. Bizim şirkətlər orada uzun müddətdir ki, işləyirlər. Mənə elə gəlir ki, onlar Azərbaycana gəlməklə həm biliklərini, həm də təcrübələrini buraya gətirirlər, eyni zamanda yerli mütəxəssislərdən də kifayət qədər öyrənirlər.

Yenə də deyirəm, Böyük Britaniya şirkətləri buraya gələrək öz biliklərini, təcrübələrini bölüşürlər. Eyni zamanda Britaniyanın buradakı şirkətlərində çoxlu azərbaycanlı çalışır, yerli kadrlar öz təcrübələrini ildən-ilə daha da artırırırlar.

Azərbaycanda keçirilən "Xəzərneftqaz-2000" beynəlxalq sərgi və konfransında mənim ölkəmin nazir səviyyəsində təmsil edilməsi onu göstərir ki, biz dünyanın bu bölgəsində ticarətə böyük əhəmiyyət veririk. Mənim fikrimcə, bu sərgi ölkələrimizin əlaqələrinin daha da inkişafına kömək göstərəcəkdir.

H e y d ər Ə l i y e v: Mən sizin dediklərinizlə tamamilə razıyam. Birincisi, mən də hesab edirəm ki, Böyük Britaniya ilə Azərbaycan arasında həm siyasi, həm iqtisadi, həm də digər sahələrdə olan əlaqələr yüksək səviyyədədir. Biz buna çox yüksək qiymət veririk və bu əlaqələrin daha da genişlənməsinə çalışırıq.

Xatırlayıram ki, mən 1998-ci ildə Londonda rəsmi səfərdə olarkən Baş nazir cənab Toni Bleyr ilə, bir çox nazirlərlə bu barədə çox ətraflı danışıqlar apardım. Həm Britaniya tərəfi, həm də Azərbaycan tərəfi eyni fikirdə oldu ki, Azərbaycan çox vacib coğrafi-strateji əhəmiyyətə malik bir ölkədir, onun böyük təbii sərvətləri vardır. Böyük Britaniyanın Azərbaycana və bütövlükdə bölgəyə olan maraqları ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin daha da genişləndirilməsini tələb edir.

Xatirimdədir, Xarici İşlər naziri cənab Robin Kukla söhbətimiz zamanı o mənə dedi ki, biz Azərbaycanda öz səfirliyimizi genişləndirəcəyik, işçilərin sayını artıracağıq. Çünki həm Azərbaycan, həm də Azərbaycana yaxın olan Mərkəzi Asiya ölkələri Böyük Britaniyanı çox maraqlandırır. Mən bu fikirlərlə tam razı olduğumu bildirdim. Bu doğrudan da həqiqətdir.

1994-cü ildən sonra imzaladığımız neft müqavilələri Böyük Britaniya ilə Azərbaycanın uzunmüddətli əməkdaşlığının əsasını qoymuşdur. Əgər imzalanmış hər bir müqavilənin 30 illik müddəti varsa, hesab edirəm, həmin müqavilələrin tamamilə həyata keçirilməsi üçün bundan ikiqat artıq vaxt tələb ediləcəkdir. Bu təkcə bizim yox, bizdən sonra gələn bir neçə nəslin də vəzifəsi olacaqdır. Ona görə də Böyük Britaniya ilə Azərbaycan arasında əlaqələr uzunmüddətli, bəlkə də daimi xarakter daşıyır. Biz bunu bu cür anlayırıq və ona çox böyük əhəmiyyət veririk.

Mən bildirdim ki, "Əsrin müqaviləsi", "Çıraq" yatağından neftin hasil olunması, ixrac edilməsi, "Azəri" və "Günəşli" ya-

taqları – bütün bunlar böyük perspektivə malikdir. "Britiş Petroleum" şirkəti orada operatorluq edir.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəməri barədə sazişin iinzealanması, danışıqlar aparılması və bu neft kəməri barədə sazişin Azərbaycanın və Gürcüstanın parlamentlərində təsdiq edilməsi – o bu yaxınlarda Türkiyə parlamentində də təsdiq olunacaq – bizim müştərək işimiz üçün daha böyük yol açır.

Dünən Bakıda açılmış "Xəzərneftqaz-2000" sərgisindəki stendlərdə "Şahdəniz" yatağının nə qədər böyük potensiala malik olduğu nümayiş etdirildi. Orada bəyan olundu ki, 2002-ci ildə Türkiyəyə 5 milyard kubmetr qaz vermək mümkündür. Hesab edirəm bu, yaxşı fikirdir. Gərək biz bu iş üzərində birlikdə işləyək və onu həyata keçirək. Ola bilər, bu işdə müəyyən maneələr ortaya çıxsın, amma biz bu işi görməliyik.

Azərbaycanda böyük neft yataqları ilə yanaşı, zəngin qaz yataqları da aşkar edilir. "Şevron" şirkətinin nümayəndələri dünən bəyan etdilər ki, onlar "Şahdəniz" yatağından da çox qaz ehtiyatlarına malik olan "Abşeron" yatağından yaxın zamanlarda böyük nəticələr gözləyirlər. Bütün bunlar onu göstərir ki, bu sərvətlərin, məhsulların dünya bazarına çıxarılması haqqında tədbirləri indidən görməliyik və biz birlikdə çalışmalıyıq.

Mən Böyük Britaniyanın həm neft və qaz sahəsində, həm də digər sahələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlərini dəfələrlə Azərbaycana dəvət etmişəm. Onlar burada işləyirlər. Siz dünən dediniz ki, onların bəziləri Azərbaycanı tərk edirlər. Bu mənə məlum deyildir. Mən Baş nazirə göstəriş vermişəm ki, bunu araşdırsın, bu barədə mənə məlumat versin. Güman edirəm, belə bir hal varsa, onlar yalnız özlərinə şərait yarada bilməyən kiçik şirkətlərdir. Hər halda, mən bu məsələyə diqqət yetirmişəm və lazımı göstərişlər vermişəm.

Bir sözlə, Azərbaycan ilə Böyük Britaniya arasında bütün sahələrdə əməkdaşlıq genişləndirilməlidir. Güman edirəm ki, dövlət naziri kimi, siz də Azərbaycanın bugünkü reallığını,

"Xəzərneftqaz–2000" sərgisindəki əhval-ruhiyyəni görüb bu sahədə öz xidmətlərinizi əsirgəməyəcəksiniz.

B r a y a n V i l s o n: Cənab Prezident, mən Böyük Britaniyanın Baş naziri Toni Bleyrin şəxsi salamlarını və minnətdarlığını Sizə çatdırmaq istəyirəm. Siz ona göndərdiyiniz məktubda oğlu olması münasibətilə onu təbrik etmişiniz.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, onun dördüncü oğlu olubdur. O çox zəngin adamdır. Hesab edirəm ki, o çox sevindi. Amma bu, bir insan kimi, məni də sevindirdi. Ona görə də mən onu təbrik etdim.

Ümumiyyətlə, sizin Baş naziriniz çox mehriban adamdır. Mənim ona böyük hörmətim var. Hiss edirəm ki, bu hörmət ikitərəflidir.

B r a y a n V i l s o n: Bəli, mən də bilirəm ki, o çox gözəl bir insandır.

Cənab Prezident, Sizin dediklərinizin hamısı ilə tam razıyam. Qeyri-neft sahəsində əməkdaşlığımızın genişləndirilməsi barədə Sizin dedikləriniz məni xüsusən çox ruhlandırdı. Buraya gəlməzdən əvvəl biz Ticarət naziri ilə nahar etdik və bu barədə söhbət apardıq. Azərbaycanın ixrac imkanlarını genişləndirmək üçün qeyri-neft sahəsi daha da inkişaf etdirilməlidir. Mən vətənə qayıtdıqdan sonra bu işə ciddi fikir verəcəyəm ki, Böyük Britaniyanın müxtəlif şirkətləri Azərbaycana gəlsinlər və burada çalışsınlar.

Cənab Prezident, mən Sizin dediklərinizi bir daha dəstəkləmək istəyirəm. Böyük Britaniya şirkətləri boru kəmərləri layihələrinə və Azərbaycanda hasil ediləcək neftin bu kəmərlərlə dünya bazara çıxarılmasına xüsusi maraq göstərirlər. Onlar Azərbaycanda bu sahədə işə başlamaq üçün rəqabətə hazırdırlar.

Bir daha bildirmək istəyirəm ki, biz bir-birimizə dərin hörmət bəsləyirik. Əminəm ki, bu bizim ümumi işimizin xeyrinədir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

ABŞ PREZİDENTİNİN VƏ DÖVLƏT KATİBİNİN XƏZƏRİN ENERJİ MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ XÜSUSİ MÜŞAVİRİ CON VULF İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

7 iyun 2000-ci il

Heydər Əliyev: Xoş gördük, sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram. Biz dünən yaxşı bir konfrans keçirdik.

Con Vulf: Mən Sizi təbrik edirəm.

Heydər Əliyev: Mən də sizi təbrik edirəm. Siz də orada yaxşı çıxış etdiniz. İşlərimiz də irəli gedir.

Con Vulf: Cənab Prezident, mən dünənki çıxışında dedim, bu gün bir daha bildirmək istəyirəm ki, bütün bu irəliləyişlər, əldə etdiyimiz nailiyyətlər məhz Sizin liderliyiniz sayəsində mümkün olmuşdur.

Cənab Prezident, həm prezident cənab Klinton, həm də dövlət katibi xanım Olbrayt məndən xahiş ediblər Sizə bir daha çatdırım ki, belə demək mümkündürsə, artıq gələn əsrin – XXI əsrin layihəsi olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsi ilə bağlı Sizin xidmətlərinizi onlar olduqca yüksək qiymətləndirirlər. Biz Amerikada bunu yaxşı anlarıq.

Xatırlayırsınızsa, axırıncı dəfə Sizinlə görüşən zaman mən Bakıya Tbilisidən gəlirdim. O vaxt mən Tbilisidə prezident Şevardnadze və prezident Dəmirəl ilə görüşmüşdüm. Mən Sizinlə görüşümdə də dedim ki, hər iki prezident bu layihənin irəli getməsi üçün bütün məsələləri həll etdiklərini söylədilər. Yalnız bir məsələ açıq qalmışdı. Siz o vaxt məndən soruşdunuz ki, doğrudanmı bu belədir? Bu görüşümüzdən sonra Sizin

Tbilisiyə səfəriniz zamanı yerdə qalmış o açıq məsələ də həll olundu. Beləliklə, bu saziş tam əldə edildi.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti belə hesab edirdi ki, bu addımı atmaq Azərbaycan üçün nə qədər çətin olsa da, Azərbaycanın və Gürcüstanın bu cür çətin məsələlərin həllində əməkdaşlıq ruhunu qoruyub saxlamasının özü neft kəməri qədər əhəmiyyətli bir məsələdir.

Cənab Prezident, əldə edilmiş nailiyyətlər, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri barədə sazişin təsdiq olunması münasibətilə Sizi bir daha təbrik edirəm. Hesab edirəm ki, indi bizim qarşımızda görülməsi çoxlu işlər vardır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Prezident Bill Klintonə və dövlət katibi xanım Olbraytə mənim salamlarımı, hörmət və ehtiramımı çatdırmağınızı xahiş edirəm.

Biz Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsi üzərində beş ildir ki, birgə işləyirik və onu sona çatdırmışıq. Təşəkkür edirəm ki, bu sahədə mənim gördüyüm işlər və göstərdiyim xidmətlər Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti tərəfindən yüksək qiymətləndirilibdir. Mən eyni zamanda bildirmək istəyirəm ki, əgər Amerika Birləşmiş Ştatlarının daimi dəstəyi olmasaydı, bu layihəni həyata keçirmək mümkün olmazdı. Siz dəstək vermisiniz, biz isə öz iradəmizi axıra qədər göstərmişik. Tarixi bir iş görüldür. Mən sizinlə razıyam ki, bu, XXI əsr üçün böyük bir proqramdır. İndi əməli işə başlamaq lazımdır. Bu mərhələ də o qədər asan olmayacaqdır. Ancaq gecikməyə yol vermək olmaz.

C o n V u l f: Cənab Prezident, mən arzulayırdım ki, bu sazişin tam razılaşdırılmasının başa çatdırılması münasibətilə aprelin 28-də Vaşinqtonda keçirilən mərasimdə bütün prezidentlər iştirak etsinlər. Çünki həmin tədbirin özü də çox əlamətdar bir hadisə idi. Doğrudur, o vaxt biz danışıqlardan tam yorulmuşduq. Ancaq indi yorğunluğumuz çıxıbdır, fəal surətdə əməli işə başlamağa hazırıq.

Mən dünənki çıxışında onu da bəyan etdim ki, bizim Enerji nazirimiz Riçardson Sizə yeni bir məktub yazıbdir. Mən həmin məktubu Sizin İcra Aparatınıza bu gün axşama qədər çatdıracağam. Nazir Riçardson prezident Klintonun daim yadına salaraq deyir ki, həmin gün Ankarada bu işlərin sürətləndirilməsinə təkan, dəstək verən, bu işə kömək göstərən mən olmuşam.

Enerji naziri cənab Riçardson bu məsələni qaldıranda prezident Bill Klintonun ona nə cavab verdiyini bilmirəm, amma aramızda belə bir söhbət gəzir ki, prezident bizim nazirə deyib ki, yaxşı, bütün bu işləri görən sən olmusansa, onda prezident kürsüsündə niyə sən yox, mən oturmuşam?

H e y d ə r Ə l i y e v: Təbiidir ki, nazir Riçardson 1998-ci ilin oktyabr ayında Ankarada birinci bəyannamənin imzalanmasında iştirak etdi. Ancaq ondan sonra çox böyük işlər görüldü. Son qərarın qəbul olunması isə noyabrda İstanbulda baş verdi və orada keçirilən mərasimdə prezident cənab Bill Klinton iştirak etdi və həmin sənədləri imzaladı.

Əgər söhbət bu istiqamətdə gedirsə, mən deyə bilərəm ki, son nöqtəni mən qoymuşam. Tbilisidə gedib məsələni həll etməsəydim bu olmayacaqdı.

C o n V u l f: Bu doğrudur, bu həqiqətdir.

RUSİYANIN «SLAVNEFT» ŞİRKƏTİNİN PREZİDENTİ MİXAİL QUTSERİYEV İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

7 iyun 2000-ci il

Heydər Əliyev: Xoş gördük sizi. Dünən sərgidə biz görüşmədik, yoxsa Siz orada deyildiniz?

Mixail Qutseriyev: Səmimi qəbula görə Sizə təşəkkür edirəm. Heydər Əliyeviç. Dünən biz sərgidə yox idik. Sizin andiçmə mərasiminizdə Sizinlə bir neçə dəfə görüşmüşük. Onda mən Rusiya Dövlət Duması sədrinin müavini idim və rəsmi nümayəndə heyəti gəlmişdi.

Heydər Əliyev: Doğrudur. İndi isə siz "Slavneft"-i təmsil edirsiniz?

Mixail Qutseriyev: "Slavneft" neft-qaz şirkəti.

Heydər Əliyev: Çox yaxşı. Mən sizi salamlayıram. Yaxşı sərgidir, baxmağa, tanış olmağa dəyər. Şirkətlər çoxlu maraqlı şeylər təqdim etmişlər. Bu artıq yeddinci "Xəzərneft-qaz" sərgisidir. Artıq böyük beynəlxalq əhəmiyyətə malikdir.

Mixail Qutseriyev: Zənnimcə, Azərbaycan neft Məkkəsinə, regionun neft Məkkəsinə çevrilir.

Heydər Əliyev: Məkkə yox, dünən mən çıxışında dedim ki, artıq Azərbaycan özünü, haqlı olaraq, Xəzər hövzəsinin neft-qaz kompleksinin mərkəzi hesab edə bilər. Ona görə ki, biz burada müxtəlif ölkələrdən olan xarici şirkətlərin iştirakı ilə Xəzərdəki yataqların mənimsənilməsi sahəsində, necə deyirlər, ilk addımları atırıq və ötən beş ildə artıq böyük

yol keçmişik. On doqquz müqavilə bağlamışıq və bəzi müqavilələr artıq öz nəticələrini verir. 1997-ci ildən neft çıxarıyıq, onu Bakı–Novorossiysk boru kəməri vasitəsilə Rusiyaya da, oradan Novorossiysk limanı vasitəsilə dünya bazarlarına da ixrac edirik. Bakı–Supsa boru kəməri vasitəsilə də dünya bazarlarına ixrac edirik. İndi böyük qaz yatağı kəşf etmişik və təxminən 2002-ci ildə qaz ixracı üçün layihələr həyata keçiririk.

ATƏT-in DEMOKRATİK TƏSİSATLAR VƏ İNSAN HÜQUQLARI BÜROSUNUN DİREKTORU JERAR ŞTUDMAN VƏ ONU MÜŞAYİT EDƏN ŞƏXSLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

8 iyun 2000-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab Ştudman!
Hörmətli qonaqlar!

Mən sizi salamlayıram və sizi yenidən Azərbaycanda görməkdən çox məmnunam. Azərbaycan ATƏT-in üzvü olaraq bu beynəlxalq təşkilatla bir neçə istiqamətdə əməkdaşlıq edir. Bilirsiniz ki, bizim sizinlə ən çox əməkdaşlıq etdiyimiz sahə ATƏT-in Minsk qrupu vasitəsilə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması məsələsidir. Bu məsələ üzrə çox görüşlər və danışıqlar keçiririk. ATƏT-in 1994-cü ildə Budapeşt sammitində, 1996-cı ildə Lissabon sammitində və 1999-cu ildə İstanbul sammitində bu barədə çox mühüm qərarlar qəbul olunub. Ancaq hələ ki, bu məsələnin həll edilməsinə nail ola bilməmişik.

ATƏT-lə əməkdaşlığımızın mühüm bir sahəsi də sizin sahənizdir. ATƏT-in artıq burada nümayəndəliyi açılıbdır. Bu barədə mən verdiyim sözü yerinə yetirmişəm. Baş nazir mənə məlumat verdi ki, nümayəndəliyə onların xoşuna gələn yer də ayrılıbdır. Ancaq bu əməkdaşlıq daha çox sizin istiqamətinizdə – demokratiya, insan hüquqları, seçkilər və sair istiqamətində olacaqdır. Bu da o qədər asan sahə deyil. Ancaq hesab edirəm ki, biz burada çox irəliyə gedirik. Çünki burada silahlı

müharibə yoxdur. Burada qanunlar var və bu qanunlara, bir də ki, beynəlxalq hüquq normalarına riayət edilir.

Mən sizinlə, sizin büronuzla əməkdaşlığımızdan çox məmnunam. Hesab edirəm ki, siz Azərbaycanda demokratiyanın, insan azadlıqlarının, ümumiyyətlə, bütün demokratik prinsiplərin inkişaf etməsində ölkəmizə çox dəyərli yardım edirsiniz. Biz sizin tövsiyələrinizdən, təcrübənizdən indiyə qədər çox istifadə etmişik, bu gün də istifadə edirik və gələcəkdə də istifadə edəcəyik. Azərbaycana gəlməyinizə görə mən sizə təşəkkür edirəm. Buyurun.

J e r a r Ş t u d m a n: Cənab Prezident, çox sağ olun. Bu gün Azərbaycana yenidən qayıtmağımdan mən şəxsi zövq duyur, Sizinlə bu görüşümdən məmnun olduğumu bildirirəm.

Azərbaycan elə ölkələr sırasındadır ki, ATƏT ilə ölkəniz arasında bizim çox məhsuldar əməkdaşlığımız mövcuddur. Bu Sizin sayınız nəticəsində mümkün olmuşdur. Mən əminəm ki, Azərbaycanda, Bakıda ATƏT-in nümayəndəliyinin açılması qeyd etdiyim uğurlu əməkdaşlıq istiqamətində növbəti bir addım olacaqdır. Nümayəndəliyin açılması bizim birgə layihələrimizin həyata keçirilməsinin sürətlənməsində, bu layihələrin daha yaxından izlənilməsində öz önəmli rolunu oynayacaqdır.

Bu gün mən Azərbaycanda olmağımdan xüsusilə məmnunam. Çünki məlumdur ki, indi sizin parlament "Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında" qanunvericilik aktını müzakirə etməkdədir. Xatırlayırsınızsa, əvvəllər də bu qanunun müzakirəsində müəyyən çətinliklər olmuşdu və biz öz təkliflərimizi, tövsiyələrimizi vermişdik. Hesab edirik ki, Azərbaycanda seçki ilə əlaqədar elə qanunlar qəbul olunmalıdır, Mərkəzi Seçki Komissiyasının tərkibi elə müəyyənləşdirilməlidir ki, seçki qanunvericiliyi müxalifət ilə iqtidarın məsuliyyəti bölüşdürməsinə imkan yaratmış olsun və bu qanunvericilikdə mövcud reallıqlar öz əksini tapmış olsun. Bizdə olan məlumata görə, mən anlayıram ki, qanun layihəsinin son variantı parlamentə təqdim olunub-

dur. Biz bu qanun layihəsini irəliyə doğru atılmış və çox nəzə-rəçarpacaq dərəcədə böyük addım hesab edirik. Şəxsən mən hesab edirəm ki, bu qanun layihəsi beynəlxalq standartlara, ATƏT-in standartlarına tamamilə cavab verir. Ona görə də ümidvaram ki, bu qanun layihəsi qəbul olunacaqdır. Həmin qanun tam kamil qanun olmasa da, hamını tamamilə razı salmasa da, ümidvarıq ki, bu qanun qəbul ediləcəkdir.

Mən bu gün səhər həm Yeni Azərbaycan Partiyası tərəfin-dən, həm də bəzi müxalifət partiyaları tərəfindən tənqidi fikir-lərlə də qarşılaşmışam. Amma tərəflər arasında vasitəçilik təcrübəm mənə onu deməyə əsas verir ki, əgər vasitəçi hər iki tərəfdən eyni dərəcədə tənqiddə məruz qalırsa, onda hesab et-mək olar ki, o bu işi düzgün görmüşdür. Hər halda, hesab edi-rəm ki, bu yeni qanun parlament seçkiləri ilə əlaqədar daha yeni və daha yaxşı hüquqi əsas yaradacaqdır.

Biz Azərbaycana və ölkənin rəsmi dairələrinə gələcəkdə də yardım etməyə hazır vəziyyətdə dayanmışıq. Tezliklə biz başqa bir önəmli qanun üzərində birgə işə başlayacağıq ki, bu da seçkilər haqqında qanundur. Biz sizə həm yardım göstərəcək və həm də müşahidə edəcəyik ki, bütün seçki komissiyaları əməli fəaliyyət göstərsinlər. Biz onların işini də müşahidə edəcəyik.

Cənab Prezident, Siz bizimlə razı olarsınız – hamımız onda maraqlıyıq ki, elə bir sistem formalaşsın və əməli surətdə həyata keçmiş olsun ki, orada hər iki tərəf öz məsuliyyətini dərk etsin və bu məsuliyyəti həyata keçirə bilsin.

Hər halda, bir daha bildirirəm ki, bu, hökumət tərəfindən çox cəsarətli addımdır və biz hökumət nümayəndələrinin bu məsələlərin müzakirəsində etdikləri güzəştləri və tutduqları mövqeləri yüksək qiymətləndiririk. Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, müxalifət partiyaları da bizim ekspertlərimizin iştirakı ilə aparılan müzakirələrə işgüzar və ciddi münasibət göstəriblər. Bütün bunları birlikdə götürdükdə hesab edirik

ki, demokratik sistemlərin islahatlarının həyata keçirilməsi istiqamətində ölkəniz çox doğru addım atmışdır.

Bu fürsətdən istifadə edərək həmçinin çox önəmli, mühüm hesab etdiyimiz başqa bir məsələ ilə də əlaqədar öz təşəkkürlərimizi Sizə bildirmək istəyirik. Bu da Beynəlxalq Qızıl Xaç Cəmiyyəti ilə Azərbaycan arasında imzalanmış sənəddir. Biz bu sənədi yüksək qiymətləndiririk.

Biz Azərbaycanda demokratik islahatların aparılması, sivil cəmiyyət quruculuğu və uzunmüddətli, dayanıqlı, etibarlı demokratik cəmiyyət qurulması, demokratiyanın inkişaf etdirilməsi sahəsində əməkdaşlığımızı bundan sonra da davam etdirmək arzusundayıq.

Fürsətdən istifadə edərək, mən həmçinin regionda mövcud olan münaqişənin aradan qaldırılması üçün şəxsən Sizin tərəfinizdən göstərilən səylərin müvəffəqiyyətlə başa çatmasını arzuladığımı bildirmək istəyirəm.

Demək istəyirəm, hamı yaxşı anlayır ki, bu sahədəki problem, yəni münaqişədən doğan problem "Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında" qanunun qəbul olunmasından və ona güzəştin əldə edilməsindən daha çətin və mürəkkəb bir problemdir. Çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Bizim işimiz haqqında dediyiniz çox əhəmiyyətli, dəyərli sözlərə görə, sizin fikirlərinizə görə təşəkkür edirəm. Mən sizinlə ötən görüşlərimdə də bildirmişdim, bu gün də bəyan edirəm ki, Azərbaycan dövləti 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiya əsasında demokratiya yolu ilə getməyi özünün əsas məqsədi hesab edir. Əgər bizim belə fikrimiz, belə istəyimiz, belə arzumuz olmasaydı, 1995-ci ildə bu Konstitusiyayı qəbul etməzdik. Siz onu da bilirsiniz ki, Konstitusiya komissiyasının sədri mən idim. Demək, bu bizim qəlbimizdən gələn fikirlərdir, dövlət quruculuğunda tutduğumuz siyasi yoldur. Biz bunu edirik ona görə yox ki, kiməsə xoş gəlsin, kimənsə bir "əla"

qiymət alağ, yaxud da ki, "yaxşı" qiymət alağ. Bunu edirik ona görə ki, biz bu yolu Azərbaycanın bir müstəqil dövlət kimi inkişaf etməsində yeganə yol hesab edirik.

Başqa gənc, müstəqil dövlətlərdən fərqli olaraq biz bunları Ermənistan–Azərbaycan münasıqəsinin mövcud olduğu bir halda, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal altında olduğu, bir milyon azərbaycanlının öz ölkəsində köçkün, qaçqın vəziyyətinə düşüb çadırlarda yaşadığı bir vaxtda edirik. Bu bizim prinsiplial mövqeyimizdir. Amma bu, geniş məfhumdur – bu, parlament seçmək, yaxud da seçki aparmaq deyildir. Bu həm plüralizmdir, həm insan azadlığıdır, həm mətbuat azadlığıdır, həm də sosial-iqtisadi və siyasi islahatların aparılmasıdır.

Ötən beş il ərzində biz bu sahədə çox iş görmüşük. Azərbaycanın dövlət quruculuğu prosesi çox uğurla irəli gedir. Böyük islahatlar – iqtisadi islahatlar, siyasi islahatlar, sosial islahatlar aparmışıq. Məhz bunların nəticəsidir ki, Azərbaycan artıq ağır vəziyyətdən çıxıbdır və indi sabit, iqtisadi cəhətdən inkişaf edən dövlətdir. Əgər bütün bunların hamısını kompleks şəkildə, bizim Konstitusiyanın əsasında, qanunlarımız əsasında aparmasaydıq, bunlara nail ola bilməzdik.

Bu gün biz Avropa Şurasına qəbul olunmaq ərəfəsindəyik və üzərimizə öhdəliklər də götürmüşük. Bu öhdəlikləri də yerinə yetirəcəyik. Əgər biz bu yolla getmək istəməsəydik, Avropa Şurasına daxil olmaq bizim nəyimizə lazımdı – oturardıq, işlərimizi özümüz bildiyimiz kimi aparardıq, bir çox belə problemlərlə rastlaşmazdıq. Yəni Avropa Şurasına daxil olmaq bizim üçün "bal yemək" deyil, öz üzərimizə yeni öhdəliklər götürmək deməkdir. Biz bunları dərinədən dərk edirik.

Ona görə də həm əməli işlər görürük, həm də ki, irəliyə gedirik. Hər halda, Azərbaycan MDB ölkələri içərisində sosial-iqtisadi inkişafına görə indi birinci yerlərdə durur. Amma bu ölkələrin heç birinin torpaqlarının 20 faizi işğal altında deyildir, bu ölkə-

lərin heç birinin bir milyon qaçqını yoxdur. Mən dünən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının məsləhətçisi olan İordaniya şahzadəsi ilə danışdım. Onda çox geniş məlumatlar var – Qafqazda 2 milyon 800 min qaçqın vardır. Bunun bir milyonu Azərbaycandır.

Siz bilirsiniz ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsindən başqa, Azərbaycan nə qədər gərgin, nə qədər çətin daxili proseslər də keçiribdir. 1992-ci ilin fevral ayında Azərbaycanda hakimiyyət dəyişibdir, 1993-cü ilin iyun ayında hakimiyyət yenidən dəyişibdir. Azərbaycanın vətəndaş müharibəsi vəziyyətində olduğu vaxtdan bu günə kimi yeddi il keçir. Bu gün iyun ayının 8-dir. Mən 1993-cü il iyun ayının 9-da Naxçıvandan Bakıya gəlmişəm. Amma iyunun 8-də hələ Naxçıvanda idim. Bir neçə gün idi ki, mənimlə danışqlar gedirdi. Məni Bakıya dəvət edirdilər, mən isə gəlmək istəmirdim. Sadəcə, hesab edirdim ki, mən, bir vətəndaş kimi, öz xalqım qarşısında xidmətlərimi göstərmişəm, bundan sonra daha özümü əziyyətə salmamalıyam.

Məni Bakıya dəvət etmək üçün nə qədər adamlar – buranın ağsaqqalları, alimləri, ziyalıları Naxçıvana gəlmişdilər. O cümlədən, bu gün radikal müxalifətdə duran, Azərbaycanın o vaxtkı başçıları – keçmiş prezident, keçmiş parlament sədri, keçmiş Baş nazir Naxçıvana mənə dəfələrlə zəng etdilər, elçilər göndərdilər, təyyarələr göndərdilər ki, mən Bakıya gəlim. Nəhayət, iyun ayının 9-da mən Bakıya gəldim. Burada vətəndaş müharibəsi gördüm. Ona görə də məcbur oldum, iyun ayının 15-də Azərbaycan parlamentinin sədri vəzifəsini öz üzərimə götürdüm. Ondan sonrakı dövr də sizə məlumdur. Burada bir neçə dəfə dövlət çevrilişinə cəhdlər olubdur, terror hadisələri olubdur.

Mən bunları xatırlayıram ona görə ki, bir daha siz də biləsiniz ki, Azərbaycan MDB-nin başqa dövlətlərindən tamamilə fərqlidir – onların nə qonşuları ilə müharibəsi olubdur,

nə də daxildə dövlət çevrilişinə bu qədər cəhdlər və vətəndaş müharibəsi olubdur. Amma bu şəraitdə biz əvvəldən – 1993-cü ildə mən prezident seçiləndən – elan etdim ki, Azərbaycan demokratiya yolu ilə gedir və bizim başqa yolumuz yoxdur.

İndi müxalifət hesab edir ki, "Azərbaycan iqtidarı demokratiya yolu ilə getmir". Bu onların fikridir. Bizdə fikir azadlığıdır. Amma Azərbaycan əhalisinin əksəriyyəti belə fikirdə deyildir. Ona görə kim nə istəyir, onu da deyə bilər. Amma reallıq göz qabağındadır. Biz ölkəmizi məhz bu istiqamətdə apardığımıza görə də sizinlə olan əməkdaşlığımızı çox yüksək qiymətləndiririk. Demokratik cəmiyyət, demokratik dövlət quraraq hesab etmirik ki, biz hər şeyi bilirik. Bu, kitabları oxumaqla hasil olan bir şey deyil. Kitablarda yazılanlar ayrıdır, həyat isə tamam başqa şeydir. Həyat təcrübə ilə bağlıdır: dünya təcrübəsi, Avropa təcrübəsi – bunlar da sizdə akumulasiya olubdur. Ona görə də biz sizinlə əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət veririk. Ancaq mən həmişə demişəm və bu gün də deyirəm: lazımdır ki, bu əməkdaşlıq həm səmimi olsun, həm də bizim işlərimizə daim obyektiv münasibət göstərsin.

Əgər biz "dörd" qiymət alırıqsa, "beş" qiymət iddiasında deyilik. İstəyirik ki, bizə layiq olduğumuz "dörd" qiymət versin. Amma "dörd" qiymətə layiq olanda, onun əvəzinə "üç", yaxud "iki" qiymət veriləndə, əlbəttə ki, biz narazı oluruq.

İndi Azərbaycan seçkilər ərəfəsindədir. "Mərkəzi Seçki Komissiyası haqqında" qanun layihəsi barədə sizin fikirlərinizi mən məmnuniyyətlə qəbul edirəm. Biz çalışmışıq ki, bu qanun həm demokratik olsun, həm də müxalifətin bu seçkilərdə iştirakını təmin etmək üçün onların da tələbləri, fikirləri orada öz əksini tapsın. Ancaq təəssüf ki, onların iştahları çox böyükdür. Onlar istəyirlər ki, hər şey arzuladıqları kimi olsun. Bəzən belə çıxır ki, iqtidar üçün qanun çərçivəsi var, amma müxalifət üçün qanun çərçivəsi yoxdur. Bu da ədalətsizlikdir. Amma siz görürsünüz ki, biz bu çətinlikdən çıxırıq, siz qeyd

etdiyiniz kimi, güzəştlərə gedirik. Bu barədə bir az sonra mən sizinlə danışacağam. Bizim məqsədimiz odur ki, seçki komissiyası haqqında elə bir qanun qəbul edilsin ki, həmin seçki komissiyası seçkiləri ədalətli, normal həyata keçirə bilsin.

Sizin məsləhətlərinizin də bəzilərini biz qəbul edə bilməmişik. Heç müxalifət də sizin məsləhətlərinizin heç birini qəbul etmək istəmir. Buna görə də onlar özlərinə xüsusi status almaq istəyirlər. Amma mən hesab edirəm ki, sizin köməyinizlə biz ortaq bir məxrəcə gələ biləcəyik.

Bizim gördüyümüz işlərə verdiyiniz yüksək qiymətə görə sizə bir daha təşəkkür edirəm. Sizi əmin edirəm ki, biz sizinlə daim əməkdaşlıq edəcəyik. Sizin təcrübənizdən, məsləhətlərinizdən daim istifadə edəcəyik. Sizin obyektiv münasibətinizə daim ümidlər bəsləyirik.

J e r a r Ş t u d m a n : Cənab Prezident, çox sağ olun.

**İQTİSADİ ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ (EKO-
nun) ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT VƏ
HÖKUMƏT BAŞÇILARININ VI ZİRVƏ
GÖRÜŞÜNDƏ İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN İRAN
İSLAM RESPUBLİKASINA YOLA DÜŞMƏZDƏN
ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA
JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB**

9 iyun 2000-ci il

S u a l: Cənab Prezident, Azərbaycan iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsinə kömək edən bu cür görüşlərdə iştirakınızı necə qiymətləndirirsiniz?

C a v a b: Mən bunu həmişə yaxşı qiymətləndirmişəm. Mən Azərbaycanın nəinki iqtisadi sahədə, bütün sahələrdə əlaqələrinə kömək edən hər bir görüşü qiymətləndirirəm və belə görüşlərdə Azərbaycanı, xüsusən Azərbaycan prezidentinin iştirak etməsini də ən vacib məsələlərdən biri hesab edirəm. Ona görə də mən həmişə belə beynəlxalq, yaxud regional görüşlərə gedirəm və orada Azərbaycanın mövqelərini müdafiə etməyə çalışıram.

S u a l: Cənab Prezident, EKO təşkilatının işini fəallaşdırmaq üçün Azərbaycanın hansı təklifləri vardır?

C a v a b: Təklifimi orada deyəcəyəm, eşidərsiniz.

S u a l: Cənab Prezident, Transxəzər qaz kəməri ilə əlaqədar Siz Türkmənistan prezidenti ilə görüşəcəksinizmi?

C a v a b: Türkmənistan prezidenti ilə yaqin ki, görüşəcəyəm. Ancaq Transxəzər qaz kəməri bizim işimiz deyildir. Türkmənistan öz qazını Türkiyəyə satmaq istəyir. Azərbaycan burada tranzit ölkəsidir. Ona görə də, ola bilər, biz bu məsələyə razı

olaq və ya razı olmayaq. Amma yenə deyirəm, qazı satan Türkmənistanıdır, alan da Türkiyədir. Əgər Türkmənistan satırsa, Türkiyə də alırsa, bizdən xahiş ediblər ki, bu qaz kəmərinin Azərbaycandan, Xəzər dənizindən keçməsinə razılıq verək, biz də buna razılıq vermişik. Bu onların işidir. Amma bu məsələ gecikibdir. Bunu kim gecikdirir? Onlar gecikdirirsə, bu onların öz işidir. Azərbaycanın bu barədə təşəbbüs göstərməyinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Amma onlar bu məsələni nə vaxt həll etmək istəsələr, söz vermişik ki, biz bu sahədə əməkdaşlıq edəcəyik.

S u a l: Cənab Prezident, Siz Mahir Cavadov məsələsinə toxunmusunuz. Bu səfəriniz zamanı onunla bağlı bir məsələ müzakirə edəcəksinizmi?

C a v a b: Bilirsən, Mahir Cavadov elə bir şəxs, adam deyildir ki, mən onu müzakirə edirəm. Sırağagün mən bu məsələyə ona görə toxundum ki, 1995-ci ildə Mahir Cavadovla birlikdə Azərbaycanda dövlət çevrilişinə cəhd göstərən Avstriya vətəndaşı Kənan Gürəl o vaxt həbs olunmuşdu. Mən onu əfv etdim. Bir müddət deyirdilər ki, o xəstədir. Sonra Avstriya hökuməti, burada Avstriyanı təmsil edən Almaniya səfiri də bizə bir neçə dəfə müraciət etmişdi.

Amma ən əsası odur ki, Kənan Gürəl bir neçə dəfə mənə müraciət yazıbdir. Yazıbdir ki, mən səhvimi başa düşmüşəm, səhv etmişəm, məni bağışlayın. Yəni o, əfv olunmağı barədə bir neçə dəfə müraciət yazıbdir. Mən də onun müraciətini, eyni zamanda Avstriya hökumətinin öz vətəndaşlarına göstərdiyi münasibəti nəzərə alaraq onu əfv etdim.

Mən Kənan Gürəli əfv etdikdən sonra Almaniya səfiri ilə görüşümdə dedim ki, görürsünüz, Avstriya kimi mütərəqqi, demokratik bir ölkə aparıb cinayətkara sığmacaq verdi, amma Azərbaycanın dövlətçiliyinə qəsd edən, çevrilişə cəhd göstərən, Azərbaycan prezidentinə terror etmək istəyən adamı

biz indi burada əfv edirik. Görün, humanistlik harada daha çoxdur.

S u a l: Cənab Prezident, ayın 28-də Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbulu məsələsinə baxılacaqdır. Avropa Şurasına qəbul olunmaq Azərbaycana nə verə bilər?

C a v a b: Ay qardaş, ay oğul, biz üç ildir ki, orada namizədik. Üç ildir söhbət gedir ki, biz bu şuraya üzv qəbul olunaq. Əgər bu bir şey verməyəcəksə, onda biz üç ildir niyə belə can qoyuruq, cəfəkeşlik edirik?

Təbiidir ki, bu, Azərbaycana çox şey verəcəkdir. Çünki biz Avropa ölkəsiyik, Avropa qitəsində yerləşirik. Avropa dəyərləri Azərbaycanda bizim milli-mənəvi dəyərlərimizlə bərabər, necə deyirlər, kök salıbdır. Amma mən onu da xüsusi bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan xalqının öz tarixi, öz milli mədəniyyəti, mentaliteti, milli-mənəvi dəyərləri vardır. Biz hansısa bir ölkəyə xoş gəlmək üçün bu milli-mənəvi dəyərlərimizdən heç vaxt imtina edə bilmərik.

Eyni zamanda, dünyada ümumbəşəri dəyərlər vardır. Azərbaycan olaraq biz, xalqımız bu il yox, keçən il yox, hələ XIX əsrdən ümumbəşəri dəyərlərə tədricən – böyük sürətlə olmasa da – başlamışıq. Artıq XX əsrdə bu ümumbəşəri dəyərləri öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə sintez edərək, Azərbaycanda xüsusi bir əxlaqi-mənəvi dəyərlər forması yaratmışıq.

Biz həm Avropa qitəsindəyik, həm də ümumbəşəri Avropa dəyərlərindən bəhrələnilirik, demokratiya, hüquq, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedirik. Ona görə də nə üçün biz bu təşkilatdan kənarda qalaq? Onlar da istəyirlər ki, biz bu təşkilatda olaq. Çünki onlar istəyirlər ki, bütün Avropanı əhatə etsinlər. Biz də bunu istəyirik. Amma bu nə verəcək – onu gələcək göstərəcəkdir.

S u a l: Cənab Prezident, Təbrizdə Azərbaycan konsulluğunun açılması məsələsini İranda müzakirə edəcəksinizmi?

C a v a b: Bilirsiniz ki, biz bu məsələni çoxdan qaldırmışıq. Amma nə olacaq – onu deyə bilmərəm.

S u a l: Cənab Prezident, ikitərəfli görüşlərinizdə Qafqazda Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Paktı məsələsi barədə müzakirələr aparacaqsınız mı?

C a v a b: Bilirsiniz ki, mən ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə Qafqazda Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Paktı barədə təklif irəli sürmüşəm. Ondan sonra Türkiyənin prezidenti hörmətli Süleyman Dəmirəl də təxminən bu fikirlərlə əlaqədar səkkiz ölkəyə məktublar göndərmişdi ki, Qafqazda Sülh, Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Paktı olsun. Biz bunun təşəbbüskarıyıq. Ancaq onu həyata keçirmək bir çox şərtlərdən, birinci növbədə, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasından asılıdır. Əgər bunlar mümkün olarsa, Qafqazda Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Paktını yaratmaq mümkündür.

S u a l: Cənab Prezident, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi məsələsi orada qaldırılacaqmı?

C a v a b: Bilirsiniz ki, biz Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi məsələsini hər yerdə qaldırırıq və qaldırmahyıq. Ümumiyyətlə, Azərbaycan təmsilçilərinin, o cümlədən siz jurnalistlərin ən böyük çatışmazlığı ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Ermənistanın təcavüzü altına düşübdür, torpaqlarımızın 20 faizi işğal edilibdir, bir milyondan çox azərbaycanlı öz ölkəsindən qaçqın düşübdür, ağır şəraitdə yaşayır, ancaq Azərbaycanın bu vəziyyəti dünyada hələ indiyə qədər olduğu kimi məlum deyildir. Ermənistan təbliğatı güclüdür, əlbəttə ki, Ermənistanın imkanları da çoxdur, çünki onların hər yerdə lobbiləri vardır. Amerikada oturan ermənilər hər gün müzakirə edirlər ki, Dağlıq Qarabağ necə olacaq, Ermənistan necə olacaq? Ermənistanın rəhbərləri bunu heç o qədər müzakirə etmirlər, amma Amerikada, Fransada, başqa ölkələrdə, elə Moskvada oturan ermənilər bunu edirlər. Bu münaqişə hələ

ki, həll olunmayıbdır, ona görə də bu mövzu çox aktual, vacib mövzudur. Bu məsələni heç vaxt unutmaq olmaz və kiçikdən böyüyə qədər hamı – jurnalist də, dövlət məmuru da, yaxud dövlət xadimi də, siyasi xadim də – kim olursa-olsun, bu məsələni hər yerdə, həmişə deməlidir ki, nəhayət, dünya ictimaiyyəti obyektiv məlumat ala bilsin.

S u a l: Cənab Prezident, İrana nə vaxt rəsmi səfər edəcəksiniz?

C a v a b: Baxaq, görək.

S u a l: Cənab Prezident, İranda yaşayan azərbaycanlıların hüquqları ilə bağlı məsələ Azərbaycan – İran münasibətlərində əks olunubmu? Vilayət Quliyev Amerikada səfərdə olarkən bu barədə bəyanat vermişdi.

C a v a b: Bilirsiniz, Vilayət Quliyev nə deyib – mən bilmirəm. Azərbaycanda bir məsələ var: «Özünə umac ova bilməyən, başqasına əriştə kəsmək istəyir». Bilirsiniz bunun mənası nədir? Bizim özümüzün, bir milyondan çox azərbaycanlının hüquqları tapdalanıbdır. Azərbaycan ərazi bütövlüyünün pozulması ilə əlaqədar bu dəqiqə dünyada ən ağır vəziyyətdə olan bir ölkədir.

Biz bu problemlərimizi həll etməliyik. Yoxsa sən istəyirsən burada Filippinin, yaxud da İndoneziyanın məsələsini həll edəsən. Bəzi adamlar populist fikir söyləyərək deyirlər ki, İranda azərbaycanlıların hüquqları tapdalanıbdır. Qoy o adamlar gedib desinlər ki, Azərbaycanda azərbaycanlıların hüquqları tapdalanıbdır. Bunlar kənarda qalıb, başlayıblar ki, orada azərbaycanlıların hüquqları tapdalanıbdır. İranda bizdən sayca bir neçə dəfə çox azərbaycanlı var və orada azərbaycanlılar dövlətdə, parlamentdə, hökumətdə təmsil olunublar. Özləri bilirlər ki, onların hüquqları tapdalanıb, yaxud tapdalanmayıbdır və necə bilirlər, o cür də hərəkət etməlidirlər. Biz başqa ölkənin işinə qarışmamalıyıq. Bizim də ölkənin işinə heç

kəs qarışmamalıdır. Biz İranın daxili işinə qarışmamalıyıq. Biz İranla dostluq, əməkdaşlıq münasibətləri yaratmalıyıq.

Lazımı qədər təfəkkürü olmayan bəzi adamlar öz şəxsi populist niyyətlərinə görə bu işdə Azərbaycana zərbə vururlar. Sən də bu sualı verməklə onu göstərirsen. Gəl sən də, mən də, hamımız yığısaq, müstəqil Azərbaycanda olan azərbaycanlıların hüquqlarını qoruyaq və ölkəmizi bu ağır vəziyyətdən çıxaraq. Yoxsa, öz ölkən ağır vəziyyətdədir, düşmüşən ki, Təbrizdə nə var, nə bilim, Ərdəbildə nə var. Bu onların öz işidir.

J u r n a l i s t: Xarici İşlər naziri belə bəyanat vermişdi.

H e y d ə r Ə l i y e v: Xarici İşlər naziri əgər bunu deyib-sə, düz deməyibdir.

S u a l: Cənab Prezident, bu səfər zamanı neft və qaz sahəsində əməkdaşlıq barədə bir məsələ müzakirə ediləcəkmi?

C a v a b: Nə olacağını bilmirəm. Sağ olun.

**İRANIN KOOPERASIYA NAZİRİ, İQTİSADI,
TİCARƏT VƏ MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏR ÜZRƏ
İRAN – AZƏRBAYCAN DÖVLƏTLƏRARASI
MÜŞTƏRƏK KOMİSSİYASININ HƏMSƏDRİ
MORTEZA HACI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

9 iyun 2000-ci il

*Tehran,
Mehrabad hava limanı*

Morteza Hacı: Cənab Prezident, ölkəmizə xoş gəlmisiniz! Sizi görməyimizdən çox şadıq və özümüzə gözaydınlığı veririk.

Heydər Əliyev: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Mən də çox məmnunam. Gəlmişəm və sizinlə yenidən görüşürük.

Morteza Hacı: Allaha çox şükür! Səfəriniz rahat keçəcəkdir.

Heydər Əliyev: Burada rahatdır. Elə bir narahatlıq yoxdur.

Morteza Hacı: İnşallah, burada olduğunuz vaxt Sizin üçün rahat, xatirəli və yaddaqalan olacaqdır.

Heydər Əliyev: İnşallah, mən də belə düşünürəm.

Morteza Hacı: Arzu edirəm ki, burada daha çox qalasanız. Sizinlə bir yerdə olmaq çox şərəflidir.

Heydər Əliyev: Mən sonra İrana rəsmi səfərə gələcəyəm, burada çox qalacağam.

Morteza Hacı: Biz bu səfəri çoxdan gözləyirik. İrana səfərinizin böyük əhəmiyyəti vardır.

Heydər Əliyev: Elə mən də çoxdan gözləyirdim.

M o r t e z a H a c ı : Mənə belə söyləyirlər ki, Siz İrana sentyabrda rəsmi səfərə gələcəksiniz.

H e y d ə r Ə l i y e v : Bəli.

M o r t e z a H a c ı : Cənab Prezident, Sizə bir daha «xoş gəlmisiniz!» deyirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v : Sağ olun.

* * *

TEHRANIN MEHRABAD HAVA LİMANINDA İRAN TELEVİZİYASINA QISA MÜSAHİBƏ

S u a l : Cənab Prezident, Siz EKO üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının VI zirvə toplantısına xoş gəlmisiniz! EKO-nun zirvə görüşündə iştirak edən dövlətlərə və Xəzər dənizi ətrafında yaşayan xalqlara ürək sözünüz nədir?

H e y d ə r Ə l i y e v : Mən birinci növbədə İran xalqına, İran vətəndaşlarına səmimi salamlarımı yetirirəm, dərin hörmət və ehtiramımı bildirirəm. İran hökumətinə, İran dövlətinə də öz dərin ehtiramımı bildirirəm.

Bura gələn ölkələr müsəlman ölkələridir. Ona görə də bütün müsəlmanlara da öz hörmətimi bildirirəm və hamısına sülh, əmin-amanlıq, rifah arzulayıram. Arzulayıram ki, İslam Birliyi daha da güclü olsun, daha da möhkəm olsun.

EKO təşkilatında iştirak edənlərin çoxu Xəzəryanı ölkələrdir. Rusiyadan başqa, beş Xəzəryanı ölkədən dördü burada təmsil olunur. Ona görə də mən Xəzəryanı ölkələrə arzulayıram ki, onlar daha da sıx, səmimi və mehriban əməkdaşlıq etsinlər.

PAKİSTAN İSLAM RESPUBLİKASININ İCRA HAKİMİYYƏTİNİN BAŞÇISI PƏRVİZ MÜŞƏRRƏF İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

9 iyun 2000-ci il

Tehran,

Azərbaycan prezidentinin iqamətgahı

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizi, Pakistan hökumətinin başçısını səmimi-qəlbdən salamlayıram, xoş gördük.

P ə r v i z M ü ş ə r r ə f: Cənab Prezident, Sizə çox təşəkkür edirəm. Sizinlə görüşməkdən məmnunluq duyduğumu bildirirəm. Biz Azərbaycan ilə daha sıx münasibətlər qurmaq, əməkdaşlığımızı daha da genişləndirmək əzmindəyik və Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində Azərbaycanın mövqeyini tamamilə dəstəkləyirik.

Cənab Prezident, Kəşmir məsələsində Pakistana daim dəstək verdiyinizə görə öz növbəmizdə biz də Sizə təşəkkürümüzü bildiririk.

Mənimlə görüşmək üçün vaxt ayırdığınıza görə Sizə bir daha minnətdarlıq edirəm. Mən Sizinlə çox məhsuldar bir görüş keçirmək və danışıqlar aparmaq arzusundayam.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun. Sizə təşəkkür edirəm. Mən də sizinlə görüşməyimdən çox məmnunam.

Pakistan ilə Azərbaycan arasında çox yaxşı dostluq əlaqələri vardır. Pakistan bizim üçün dost bir ölkədir. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman respublikamızın müstəqilliyini tanıyan ilk dövlətlərdən biri də Pakistan olmuşdur.

Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar bəyanatınıza görə mən sizə bir daha təşəkkür edirəm. Bu münaqişə başlayandan Pakistan Azərbaycanı həmişə dəstəkləyibdir. Buna görə sizə təşəkkür edirəm. Biz də Kəşmir problemi ilə əlaqədar sizi həmişə dəstəkləmişik və bu gün də dəstəkləyirik.

Hesab edirəm ki, Azərbaycan–Pakistan əlaqələri ötən illərdə xeyli inkişaf edibdir. Pakistanın Azərbaycanda, Azərbaycanın isə Pakistanda səfirliyi vardır. Mən sizin ölkənizdə rəsmi ziyarətdə olmuşam. Sizin ölkənin keçmiş prezidenti Fəruq Leqari isə vaxtilə Azərbaycana rəsmi səfərə gəlmişdi. Yəni belə yüksək səviyyədə görüşlərimiz olubdur. İndi sizinlə, Pakistanın hökumət başçısı ilə yenidən görüşmək mənim üçün çox xoşdur. Hesab edirəm ki, bizim əməkdaşlığımız bundan sonra daha da sürətlə inkişaf etməlidir.

Bilirsiniz ki, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal olunmuş, bir milyondan çox vətəndaşımız öz yerindən-yurdundan silah gücünə zorla çıxarılmışdır. Təcavüzkar Ermənistanın dünya ictimaiyyətinin tələblərinə, ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlardan biri olan BMT-nin qətnamələrinə məhəl qoymadığını da bildirirəm.

Pərviz Müşərrəf: Mən də Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün cinayət olduğunu bildirirəm. Biz Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ üzərində suverenliyini tanıyıraq.

* * *

Görüşdən sonra Pakistan İslam Respublikası İcra Hakimiyyətinin başçısı Pərviz Müşərrəfin jurnalistlərin suallarına cavabı

S u a l: Cənab Müşərrəf, Azərbaycan barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: İstərdim sizinlə türk dilində danışım, amma türkçə o qədər də yaxşı danışa bilmirəm. Azərbaycanın problem-

ləri barədə bizim məlumatımız vardır. Biz Azərbaycanla birlik, Pakistan Azərbaycanı özünə qardaş sayır.

S u a l: Siz həmişə Azərbaycanla əlaqələrə can atırsınız, amma iş adamlarınız bizim ölkəyə az gəlirlər. Bu nə ilə əlaqədardır?

C a v a b: Mən prezident Heydər Əliyev ilə bu barədə söhbət etdim. Şübhəsiz, mən bu məsələlərə bir daha qayıdacağam və Azərbaycan ilə Pakistan arasındakı əlaqələrin genişləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirəcəyəm. Hesab edirəm ki, siyasi və iqtisadi sahələrdə əməkdaşlıq olarsa, bundan daha səmərəli istifadə etmək mümkündür.

Həm Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində, həm də Kəşmir məsələsində bizim mövqelərimiz eynidir. Ona görə də hesab edirəm ki, iqtisadi sahədə də əməkdaşlığımızı artırmaq və daha sıx təmaslar qurmaq üçün heç bir maneə yoxdur. Biz bunu inkişaf etdirməliyik.

S u a l: Bir vaxt Azərbaycan neftinin İran vasitəsilə Pakistana ötürülməsinə dair layihə var idi. Bu layihə ilə bağlı danışıqlar apardınız mı?

C a v a b: Səmimi deyim ki, bu barədə söhbətimiz olmadı. Amma mən bu imkanların araşdırılmasını istədim. Azərbaycan ilə Pakistan arasında neft və qaz sahəsində əlaqələrin daha da genişləndirilməsini istədim.

S u a l: Ermənistana müəyyən təzyiqlər göstərməyə Pakistanın imkanı varmı?

C a v a b: Sizə səmimi cavab verim ki, Ermənistanla bizim elə bir münasibətimiz yoxdur və onlara təzyiq imkanlarımız azdır. Bundan əlavə, biz tamamilə Azərbaycanın tərəfindəyik. Ona görə mən yalnız arzu edərdim bizdə əlavə imkanlar olsun ki, sizin dediyiniz kimi, Ermənistana təzyiq göstərə bilək.

S u a l: Azərbaycanla Pakistan arasında hərbi sahədə əməkdaşlıq mümkündür mü?

C a v a b: Hər zaman mümkündür. Azərbaycan bizim qardaşımızdır. Məhz ona görə də biz Azərbaycan ilə mütləq bütün sahələrdə əməkdaşlıq edib daha da yaxınlaşmaq arzusundayıq.

S u a l: Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Azərbaycan Prezidenti böyük liderdir. Mən onunla görüşməkdən, tanış olmaqdan məmnun qaldım, onunla fikir mübadiləsi aparmağa şad oldum. O, Azərbaycanın qarşılaşdığı problemləri tam təfərrüatı ilə mənə izah etdi, anlatdı. Xüsusilə, Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar məndə dolğun təsəvvür yaratdı. Mən prezidenti əmin etdim ki, biz Azərbaycanla əməkdaşlığımızı davam etdirəcəyik və bütün siyasi məsələlərdə Azərbaycanı dəstəkləyəcəyik.

S u a l: Siz Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə, yoxsa hərbi yolla həllini mümkün hesab edirsiniz?

C a v a b: Mən bu barədə şərh etmək istəmirəm. Bu, Azərbaycanın seçimidir. Lakin biz Azərbaycanla birlik. Çünki həm hüquq normaları, həm də ədalət Azərbaycanın tərəfindədir.

S u a l: Rusiya Pakistanı Çeçenistana yardım göstərməkdə ittiham edir. Bu barədə sizin fikriniz necədir?

C a v a b: Rəsmi səviyyədə heç bir dəstək yoxdur. Pakistan Çeçenistana yardım göstərmir. Biz dünyanın hər yerində insan haqlarının pozulmasına qarşı çıxırıq. Şübhəsiz ki, hər iki tərəfdən insanların tələf olması, orada zərərli hadisələrin baş verməsi bizi narahat edir. Ona görə də Pakistan münaqişədə iştirak edən bütün tərəfləri, o cümlədən Rusiyanı bu məsələni siyasi yolla həll etməyə çağırır.

ÖZBƏKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İSLAM KƏRİMOV İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

9 iyun 2000-ci il

Tehran,
Azərbaycan prezidentinin iqamətgahı

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev İran İslam Respublikasında işgüzar səfəri zamanı iyunun 9-da Özbəkistan Respublikasının prezidenti İslam Kərimov ilə görüşmüşdür.

Dövlətimizin başcısı Heydər Əliyev prezident İslam Kərimovu səmimiyyətlə salamladı, onunla şəxsi dostluq münasibətlərinin olduğunu nəzərə çarpdırdı, Özbəkistan ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin sürətlə inkişaf etməsini müsbət qiymətləndirdi.

Respublikamızın rəhbərinə təşəkkürünü bildirən, ölkələrimizin əməkdaşlığının daha da genişlənməsində və möhkəmlənməsində dövlətimizin başçısının böyük rolu olduğunu qeyd edən prezident İslam Kərimov prezident Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin regionun bütün ölkələri üçün böyük əhəmiyyət daşıdığını vurğuladı. O, prezident Heydər Əliyevə xüsusi hörmət və ehtiram bəslədiyini söyləyərək, bütün beynəlxalq və regional təşkilatlarda Azərbaycanın ədalətli mövqeyini bundan sonra da dəstəkləyəcəklərini bildirdi. Mühüm coğrafi-strateji ərazidə yerləşən Azərbaycanın tarixi İpək yolunun bərpası sahəsindəki fəaliyyətini dəyərləndirən prezident İslam Kərimov dedi ki, iqtisadiyyatın dirçəldilməsi, xarici investisiyanın respublikaya cəlb olunması və digər sahələrdə prezident Heydər

Əliyevin gördüyü tarixi işlər yaxın gələcəkdə Azərbaycanı dünyaya miqyasında nüfuzlu bir ölkəyə çevirəcəkdir.

Prezident Heydər Əliyev səmimi sözlərə görə dost ölkənin rəhbərinə dərin minnətdarlığını bildirdi, respublikamızda həyata keçirilən islahatlardan, Ermənistan – Azərbaycan münasibətinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün aparılan danışıqlardan ətraflı bəhs etdi.

GUÖAM çərçivəsində əlaqələrin perspektivlərini müzakirə edən dövlət başçıları bu təşkilat daxilində əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsinin xüsusi əhəmiyyət daşıdığını bildirdilər.

EKO çərçivəsində və digər beynəlxalq təşkilatlarda da birgə əməkdaşlığın faydalı olacağına inam bəslədiklərini söyləyən prezidentlərin fikrincə, xalqlarımız və ölkələrimiz arasında mövcud olan tarixi, mədəni əlaqələr müstəqil dövlətlərimizi bir-birinə daha da yaxınlaşdırır, bütün sahələrdə əməkdaşlığın güclənməsinə əsaslı zəmin yaradır.

Səmimilik və mehribanlıq şəraitində keçən görüşdə tərəfləri maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə də fikir mübadiləsi aparıldı.

* * *

*Görüşdən sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin
və Özbəkistan prezidenti İslam Kərimovun jurnalistlərin
suallarına cavabı*

S u a l: Son vaxtlar GUÖAM xətti ilə görüşlər azalmışdır. Bu nə ilə bağlıdır?

İ s l a m K ə r i m o v: Zənnimcə, belə qənaət üçün heç bir əsas yoxdur. GUÖAM ən əvvəl iqtisadi əlaqələri, ilk öncə, kommunikasiya əlaqələrini genişləndirmək, möhkəmlətmək, inkişaf etdirmək məqsədi daşıyan təşkilat kimi yaradılmışdır. Allah Azərbaycanı elə bir mövqedə yerləşdirib ki, o, sadəcə, nəinki bütün kommunikasiyaları birləşdirir, həm də Şərqlə

Qərbi birləşdirir. Odur ki, kimlərsə Mərkəzi Asiya ilə münasibətlərə malik olmaq istəsə, fərqi yoxdur, onlar bizə müraciət etməyə və ya Bakı vasitəsilə bizimlə əlaqə yaratmağa məcburdurlar. Bu mənada obyektiv surətdə şərait elədir ki, nə rəhbərin, nə də ictimaiyyətin iradəsindən asılı olmayaraq, biz həmin sırf coğrafi-siyasi, coğrafi münasibətləri hansısa daim işləyən əlaqələr formasında təşkil etməyə, üstəlik, normallaşdırmağa borcluyuq.

Ona görə də GUÖAM barədə söhbət gedəndə, mən, təəsüflər olsun, sizə açıqca deməliyəm ki, GUÖAM-ı möhkəmlətməkdənsə, onun haqqında daha çox danışırlar. Ona görə ki, Özbəkistanın GUÖAM-ın tərkibinə daxil olması haqqında biz hələ Vaşinqtonda sənəd imzalayarkən belə bir fikir irəli sürülmüşdü ki, GUÖAM hansı təşkilat formalarına malikdir? Siz Heydər Əliyeviçdən soruşsanız, o da sizə deməyəcəkdir. GUÖAM-ın fəaliyyətini təmin edə biləcək təşkilat strukturu əslində heç cür formalaşdırılmayıb. Hər şey elə qurulmuşdur ki, kimsə təşəbbüs göstərir, təşkilatın üzvü olan dövlətlər sırasından kimlərsə, bax, bu təşəbbüs əsasında toplaşırlar. Bütün bu cür beynəlxalq strukturlarda qəbul edildiyi kimi, hətta katiblik və ya hansısa daimi fəaliyyət göstərən icraiyyə komitəsi də yoxdur. Ona görə də bunun səbəbi barədə sual və başqa suallar verildəndə, mən əks sual verərdim: Bəs, GUÖAM hansısa bir dövlətlərarası struktur kimi təşkil ediləcək, yoxsa sözdə mövcud olacaq? Ən başlıcası, bu təşkilatın əsas məqsəd və vəzifələrini, perspektiv vəzifələrini müəyyənləşdirəcək hansısa nizamnamə sənədlərini qəbul etmək lazımdır. Odur ki, əgər öz sualınızı mənə verirsinizsə, sizə deməliyəm ki, Özbəkistanın bu təşkilatdan yayınması və ya özünü kənara çəkməsi barədə söhbət üçün heç bir əsas görmürəm. Hiss edirəm ki, sualınıza cavab verdim.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən İslam Əbdüqəniyeviçin dediklərinin hamısını təsdiqləyirəm.

İslam Kərimov: Siz həтта əlavə də edə bilərsiniz.

Heydər Əliyev: Siz elə müfəssəl danışdınız ki, əlavə etmək mənim üçün çətindir. Vaxtı çox almaq istəmirəm, sizin dedikləriniz hamısı doğrudur. Prezident İslam Kərimovun dediyi kimi, GUÖAM məhz həmin məqsəd üçün yaradılmış təşkilatdır. Amma təəssüf ki, biz hələ təşkilatlana bilməmişik. Bununla bərabər, hamının təşkilatlanmaq və işi təsadüfdən-təsadüfə, kimsə təşəbbüs göstərəndə deyil, planlı surətdə aparmaq üçün katiblik və ya icra orqanı şəklində həqiqətən daim fəaliyyət göstərən orqan yaratmaq arzusu var. Mənə elə gəlir ki, bu bizim, necə deyirlər, ümumi problemimizdir və hesab edirəm ki, – prezident Kərimovun dediklərini mən də təsdiqləyirəm – bunun üçün əlavə tədbirlər görməliyik.

S u a l: Cənab Heydər Əliyev, biz tarixə varmamalıyıq. Lakin 1992-ci ildə Azərbaycanla Özbəkistan arasında münasibətlər yaxşı deyildi. Heydər Əliyeviç hakimiyyətə gələn kimi Özbəkistanla Azərbaycan arasında çox yaxşı münasibətlər yarandı. İstərdim deyəsəniz ki, sizin aranızda yaxşı münasibətlər var. Sizi nə kimi səciyyəvi xüsusiyyətlər yaxımlaşdırır?

İslam Kərimov: Deyərdim ki, siz nəinki, sadəcə olaraq, çox tutumlu sual verdiniz, həm də elə bir sual verdiniz ki, o, təkcə azərbaycanlıların deyil, özbəklərin də fikirlərində, şüurlarında həmişə dolanmaqdır.

Təəssüf ki, biz hamımız adi işlərlə, gündəlik problemlərlə, ən əvvəl məişət problemləri ilə məşğul olaraq, ən yaxın – düşünənki günümüzü unuduruq. Siz, həqiqətən, haqlısınız – əgər 91-ci, 92-ci, 93-cü illərdən danışsaq, onda görərik, iş elə gətirmişdi ki, sizə məlum olan Elçibəyin – bu gün onu Türkiyədə çox yaxşı qəbul edirlər, bu bizə qətiyyən aydın deyil, mən bunu da demək istəyirəm, bilmirəm, kiminsə xoşuna gələcək, kiminsə xoşuna gəlməyəcəkdir, lakin bu mənə, sadəcə olaraq təəccüblü görünür – rəhbərliyi altında Azərbaycan bir vaxtlar çox şeylər etmişdir. Mən onun siyasətindən danışmaq istəmi-

rəm, onun Azərbaycan üçün siyasətini qiymətləndirmək fikrindən uzağam. Əlbəttə, əgər o hansısa bir partiya, yaxud hansısa bir hərəkata rəhbərlik edirsə, deməli, onun Azərbaycanda öz tərəfdarları var, onun yolu ilə gedənlər də var.

Lakin Özbəkistan barəsində elə hərəkətlərə yol verilmişdi, yaxud hər halda, elə hallar olmuşdu ki, bunlar bizi – Özbəkistanı Azərbaycandan əslində uzaqlaşmağa vadar edirdi. Bu faktdır və ondan heç yana qaça bilməzsən. Bu, dünənki tariximizdir. Bir daha təkrar edirəm, Azərbaycan hökumətinin, ümumiyyətlə, sizə məlum olan Elçibəyin başçılıq etdiyi Azərbaycan rəhbərliyinin hərəkətlərinin səbəbləri bizə qətiyyənlə aydın deyildi. Sadəcə olaraq, başa düşmək çətin idi ki, o nəyə əsaslanır, onun nə kimi prinsipləri var, ümumiyyətlə, nə istəyir. Bir daha deyirəm, mən təfsilata varmaq istəmirəm, onun Azərbaycan tarixində nə kimi iz qoymasından danışmaq istəmirəm, bu mənə aid məsələ deyildir, yalnız fikrimi Özbəkistan və Azərbaycanın qarşılıqlı münasibətləri barədə sualınız üzərində cəmləşdirərək, sizin sözlərinizi təsdiqləmək istəyirəm. Bəli, bu olmuşdur.

Heydər Əliyev gələndən sonra da, açığını deyəcəyəm, bizdə nəinki, sadəcə olaraq, yadlaşma, həm də inciklik vəziyyəti davam edirdi. İki pambıqçılıq respublikası olan biz bu qədər oxşar xüsusiyyətlərimiz, təkcə tarixi yaxınlığımız deyil, həm də hər cəhətdən yaxınlığımız və qohumluğumuz olduğu halda, bizə yaxın, doğma xalq olduğu halda nə üçün Azərbaycan birdən-birə hər şey etməyə başladı ki, qarşıdurma, sadəcə, ziddiyyətlər deyil, məhz qarşıdurma yaratsın.

Bizdə inciklik hissi vardı. Qoy Heydər Əliyeviç inciməsin, onu hələ çox-çox illər əvvəl tanımağıma, uzun müddət mənə əl uzatmasına baxmayaraq, mən uzun zaman özümü Azərbaycana gəlməyə məcbur edə bilmədim, çünki bu hisslər mənə qalmaqda idi. Aydın deyil, o illərdə belə şeyə nə üçün yol verilmişdi.

Lakin buna baxmayaraq, Heydər Əliyevin xidmətini qeyd etməliyəm. O, qətiyyətli adamdır, əzmkar adamdır, Azərbaycanın mənafeyi onun üçün hər şeydən vacibdir. Mən bunu bir dəfə demişəm və bir daha təkrar etmək istəyirəm. Azərbaycan xalqının rifahı, xoşbəxtliyi, əmin-amanlığı onun üçün hər şeydən irəlidir. Gərək ki, bunu siz, xalq, Azərbaycanın nümayəndələri məndən yaxşı bilirsiniz. Kim bunu bilmirsə, qoy ən yaxın tariximizə bir daha nəzər salsın və müqayisə etsin. Ona görə demək istəyirəm: bu gün özbək və Azərbaycan xalqlarının, dövlətlərimizin, ən başlıcası isə, biz rəhbərlərin dostluğu büsbütün Heydər Əliyevin təşəbbüsü və xidmətidir. Bu gün sizdə bəzi hadisələr baş verir, müxtəlif çıxışlar olur və biz onların barəsində eşidirik, bunlar dövlətin, demokratiyanın təşəkkülü və digər proseslərin getdiyi dövrdə normal hallardır. Ona görə də, zənnimcə xalq daim başa düşür, elə çərçivələr var ki, ondan kənara çıxmaq olmaz. Bütün bunlarla belə, mən sadəcə olaraq demək istəyirəm ki, gərək ayıq olasan, 92-ci ilin Azərbaycanına nəzər salasan və nəinki bugünkü, həm də sabahkı Azərbaycana baxasan.

Bu baxımdan mən ürəkdən həsəd aparıram, o mənada həsəd aparıram ki, Azərbaycanın sabahkı gününə nəzər salsaq, görərik ki, onun nə qədər yaxşı perspektivləri var. Nə qədər müqavilələr imzalanıb və şübhəsiz ki, onlar Azərbaycan iqtisadiyyatının çox sürətli inkişafını təmin etməli və Azərbaycanı firavan dövlətlər sırasına çıxarmalıdır. Mən çox da təmtəraqlı ifadələr işlətmirəm, lakin bu gün Azərbaycandakı problemləri də məhz Azərbaycana artıq gəlməkdə olan sərmayələr həll edəcəkdir. Lakin ən başlıcası isə, əminəm ki, bu gün Azərbaycan çox zəngin dövlətlərin, çox güclü dövlətlərin diqqət mərkəzindədir. Ona görə də mən Azərbaycanın bu potensialına və sabahkı gününə həsəd aparmaya bilmərəm. Sualınıza cavab verərək bunları demək istəyirdim.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsiniz, bu barədə bir neçə kəlmə deməyə bilmərəm, çünki sual verildi və prezident İslam Kərimov ətraflı cavab verdi. Mən deməliyəm ki, Azərbaycana məhz elə münasibət göstərmək üçün Özbəkistanın, onun prezidentinin tam əsası vardı. Bu, o vaxtlar, 91-ci, 93-cü illərdə baş vermişdir.

Bilirsiniz, xalqlar əsrlər boyu dostluq edirlər, bu dostluğu möhkəmlətmək də olar, uzun illər, onilliklər ərzində yaranmış bu dostluğu hansısa düşünülməmiş hərəkətlərlə və ya hansısa səhvlərlə, yaxud, çox güman, qərəzli, anlaşılmaz addımlarla pozmaq, ona ləkə salmaq, bəlkə də hətta Azərbaycanla Özbəkistan arasında münasibətlərin o vaxtkı vəziyyətinə gətirib çıxarmaq da olar.

Ancaq demək olar, Elçibəyin kimliyi hamıya bəllidir. O, məsələn, təkcə Özbəkistan barəsində deyil, başqa ölkələr barəsində də belə hərəkət edirdi. Dövlət fəaliyyəti sahəsində təcrübəsi, biliyi ilə yox, təsadüfən prezident olaraq Azərbaycanı vətəndaş müharibəsinə gətirib çıxarmışdı. Azərbaycanlılar buradadırlar, nəinki azərbaycanlılar, Özbəkistan nümayəndələri də bilirlər ki, ölkə vətəndaş müharibəsi həddinə gəlib çıxmışdı. Bu müharibə başlayanda və o öz həyatı üçün təhlükə hiss etdikdə Bakıdan xəlvəti qaçıb getdi və doğulduğu dağ kəndində dörd il gizləndi. Azərbaycanda vəziyyət sabitləşdikdə isə o, dağlardan enib yenidən fəaliyyətə başladı. Bax, o belə adamdır. Əgər sən prezidentsənsə və vətəndaş müharibəsi başlayıbsa və buna təqsirkar sənsənsə, bunun üçün məsuliyyət daşımalsan. Sən xalqla birlikdə olmalsan, prezident vəzifəsini tutaraq fərariilik etməməlisən. Görünür, dünyada belə nümunə tapmaq hələ çətindir. Buna görə də o, nəinki Özbəkistanla Azərbaycan arasında münasibətlərə ziyan vurmuşdur, həm də öz adamları, öz dəstəsi ilə Azərbaycanın iqtisadiyyatına da, ictimai-siyasi həyatına da çox böyük ziyan vurmuşdur. Onun vurduğu bu ziyanın nəticələrini ləğv etmək

üçün biz bir çox işlər işləməli olduq. Mən prezident olduqda isə, əlbəttə, Özbəkistanla Azərbaycan arasında bu cür münasibətləri təsəvvür etmək çətin idi. Ona görə də bu mənada İslam Kərimovu başa düşürdüm. Mən hesab edirəm ki, o haqlı idi. Çünki bu dövrlərdə Özbəkistanla Azərbaycan arasında mövcud olmuş münasibətləri birdən-birə bir nəfər o dərəcədə korlamışdı ki, etimadsızlıq hissləri yaranmışdı. Buna görə də İslam Kərimov haqlı idi.

Mənim vəzifəm isə bu münasibətləri bərpa etməkdən və əvvəlki səviyyəyə qaldırmaqdan ibarət idi. Gördüyünüz kimi, indi xalqlarımız arasında, dövlətlərimiz arasında və iki prezident arasında gözəl münasibətlər var. Siz hamınız bilməlisiniz ki, dövlətlərin liderlərindən çox şey asılıdır. Demokratiya da gərəkdir, qalan hər şey də. Amma bir dövlət üçün layiqli lider lazımdır və şəxsiyyət lazımdır. Bax, Özbəkistanda şəxsiyyət, lider İslam Kərimovdur.

Mən nə üçün istəyirdim ki, münasibətlərimiz bərpa edilsin? Əvvəla, ona görə ki, Özbəkistanla Azərbaycan arasında 91-93-cü illərdə olmuş münasibətlərin qalması mənim üçün məqbul deyildi. İkinci isə, bildirdim, Moskvadan Özbəkistana çox böyük hücumlar edilən və əslində xalqı gözdən salmağa, respublikanı nüfuzdan salmağa cəhdlər göstərilən o ağır şəraitdə İslam Kərimov ayağa qalxdı və hər şeyə – hələ Sovetlər İttifaqı dövründə baş vermiş bütün ədalətsizliyə qarşı çıxdı və mərdlik nümayiş etdirdi və bu mərdlik qarşısında hamı geri çəkildi.

Buna görə də o, Sovetlər İttifaqı dövründə də Özbəkistanı ağır vəziyyətdən əslində xilas etmiş bir şəxsiyyətdir -- mən o zaman Moskvada yaşayırdım və işləyirdim, Sovetlər İttifaqının mərkəzi hökuməti tərəfindən Özbəkistana qarşı, başa düşürsünüz mü, xalqa qarşı nələr edildiyini bildirdim. Xalq əslində gözümçixdiyə salınmışdı.

Bu, əslində soyqırımı idi. Mən bunu Özbəkistanda çıxış edərkən demişdim və bu gün də ürək ağrısı ilə xatırlayıram. Siyasi Büronun üzvü olaraq mən Siyasi Büronun iclaslarına gəlirdim, iclaslar məhdud dairədə, 10–11 adamın iştirakı ilə qapalı şəkildə keçirilirdi və Qorbaçov günəşiri məsələ qaldırırdı: Özbəkistanda filankəs rüşvətxordur, Özbəkistanda korupsiya var və sair. Liqaçov isə hər dəfə siyahı çıxararaq deyirdi ki, Ryazandan, Bryanskdan, Oryoldan, Tambovdan, Yaroslavdan 20 nəfər – raykomların adi təlimatçıları və ya icraiyyə komitələrinin işçiləri var, rayonların, şəhərlərin və vilayətlərin rəhbəri vəzifəsinə göndərilər.

Özbəkistan bax, belə ağır vəziyyətdə idi. Təəssüf ki, Rəşidovun vəfatından sonra rəhbərliyə gəlmiş şəxslər buna nəinki mane ola bilmədilər, hətta kömək edirdilər. Bir nəfər, iki nəfər – onların fəmiliaları məlumdur. Nəhayət, öz xalqını müdafiə etməyə qadir olan bir insan meydana çıxdı. O indi də, ağır şəraitdə öz xalqının müdafiəsində möhkəm dayanmışdır. Vəziyyət ağırdır, hər halda, Orta Asiya'nın cənubunda baş verən hadisələr hamıya məlumdur.

Ona görə də, əlbəttə, bir azərbaycanlı kimi, Azərbaycan xalqının nümayəndəsi kimi, mən özbək xalqına da və bu insana, şəxsiyyətə də xoş hisslər bəsləmişəm və bəsləyirəm.

İslam Kərimov: Sağ olun. *

* Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin iyunun 9-da Türkmənistan prezidenti Saparmurad Niyazov İranın Kooperasiya naziri, iqtisadi, ticarət və mədəni əlaqələr üzrə İran-Azərbaycan dövlətlərarası müştərək komissiyasının həmsədri Morteza Hacı, İranın Kənd Təsərrüfatı naziri İsa Kələntəri və Tikinti, Şəhərsalma naziri Əli Əbdüləlizadə ilə də görüşü olmuşdür.

Səmimilik və dostluq şəraitində keçən görüşlərdə ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi, dövlətlərarası müştərək komissiya'nın fəaliyyətinin gücləndirilməsi və bir sıra digər məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ (EKO- nun) ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT VƏ HÖKUMƏT BAŞÇILARININ VI ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ NİTQ

10 iyun 2000-ci il

*Tehran,
«Hafiziyyə» kompleksi*

Hörmətli cənab sədr!
Hörmətli dövlət və hökumət başçıları!
Xanımlar və cənablar!

İcazə verin, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin başçılarından şəxsində VI zirvə görüşünün bütün iştirakçıları, eləcə də bugünkü görüşdə iştirak edən bir sıra nüfuzlu təşkilatların nümayəndələrini salamlayım.

Mən səmimi qəbula, bizim nümayəndə heyətinə göstərilən xoş münasibətə və qonaqpərvərliyə, sammitin işinin konstruktiv və səmərəli olması üçün yaradılmış şəraitə görə İran İslam Respublikasının prezidenti zati-aliləri cənab Seyid Məhəmməd Xatəmiyə və İran İslam Respublikasının hökumətinə təşəkkür edirəm.

Zati-aliləri!

Bu gün bütün fəaliyyət sahələrində qloballaşma prosesinin müdaxilə etdiyi bir vaxtda ayrı-ayrı ölkələrin qarşılıqlı əlaqələr qurmadan inkişafını təsəvvür etmək çətindir. Ona görə də, fikrimcə, qloballaşma və qarşılıqlı əlaqə şəraitində İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının inkişafında mühüm amil böyük əhəmiyyət kəsb edə bilər: birincisi, hər bir ölkənin inkişafı

üçün İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının rolunun güclənməsi; ikincisi, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə digər beynəlxalq və regional təşkilatlar arasında daha sıx və qarşılıqlı faydalı əlaqələrin qurulması zərurətdir.

Bunları nəzərə alaraq, ölkələrimiz həm İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində qurulan münasibətlərin səmərəliliyinin artırılmasına, həm də müxtəlif beynəlxalq və regional təşkilatlarla əməkdaşlığın dərinləşməsinə çalışmalıdırlar.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının bir sıra beynəlxalq qurumlarla, o cümlədən maliyyə təşkilatları ilə getdikcə inkişaf edən əlaqələrini yalnız alqışlamaq olar. Xüsusilə də onun Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı, BMT-nin Asiya və Sakit Okean üzrə İqtisadi və Sosial Komissiyası, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, BMT-nin Narkotik Vasitələrə Nəzarət üzrə Proqramı və s. bu kimi qurumlarla əməkdaşlığı bizim regionun iqtisadi və geosiyasi əhəmiyyətinin artmasını təsdiq edir. Bu həm də İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı tərəfindən geniş miqyaslı işlərin həyata keçirildiyini göstərir.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının digər beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrinin inkişafı məsələsi ilə bağlı qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan bu işə öz töhfəsini verməyə hazırdır. Xüsusilə də biz üzv dövlət kimi, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı ilə Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı arasında qarşılıqlı əlaqələrin qurulması sahəsində öz köməyimizi göstərə bilərik. Bu məqsədlə hər iki təşkilatın baş katiblərinin Bakıda görüşünün keçirilməsini təklif edirik. Hesab edirəm ki, belə bir görüş İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının gələcək əməkdaşlığı üçün ilkin zəmin yarada bilər.

Zati-aliləri!

Azərbaycan İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan dövlətlər arasında qarşılıqlı əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsində və bu təşkilat çərçivəsində həyata keçirilən mühüm iqtisadi layihələrdə, o cümlədən nəqliyyat, ticarət, energetika və telekommunikasiya sahələri üzrə layihələrdə iştirak etməyə hazırdır.

Azərbaycan İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələrlə ticarət və investisiya sahəsində sıx əməkdaşlıq edir. Belə ki, təşkilatın üzvləri olan İran və Türkiyə Azərbaycanın ticarət sahəsində əsas partnyorlarıdır. Bu sahədə əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsini nəzərə alaraq, biz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələr arasında ticarət maneələrinin tədricən aradan qaldırılmasını, iqtisadiyyatın daha geniş miqyasda liberallaşdırılmasını istəyirik.

Biz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələr arasında qarşılıqlı investisiya qoyuluşlarının həvəsləndirilməsini zəruri hesab edirik. Azərbaycan Respublikası adından deyə bilərəm ki, ölkəmizdə xarici investorların fəaliyyəti üçün zəruri olan bütün addımlar atılıb. İqtisadi islahatların qanunvericilik bazasının formalaşdırılması, iqtisadiyyatın liberallaşdırılması və özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi xarici kapitalın ölkəmizə cəlb edilməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Biz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı regionundan olan bütün investorları Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif sahələri üzrə layihələrin maliyyələşdirilməsində fəal iştirak etməyə dəvət edirik. Eyni zamanda İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində dövlətlərarası regional iqtisadi proqramların işlənilməsi, hazırlanmasını məqsədə uyğun hesab edirik. Bu, regionda iqtisadi əlaqələri daha da genişləndirməyə və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı möhkəmləndirməyə xidmət edə bilər.

Azərbaycan üçün Xəzər dənizinin neft yataqlarının işlənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu gün inamla söyləmək olar ki, regionda enerji ehtiyatlarının işlənilməsi prosesi dönməz

xarakter almışdır. Eyni zamanda, Azərbaycanın enerji sektorunun təmsalında kapitalın və istehsalın beynəlmilləşməsi baş verir. Enerji ehtiyatlarının işlənməsi və dünya bazarlarına nəql edilməsi üzrə geniş miqyaslı layihələrdə bir çox ölkələrin tanınmış şirkətlərinin iştirakı deyilənlərə əyani sübutdur.

Bizim ölkəmiz və regionun bütün ölkələri üçün 1997-ci ildə şimal marşrutu üzrə Bakı–Novorossiysk və 1999-cu ildə qərb marşrutu üzrə Bakı–Supsa neft kəmərinin işə düşməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Bakı–Ceyhan əsas ixrac neft kəməri layihəsinin tezliklə gerçəkləşməsi bizim ölkələrin iqtisadi inkişafına və onların dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyasında əvəzolunmaz rol oynayacaqdır. Eyni zamanda hesab edirəm ki, Xəzər dənizi regionundakı zəngin neft və qaz ehtiyatlarının işlənməsi və bu məhsulların dünya bazarlarına çıxarılması üçün alternativ yolların yaradılmasına ehtiyac vardır.

Bu gün Xəzər dənizi hövzəsində neft və qaz ehtiyatlarının işlənməsi sahəsində Xəzəryanı dövlətlər (Rusiya, Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkmənistan, İran) böyük işlər aparırlar. Lakin biz hesab edirik ki, bu regionun enerji ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə etmək üçün Xəzəryanı dövlətlər Xəzər dənizinin hüquqi statusunu müəyyən etməlidirlər. Azərbaycan bunun üçün lazım olan müzakirələrin aparılmasına və nəhayət, bu məsələnin həlli üçün zəruri addımların atılmasına hazırdır. Bu, region ölkələri arasında iqtisadi inteqrasiyanı daha da gücləndirə bilər.

Hörmətli sədr!

Real və potensial imkanları nəzərə alaraq, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələr bir tərəfdən öz məhsullarını ixrac etmək, digər tərəfdən isə tranzit ölkə rolunda çıxış etməklə regionda geniş nəqliyyat şəbəkələrinin inkişafına böyük diqqət yetirməlidirlər. Bu sahədə iqtisadi əməkdaşlıq təşkilatı regionu

üçün böyük İpək yolunun bərpası və Avropa – Qafqaz – Asiya dəhlizinin inkişafı tarixi əhəmiyyət kəsb edir.

Böyük İpək yolunun bərpası üzrə 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda 32 dövlətin və 13 beynəlxalq təşkilatın iştirakı ilə beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Bu konfransda 12 dövlət tərəfindən «Avropa – Qafqaz – Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında çoxtərəfli əsas saziş» imzalanmışdır. Onlardan altısı İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvüdür. Beynəlxalq konfransda qəbul edilmiş hüquqi sənədlər qüvvəyə minmiş, Bakıda TRASEKA layihəsi üzrə katiblik yaradılır və yaxın günlərdə fəaliyyətə başlayacaqdır.

Fikrimcə, Avropa ilə Asiyayı birləşdirən tarixi İpək yolunun bərpası üzrə proqramda regionun iri dövlətlərindən biri olan İranın fəal iştirak etməsi çox vacibdir. Biz bu məsələdə qonşu dövlətə hər cür dəstək verməyə hazırıq.

Bu genişmiqyaslı layihənin həyata keçirilməsi Avropa – Qafqaz – Asiya nəqliyyat dəhlizi üzərində yerləşən ölkələrin təbii ehtiyatlarından və iqtisadi potensialından daha səmərəli istifadə olunması, ticarət və iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün zəruri baza yaradır, eyni zamanda həmin ölkələrin dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiya olunması prosesini gücləndirir.

Mən inamla qeyd etmək istəyirəm ki, əsrlər boyu iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, elmin və sivilizasiyaların qarşılıqlı zənginləşməsinə kömək etmiş böyük İpək yolu bu gün də onun üzərinə qoyulan ümidləri doğruldacaqdır. Bu layihənin gerçəkləşməsi ticarət-iqtisadi, mədəni əlaqələrin inkişafına səbəb olacaq və inteqrasiya proseslərində katalizator rolunu oynayacaqdır. Nəzərdə tutulan proqramın həyata keçirilməsində bütün maraqlı ölkələr fəal iştirak etməlidirlər. Belə ki, nəqliyyat sahəsinin ahəngdar işindən bizim ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafı əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır.

Hörmətli sədr!

Hörmətli görüş iştirakçıları!

Yeni minilliyin başlanğıcında bəzi dövlətlər arasında münasibətlər və bir sıra dövlətlərdə daxili vəziyyət çox mürəkkəb dövrünü yaşayır. Bu yeni şəraitdə biz həm global, həm də regional miqyasda sülhün, inamın, sabitliyin və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsini təmin etmək məqsədi ilə real addımlar atmalıyıq.

Bu baxımdan, Cənubi Qafqazda sülhün və əmin-amanlığın təmin edilməsi məqsədi ilə xüsusi pakt imzalanması təşəbbüsünü irəli sürmüşük. Belə bir paktın imzalanması regionda münaqişələrin həllinə, sülhün və sabitliyin möhkəmlənməsinə güclü təkan verə bilər. Bu məsələdə regionda mühüm rol oynayan İranın iştirakını zəruri hesab edirik. Azərbaycan üçün bu məsələ böyük əhəmiyyət kəsb edir. Sizə məlum olduğu kimi, öz müstəqilliyinin ilkin dövrlərində Azərbaycan ciddi siyasi və iqtisadi sarsıntılar keçirmişdir. Bu hər şeydən əvvəl qonşu Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü ilə bağlı olmuşdur. Nəticədə, ölkə ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş, bir milyon azərbaycanlı doğma yaşayış yerlərindən zorla çıxarılmış və öz ölkəsində qaçqın vəziyyətinə düşmüşdür. Bütün bunlar ölkədə həyata keçirilən hüquqi, iqtisadi islahatların sürətinə mənfi təsir göstərmişdir.

Azərbaycan Ermənistanla sülhə nail olmaq və əməkdaşlıq etmək niyyətindədir. Lakin bu əməkdaşlıq Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa edildikdən, qaçqınlar öz daimi yaşayış yerlərinə qayıtdıqdan sonra olar bilər. Azərbaycan Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikası tərkibində ən yüksək özünüidarəetmə statusu verməyə hazırdır. Bizim bu mövqeyimiz Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan ölkələrin başçılarının 1996-cı ildə Lissabonda keçirilmiş sammitində münaqişənin sülh yolu ilə həlli üçün əsas olan üç

məlum prinsipdə öz əksini tapmışdır. Dünya ölkələrinin birgə səyləri Ermənistana sübut etməlidir ki, münaqişənin Ermənistan və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü qarşılıqlı surətdə tanımaq əsasında sülh yolu ilə həll edilməsinə alternativ yoxdur. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, möhkəm sülh əldə edildikdən sonra geniş əməkdaşlıq üçün imkanlar yaranacaqdır. Bununla bağlı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin başçılarından köməyinə biz ümid bəsləyirik.

Son olaraq onu qeyd etmək istəyirəm ki, bu görüş yaxın gələcəkdə regionun inkişafı üçün dəqiq hədəflər müəyyən edəcək və İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının bütün istiqamətlər üzrə ardıcıl inkişafı üçün şərait yaradacaqdır.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ DİNİ RƏHBƏRİ SEYİD MƏHƏMMƏD XAMENEİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Tehran

10 iyun 2000-ci il

Seyid Məhəmməd Xamenei: Ölkəmizə xoş gəlmisiniz, cənab Prezident. Sizinlə görüşümdən olduqca məmnunam. Bizim ölkələrimiz və xalqlarımız tarixən bir-biri ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Mən əminəm ki, bu bağlılıq əbədi olacaqdır.

Heydər Əliyev: Xoş sözlərinizə görə təşəkkür edirəm. Sizinlə olan əvvəlki görüşlərimiz həmişə əhəmiyyətli olub. Belə yüksək səviyyəli görüşlər ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Məlumatınız olsun ki, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə nizama salınması sahəsində xeyli işlər görülmüşdür. Bu münaqişənin indiyə qədər aradan qaldırılması bölgədəki digər ölkələr üçün də daim təhlükə mənbəyidir.

Ermənistanın haqsız ərazi iddiaları və təcavüzü nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal edilmiş, bu torpaqlardan bir milyondan çox vətəndaşımız öz doğma yerindən-yurdundan silah gücünə zorla çıxarılmış və yeddi ildən bəri çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır. Dünya ictimaiyyətinin gözü qarşısında baş verən bu haqsızlıqlara dost və qonşu İranın həssaslıqla yanaşması, regional təhlükəsizliyin təmin olunmasına öz töhfəsini verməsi olduqca vacibdir.

Seyid Məhəmməd Xamenei: Cənab Prezident, Azərbaycanın qarşılaşdığı problemlərin həllinə İran bundan sonra xüsusi diqqət yetirəcək. Müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə bütün sahələrdə əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi İran İslam Respublikası üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Mən əminəm Xəzərin hüquqi statusu Xəzəryanı dövlətlərin iştirakı ilə tezliklə tənzimlənəcəkdir.

Heydər Əliyev: Mən, həmçinin ona da əminəm ki, Azərbaycan – İran münasibətlərində danışıqlar vasitəsilə həll edilməsi mümkün olmayan heç bir problem yoxdur.

Seyid Məhəmməd Xamenei: Elədir, cənab Prezident. Sözsüz ki, biz bütün problemlərimizi həll etməyə çalışacağıq. Bu ilin sentyabr ayında İrana yeni rəsmi səfəriniz zamanı bir sıra digər məsələlər haqqında da müzakirələri davam etdirəcəyik.

İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ SEYİD MƏHƏMMƏD XATƏMİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Tehran

10 iyun 2000-ci il

Seyid Məhəmməd Xatəmi: Cənab Prezident, xoş gəlmisiniz!

Əlbəttə, biz gözləyirik – yəqin ki, İrana geniş bir səfəriniz olacaqdır. Amma İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının zirvə görüşünün Sizin iştirakınızla keçirilməsi bu iclası daha da gözəlləşdirdi. İnanıram ki, bu iclasın keçirilməsi EKO-nun üzvü olan dövlətlərin hamısı üçün çox xeyirli və bərəkətli olacaqdır. Ümidvaram ki, xalqlarımız və dövlətlərimiz arasında olan tarixi, mədəni əlaqələr bizi daha da yaxınlaşdıracaq və əmin-amanlığın təmin edilməsi bir çox sahələrdə əməkdaşlığın güclənməsinə zəmin yaradacaqdır.

Sizə bir daha «Xoş gəlmisiniz!» deyirəm. Eyni zamanda, Sizi müşayiət edən nümayəndə heyəti də xoş gəlibdir.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm, cənab Prezident. Mən dünən, bu gün Tehranda olmağımdan çox məmnunam, çünki İran üçün darıxmışam. Mən də belə fikirdəyəm ki, gərək İrana geniş bir səfərim olsun. Nəzərdə tuturam ki, əgər sizin tərəfdən buna etiraz etməsələr, sentyabr ayında bu səfərin vaxtını müəyyənləşdirmək olar.

Ancaq indi EKO təşkilatının toplantısına gəlmək, İranı görmək, bu təşkilatın zirvə toplantısında iştirak etmək və sizinlə görüşmək mənim üçün çox əhəmiyyətlidir.

Mən istəyirəm EKO təşkilatının zirvə görüşünün çox müvəffəqiyyətlə, uğurla, yüksək səviyyədə keçməsinə görə Sizi bir daha təbrik edirəm. Mən bu görüşü indiyə qədər olan sammitlərlə müqayisə etmək istəmirəm. Ancaq bu görüş, bu sammit çox gözəl keçdi. Sizin rəhbərliyiniz, liderliyiniz və Sizin ətrafınızda olan dövlət adamlarının çalışması bu sammitin uğurla keçməsinə təmin edibdir.

Mən ölkələrimiz arasındakı tarixi qonşuluq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm, iqtisadi, ticarət və mədəni əlaqələr üzrə İran – Azərbaycan dövlətlərarası müştərək komissiyasının işinin daha da canlandırılması məsələləri barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparıldı.

Ölkəmiz üçün ən ağır problem olan Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində və birbaşa danışıqlar aparılır, bir milyondan çox azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün yeddi ildən bəri çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır.

Seyid Məhəmməd Xatəmi: Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə ədalətli həllinə İran da tərəfdardır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və haqq işini dəstəkləyirik.

Qafqazda sülhün və əmin-amanlığın bərqərar olması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Xəzər dənizinin statusu, tarixi keçmiş nəzərə alınmaqla, mehriban qonşuluq prinsipləri əsasında, sahilyanı dövlətlərin iqtisadi mənafeələri və təhlükəsizliyi gözlənilməklə müəyyənləşdirilməlidir.

Cənab Prezident! Sizin İrana qarşıdakı rəsmi səfəriniz ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin inkişafında xüsusi rol oynayacaq. Mən də Sizin ölkənizi görmək arzusundayam.

İRAN MƏSLƏHƏT ŞURASININ SƏDRİ HAŞİMİ RƏFSƏNCANİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Tehran

10 iyun 2000-ci il

R ə f s ə n c a n i: Xoş gəlmisiniz, cənab Prezident! İrana gəlişinizdən son dərəcə məmnunam.

EKO-nun VI zirvə görüşündə Sizin nitqinizi böyük diqqətlə dinlədim. Əmin olduğumu bildirirəm ki, bu zirvə görüşü iştirakçı ölkələr arasında bütün sahələrdə əlaqələrin daha da möhkəmlənməsində mühüm rol oynayacaqdır.

Sizin Azərbaycan – İran əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsində göstərdiyiniz səylər məmnunluq doğurur. Sizin rəhbərliyiniz ilə Azərbaycanda hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu sahəsində görülən işləri böyük maraqla izləyirik.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Cənab sədr! Sizin göstərdiyiniz qonaqpərvərlikdən və EKO-nun VI zirvə görüşünün təşkilindən razıyam. EKO-nun fəaliyyətini və onun beynəlxalq təşkilatlarla, maliyyə qurumları ilə yaratdığı əlaqələri yüksək dəyərləndirirəm.

Müstəqillik yolu ilə inamla irəliləyən Azərbaycan Respublikasında islahatlar uğurla həyata keçirilir, hüquqi dövlət quruculuğu, cəmiyyətin demokratikləşdirilməsi sahəsində işlər görülür. Ölkəmiz üçün ən ağır problem olan Ermənistan – Azərbaycan münacişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasında ATƏT-in səylərinə Azərbaycan böyük ümidlər bəsləyir.

Dost və qonşu İran bölgədə təhlükəsizliyin təmin edilməsinə daha həssaslıqla yanaşacaqdır.

Cənab Rəfsəncani, əminəm ki, yeddi ildən bəri çadırlarda ağır şəraitdə yaşayan qaçqınlara İran dövləti bundan sonra da kömək göstərəcək. Sizin uzaqgörən siyasətiniz sayəsində Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə sülh yolu ilə həll ediləcəyinə əminəm. Həm də əminəm ki, Azərbaycan – İran əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi bölgədə vəziyyətin sabitləşməsinə kömək edəcəkdir.

**BMT BAŞ KATİBİNİN MÜAVİNİ, BU TƏŞKİLATIN
VYANA ŞÖBƏSİNİN BAŞ DİREKTORU
PİNO ARLAKİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Tehran

10 iyun 2000-ci il

A r l a k i: Xoş gördük, cənab Prezident! BMT ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin hazırkı vəziyyətindən mən çox razıyam.

EKO-nun VI zirvə görüşündə Sizin nitqinizi böyük diqqətlə dinlədim. Sizin İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsi barədə fikirlərinizi və irəli sürdüyünüz təklifləri yüksək dəyərləndirirəm.

Narkomanlığa qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsi üçün EKO ilə BMT arasında əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsinin böyük əhəmiyyəti var. Əfqanıstanda narkotik vasitələrin qanunsuz istehsalı və dövriyyəsinin son dərəcə geniş miqyas alması məni çox narahat edir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab Arlaki!

Dünyanın ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarından biri olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsinə Azərbaycan böyük diqqət yetirir. Narkomanlığa və narkobiznesə qarşı respublikamızda daim ciddi mübarizə aparılır.

Mən istərdim ki, bütün bunları siz öz gözlərinizlə görəsiniz. Buna görə də mən sizi Azərbaycana səfərə dəvət edirəm.

A r l a k i: Çox sağ olun, cənab Prezident! Dəvətinizi məmnuniyyətlə qəbul edirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Biz Azərbaycan ilə BMT arasında münasibətlərin daha da möhkəmləndirilməsi üçün böyük səylər göstərməliyik.

İRAN İSLAM RESPUBLİKASINA İŞGÜZAR SƏFƏR BAŞA ÇATDIQDAN SONRA JURNALİSTLƏRƏ QISA MÜSAHİBƏ

*Tehran,
Mehrabad hava limanı*

10 iyun 2000-ci il

S u a l: Cənab Prezident, EKO ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarının zirvə toplantısında keçirilən tədbirlər barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Tədbirlər çox oldu. Bu tədbirləri indi qısa vaxtda, iki dəqiqə içərisində demək olmaz. Çox tədbirlər var. Biz çalışırıq, hər ölkə – həm İran, həm Azərbaycan, həm də EKO-nun başqa üzvləri çalışırlar ki, öz iqtisadiyyatını gücləndirsinlər. Sağ olun.

RUSİYANIN MİLLİ BAYRAMI – RUSİYA FEDERASIYASININ DÖVLƏT SUVERENLİYİ HAQQINDA BƏYANNAMƏSİNİN QƏBUL EDİLMƏSİ GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ TƏŞKİL OLUNMUŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ

Rusiyanın Azərbaycandakı səfirliyi

12 iyun 2000-ci il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli xammlar və cənablar!

Sizi Rusiya Federasiyasının milli bayramı – Rusiya günü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Bütün rusiyalılara sülh, firavanlıq və səadət arzulayıram.

Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlər çox qədim, zəngin tarixə malikdir. Bu tarixdə parlaq, gözəl səhifələrlə yanaşı, faciəli səhifələr də var. Lakin buna baxmayaraq, Rusiya ilə Azərbaycan arasında, rus və Azərbaycan xalqları arasında münasibətlər həmişə inkişaf etmiş və hər iki xalqa, hər iki dövlətə fayda gətirmişdir. Biz Rusiya ilə bütün tarix boyu olmuş münasibətlərimizi yüksək qiymətləndiririk.

On doqquzuncu və iyirminci əsrlər tariximizdə ən səmərəli dövrdür. Həmin dövrdə Rusiya ilə Azərbaycan arasında, xalqlarımız arasında münasibətlərdə böyük dəyişikliklər baş vermişdir. Biz bir dövlətin tərkibində idik və bundan çox şey qazanmışıq. Azərbaycan xatırlayır və heç zaman unutmayacaq ki, Azərbaycan xalqı – öz milli, mənəvi dəyərlərinə sadıq qalmaqla yanaşı – məhz Rusiya, rus mədəniyyəti vasitəsilə dünya mədəniyyətinin ümumbəşəri, Avropa dəyərlərinə də qovuşmuşdur. Azərbaycan-

da elm, təhsil, mədəniyyət Rusiya mədəniyyətinin böyük təsiri altında, ən başlıcası isə, rus xalqının elm, mədəniyyət xadimlərinin köməyi ilə inkişaf etmişdir.

Rus dili Azərbaycanda elmin, mədəniyyətin və təhsilin inkişafında böyük rol oynamışdır. On doqquzuncu və iyirminci əsrlərdə Azərbaycan xalqı dünya elminə və bəşəriyyətin bütün nailiyyətlərinə məhz rus dili vasitəsilə geniş yol tapmışdır.

Bir çox onilliklər ərzində rus alimləri, rus mütəxəssisləri iqtisadiyyatın inkişafında, sənayenin yaradılmasında, iqtisadi potensialın möhkəmlənməsində Azərbaycana olduqca böyük kömək göstərmişlər. Bütün bunlar keçmişə aiddir və biz bunu lazımınca qiymətləndiririk. Azərbaycan xalqı bunu heç zaman unutmayacaqdır və yüksək dəyərləndirir.

Sovetlər İttifaqının mövcud olduğu dövrdə biz bir dövlətin tərkibində idik. Əlbəttə, bu ideologiya, bu quruluş artıq tarixdə qalmışdır. O vaxtlar nə qazandığımızı, nə itirdiyimizi tarix müəyyənləşdirəcəkdir. Hər halda, itkilərlə bərabər, istər rusiyalılar, istərsə də azərbaycanlılar çox şey əldə etmişlər.

1991-ci ildə Sovetlər İttifaqı dağıldı, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyinə qovuşdu. Rusiya da suveren dövlət – Rusiya dövləti oldu. Dünyada yeni dövlətin – demokratik Rusiyanın, demokratik dəyişikliklər həyata keçirmək, dünya iqtisadiyyatı ilə sıx inteqrasiya etmək, dünya və Yumavropa sivilizasiyasının bir hissəsi olmaq üçün bütün tədbirləri görməyə çalışan və görən Rusiyanın yaşamağa başladığı vaxtdan doqquz il ötmüşdür.

Bəli, həqiqətən, Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan sonra ölkələrimizdə heç də hər şey rəvan getməmişdir. Rusiyanın öz problemləri, Azərbaycanın isə öz problemləri vardı. Problemlərdən, çətinliklərdən danışsaq, onda görərik ki, bunlar Rusiyadakına nisbətən Azərbaycanda daha çox olmuşdur və bu gün də çoxdur. Amma başlıcası bu deyildir. Başlıcası odur ki, Rusiya da, Azərbaycan da demokratiya yolu ilə, azadlıq yolu ilə,

demokratik islahatların – siyasi, sosial və iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi yolu ilə gedir. Müasir mərhələdə əməkdaşlığımızın əsasını da bu müəyyənləşdirir.

Bu illərdə suveren Rusiya ilə müstəqil Azərbaycan arasında münasibətlər əməkdaşlığımızın möhkəmlənməsi və inkişafı, genişlənməsi istiqamətində tədricən təşəkkül tapmışdır. Bəli, burada da problemlər yox deyildir. Ancaq başlıcası budur ki, Rusiya da, Azərbaycan da bütün mövcud imkanlardan istifadə edərək, dövlətlərarası münasibətləri möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək, iqtisadi əməkdaşlığı genişləndirmək məqsədi güdür. Bunun üçün isə imkanlar olduqca çoxdur.

Azərbaycan Rusiya ilə Azərbaycan arasında dostluğu, əməkdaşlığı və mehriban qonşuluğu özü üçün olduqca böyük strateji əhəmiyyətə malik çox mühüm məsələ hesab edir. Odur ki, biz münasibətlərimizi inkişaf etdirmək, möhkəmləndirmək, genişləndirmək yolu ilə getmək üçün tədbirlər görürük. Son vaxtlar Rusiyada baş verən proseslər müsbət proseslərdir və Rusiyanın demokratik dövlət kimi inkişafında yeni mərhələlər açır. Rusiyada hakimiyyət dəyişdikdən və Vladimir Vladimiroviç Putin Rusiya Federasiyasının prezidenti seçildikdən sonra Rusiya dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi və MDB ölkələri ilə də, başqa ölkələrlə də daha sıx, daha mehriban, daha səmimi münasibətlər qurulması sahəsində tədbirlər sürətlə həyata keçirilir.

Bu proseslər bizdə dərin məmnunluq hissləri doğurur, təbii ki, ən əvvəl Rusiya ilə bağlı böyük ümudlər yaradır. Biz Rusiyanı böyük dövlət kimi görmək istəyirik. Rusiya həmişə böyük dövlət olmuşdur. Ona görə də biz Rusiyanı demokratiya yolu ilə, azadlıq yolu ilə gedən, keçmişdə olmuş hər hansı ambisiyalardan və iddialardan uzaq böyük dövlət kimi görmək istəyirik.

Hazırda Rusiyada baş verən proseslər bizdə rəğbət hissləri oyadır və Rusiya ilə Azərbaycan arasında dövlətlərarası münasibətlərin möhkəmlənməsi və əlaqələrimizin genişlənməsi

üçün böyük imkanlar açır. Biz Rusiyadan çox şey gözləyirik, ona görə ki, Rusiya ilə keçmişdə də iqtisadi cəhətdən bağlı idik, insani əlaqələr də güclü idi və çox geniş olaraq qalır. Elm, mədəniyyət, təhsil sahələrində də ümumi cəhətlərimiz çoxdur, bir çox cəhətlər də var ki, onlar artıq çulğasıb və onları qırmaq mümkün deyil və qırmaq da lazım deyildir. Çünki onlar sabah da, gələcəkdə də həm rusiyalılara, həm də azərbaycanlılara öz xidmətini göstərəcəkdir.

Rusiya Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dincliklə nizama salınması üçün yaradılmış ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədridir. Sizə məlumdur ki, hələ 1988-ci ildə Ermənistan tərəfindən Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz nəticəsində meydana gələn bu münaqişə Azərbaycana, elə Ermənistanın özünə də olduqca böyük ziyan vurmuşdur. Çox qanlar tökülmüş, çox itkilər olmuşdur, başlıcası isə, Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal edilmiş, bir milyondan çox azərbaycanlı öz daimi yaşayış yerlərindən didərgin salınmışdır və onlar artıq neçə illərdir çadırlarda olduqca ağır şəraitdə yaşayırlar, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuşdur.

Keçmişdə Sovetlər İttifaqına daxil olmuş bütün xalqları birləşdirən böyük dövlət kimi, Rusiyaya biz həmişə böyük ümidlər bəsləmişik. Biz ümid etmişik və bu gün də ümid edirik ki, Rusiya bu münaqişənin həllində mühüm rol oynamalıdır. Məlumdur ki, altı il öncə Ermənistanla Azərbaycan arasında atəşkəs haqqında saziş əldə edilmişdir, müxtəlif formatlarda danışıqlar aparılır. Amma danışıqlar Rusiyanın, Birləşmiş Ştatların və Fransanın başçılıq etdikləri ATƏT-in Minsk qrupunda daha çox gedir. Çox görüşlər, çox danışıqlar, çox variantlar olmuşdur. Amma məqsədə nail ola bilməmişik. Bununla əlaqədar Azərbaycan ağır vəziyyətdədir. Təbiidir ki, bütün bunlar nəinki Azərbaycanda, həm də Cənubi Qafqazda, eləcə də bütün Qafqazda vəziyyəti mürəkkəbləşdirir.

Qafqaz dünyanın bir çox ölkələrinin diqqətini çəkən regiondur. Qafqaz bir çox onilliklər, yüzilliklər ərzində Rusiya ilə bağlı olmuş regiondur. Ona görə də Rusiya hər şeydən öncə həvəs göstərməlidir ki, Qafqazda, o cümlədən Cənubi Qafqazda sülh və əmin-amanlıq və müstəqil dövlətlərin suveren inkişafı, fəal əməkdaşlığı, xüsusən iqtisadi əməkdaşlığı üçün imkanlar olsun. Biz bu gün də ümid edirik ki, Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa başda olmaqla, ATƏT-in Minsk qrupu münaqişəni tamamilə aradan qaldıracaq, Azərbaycanın işğal altındakı torpaqların azad olunmasını, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasını və yaşayış yerlərindən qovulmuş azərbaycanlıların öz yurdlarına qayıtmasını təmin edən tədbirlər görəcəkdir. Bu yerlərin dağıdılmasına, talan edilməsinə baxmayaraq, insanlar öz doğma torpaqlarında yaşamaq istəyirlər.

Hesab edirəm ki, indi, Vladimir Vladimiroviç Putin prezident vəzifəsinə seçildikdən sonra və Rusiya rəhbərliyində bir çox dəyişikliklərdən sonra Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa və ATƏT-in Minsk qrupunun digər üzvləri ilə birlikdə Rusiyanın bu münaqişənin həllində öz rolunu, çox mühüm rolunu oynaması üçün real imkanlar açılır. Biz buna ümid bəsləyirik. Biz buna bel bağlayırıq.

Moskvada prezident Vladimir Putinlə mənim görüşlərim zamanı bu məsələ bizim diqqət mərkəzimizdə olmuşdur. Çünki Rusiya ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin daha da inkişaf etməsi, möhkəmlənməsi də xeyli dərəcədə bu məsələnin həllindən asılıdır. Biz, Azərbaycan xalqı isə Rusiya ilə, rus xalqı ilə dostluq, özü də ən möhkəm, ən yaxşı dostluq olmasını istəyirik. Bundan ötrü isə gərək Qafqazda sülh olsun, Qafqazda əmin-amanlıq olsun, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə sülh yolu ilə aradan qaldırılsın.

İndi Rusiya dövləti, suveren dövlət kimi, çox böyük perspektivlərə malikdir. Ona görə ki, çox geniş ərazisi, böyük insan

ehtiyatları, çox zəngin təbii sərvətləri, böyük intellektual və iqtisadi potensialı olan ölkə – Rusiya iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrlə bir sırada dünya dövləti ola bilər və bütün beynəlxalq həyatda öz rolunu oynaya bilər. Biz bunu istəyirik, çünki Rusiyanın ətrafındakı bütün ölkələrdə də demokratiyanın, azadlığın inkişafı üçün bunun böyük əhəmiyyəti olacaqdır. Bunun Qafqazda da, Rusiyanın cənub həndəvərində yerləşən digər ölkələrdə də sülhün və əmin-amanlığın bərpası üçün böyük əhəmiyyəti olacaqdır.

Bu gün, bayram günü rusiyalılara ilk öncə səadət, firavanlıq, həyat sevinci, bütün çətinliklərin aradan qaldırılmasını arzulamaq istəyirəm. Mən Rusiya Federasiyasının dövlətinə, Rusiyanın prezidenti hörmətli Vladimir Vladimiroviç Putinə başladığı yeni Rusiya siyasətinin həyata keçirilməsi sahəsindəki fəaliyyətində uğurlar arzulamaq istəyirəm.

Sizi bayram münasibətilə bir daha təbrik edirəm, rus xalqına, bütün rusiyalılara dərin hörmət bəslədiyimi bildirirəm və Rusiyanın bütün vətəndaşlarına sülh, xoşbəxtlik və firavanlıq diləyirəm. Bayramımız mübarək!

«DİALOQ AVRASIYA» DƏRGİSİNİN TƏQDİMAT MƏRASİMİNDƏ NİTQ*

«Gülüstan» sarayı

13 iyun 2000-ci il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar!

Mən sizi bu gün bu əlamətdar hadisə – «Dialog Avra-siya» dərgisinin, jurnalının təqdim olunması münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Bu dərgiyə uzun ömür və daim uğurlar arzulayıram.

Bu gün dərginin təqdimat mərasimində Türkiyədən Azərbaycana gəlmiş hörmətli qonaqlarımız – yazıçılar, qəzetçilər, alimlər, ziyalılar bu salondadırlar. Mən sizin hamınızı səmimi-qəlbdən salamlayıram. Azərbaycana xoş gəlmisiniz, səfa gətirmisiniz!

Belə bir dərginin meydana çıxması böyük və çox əhəmiyyətli təşəbbüsdür. Buradakı çıxışlardan mən anladım ki, bu fikir çox illər öncə meydana gəlmiş bir fikirdir, bu dərgini təsis edənlərin, onun arzusunda olanların qəlblərindəki fikirdir. Onların çalışmaları nəticəsində, nəhayət, belə bir dərgi yaranıbdir.

* Mərasimdə Türkiyə Qəzetçilər və Yazarlar Vəqfinin sədri Harun Tokak həmin Vəqfin 2000-ci il üçün təsis etdiyi mükafatı – üzərində prezident Heydər Əliyevin portreti olan çini vazanı və Türkiyənin prezidenti Süleyman Dəmirəlin məktubunu dövlətimizin başçısına təqdim etdi.

Mən bunu əlamətdar hadisə hesab edirəm. İnanıram ki, «Dialog Avrasiya» dərgisi Avropa ilə Asiya arasındakı əlaqələrin inkişaf etməsinə, Avropa və Asiyanın bir-birinə qovuşmasına yardım edəcəkdir.

Son illər dünyada çox böyük və siyasi əhəmiyyətli proseslər gedir. Bunların əsasını təşkil edən qloballaşma prosesidir. Qloballaşma ilk növbədə iqtisadi, ticarət nöqteyi-nəzərindən meydana gəlibsə, ancaq «qloballaşma» geniş məfhumdur. Bunu biz belə anlayırıq, belə qəbul edirik. «Qloballaşma» o deməkdir ki, ölkələr, xalqlar, millətlər bir-biri ilə daha da yaxınlaşmalı, əlaqələri inkişaf etdirməlidirlər. «Qloballaşma» o deməkdir ki, dünyada daimi sülh, əmin-amanlıq yaranmalıdır, hərbi münaqişələrə son qoyulmalıdır, gələcəkdə baş verə biləcək hansısa bir münaqişənin qarşısı alınmalıdır, bundan sonra heç bir müharibəyə yol verilməməlidir. XX əsrin sonunda bəşəriyyət bu əsrdə gördüyü dəhşətləri nəzərə alaraq, başa çatmaqda olan bu əsrin bir tərəfdən, bəxş etdiyi elmi-texniki tərəqqini, ikinci tərəfdən, bu əsrin bəşəriyyətə, xüsusən Avropa və Asiyaya gətirdiyi faciələrin hamısını nəzərə alaraq artıq dərk edibdir ki, XX əsrin nailiyyətlərindən bütün bəşəriyyət XXI əsrdə bəhrələnməlidir. Amma XX əsrin faciələrinə, müharibələrinə, qırğınlarına son qoyulmalıdır, artıq onlar XXI əsrə keçməməlidir.

Biz Azərbaycanda XXI əsri məhz bu duyğularla, fikirlərlə qarşılayırıq və istəyirik belə olsun. Ona görə də bir müstəqil dövlət kimi, bu prosesdə öz yerimizi tapmağa çalışırıq, öz töhfəmizi vermək istəyirik.

Bütün bunlar başqa vasitələrlə yanaşı, birinci növbədə dialoqdan asılıdır. Dialoq həm xalqların, millətlərin daha da dürüst, daha da düzgün, daha da obyektiv göstərilməsi, yazılması üçün lazımdır. Dialoq həm də ölkələrin, xalqların, millətlərin bir-biri ilə əməkdaşlıq etməsi və bunun nəticəsində dünyada sülhün yaranması üçün lazımdır. Ona görə də sizin

«Dialog Avrasiya» dərginiz dünyada qarşıda duran bu qloballaşma vəzifəsinin bir hissəsini təmin edə bilər. Yəni ona öz xidmətini göstərə bilər, payını verə bilər. Avropa–Asiya Yer kürəsinin şərqinin əksər hissəsini təşkil edir.

Təbiidir ki, İspaniya da, Portuqaliya da Avropaya aiddir, Yaponiya, Çin də Asiyaya. Eyni zamanda İndoneziya da, Filippin də – bunların hamısı Asiya qitəsinə aiddir. Bu qitə Yer kürəsində dünya əhalisinin çox hissəsini özündə təmsil edən bir qitədir. Əhalinin əksər hissəsi dünyanın bu hissəsində yaşayır.

Dünyada gedən böyük proseslər, həm qədim tarix, həm də yeni tarix əsasən bu qitələrdə yaramdır. Şərqdə, Avropada – Qərbi Avropada, Şərqi Avropada, Yaxın Şərqdə, Uzaq Şərqdə, demək olar ki, ən qədim dövlətlər, xalqlar, mədəniyyətlər mövcuddur. Ona görə də Avropa–Asiya dialoqu çox geniş bir anlayışdır. Bu gün bizim gördüyümüz dərginin əhatə etdiyindən qat-qat genişdir. Ona görə də «Dialog Avrasiya» deyəndə, mən bu gün belə başa düşdüm ki, siz Avropanın və Asiyamn müəyyən bir hissəsini nəzərə alırsınız. Bu da yəqin ki, məqsədəuyğundur. Çünki dünyanın hamısını qucaqlamaq mümkün deyildir. Dünyanın yarısını da qucaqlamaq mümkün deyil.

Əgər həqiqətən sizin bu dərgidə – bu gün birinci nömrəni mən artıq vərəqlədim – göstərilən ölkələr arasında dialoq yarana bilsə, bunun özü böyük bir hadisə olacaqdır, ümumiyyətlə, Avrasiya məkanında dialoqun daha geniş mənada yaranmasına xeyir edəcəkdir.

Mən belə anlayıram ki, burada bu işin əsas təşəbbüskarı Türkiyə ziyalıları, alimləri, yazıçıları, qəzetçiləri və Azərbaycan yazıçıları, ziyalıları, alimləridir. Eyni zamanda, artıq görünür ki, başqa ölkələr də bu dərgidə təmsil olunublar. Bu onu göstərir ki, siz həqiqətən məyyən bir çərçivəni əhatə etmisiniz. Bu, çox sevindirici haldır. Bu gün bunun özəyini

təşkil edən Türkiyə və Azərbaycandır. Xüsusən onu qeyd etmək lazımdır ki, bu, birinci növbədə Türkiyə Cümhuriyyətinin, onun alimlərinin, ziyalılarının təşəbbüsünün nəticəsidir. Şəxsən mən bunu qiymətləndirirəm.

Vaxtilə, Sovetlər İttifaqı dağılandan, bu ittifaqa daxil olan cümhuriyyətlər müstəqilliyini əldə edəndən sonra məhz Türkiyə Cümhuriyyətinin və mərhum prezident Turqut Özalın və Türkiyənin doqquzuncu prezidenti Süleyman Dəmirəlin təşəbbüsü ilə Türkdilli Dövlətlər Birliyi yaranmışdır. Ötən dövrdə bu birlik çox iş görmüşdür. Bilirsiniz ki, bu birliyin dövlət başçılarından son görüşü bu ilin aprel ayında Azərbaycanda keçirilmişdir. Aprel ayında Azərbaycanda «Kitabi-Dədə Qorqud»un 1300 illik yubileyini hamımız birlikdə qeyd etdik. Onlar bir-biri ilə bağlıdır.

Çünki, əgər Türkdilli Dövlətlər Birliyi 1992-ci ildə yaranıbsa, bunun tarixi çox azdır. Amma bizim birliyimiz, bizim tarixi köklərimiz böyük tarixə malikdir. Bu köklər çox dərin-dir. Bu köklər «Kitabi-Dədə Qorqud»dur. Ancaq «Kitabi-Dədə Qorqud» da bunun bir mərhələsidir. Bizim xalqlarımızın tarixi «Kitabi-Dədə Qorqud»un 1300 illik tarixindən də qat-qat qədimdir, qat-qat çoxdur. Ancaq hər halda, «Kitabi-Dədə Qorqud» bütün dünyaya onu nümayiş etdirdi ki, bizim xalqlarımız qədim mədəniyyətə, ədəbiyyata, dilə malik olan xalqlardır. Bizim xalqlarımızın kökü birdir. Heç də təsadüfi deyil ki, «Kitabi-Dədə Qorqud» türkdilli ölkələrdə eyni səviyyədə tanınır. Biri ona «Kitabi-Dədə Qorqud» deyir, o birisi «atam Qorqud» – hərə bir cür deyir. Türkdilli dövlətlərə mənsub olan hər bir xalq deyir ki, bu mənimdir. Bu da təbiidir. Bu həm mənimdir, həm də hamımızındır. Çünki hər kəs nəyinsə ona mənsub olduğunu dərk edə bilməsə, onun eyni zamanda qardaşına mənsub olduğunu dərk edə bilməz. Ona görə «Kitabi-Dədə Qorqud» hamımızındır, bütün türkdilli dövlətlərin, türkdilli millətlərin milli və əvəzedilməz bir sərvətidir.

Ancaq bu proseslərin inkişaf etməsində mən yenə də Türkiyənin rolunu xüsusi qeyd edirəm. Bu da təbiidir. Çünki biz dövlət müstəqilliyimizi cəmi 8–9 il bundan öncə əldə etmişik. Amma Türkiyə Cümhuriyyəti 1923-cü ildə yaranıbdir. O, böyük Atatürkün rəhbərliyi altında və onun iradəsi ilə yaranan bir dövlətdir. Ancaq ondan öncə Osmanlı imperatorluğunun 700 illik tarixi var. Osmanlı imperatorluğunun dünya tarixində rolu və dünya mədəniyyətinə, dünya elminə verdiyi pay həddindən çox böyükdür. Türkiyənin o böyük tarixi keçmiş, həm də 1923-cü ildə Osmanlı imperatorluğu dağıldığı zaman böyük qüdrət göstərərək öz torpaqlarını qoruyub, imperatorluğun külləri içində cümhuriyyət yaradıb xalqı tərəqqi yolu ilə aparması və indi dünyada böyük dövlətlərdən biri olması bizim hamımız üçün böyük dayaq olmuşdur.

Ona görə də biz, yəni yeni müstəqillik əldə etmiş xalqlar birləşərkən Türkiyənin təşəbbüsü, bu dövlətin köməyi, Türkiyənin bu işdə fəaliyyəti, təbiidir ki, əsas rol oynamışdır.

Güman edirəm ki, sizin dərginiz bu prosesin daha da inkişaf etməsinə kömək edəcəkdir. Ancaq bu, işin bir hissəsidir. Dərgi öz qarşısında daha geniş məqsədlər qoyubdur. Hesab edirəm ki, onlar da təqdirəlayiqdir.

Avrasiya məkanı tarixi əlaqələr nöqtəyi-nəzərindən böyük tarixə malikdir. Bu baxımdan bizim son illər qədim İpək yolunun bərpası ilə məşğul olmağımız da məhz Avrasiya dialoqunu, Avrasiya Birliyini yaratmaq məqsədini daşıyır. «Qədim İpək yolu» deyəndə bəzən onu daha çox ticarət vasitəsi kimi anlayırlar. Amma əslində qədim İpək yolu bəlkə də əsasən ticarət üçün yaranaraq, eyni zamanda bu yolun üzərində yerləşən ölkələrin və onların əhatəsində olan dövlətlərin, xalqların mədəniyyətinin inkişaf etməsi üçün, bir-biri ilə əlaqə yaradaraq hər birinin əldə etdiyi nailiyyətlərdən bəhrələnməsi üçün çox böyük rol oynamışdır. Ona görə də indi biz qədim İpək yolunu bərpa edərkən, birinci növbədə kommunikasiya-

ların yaranması və bu kommunikasiyalar vasitəsilə ticarət əlaqələrinin yaranması məqsədlərini qarşımıza qoyuruq. Çünki bunlar çox vacibdir. İqtisadiyyat, ticarət, mal mübadiləsi hər şeyin əsasını təşkil edir. Ancaq bunlar istər-istəməz, xalqların mədəniyyətinin, elminin bir-birinə daha da qovuşması üçün böyük imkanlar yaradacaqdır. Ona görə də biz böyük İpək yolunun bərpası, yaranması üçün başqa dövlətlərlə birlikdə son illər çox iş gördük.

Bilirsiniz ki, böyük İpək yolunun bərpası ilə əlaqədar 1998-ci ilin sentyabr ayında Bakıda, məhz bu salonda beynəlxalq konfrans keçirdik. 32 ölkənin nümayəndələri və 13 beynəlxalq təşkilatın təmsilçiləri bu konfransın iştirakçıları idi. 9 ölkədən nümayəndə heyətlərinə dövlət başçıları – prezidentlər rəhbərlik edirdilər.

TRASEKA proqramı – qədim İpək yolu eyni şeydir. Biz qədim İpək yolunun və Avropa Birliyi tərəfindən irəli sürülmüş TRASEKA proqramının həyata keçirilməsi üçün böyük saziş imzaladıq. Bu sazişin, bu proqramın həyata keçirilməsinin mərkəzi də məhz Azərbaycan, Bakıdır. Onun daimi katibliyi Azərbaycanda yerləşir və burada həmin daimi katiblik bütün bu işlərin həyata keçirilməsi ilə məşğul olacaqdır.

Siz öz dərginizlə bu böyük İpək yolunun bir qismini əhatə edirsiniz. Beləliklə, öz qarşımızda qoyduğunuz məqsədlərə nail olursunuz, böyük iş görürsünüz. Amma eyni zamanda, bu böyük proqramın, məhz qloballaşma prosesi ilə əlaqədar olan bu böyük proqramın həyata keçirilməsinə də xidmət edirsiniz.

«Dialog Avrasiya» dərgisinin birinci nömrəsində bir neçə ölkə, bəzi adət-ənənələr haqqında məlumatlar vardır. Məni çox sevindirən Novruz bayramı haqqındakı məqalələr oldu. Nə üçün? Çünki Novruz bayramı qədim zamanlardan Azərbaycan xalqının ən istəkli bayramı olmuşdur. Doğrudur, sovet hakimiyyəti vaxtında buna məhdudiyyət qoyulmuşdu. O

mənada ki, bu, bir ictimai mənə, xarakter daşıyan bayram kimi qeyd olunmurdu. Ancaq hər bir azərbaycanlı ailəsi Novruz bayramını qeyd edirdi və bizim üçün o bayramdan əziz bayram heç vaxt olmayıbdır. Amma mən sonralar hiss etdim ki, bizim türkdilli başqa ölkələrdə Novruz bayramı Azərbaycanda olduğu kimi qeyd edilmir.

Bəzilərinə də heç qeyd edilmir. Məsələn, bizim qardaş Türkiyədə Novruz bayramı qeyd edilmir. Xatirimdədir, bir-iki il bundan öncə Türkiyədən bura mənim qonaqlarım gəlmişdi. Elə oldu ki, onların gəlişi Novruz bayramı gününə düşdü. Novruz bayramı şənliklərini, buradakı kütləvi mərasimləri, hər bir azərbaycanlının bu bayramı nə qədər qiymətləndirdiyini görənlər mənim dostum, qardaşım Süleyman Dəmirələ bunların hamısını danışandan sonra o demişdi ki, bəs biz indiyə qədər niyə bu bayramı belə qeyd etmirik?

Türkiyədə də Novruz bayramını qeyd etməyə başlamışlar. Amma hələ zəif qeyd edirlər. Mən bunu dostlarımıza açıq demək istəyirəm. Təbiidir ki, bununla heç kimə heç bir şeyi calamaq istəmirəm. Ancaq bu bizim bütün xalqlarımızın qədim bayramıdır.

Orta Asiya ölkələrində də Novruz bayramı Azərbaycanda olduğu kimi qeyd edilmirdi. Amma indi ara açılmış, bir-birimizlə əlaqələrimiz genişlənmişdir. Sovet ideologiyasının məhdudiyyətləri üzərimizdən götürülmüşdür. Mən televiziya ilə baxıram, görürəm ki, Novruz bayramı Özbəkistanda çox geniş qeyd olunur. Orta Asiyamın başqa ölkələrinin bəzində az, bəzində çox qeyd olunur.

Mən gördüm ki, siz Türkmənistanda Novruz bayramının necə keçirilməsini dərgidə yazmısınız. Sizin bu dərginiz vasitəsilə xalqlar bir-birinin keçmiş adət-ənənələrini daha da yaxından tanıyacaqlar, biləcəklər. Amma keçmişdə ayrılıq ona səbəb olmuşdu ki, biz bunları bilmirdik. Bir də ki, əvvəllər birlik yaradan belə vasitələr də yox idi. İndi ölkələrimiz

arasında əvvəlki ayrılıq yoxdur, yəni sədlər götürülübdür. Amma eyni zamanda, indi belə bir dərgi vasitəsilə siz bunu yayacaqsınız. Bütün ölkələrdə hamı biləcəkdir ki, Novruz bayramı nədir. Güman edirəm ki, həmin Novruz bayramını Azərbaycanda olduğu kimi qeyd edəcəkdir.

Məni bağışlayın, amma mən bu gün iftixar hissi ilə deyirəm ki, Novruz bayramı Azərbaycanda qeyd edilən kimi indiyədək heç bir yerdə keçirilməyibdir. Yəni bizim xalqımız bu adət-ənənəni saxlayıbdir.

İndi dərgidəki bu məqalələrə baxanlar sadəcə olaraq, bir o qədər dərindən fikir vermirlər. Mən gördüm ki, jurnalın nə qədər böyük əhəmiyyəti var. Ancaq bu hələ başlanğıcdır, ilk addımdır. Təbiidir ki, siz bu təşəbbüslə böyük bir yol açmısınız. Əgər siz bu yolla uğurla gedə bilsəniz, çox işlər görə biləcəksiniz.

Mən bir məsələni də aydınlaşdırmaq istəyirəm. Bilmirəm, siz bu dərgini ictimai, elmi, mədəni dərgi kimi təsis etmişiniz, yaxud bunun müəyyən siyasi xarakteri də var. Özünüz üçün bunu da araşdırmalısınız. Əgər siz çoxlu mövzu götürsəniz, mənə belə gəlir ki, bu bir qədər çətinliklər yarada bilər. Çünki mən dərgiyə baxdım – Qırğızıstanda siyasi partiyalar haqqında yazı vermişiniz. Deməli, bu, siyasi məsələdir. Mən heç bir şey demək istəmirəm. Dərgiyə yalnız bu gün öləri olaraq baxmışam. Dərginin yaranmasından da mənim heç xəbərim yox idi. Mən bunu sizə tam etiraf edirəm. Amma sadəcə olaraq, sual edirəm, özünüz müəyyən edəsiniz ki, doğrudan da əgər bu lazımdırsa, edin. İndi heç bir şeyə məhdudiyyət yoxdur, inəbuat azadlığı, fikir azadlığı, söz azadlığıdır, hər şey azaddır. Əgər siyasət məsələləri də olacaqsa, bu da ola bilər.

Ancaq yox – dərgi daha çox elmi, mədəni, ictimai xarakter daşıyacaqsa, bu başqa məsələ. Yenə də bildirirəm – mən sadəcə olaraq, sizə öz fikrimi deyirəm, heç bir təklif də verməyirəm, bunu sizə sadəcə olaraq, düşünmək üçün deyirəm.

Siz burada mənə ödəmə verdiniz. Ancaq düzü, heç düşünmürdüm ki, siz mənə belə bir mükafat verəcəksiniz. Əgər siz Türkdilli Dövlətlər Birliyinin, xüsusilə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsində mənim xidmətlərimi qiymətləndirmisinizsə, çox sağ olun, təşəkkür edirəm. Ancaq bu barədə mənim gördüyüm iş, apardığım siyasət dövlətimizin xarici siyasətinin üstün istiqamətidir. Artıq yeddi ildir ki, mən Azərbaycanın dövlət başçısı, prezidenti kimi, bu siyasəti aparıram. Özü də burada hörmətli dostumuz dedi ki, bu mükafatın təqdim edilməsi Milli Qurtuluş günü ərəfəsindədir.

Bu gün iyun ayının 13-dür. Həqiqətən, yeddi il bundan öncə iyun ayının 13-də mən burada vətəndaş müharibəsinin qarşısının alınması ilə məşğul idim. Məhz bu gün mən vətəndaş müharibəsi baş vermiş Gəncə şəhərinə getdim. Ağır günlər idi, qardaş qanı tökülürdü, insanlar bir-birini qırırdılar. Getdim odun-alovun içərisinə və Azərbaycanın ağır vəziyyətini görərək iyun ayının 15-də məsuliyyəti öz üzərimə götürmək qərarını qəbul etdim, razılıq verdim və mən Azərbaycan parlamentinin – Milli Məclisin sədri seçildim. İki gün ondan sonra prezidentimiz qeyb oldu. Ona görə də o gündən mən Azərbaycanda prezident səlahiyyətlərini öz üzərimə götürməyə məcbur oldum.

O vaxtdan da mən Azərbaycanın dövlət başçısıyam. O gündən mən dövlət başçısı kimi, Türkiyə ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsini ölkəmizin xarici siyasətinin əsas, üstün istiqaməti kimi qarşıma qoymuşam və bunu ardıcıl surətdə həyata keçirirəm. Bu da təsadüfi deyil. Birincisi, bu bizim tarixi köklərimizlə, keçmişimizlə bağlıdır. İkincisi, Türkiyə ilə Azərbaycan arasında XX əsrdə də elə dövrlər olmuşdur ki, Türkiyə Azərbaycana böyük yardımlar etmişdir.

Bizim tarixi köklərimiz, adət-ənənələrimiz, eyni dildə danışmağımız, yəni eyni dilə mənsub olmağımız, bütün başqa amillər və Türkiyənin Azərbaycanı Qafqazda özü üçün böyük

dayaq hesab etdiyinə görə və Türkiyənin də Azərbaycan üçün böyük dayaq olduğuna görə mən bu siyasəti aparmışam və aparıram.

Bilirsiniz ki, Azərbaycanın 10–12 il bundan əvvəl başlamış ağır bir problemi Ermənistanın Azərbaycana təcavüzüdür, bunun nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının bir qisminin işğal olunması, həmin torpaqlardan bir milyon azərbaycanlının zorla çıxarılmasıdır. O vaxtdan, yəni Ermənistanın Azərbaycana təcavüz etdiyi zamandan, hələ Azərbaycan Sovetlər İttifaqının tərkibində olmasına baxmayaraq, Türkiyənin ictimaiyyəti, türk xalqı və dövləti Azərbaycanın bu vəziyyətində ölkəmizə dayaq olmuş və Azərbaycanın haqq işini müdafiə etmiş, bizimlə bir yerdə olmuşdur. Bu sahədə Azərbaycanla belə əlaqə saxlayan ikinci bir dövlət yoxdur. Təbiidir ki, bu da təsadüfi hal deyildir, yəni xalqlarımız arasında əsrlər boyu yaranmış münasibətlərin nəticəsidir. Bu, təkcə ölkə liderlərinin, dövlətlərin və hökumətlərin iradəsi deyil. Bu, xalqlarımız iradəsidir. Xalqların iradəsi də dövlətlərin, hökumətlərin iradəsində öz əksini tapır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra ötən illərdə biz Türkiyə ilə əlaqələrimizdə böyük nailiyyətlər əldə etmişik.

Bizim insanlarımız sovet hakimiyyəti dövründə Türkiyə həsrəti ilə yaşayırdılar. Türkiyədə də başqa yerlərə nisbətən, daha çox Azərbaycana diqqət yetirirdilər. Təsadüfi deyil ki, böyük Mustafa Kamal Atatürk demişdi ki, «Azərbaycanın ələmi bizim ələmimizdir, Azərbaycanın sevinci bizim sevincimizdir». Bu sözlər həm Türkiyənin dövlət başçıları tərəfindən, həm də mənim tərəfimdən dəfələrlə təkrar olunubdur. Ancaq elə bu sözlər onu göstərir ki, hələ o vaxt – bu sözlər 1930-cu ildə deyilibdir – Türkiyə Azərbaycan haqqında düşünübdir, ölkəmiz və xalqımız haqqında düşünübdir. Deməli, bizim

xalqlarımız daim bu həsrətlə yaşayıblar və nəticədə də bir-birinə qovuşublar.

Türkiyə Cümhuriyyəti 1923-cü ildən bu günədək böyük yol keçmiş və böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Mən Türkiyə Cümhuriyyəti yaranmasının 75-ci ildönümü mərasimində böyük iftixar hissi ilə iştirak etdim. Bu cümhuriyyətin yaranması, inkişaf etməsi və bu gün dünyanın böyük dövlətlərindən biri olması xalqın iradəsidir, xalqın unudulmaz lideri böyük Mustafa Kamal Atatürkün xidmətləridir. Ona görə də Türkiyədə olduğu kimi, Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranmasını və Mustafa Kamal Atatürkün xidmətlərini Azərbaycanda da yüksək qiymətləndirirlər.

Mən çox sevinirəm ki, burada qeyd olunduğu kimi, keçən il mənə Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan sülh mükafatı – ödəli verildi.

Mustafa Kamal Atatürk demişdir: «Yurdda sülh, cahanda sülh». O, bax, bu sözlərlə sülh uğrunda mübarizə aparmışdı. Onun adını daşıyan mükafatın mənə verilməsi, təbiidir ki, Azərbaycan–Türkiyə, Türkiyə–Azərbaycan dostluğuna, qardaşlığına verilən yüksək qiymətdir. Burada mənim də xidmətlərim qeyd olunubsa, mən bunu özüm üçün şərəf hesab edirəm.

Ancaq yenə sizin dərginin məzmununa qayıtmaq istəyirəm. Dərginiz təkcə türkdilli dövlətləri, Türkiyə və Azərbaycanı yox, geniş bir ərazini əhatə edir. Arzu edirəm ki, dərginiz nəzərdə tutduğunuz həmin ölkələr arasında fikir mübadiləsini, tarixi keçmişi və bu günü doğrudan da yaxşı təsvir edə bilsin. Bunların hamısı bizim bu məkanda xalqları bir-biri ilə daha da yaxınlaşdıracaq, birləşdirəcək, sülhə, əmin-amanlığa xidmət edəcəkdir.

Güman edirəm ki, gələcəkdə dərgi təkcə türk və rus dillərində yox, başqa dillərdə də çıxacaqdır.

Mən başa düşürəm ki, rus dili türkdilli dövlətlər və başqa dövlətlər üçün elə bir dildir ki, biz bunu bilirik. Ona görə də dərgi rus və türk dillərində nəşr olunur. Amma gələcəkdə hər bir xalqın dilində nəşr edilərsə, bu daha da yaxşı olar. Bilmirəm, bəlkə siz də bu barədə düşünəsiniz: əgər mənim bu fikrim sizin üçün faydalı olarsa, qəbul edəsiniz, faydalı olmasa – yox.

Bir sözlə, doğrusu, bu gün səhər mənə deyəndə ki, mənə belə bir tədbirə dəvət ediblər, işim də çoxdur, çox tərəddüd edirdim – gələcəyəm, yaxud gələ bilməyəcəyəm: bura nəyə gəlirəm, bu dərgi nədir? Ona görə də götürüb dərgi ilə müəyyən qədər tanış olmağa məcbur qaldım. Ancaq indi görürəm ki, doğrudan da sizin dəvətiniz təkcə sizin üçün yox, mənim üçün də faydalı imiş. Çünki gəlib həm sizinlə görüşdüm, həm də bu münasibətlə bəzi fikirlərimi sizə çatdırdım.

Sizə bu yolda bir daha uğurlar, hamınıza cansağlığı, səadət arzulayıram. Sağ olun.

**DAĞISTAN RESPUBLİKASI DÖVLƏT
ŞURASININ SƏDRİ
CƏNAB MƏHƏMMƏDƏLİ MƏHƏMMƏDOVA**

Əziz Məhəmmədəli Məhəmmədoviç!

Sizi əlamətdar yubileyiniz – anadan olmağımızın 70 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Siz uzun illər qardaş Dağıstana rəhbərlik edərək, müdrik və uzaqgörən siyasətinizlə xalqınızı inamla inkişaf və tərəqqi yolu ilə aparırsınız.

Azərbaycan və Dağıstanı çoxəsrlik qardaşlıq və mehriban qonşuluq telləri bağlayır. Xalqlarımızın böyük sərvəti olan dostluğu bütün Qafqazda sülh və sabitlik işinə xidmət edir.

Bizim qarşılıqlı hörmət, etimad və səmimiyyət hisslərinə əsaslanan şəxsi münasibətlərimizi yüksək qiymətləndirirəm.

Əziz Məhəmmədəli Məhəmmədoviç, Sizə möhkəm cansağlığı, səadət və dövlət fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 14 iyun 2000-ci il

**FİLİPPİN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB COZEF ESTRADAYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Filippin Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Filippin xalqını ürəkdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və səadət, xalqınıza sülh və tərəqqi arzulayıram.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri xalqlarımızın mənafeyi naminə daha da inkişaf edəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**RUMİNYA SENATININ XARİCİ SİYASƏT
KOMİSSİYASININ SƏDRİ GİORĞİ
PRİSAKARUNUN BAŞÇILIQ ETDİYİ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

13 iyun 2000-ci il

Heydər Əliyev: Azərbaycanca xoş gəlmisiniz! Rumıniya ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələr dostluq və çox geniş əməkdaşlıq xarakteri daşıyır. Biz bu əməkdaşlığı daha da genişləndirmək, inkişaf etdirmək əzmindəyik.

Mən vaxtilə Rumıniyada rəsmi səfərdə olmuşam. Doğrudur, bu, beş il bundan öncə olubdur. Prezident cənab Emil Konstantinesku 1998-ci ildə Azərbaycanda rəsmi səfərdə olubdur. Biz hər iki səfər zamanı ölkələrimiz arasında mühüm sənədlər imzalamışıq.

Böyük İpək yolunun bərpası ilə əlaqədar, TRASEKA proqramının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar 1998-ci ilin sentyabr ayında Azərbaycanda böyük beynəlxalq konfrans olmuşdur. Bu beynəlxalq konfransda da Rumıniyanın prezidenti hörmətli Emil Konstantinesku nümayəndə heyətinə başçılıq edirdi və biz bərabər burada çox geniş müzakirə apardıq və çox əhəmiyyətli ümumi sənəd imzaladıq.

İndi mənim qarşıda duran vəzifəm ondan ibarətdir ki, prezident Emil Konstantineskunun dəvəti ilə sizin ölkəyə yenicən səfərə gəlim. Mən bu vəzifəmi yerinə yetirəcəyəm. Bu yaxın günlərdə səfirlə görüşəcəyəm. Onunla bu məsələni müza-

kirə edib, yaqın ki, hər iki tərəf üçün mümkün olan vaxtı müəyyən edəcəyik.

Mən bir dəfə görüşdə sizin səfirə dedim ki, gəlmisən, burada səfirlik edirsən, amma görünmürsən. O da mənə dedi ki, siz görünmürsünüz. Dedim, sən məni televiziya da görürsən, amma sən gəl ki, mən də səni görüm. Burada yaxşı səfiriniz vardır, güman edirəm ki, bu yaxın günlərdə görüşüb bir çox məsələləri müzakirə edəcəyik.

Hörmətli senatorlar, sizin bu səfəriniz, təbii ki, Rumıniya-Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bilirəm ki, az da olsa Azərbaycan ilə tanış oldunuz. Milli Məclisdə çox səmərəli danışıqlarınız, görüşləriniz olubdur. Milli Məclisin sədri deyir ki, hətta bu gün parlamentin iclasında da olmusunuz. Bu çox yaxşı haldır. Baş nazir ilə də görüşmüşünüz. Güman edirəm, Azərbaycan ilə daha da geniş tanış olmaq üçün hələ imkanınız vardır. Sizi bir də salamlayıram.

Giorgi Prisakaru: Cənab Prezident, mən hər şeydən əvvəl, bu gün bizi qəbul etdiyinizə görə Sizə dərin minnətdarlığımı ifadə etmək istəyirəm. Sizi əmin edirəm ki, bütün nümayəndə heyəti üçün, eləcə də bizim səfirimiz üçün bu çox böyük bir şərəfdir.

Cənab Prezident, icazə verin bizim prezidentimiz cənab Emil Konstantineskunun hərarətli salamlarını, eyni zamanda onun bu il ərzində Sizi Rumıniyada görmək ümidində olduğunu Sizə çatdırım. Amma Siz sözə başlayanda bizə çox xoş bir xəbər verdiniz.

Heydər Əliyev: Mən bildim ki, siz onu deyəcəksiniz.

Giorgi Prisakaru: Cənab Prezident, bu təklifi qəbul etdiyiniz üçün Sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. İnanın ki, Rumıniya Sizə çox xoş qəbul hazırlayacaqdır. Yeri gəlmişkən deməliyəm ki, Sizin qeyd etdiyiniz beş il bundan

əvvəlki səfəriniz zamanı rumın xalqı Sizi doğrudan da hərarətlə və çox dostcasına qəbul etmişdi.

Heydər Əliyev: Doğrudur, mən onu çox böyük minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram.

Giorgi Prisakaru: Cənab Prezident, ümumiyyətlə, Siz Rumıniyada çox tanınan bir şəxsiyyətsiniz. Siz Azərbaycan xalqının səadəti və gələcəyi uğrunda nə etmişiniz, nə edirsiniz və nə edəcəksiniz – bütün bunlara görə xalqımız Sizi çox yaxşı tanıyır. Buna görə də Sizi Rumıniyada qarşılamaq, qəbul etmək bizim üçün bir daha böyük şərəf olacaqdır. Əlbəttə, Sizin – Azərbaycan prezidentinin Rumıniya prezidenti ilə görüşməsi də bizim üçün böyük şərəf olacaqdır. Cənab Prezident, məsləhət görərdim ki, bir qədər tələssəsiniz. Çünki noyabr ayında Rumıniyada seçkilər olacaqdır.

Heydər Əliyev: Nə seçkiləri?

Giorgi Prisakaru: Həm ümumi seçki, həm də prezident seçkisi olacaqdır.

Heydər Əliyev: Noyabr ayında?

Giorgi Prisakaru: Bəli. Ona görə də biz çox ümid edirik ki, Siz noyabr ayından əvvəl gələcəksiniz.

Heydər Əliyev: Yaxşı ki, bunu dediniz.

Giorgi Prisakaru: Cənab Prezident, mən Sizə cənab İon İliyeskunun da ən xoş salamlarını çatdırmaq istəyirəm. O, Rumıniyanın keçmiş prezidenti olmuşdur, 1995-ci ildə Sizi Rumıniyada qarşılamışdı. O mənim də üzv olduğum partiyanın rəhbəridir. Cənab İliyesku Azərbaycana gəlməyimdən xəbər tutanda məndən çox xahiş etdi ki, onun ən xoş və hərarətli salamlarını Sizə çatdırım.

Cənab Prezident, Siz çox haqlı olaraq qeyd etdiniz ki, biz Azərbaycana Milli Məclisin dəvəti ilə gəlmişik. Bizim çox maraqlı bir proqramımız oldu. Ümumiyyətlə, bu səfərimizlə, təvazökarlıqla desək, iki ölkə arasında əməkdaşlığın genişlənməsinə kiçik xidmətimizi göstərdik. Əlbəttə, bizim bu səfə-

rimiz ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsinə təsir edəcəkdir.

Əlbəttə, çox yaxşı bilirik ki, Rumıniya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin genişlənməsi üçün əsas baza, zəmin dövlət başçılarının bir-birinə, yəni ölkələrə səfərləri ilə qoyulmuşdur.

Lakin bununla belə, fikirləşirik ki, parlamentlər də – onların üzvlərinin hamısını xalq seçmişdir – bu əlaqələrin inkişaf etməsinə öz kiçik xidmətlərini göstərirlər. Əlbəttə, biz parlament diplomatiyasına, ümumi diplomatiyaya, Sizin apardığınız siyasətə rəqib kimi yox, onu tamamlayan bir forma kimi baxırıq.

Bu səfərimiz üçün hazırlanmış proqram – onu Sizin parlamentdəki həmkarlarınız hazırlamışlar – hər iki ölkə arasındakı əlaqələr, münasibətlər haqqında geniş fikir mübadiləsi aparmaq imkanı verir. Bu söhbətlərin, danışıqların, fikir mübadiləsinin nəticəsində biz Sizin ölkənizin müstəqillik qazandıqdan sonra əldə etdiyi gözəl nailiyyətlərlə tanış olduq.

Cənab Prezident, mənə bunları bildirmək çox xoşdur ki, Rumıniya Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ikinci dövlət olmuşdur. Onu da özümüzdə bir daha təsdiq etdik ki, hər iki ölkədə baş verən proseslər, gedən islahatlar bir-birinə çox oxşayır.

Ümumiyyətlə, biz Sizin Avropada tanınmaq, ona yaxınlaşmaq əzminizi yüksək qiymətləndiririk. Rumıniya Avropa ölkəsidir. Demək istəyirəm ki, biz Azərbaycanı Avropa ölkəsi kimi qəbul edirik. Cənab Prezident, bu fürsətdən istifadə edərək Sizə bildirmək istəyirəm ki, Rumıniya Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olması prosesində özünün bütün dəstəyini göstərəcəkdir. Biz dünən parlamentin rəhbərləri ilə bu barədə ətraflı söhbətlər apardıq. İndidən Sizi əmin edə bilərəm ki, Avropa Şurasında təmsil olunmuş Rumıniya deputatları orada bütün proseslərdə, yəni Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında Azərbaycanı dəstəkləyəcəklər. Bununla belə.

Rumıniya həm də Sizin ölkənizin müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi yolunda göstərdiyiniz güclü, qətiyyətli səyləri dəstəkləyir, ölkənizin ərazi bütövlüyünün qorunması üçün göstərdiyiniz səyləri dəstəkləyir və ümumiyyətlə, ölkənizdə tamamilə sabit iqtisadi inkişafa nail olmaq səylərinizi dəstəkləyir.

Cənab Prezident, deməliyəm ki, ölkələrimiz arasında siyasi əlaqələr həddindən artıq yüksək səviyyədədir. Əminəm ki, Sizin Buxarestə səfəriniz bu siyasi əlaqələri daha da möhkəmləndirəcəkdir. Əlbəttə, bununla bərabər, həm də iqtisadi əməkdaşlığımıza yeni məzmun verəcəkdir.

Biz hökumət nümayəndə heyəti deyilik. Buna baxmayaraq, Siz də yaxşı bilirsiniz ki, iqtisadi əməkdaşlığın səviyyəsi bizim üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edir. İkitərəfli iqtisadi əməkdaşlığımızın ümumi həcmi aramızda olan münasibətlərin, yəni siyasi münasibətlərin səviyyəsinə gəlib çatı bilmir.

Cənab Prezident, icazə versəydiniz bir neçə məsələ haqqında öz fikrimi bildirərdim. Bu mənim əlimə düşmüş çox nadir bir imkandır. Ona görə də bu nadir fürsətdən istifadə edərək, bir neçə məsələni diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm.

Birincisi, ümumiyyətlə, bunun ətrafında araşdırmalar apararaq, bu sahədə vəziyyəti qiymətləndirərək Azərbaycanın Rumıniyada səfirliyinin açılması məsələsinə baxmaq lazımdır. Əminəm ki, belə bir hadisə baş verərsə, Azərbaycanın Rumıniyada səfirliyi açılarsa, bu, iki ölkə arasında əlaqələrin müsbət istiqamətdə daha da inkişaf etməsinə və ümumiyyətlə, bütün sahələrdə əlaqələrin inkişafına kömək edəcəkdir.

İkincisi, ümumiyyətlə, neftin ixracı sahəsində əməkdaşlıq etmək məsələsidir. Bilirəm ki, Siz neftin ixracı ilə bağlı qərar qəbul etmisiniz və bu qərar neftin Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəməri ilə ixrac edilməsini nəzərdə tutur. Bizim xahişimiz və arzumuz ondan ibarətdir ki, bəlkə Siz gələcək fəaliyyətinizdə neftin ixracının həm də Konstansa şəhəri vasitəsilə realizə edilməsini nəzərdə tutasınız. Siz bir dəfə belə bir ifadə işlətmi-

siniz ki, hamı üçün neft olacaqdır. Elə ona görə də belə qərara gəldik ki, həm Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəməri üçün neft olacaq, həm də Konstansa vasitəsilə neft ixrac etmək mümkün olacaqdır.

Dostum cənab səfir mənə deyir ki, söhbət zamanı azərbaycanlı professor, mütəxəssis ona demişdir ki, təxminən 2004-cü ildə Azərbaycan Qərbə il ərzində 100 milyon ton neft ixrac edə biləcəkdir.

Heydər Əliyev: 100 milyon ton?

Giorgi Prisakar: Bir qədər dəqiqləşdirim ki, yəni 100 milyon ton neft bu regiondan Azərbaycan vasitəsilə keçə biləcəkdir. Əlbəttə, burada Azərbaycan nefti əsas olacaqdır. Cənab Prezident, ümid edirəm ki, bu neftdən bir hissə də Konstansanın payına düşə bilər. Çünki Rumıniya üçün iki yol vardır: Konstansadan Dunay çayı ilə yuxarıya və oradan da Şimal dənizinə gedən boru xətti. Bu yolun uzunluğu 1700 kilometrdir. Başqa bir boru kəməri də var ki, o da Triyest şəhərinə qədər gedir. Əminəm ki, belə bir layihənin həyata keçirilməsi ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin son dərəcə inkişaf etməsinə çox təsir göstərəcəkdir.

Cənab Prezident, nəhayət, üçüncüsü ondan ibarətdir ki, hər iki ölkənin neft sahəsində müəyyən əməkdaşlığa malik olduğu bütün dünyaya məlumdur. İnsanlar, nümayəndələr var ki, Rumıniyaya birinci dəfə gəldilər və Rumıniyada neft qurğularını gördülər. Mən isə onları birinci dəfə Xəzər dənizində gördüm. Yəqin Siz yaxşı bilirsiniz və məlumdur ki, Rumıniyanın həm neft avadanlığı ilə bağlı çox böyük imkanları və həm də mütəxəssisləri vardır.

Əlbəttə, biz bu nöqteyi-nəzərdən Azərbaycan Neft Akademiyası ilə Rumıniyanın Ployeşti Neft Universiteti arasındakı əməkdaşlığı alqışlayırıq. Mənə belə gəlir ki, bizim bu sahədə çox səmərəli əməkdaşlığımız ola bilər. Ümumiyyətlə, Sizi

əmin edirəm ki, Rumıniya Azərbaycan üçün Avropaya daxil olmağa bir qapı ola bilər.

Cənab Prezident, bütün bunlarla bərabər, Sizin dəstəyinizə ümid bəsləyərək, münasibətlərimizin inkişafı barəsində özümü nikbin hesab edirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən təşəkkür edirəm ki, prezident cənab Konstantinesku sizin vasitənlə mənə salam göndərmişdir. Xahiş edirəm, mənim də salamlarımı, ən xoş arzularımı prezident cənab Konstantineskuya çatdırasınız. Mən məmnunam ki, bizim aramızda çox yaxşı münasibətlər yaranıbdır. Biz beynəlxalq təşkilatların toplantılarında tez-tez mehribancasına, dostcasına görüşürük, söhbət edirik. Bir daha deyirəm, mən sizin prezidentin dəvətini qəbul etmişəm, yaxşı ki, onun vaxtını mənə anlatdınız. Mən çalışacağam ki, sizin ölkədə seçkilər olana qədər bu səfəri mütləq həyata keçirəm.

Keçmiş prezident cənab İon İliyeskudan gətirdiyiniz salamlar da məni çox sevindirdi. Bizim onunla çox yaxşı dostluğumuz və əməkdaşlığımız olubdur. Məlumdur ki, Çauşesku hakimiyyəti yıxılandan sonra Rumıniyada mövcud olan ağır, çətin bir zamanda İon İliyesku çox böyük xidmətlər göstərmişdir. Biz beynəlxalq təşkilatların toplantılarında onunla da çox görüşmüşük. Mən onun dəvəti ilə Rumıniyada ilk dəfə rəsmi səfərdə olmuşam. Mənim dəvətimlə isə o, Azərbaycana rəsmi səfərə gəlmişdi. Xahiş edirəm, mənim salamlarımı və ən xoş arzularımı ona çatdırasınız. Çatdırın ki, o, ürəyi istədiyi vaxt Azərbaycanda mənim qonağım ola bilər.

Siz bir neçə məsələyə toxundunuz. Rumıniyada Azərbaycan səfirliyinin açılması çox zəruridir. Biz bunu istəyirik. Prezident cənab Emil Konstantinesku ilə bizim bu barədə söhbətimiz olubdur ki, Rumıniya Azərbaycanda, Azərbaycan isə Rumıniyada səfirlik açsın. Rumıniya bu vəzifəni yerinə yetirir və bu ölkənin səfiri artıq bir neçə aydır ki, Azərbaycandadır. Biz də çalışacağıq ki, Rumıniyada səfirliyimiz açılsın.

Əlbəttə, Azərbaycan Rumıniyaya nisbətən kiçik bir ölkədir. Ölkəmizin iqtisadi imkanları da hələ məhduddur.

Siz Bakıda Azərbaycanın bir tərəfini görürsünüz, amma ikinci tərəfini görmürsünüz. O da ondan ibarətdir ki, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. Bir milyondan çox vətəndaşımız işğal olunmuş torpaqlardan zorla çıxarılıbdır. Onlar yeddi-səkkiz ildir ki, çadırlarda yaşayırlar.

Biz Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Ancaq təəssüf ki, Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyinə görə buna nail ola bilmirik. Mən yaxşı bilirəm ki, Rumıniya Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkələrdən biridir. Sizin bəyanatınız da bizim üçün əhəmiyyətlidir ki, Rumıniya Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir. Bu təkcə Azərbaycan üçün yox, hər bir ölkə üçün, Rumıniya üçün də lazımdır. Biz də Rumıniyanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyirik.

Məlumdur ki, sizin ölkədə də macar azlıqları tərəfindən bəzi problemlər olmuşdu. Mən çox şadam ki, siz bu problemi sülh yolu ilə həll etmisiniz.

Giorgi Prisakaru: Biz ikitərəfli bir saziş bağlamışıq.

Heydər Əliyev: Bilirəm, cənab Konstantinesku mənə bu barədə danışmışdır. Görürsünüz, siz saziş bağlamısınız, amma bizdə 12 il bundan öncə müharibə başlayıb, indi də qurtara bilmirik.

Bəyanatınıza görə mən sizə bir daha təşəkkür edirəm. Ümid edirəm ki, siz bundan sonra da bu mövqedə dayanacaqsınız.

Azərbaycan Avropa ölkəsidir. Birincisi, ona görə ki, biz Avropa qitəsindəyik. İkincisi, ona görə ki, Avropa dəyərləri artıq Azərbaycanın həyatında çox böyük kök salıbdır. Azərbaycanda öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə bərabər, Avropa

dəyərləri də mənimsənilir, qavranılır. İndi Azərbaycan demokratiya, iqtisadi islahatlar, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedərək özünün ümumbəşəri dəyərlərə və xüsusən Avropa dəyərlərinə sadıq olduğunu bir daha göstərir. Ona görə də biz Avropa Şurasına daxil olmaq istəyirik.

İndi Azərbaycanda elələri var, deyirlər ki, bu Avropa Şurası bizə nəyə lazımdır? Çünki Avropa Şurasında Azərbaycana bal paylamırlar, əksinə, çox dəyərli tələblər irəli sürürlər. Amma biz özümüzü Avropadan ayıra bilmərik.

Mən təşəkkür edirəm, siz bəyanat verdiniz ki, bu ayın 28-də Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul olunması məsələsi müzakirə ediləcəkdir. Bəyanatınızı qəbul edərək, mən belə düşünürəm ki, sizin ölkənin orada olan deputatları Azərbaycana səs verəcəklər.

Siz neft məsələsinə də toxundunuz. Konstansa haqqında danışdınız. Birincisi – mən bildirdim – biz burada böyük İpək yolunun bərpası və Avropa Birliyinin TRASEKA proqramının həyata keçirilməsi ilə məşğuluq. Rummiya və xüsusən, onun böyük liman şəhəri olan Konstansa İpək yolunun bərpasında çox mühüm rol oynayır. Ona görə də bizim bu sahədə əməkdaşlığımızın böyük gələcəyi var. Siz doğru dediniz ki, Dunay çayı ilə Avropanın şimal nöqtəsinə qədər bu yolu davam etdirmək olar.

Mən bir neçə il bundan öncə Almaniyada səfərdə olduğum zaman federal kansler Helmut Kol ilə danışmaq apararkən istəyirdim ona da bu məsələni bildirəm ki, Azərbaycandan, Gürcüstandan, Qara dənizdən, Konstansadan, sonra isə Dunay çayı ilə gəlib Almaniyadan daha şimala keçib getmək olar. Keçmişdə, bir neçə əsr bundan öncə Qərblə Şərq arasında ticarət əlaqələrində bu yoldan istifadə edilibdir.

Konkret neft məsələsinə gəldikdə isə, mən demişəm və yenə də deyirəm – Azərbaycanda neft çoxdur və çox olacaqdır.

Biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin inşasına hələ indi başlayırıq. Biz keçən ilin aprel ayında Bakı-Supsa neft kəmərinə istifadəyə verdik. Bakı nefti ilə doldurulmuş tankerlər oradan bir sıra ölkələrə gedir, bu il daha da çox gedəcəkdir. Ona görə də, yenə də deyirəm, bu işdə Konstansa limanından istifadə etmək mümkündür. Bakı-Supsa kəməri gələcəkdə daha da genişlənəcəkdir.

Azərbaycan kimi, Rumıniya da qədim neft ölkəsidir. Siz Ployeşti Universiteti ilə Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası arasındakı əlaqələrə toxundunuz. Mənim yaxşı xatirimdədir, İkinci dünya müharibəsindən sonra Sovetlər İttifaqı ilə Rumıniya arasında o vaxt dostluq əlaqələri var idi. Təxminən 1940-cı illərin axırında, 1950-ci illərin əvvəlində Azərbaycanın çoxsaylı mütəxəssisləri gedib bir neçə il Ployeştdə neft mədənlərində işləmişdilər. Bunlar da bizim ölkələrimiz arasındakı keçmiş əlaqələri göstərir.

Vaxtilə Piteşti və Sumqayıt şəhərləri arasında çox sıx əlaqələr qurulmuşdu. Sizin Piteşti şəhəriniz kimya şəhəridir, Azərbaycanda da Sumqayıt kimya şəhəridir. Yenə də deyirəm, vaxtilə bu şəhərlər arasında sıx əlaqələr yaranmışdı və mən bütün bunların iştirakçısı olmuşam.

Beləliklə, hesab edirəm ki, bütün sahələrdə, xüsusən neft sahəsində bizim əlaqələrimiz inkişaf etməlidir. Biz öz tərəfimizdən bunun üçün tədbirlər görəcəyik. Baxaq görək, bəlkə də mənim Rumıniyaya rəsmi səfərimə qədər hansısa bir konkret məsələni həll etmək mümkün oldu.

Mən bilirəm, Konstansa-Triyest neft kəməri vardır. Bu neft kəməindən istifadə olunması məsələsini məhz İtaliyanın Azərbaycanda geniş fəaliyyət göstərən "ENİ-ACİP" şirkəti irəli sürübdür. Onlar neftin Triyestdən İtaliyaya gətirilməsini nəzərdə tutublar. Görürsünüz, bütün variantlar mənə məlumdur. Biz bunların hər biri haqqında düşünürük.

Mən bir daha çox məmnunam ki, siz gəldiniz, görüşdük. Yenə də təkrar edirəm ki, Azərbaycan ilə Rumıniya arasında sıx dostluq və əməkdaşlıq mövcuddur. Ölkələrimizin parlamentləri də bu əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə öz xidmətlərini göstərməlidirlər. Təşəkkür edirəm ki, siz bunu edirsiniz.

Giorgi Priskaru: Cənab Prezident, biz bilirik ki, vaxtınız çox azdır. Biz bundan sui-istifadə etmək istəmirik. Mən bizə vaxt ayırdığınıza və dediyiniz sözlərə görə Sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Mən onu da təsdiq etmək istəyirəm ki, bizim xalqlarımız öz problemlərinə, həyatlarında baş vermiş ictimai-siyasi proseslərə, hətta təşəkkür tərzinə görə də bir-birinə oxşayırlar. Rumıniya Avropa Şurasına daxil olmaq istəyəndə bizdə də dəyənlər olub ki, Avropa Şurası bizə lazımdır, yoxsa yox? Mən Sizinlə tam razıyam ki, "Avropa" deyəndə dəyərlər məcmusu nəzərdə tutulmalıdır. Çünki indi proseslər elə xarakter almışdır ki, hazırda dünyada təcrid olunmuş şəkildə yaşamaq mümkün deyildir. Buna görə də biz bir dəyərlər sistemində birləşməliyik və yaşamalıyıq.

Cənab Prezident, mən Sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm və Sizi Rumıniyada gözləyirik.

Cənab Prezident, icazə verin mən Rumıniyanın həyatı əks olunmuş bu fotoalbomu Sizə təqdim edirəm. Siz Rumıniyanı çox yaxşı tanıyırsınız. Bu fotoalbom Rumıniyada gördüyünüz yerlərin bəzilərini Sizə bir daha xatırladacaqdır.

Həydər Əliyev: Çox sağ olun.

RUSİYA FEDERASIYASI TƏHLÜKƏSİZLİK ŞURASININ KATİBİ VƏ ONU MÜŞAYİT EDƏN ŞƏXSLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

14 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli Sergey Borisoviç, hörmətli qonaqlar, mən sizi ürəkdən salamlayıram, Azərbaycan gəlişinizə şadam. Şadam ki, bu gün artıq sizin görüşləriniz, danışıqlarımız olmuşdur. Bütün bunların Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin daha da inkişaf etməsi üçün böyük əhəmiyyəti var. Bu günlərdə biz sizinlə birlikdə Rusiya gününü qeyd etdik. Rusiya səfirliyində çoxlu adam vardı, bina kifayət etmədi, ona görə də bütün ərazi adamlarla dolu idi. Elə bu faktın özü burada Rusiyaya necə böyük maraq göstərildiyinə sübutdur. Təbii ki, Rusiyanın olduqca çox dostları var, onlar bu bayrama dəvət edilmişdilər. Azərbaycan ilə Rusiya arasında münasibətlər mehriban, xoş, yaxşıdır. Mən bayramda çıxış edərkən demişdim və bu gün də demək istəyirəm ki, biz bu münasibətlərin daha yaxşı olacağına böyük ümidlər bəsləyirik.

Biz bütün sahələrdə – iqtisadi, mədəni, elmi sahələrdə münasibətlərimizi inkişaf etdirmək üçün böyük potensiala malikik. Odur ki, bu potensialdan istifadə etməliyik. Hesab edirəm ki, Rusiyada hakimiyyətin dəyişməsindən, Vladimir Vladimiroviç Putinin Rusiya prezidenti seçilməsindən və Rusiyanın rəhbər orqanlarının tərkibində bir çox dəyişikliklər

olandan sonra Rusiya üçün də, Rusiya–Azərbaycan münasibətləri üçün də yeni, çox mühüm mərhələ başlanır.

Biz son vaxtlar Rusiya prezidentinin və hökumətinin həyata keçirdikləri tədbirləri müşahidə edirik və görürük ki, Rusiya prezidenti Rusiya dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi, qayda-qanun yaradılması, demokratiyanın inkişafı və iqtisadi islahatların aparılması üçün tədbirlər görür və bütün bunlar bizim hamımız üçün strateji vəzifədir. Rusiya böyük dövlətdir, 1991-ci ildə Rusiyanın suverenliyi elan edilmişdir. Sovetlər İttifaqı dağılandan sonra biz də müstəqilliyimizə nail olduq. Rusiya və Azərbaycan vaxtilə yaşadığımız sistemdən uzaqlaşaraq, demokratiya, demokratik inkişaf yolu, bazar iqtisadiyyatı yolu seçmişlər. Əlbəttə, Rusiyada bu istiqamətdə çox işlər görülmüşdür. Bütün sahələrdə böyük potensialı nəzərə alınmaqla, Rusiya qalan dövlətlər üçün, o cümlədən bizim üçün də nümunə ola bilər. Ona görə də Rusiya tarixinin yeni mərhələsində hər şey – həm Rusiya dövlətçiliyinin möhkəmlənməsi, qayda-qanun yaradılması, həm də demokratiyanın inkişafı, bütün demokratik dəyərlərin möhkəmlənməsi eyni vaxtda və daha intensiv sürətdə irəliləyəcəkdir.

Biz Rusiyanı həmişə azad, demokratik, demokratik dəyərlərə sadıq olan ölkə kimi görmək istəyirik, onu nəzərdə tuturam ki, bu, Rusiya ilə Azərbaycan arasında bərabərhüquqlu münasibətlər, mehriban qonşuluq, dostluq münasibətləri üçün yaxşı zəmin ola bilər. Təkrar edirəm, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin inkişaf potensialı çox böyükdür. Yeri gəlmişkən, bu ay, məncə, ayın 26-da Azərbaycanda Rusiya mədəniyyəti günləri keçiriləcəkdir. Son illər biz Azərbaycanda da, Moskvada da belə günləri dəfələrlə keçirmişik. Söz düşmüşkən, onlar olduqca faydalıdır. Sovetlər İttifaqının tərkibində olduğumuz illərdə respublikalar arasında belə günlər keçirirdik. Xatırımdadır, 1972-ci ildə çox böyük bayram–Azərbaycanda Rusiya mədəniyyəti günləri oldu. Adam-

lar bunu o vaxt da çox yaxşı qarşılayırdılar, xüsusən indi də – biz artıq müxtəlif dövlətlərdə olduğumuz vaxtda da yaxşı qarşılayırlar. Buna görə də biz bu günləri necə lazımdırsa keçirəcəyik, sonra yəqin ki, Rusiyada, Moskvada Azərbaycan mədəniyyəti günləri olacaqdır.

Bizim mədəni əlaqələrimiz, insani əlaqələrimiz, elm, təhsil xətti ilə əlaqələrimiz çox sıxdır. İqtisadi münasibətlər də inkişaf edir. İndi bizdə özəl sektor üstün yer tutur. Buna görə də sahibkarlar, biznesmenlər arasındakı ticarət, şübhəsiz, böyük əhəmiyyətə malikdir. Rusiyadan Azərbaycana və Azərbaycandan Rusiyaya çoxlu mallar aparılır, hərçənd Azərbaycandan daha çox məhsul, xüsusən meyvə, tərəvəz aparmaq olar. İndi bizdə çoxlu meyvə var, özü də bunlar olduqca dadlıdır. Bilirsiniz, Avropa ölkələrində olanda görürsən ki, mehmanxanalarda həmişə çox gözəl meyvələr satılır, çiylək hər yerdə belə gözəldir, amma onu yeyəndə bilmirsən ki, bu çiyləkdir, yoxsa nədir. Deyirlər ki, çiyləyin tez yetişməsi, qəşəng görünməsi üçün hansısa gübrələrdən istifadə edirlər. Amma insan üçün vacib olan bu deyil, vacib olan budur ki, dadlı və faydalı olsun. Bax, belə dadlı və faydalı meyvə, tərəvəz Azərbaycanda olduqca çoxdur. Odur ki, əgər əlaqələrimizi – nəqliyyat, ticarət və başqa əlaqələrimizi yaxşılaşdırsaq, onda meyvə, tərəvəz və digər bütün kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təchizat sarıdan Rusiyaya böyük xidmət göstərə bilərik.

Rusiyadan da bizə çoxlu məhsul – taxıl da, digər mallar da, ət də gətirilir. Azərbaycanda hətta "Borodinski" çörəyi. Moskva sosiskası, kolbasası da satırlar. Adamlar onları alırlar, çünki "Borodinski" çörəyinə də, Moskva kolbasasına da öyrəşmişlər, mən hələ "Stoliçnaya" arığını demirəm.

Ona görə də mənə elə gəlir ki, indi biz münasibətlərimizin daha da inkişaf etməsi üçün yeni, fəal addımlar atmalıyıq. Bununla əlaqədar, hesab edirəm sizin Azərbaycana səfərinizin böyük əhəmiyyəti var. Bir daha demək istəyirəm ki, bu,

Rusiya Təhlükəsizlik Şurası katibinin belə heyətdə ilk səfəridir. Hələ belə şey olmayıbdır. Doğrudur, müstəqillik dövründə buraya, təəssüf ki, belə yüksək səviyyədə səfər – məsələn, Rusiya prezidentinin, Rusiya Baş nazirinin səfəri də olmayıbdır. Ən yüksək səviyyəli səfər nazirin səfəri olubdur.

Mən Rusiya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putini Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət etmişəm. Bu gün bir daha həmin dəvəti sizə çatdırıram və ümidvarıq ki, biz cari ildə Vladimir Vladimiroviç Putinlə Azərbaycanda görüşə biləcəyik. Amma məsələ təkcə bununla bitmir. Haqqında danışdıqlarımın – münasibətlərimizin inkişafında yeni mərhələnin sadəcə sözlər deyil, konkret işlər olması üçün, bunu qarşılıqlı fayda məqsədi ilə həyata keçirə bilməyimiz üçün digər görüşləri, digər səfərləri də həyata keçirmək mümkündür.

Sergey İvanov (*Rusiya Təhlükəsizlik Şurasının katibi*): Hörmətli Heydər Əliyeviç, dediyiniz sözlərə görə, nümayəndə heyətimizi qəbul etməyə vaxt tapdığınıza görə çox sağ olun. Biz bunu çox yüksək qiymətləndiririk və rusiyalılar üçün əlamətdar bir gündə səfirliyimizə getməyə imkan və vaxt tapdığınıza, tarixə də, ənənələrə də, bugünkü günə də ehtiramınızı ifadə etdiyinizə görə də Sizə bir daha öz minnətdarlığımızı bildiririk. Biz bu addımı dərin rəmzi mənalı və əsrlər boyu birlikdə yaşayan və birlikdə, yanaşı yaşayacaq qonşu xalqlarımızın münasibətlərinin hərtərəfli inkişafına yönəldilmiş addım kimi qiymətləndiririk. Axı Rusiyada hamı nəhaq yerə demir ki, Bakı dünyanın ən beynəlmiləl şəhərlərindəndir, burada rusiyalılar özlərini həmişə evdəki kimi hiss edirlər, Bakı buxtasının gözəlliyindən feyziyab ola bilər, dənizin sahilə boyunca gəzişə, təəssüf ki, keçmiş SSRİ-nin bir sıra ərazilərindən fərqli olaraq, özlərini burada arxayın hiss edə bilərlər. Mən bunu Təhlükəsizlik Şurasının katibi olduğuma görə demirəm, sadəcə olaraq, həyat göstərir.

Biz, həqiqətən, hansısa sıçrayışlar, hansısa süni addımlar atmaq əhval-ruhiyyəsində deyilik. Hesab edirik ki, xalqlarımızın heç bir problemi, heç bir mübahisəli məsələsi yoxdur, onların ümumi sərhədi ilə yanaşı, ümumi mədəniyyəti, dili də var, biz bunu da yüksək qiymətləndiririk. Buradakı soydaşlarımızın vəziyyəti, rus dili ilə bağlı vəziyyət yaxşıdır, rus dili Bakının küçələrində açıqca səslənir – bu bizim üçün xoşdur – bunu dəstəkləmək və münasibətləri inkişaf etdirmək lazımdır.

Sizin iqtisadiyyat barədə dediklərinizlə mən tamamilə razıyam. Bəli, bizdə azad bazar var, bizdə özəl kommersantlar ticarətlə fəal məşğuldurlar. Bunu ancaq alqışlamaq olar. Lakin bununla bərabər, elə mümkün layihələr var ki, heç bir sahibkar məhsulun həcmələrinə, vəzifələrin mühümlüyünə görə bu layihələrə girişə bilməz. Mən Rusiya dövlətinin, icra hakimiyyəti orqanlarımızın rolunu onda görürəm, onlar şirkətlər və ya adamlar arasında deyil, dövlətlər arasında ciddi, tammiqyaslı ticarətin inkişafına kömək edə bilirlər.

Siz kənd təsərrüfatım tamamilə haqlı olaraq xatırladınız, Azərbaycan torpağının zəngin, çox dadlı nemətlərindən danışdınız. Həqiqətən, Avropada pomidor nəinki süni surətdə yetişdirilir, həm də hökmən eyni ölçüdə olmalı, standart Avropa qutusuna uyğun gəlməlidir. Bilmirəm, sizdə necədir, Rusiyada isə, hər halda, hamı istəyir, vermiş edib ki, pomidor iri də ola bilər, xırda da. Eləcə də gilə, bir çox digər meyvələr də.

Bu gün biz Ramiz Ənvəroviçlə saziş imzalamağı planlaşdırırıq.* Fikrimcə və nümayəndə heyətimiz də hesab edir ki, bu, iki dövlətin təhlükəsizliyi kimi belə incə, ciddi sahədə də əməkdaşlığın inkişafı yolunda mühüm addımdır. Bizim burada da bir çox ümumi vəzifələrimiz var – mən həm ümumi təh-

* Görüşdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Təhlükəsizlik Şurası ilə Rusiya Federasiyasının Təhlükəsizlik Şurası arasında əməkdaşlıq haqqında protokol imzalandı.

lükələri, həm də xalqlarımızın əmin-amanlıq, sakit şəraitdə yaşaması üçün, müharibələrin, münaqişələrin, terrorizmin, mütəşəkkil cinayətkarlığın olmaması üçün bu təhlükələri dəf etmək, birlikdə işləmək kimi ümumi arzunu nəzərdə tuturam. Təəssüf ki, qloballaşma, zamanın yeni cərəyanları nəinki yeni nemətlər, həm də yeni təhlükə gətirmişdir, elə bir təhlükə ki, hələ bu yaxınlarda, vahid Sovet İttifaqının tərkibində olarkən biz onu heç təsəvvür edə bilməzdik. Təsəvvürümüzlə gətirə bilməzdik ki, terrorizm problemi, narkotik maddələrin yayılması problemi, mütəşəkkil cinayətkarlıq, dünyada hər il çox böyük məbləğdə, milyardlarla dollar məbləğində ziyan vuran kompüter cinayətləri qarşımıza tam kəskinliyi ilə çıxacaqdır. Ola bilsin ki, indi bu problem bizə hələ birbaşa gəlib çıxmayıb, bizi öz alovlarına bürüməyib, bizə toxunmayıbdır. Lakin hesab edirəm ki, biz gələcək barəsində düşünməliyik və başqalarının səhvlərindən indidən ibrət götürməli və müvafiq nəticələr çıxarmalıyıq.

Heydər Əliyev, Siz tamamilə doğru dediniz ki, nəinki mənim səfərim, həm də buraya planlaşdırılmış səfərlərin və Azərbaycanın nazirlərinin, hakimiyyət orqanlarının yüksək vəzifəli nümayəndələrinin Rusiyaya səfərləri – biz onlara hazırlaşırıq – zənnimcə, münasibətlərimizi bir neçə il əvvəl olduğuna nisbətən keyfiyyətə yeni səviyyəyə çıxarmağa qadirdir. MDB-nin bir çox digər ölkələrindən fərqli olaraq, bizdə iqtisadi səpkili heç bir maneə yoxdur. Mən xüsusi nəzərə çatdırmaq istərdim ki, bu gün Azərbaycan yeganə MDB ölkəsidir ki, onun Rusiyaya heç bir borcu yoxdur. Əksinə, Rusiyanın Azərbaycana borcu, doğrudur, kiçik məbləğdə borcu var. Borc olmayan hallarda iqtisadi əməkdaşlığı möhkəmlətməkdən danışmaq həmişə asandır, bizi keçmişin heç bir yükü geri çəkmir. Bu, mühüm cəhətdir.

Biz nəinki yüksək səviyyədə, həm də regionlar səviyyəsində əlaqələri də alqışlayırıq. Bu gün mən eşidib məmnun

oldum ki, Sverdlovsk vilayətinin qubernatoru Rossel buraya gəlmiş, Azərbaycandan kənd təsərrüfatı məhsullarının alınması haqqında konkret danışıqlar aparmışdır. Bu, düzgün addımdır. Əlbəttə, bu məhsullar yaqin ki, əsasən Moskvaya, Peterburqa göndərilməlidir

Onlar əsasən sahibkarlar tərəfindən gətirilir. Sizi əmin edə bilərəm ki, hazırda Moskvada çoxlu kiçik Azərbaycan restoranları, kafeləri var, bunlarda qəlyanaltı etmək, sizin xərəklərin dadına baxmaq da mümkündür. Biz bunu bəyənirik. Lakin Rusiya çox böyük ölkədir. Buna görə də əgər Azərbaycanın məhsulları Sibirə də, Uzaq Şərqə də göndərilərsə, zənnimcə bu, düzgün istiqamətdə atılmış addım olar. Xoşdur ki, Rusiyanın ayrı-ayrı regionlarının nümayəndələri, qubernatorları da bu məsələyə diqqət yetirirlər.

Qısa çıxışıma yekun vuraraq demək istəyirəm ki, biz bütün istiqamətlər üzrə – istər siyasi, istər iqtisadi, istər hərbi, istərsə də mədəni sahədə münasibətləri inkişaf etdirməyə hazırıq. Mədəniyyət də vacibdir. Xalqların, xüsusən də belə çoxəsrlik mədəniyyəti və ənənələri olan xalqlarımızın mədəniyyəti və qarşılıqlı anlaşması, qarşılıqlı surətdə zənginləşməsi olmadan böyük tərəqqiyə ümid bəsləmək olmaz. Yaxşı ki, bizim insanlar bir-birinə qonaq gedib-gəlirlər. Rusiyada da milyonlarla azərbaycanlı yaşayır. Biz buna həmişə şadiq, çalışacağıq ki, onlar torpağımızda heç bir anlaşılmazlıqdan, heç bir hadisədən qanqaralığı çəkməsinlər. Biz çalışacağıq ki, münasibətlərimiz daim möhkəmlənsin. Çox sağ olun.

Heydər Əliyev: Biz bu baxımdan yekdilik. Ona görə də heç bir problem yoxdur. İndi protokolu imzalamaq olar.

Sergey İvanov: Mən Ramiz Ənvəroviçi bu il ərzində Moskvaya cavab səfərinə dəvət edirəm. Biz ekspertlər səviyyəsində operativ rejimdə daim informasiya mübadiləsi edəcəyik. Şəxsi müdaxiləmiz lazım olduqda isə, biz də buna operativ surətdə qoşulmağa hazırıq. Zənnimcə, bu il Ramiz Ənvə-

roviç Moskvaya gələ bilər. Üstəlik, bunu eşidəndə bir qədər təəccübləndim ki, 1991-ci ildən bəri o, Moskvada bir dəfə də olmayıbdir. 1991-ci ildən bəri Moskva çox dəyişibdir. Ayrı-ayrı rayonları hətta tanımaq olmur.

Heydər Əliyev: Bəli, o, Moskvaya bu şəhəri görmək üçün deyil, sizinlə görüşmək, fikir mübadiləsi aparmaq, başlıcası isə, təcrübə öyrənmək üçün getməlidir. Əlbəttə, bu baxımdan sizin böyük təcrübəniz var. Odur ki, sizin təcrübənizdən istifadə etmək bizim üçün vacibdir. Bir sözlə, mən bu dəvəti alqışlayıram.

Sergey İvanov: Biz təcrübəmizi bölüşməyə hazırıq. Pis nəticələri də.

Heydər Əliyev: Bu səhvləri bilmək, etməmək üçün, bir də pisin hər yerdə olduğunu bilmək üçün pisi də görmək lazımdır. Yoxsa bəzilərinə elə gəlir ki, bir yerdə hər şey yaxşıdır, başqa yerdə isə hər şey pisdir. Təəssüf ki, müxtəlif beynəlxalq təşkilatlarda belə ustalar var.

Sergey İvanov: Heydər Əliyeviç, əlbəttə, biz Sizin MDB sammitinə səfərinizi səbirsizliklə gözləyirik.

Heydər Əliyev: Bəli, mən tezliklə, iyunun 20-də Moskvada olacağam. Ayın 21-də dövlət başçılarının görüşü var. Mən prezident Vladimir Vladimiroviç Putinlə xüsusi görüşə ümid bəsləyirəm.

Sergey İvanov: Bu görüşə o da hazırlaşır, onu səbirsizliklə gözləyir. Çox sağ olun.

BÖYÜK BRİTANIYA VƏ ŞİMALİ İRLANDİYA BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞININ KRALIÇASI ÜLYAHƏZRƏT II YELİZAVETAYA

Ülyahəzrət!

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının milli bayramı – Kraliçanın təvəllüdü günü münasibətilə Sizi və kral ailəsinin üzvlərini, bütün dost Britaniya xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və səadət, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və daimi çiçəklənmə arzulayıram.

Mən Azərbaycan Respublikası ilə Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı arasında əməkdaşlığın inkişafına böyük əhəmiyyət verirəm. Biz Britaniya xalqının dünyada demokratiyanın bərqərar olmasına verdiyi töhfələri, habelə Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyinin möhkəmlənməsində Böyük Britaniya Krallığının dəstəyini yüksək qiymətləndiririk.

Əminəm ki, ölkələrimizin dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeyi, ümumi sülh və əmin-amanlıq naminə inkişaf edib dərinləşəcəkdir.

Dərin hörmət və ehtiramla,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

BÖYÜK BRİTANIYA VƏ ŞİMALİ İRLANDIYA BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ ZATİ- ALİLƏRİ CƏNAB ENTONİ BLEYRƏ

Hörmətli cənab Baş nazir!

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının milli bayramı – Kraliçanın təvəllüdü günü münasibətilə sizə və dost Britaniya xalqına səmimi təbriklərimi yetirir, Sizə cansağlığı və uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və daha böyük tərəqqi arzulayıram.

Böyük Britaniyanın bütün sahələrdə əldə etdiyi nailiyyətlər bizi sevindirir və Sizin rəhbərliyinizlə Britaniya xalqı öz inkişaf yolunda bundan sonra da uğurla irəliləyəcəkdir.

Biz Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı ilə hərtərəfli əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da inkişaf etməsinə böyük əhəmiyyət veririk və bunu yüksək qiymətləndiririk.

Əminəm ki, ölkələrimiz arasında sıx əməkdaşlıq Azərbaycanı demokratik cəmiyyət qurulmasına, geniş siyasi və iqtisadi islahatlar aparılmasına, regionda və ümumən dünyada sülhün və sabitliyin təmin olunmasına xidmət edəcəkdir.

Dərin hörmət və ehtiramla,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**«MİR» DÖVLƏTLƏRARASI TELERADİO
ŞİRKƏTİNİN, RUSİYANIN «MAYAK»
RADIOSTANSİYASININ VƏ «NEZAVİSİMAYA
QAZETA»nın SİYASİ İCMALÇILARININ
SUALLARINA CAVAB***

15 iyun 2000-ci il

A p a r ı c ı: *Bu gün Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev "Mir" Dövlətlərarası Teleradio Şirkətinin Azərbaycan milli nümayəndəliyinə gəlmişdir. Bakı–Moskva birbaşa telekərpüsü olmuşdur. Prezident Heydər Əliyev Rusiya jurnalistlərinin suallarına cavab vermişdir. O, "Mir" DTRŞ-nin Azərbaycan milli nümayəndəliyinin yaradıcı kollektivi ilə görüşmüş, xatirə şəkli çəkdirmişdir.*

"Mir" Teleradio Şirkəti Azərbaycan nümayəndəliyinin həyatında daha bir fərəhli hadisə baş vermişdir: nümayəndəliyin direktoru Davud İmanov Müstəqil Dövlətlər Birliyinin informasiya məkanının formalaşmasına görkəmli töhfəsinə görə "Dostluq ağacı" medalı ilə təltif edilmişdir. Bildiyiniz kimi, "Mir" DTRŞ-nin Azərbaycan milli nümayəndəliyinin işindən məqsəd bugünkü Azərbaycanın həyatı haqqında obyektiv, hər-tərəfli informasiyanı bütün postsovet məkanının sakinlərinə çatdırmaqdan ibarətdir.

* Bu söhbətin videoyazısı iyunun 20-də Rusiya İctimai Televiziyası (ORT) ilə göstərilmişdir.

A p a r ı c ı (oğlan): Məhz bu məqsədlə biz görkəmli siyasətçiləri, alimləri və mədəniyyət xadimlərini telekörpülərə tez-tez dəvət edirik.

A p a r ı c ı (qız): Moskva ilə indiki telekörpünün qonağı Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevdir.

A p a r ı c ı (oğlan): Biz sizə proqramın bu buraxılışına birlikdə baxmaq imkanı veririk.

A p a r ı c ı: Günortanız xeyir, hörmətli televiziya tamaşaçıları. Biz – "Mir" Dövlətlərarası Teleradio Şirkəti, "Mayak" radiostansiyası və "Nezavisimaya qazeta" MDB ölkələrinin prezidentləri ilə görüşləri davam etdiririk. Bugünkü qonağımız Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyevdir. Günortanız xeyir, Heydər Əliyeviç.

H e y d ə r Ə l i y e v: Salam.

A p a r ı c ı: Çoxsaylı suallarımıza başlamazdan əvvəl, icazənizlə, Sizi və Azərbaycan xalqını təbrik edək, ən xoş arzularımızı bildirək – firavanlıq, sülh və tərəqqi diləyək. İyunun 21-də Moskvada birlik ölkələri dövlət başçılarının növbəti görüşü keçiriləcəkdir. Sizin MDB-də inteqrasiya proseslərinin ünvanına söylədiyiniz tənqidi qeydlər kifayət qədər geniş məlumdur. İcazənizlə, bilmək istərdik, Azərbaycanın türkdilli dövlətlərlə daha yaxın əlaqələr yaratmaq baxımından xarici siyasətinin fəallaşması bununla izah edilmirmi?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, mən həqiqətən, MDB-nin fəaliyyəti barəsində tənqidi qeydlər söyləmişəm. Lakin bununla yanaşı, hesab edirəm ki, indi, Rusiyada rəhbərlik dəyişdikdən, Vladimir Vladimiroviç Putin prezident seçildikdən sonra birliyimiz öz həyatının və öz fəaliyyətinin ikinci mərhələsinə başlayır. Hər necə olsa da, MDB-də əsas rolu Rusiya oynayır. Bizim əldə etdiyimiz nəticələr də Rusiyanın birlik işlərini nə dərəcədə daha mütəşəkkil aparmasından asılıdır. Ona görə də mən ümid edirəm, kifayət qədər yaxşı ümid bəsləyirəm ki, iyunun 21-də Moskvada yaxşı görüş olacaq və bu,

MDB-nin fəaliyyətinin səmərəliliyini daha da yüksəltməyin bünövrəsini qoyacaqdır.

S u a l : Heydər Əliyev, sual "Mayak" radiosundandır. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan MDB-nin kollektiv təhlükəsizlik müqaviləsindən çıxmışdır. Lakin birliyimizin sərhədlərindəki hadisələr göstərmişdir ki, narkotik maddələrin qanunsuz dövriyyəsi, beynəlxalq terrorizm, əhalinin qanunsuz miqrasiyası kimi hallarla birgə mübarizə aparmaq daha asandır. Necə bilirsiniz, Azərbaycanın bu müqaviləyə qayıtması üçün imkanlar varmı və Azərbaycan qayıtmaq istəyirmi?

C a v a b : Başa düşürsünüz ki, bunlar müxtəlif məsələlərdir. Kollektiv təhlükəsizlik haqqında müqavilənin öz təyinatı var. O ki qaldı terrorizmlə, narkotiklərlə və digər bu cür hallarla mübarizəyə, biz bu baxımdan həmişə birlikdəyik. Məsələn, Rusiya Təhlükəsizlik Şurasının katibi Sergey İvanov bu günlərdə burada oldu və biz onunla həmin məsələləri müzakirə etdik, hətta dünən Rusiyanın və Azərbaycanın təhlükəsizlik şuraları arasında məhz bu məqsədləri nəzərdə tutan protokol da imzalandı. Ona görə də burada heç bir ziddiyyət yoxdur. Biz bütün bu cür hallarla mübarizədə birlikdəyik.

S u a l : Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olması barəsində Qərbin mövqeyinin müəyyən qədər dəyişməsi ilə bağlı Sizdən soruşmaq istərdim. Bu proses ləngiyir, ümumiyyətlə, Azərbaycanla Avropa Şurası arasında danışıqların indiki vəziyyətini necə qiymətləndirirsiniz və Azərbaycan üçün bu təşkilata daxil olmağın perspektivlərini nə cür proqnozlaşdırırsınız?

C a v a b : Biz hesab etmirik ki, bu barədə Qərbin mövqeyi dəyişilibdir. Sadəcə, hazırlıq prosesi gedir ki, iyunun 28-də Avropa Şurası Parlament Assambleyasının sessiyasında Azərbaycanın və Ermənistanın Avropa Şurasına artıq qəti şəkildə, tamhüquqlu üzv kimi daxil olmaları məsələsinə baxılsın. Romada Siyasi Komitənin iclası keçirilib və o, Azərbaycanın Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü seçilməsini Par-

lament Assambleyasına birmənalı şəkildə tövsiyə etmişdir. Biz bu barədə hansısa dəyişiklik görmürük.

S u a l : Heydər Əliyev, Siz ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə Qafqazda kollektiv təhlükəsizlik sistemi yaradılması ideyasını irəli sürmüşünüz. Sizcə, indinin özündə bu sahədə hansısa real addımlardan danışmaq olarmı?

C a v a v : Bilirsiniz, Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik haqqında məsələ çox vacibdir. Məsələn, keçən ilin noyabrında ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə Azərbaycan bütün Qafqazda təhlükəsizlik, sülh və sabitlik paktı yaradılması təşəbbüsü ilə çıxış etdi və əlaqədar ölkələri belə bir paktı birgə işləyib hazırlamağa dəvət etdi. Sonralar bəzi başqa dövlətlərdən də bu cür təkliflər daxil oldu.

Biz hesab edirik ki, bu mümkündür. Ancaq bundan ötrü prinsiplial məsələləri, ilk öncə Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münaqişəni həll etmək lazımdır. Məlumdur ki, hələ 1988-ci ildə başlamış bu münaqişə Azərbaycana çox ağır zərbə vurub və biz onun çox acı nəticələrini hiss edirik. Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunubdur. Bir milyon azərbaycanlı öz yaşayış yerindən zorla qovulub, artıq 7–8 ildir onlar çadırlarda ağır şəraitdə yaşayırlar. Ona görə də Qafqazda kollektiv təhlükəsizlik haqqında paktın yaradılmasına gəlib çatmağın vacib şərti ən əvvəl Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həllidir. Bəs bundan ötrü nə lazımdır? Altı il bundan öncə biz atəşkəs haqqında sazişə nail olmuşuq. İndi müharibə getmir. Amma biz sülhə də nail olmamışıq. Bundan ötrü isə Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan ərazilərindən çıxmalı, yurd-yuvasından didərgin salınmış insanlar öz yerlərinə qayıtmalıdır – baxmayaraq ki, orada hər şey dağıdılıb, talan edilib – heç olmasa insanlar öz yerlərinə qayıtsınlar – Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmalıdır. Belə olan halda, əlbəttə ki, Qafqazda kollektiv təhlükəsizlik paktı yaratmaq üçün böyük

imkanlar açılır. Ona görə də bunsuz heç bir paktdan söhbət gedə bilməz.

Biz nikbinik, hesab edirik ki, bunu etmək mümkündür, buna nail olmaq olar.

S u a l: Heydər Əliyev, bununla əlaqədar "Mayak" radiosundan bir sual. Azərbaycanın hakimiyyət orqanları, rəsmi Bakı Ermənistan ərazisində Rusiya hərbi bazalarının olması ilə bağlı dəfələrlə narahatlıqlarını bildirmişlər. Sizin mövqeyiniz indi necədir və həmin bazaların olması Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərə nə cür təsir göstərə bilər? Sağ olun.

C a v a v : Bu barədə mənim mövqeyim dəyişməyibdir. Birincisi, bütün dünyaya bəllidir, Moskva mətbuatında da yaxşı məlumdur – hələ 1997-ci ildə Rusiyanın hakimiyyət orqanları aşkar etmişdilər ki, Rusiyanın Müdafiə Nazirliyi əvvəlki üç il ərzində Ermənistana qanunsuz olaraq, gizli surətdə bir milyard dollarlıqdan artıq silah, döyüş sursatı, hərbi texnika vermişdir. Biz bu məsələni qaldırdıq, Rusiya prezidenti Yeltsinin səviyyəsində Rusiya rəhbərliyi ilə müzakirə etdik, mən özüm onunla bu barədə bir neçə dəfə danışdım. Mən bu məsələni MDB ölkələri dövlət başçılarının iclasında qaldırdım.

Materiallar araşdırılmaq üçün Rusiya Federasiyasının Prokurorluğuna verildi. Amma sonra Rusiyanın, Azərbaycanın və Ermənistanın birgə komissiyası yaradıldı. Biz bu komissiyanın işində fəal iştirak edirdik. Sonra isə bu komissiya da fəaliyyətini dayandırdı. Odur ki, biz bundan narahatıq, çox narahatıq. Bu birincisi.

İkincisi, əlbəttə, biz hesab etmirik ki, Ermənistan kimi kiçik bir ölkənin ərazisində bu qədər Rusiya qoşunlarının saxlanması ehtiyac var. Bunun məqsədi bizə aydın deyildir. Hərçənd, bəzi izahatlar var. Amma mənə elə gəlir ki, bu izahatlar inandırıcı deyildir. Bəlkə də kiməsə elə gəlir ki, bu, Cənubi Qafqazda sabitləşdirici amildir. Ancaq biz hesab edi-

rik ki, əksinə, bu, sabitliyi pozan amildir. Biz əvvəlkitək öz mövqelərimizdə dayanmışıq.

S u a l: Heydər Əliyev, indi çoxları deyir ki, Dağlıq Qarabağ üstündə münaqişənin nizama salınmasına dair həlledici, qəti saziş bu il imzalana bilər. Siz Ermənistan prezidenti Köçəryanla bir neçə dəfə görüşmüşünüz. Ancaq ATƏT-in Minsk qrupunun vasitəçiliyi son vaxtlar yenidən fəallaşmışdır. Təəssüflər olsun ki, indi Moskva bu qrupun tərkibində heç də ən fəal rol oynamır. Dünən, yoxsa srağagün, ümumiyyətlə, bu günlərdə Vaşinqton Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında mümkün ərazi mübadiləsinə dair yeni plan irəli sürmüşdür. Necə bilirsiniz, Qarabağ prosesi nə vaxt başa çatacaq və doğrudanmı bu il hansısa bir həlledici irəliləyiş gözləmək olarmı?

C a v a b: İlk öncə demək istəyirəm ki, sualınızda kifayət qədər düzgün olmayan informasiya var. Rusiyanın, Amerika Birləşmiş Ştatların və Fransanın başçılıq etdikləri ATƏT-in Minsk qrupu fəaliyyət göstərir və fəaliyyət göstərməkdə davam edir. Ermənistan prezidenti Robert Köçəryanla Azərbaycan prezidenti arasında bilavasitə görüşlər ötən ilin təxminən aprelində başlamışdır. Sonra bizim daha bir neçə görüşümüz oldu. Lakin bu, ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyətini əsla istisna etmirdi. Sadəcə olaraq, həmsədrlər bizim danışıqlarımızın nəticələrini almaq üçün öz işlərini bir qədər ləngitməyi lazım bilmişlər. Biz danışıqlar aparmışıq, görüşmüşük və hər ikimiz bu fikirdə olmuşuq ki, məsələni, nəhayət, sülh yolu ilə həll etmək lazımdır və onu uzatmaq olmaz. Ermənistan prezidenti də, mən də bu məsələnin həlli üçün şərt kimi istər Azərbaycan tərəfindən, istərsə də Ermənistan tərəfindən qarşılıqlı kompromisin olmasını müəyyənləşdirdik. Biz bu məsələləri kompromis çərçivəsində daha konkret şəkildə müzakirə etdik.

Lakin Ermənistanda baş vermiş hadisələr, yəni oktyabrın 27-də Yerevanda terror aktı, parlamentdə çoxlu adamın,

Ermənistan parlamentinin sədrinin də, Baş nazirin də, deputatların da öldürülməsi, təbii olaraq, Ermənistanda vəziyyəti dəyişdirdi. O vaxtdan bəri bizim şəxsi əlaqələrimiz, yəni prezident Robert Köçəryanla mənim aramda bilavasitə görüşlər yarımçıq qalmışdır.

Ancaq bu o demək deyil ki, danışıqlar tamamilə gündəlikdən çıxır. Hesab edirəm ki, danışıqlara yenidən başlanıla bilər və başlanacaqdır, biz yəqin ki, yaxın vaxtlarda, Moskvada olarkən görüşə biləcəyik. Amma bununla yanaşı, Minsk qrupu, daha doğrusu, Minsk qrupunun həmsədrləri də işləmişlər. Bilirəm ki, bu yaxınlarda onlar Cenevrədə görüşmüş, nəinki münaqişənin nizama salınması məsələlərini, hətta nizamasalma haqqında saziş əldə olunduqdan sonra iqtisadi problemlərin həlli məsələlərini də müzakirə etmişlər. Yəni belə bir saziş əldə olunduqdan sonra işğal altındakı ərazilər azad edilməli, kommunikasiyalar bərpa olunmalıdır. Bu isə külli məbləğdə maliyyə vəsaiti tələb edən olduqca böyük işdir. Buna görə də Minsk qrupunun həmsədrləri həmin məsələni Cenevrədə Avropanın və Amerika Birləşmiş Ştatlarının müxtəlif maliyyə mərkəzləri ilə müzakirə etmişlər. İşlər bax, belədir. Hesab etmirəm ki, kimsə irəlidədir, kimsə geridədir. Məsələn, mən hesab edirəm ki, Minsk qrupu, həmsədrlər fəaliyyətini gücləndirməlidirlər, lakin bununla yanaşı, əlbəttə, Ermənistan prezidenti ilə Azərbaycan prezidenti arasında bilavasitə görüşlər yenidən başlamalıdır.

S u a l: Heydər Əliyev, icazə verin, diqqətinizi Azərbaycanın və Gürcüstanın ikitərəfli münasibətləri sahəsinə yönəldim. Azərbaycan Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəməri ilə neftin tranziti üçün öz tarif payını güzəştə getmişdir. Axı bu heç də az pul deyildir. Hər halda, bu addıma səbəb nə idi və Azərbaycan rəhbərliyi burada nəyi əsas tutmuşdur?

C a v a b: Bilirsinizmi, Gürcüstan bizə dost ölkədir, qonşudur. Onların böyük iqtisadi çətinlikləri var. Doğrudur, iqtisadi

çətinliklər bizdə də az deyildir. Bir milyondan çox azərbaycanlı, respublikamızın vətəndaşı öz yaşayış yerlərindən didərgin salınıb və yeddi-səkkiz ildir çadırlarda yaşayır, işləmir. Təsəvvür edirsinizmi, bu, digər MDB ölkələri kimi, öz həyatının keçid mərhələsində olan Azərbaycan üçün necə ağır iqtisadi yüküdür. Amma buna baxmayaraq, biz görürük ki, Gürcüstanda iqtisadi vəziyyət bizdəkindən də pisdır.

Ancaq biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin inşasına dair danışıqlar apardıq, saziş imzaladıq. Sonra bəzi kommersiya məsələlərini həll etmək lazım idi. Gürcüstan kommersiya məsələlərinə dair bəzi təkliflər irəli sürdü. Bu təkliflər müzakirə olundu və razılaşdırıldı. Amma sonra ortaya tariflər məsələsi çıxdı. Yəni söhbət ondan gedirdi ki, Azərbaycana və Türkiyəyə düşməli olan tariflərlə müqayisədə Gürcüstanın tariflərini qaldırmaq lazımdır. Bu məsələni tənzimləmək üçün biz onu müzakirə etdik və dost qonşu Gürcüstana kömək göstərməyi qərara aldıq və öz tariflərimizi güzəştə getdik. Bilmirəm, onlar nə qədərdir, mənə, onları bir qədər şişirdirlər. Lakin onlar hər nə qədər olsa da, biz güzəşt etdik və hesab edirəm ki, düz iş gördük.

S u a l: Heydər Əliyev, sual yenə "Mayak" radiosundandır. Siz dəfələrlə demişsiniz ki, respublikanın gələcəyini, onun iqtisadi dirçəlişini neft sahəsinin dirçəlişi ilə bağlayırsınız. Bakı-Ceyhan neft kəməri barədə konkret sual var. Məsələ bundadır ki, indi bəzi kütləvi informasiya vasitələri bir sıra məqalələr dərc edib ki, guya xarici sərmayədarlar bu layihəyə pul qoymağı səmərəsiz və məqsəduyğun olmayan bir iş hesab etmişlər. Bu nə dərəcədə həqiqətə uyğundur? Necə bilirsiniz, respublikanın neft sahəsinin dirçəlişi ilə bağlı ümidlər nə dərəcədə əsaslıdır? Sağ olun.

C a v a b: Bilirsiniz ki, yazılar müxtəlifdir, o cümlədən Rusiya mətbuatında da, Qərb mətbuatında da. Lakin bu müəllif-

lərdən hər biri öz məqsədlərini güdür və onların çoxu reallıqdan uzaqdır.

Əvvəla, Bakı–Ceyhan boru kəməri Xəzər hövzəsindən, ilk növbədə, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundan neftin dünya bazarlarına ixracı üçün vasitədir. Biz çox böyük miqdarda neft gözləyirik. Buna görə də bizim dünya bazarlarına çıxışlarımız olmalıdır. Biz bir neft kəməri – Bakı–Novorossiysk neft kəmərinə çəkmişik, bu boru kəməri ilə neft ixrac edirik. Digər neft kəməri, Bakı–Supsa – Supsa Gürcüstanın Qara dənizdəki limamdır – boru kəməri ilə də neft göndərilir. Ancaq böyük neft, çox böyük neft gözlənilir. Odur ki, bu iki neft kəməri onu nəql etmək iqtidarında olmayacaqdır. Buna görə də biz lap əvvəldən, hələ beş il öncə, indi "Əsrin müqaviləsi" adlandırılan ilk böyük müqaviləni imzalayarkən məhz bu müqavilədə əsas ixrac boru kəmərinin tikintisi nəzərdə tutulmuşdu. Müxtəlif müzakirələrdən sonra müəyyən edildi ki, bu neft kəmərinin Tbilisidən keçərək Aralıq dənizi sahilindəki Ceyhan limanına qədər çəkilməsi daha məqsədəuyğundur.

Buna görə də artıq hər şey həll edilmişdir. Əgər Xəzər dənizində neftin az olduğuna və ya, məsələn, onun Azərbaycana bəs etməyəcəyinə şübhə etsəydik – bu boru kəməri isə ildə təxminən 50–60 milyon ton neft vurmalıdır – onda biz niyə bu qədər vaxt ərzində həmin neft kəməri ilə məşğul olur və vaxtımızı niyə sərf edirik. Əlbəttə, bir tərəfdən, müxtəlif yazılarla belə bir fikir yaratmağa çalışırlar ki, Xəzər dənizində guya bu qədər neft yoxdur. Digər tərəfdən isə, bu fikri mücərrədləşdirərək həmin neft kəmərinin səmərəsizliyindən danışirlar.

Deməliyəm ki, yeri gəlmişkən, siz də bilməlisiniz ki, ümumiyyətlə, Xəzərdəki bütün neft yataqlarını hələ 50 il bundan əvvəl ilk öncə Azərbaycan geoloqları, alimləri, neftçiləri kəşf etmişlər və indi də kəşf edirlər.

Buna görə də Azərbaycanda bu sahədə kifayət qədər elmi potensial da, texniki potensial da var. Azərbaycan Xəzər dənizinin ortasında, sahilədən 100 kilometr aralıda yerləşən Neft Daşlarında hələ 50 il bundan əvvəl neft çıxarmağa başlamışdır. Buna görə də biz Xəzər dənizinin, xüsusən Xəzərin Azərbaycan sektorunun imkanlarına yaxşı bələdik.

Məsələn, alimlərimizin proqnozları – bunlar isə həmişə doğru çıxır – göstərir ki, təkcə Azərbaycan sektorunda təxminən 4–5 milyard ton neft, təqribən 4 trilyon kubmetr qaz var. Şübhəsiz, biz bunların hamısından istifadə etməli, bunların hamısını ixrac etməli, bunların hamısını dünya bazarlarına çatdırmalıyıq. Buna görə də biz, bir tərəfdən, yataqların işlənilməsi ilə məşğul olur və hətta gözlədiyimizdən də artıq nəticələr əldə edirik. Digər tərəfdən isə, əlbəttə, necə ixrac etmək barədə düşünməliyik. Bir yataq, sonra daha bir yataq kəşf etdik və gördük ki, gözlənilməyindən bir neçə dəfə artıq qaz ehtiyatı var. Lakin bu qazı da ixrac etmək lazımdır. Respublikamıza bu qədər qaz gərək deyildir.

Buna görə də guya Xəzər dənizində bu qədər neft olmadığı barədə, Bakı–Ceyhan boru kəmərinin səmərəsizliyi və kimlə-rinsə imtina etdiyi və ya şəkk-şübhə gətirdiyi barədə hər cür mülahizələr həqiqətə uyğun deyildir.

S u a l: Heydər Əliyev, Siz "Xəzər dənizinin Azərbaycan sektoru" dediniz. Elə ola bilməzmi ki, Xəzərin Azərbaycan sektorunda neft və qazın proqnozlaşdırılan ehtiyatları mübahisə obyektı olsun, çünki Xəzər dənizinin yeni statusu məsələsi indiyədək həll edilməyibdir. Danışqlar gah gedir, gah da getmir. Rusiya xüsusi mövqe tutur, bəzi məsələlərdə Türkmənistan da ona qoşulur, Qazaxıstan da öz spesifik mövqeyini qədərincə dəqiq müəyyənləşdiribdir. Siz bu barədə, Xəzər dənizinin hüquqi siması barədə nə düşünürsünüz?

C a v a b: Hər şeydən əvvəl demək istəyirəm ki, biz Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda neft və qaz yataqlarının

işlənilməsi ilə məşğul oluruq. Azərbaycan sektoru nə deməkdir? Hələ 1970-ci ildə, Xəzər dənizi tamamilə Sovetlər İttifaqına məxsus olan dövrdə sovet hökuməti Xəzər dənizinin mineral ehtiyatlarının məhz işlənilməsi üçün sektorlar müəyyən etmişdi. Bax, biz öz işimizi bu sektorun həddləri daxilində aparırıq. Biz bu sektorun sərhədindən kənara çıxmırıq. Üstəlik, əgər Xəzər dənizinin ümumi ərazisindən danışmalı olsaq, onda görərik ki, bu sektor digər Xəzəryanı ölkələrin malik olduqları sektorlardan kiçikdir. Ona görə də bizim burada təhlükəmiz yoxdur.

Xəzər dənizinin hüquqi statusuna gəldikdə isə, biz lap əvvəldən belə bir mövqedəyik ki, Xəzər dənizinin hüquqi statusunu bütün Xəzəryanı dövlətlərlə birlikdə müəyyən etmək lazımdır. Lakin bütün bəla ondadır ki, əvvəla, müxtəlif ölkələr müxtəlif təkliflər irəli sürürlər. İkincisi, müzakirə etmək, hamı üçün məqbul formul və ya məqbul qərar tapmaqdan ötrü bir yerə toplaşmaq heç cür mümkün olmur. Biz bəyan etmişik və mən bu gün də bəyan edirəm – biz Xəzər dənizinin hüquqi statusu məsələsinin müzakirəsinə hazırıq və bu məsələdə, əlbəttə, beynəlxalq dəniz hüququ, təcrübə, praktika və digər hüquqlar əsasmda fəal iştirak etməyə hazırıq. Biz buna hazırıq. Əgər məsələ indiyədək həll edilməyibsə, bu, Azərbaycanın təqsiri deyildir.

S u a l: Heydər Əliyev, indi bir az başqa mövzuya keçək. Əlbəttə, bu gün hamını maraqlandırır ki, yeni prezidentlə əlaqədar Azərbaycanın və Rusiyanın münasibətləri necə inkişaf edəcəkdir? Vladimir Putinə Sizin münasibətiniz necədir və Siz yeni Rusiyanın yeni Azərbaycanla münasibətlərinə hansı ümidlər bəsləyirsiniz?

C a v a b: Bilirsiniz, Azərbaycanın Rusiyaya münasibəti həmişə ən xoş və ən səmimi olmuşdur. Əgər bu baxımdan hansısa qeyri-müntəzəmlik olubsa, sizə deməliyəm ki, bu, Azərbaycanın təqsiri üzündən olmayıbdir. Məncə bunu Rusiyanın

indiki rəhbərliyi də başa düşür. Ona görə də başlıca məsələ budur ki, Rusiyaya münasibətimiz yaxşıdır, dostcasınadır, biz Rusiya ilə hərtərəfli münasibətlərə malik olmaq, əməkdaşlıq etmək və ənənəvi dostluğu möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək istəyirik. Yeri gəlmişkən, bu dostluq Azərbaycan cəmiyyətində indi də qalmaqdadır.

Rusiyanın yeni prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinə gəldikdə isə, hesab edirəm ki, Rusiyada hakimiyyət dəyişdikdən sonra, Vladimir Vladimiroviç Putin prezident seçildikdən sonra nəinki Azərbaycanla Rusiya arasında münasibətlərin yaxşılaşması və inkişaf etməsi üçün, həm də, bayaq dediyim kimi, MDB-nin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün böyük imkanlar açılır. Konkret danışmalı olsaq, mən buna böyük ümidlər bəsləyirəm.

Yeri gəlmişkən, dünən mən Rusiya Təhlükəsizlik Şurasının katibi Sergey İvanovla görüşdüm və bu məsələ diqqət mərkəzimizdə oldu. Biz belə bir yekdil fikirdə olduq ki, indi münasibətlərimizin möhkəmlənməsi və inkişafı üçün fəal addımlar atmalıyıq. Mən şəxsən prezident Vladimir Vladimiroviç Putinə böyük ümidlər bəsləyir və hesab edirəm ki, o, indi Rusiyanın özündə də, Rusiyanın hədudlarından kənarda da çox düzgün siyasət aparır.

S u a l: Heydər Əliyeviç, əvvəla, Rusiya ilə Azərbaycanın əməkdaşlığının zəruriliyi barədə xoş sözlərə görə sağ olun. Bu cür bəyanatlar hər iki tərəfdən dəfələrlə verilmişdir. Lakin o da məlumdur ki, son vaxtlar Azərbaycan Şimali Atlantika bloku ilə, NATO ilə ən sıx, mümkün qədər sıx münasibətlər yaratmağa çalışan respublikalar qrupuna qoşulmuşdur. Bu isə yəqin ki, Moskvada kifayət qədər qanuni narahatlığa, qanuni ehtiyatlı reaksiyaya, hətta dəyərdim, ehtiyatlı anlaşılmazlıq reaksiyasına səbəb ola bilər. Necə hesab edirsiniz, bu, Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinə nə dərəcədə real təsir göstərə bilər və

sizcə, Azərbaycanla NATO arasında münasibətlərin perspektivləri necədir? Sağ olun.

C a v a b: Bilirsiniz, bu da müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrinin və müxtəlif icmalçıların, jurnalistlərin yaydıqları uydurmadır. Digər ölkələr kimi, eləcə də Rusiya kimi, biz də NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramında iştirak edirik. Həmin proqramda iştirak edən bütün ölkələrin müdafiə nazirləri bu yaxınlarda Brüsselə toplaşmışdılar. Rusiyanın Müdafiə naziri İqor Sergeyev, Azərbaycanın Müdafiə naziri, Ermənistanın Müdafiə naziri və başqa ölkələrin Müdafiə nazirləri də orada idilər. Axı siz nə üçün belə hesab edirsiniz ki, Rusiya Müdafiə nazirinin proqramda iştirak etməsi və Brüsseldə bütün NATO ölkələrinin Müdafiə nazirləri ilə görüşməsi normaldır, mümkündür, amma Azərbaycan nazirinin də bu işdə iştirak etməsi isə hansısa şübhə doğurur? Yoxsa elə hesab edirsiniz ki, Rusiya bunu etməlidir, başqa ölkələr isə etməməlidir?

Ona görə də, mənə, Rusiya rəhbərliyinin özündə bunu düzgün başa düşürlər. Təkrar edirəm, yalnız ayrı-ayrı jurnalistlər, kütləvi informasiya vasitələri bu məsələni, sadəcə olaraq tamamilə əsassız surətdə şişirdirlər.

S u a l : Sağ olun. Heydər Əliyev, məlumdur ki, Çeçenistan böhranı ilə əlaqədar Moskvanın və Bakının münasibətləri rəvan deyildir. Moskvada kifayət qədər sabit belə bir rəy var ki, bu böhranın müəyyən dövrlərində rəsmi Bakı qiyamçıların sərhədi icazəsiz keçməsinə, döyüş sursatı göndərilməsinə barmaqarası baxmışdır. Çeçenistan məsələsi barədə Sizin mövqeyiniz indi necədir və bununla əlaqədar Qafqazda təhlükəsizlik planı, yaxud təhlükəsizlik paktı, sabitlik paktı çərçivəsində Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin nizama salınmasına necə baxırısmız?

C a v a b: Bilirsiniz, mən sizinlə qətiyyənlə razı deyiləm. Yeri gəlmişkən, çox təəssüflənirəm ki, "Nezavisimaya qazeta" həqiqətə əsla uyğun gəlməyən məqalələri və heç bir əsası olmayan hər cür uydurmaları tez-tez dərc edir. Bu isə Azərbaycanın

Rusiya ilə münasibətlərinin möhkəmlənməsinə xidmət etmir, əksinə, bu münasibətlərə xələl gətirir. Çeçenistan məsələsində Rusiya ilə Azərbaycan arasında problemlər yoxdur. Konkret bir fakt. Rusiya Federal Sərhəd Xidmətinin rəhbəri Totski bu yaxınlarda burada olmuşdur. O bizim sərhədçilərlə görüşdü və sonra biz onunla görüşdük. O bütün jurnalistlərin yanında, bütün mətbuatın yanında açıq bəyan etdi ki, Dağıstanda Rusiya ilə Azərbaycan arasında sərhədi – bu bizim əsas sərhədimizdir, Çeçenistanla sərhədimiz yoxdur – qoruyan Rusiya sərhədçilərinin Azərbaycanla bağlı heç bir məsələsi, heç bir problemi yoxdur, onlarda heç bir fakt yoxdur.

Təkrar edirəm, dünən mən Rusiyanın təhlükəsizlik katibi Sergey İvanovla görüşdüm. O da deyir ki, bizim heç bir iddiamız yoxdur, heç bir məsələmiz yoxdur. Doğrudan da yoxdur.

Heç olmasa bir fakt göstərin ki, Azərbaycan hansısa yaraqlınlı öz ərazisindən buraxmışdır və ya hansısa yaraqlıya yardım göstərmişdir və s. Biz əvvəlki müharibə dövründə də qəti şəkildə bəyan etmişik və bu gün də bəyan edirik ki, Azərbaycan separatizmin əleyhinə çıxmışdır və çıxır. Azərbaycan artıq 12 ildir erməni separatizmindən əzab-əziyyət çəkən ölkədir. Ona görə də biz hər hansı formada separatizmi dəstəkləyə bilmərik. Ona görə də biz heç vaxt heç bir yardım göstərməmişik, heç vaxt heç bir fakt olmayıbdir. Bu, sadəcə, uydurmadır, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətləri pisləşdirmək istəyən qüvvələrin göstərdikləri cəhdlərdir. Odur ki, mən sizin dediklərinizin hamısını rədd edirəm, eləcə də Rusiya mətbuatında bu barədə dərc olunan, bəzən radio, televiziya ilə yayımlanan bütün məlumatları, o cümlədən də "Nezavisimaya qazeta"-da gedən yazıları qəti şəkildə rədd edirəm.

S u a l: Heydər Əliyeviç, mən Sizinlə ancaq qismən razılaşmağa məcburam, çünki Bakının özündə Sizə bir çox müxalif siyasətçilər Azərbaycanda çeçenlərə, çeçen yaraqlılarına yardım göstərilməsindən, o cümlədən həm silah sarıdan, həm də

adamlar sarıdan yardım göstərilməsindən danışırlar. Bu, təəssüflər olsun, faktdır. Bunun onların tərəfindən təbliğat olması və ya söhbətin hər hansı real şeylərdən getməsi başqa məsələdir.

Lakin sərhəd məsələsinə qayıdaraq Sizdən soruşmaq istərdim. Rusiya ilə Azərbaycan arasındakı sərhəddə viza rejiminin tətbiq edilməsi haqqında hazırda iki ölkənin Xarici İşlər nazirlikləri arasında danışıqlar gedir. Məlumdur ki, Rusiyada daimi yaşayan çoxlu Azərbaycan vətəndaşı var. Bu adamlar Rusiyada qazandıqları böyük məbləğdə pulu ailələrinə, doğma və yaxın adamlarına göndərirlər. Bu, Azərbaycan üçün ciddi problemdir. Burada, Moskvada düşünülüyü kimi, əgər belə bir viza rejimi tətbiq edilərsə, Siz bu barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: İlk öncə, sizin bəlanız məhz bundadır ki, siz bizim müxalifətçilərin yazılarından istifadə edir və bundan nəticələr çıxarırsınız. Suala məhz özünüz çox yaxşı cavab verirsiniz. Burada bizim müxalifət iqtidara, o cümlədən də prezidentə qara yaxır, hər gün müxtəlif şeylər uydurur. Bizdə mətbuat azadlığı, söz azadlığı var, heç kimə heç nəyi qadağan etmirik. Azərbaycanda müxalifətə məxsus saysız-hesabsız qəzetlər var və təsəvvür edin, elə olur ki, bir gündə bir qəzetdə Azərbaycan prezidentinin əleyhinə beş və ya on məqalə dərc edilir. Əlbəttə, onlar Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətləri gərginləşdirmək istəyirlər. Yeri gəlmişkən, sizin istinad etdiyiniz, materiallarınızdan istifadə etdiyiniz müxalifət qəzetləri Rusiya ilə Azərbaycan arasında dostluq mövqeyində heç zaman dayanmamışlar. Onların böyük əksəriyyəti həmişə antirusiya əhval-ruhiyyəsində olmuşdur. Ona görə də mən təəssüflənirəm ki, siz bu müxalifət qəzetlərinin materiallarından istifadə edərək nəticələr çıxarırsınız. Bu birincisi. Mən sizdən xahiş edirəm ki, buna, hər halda, diqqət yetirəsiniz.

İkincisi, viza rejimi barəsində. Mən, hər halda, yenə də Rusiyanın Təhlükəsizlik Şurasının katibi Sergey İvanovla dünənki söhbətimizə istinad edirəm. Bəli, nə vaxtsa deyilmişdir ki,

Rusiya ilə Gürcüstan və Azərbaycan arasında viza rejimi olacaqdır. İndi Azərbaycan ilə Rusiya arasında viza rejimini məsələsi gündəlikdə yoxdur. Ona görə də bu bizi narahat etmir. O ki qaldı Rusiyada yaşayan azərbaycanlılara, onların bir çoxu Rusiya vətəndaşıdır. Şübhəsiz ki, Rusiya çoxmillətli dövlətdir və orada bir çox millətlərin nümayəndələri yaşayır. Elə isə bəs niyə azərbaycanlılar yaşaya bilməzlər? Onlar orada onillərlə yaşayırlar.

Əlbəttə, orada müvəqqəti yaşayan adamlar da var. Bu da normal haldır, Avropa dövlətləri arasında tamamilə adi, normal haldır. Ona görə də Rusiya ilə Azərbaycan arasında viza rejimi məsələsi gündəlikdə durmur.

A p a r ı c ı: Mən aparıcı hüququndan istifadə edərək, belə dərin, ciddi söhbətə görə Sizə çox sağ olun demək istədim. Bu gün biz ilk mənbə ilə təmasda olmaq üçün çox nadir imkan qazandıq. Buna görə də demək istədim ki, biz Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələrinin prezidentlərini söhbətə dəvət etmək üçün bu cür proqramlar silsiləsini doğrudan da nəhaqdan açmamışıq. Onu açmaqda məqsədimiz budur ki, bu dövlətlərin prezidentləri, rəhbərləri auditoriyanı genişləndirmək imkanına malik olsun, təbii ki, birlik dövlətlərində hazırda həqiqətən mövcud olan problemlər barədə məlumatı tamaşaçılara çatdırmaq, bu barədə söhbət etmək imkanlarını genişləndirə bilsinlər.

Əlbəttə, bununla əlaqədar məndə daha bir sual yaranır. Heydər Əliyev, məlumdur ki, bir zamanlar, sovet sosialist dövləti vaxtında Siz onun rəhbərlərindən biri idiniz, jurnalistlərə tez-tez kömək edirdiniz. İndi bu barədə böyük minnətdarlıqla danışan şahidlər də var. Bir halda ki, söhbətimiz belə məcraya yönəldi, necə bilirsiniz, bu gün nə etmək lazımdır ki, bizim ümumi informasiya məkanımız həqiqətən formalaşsın və daha səmərəli, doğru-düzgün, səhih olsun?

C a v a b: İlk öncə, özümün bəzi fikirlərimi söyləmək üçün bu gün əldə etdiyim imkana görə mən də sizə təşəkkür etmək

istəyirəm. Yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, mənə bu verilişə dəvət edəndə, gəlib-gəlməmək barədə qəti qərarım yox idi, çünki işlərim olduqca çoxdur. Amma indi, necə deyərlər, yəqin etdim ki, aşkar söhbət aparmaq, sizin belə kəskin, açıq suallarınızı eşitmək və öz mövqeyimi şərh etmək üçün bu görüş nə qədər gərəkli imiş. İnanın ki, dediklərimin hamısı tamamilə doğrudur və həqiqətə tam uyğundur.

Jurnalistlərə münasibətimə gəldikdə isə, bəli, şadam ki, insanlar bunu unutmayıblar və bu gün siz də xatırladınız. Azərbaycanda mən hələ Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi işləyərkən jurnalistlərlə çox fəal əlaqələr saxlayırdım. Onu da bilirsiniz ki, o vaxtlar mən korrupsiyaya qarşı, bütün mənfi hallara qarşı da fəal mübarizə aparırdım. Amma bu bizim Kommunist Partiyasında çox da dəstəklənmirdi, çünki o vaxtlar belə bir fikir vardı ki, bilirsinizmi, biz gərək öz nöqsanlarımızı üzə çıxarmayaq, ona görə ki, kapitalist dünyası bundan öz təbliğatında bizə qarşı istifadə edəcəkdir. Mən isə onlara həmişə deyirdim ki, kapitalist dünyası hər şeyi bilir və əgər nöqsanlarımızı özümüz üzə çıxarsaq və onları aradan qaldırsaq, bununla bu təbliğatçıların bizə qarşı mövqelərini zəiflətməmiş olarıq. Ona görə də mən jurnalistlərlə sadəcə əlaqə saxlamaqla kifayətlənmir, bu cür tənqidi materiallarla, tənqidi məqalələrlə çıxış edən jurnalistləri daha çox həvəsləndirirdim. Mən bunu Moskvada da davam etdirir və dəstəkləyirdim, qəzetlərə də, jurnallara da müsahibələr verirdim. Xatırlayıram, mən jurnalistlərlə çox yaxşı ünsiyyətdə idim. Fərsətdən istifadə edərək, demək istəyirəm ki, bəzi jurnalistlər sonralar – mən Sovetlər İttifaqının rəhbərliyindən getdikdə və bir vaxtlar haqsız təqiblərə məruz qaldığım zaman mənim barəmdə ədalətsiz materiallar dərc etdilər.

Amma həyat kimin – həmin məqalələri konyunktur surətdə uydurub yazan bu böhtançıların, yoxsa Əliyevin haqlı olduğunu göstərdi. Əliyev ömrünün bu ağır illərini Moskvada

da, Bakıda da, üç il blokadadakı Naxçıvanda da yaşadı. Əliyev bu gün də öz xarakteri ilə həmin Əliyevdir. Doğrudur, əlbəttə, indi ideologiya tamamilə dəyişmişdir, mən kommunist ideologiyasmdan, sosialist sistemindən imtina etmişəm və Azərbaycanda demokratik dövlət qururam. Lakin sualımzdən istifadə edərək, bu barədə demək istədim.

Mən jurnalistlərə bu gün də böyük hörmətlə yanaşıram və istəyirəm ki, jurnalistlər bütün məsələlərin həllində dövlətə, cəmiyyətə, insanlara fəal kömək etsinlər. Amma indiki hətta həddən-ziyadə mətbuat azadlığı bəzən ayrı-ayrı jurnalistlər tərəfindən deformasiya edilir. O mənada ki, bir növ yarış gedir – gerçəkliyə uyğun gəlməyən uydurma materialları mümkün qədər daha çox dərc etmək və sair. Mən bunu Rusiya mətbuatının səhifələrində də müşahidə edirəm, buna, dediyim kimi, Azərbaycanda da yol verilir. Bununla belə, jurnalistlərin əməyi ağırdır. Mən həmişə xarici ölkələrə səfərlərim zamanı daha çox jurnalist, özü də müxtəlif baxışlı jurnalistlər aparmağa çalışıram ki, onlar hər şeyi görsünlər və necə lazımdırsa işləyə bilsinlər. Budur, bu gün siz – "Mayak" radiostansiyasınm, "Nezavisimaya qazeta"nın və "Mir" Teleradio Şirkətinin jurnalistləri mənimlə söhbət edirsiniz. Ayrı-ayrı mülahizələr və ya məqalələr barəsində indi söylədiyim tənqidi fikirlərdən asılı olmayaraq, bu görüşə görə sizə təşəkkür edirəm və bütün jurnalistlərə çətin işlərində uğurlar arzulayıram.

A p a r ı c ı: Gözəl sonluqdur. Heydər Əliyeviç, bu görüşə görə, bu söhbətə görə bir daha çox sağ olun. Sizi bayram münasibətilə bir daha təbrik edirik, Azərbaycana tərəqqi, şəxsən Sizə cansağlığı arzulayırıq və ümid edirik ki, bizim bu görüşümüz sonuncu olmayacaqdır. Sizə ən xoş arzularımızı bildiririk. Bir daha sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən sizin hamınıza cansağlığı, firavanlıq və uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

* * *

*Müsaibədən sonra Heydər Əliyev "Mir" Dövlətlərarası
Teleradio Şirkəti Azərbaycan milli nümayəndəliyinin işi ilə
təniş oldu*

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən sizi, nümayəndəliyin əməkdaşlarını təbrik edirəm. Mən "Mir" televiziya proqramını yarandığı ilk gündən dəstəkləmişəm və bu gün də dəstəkləyirəm.

MDB məkanında bəziləri təcrid olunmuşlar və buna görə də, məsələn, Özbəkistanda, Qazaxıstanda nələr baş verdiyini, Azərbaycanda nələr baş verdiyini çox vaxt bilmirlər. Bu baxımdan "Mir" televiziya proqramının böyük əhəmiyyəti var. Buna görə də mən onu dəstəkləmişəm və bu gün də dəstəkləyirəm. Gördüyünüz işlərlə siz öz respublikanıza xidmət edirsiniz, çünki sizin məqsədiniz, vəzifəniz, bu imkan vasitəsilə, üstəlik, Sİ-EN-EN ilə əməkdaşlıq edərək, Azərbaycan haqqında həqiqəti, xüsusən Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə ilə əlaqədar həqiqəti insanlara çatdırmaqdan ibarətdir. Təəssüf ki, artıq 10 ildən çox keçsə də, biz Azərbaycan haqqında həqiqəti bütün dünyada və hətta əsas dövlətlərdə də – Avropa ölkələrində, Birləşmiş Ştatlarda hamıya çatdırı bilməmişik.

Dünən mən İtaliya nümayəndəsini qəbul edirdim və ona Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə qovuşduğu andan bəri necə ağır yol keçdiyindən danışdıqda – yeri gəlmişkən, Azərbaycandakı kimi ağır vəziyyət heç bir MDB ölkəsində olmayıbdir, baxmayaraq ki, Sovetlər İttifaqının dağılması ilə əlaqədar müstəqilliyi biz hamımız eyni vaxtda əldə etmişik – bütün bunları sxematik şəkildə danışdıqda, o çox təəccübləndi və eyni zamanda sevindi ki, belə bir məlumat aldı. Təsəvvür edirsinizmi, özü də o, İtaliya Xarici İşlər nazirinin müavini. O ki qaldı sadə insanlara...

Ermənilərin bütün ölkələrdə çox böyük diasporu var, özü də o çox fəaldır. Siz yaxın bilirsiniz ki, erməni diasporu Er-

mənistanın mənafelərinin müdafiəsi baxımından Ermənistan-da və Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilərin özündən də fəaldır. O daha fəaldır, daha mürtəcedir. Onlar, bir tərəfdən, həqiqətə uyğun olmayan informasiya alır, digər tərəfdən isə, bunu sadəcə olaraq, uydururlar. Azərbaycan haqqında elə xəbərlər yayırlar ki, başqaları fikirləşir ki, Azərbaycan hansısa geridə qalmış bir ölkədir, az qala vəhşilər ölkəsidir və sair. Ermənilər özləri Azərbaycana hücum etmişlər, özləri ərazimizi işğal etmişlər, amma ardı-arası kəsilmədən car çəkirlər ki, "görür-sünüz mü, yazıq ermənilər müsəlmanların əhatəsindədir, orada az qala tələf olurlar, az qala məhv edilirlər" və sair.

Buna görə də, ümumiyyətlə, xüsusən də Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münaqişə ilə əlaqədar çox iş görmək lazımdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan haqqında həqiqəti bacardıqca daha çox yaymaq gərəkdir. Məsələn, siz MDB çərçivəsində işləyirsiniz. Ermənistanda vəziyyət, Gürcüstanda vəziyyət, Azərbaycanda vəziyyət, digər yerlərdəki vəziyyət tamamilə müxtəlifdir. Bir milyon qaçqınımız olmasına baxmayaraq, ərazimizin 20 faizinin işğal edilməsinə baxmayaraq, bizim iqtisadi vəziyyətimiz bütün MDB ölkələrindəkinə nisbətən daha yaxşıdır, şərait də, yaşayış da yaxşıdır. Bunu elə İtaliyanın həmin nümayəndə heyəti də, dünən Rusiya Təhlükəsizlik Şurasının katibi də dedilər. Onlar şəhərdə olmuşlar və deyirdilər ki, sizdə adamlar gündüz də, gecə də necə sərbəst gəzirlər. Ancaq siz 1991-ci ili xatırlayırsınız, axı siz bu gün doğulmayıbsınız, 1992-ci ili, 1993-cü ili, 1994-cü ili xatırlayırsınız. Siz ki xatırlayırsınız, insanlar o vaxt necə yaşayırdılar, indi necə yaşayırlar. Mən maddi vəziyyəti demirəm. Hərçənd, bütövlükdə bu da ümumən yaxşılaşmışdır, bəlkə də adamlara lazım olan qədər olmasa da, hər halda, yaxşılaşmışdır. Ancaq ən başlıca məqsədə – əmin-amanlığa, sabitliyə nail olmuşuq, insanlar rahat istirahət edə bilir, sərbəst gəzə bilir, asudə yaşaya bilirlər. Əvvəlki vəziyyət yoxdur, ona görə də bu həqiqəti bacardığınız yerlərə çatdırmaq lazımdır.

"Mir" Dövlətlərarası Teleradio Şirkəti Azərbaycan milli nümayəndəliyinin direktoru **Davud İmanov** xoş sözlərə görə dövlətimizin başçısına təşəkkür edərək dedi:

Bu gənclər Azərbaycanın mənafeələrini təmsil edir, onun simasını Azərbaycanın hədudlarından uzaqlarda canlandırır, dünyanın yüzlərlə ölkəsinə verilişlər yayır, Sİ-EN-EN şirkəti ilə çox sıx işləyir, süljetlər hazırlayırlar, yəni heç bir əhəmiyyətli hadisəni diqqətsiz buraxmır, işıqlandırır. Biz 600 saatdan çox efirdə olmuşuq, hazırda birlik ölkələrində aparıcı yerlərdən birindəyik. 5 nəfər qızıl medalla mükafatlandırılmış, 7 nəfər fəxri fərmanla təltif olunmuşdur, ən mötəbər teleforumlarda iştirak edirlər. Ötən il 250 televiziya şirkətinin təmsil edildiyi teleforumda bizim şərəfimizə beş dəfə himnimiz səsləndi. İndi yenə də çox mötəbər teleforumda iştirak edəcəyik. Zənnimcə, bizim işlərimiz böyük diqqətə layiqdir.

Kollektiv heç bir istirahət günü olmadan, gündə 18 saat işləyir. Ona görə də Azərbaycanın böyük və çox geniş mənzərəsini, rəngarəngliyini layiqincə təqdim edir. Kollektiv çox yekdil, bacarıqlı, ən əsası isə cavandır.

Heydər Əliyev: Burada kollektiv sabitdirmi?

Davud İmanov: Təsadüfi adamlar yoxdur.

Heydər Əliyev: Təsadüfilik mənasında yox, o mənada ki, bizim kütləvi informasiya orqanlarında bəzən bir kollektivdən başqasına keçirlər.

Davud İmanov: Kollektivin bir müsbət cəhəti var – məncə, ümumiyyətlə, işçilərimiz böyük vətənpərvərdirlər. Deyim nəyə görə. Adamlarımızda pula görə yox – baxmayaraq ki, əmək haqqı çox yüksək deyil və digər şirkətlər öz tərəflərinə cəlb edirlər – vətənpərvərlik ruhu hər şeydən yüksəkdir. Demək olar ki, qənimətçilik meyilləri yoxdur. Adamlar kifayət qədər vicdanlı və yüksək dərəcədə mütəşəkkildirlər. Təkcə ötən il Sİ-EN-EN-də 83 materialımız gedib, yəni adamlarımız dünya standartları səviyyəsində işləyirlər. Bir materialımızı da geri

qaytarmayıblar, materiallarımız isə çox ağırli mövzulara dair, ancaq problemlərimiz – qaçqınlar, işğal barədə haray çəkən materiallardır. Biz gündəlik canlı efirdə ağırli məsələlərimizdən danışırıq. Bununla Ermənistan əsəbiləşdiririk, nə etməli, məsələnin mahiyyəti belədir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Ermənistan bizim torpaqlarımızı işğal etmişdir, nəyə görə əsəbiləşir, biz onları sığallamalıyıq? Başa düşürsünüzmü, hətta Azərbaycanın sakinləri, insanların mütləq əksəriyyəti çadır şəhərciklərində olmayıblar, qaçqınların hansı şəraitdə yaşadığını görməyiblər. Oturublar Bakıda, normal yaşayırlar, qaçqın isə necə yaşayır... Ancaq mən bunları dəfələrlə görmüşəm. Qaçqın düşərgəsində olduqdan sonra oranı normal vəziyyətdə tərk etmək mümkün deyildir. Xaricdə isə bu barədə səthi təsəvvür var, heç bilmirlər. Amma hərdənbir olurlar. Məsələn, hansısa əcnəbi, hansısa konqresmen və daha kimsə gəlir. Çoxları oraya getmək istəmir, çünki bir-iki günlüyə gəlir, özlərinə əziyyət vermək istəmirlər. Lakin kimlərisə yola gətiririk, bəzən öz təşəbbüsləri ilə gedirlər. İnsanların yaşadıkları çadır düşərgələrində olandan, onları görəndən sonra göz yaşı ilə qayıdırlar. Odur ki, bunların hamısını göstərmək lazımdır. Bu reallıqdır. Bizə heç nəyi şişirtmək lazım deyildir. Azərbaycanın reallığı, nailiyyətlərimiz – iqtisadiyyatın inkişafı, ictimai-siyasi sabitlik, əmin-amanlıq normal həyat yaradılması baxımından reallıqdır. Əzab-əziyyət çəkdiyimiz, faciəli hissəni də göstərmək lazımdır. Doğrusunu deyim ki, əgər bizim bu problemimiz olmasaydı, Azərbaycan bundan da yüksəyə qalxardı.

Dünən İvanov televiziya ilə bəyan etmişdir: "Bu, keçmiş Sovetlər İttifaqının yeganə respublikasıdır ki, Rusiyaya borcu yoxdur". Bütün digər ölkələrin Rusiyaya borcu var, bizim borcumuz yoxdur. Amma borcumuz vardı, özü də çox idi. Yadımdadır, 1993-cü ildə mən Azərbaycanın rəhbəri olanda, biz 1993–1994-cü illərdə bütün borcları ödədik. Əksinə, indi onlar bizə borcludurlar. Məgər bu, göstərici deyil? Siz isə

deyirsiniz ki, MDB ölkələri arasında o qədər borcu olanlar var ki, hətta rəqəm deməyə də utanırsan. Bu bizim reallıqdır, bizim müxalifətdə olan adamlar bu reallığı görür, yaratdığımız asudə cəmiyyətdə yaşayırlar.

Mən ona deyəndə ki, bizdə bu barədə heç bir məlumat yoxdur və Rusiya Çeçenistanla əlaqədar bizə qarşı heç bir iddia irəli sürməyib, Rusiya jurnalisti deyir ki, sizin müxalifət qəzetləri belə yazır. Ona necə cavab verdiyimi də eşitdiniz: elə olur ki, bir gündə bir qəzetdə prezident Əliyevə qarşı 10 məqalə verilir, siz də bu yazıları əsas götürürsünüz. Onlar, sadəcə olaraq, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətləri pozmaq istəyirlər. Çünki nə qədər pis olsa, onlara bir o qədər yaxşıdır. Əslində onların mütləq əksəriyyəti Rusiyanın əleyhinə çıxan adamlardır.

Yaxşı, sizə uğurlar arzulayıram.

AZƏRBAYCAN TİBB UNIVERSİTETİNƏ

Hörmətli müəllimlər!

Əziz tələbələr!

Respublikamızın ilk ali tibb təhsili ocağı – Azərbaycan Tibb Universitetinin 70 illiyi münasibətilə sizi, ölkəmizin bütün səhiyyə işçilərini səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Bakı Dövlət Universitetinin fakültəsi kimi fəaliyyətə başlayan və 1930-cu ildə müstəqil ali təhsil müəssisəsinə çevrilən Azərbaycan Tibb Universiteti ölkəmizdə tibb elminin və səhiyyənin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Mübaliğəsiz demək olar ki, universitetin fəaliyyətinin 70 ili Azərbaycanda tibb elminin və səhiyyə sisteminin təşəkkül tapıb inkişaf etməsi yolunu əks etdirən mühüm bir dövrüdür. Ölkəmizi yüksək ixtisaslı tibb kadrları ilə təmin edən bu təhsil mərkəzi tarixi bir missiyanı uğurla yerinə yetirmiş və qısa müddət ərzində Azərbaycanda insan sağlamlığının keşiyində duran böyük həkimlər ordusu yaranmışdır. Yarandığı ilk illərdən respublikada tüğyan edən yoluxucu xəstəliklərin, epidemiyaların qarşısının alınmasında, əhali arasında sanitariya maarifi işinin gücləndirilməsində tibb universiteti əvəzsiz rol oynamışdır.

Azərbaycanda tibb elminin inkişafında universitetinizin xidmətləri yüksək qiymətə layiqdir. Milli tibb kadrlarının hazırlanması üçün əsas təhsil mərkəzi olmaqla yanaşı, universitet ciddi elmi nailiyyətləri ilə ölkəmizdə və onun hüdudlarından kənarda nüfuzlu elm mərkəzi kimi də yaxşı tanınır. Bu gün respublikamızın tibb profilli elmi-tədqiqat institutlarının əksəriyyətinin fəaliyyəti Azərbaycan Tibb Universiteti ilə sıx bağlıdır.

Təhsil, elm və təbabəti öz fəaliyyətində üzvi şəkildə birləşdirən universitetdə çalışanların əksəriyyəti müəllim, alim olmaqla yanaşı, həm də ölkə səhiyyəsinin müxtəlif sahələrində aparıcı qüvvə hesab olunurlar. Həkim andına sadıq, öz peşəsinə sıx bağlı olan bu vətənpərvər insanların söyləri nəticəsində ölkəmizdə səhiyyənin inkişafı yolunda böyük uğurlar əldə edilmişdir.

Azərbaycan Tibb Universitetinin dünyanın tanınmış tibb və səhiyyə mərkəzləri ilə əməkdaşlığı son illərdə xeyli genişlənməmişdir. Universitetin müəllimləri Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin verdiyi geniş imkanlardan səmərəli istifadə edərək öz xarici həmkarları ilə müştərək tədqiqat işləri aparmaqla, tibbin və səhiyyənin aktual problemlərinə həsr olunmuş müxtəlif forumlarda fəal iştirak etməklə, beynəlxalq təşkilatların, assosiasiyaların rəhbər orqanlarına seçilməklə öz beynəlxalq əlaqələrini daha da möhkəmləndirirlər. Bununla da onlar ölkəmizin dünya elminə və mədəniyyətinə daha yaxından qovuşması işinə öz töhfələrini verirlər.

Bu yubiley günlərində Azərbaycanda ilk ali tibb təhsili ocağının bünövrəsini qoymuş, onun ərsəyə çatmasında, inkişaf etməsində mühüm rol oynamış görkəmli alim və pedaqoqların xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək əmin olduğumu bildirirəm ki, siz universitetin adını həmişə uca tutacaq, müstəqil Azərbaycanın tərəqqisi naminə ölkəmizdə tibbin və səhiyyənin daha da inkişafı üçün əlinizdən gələni bundan sonra da əsirgəməyəcəksiniz.

Sizə – universitetin müəllim və tələbələrinə, məzunlarına, respublikamızın bütün səhiyyə işçilərinə böyük uğurlar diləyir, hər birinizə cəsağlığı və xoşbəxtlik arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 17 iyun 2000-ci il

DAĞISTAN RESPUBLİKASININ MÜFTİSİ ƏHMƏD HACI ABDULLAYEV BAŞDA OLMAQLA BU ÖLKƏNİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

17 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizi Azərbaycanda salamlamağa şadam, xoş gəlmisiniz. Şadam ki, respublikamıza təşrif gətirmisiniz. Bilirəm ki, sizin burada maraqlı, yaxşı görüşləriniz olmuşdur. Şadam ki, bu gün sizinlə görüşmək imkanma malikəm.

İndi bizim dinimiz – islam dini hər bir xalqın, hər bir millətin sıx birləşməsində və ümumiyyətlə, bütün dünyada, eləcə də yaşadığımız məkanda müsəlmanların sıx birləşməsində böyük rol oynayır. Qafqazda müsəlmanlar əhalinin əksəriyyətini təşkil edirlər və buna görə də ruhani xadimlərimizin, din xadimlərimizin fəaliyyəti bu keçid dövründə xalqlarımız üçün, ölkələrimiz üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Konkret olaraq bizim görüşümüze gəldikdə, bunun xüsusilə böyük əhəmiyyəti var, ona görə ki, Dağıstan və Azərbaycan birbirindən ayrılmaz anlayışlardır. Doğrudur, biz müxtəlif dövlətlərdə yaşayırıq. Azərbaycan müstəqil dövlətdir, Dağıstan Respublikası Rusiya Federasiyasının tərkibindədir. Bu da aydın və təbiidir. Bununla belə, sərhədlərimiz şərtidir, ona görə ki, biz əsrlər boyu birlikdə yaşamışıq, aramızda heç bir sərhəd olmayıbdir. Azərbaycanda Dağıstanın müxtəlif millətlərinə mənsub çox adam var, Dağıstanda isə çoxlu azərbaycanlı yaşayır. Ona

görə də biz çox qaynayıb-qarışmışıq və Azərbaycanda qətiyyənlə başa düşə bilməzsən ki, kim azərbaycanlıdır, kim ləzgi, kim avar, kim qumuq, kim lakdır, çünki onların hamısı bir-birilə son dərəcə qaynayıb-qarışmışdır. Lakin bütün bunun əsasını, əlbəttə, din, bizim dini mənsubiyyətimiz, məhz köklərimiz – həm mənəvi, həm tarixi köklərimiz, həm də, təbii ki, dinlə bağlı köklərimiz təşkil edir.

Buna görə də müsəlmanların Qafqaz Birliyi çərçivəsində, o cümlədən Dağıstanın və Azərbaycanın din xadimləri arasında əməkdaşlıq ölkələrimiz, xalqlarımız arasında dostluğun daha da möhkəmlənməsi üçün, bir çox yüzilliklər ərzində təşəkkül tapmış əlaqələrin daha da möhkəmlənməsi üçün, eləcə də ölkələrimizin inkişaf etməsi, bu keçid dövrünü asanlıqla adlaya bilməsi üçün, eyni zamanda Dağıstanda da, Azərbaycanda da, bütün Qafqazda da sülh, əmin-amanlıq, firavanlıq olması üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Bilirəm ki, Qafqaz müsəlmanlarının şeyxülislamı, hörmətli Allahşükür Paşazadə də, siz, Dağıstanın müftisi də, Azərbaycanın və Dağıstanın din xadimləri də çox fəal əlaqələr saxlayır və yaxşı əməkdaşlıq edirsiniz. Mən bunu alqışlayır, dəstəkləyirəm. Əmin ola bilərsiniz ki, Azərbaycanın prezidenti kimi, mən bu əməkdaşlığın daha da dərinləşməsi, daha da genişlənməsi üçün indiyədək olduğu kimi, bundan sonra da hər şeyi edəcəyəm.

Dağıstan Dövlət Şurasının sədri Məhəmmədəli Məhəmmədovun bu yaxınlarda 70 yaşı tamam oldu. Mən onu yubileyi münasibətilə təbrik etdim və bu məqsədlə Baş nazir Artur Rəisizadəni göndərdim ki, Dağıstanın rəhbəri kimi, bir şəxsiyyət kimi ona, eyni zamanda bütün Dağıstan xalqına hörmətimini ifadə edim.

Bu konkret olaraq dostluğumuza, özü də digər xalqlar arasında mövcud olan dostluqdan xeyli dərəcədə fərqlənən dostluğa dəlilətdir. Biz bu dostluğu qiymətləndiririk. Ancaq dostluq elə şeydir ki, əvvəla, o daim inkişafdadır və onun daim

möhkəmləndirilməsinə ehtiyac var. Biz hər iki tərəfdən bu istiqamətdə nə qədər çox fəaliyyət göstərsək, dostluğumuz bir o qədər möhkəm olacaq və müxtəlif vaxtlarda dostluğumuza ziyan vurmağa can atmış və bəlkə indi də can atan ayrı-ayrı bədxahlara bir o qədər yer olmayacaqdır. Mən sizi bir daha salamlayıram və Dağıstanla Azərbaycan arasında bütün sahələrdə münasibətlərin daha da inkişaf etməsi və möhkəmlənməsi, xalqlarımız arasında dostluğun möhkəmlənməsi naminə sizin və şeyxülislamın, Dağıstanın və Azərbaycanın din xadimlərinin gördükləri işləri yüksək qiymətləndirirəm.

Mən Dağıstanın əvvəlki müftisi ilə görüşmüşəm. Onun qətlə yetirilməsindən, həyatdan getməsindən çox məyus oldum. O çox ağıllı insan, çox gözəl insan idi. Mən onunla bir neçə dəfə görüşmüşdüm və o vaxtlar biz bəzi məsələləri, o cümlədən də dağıstanlıların Həccə getməsi, Məkkəni ziyarət etməsi üçün Azərbaycan tərəfindən kömək göstərilməsi məsələlərini müzakirə etmişdik. Biz bunu etmişik, edirik və edəcəyik. Lakin təkcə bunlar deyil. O, həqiqətən, layiqli müfti idi. Amma heyif ki, həyatdan getdi, özü də belə faciəli şəkildə.

Əhməd Hacı Abdullayev: Bizimlə görüşməyə vaxt tapdığınıza görə Sizə minnətdarıq – bilirik ki, Siz çox məşğulsunuz – ona görə də Sizə çox minnətdarıq, çox sağ olun. Sizi Azərbaycanın rəhbərliyinə qayıtmağınızın yeddi illiyi münasibətilə təbrik etmək istərdik. Azərbaycan Respublikasında əmin-amanlıq və sabitlik məhz bununla bağlıdır. Bu əmin-amanlıq və sabitlik təkcə Azərbaycan xalqı üçün deyil, Dağıstan xalqı üçün də vacibdir, çünki qonşuya pis olanda, onun yanında yaşayana da yaxşı ola bilməz. Buna hazırda Çeçenistanda baş verən hadisələr də sübutdur. Orada vəziyyət pis olduqda, yaxınlıqda yaşayan dağıstanlılar üçün və hətta sizin üçün də çətin ki, yaxşı olsun. Buna görə də biz Sizə minnətdarıq və Azərbaycan xalqının tərəqqisi naminə Sizə uzun ömür arzulayırıq.

Sizin dediklərinizi də qeyd etmək istərdim. Deyəsən, bir növ, təkrar edirəm ki, Azərbaycan və Dağıstan xalqları arasında qardaşlıq mövcuddur. Çünki qohumluq münasibətləri var – burada dağıstanlılar yaşayırlar, orada isə azərbaycanlılar. Buna görə də belə düşünür və hiss edirəm ki – indiyə-dək eşitmişdim, indi isə tamamilə yəqin etdim – Azərbaycan və Dağıstan xalqları arasında necə böyük qarşılıqlı hörmət mövcuddur. Bəzi adamlar deyirlər, istəyirlər ki, arada ədavət, ixtilaf olsun – belə şey yoxdur və olmayacaq, biz buna yol vermərik. Çünki arada sərhəd olsa da, ürəklər arasında sərhəd ola bilməz. Bu ən başlıcasıdır. Bizi birləşdirən əsas cəhət vahid dinimiz, islam dinidir. Biz hər yerdə və hər zaman eşitmişik ki, islam dini insanları bir-birindən ayırmır, əksinə, birləşdirir. Elə buradaca nəzərə çatdırmaq istəyirəm ki, bizim bir çox alimlərimiz Azərbaycanda təhsil almışlar. Bu da sübut edir ki, inşallah, bu xalqlar arasında ziddiyyətlər olmayacaqdır.

Azərbaycan və Dağıstan xalqları arasında qardaşlığın dirçəldilməsinə və möhkəmləndirilməsinə ruhani liderlər tərəfindən şeyxülislam Paşazadə və rəhmətlik müfti Səid Məhəmməd başlamışlar. Siz özünüzün onunla bir neçə görüşünüzdən danışdıq, amma təəssüf ki, belə oldu... İnşallah, biz onun başladığı işi davam etdirəcəyik.

Bizim Həcc ziyarətimiz. Bütün Dağıstan xalqı bunu etiraf edir, Azərbaycan xalqına çox minnətdarıq, Sizin sayənizdə bütün bu işlər gedir.

Əlbəttə, mən çox danışmayacağam. Məsələləri, xüsusən də dinlə bağlı məsələləri şeyxülislam Paşazadə ilə həll edirik, amma bilirik ki, o da bu məsələləri Sizin vasitənizlə həll edir.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Dövlət məsələlərini. Dini məsələləri onun özü həll edir. Dövlətlə bağlı məsələləri, şübhəsiz, prezident vasitəsilə həll etmək lazım gəlir.

Əhməd Hacı Abdullayev: Biz Sizin dəstəyinizi dərhal hiss edirik. Sizə təşəkkür edirik və arzulayırıq ki, dostluğumuz daha da möhkəmlənsin. İnşallah, belə olacaqdır.

Heydər Əliyev: Xoş sözlərə görə sizə təşəkkür edirəm. Hesab edirəm ki, sizin dedikləriniz və mənim dediklərim eynidir. Mən bir daha deyirəm, əmin ola bilərsiniz ki, Dağıstanla Azərbaycan arasında dostluğun Azərbaycan üçün üstün əhəmiyyəti, müstəsna dərəcədə üstün əhəmiyyəti var. Biz istəyirik ki, bütün Qafqazda əmin-amanlıq olsun. Əlbəttə, Çeçenistandakı hadisələr bizi həm çox narahat, həm də çox məyus edir. Amma biz istəməzdik ki, orada müsəlmanlar, hər halda, belə vəziyyətdə olsunlar. Amma eyni zamanda məlumdur ki, burada təqsir kimdədir, niyə belə olmuşdur. Ancaq bu da təbiidir ki, Çeçenistan hadisələri ətrafda, xüsusən də onlar sizin bəzi rayonlarınıza daxil olduqda Dağıstanda vəziyyətə müəyyən dərəcədə pozucu təsir göstərmişdir. Buna görə də biz istəyirik ki, belə olmasın. Ən əvvəl istəyirik ki, Dağıstanda sakitlik olsun, Dağıstana yaxşı olsun, orada kriminal hallar az olsun, adamlar rahat yaşasınlar. Çünki bayaq dediyim kimi, tarixi birliyimiz, yaxınlığımız kimi, Dağıstan bizim üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Digər tərəfdən isə, Dağıstan elə bir respublikadır ki, biz onun vasitəsilə Rusiya ilə əlaqə saxlayırıq. Deməli, Rusiyanın bir hissəsi olan Dağıstan bizim üçün həm də Rusiyadır. Ona görə də Dağıstanda əmin-amanlığın olması dağıstanlıların özləri üçün də, bizim üçün də, əlbəttə, Şimali Qafqaz üçün də böyük əhəmiyyətə malikdir.

Şadam ki, son vaxtlar sizdə vəziyyət yaxşılaşıb, daha sabit olub, amma istərdik ki, bundan da yaxşı olsun. Siz Azərbaycanda sabitlikdən danışdınız. Bəli, 7 il bundan əvvəl burada vəziyyət dəhşətli idi, siz yəqin ki, bilərsiniz. Yəqin o vaxtlar Dağıstanda düşünürdülər ki, nə üçün Azərbaycanda belə hadisələr baş verir? Bütün bu gərginliyi aradan qaldırmaq, axı

artıq vətəndaş müharibəsinin getdiyi, adamların bir-birini qırdığı bir vaxtda bu vəziyyətdən çıxmaq heç də asan deyildi. Bununla yanaşı, Ermənistan silahlı qüvvələri belə qeyri-sabit daxili vəziyyətdən istifadə edərək, getdikcə daha çox torpağımızı tuturdular. Onlar torpaqlarımızın 20 faizini işğal etmiş və bu yerlərdən bir milyon adamı qovub didərgin salmışlar. Amma biz iki ildə – 1993-cü, 1994-cü illərdə və hətta 1995-ci ildə vəziyyəti sabitləşdirməyə müvəffəq olduq. İndi gördüyünüz kimi – siz yaqın ki, bir neçə gündür buradasınız – xalq rahat yaşayır. O quldur dəstələri yoxdur, o qanunsuz silahlı dəstələr yoxdur. Ümumiyyətlə, yeri gəlmişkən, deyim ki, ən aşağı səviyyədə cinayətkarlıq bizdədir. Axı MDB üzrə statistika var. Məsələn, statistikaya görə, bilmirəm necə hesablayırlar, hər min nəfər, yoxsa yüz nəfər hesabı ilə götürdükdə, respublikamız ən birinci yerdədir, yəni ölkə əhalisinin ümumi sayına nisbətə cinayətlərin sayının azlığına görə birinci yerdədir.

Bununla yanaşı, biz hesab etmirik ki, hər şey normaldır, yox, hələ çox iş görmək lazımdır. Ən başlıcası, əldə edilmiş nə varsa, hamısını qoruyub saxlamaq gərəkdir. Bu da xüsusi səylər tələb edir. Diqqəti, necə deyərlər, bir qədər zəiflədən kimi öz niyyətlərini həyata keçirmək istəyən cinayətkar qüvvələr peyda olur. Əlbəttə, biz – Azərbaycanla Dağıstan bununla da əlaqədar bir-birimizlə bağlıyıq, ümumiyyətlə, biz hamımız Şimali Qafqazla, oradan o yana isə Rusiya ilə bağlıyıq. Mən hələ onu demirəm ki, Ermənistanla əlaqədar vəziyyətimiz ağırdır. Doğrudur, atəşkəs əldə etmişik, müharibə yoxdur, bununla bərabər, biz, necə deyərlər, əldə silah qarşı-qarşıya durmuşuq. Gürcüstan, İran da qonşularımızdır, qonşumuz çoxdur, ona görə də bir ölkədəki sabitliyin digər ölkənin sabitliyi üçün əhəmiyyəti var.

Ancaq bizi ilk növbədə Qafqazda vəziyyət maraqlandırır və bizim üçün Şimali Qafqaza qapı Dağıstandır. Ona görə də bu məsələləri birlikdə həll edəcəyik, birlikdə möhkəmləndirəcəyik.

cək, möhkəmləndirəcək, möhkəmləndirəcəyik. Odur ki, siz nəinki ziyarətə getməkdə, həm də bütün digər məsələlərdə bizim köməyimizə, dəstəyimizə həmişə ümid bəsləyə bilərsiniz. Respublikamızın qapıları açıqdır: buyurun, nə qədər istəyirsiniz zəvvar toplayın, qoy insanlar öz arzularını həyata keçirsinlər, çünki 70 il ərzində belə imkan yox idi. Mən özüm 1994-cü ildə Səudiyyə Ərəbistanına getdim, o müqəddəs yerləri ziyarət etdim. Prezident kimi, mənə adi zəvvarların buraxılmadığı yerdə olmağa icazə verdilər. Məsələn, şeyxülislam neçə dəfə orada olub, onu Kəbədəki həmin otağa, Kəbənin içərisinə buraxmayıblar. Mənə isə prezident kimi, istisna etdilər, mənə oraya buraxdılar və mənimlə gedənlərin də hamısı oraya daxil oldu. Bu hər bir müsəlmanın arzusudur və elə etmək lazımdır ki, o bu arzusunu yerinə yetirə bilsin. Ona görə də bu baxımdan kömək göstərmək ən nəcib işdir. Biz bu işi görəcəyik.

Sağ olun, sizə ən xoş arzular diləyirəm.

S ü l e y m a n X a p p a l a y e v (*Dağıstan Respublikasının milli məsələlər və xarici əlaqələr nazirinin birinci müavini*): Mənə çıxış etmək imkanı verdiyinizə görə sağ olun. İcazə verin, Məhəmmədəli Məhəmmədoviçin tapşırığı ilə Sizi rəhbərliyə qayıdışınızın yeddinci ildönümü, Azərbaycanda sülhün və əmin-amanlığın bərpa olunması münasibətilə təbrik edirəm.

Bizi həqiqətən çoxəsrlik dostluq telləri bağlayır. Bu dostluq din birliyinə, dil birliyinə əsaslanır. Mənim qızım burada, Bakıda ərdədir. Azərbaycanda vəziyyət istər-istəməz mənə həmişə maraqlandırır. Başa düşürəm, Azərbaycanda da belədir. Ola bilməz ki, qonşuya pis olduqda, sənə yaxşı olsun – belə olmur. Bilirik, Dağıstana müsibət üz verdikdə siz çox həyəcan keçirirdiniz. 7 il əvvəl Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi gedəndə Dağıstanda biz bu barədə bilirdik.

Hesab edirik ki, dostluğumuzun əməli işlərlə möhkəmlənməsi üçün respublika prezidenti kimi, Sizin göstərdiyiniz səy-

lərə, Dağıstan Dövlət Şurasının sədri kimi, Məhəmmədəli Məhəmmədoviçin göstərdiyi səylərə indi əslində din xadimləri də qoşulmuşlar.

İslamın 1400 illiyi münasibətilə şənliklər olacaq, Dərbənddə şənliklər olacaq, bu şənliklərdə prezidentimiz Vladimir Putin də iştirak edəcəkdir, çünki islam təkcə Şimali Qafqazda deyil, həm də bütün Rusiyada yayılmışdır. Düşünürəm ki, bununla əlaqədar Dağıstanın və Azərbaycanın ilahiyyatçı alimlərinin də, dünyəvi alimlərinin də ünsiyyəti daha da genişlənəcəkdir. Bütün bunlar dostluğumuzun və qarşılıqlı münasibətlərimizin gələcəkdə də möhkəmlənməsinə kömək edəcəkdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən sizinlə razıyam. Xahiş edirəm Məhəmmədəli Məhəmmədoviçə mənim qardaş salamımı, ən xoş arzularımı yetirin. Onun 70 yaşı tamam oldu, mən isə ondan yaşlıyam. Arzu edirəm ki, onun Dağıstanda məşğul olduğu işlərlə məşğul olmağa çox-çox illər imkanları olsun və Dağıstandakı bütün bu çətinlikləri aradan qaldıra bilsin. Yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, mən onu çoxdan tanıyıram və aramızda çox yaxşı, dostcasına münasibətlər var və mən onu Dağıstanın çox layiqli rəhbəri hesab edirəm. Dağıstan kimi respublikaya rəhbərlik etmək olduqca çətinidir. Ona görə ki, dünyada Dağıstan kimi ölkə yoxdur, orada nə qədər millət var. Siz özünüz deyirsiniz ki, otuz, yaxud qırx millət var, dünyada belə ölkə yoxdur. Odur ki, bu, ümumiyyətlə, heyretəmiz haldır. Qafqaz ümumən çoxmillətli məkandır, lakin Dağıstan Qafqazda xüsusi yer tutur. Siz yəqin bilirsiniz ki, bir vaxtlar, İkinci dünya müharibəsi dövründə Dağıstana Azərbaycanından olan Əziz Əliyev rəhbərlik edirdi.

S ü l e y m a n X a p p a l a y e v: Üzr istəyirəm, məsələ bundadır ki, Əziz Məmmədkerimoviçin Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi işlədiyi illərdə mənim atam Vilayət Partiya Komitəsində mətbuat sektorunun müdiri idi.

Əziz Məmmədkərimoviç ona – gənc şairə Sergey Yeseninın şeirlər kitabını hədiyyə edərkən demişdir: "Sən onu tanımalısan". Əziz Əliyevin anadan olmasının 100 illiyi ilə əlaqədar kitab nəşr etdirməyə müvəffəq olduğuma görə xoşbəxt idim.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun. O mənə çox danışmışdı. O orada Böyük Vətən müharibəsinin ən ağır dövründə olmuşdu, almanlar artıq Mozdokda idilər. Onu oraya Dağıstan Respublikasına başçılıq etməyə göndərmişdilər və o özünün bu vəzifəsini yerinə yetirdi. Bilirəm ki, dağıstanlılar onu indiyədək xatırlayır və çox yüksək qiymətləndirirlər. Onun 100 illiyini biz Azərbaycanda da, Dağıstanda da birlikdə qeyd etdik. Amma bilirsiniz ki, o, dünyasım dəyişmişdir, mənim həyat yoldaşım da dünyasını dəyişibdir. O mənim həyat yoldaşımın atası idi. Dağıstanın rəhbəri olduğu illərdə oranın həyatındakı o çətin illər barədə mənə çox danışmışdı. Deyirdi ki, kəndləri gəzib dolaşmışdır. İndi Botlix rayonu deyirlər. O, Botlix rayonundakı ucqar kəndlər barədə mənə danışmışdı, onların bir neçəsinin adı yadımda qalmışdır. Bu rayon yadımdan çıxmışdı, lakin Çeçenistan hadisələri ilə əlaqədar bu adı – Botlix adını eşitdikdə yadıma düşdü. Bu, neçə-neçə illər əvvəl, yəqin 40 il bundan əvvəl olubdur. O mənə danışdı ki, ucqar kəndlərə gedir, adamlarla görüşür və onlara belə bir inam aşılayırdı ki, müdafiə etmək, qorumaq lazımdır. Buna görə də Dağıstan qorundu və Dağıstan xalqının taleyi Şimali Qafqazda çeçenlərin, inquşların və başqa xalqların taleyi kimi olmadı.

Ona görə mənim Dağıstanla ailəvi əlaqəm də böyükdür. Sonra isə, mən Azərbaycanın rəhbəri olduqda Dağıstanın bütün rəhbərləri ilə – Daniyalovla da, Umaxanovla da dostluğumuz olmuşdur. Lakin Umaxanovdan sonra orada başqa adamlar meydana gəldilər. Mən artıq Moskvada olarkən onlar yanıma gəlirdilər, dağıstanlılara kömək edirdim. Mən Siyasi Büronun üzvü, Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini

idim və bir dağıstanlı gələn kimi – bu, adətən, birinci rəhbər işçi olurdu – mənə deyirdilər ki, o sizinlə görüşmək istəyir. Mən bütün işləri təxirə salıb onu qəbul edir və bir çox məsələləri həll edirdim. Bir sözlə, Dağıstan, qalan hər şeydən əlavə, mənim qəlbimdə doğmadır, doğma diyar, doğma yerdir. Buna görə də sağ olun və bütün Dağıstan xalqına, Məhəmmədəli Məhəmmədova bir daha və bir daha salam göndərmək istəyirəm. Onu bir daha təbrik edirəm.

Sonra Dağıstan nümayəndə heyətinin üzvləri dövlətimizin başçısına xatirə hədiyyəsi təqdim etdilər və yadigar üçün şəkil çəkdirdilər.

ÇUVAŞIYA RESPUBLİKASININ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

17 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizi, Uzaq və Yaxın Çuvaşiyadan gəlmiş qonaqları salamlayıram. Aramızdakı məsafə sanki uzaqdır, amma bununla yanaşı, biz bir-birimizə çox yaxınıq. Deyə bilmərəm ki, bu məsafə uzaqdır. Şadam ki, siz Azərbaycana gəlmisiniz. Bilirəm ki, siz burada artıq neçə gündür qonaqsınız, həyatımızla tanış olursunuz, münasibətlərimizi inkişaf etdirirsiniz. Bütün bunlar çox xoşdur, ən başlıcası isə bizim hamımız üçün çox faydalıdır. Kimin harada olduğunu bilmədiyimiz vaxtlar artıq arxada qalmışdır. İndi biz bir-birimizi axtarıb tapmalı, yaxınlaşmalı, öz tariximizi bərpa etməliyik. Odur ki, bu baxımdan siz yaxşı təşəbbüs göstərirsiniz. Mən sizi salamlayıram.

M i ş ş i Y u x m a (*xalq yazıçısı, akademik*): Heydər Əliyeviç, ilk öncə, yenicə keçən bayram – Azərbaycanın Milli Qurtuluş günü münasibətilə Sizi çuvaş xalqı, Rusiyanın sayca üçüncü xalqının milli hərəkəti adından təbrik etmək istəyirəm. Biz onu heç də təkcə Azərbaycanın qurtuluş günü hesab etmirik, bu bütün türk dünyasının qurtuluş günüdür. Biz Sizi bütün türk dünyasının lideri hesab edirik.

Çuvaşlar və bütün Çuvaşıya Sizi xatırlayır, Çuvaşiyaya səfərinizi həmişə xoş sözlərlə yada salırlar. Sizin səfəriniz 1986-cı il iyunun 5–7-də olmuşdur.

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz həttə günləri də xatırlayırsınız. Mən günləri unutmuşam. Bu, 1986-cı ildə olubdur.

M i ş ş i Y u x m a: O vaxt çox yaxşı – günəşli, gözəl günlər idi. Mən bunu bir də ona görə xatırlayıram ki, o vaxt Siz küçələrdə şəhər sakinləri ilə görüşürdünüz. Siz adamlarla görüşən belə yüksək vəzifəli ilk rəhbər idiniz. Ona görə də biz bunu çox yaxşı yadda saxlamışıq.

Siz mağazalara, bazarlara baş çəkirdiniz. Küçələrdən birində adamlara dediniz: yaxın gəlin, söhbət edək. Mən birinci irəli çıxdım, Siz əlimi sıxıb soruşdunuz: siz kimsiniz? Dedim ki, yazıçıyam. Familiyamı dedim – çuvaş türkü Mişşi Yuxma. Siz mənə təəccüblə və hörmətlə baxdınız. Biz söhbət etdik. Mən heyran qalmışdım, necə suallar verirdiniz, bu suallar qəlbimi rıqqətə gətirir və sevindirirdi. Sonra dostlarım, respublikanın rəhbərləri soruşurdular: O səni haradan belə yaxşı tanıyır? Cavab verirdim: axı biz onunla köhnə dostlarıq. O vaxtlar Aleksandr Semyonoviç Çeboksarı şəhərinin meri idi.

A l e k s a n d r N i k i t i n (*Çuvaşiya Respublikası Turizm və Servis İnstitutunun rektoru*): O vaxtlar biz təmizliyi təmin edirdik, çalışırdıq ki, hər yer tərtəmiz, yollar qaydasında olsun. Sizin gəlişinizə hazırlaşırıdık, sənaye traktorları zavodunu, pambıq-parça kombinatım sizin gəlişiniz münasibətilə hazırlayırdıq – orada sosial xarakterli problemlərimiz vardı.

M i ş ş i Y u x m a: Traktor zavoduna kömək etdiyinizə görə biz Sizə çox minnətdarıq. Onda Siz dediniz: bu elə bir zavoddur ki, onu dirçəltmək və tikib başa çatdırmaq lazımdır. Siz subsidiya almağa kömək etdiniz. Bu traktor zavodu məhz Sizin sayənizdə, necə deyərlər, ayağa qaldırıldı. Biz bütün bunları çox yaxşı xatırlayıırıq. İndi bizim Çeboksarı traktorları, xüsusən də kanalqazan maşınlarımız başqalarından heç də pis deyildir. Bütün bunlar Sizin sayənizdə olmuşdur. Sizin səfərinizi, traktor zavodunda söylədiyiniz sözləri, çıxışınızı hamı xatırlayır. Biz həmçinin minnətdarıq ki, Siz bizim pambıq-

parça kombinatının sosial problemlərinin həllinə də kömək etdiniz. Şəhərdə hər üç qadından biri bu kombinatda işləyirdi. Ona görə də Sizin köməyiniz hər bir ailəni əhatə etdi. Sizin ağac əkdiyinizi də xatırlayırıq. Heydər Əliyev, Sizin sözlərinizi xatırlayırıq, dediniz ki, şəhərimiz gözəldir, amma həmişəyaşıl ağaclar – küknar ağacları əkmək lazımdır. Yoxsa ki, payızda yarpaqlar tökülür və qışda ağaclar qara kölgələr kimi durur. Əkdiyiniz o gözəl ağac həmin vaxtdan bəri qol-budaq olmuşdur – əliniz yüngüldür – biz hətta bu ağacın şəklini xüsusi olaraq çəkib gətirmişik və şəkilləri Sizə bağışlamaq istəyirik.

Heydər Əliyev: Necə də xoşdur. Bir baxın, ağac necə də böyüyüb. Sözü düz, düşünmürdüm ki, bu ağac hələ də yaşayır. Mən çox səfərlərdə olmuşam, çox ağac əkmişəm, ona görə də bilmirəm, onlar harada yaşayır, harada yaşamır.

Mişşi Yuxma: Çuvaş və rus dillərində yazılmış lövhəcik bu ağacın üstündə qalmaqdadır. Bu ağaca 11 nömrəli məktəbin şagirdləri qulluq edirlər.

Aleksandr Nikitin: Yanında da respublikamızın iftixarı olan kosmonavt Andrian Qriqoryev, Nikolayevin əkdiyi ağac var.

Heydər Əliyev: Çox xoşdur. Siz mənə çox gözəl hədiyyə etdiniz.

Mişşi Yuxma: Heydər Əliyev, mənə tapşırılmışdır ki, bu sözləri deyim: Sizin səfəriniz bizim üçün bir də ona görə əlamətdar idi ki, Siz xalqla ünsiyyət nümunəsi göstərmiş olan ən yüksək vəzifəli ilk rəhbər idiniz. Onda biz başa düşdük ki, müdrik rəhbər xalqla, sadə insanla danışmağı həmişə bacarır. Siz çox gözəl nümunə göstərdiniz və buna görə Sizə çox minnətdarıq.

İndi isə ağaclar barəsində. Bu, küknar ağacları xiyabanıdır. Xalq arasında onu Əliyev xiyabanı adlandırırlar və düşünürəm ki, gələcəkdə bu xiyaban belə də adlandırılacaqdır. Gözəl

səslənir. O vaxtlar sizin məsləhətiniz sayəsində bir çox küçələrdə cökə ağacları əvəzinə həmişəyaşıl ağaclar əkməyə başladılar.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, küknar həmişəyaşıl ağacdır. Mən bunu həmişə təbliğ edirəm. Sizin iqliminiz bunun üçün çox münasibdir. Amma bizim iqlim, Bakının iqlimi – siz yaqın ki, diqqət yetirdiniz – çox sərtidir. Burada ağac çox çətin bitir. Sizdə ağacı əkdikdən sonra çox da sulamaq lazım deyil, çünki kifayət qədər rütubət var, ağac böyüyəcək. Bizdə isə ağacın böyüməsi üçün ona azı bir neçə il qulluq etmək gərəkdir. Siz indi yaqın görürsünüz ki, şəhərdə olduqca çoxlu həmişəyaşıl ağaclar var, bunlar şam ağaclarıdır. Siz hava limanından gələrkən yol boyu ağaclar gördünüz – ora sanki meşədir. Halbuki siz neft mədənlərindən keçib gedirsiniz. Məsələn, təxminən 30 il əvvəl orada bir dənə də ağac yox idi. Mən Azərbaycanın rəhbəri olduqdan sonra biz, əvvəla, bu yolu çəkdik. İkincisi, mən Bakı şəhərini yaşıllaşdırmaq proqramını irəli sürdüm – təkcə dövlətin imkanları ilə deyil, həm də adamların, hər bir müəssisənin imkanları ilə yaşıllaşdırmaq. Buna görə də mən hər bir neftçıxarma idarəsini məcbur edir, onlara sahə verir, deyirdim: bax, bu sənin sahəndir, sən burada ağac əkməli, onu sulamalı və böyütməlisən.

Mən uzun müddət Bakıda olmadım. Bilirsiniz ki, getmişdim, burada uzun müddət olmadım. Qayıtdıqda gördüm ki, bu ağaclar artıq böyüyübdür. Mən artıq yeddi ildir buradayam. Bu yeddi ildə hava limanına və ya prospektlərlə bir yana getdikdə bu ağaclara baxıram və qəlbim sevinc hissi ilə dolur. Bilirsinizmi, həmişəyaşıl ağaclar əkmək yaxşıdır. Deyirlər ki, küknar da bitir, amma gec böyüyür. Hərçənd bizdə bəzi yerlərdə küknar da əkilər və bu ağaclar yaxşı bitir.

O vaxtlar demişdim ki, burada, bizim bu binanın – yeri gəlmişkən, onu da mən tikdirmişəm – qarşısında hökmən küknar ağacları əksinlər. Məsələn, Moskvada, Lenin mavzoleyinin qarşısındakı küknar ağacları mənim xoşuma gəlirdi.

Dedim ki, hökmən küknar ağacı əkmək lazımdır. Mənə dedilər ki, yox, burada çətindir, bitməyəcəkdir. Əkdilər, indi bitibdir. Özü də indi yanıma gəlib deyirlər ki, bu ağaclar bir-birini sıxışdırır, kimsə onların bəzisini oradan çıxarıb, başqa yerdə əkmək istəmişdir. Mən dedim: yox, onlara toxunmaq olmaz. Amma buna baxmayaraq, bizdə bizim Bakı iqlimi şəraitində ağac əkmək çətindir. Sizdə isə Allahın özü kömək edir.

M i ş ş i Y u x m a: Bizdə tuya ağacı da bitir. Elə küçələr var ki, onların hərəsində 15–20 tuya bitmişdir. Bütün şəhər Sizin sözlərinizi nəzərə aldı və ağac əkməyə başladı.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox xoşdur, mən şadam. Mən orada olanda Vilayət Partiya Komitəsinin katibi...

M i ş ş i Y u x m a: O vaxtlar Baranovski idi. Heydər Əliyev, onu da demək istəyirəm ki, Çeboksarıda birinci görüşümüzdən sonra Sizinlə görüşməyi çox arzu edirdim. Nəhayət, 1998-ci ildə Ankarada mən türk dünyası qarşısında xidmətlərə görə mükafata layiq görüldüm. Mənə dedilər ki, Heydər Əliyev də bu cür mükafatla təltif edilmişdir, mükafatı almağa birlikdə gələcəksiniz. Sizinlə görüşəcəyimdən çox sevinirdim. Çuvaşiyada yaşayan azərbaycanlılar – onlar təxminən iki min nəfərdir – bunu eşitdikdə töhfələr toplayıb dedilər: bunları Heydər Əliyev, sevimli prezidentimizə hökmən çatdırın. Mən getdim, amma təəssüf ki, Siz orada deyildiniz. Belə olduqda möhtərəm Süleyman Dəmirələ dedim: bilirsinizmi, Çuvaşiyada yaşayan azərbaycanlılar Heydər Əliyevə hədiyyə göndəriblər. Mən nə edim? O dedi: İndi səfiri çağırıraq. Sonra fikirləşərək dedi: Mən hörmətli Heydər Əliyevlə daha tez görüşəcəyəm, hədiyyəni ona özüm verərəm. Bir müddətdən sonra Bakıdan müxbir zəng vurub deyir: Süleyman Dəmirəl sizin töhfələrinizi təqdim etdi, özünüz haqqında danışın. Mənim üçün çox xoş oldu, mən çox şad oldum.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun. Bilirsiniz, siz keçmişlə bağlı mənə maraqlı çox şeyləri xatırlatdınız. Həyat ağırdır,

hər şeyi yadda saxlaya bilmirsən. Ümumiyyətlə, mənim yaddaşım, şükürlər olsun, çox yaxşıdır. Mən hər şeyi xatırlayıram. Amma o qədər iş, gündəlik qayğılar var, işdən baş açıb keçmişdə olanları yada salmağa heç olmasa bir saat vaxt tapmırsan. Bax, sizinlə görüş kimi, belə görüşlər olduqda, keçmişlə bağlı nəyisə xatırlamağa başladıqda mənə çox xoş olur. Siz öz söhbətinizlə məni çox sevindirdiniz. Mən Çeboksarını xatırlayıram, respublikanızı xatırlayıram, o vaxtlar mən sizə təsadüfən gəlməmişdim. Elə deyildi ki, məni kimsə göndərmişdi. Mən Tatarıstana da, sizin respublikanıza da, digər türkdilli respublikalara da, məsələn, Başqırdıstana da səfər etmişdim.

Rusiya böyükdür, Sovetlər İttifaqı da böyük idi. Mən Siyasi Büronun üzvü, Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini idim. Ölkəyə çox səfərlər edirdim. Amma ən çox Rusiyanı gəzməyə çalışırdım. Çünki digər ittifaq respublikaları mənə tanış idi. Volqaboyu, bizim türkdilli respublikalar məni xüsusilə cəlb edirdi. Ona görə də imkan düşən kimi sizə gəldim. Yadımdadır, axşam sizin milli ansambl konsert verdi. Mən sizin rəqslərinizi, mahnılarınızı xatırlayıram. Sizdə hər şey rus dilində idi.

M i ş ş i Y u x m a: Bizdə Çuvaşiya Akademik Dram Teatrı var. O, yalnız çuvaş dilində fəaliyyət göstərir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Onda da çuvaş mahnıları oxuyurdular. Mən çuvaş dilini məhz orada, bu konsert zamanı hissetdim – mahnıları da çuvaş dilində oxuyurdular, ifa edilən rəqslər də çuvaş rəqsləri idi. Mən milli geyimi də gördüm.

M i ş ş i Y u x m a: Hörmətli Heydər Əliyeviç, Sizin Çeboksarıya gəlişinizdən sonra Azərbaycanla əlaqələrimizi möhkəmlətmək üçün nə etmək barədə çox düşündük. Odur ki, şəhərimizin ən yaxşı küçələrindən birinə böyük Azərbaycan şairi Nizaminin adını verdik.

Aleksandr Nikitin: Şəhərin yeni meri Sizə çatdırmağı xahiş etdi ki, Nizami küçəsi nəinki şəhərin ən yaxşı küçəsi olacaq, həm də biz hər şey edəcəyik ki, orada Nizamının büstü qoyulsun.

Mişşi Yuxma: Biz büstü qoyduqdan sonra Çebokarıdakı Azərbaycan cəmiyyəti ilə birlikdə hər il Nizami küçəsi bayramı keçirəcəyik. Azərbaycan cəmiyyəti yaradılan vaxtdan bəri hər il Novruz bayramını keçiririk. Bu bayramı qədimlərdə Çuvaşiyada da keçirirdilər, lakin sonralar unudulmuşdur.

Heydər Əliyev: Bu yaxınlarda Türkiyə və Azərbaycan yazıçıları burada "Dialog Avrasiya" jurnalı nəşr etməyə başlamış və onun təqdimatına mənə də dəvət etmişdilər. Siz orada oldunuzmu?

Mişşi Yuxma: Orada idik, Sizin çıxışınızı dinlədik.

Heydər Əliyev: Mən Azərbaycan dilində danışdım. Jurnalda Novruz bayramı haqqında iki məqalənin olması mənə sevindirdi. Mən orada dedim ki, Novruz bizim bütün xalqlarımızın qədim bayramıdır. Bəzi xalqlar onu unudublar. Azərbaycanlılar isə unutmayıblar. Mən orada dedim ki, Novruz bayramı Azərbaycanda keçirilən kimi heç yerdə keçirilmir. Biz müstəqil dövlətlər olduqdan sonra isə Novruzu Özbəkistanda, Türkmənistanda da keçirməyə başladılar. Məsələn, Türkiyədə bu bayramı keçirmirdilər. Lakin iki il bundan əvvəl Türkiyə nümayəndə heyəti Novruz günlərində burada idi. Onlar mənimlə birlikdə şəhərdə, şənliklərdə oldular. Onlar bütün bunları görüb prezident Süleyman Dəmirələ danışdılar. O da dedi: bəs nə üçün biz bu bayramı keçirmirik? İndi bu bayramı Türkiyədə daha geniş keçirməyə başlamışlar. Bu, həqiqətən, xalqımızın ən qədim bayramıdır. Deməli, siz o təqdimatda idiniz, şadam ki, mənə dinlədiniz.

Aleksandr Nikitin: Cənab Hidayət Orucov yanımızda oturmuşdu və o bizə çox şeyi tərcümə etdi.

Mişşi Yuxma: Onunla dostlaşmağımıza çox şadıq. O öz xalqının, türk dünyasının böyük vətənpərvəridir, gözəl şairdir. O bizi dəstəkləyir, bizə kömək edir.

Heydər Əliyev: Mənə xoşdur ki, siz "Dədə Qorqud"un 1300 illiyində olmusunuz. Bu çox yaxşıdır. Bizim Polad Bülbüloğlu, TÜRKSÖY-un sədri bu yaxınlarda mənə dedi ki, Çuvaşiyada TÜRKSÖY-un növbəti iclası keçirilmişdir. O orada idi, onu yenidən TÜRKSÖY-un sədri seçdilər. TÜRKSÖY çox mühüm rol oynayan təşkilatdır. Çünki indi xalqlarımızın tarixi köklərinin bərpası ən çox mədəniyyət, ədəbiyyat, tarix vasitəsilə həyata keçirilməlidir. Biz, türkdilli dövlətlərin liderləri də görüşürük. Bu görüşlərdə daha çox iqtisadiyyat, siyasət məsələləri olur, siyasət isə bəzi ölkələrdə qıcıqlanma doğurur: yeni blok yaradılır və sair. Xeyr, heç bir yeni blok yoxdur. Amma iş xalqlarımızın mədəniyyətinin, elminin, tarixinin, tarixi köklərinin xətti ilə görüldükdə, burada qəbahətli bir şey yoxdur. Əksinə, bu ən başlıcasıdır. İqtisadiyyat hər yerdə iqtisadiyyatdır – sizdə traktor zavodu, pambıq-parça kombinatı, bizdə isə neft, maşınqayırma zavodları var. Özü də indi, elmi-texniki tərəqqidə belə böyük sıçrayış edildiyi bir vaxtda. Ancaq mədəniyyəti, dili, adət-ənənələri artıq heç kim dəyişə bilməz. Elm, texnika nə dərəcədə inkişaf etsə də, nə kimi sıçrayışlar edilsə də, hətta Marsa uçsalar da, xalqların qədim ənənələri heç vaxt ləğv oluna bilməz.

Sizə deyim ki, sovet dövründə burada, Azərbaycanda az-az adam bilirdi ki, çuvaşlar türkdilli xalqdır. Tatarıstanı tanıyırdılar, Başqırdıstanı tanıyırdılar, çuvaşların türkdilli xalq olduğunu isə bilmirdilər. Azərbaycanda ayrı-ayrı tədqiqatçılar bilirdilər, xalq isə bilmirdi. Mən isə bilirdim, ona görə də sizə gəlmişdim.

Mişşi Yuxma: Biz Sizin dəstəyinizi yadda saxlayaraq, tariximizin qaytarılması üzərində işləməyə başladıq. Məsələn, bu yaxınlarda mənim "Qədim çuvaşlar" kitabım çapdan çıxdı.

Biz əslində tarixi xalqımıza qaytardıq. İndi bu işi davam etdirərək, dünyanın türkdilli xalqları ədəbiyyatlarının antologiyasını hazırlamağa başlamışıq ki, hər bir çuvaş oxusun, qalan türkdilli xalqları tanısin. Azərbaycan ədəbiyyatı ilə əlaqədar maraqlı bir hadisə oldu. Orada biz hər bir xalq haqqında tarixi məlumat, 15 yazıçı haqqında məlumat verməyi qərara almışdıq. Azərbaycan ədəbiyyatına dair bölməyə 15 nəfər heç cür yerləşmirdi. Heç olardımı ki, Füzulini daxil edəsən, Sabiri yox, Rəsul Rzanı necə daxil etməyəsən? Qərara aldığımız ki, hər ədəbiyyatdan 18 nəfər daxil edək. Çox çalışdıq, yenə də bir şey çıxmadı. İndi Azərbaycan ədəbiyyatı sayəsində hərədən 20 nəfər daxil etdik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsinizmi, mən hələ onda görürdüm, hiss edirdim ki, bu türkdilli respublikalarda, müsəlman respublikalarında güclü assimilyasiya gedir. Mən Çeboksarıda olanda Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi ilə danışdım, əlbəttə, çox ehtiyatla danışdım, ona görə ki, bilmirdim, kim necə başa düşəcəkdir. Amma mən ona eyham etdim ki, əlbəttə, rus dili bizim hamımız üçün gərəkdir, bu dil olmadan bizim sovetlər ölkəsində həyat ola bilməz, ancaq bununla yanaşı, hər bir xalq öz dilini qorumalıdır. Mən ona bəzi məsləhətlərimi verdim. Aydındır, siz Rusiyanın mərkəzindəsiniz. Bəs indi siz öz dilinizdə məktəbləri bərpa edirsinizmi?

M i ş ş i Y u x m a: Bərpa etmişik, özü də təkcə Çuvaşiya Respublikasında deyil, hətta onun hüduqlarından kənarda – Samara vilayətində, Tatarıstanda, Başqırdıstanda da.

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz dediniz ki, çuvaşlar Rusiyanın sayca üçüncü xalqıdır. Bu belədir?

M i ş ş i Y u x m a: Bəli, 3 milyon çuvaş var.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən bilirəm ki, ikinci yerdə tatarlardır.

M i ş ş i Y u x m a: Tatarlardan sonra bizik. Çuvaşlar çox möhkəm tarixi kökləri olan böyük xalqdır. Sizin Çeboksarıya gəlişiniz, Sizin sözləriniz, xoş münasibətiniz, köməyiniz və

yüksək vəzifəli rəhbərin, türk mənşəli rəhbərin gəlişi bizim üçün olduqca böyük rol oynadı.

Heydər Əliyev: Mən bunu hiss etdim. Çünki çar Rusiyası dövründə də, Sovetlər İttifaqı dövründə də bizim xalqlarımızdan Kremldə belə yüksək səviyyəli bir nəfər də olmayıbdır.

Aleksandr Nikitin: Kirilenko olubdur.

Heydər Əliyev: Kirilenko kimdir? O ukraynalıdır. Mən bizim xalqlarımızdan, türkdilli xalqlardan, müsəlmanlardan danışiram.

Mişşi Yuxma: Heydər Əliyeviç, o vaxt mən deyəndə ki, çuvaş–türkəm, Siz mənə elə məhəbbətlə baxdınız. Bu məni ruhlandırıd, mən milli hərəkata başçılıq etdim. Biz çox böyük bir təşkilat yaratdıq. Bütün bunlar Sizin sayənizdə olmuşdur. Bunu təkcə mən yox, dostlarım da başa düşürlər. Ona görə də bütün bu reallıqları nəzərə alaraq, biz bir yerə toplaşdıq və böyük mütəfəkkirimiz, yeni yazıçımızın, Simbirsk çuvaş məktəbinin yaradıcısı, əslində millətimizin xilaskarı olmuş İvan Yakovlevin adını daşıyan Ümumçuvaşıya Milli mükafatına Sizin namizədliyinizi rəsmən irəli sürdük. Biz 27 nəfərdən – aparıcı yazıçılarımızdan, alimlərimizdən, ictimai xadimlərimizdən ibarət bir heyətdə toplaşdıq və məni sevindirən o oldu ki, təqdimatı oxuyub, hörmətli Heydər Əliyeviçin namizədliyini irəli sürdükdə, komissiyanın bütün üzvləri ayağa qalxdı. İndi Sizin icazənizlə, Heydər Əliyeviç, mən ayağa qalxıb diplomda yazılanları oxumaq istəyirəm.

Heydər Əliyev: Buyurun.

Mişşi Yuxma: "Diplom nömrə 25. Çuvaş xalqının dirçəlməsi naminə böyük fədakar fəaliyyətinə görə və çuvaş xalqının da aid olduğu türk xalqlarının milli oyanışı və dirçəlişi işində görkəmli xidmətlərinə görə, onların dostluğunun, qardaşlığının, mehriban qonşuluğunun və həmrəyliyinin genişlənməsinə və möhkəmlənməsinə çox böyük töhfəsinə görə,

türk dünyası xalqlarının elminin, mədəniyyətinin və maarifçilik fəaliyyətinin tərəqqisinə olduqca böyük şəxsi töhfəsinə görə, öz türk köklərimizin dərinəndən öyrənilməsi yoluna sönməz məşəl tutduğuna görə 1999-cu ilin İvan Yakovleviç Yakovlev adına Ümumçuvaşıya Milli Mükafatı Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyevə verilir. Komissiyanın sədri Yuxma, katibi Qavrilova".

Heydər Əliyev: Sağ olun.

Mişşi Yuxma: Hörmətli, bizim hamımızın sevimlisi Heydər Əliyeviç, icazə verin, bu ən yüksək mükafatımızın diplomunu Sizə təqdim edirəm. Döş nişanını, İvan Yakovlevin büstünü, xatirə hədiyyələrini, Çuvaşıyada nəşr olunan qəzetləri, nəvəniz – balaca Heydər üçün hədiyyələri də təqdim edirəm.

Eyni zamanda Ümumçuvaşıya İctimai Mədəniyyət Mərkəzinin vitse-prezidenti xanım Roze Şevlebi çuvaş dilində yazdığı "Uşaqlığımın bağı" kitabını və mənim «İrs» kitabımı da Sizə təqdim edirəm.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun. Mən heç vaxt bu qədər hədiyyə qəbul etməmişəm. Sizdə nə qədər azərbaycanlı yaşayır?

Aqil Əliyev (*Çuvaşıya–Azərbaycan Dostluq Cəmiyyətinin prezidenti*): 1500-dən çox, təxminən iki min.

Heydər Əliyev: Normal yaşayırsınız?

Aqil Əliyev: Bəli, hər şey yaxşıdır.

Aleksandr Nikitin: Onun ofisi bizim ictimai mədəniyyət mərkəzimizdədir. Biz birlikdə işləyirik.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun. Mənə yetirdiyiniz diqqətə görə sizə çox təşəkkür edirəm. İlk öncə bu yüksək mükafata görə. Mənim fəaliyyətimi, mənim xidmətlərimi belə yüksək qiymətləndirdiyinizə görə və bütün digər hədiyyələrinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Ən başlıcası budur ki, siz gəlmisiniz, biz söhbət etmək, keçmişə xatırlamaq, gələcək barəsində düşünmək imkam qazandıq. Bir daha təkrar edirəm, 1986-cı

ildə mən qəlbimin hökmü ilə Çuvaşiyaya gəldikdə məni, təbii olaraq, traktor zavodu da, pambıq-parça kombinatı da, bir çox başqa şeylər də maraqlandırırdı. Biz orada fəalları böyük bir yığıncağını keçirdik. Mən bu yığıncaqda çıxış etdim. Əslində sizin bütün respublikanız oraya toplaşmışdı. Mən küçələri gözdüm – mənim xarakterim belədir. Ola bilsin ki, bu o vaxtlar bir qədər təəccüblü görünürdü. Çünki o vaxtlar Sovetlər İttifaqının rəhbərləri belə hərəkət etmirdilər, belə şeyləri özlərinə rəva bilmirdilər. Amma mənim xarakterim belədir. Mən həmişə, burada da, Moskvada da işləyəndə küçələrdə, mağazalarda, meydanlarda insanlarla birbaşa ünsiyyətdən çox şey öyrənirdim. Başlıcası isə, məni sizdə cəlb edən bu idi ki, Çuvaşiya mənim üçün doğma ölkədir, çuvaşlar mənim üçün doğma xalqdır.

Təkrar edirəm, o vaxtlar bütün bunlar üçün, təəssüflər olsun, imkan yox idi. Sovetlər İttifaqı dağılan kimi biz bu ideologiyadan xilas olduq, bir baxın, xalqınız öz zəngin tarixini, zəngin mədəni dəyərlərini, öz dövlətçiliyini bərpa etmək üçün qısa müddətdə nə qədər işlər görmüşdür. Halbuki o vaxtlar çuvaş dövlətçiliyindən heç danışmaq da mümkün deyildi. Yalnız onu deyirdilər ki, çuvaşlar Oktyabr inqilabından sonra təhsil almışlar və sair. Halbuki türk xalqlarının, o cümlədən də çuvaş xalqının necə qədim, zəngin tarixi, zəngin sivilizasiyası var. Mən şadam ki, sizdə dirçəliş prosesi gedir. Əlbəttə, Azərbaycanda biz çox şeyi qoruyub saxlamışıq, heç nəyi itirməmişik. Amma buna baxmayaraq, indi biz tamamilə başqa şəraitdə, müstəqillik şəraitində yaşayırıq.

M i ş ş i Y u x m a: Heydər Əliyev, biz Qobustanda olduq, Yanardağı gördük. Biz çox ümidvarıq ki, kitablarımız burada Azərbaycan dilində nəşr olunacaqdır. Biz özümüz də Azərbaycan kitablarını tərcümə etmək istəyirik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox yaxşı. Sizə təşəkkür edirəm. Sağ olun. Ən əvvəl çuvaş xalqına, respublikanızın bütün vətən-

daşlarına, rəhbərlərinizə salam çatdırın. Sizdə prezident Fyodorovdur, o, Rusiyada tanınmış adamdır. Axı Ədliyyə naziri olubdur. O özünün ictimai və dövlət fəaliyyəti ilə tanınmışdır. Sizdə kosmonavt da var. Əslinə qalsa, ruslardan və ukraynalılardan başqa, digər xalqlardan kosmonavtlar az idi. Əvəzində, çuvaşlar kosmonavt verə bildilər. Hətta azərbaycanlılar da kosmonavt verə bilmədilər, amma çuvaşlar verdilər. Sizin çoxlu uğurlarımız var. Mən buna şadam. Hesab edirəm ki, indi, respublikanız öz milli xüsusiyyətinə, milli dövlətçiliyinə nail olduqdan sonra sizi qarşıda hələ çox nailiyyətlər gözləyir. Sizə uğurlar arzulayıram, yenə də gəlin.

AZƏRBAYCAN TİBB UNIVERSİTETİNİN 70 İLLİYİNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ YUBİLEY MƏRASİMİNDƏ NİTQ

19 iyun 2000-ci il

Hörmətli xanımlar və cənablar!
Hörmətli professorlar, müəllimlər!
Əziz tələbələr!

Mən sizi və sizin simanızda Tibb Universitetinin bütün müəllim və tələbə kollektivini, ölkəmizin bütün səhiyyə işçilərini Azərbaycan Tibb Universitetinin 70 illik yubileyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və universitetə yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Azərbaycan Tibb Universitetinin, Tibb İnstitutunun – vaxtilə ona hətta "medinstitut" deyirdilər, demək, onun üç adı xatirimizdədir – böyük tarixi vardır. O öz əsasını 1919-cu ildə yaranmış Bakı Dövlət Universitetindən götürmüşdür. Yəni hazırlanmış həkim, müəllim kadrlarımın, müəyyən qismi tibb sahəsində olan alimlərin gücü, onların imkanları ilə nəhayət, 1930-cu ildə Azərbaycanda Tibb İnstitutu yarandı. 1990-cı ildə isə bu Tibb institutuna universitet adı, statusu verdilər.

Bu, böyük tarixdir. Tibb universiteti ötən 70 il ərzində çox böyük, şərəfli yol keçibdir, Azərbaycan xalqına, respublikasına, millətimizə əvəzsiz xidmətlər göstəribdir.

XX əsrdə həyatın bütün sahələri – təhsil, elm güclü inkişaf etməyə başlayıbdır. Bu, Azərbaycana da aiddir. Xüsusən, 1918-ci ildən etibarən Azərbaycanda da milli elmin, təhsilin, bütün sahələrdə milli kadrların yaranması prosesi başlayıb-

dır. Doğrudur, bu o qədər də asan keçməyibdir. Çünki hansısa bir sahədə kadrlar, mütəxəssislər yetişdirmək üçün gerek onları hazırlayan, bilik nöqtəyi-nəzərindən onlardan yüksək səviyyədə duran kadrlar, müəllimlər, insanlar olsun. Ancaq Azərbaycanda onlar az olub. Az olmalarına baxmayaraq, çox işlər görüblər.

1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetində tibb fakültəsi yarananda orada təxminən 20, yaxud 30 nəfər müdavim var idi. Xatirimdədir, 1930-cu ilə qədər orada 1500-ə qədər həkim, səhiyyə işçisi hazırlanmışdı. Ancaq 1930-cu ildə Azərbaycan xalqı, respublikası özünün xüsusi ali tibb müəssisəsini yaratmaq imkanı əldə etdi və bunu da yaratdı.

Bunlar hamısı keçmişdə qahbdir. Ancaq bunlar bizim tariximizin çox parlaq səhifələridir. Qeyd etdiyim kimi, 70 il ərzində bu universitet xalqımıza əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

XX əsr hər bir sahədə böyük inqilablar əsridir. "İnqilab" deyəndə təkcə siyasi inqilab nəzərdə tutulmur, elmdə, texnikada, təhsildə, mədəniyyətdə, hər bir sahədə inqilab deməkdir. Siyasi inqilab bir hakimiyyəti, yaxud bir siyasi sistemi devirir, başqasını yaradır. Bu, məhdud anlayışdır. Ancaq geniş mənada inqilab eyni zamanda təkamül xarakteri daşıyır.

Bax, bu inqilabın, prosesin içərisində Azərbaycan xalqı da öz yerini tapıbdir. Azərbaycan xalqının əsrin əvvəlindəki gününü xatırlayın. İndi biz XX əsrin son ilini yaşayırıq. Tarixi nöqtəyi-nəzərdən 100 il böyük bir zaman deyildir. Təqvim üzrə bəşəriyyətin 2000 illik tarixi var. Amma bu 2000 il sadəcə, müəyyən bir nöqtədən götürülür. Lakin bəşəriyyətin, insanın, Yer kürəsində yaşayan insanların on min illərlə tarixi vardır. Ona görə də tarixi baxımdan 100 il böyük bir zaman deyildir. Amma 100 il müddətində dünyada o qədər dəyişikliklər olubdur ki, bunlar ondan öncəki bütün 1900 il ərzində əldə edilən nailiyyətlərdən qat-qat üstündür.

Bilirsiniz ki, Yer kürəsində çox insanlar yaşayır. Kimlərsə bu sıçrayışın, yaxud da inkişafın ön cərgəsində, kimlərsə onların arxasınca gedibdir – mən xalqları, millətləri deyirəm. – kimlərsə də hələ çox geri qalıbdır. Bu gün biz iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, Azərbaycan xalqı geri qalmayıbdır. Azərbaycan xalqı irəlidə gedən xalqların arxasınca gedərək, bəşəriyyətin əldə etdiyi elmi, texniki nailiyyətlərdən istifadə etməyə çalışıbdir, bunun üçün də birinci növbədə öz milli təhsilini yaradıbdır. Bu, XX əsrdə bizim əldə etdiyimiz ən böyük nailiyyətdir. Çünki əgər xalqımız təhsillənməsəydi, savadlanmasaydı, nəhayət, Azərbaycanın özünün milli ali təhsil müəssisələri – institutları, universitetləri yaranmasaydı, indi biz müstəqil dövlət olaraq bu cür böyük imkanlara malik ola bilməzdik.

Ali təhsil və onunla bağlı olaraq elm, mədəniyyət vəhdət təşkil edir. Azərbaycan xalqı XX əsrdə bu istiqamətlərdə çox irəliyə gedib, çoxlu nailiyyətlər əldə edibdir. İndi biz müstəqil dövlət olaraq, heç bir şeydən çətinlik çəkmirik. Yəni dövlət quruculuğunda, iqtisadiyyatda və başqa sahələrdə bizim çox çətinliklərimiz, problemlərimiz vardır. Amma insan amili. insanın biliyi nöqteyi-nəzərindən bizim çətinliyimiz yoxdur.

Bizim hər sahədə yüksək səviyyəli kadrlarımız var, hətta bəlkə də həddindən çoxdur. Təbiidir ki, onların hamısının səviyyəsi bir deyildir. Bu da təbii bir haldır, çünki mənə elə gəlir, hamının bir səviyyədə olması mümkün deyildir. Təkcə adına görə yox, həm böyük, həm orta, həm də kiçik alim vardır. Alim olmaq üçün birincisi, gərək fitri istedadla malik olasan. İkincisi, gərək fitri istedadından istifadə edib, seçdiyin sənəti sevəsən və həmin elm sahəsini mənimsəmək üçün fədakarlıq göstərəsən. Üçüncüsü, gərək sən öz üzərində daim işləyəsən və bunların nəticəsində də böyük alim, müəllim ola bilərsən.

Bütün bunlar isə hər bir şəxsə mənsub olmur. Ona görə də xalqın içərisindən çox görkəmli şəxsiyyətlər – alimlər, müəllimlər çıxır, qalan bütün hissəni təhsilləndirir, insanlara elm öyrədir, onların inkişaf etməsinə səbəb olur.

Azərbaycan üçün təhsil və elm sahələri içərisində ən əhəmiyyətli sahə tibb, səhiyyə sahəsidir. Mən bununla onu demək istəmirəm ki, digər sahələr vacib deyildir. Bunu niyə vurğulayıram? Çünki Yer kürəsinin zənginliyi birincisi, onun təbiəti, faunası və florasıdır, ikincisi isə, başqa planetlərdən fərqli olaraq Yer kürəsində yaşayan insanlardır. İnsanlar yaşayır, həyat sürür, yaşamaq, yaxud başqa məqsədlərə nail olmaq üçün zəhmət çəkir. Məhz bu insanlar əsrlər, minilliklər boyu cəmiyyəti inkişaf etdiriblər. İnsanların fədakarlığı nəticəsində cəmiyyət böyük elmi tərəqqiyə nail olubdur. İndi, bizim əsrdə elmi-texniki tərəqqi o qədər yüksək səviyyəyə çatıb ki, təsəvvür etmək mümkün deyildir ki, bundan sonra nə olacaqdır. Amma olacaqdır. İnsanın zehni, beyni, bacarığı bizim təsəvvür etdiyimizdən də qat-qat çox güclüdür. Ona görə biz də, gələcək nəsillər də daha yeni, böyük hadisələrin şahidi olacağıq.

Yer kürəsindəki insanların hərəsi öz fəaliyyətini bir sahədə göstərir. Hər bir sahə lazımdır. Amma özünü həkim sənətinə, insanların sağlamlığına, səhhətinə həsr edənlər ən qiymətli insanlardır. Çünki hər bir sahədə işləyən insan canlı bir orqanizmdir. Bu canlı orqanizm nə qədər sağlam olsa, öz sahəsində o qədər də yeni ixtiralar edəcək, nailiyyətlər qazanacaq və cəmiyyəti irəli aparacaqdır. Demək, insan sağlamlığı ən əsas amillərdən biridir. Ona görə də mən belə hesab edirəm ki, həkimlik sənəti, yəni insanın sağlamlığının qorunması və müxtəlif xəstəliklərdən xilas edilməsi, onun daha da çox yaşaması üçün çalışan sahə tibb, səhiyyə sahəsidir. Mən bunu heç bir kitabdan oxumamışam və heç kimin fikrini demirəm. Bu mənim şəxsi fikrimdir, amma o həqiqətdir. Çünki həkim, tibb işçisi – lap kiçikdən başlayaraq yuxarıyaqədək –

öz həyatını, biliyini, bacarığını insanların sağlamlığına sərf edir. Dünyada ən sağlam adam da həkimə möhtacdır. Ona görə ki, onu həm xəstəlikdən müalicə etsin, həm də sağlamlığının səviyyəsini müəyyənləşdirsin. Təsadüfi deyildir ki, səhiyyə sahəsində ən əsas istiqamətlərdən biri insanların vaxtaşırı profilaktikadan keçirilməsidir. Doğrudur, bu çox böyük proqramdır.

Xatırlayıram ki, mən 1983–1984-cü illərdə Moskvada işləyərkən, Siyasi Büronun üzvü, Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olarkən səhiyyə sahəsinə də rəhbərlik edirdim. Onda biz Sovetlər İttifaqı əhalisinin ildə bir dəfə mütləq profilaktikadan keçməsi proqramını irəli sürdük. Bu çox ağıllı və dəyərli bir fikir idi. Biz onun üzərində işləməyə başladığımız müəyyən işlər də gördük. Bu o qədər ağır, çətin işdir ki, o vaxt onu təmin etmək, demək olar ki, mümkün deyildi. Bu indi də mümkün deyil. Amma vaxt gələcək, bu mümkün olacaqdır. Çünki cəmiyyət inkişaf etdikcə, səhiyyənin imkanları artdıqca, təbiidir ki, buna da nail olmaq mümkündür. Ancaq mən onu demək istəyirəm ki, hətta hər bir sağlam insanın sağlamlığının səviyyəsini vaxtaşırı yoxlamaq zərurəti onu yenə də həkimin yanına, səhiyyə müəssisəsinə – poliklinikaya, ambulatoriyaya, xəstəxanaya aparır.

Mən bunların hamısını deyərək, öz ixtisasınızın, sənətinizin, peşənin və fəalliyət göstərdiyiniz sahənin insan cəmiyyəti üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu sizə çatdırmaq istəyirəm. Güman edirəm, bunları bilirsiniz, ancaq yəqin ki, onları məndən eşitmək sizin üçün xoş olardı.

Azərbaycanda tibbi ali təhsilin yaranması və inkişaf etməsi tarixi bir hadisədir. Biz onu yüksək qiymətləndirməliyik. Təsəvvür edin, 70 il ərzində Tibb Universiteti 50 mindən artıq həkim hazırlayıbdır. Başqa ölkələrlə müqayisə etsək, bəlkə də bizdə insanların sayına nisbətə həkimlərin sayı müəyyən

qədər daha çoxdur. Bunun eybi yoxdur, yaxşı olar ki, çox olsun, amma az olmasın.

50 min həkimin hər biri nə qədər insana şəfa veribdir, onların sağlamlığının təmin olunmasına yardım göstərilibdir, onları müxtəlif xəstəliklərdən, çox vaxt ölümdən xilas edibdir. Bu nə qədər böyük, şərəfli vəzifədir!

Mən yenə də deyirəm ki, Tibb Universiteti Azərbaycanın başqa ali təhsil müəssisələri ilə müqayisədə xüsusi yer tutur. Mən başqa ali təhsil müəssisələrinin – universitetin, institutun fəaliyyətini, yaxud cəmiyyət üçün əhəmiyyətini bununla azaltmaq istəmirəm.

Azərbaycanda tibbi ali təhsil Tibb Universitetində cəmlənibdir. Ötən 70 ildə burada çox iş görülübdür, tibb sahəsində böyük alimlər hazırlanıbdır. Ən əsası odur ki, bizim universitetimiz təşkil olunaraq, həm özü üçün yüksək səviyyəli müəllim, professor kadrları, həm də səhiyyə üçün ali təhsilli çoxlu kadr hazırlayıbdır. Biz bunları çox yüksək qiymətləndirməliyik. Azərbaycan prezidenti kimi, mən bunu xüsusi qeyd etmək istəyirəm.

Bizə qonşu, bənzər ölkələr vardır. Bəzən düşünürdük ki, onlardan hansıarsa bizdən irəlidədir. Ancaq Azərbaycanda Tibb Universiteti yarananda onların heç birində belə universitet yox idi. Doğrudur, bunu da qeyd etmək lazımdır ki, respublikamıza bənzər bəzi ölkələrdə bizdən xeyli sonra yaranmış səhiyyənin səviyyəsi daha da yüksəkdir. Birincisi, onlar dünya texnikasının və texnologiyasının imkanlarına daha tez qoşulublar, bunlardan istifadə edirlər, beləliklə də, daha tez inkişaf ediblər. Yəni həmin ölkələrdə səhiyyə gec yaranıb, amma bizdən irəli gedibdir. Bunu da etiraf etmək lazımdır. Lakin eyni zamanda, Azərbaycan Tibb Universiteti bu ölkələrdəki tibb universitetlərindən daha əvvəl yaranıb. Bu onu göstərir ki, Azərbaycanda cəmiyyət, dövlət, hökumət bu sahənin vacib olduğunu dərk edibdir və onun yaranması

üçün lazımı tədbirlər görübdür. Ancaq qüsurlumuz ondan ibarətdir ki, son illərin müxtəlif problemləri ilə əlaqədar bizim səhiyyəmizdə cərrahiyyə əməliyyatları, yaxud insanları müxtəlif ağır xəstəliklərdən müalicə etmək üçün imkanlarımız başqalarına nisbətən aşağı səviyyədədir.

Mən inanıram ki, bu boşluq da aradan qaldırılacaqdır. Mən inanıram ki, mütəxəssislərimiz, alimlərimiz, səhiyyə işçilərimiz, müxtəlif sahələrdə çalışan yüksək səviyyəli həkimlərimiz, təbiidir ki, bizim köməyimizlə və özünüzdün fədakarlığınızla gəlib həmin səviyyəyə çatacaqlar. Bu lazımdır.

Bəzi xəstəlikləri müalicə etdirmək üçün indi Azərbaycandan bir çoxları müxtəlif xarici ölkələrə gedirlər. Doğrudur, bu təkcə bizə aid deyildir. Məsələn, qonşu Türkiyədə yüksək səviyyəli tibb universitetləri var, orada hər bir cərrahiyyə əməliyyatını, yaxud başqa əməliyyatları yüksək səviyyədə keçirirlər. Ancaq Türkiyədə də bəzi insanlar bu əməliyyatları aparmaq üçün, hətta geniş bir müayinədən keçmək üçün Amerikaya, Almaniyaya və yaxud başqa ölkələrə gedirlər. Bu da təbiidir.

Ancaq bəzi vətəndaşlarımız müxtəlif xəstəliklərdən xilas olmaq üçün başqa ölkələrə getmək məcburiyyəti qarşısında qalırlar. Kimin imkanı yoxdursa, bunu edə bilmir. Bu bizim çatışmazlığımız, boşluğumuzdur. Biz bu boşluğu doldurmalıyıq. Bunu doldurmaq üçün də iki əsas vasitə vardır. Bunlardan birincisi, maddi-texniki baza yaratmaqdır. Təbiidir ki, bu daha çox özümüzdən asılıdır. İkincisi isə, müxtəlif sahələrdə çalışan tibb mütəxəssislərimiz gerek öz fəaliyyətlərini indi gördükləri işlərlə məhdudlaşdırmasınlar, dünyanın elmi nailiyyətlərinin hamısı ilə yaxşı tanış olsunlar. Belə olduqda, biz hər bir mütəxəssisin imkanını ölkəmizin imkanları ilə birləşdirərək Azərbaycan səhiyyəsinin səviyyəsini daha da yüksəklərə qaldıra bilərik.

Mən Tibb Universitetinin 50-ci ildönümü münasibətilə keçirilən mərasimdə də sizinlə bir yerdə idim. İndi Tibb Univer-

sitetinin 70 illik yubileyi qeyd olunur. Ancaq təkcə yubileyə yox, 70 illik tarixə müəyyən qədər nəzər salsaq, mən 30 ildən artıqdır ki, sizinlə bir yerdəyəm və Azərbaycanın rəhbəri kimi, keçmişdə də, indi də Tibb Universitetinə öz qaygımı, diqqətimi həmişə göstərmişəm.

Biz Tibb Universitetinin 50 illiyini təntənə ilə qeyd etdik. O vaxt mənim heç ağıma gəlməzdi ki, 20 ildən sonra universitetin yubileyinin keçirilməsində yenə də iştirak edəcəyəm. Çünki gələcəkdə nə olacağını insan heç vaxt bilmir. Mən isə heç vaxt heç bir şeyi planlaşdırmamışam. Əgər nəzərə alsaq ki, ondan sonra başıma çoxlu bəlalər gəlibdir, ona görə də sizinlə yenidən görüşmək və Tibb Universitetinin 70 illik yubileyində sizinlə birlikdə olmaq mənim üçün böyük xoşbəxtlikdir.

Biz 50 illik yubileyi keçirəndə də Tibb İnstitutunun müəllimlərinin, professorlarının böyük bir hissəsini o vaxtkı imkanlara görə təltif etdik. İndi 70 illik yubileyinizdə də mən sizə məlum olan fərmanları vermişəm, böyük bir dəstəni dövlət mükafatları ilə təltif etmişəm və sizə təbrik məktubu göndərmişəm. Yəqin düşünürdünüz ki, sizə təbrik məktubu göndərmişəm və bununla da öz münasibətimi bildirmişəm. Bu təbrik məktubu iki gün bundan öncə mətbuatda dərc olunubdur. Bilmirəm, siz məni dəvət edirdiniz, yaxud etmirdiniz, amma sonra mən düşündüm ki, işimin nə qədər çox olmasına baxmayaraq – həqiqətən, bugünkü iş proqramım çox gərgindir, amma hansı gün gərgin deyil, onu bilmirəm. Sabah səhər də mən Moskvaya gedirəm və ona görə də bu gün əvvəlki günlərə nisbətən çox işlər görmək lazımdır – mən qərar qəbul etdim ki, gəlib sizinlə görüşüm, məktubda göstərdiyim fikirlərdən əlavə, bəzi fikirlərimi də sizə çatdırım.

50 illik yubileyi keçirəndə, o zaman orada bizim bir çox hörmətli professorlarımız, alimlərimiz iştirak edirdilər. Ancaq onların bir qismi bu 20 il ərzində həyatlarını dəyişibdir. Mən çox məmnunam ki, uzun illər, on illərlə Tibb İnstitutunda,

Universitetində fəaliyyət göstərən adamlar bu gün yenə də burada işləyirlər və universitetin çox hörmətli, qocaman alimləridir, müəllimləridirlər. Mən öz fərmanlarımla onların bir qismini təltif etmişəm.

Nazir İnsanov, rektor Əmiraslanov tibb təhsilinin yaranmasında əməyi olan və Tibb İnstitutuna rəhbərlik etmiş bəzi böyük şəxsiyyətləri burada xatırladılar. Bəli, onlar hamısı böyük hörmətə layiqdirlər. Amma bu siyahını daha da genişləndirmək olar. Çünki xatirimdədir, 1920-ci illərdən başlayaraq, 1930-cu, 1940-cı, 1950-ci, 1960-cı illərdə, 1970-ci illərdə də tibb sahəsində həqiqətən çox görkəmli alimlərimiz olubdur. Onların əksəriyyəti Tibb İnstitutunda işləyiblər.

Əgər 1940-cı, 1950-ci, 1960-cı, 1970-ci illəri xatırlasaq, Tibb İnstitutunun alimləri, müəllimləri o illər bizim Azərbaycan ziyalılarının böyük və hörmətli bir hissəsini təşkil edirdilər. Təbiidir ki, hər bir sahədə bizim ziyahılarımız, professorlarımız var. Onlar hər sahədə hörmətliyədirlər. Ancaq tibb sahəsində olan alimlər, professorlar daha da çox tanınıblar. Yəqin ki, onlar, birincisi, özlərinin şəxsi çəkirlərinə görə, ikincisi isə insanları müalicə etdiklərinə görə tanınırdılar. Çünki riyaziyyatçı da, bioloq da, neftçi də, kimyaçı da, tarixçi də, ədəbiyyatçı da – hamı, nəhayət, həkimin yanına gəlir. Ona görə də tibb alimləri həmişə çox böyük hörmətə malik idilər və çox tanınırdılar. Mən bu gün onların hamısının xatirəsini böyük minnətdarlıqla yad edirəm. Biz onları heç vaxt unutmamalıyıq.

Mən Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman Tibb İnstitutuna uzun illər – 11 il Zəhra xanım Quliyeva rəhbərlik edibdir. Hesab edirəm ki, o bu instituta əvvəlki rektorların hamısından çox rəhbərlik edibdir. Ona görə də hesab edirəm ki, bu gün onun adını çəkmək çox lazımdır. O, vaxtilə universitetə rəhbərlik edib, bu gün də universitetin kollektivinin üzvüdür. Hətta böyük fəaliyyətinə görə biz onu Azərbaycanın Qadın

Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri təyin etmişik və qadın hərəkətini daha da genişləndirmək istəyirik.

Səhiyyənin bir xüsusiyyəti də odur ki, burada çoxlu qadınlar çalışır. Doğrudur, mən bir az təəccüb edirəm ki, bu salonda kişilər qadınlardan çoxdur. Yəqin ki, rektor burada qadınlara müəyyən qədər ayrı-seçkiliklə yanaşır. Çünki səhiyyədə və ümumiyyətlə, tibb elmində, təhsilində qadınların sayı kişilərdən çoxdur. Gərək ki, səhiyyədə çalışanların 60 faizdən çoxu qadınlardır. Mənə elə gəlir ki, bu da təsadüfi deyil. Çünki qadın daha zərif məxluqdur və o, xəstəyə daha çox mehribanlıq göstərə bilər.

Bilirsiniz, həkimlik elə bir sənətdir ki, bəzən həkim biliyindən, dərmanından, müəyyən aparatlarından daha çox, öz münasibəti, mehribanlığı, istiqanlılığı, diqqəti ilə xəstəni daha tez müalicə edir. Bu isə qadınlarda kişilərdən daha çoxdur. Buna görə də mən tibb sahəsində, o cümlədən Tibb Universitetində fəaliyyət göstərən qadınların hamısını xüsusi salamlayıram və onları xüsusi təbrik edirəm.

Bu gün siz gözəl bir salona toplaşmışınız. Bir neçə vaxt bundan öncə biz bu yeni korpusun açılışında birlikdə iştirak etdik. Mən yenə də keçmişi xatırlayıram. 1960-cı illərə qədər Azərbaycan Tibb İnstitutu rəhbərliyinin oturduğu əsas yer Kərkərov küçəsindəki ikimərtəbəli bina idi. Yaşlı adamlar yəqin ki, bunu xatırlayırlar. Mən həmin binada olmuşam. İkimərtəbəli həmin balaca binada rektor, prorektor, bəzi işçilər otururdu və belə xüsusi korpuslar yox idi. Birinci, ikinci korpuslar 1960-cı illərin əvvəllərində yaranmağa başladı. Biz xüsusən 1970-ci illərdə Tibb İnstitutunun, Universitetinin maddi-texniki bazasının inkişaf etdirilməsi, yaranması, genişləndirilməsi üçün böyük bir proqram yaratdıq. Həmin bu yeni korpus da, salon da o proqramda öz əksini tapmışdı.

Xatirimdədir, bu binanın layihəsini bizim ən hörmətli memarımız Mikayıl Hüseynov tərtib etmişdi. Bilirsiniz ki, o,

Azərbaycanda bir nömrəli memardır, respublikamızın ən gözəl memarlıq abidələrini yaradandır. Elə bu salon da onun layihəsi əsasında tikilibdir. O bu layihənin müəllifidir.

Mən xatırlayıram – Azərbaycan Tibb İnstitutu, Universiteti maddi-texniki təminat nöqtəyi-nəzərindən haradan haraya gəlibdir. Bunlar çox lazımdır. Çünki həm müəllimlər, həm də tələbələr üçün lazımi şərait yaradılmalıdır və bu şərait də yaradılıbdir. Ancaq məsələnin ikinci tərəfi də var. Bəzən görürsən, vəsait də ayırırsan, layihə də, başqa şeylər də var. Ancaq bunu vaxtında təmin edənlər az olur, yaxud bu işə fikir vermirlər. Mən çox məmnunam ki, indi, bizim həyatımızın keçid dövründə həmin layihələr həyata keçirilir.

1970-ci illərdə biz nə qədər yaşayış evləri, inzibati binalar tikdirdik. İndi Bakıda, təkcə Bakıda yox, Azərbaycanın hər yerində belə binalar vardır. Mən bəzən düşünürəm – əgər biz o vaxt bunları yüksək sürətlə yaratmasaydıq, indi müstəqil Azərbaycan hansı vəziyyətdə olardı? O vaxt biz çox şeylər yaratdıq, amma bir hissəsi də yarımçıq qaldı. O cümlədən, burada da bir çox binalar yarımçıq qalmışdı. Yenə də deyirəm, həyatımızın iqtisadi cəhətdən çətin bir dövründə həm Səhiyyə Nazirliyi, həm də rektorluq tərəfindən bu layihələrin həyata keçirilməsinə böyük diqqət göstərilməsi yüksək qiymətə layiqdir. Mən bunu xüsusi qeyd edirəm.

Əziz dostlar, yenə də deyirəm, əvvəlcə mən bu gün buraya gəlmək fikrində deyildim. Amma sonra düşündüm və hesab etdim ki, mütləq gəlib sizinlə görüşməliyəm. Gəlməyimə də çox şadam – həm sizi, həm bu yeni salonu gördüm, həm də keçmişimizi birlikdə xatırladıq. Keçmiş heç vaxt unutmaq olmaz, keçmişə qara yaxmaq olmaz. Keçmişə qiymətləndirmək lazımdır. Həyatımızın hər mərhələsində çox parlaq səhifələr də, eyni zamanda qara səhifələr də var. Elə Tibb İnstitutunun bu 70 illik tarixində hər şey gözəl deyil.

Yenə də tarixə qayıtmaq istəyirəm. Məsələn, 1930-cu, 1940-cı, 1960-cı, 1970-ci illərdə Tibb İnstitutu, onun müəllimləri çox yüksək hörmətə malik idi. Ancaq təəssüflər olsun ki, sonra, 1980-ci illərdə və 1990-cı illərin əvvəllərində bu institutda xoşagəlməyən çoxlu çirkin işlər də olmuşdur. Bu bayram günündə mən bunları demək istəmirdim. Amma bunu deməsəm, insanlar özləri üçün nəticə çıxarmazlar. O dövrdə burada rüşvətxorluq çiçəklənmiş və yüksəklərə qalxmışdı. Hətta o vaxt Moskvada yaşayırdım, mənə xəbərlər gəlirdi ki, Azərbaycan Tibb İnstitutunda olan rüşvətxorluq heç yerdə yoxdur. Bu da var, bu da həqiqətdir.

Ümumiyyətlə, bizim ali məktəblərdə, institutlarda həm çox gözəl işlər, həm əyintilər, rüşvətxorluq, həm də mənəvi çatışmazlıqlar olubdur. Bilirsiniz ki, biz bunlarla mübarizə aparırdıq. Xüsusən, 1970-ci illərdə, mən Azərbaycana rəhbərlik etdiyim zaman həyatımın böyük bir hissəsini Azərbaycanda mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanmasına, insan mənəviyyətinin paklığına, təmizliyinə həsr etmişdim. Çünki mənəviyyət insana xas olan xüsusiyyətlərin hamısından yüksəkdir. Nə qədər böyük alim olursansa-ol, nə qədər böyük mütəxəssis olursansa-ol, nə qədər böyük dövlət xadimi olursansa-ol, əgər mənəviyyətcə şikəstsənsə, sənəin heç bir qiymətin yoxdur.

Mənəviyyət ən yüksək insani keyfiyyətdir. İnsanlar mənəviyyəti əsrlər boyu qoruyub saxlayıblar. Bu heç də o demək deyil ki, keçmiş zamanlarda hamı yüksək mənəviyyətə malik olub, amma mənəviyyətsizlər olmayıbdır. Yox. İnsan cəmiyyəti belədir ki, mənəviyyətli ilə mənəviyyətsiz arasında daim mübarizə gedir. Çünki mənəviyyətsizlik cəmiyyətə zərbələr vurur, insanları pozur. Amma mənəviyyət insanları yüksəldir. Mənəviyyətli çalışır ki, mənəviyyətsizlik olmasın. Ancaq bu çətindir, ağırdır. Eyni zamanda, hər bir şəxs düşünməli, dərk etməlidir ki, onun üçün bu dünya daimi deyil. Bu dünya heç kim üçün daimi deyildir. Hamı bu dünyaya gəlir, hamı bu

dünyadan gedir. Biri çox yeyir, biri az yeyir. Birinin var-dövləti çox olur, o birininki az olur. Amma hamının yeri oradadır və orada da hamı bərabərdir. O dünyada hamı bərabərdir.

Ona görə də bu dünyada yaşayan insanlar birinci növbədə yüksək mənəviyyata malik olmalıdırlar və bunu qorumalıdırlar. Çünki həyatda belə amillər var ki, bəzən insanları özlərinin xəbəri olmadan da düz yoldan çəkirlər. Ona görə də onlar özlərini qorumalıdırlar.

Həkim yüksək mənəviyyata malik olmalıdır. Təsadüfi deyil ki, heç bir sahədə "Hippokrat andı" kimi and yoxdur. Hansı bir mütəxəssis, mühəndis ali təhsilini qurtarandan sonra and içir ki, "Mən yaxşı mühəndis olacağam". Hansı bir aqronom and içir ki, "Mən yaxşı aqronom olacağam". Ancaq həkim and içir. And içir ki, "Mən bu şərəfli peşəmə sədaqətlə xidmət edəcəyəm".

Mən bunu keçmişdə də demişəm, bu gün də deyirəm. Bu mənim həyatımın kreditsudur: mənəviyyat insanı yüksəldir, mənəviyyatsızlıq alçaldır. Təəssüflər olsun ki, bizim Tibb Universitetinin tarixinin müəyyən mərhələlərində belə hallar olubdur. Xüsusən, 1980-ci illərin ikinci yarısında bu, dəhşətli vəziyyətə gəlib çıxıbdir.

İndi yaxşı korpuslarınız, binalarınız var, bundan sonra da yaxşıları olacaqdır. Bunlar hamısı olacaqdır. Amma yüksək mənəviyyatı təmin etmək ancaq sizdən, hər bir kəsdən asıhdır. Eyni zamanda hər bir kollektiv rəhbərindən asılıdır. İstər kiçik və istər böyük kollektivin rəhbəri gərək nümunə olsun. O, gərək mənəviyyat, paklıq, düzlük nümunəsi olsun. Əgər bu belə olmasa, o öz tabeliyində olan insanlardan mənəviyyat tələb edə bilməz – onun buna sadəcə, mənəvi haqqı olmayacaqdır. İnsan üçün dünyada mənəvi haqqı daimi saxlamaq böyük bir şeydir. Əgər sən mənəvi haqqın varsa, sən başqasına deyə bilərsən ki, yolundan çıxmısan. Əgər sən

mənəvi haqqın varsa, sən tabeliyində olan adama deyərsən ki, düz yolla get, ayrılık, rüşvətxorluq etmə, dövlətin malını dağıtma, əxlaqsızlıq etmə. Bunun üçün mənəvi haqq olmalıdır.

Mən arzu edirəm ki, siz, bütün səhiyyə işçiləri birincisi, yüksək mənəviyyata malik olasınız, ikincisi də, hər bir kollektiv rəhbərinin, hər bir insanın alını açıq, mənəvi hüququ olsun.

Əziz dostlar!

Mənim sizə deyəcəyim sözlər bu qədər. Mən sizi bir daha ürəkdən təbrik edirəm. Sizin hamınıza cansağlığı arzu edirəm. Hamınıza hər yerdə işlərinizdə uğurlar, ailənizə səadət arzulayıram. Sağ olun.

**LÜKSEMBURQUN BÖYÜK HERSOQU
ƏLAHƏZRƏT
JAN DÖ LÜKSEMBURQA**

Əlahəzrət!

Lüksemburq Hersoqluğunun milli bayramı–Böyük Hersoqun təvəllüdü günü münasibətilə Sizə, hersoq ailəsinin bütün üzvlərinə və dost Lüksemburq xalqına səmimi salamlarımı və təbriklərimi yetirir, Sizə cansağlığı və səadət, ölkənizə əmin-amanlıq və daimi tərəqqi arzulayıram.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Lüksemburq arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeyi naminə inkişaf edib genişlənəcəkdir.

Hörmət və ehtiramla,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**LÜKSEMBURQ HERSOQLUĞUNUN BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAN-KLOD YUNKERƏ**

Zati-aliləri!

Lüksemburq Hersoqluğunun milli bayramı—Böyük Hersoqun təvəllüdü günü münasibətilə Sizi və dost Lüksemburq xalqını ürəkdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və səadət, ölkənizə daimi tərəqqi və firavanlıq arzulayıram.

Ümidvaram ki, qarşılıqlı səylərlə Azərbaycan Respublikası ilə Lüksemburq Hersoqluğu arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri getdikcə genişlənərək xalqlarımızın rifahının yüksəlməsinə, ölkələrimizin tərəqqisinə xidmət edəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**MOZAMBİK RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB COAHİM ALBERTO ÇİSSANOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Mozambik Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Mozambik xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və səadət, ölkənizə sülh, tərəqqi və firavanlıq arzulayıram.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Mozambik Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri xalqlarımızın rifahının yüksəlməsi naminə getdikcə inkişaf edib genişlənəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR BİRLİYİNİN ÜZVÜ
OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ
NÖVBƏTİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ İŞTİRAK ETMƏK
ÜÇÜN MOSKVAYA YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL
BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN
SUALLARINA CAVAB**

20 iyun 2000-ci il

S u a l: Cənab Prezident, sammitdə hansı məsələlər müzakirə ediləcək və bu səfər zamanı ikitərəfli görüşləriniz nəzərdə tutulubmu?

C a v a b: Bu sammitdə müzakirə olunacaq məsələlər artıq məlumdur. Bunlar bir neçə məsələdən ibarətdir. Azad ticarət zonası yaratmaq məsələsi sammitin gündəliyində çoxdan durur. Biz onu qəbul etmişik, amma bəzi ölkələr qəbul etməyiblər. Bu məsələyə xüsusən Rusiyanın müxtəlif etirazları var idi. Ola bilər ki, bunlar aradan götürülsün. İndi əsas məsələ budur. Gündəlikdə beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə və digər məsələlər də vardır. Hər halda, bu məsələlər müzakirə olunduqdan sonra siz onları biləcəksiniz.

Eyni zamanda, ikitərəfli görüşlər də nəzərdə tutulubdur. Mən bu gün Ermənistan prezidenti Robert Köçəryanla, sonra Rusiya prezidenti Vladimir Putinlə görüşəcəyəm. Rusiya prezidenti Vladimir Putin, Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında üçtərəfli görüş də ola bilər. Daha sonra dördtərəfli – Rusiyanın, Gürcüstanın, Azərbaycanın və Ermənistanın prezidentləri arasında Qafqaz məsələləri ilə əlaqədar görüş keçirilə bilər. Əsas məsələlər bundan ibarətdir.

S u a l: Cənab Prezident, viza rejiminin tətbiq olunması güman edilir. Bu məsələyə yenidən baxılması barədə Rusiya Xarici İşlər Nazirliyinin bəyanatı yayılıbdır. Viza rejiminin tətbiq olunması haqqında məsələ sammitdə müzakirə ediləcəkmi?

C a v a b: Bu məsələ sammitdə müzakirə olunmayacaqdır. Əgər Rusiya belə bir təşəbbüs irəli sürürsə, yəqin ki, bu məsələ hər bir ölkə ilə konkret müzakirə ediləcəkdir. Mən hesab etmirəm ki, Rusiya birdən-birə bütün ölkələrə viza rejimi qoysun.

S u a l: Cənab Prezident, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəməri barədə sənədlər Türkiyə Böyük Millət Məclisində hələ indiyədək ratifikasiya edilməyibdir. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Bilirsiniz ki, onların öz daxili işləri, komissiyaları var. Hər bir parlamentin öz qaydası vardır. Hər halda, biz də, gürcülər də bunu tez etdik. Mənim xəbərim var, bu məsələ Türkiyə parlamentinin komissiyalarından keçir. Burada heç bir problem yoxdur, sadəcə, prosedur məsələləri vardır.

S u a l: Hörmətli Prezident, dördtərəfli görüşdə Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktı reallaşa bilərmə?

C a v a b: Bilirsinizmi, mən bir neçə dəfə demişəm – Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktı çox mürəkkəb məsələdir. Biz bu paktın əldə olunması üçün çox işlər görməliyik və addımlar atmalıyıq. Yəqin ki, gördüyümüz bu işlər bizi həmin paktı doğru aparır. Ancaq bu nə vaxt olacaq – məlum deyildir. İndi bu məsələni konkret müzakirə etmək mümkün deyildir.

Başqa sözünüz varmı?

S u a l: Cənab Prezident, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli barədə yeni təkliflər gözləyirsinizmi?

C a v a b: Axı siz niyə belə suallar verirsiniz? Bizim gecəgündüz məşğul olduğumuz məsələ elə Ermənistan–Azərbay-

can münaqişəsinin həlli məsələsidir. Hansı yeni təkliflər gözləyirik? Ola bilər məndə, yaxud başqasında, üçüncüsündə bir təklif olsun. Yəni sualları verəndə bir az düşünün. Çünki, başa düşürsünüz, vaxtı boş keçirməməliyik.

S u a l: Cənab Prezident, viza rejimi tətbiq olunarsa, azad ticarət zonası yaradılmasının əhəmiyyəti qalacaqmı?

C a v a b: Yəqin ki, bunlar bir-biri ilə uzlaşdırılacaqdır. Amma bundan çox qorxmayın. Sağ olun.

* * *

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev iyunun 20-də günortadan sonra Kremlə gəldi. Burada, Kremlin binələrindən birində yerləşən kitabxanada dövlətimizin başçısını Kremlin bərpasına həsr olunmuş kitabla və dövlət başçılarının bu kitabxanada keçirdikləri görüşləri, digər tədbirləri əks etdirən fotosəkillərdən ibarət albomla tanış etdilər. Heydər Əliyev bu nəşrlərə maraqla baxaraq dedi ki, Moskva Kremlə bərpa olunduqdan sonra gözəl görünür.

MOSKVADA, KREMLDƏ AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏ ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYANIN TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ

20 iyun 2000-ci il

Görüşdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması məsələsi barədə ətraflı müzakirə aparan prezidentlər tam sülh əldə edilənədək atəşkəs rejiminin saxlanılmasının zəruriliyini vurğuladılar.

ATƏT-in və onun Minsk qrupu həmsədrələrinin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması

sahəsində fəaliyyətini nəzərdən keçirən dövlət başçıları Minsk qrupu çərçivəsində və birbaşa aparılan danışıqların bundan sonra da davam etdirilməsinin vacib olduğunu bildirdilər.

Prezidentlər Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün hər iki tərəfin milli mənafeələr naminə konstruktiv mövqe tutmasının və qarşılıqlı kompromislərə getməsinin lazım olduğunu bir daha nəzərə çatdırdılar.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV, RUSİYA FEDERASIYASININ
PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN, GÜRCÜSTANIN
PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZE VƏ
ERMƏNİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ROBERT KÖÇƏRYAN ARASINDA GÖRÜŞ***

Moskva, Kreml

20 iyun 2000-ci il

Dövlət başçıları ilə yenidən görüşündən məmnun olduğunu bildirən Rusiya prezidenti Vladimir Putin onları səmimiyyətlə salamladı.

Cənab Putin sülhün, sabitliyin və təhlükəsizliyin bərqərar olmasının vacibliyindən söz açaraq bölgənin problemlərinin tezliklə aradan qaldırılması zəruriliyini, bölgədə mövcud olan münaqişələrin həllində qarşılıqlı səylərin artırılmasının, əlaqələrin və əməkdaşlığın gücləndirilməsinin əhəmiyyətini vurğuladı.

Öz ölkəsinin Cənubi Qafqazda sülhün və əmin-amanlığın bərqərar edilməsində böyük marağı olduğunu görüş iştirakçılarının nəzərinə çatdıran cənab Putin münaqişələrin tezliklə həlli üçün Rusiyanın bütün imkanlardan istifadə edəcəyini söylədi.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev regional problemlərin həllində belə görüşlərin əhəmiyyətini və vacibliyini qeyd etdi. Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın ən ağrılı problemi olan

* Görüşdə Azərbaycan, Rusiya və Ermənistanın Xarici İşlər nazirləri də iştirak edirdilər.

Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində ölkəmizin ərazisinin 20 faizinin işğal olunduğunu, bir milyondan çox soydaşımızın doğma yurd-yuvasından didərgin düşərək hələ də çadır şəhərciklərində dözülməz şəraitdə yaşadığını bir daha görüş iştirakçılarının nəzərinə çatdırdı.

Azərbaycan prezidenti ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərindən biri kimi, Rusiyanın bu münaqişənin sülh yolu ilə həllində səylərinin daha da artırılmasının vacibliyini xüsusi qeyd etdi.

Belə bir tərkibdə görüşün təşkilinə görə minnətdarlığını bildirən Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze Cənubi Qafqazdakı münaqişələrin xüsusiyyətlərinə və onların həlli yollarına toxunaraq Gürcüstan–abxaz münaqişəsini bir dövlət daxilindəki münaqişə kimi səciyyələndirdi.

Münaqişələrin həllində Rusiyanın rolu barədə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin fikri ilə şərik olduğunu bildirən cənab Şevardnadze belə görüşlərin ardıcıl surətdə keçirilməsinin məqsədəuyğunluğunu qeyd etdi.

Ermənistan prezidenti Robert Köçəryan regionda əmin-amanlığın bərqərar edilməsində marağı olan Rusiyanın bu münaqişələrin həlli sahəsində imkanlarının yüksək olduğunu nəzərə çatdırdı.

Görüşün gedişindən və aparılan fikir mübadiləsindən razılıqla söhbət açan Rusiya prezidenti Vladimir Putin regiondakı münaqişələrin həlli sahəsində siyasi səviyyədə görülən işlərlə yanaşı, humanitar və digər sahələrdə əməkdaşlığın da vacib olduğunu vurğuladı.

Cənubi Qafqaz regionundakı münaqişələrin sülh yolu ilə tezliklə aradan qaldırılması, regional təhlükəsizliyin, o cümlədən beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi sahəsində, humanitar və digər sahələrdə qarşılıqlı fəaliyyətin inkişaf perspektivlərindən danışan prezidentlər dörd ölkənin başçılarının belə bir görüşünün əhəmiyyətə

tini və bu formatda müzakirələrin ardıcıl surətdə davam etdirilməsinin zəruriliyini yekdilliklə qeyd etdilər.

Görüşün sonunda Azərbaycan Respublikası, Rusiya Federasiyası, Gürcüstan və Ermənistan respublikaları dövlət başçılarının qəbul etdikləri birgə bəyanat

Azərbaycan Respublikasının, Rusiya Federasiyasının Gürcüstanın və Ermənistan respublikalarının dövlət başçıları Cənubi Qafqazdakı münaqişələrin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələlərinə, regional təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi problemlərinə, o cümlədən beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizədə, habelə humanitar sahədə və digər sahələrdə əməkdaşlığa dair apardıqları fikir mübadiləsini faydalı hesab etmişlər.

Dövlət başçıları ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr yaradılması sahəsində konkret təklifləri nəzərdən keçirməyə hazır olduqlarını bildirmişlər ki, bu da regionda münaqişələrin həllinə kömək göstərməlidir.

Onlar bu çərçivədə görüşlərin davam etdirilməsinə tərəfdar olduqlarını bildirərək, Cənubi Qafqazdakı münaqişələrin aradan qaldırılmasının sürətləndirilməsinə kömək edən Dünya Birliyinin və beynəlxalq təşkilatların təşəbbüslərini bəyənmişlər.

Dövlət başçıları şərtləşmişlər ki, belə görüşlər ildə azı iki dəfə keçiriləcək və bir qayda olaraq, MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasları ilə eyni vaxta düşəcəkdir.

Bu görüşlər zamanı tərəflər rus əlifbasına uyğun olaraq növbə ilə sədrlik edəcəklər.

Görüşlərin hazırlanması, o cümlədən onların gündəliyinin razılaşdırılması və əldə edilmiş razılaşmaların həyata keçirilməsinin monitorinqi dövlətlərin Xarici İşlər nazirliklərinə həvalə olunur.

Moskva şəhəri, 20 iyun 2000-ci il

RUSİYANIN TVS KANALI XƏBƏRLƏR PROQRAMININ REDAKTORU SVETLANA BAKULİNANIN SUALLARINA CAVAB

*Moskva,
Vorobyovi Qori*

21 iyun 2000-ci il

S u a l: Siz MDB ölkələri dövlət başçılarının yüksək səviyyədə bugünkü görüşünün yekunlarını necə qiymətləndirirsiniz? Sizcə, əldə edilmiş razılaşmalarda ən mühüm, ən çox nikbinlik doğuran cəhət nədir?

C a v a b: Mən görüşdən çox məmnunam. Məsələ bundadır ki, hər şey müqayisədə qiymətləndirilir. Biz müntəzəm olaraq ildə bir-iki dəfə yığışırıq. İndiki görüş əvvəkilərdən köklü surətdə fərqlənir. Onunla fərqlənir ki, əvvəla, dövlət başçılarının qapalı iclasmda əsas məsələlər barəsində fikir mübadiləsi aparılması üçün kifayət qədər imkan var idi və gözəl şərait yaradılmışdı. Hərə öz fikrini söyləyirdi. Bu, əvvəllər də olmuşdur və bu gün də oldu. Amma sərbəstlik, demokratiklik indi daha çox hiss edilir.

Gündəlikdəki bütün məsələlər müzakirə və qəbul olundu. Əgər kimsə hansısa məsələdə bitərəf qalırsa, bu tamamilə normal haldır. Hökm deyil ki, hamı bütün məsələlərdə yekdil olsun. Bu normaldır. Əgər hamı razıdırsa, onda imzalayırlar.

Biz digər müstəqil dövlətlərin paytaxtlarında da MDB samitlərinə toplaşmışıq. Amma ən çox Moskvaya toplaşmışıq. Bu da təbiidir, Müstəqil Dövlətlər Birliyi Dövlət Başçıları Şu-

rasının sədri həmişə Rusiya prezidenti olur. Hərçənd biz dəfələrlə demişik ki, beynəlxalq rotasiya praktikasına uyğun olaraq hər dəfə onu dəyişmək gərəkdir. Ancaq sonra hər dəfə ümumi rəyə gəlirdik ki, yox, qoy, Rusiya prezidenti Dövlət Başçıları Şurasının sədri olsun. Ona görə də, təkcə buna görə yox, eyni zamanda nəzərə alaraq ki, Rusiya MDB-də böyük sanbala malikdir, Rusiyadan və Dövlət Başçıları Şurasının sədrindən çox şey asılıdır – indi sədr Vladimir Vladimiroviç Putindir.

Siz – rusiyalılar artıq özünüz də bilirsiniz ki, onun iş üslubu da, özü də, fəaliyyəti də Rusiyanın dövlət həyatına, siyasi həyatına nə isə yeni, ümidverici bir şey kimi daxil olmuşdur. Bu bizim bugünkü görüşümüzdə də öz əksini tapmışdır. Əslində, dünən bizim fərdi görüşlərimiz və ya ikitərəfli, üçtərəfli görüşlərimiz oldu. Bu gün qapalı iclasda ümumi görüş oldu, sonra geniş iclas – əvvəlcə mətbuatın iştirakı ilə açıq, sonra da mətbuatsız qapalı iclas keçirildi.

Sonra isə – bu artıq bir ənənədir – nahar olur. Əvvəlki vaxtlarda nahar təntənəli olurdu, gah qranovit palatada, gah da qəbullar evində hamı toplaşır. Bu dəfə isə dövlət başçıları ayrıca nahar etdilər. Məsələ heç də naharın ayrıca olmasının yaxşılığında deyildir, ondadır ki, yalnız dövlət başçılarının əyləşdikləri süfrə arxasında da iclasda aparılmış söhbət davam etdirildi.

Ümumiləşdirsək, onda demək olar ki, bütün bunlar müəyyən dərəcədə belə hesab etməyə əsas verir ki, MDB səmərəli orqana çevrilir, birliyimiz səmərəli orqana çevrilir və MDB-nin fəaliyyəti məsələlərin həllinə yönəldilmiş daha işgüzar karakter alır.

S u a l: Siz dəqiqləşdirə bilərsinizmi, nə kimi razılaşmalar imzalandı? Sizin hansı təklifləriniz bəyənilir?

C a v a b: Hesab edirəm ki, buna lüzum yoxdur. Hər halda, deyə bilərəm ki, mən ümumən çox məmnun qaldım.

RUSİYANIN TVS KANALININ «HƏQİQƏT ANI» PROQRAMININ APARICISI ANDREY KARAULOV İLƏ MÜSAHİBƏ

*Moskva,
Vorobyovı Qoru*

21 iyun 2000-ci il

Andrey Karaulov: Zati-aliləri, bu gün məhz TVS kanalını şərafyab etdiyinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Heydər Əliyev, biz bir-birimizi çoxdan və yaxşı tanıyırdıq, ona görə də yəqin, xalqlarımızı nəyin yaxınlaşdırdığını və birləşdirdiyini deməyə ehtiyac yoxdur. Bəs bu gün Rusiya ilə Azərbaycanı ayıran nədir? Nə kimi problemlər həll edilməyibdir?

Heydər Əliyev: Əvvəla, mən sizinlə görüşməyimə şadam. Bəli, biz bir-birimizi çoxdan, 10 ildən artıqdır tanıyırdıq. Mən Moskvanı düz 10 il əvvəl iyun ayında tərk etdim. Bir həftədən, bəlkə də on gündən sonra siz mənim dalımca Naxçıvana gəlib çıxdınız, mən orada üç il sürgün vəziyyətində yaşadım. Bu gün sizinlə görüşə gələrkən mən rəhmətlik bacımın həmin kiçik evində sizinlə həyətdə oturub söhbət etməyimizi xatırladım.

Andrey Karaulov: Naxçıvanda gecələr yaxşı idi. Mənə elə gəlir ki, o dövr vahid ölkəmizin respublikaları arasında münasibətlər üçün daha səmimi vaxt idi.

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, məsələ nədədir, axı biz bir dövlətdə, bir ölkədə yaşayırdıq.

S u a l: Bu gün isə Azərbaycan NATO-ya daha yaxındır, nəinki Moskvaya.

C a v a b: Səhv edirsiniz. Bunu açıqlamaq lazımdır. 90-cı il yadınıza salın. O il bizim üçün necə ağır il idi. 1990-cı ilin yanvarı, yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə. Mən yanvarın 20-də axşam sizə zəng vurdum. Biz sizinlə yanvarın 21-də gündüz saat 12-də Azərbaycanın Moskvadakı Daimi Nümayəndəliyinin yanında görüşdük. Yadımızdadır, necə ağır vaxt idi, qoşun yeridilməsi, adamların gülləbaran edilməsi ilə əlaqədar insanlar necə fəryad qoparır, necə ağlayırdılar.

S u a l: Siz o vaxtdan bəri Qorbaçovla görüşməmişiniz?

C a v a b: Xeyr, görüşməmişik, görüşmək arzum da yoxdur. Görünür, kimsə ona nəşə çatdırmışdı. Bunun həqiqətə nə dərəcədə uyğun olub-olmadığını bilmirəm. O ki qaldı onun təəssüflənməsinə, bunun artıq heç bir əhəmiyyəti yox idi.

S u a l: Heydər Əliyeviç, doğrudanmı Azərbaycan bizim hərbiçiləri, o zaman Qorbaçovun və Yazovun əmrini yerinə yetirənləri heç vaxt bağışlamayacaq?

C a v a b: Bilirsinizmi, bağışlamaq geniş anlayışdır. Əgər adamlar cinayət törədibsə, mühakimə olunubsa və cəzalarının müəyyən hissəsini çəkibsə, mən onları bağışlayıram və ya amnistiya elan edirəm, bu amnistiyaya əsasən onlar azadlığa buraxılırlar. Yəni, əslində onları bağışlayırlar və ya bağışlamırlar, bir sözlə, əfv edirlər. Bu isə elə bir cinayətdir ki, onu heç vaxt bağışlamaq olmaz. Bu, vəhşicəsinə törədilmiş cinayətdir. Bu iş üzrə istintaq indiyədək qurtarmayıb və ya ümumiyyətlə, çoxdan dayandırılmışdır. Buna görə də bu cinayətdə kimlərin təqsirkar olduğu hüquqi cəhətdən müəyyənləşdirilməyib, siyasi, mənəvi günahkar isə məlumdur. Ona görə də söhbət məhz bu kateqoriyadan gedir.

S u a l: Heydər Əliyeviç, o vaxtlar səslər eşidilirdi ki, Rusiya, Moskva Azərbaycanı özündən həmişəlik uzaqlaşdırmışdır. Bu gün biz həmin siyasətin acısını çəkmirikmi?

C a v a b: Bilirsiniz, ümumiyyətlə, biz çox şeyin, bütövlükdə Qorbaçovun siyasətinin acısını, özü də təkcə Azərbaycana münasibətdə deyil, ümumən o düşünülməmiş siyasətin acısını çəkirik. Əlbəttə, onun özü və çoxları hesab edir ki, o, Sovetlər İttifaqını demokratikləşdirməyə, islahat keçirməyə çalışırdı. Əslində isə mən onunla birlikdə Siyasi Büronun üzvü idim, o nə etdiyini özü də bilirdi. Gəmi yerindən tərpənib istiqamət götürəndə hara getdiyini, hansı koordinatla getdiyini və haraya çatacağım bilir. Bəzən də elə olur ki, gəmi dənizdə üzür, kompası da yoxdur, heç bir koordinatı da, külək haraya apararsa, oraya da gedib çıxacaqdır. O, təxminən belə vəziyyətdə idi. Ona görə də çox ziyan vurdu. Azərbaycana gəldikdə isə, şübhəsiz ki, Azərbaycanın 20 yanvar yarası çox ağırdır.

S u a l: Heydər Əliyev, bu, həqiqətən, dəhşətli günahdır, o vaxtlar Müdafiə naziri Yazovun, DTK-nın ordu generalı Babkovun və o vaxtkı Daxili İşlər naziri Bakatının və əlbəttə, Qorbaçovun əmrini yerinə yetirməyə məcbur olan zabitlərimizin dəhşətli günahı idi. Digər tərəfdən, hər halda, zaman irəli gedir və mənim sevimli şəhərim olan Bakıda Birləşmiş Ştatların nüfuzunun necə gücləndiyini müşahidə etmək bizə çox ağır gəlir. Bu gün Amerikanın Bakıdakı səfirliyində nə qədər adam var, 200 nəfərdən çoxdur?

C a v a b: Əvvəla, sizin ifadənizi bir qədər dəqiqləşdirmək istəyirəm. Əsgərlərin günahı. Şübhəsiz, onlar öz əsgəri vəzifələrini yerinə yetirirdilər. Əlbəttə, vəhşilik göstərmişlər. Amma başlıca təqsirkarlar onlar deyillər. Başlıca təqsirkarlar bunu burada, Moskvada planlaşdıranlardır. Mən Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının rəhbərlərini nəzərdə tuturam. Başlıca təqsirkarlar bunu onlarla birlikdə planlaşdırıb həyata keçirən Azərbaycanın rəhbərləridir. İstəmirəm ki, on il keçəndən sonra birtərəfli qiymət verilsin. Onlar da təqsirkardır, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri də. Onlar da, bunlar da. O ki qaldı Amerika Birləşmiş Ştatlarının Azərbaycandakı səfirli-

yindəki əməkdaşların sayına, deyin görək Moskvadakı səfirlikdə nə qədərdir?

Andrey Karaulov: Az deyildir. Amma bizim Azərbaycanı nümayəndəliyimizin əməkdaşları xeyli azdır. Bakıda bizim diplomatlarımız Amerika diplomatlarından qat-qat azdır.

Heydər Əliyev: Bəs onların daha çox olmasını kim qadağan edir? Axı heç kəs məhdudiyyət qoymur.

Andrey Karaulov: Biz istəyirik ki, ölkələrimiz arasında ticarət genişlənsin. Azərbaycan sərhəddəki gömrük rüsumlarının götürülməsi təklifini irəli sürür və bir növ, azad zona yaratmaq istəyir. Amma bu bizə, Rusiyaya sərfəli deyildir.

Heydər Əliyev: Andrey, əvvəla, mən bir daha təkrar edirəm, səfirlik əməkdaşlarının sayı hələ heç nəyi müəyyənləşdirmir. Məsələn, biz müstəqil dövlətik. İstəyirik ki, bir çox ölkələrdə səfirliyimiz olsun. Ona görə yox ki, onlar başqalarına nisbətən bizə yaxındır, məhz ona görə ki, biz, sadəcə, dünyada daha böyük əlaqələrə malik olmaq istəyirik. Məsələ bundadır ki, haqqında qərar qəbul etdiyimiz səfirlikləri açmağa maliyyə imkanlarımız yoxdur. Biz bu qərarı həyata keçirə bilmirik. Bu, maliyyə imkanları ilə bağlıdır. Siz də bilin, bütün ictimaiyyət də bilsin ki, heç kim heç nəyi əsla məhdudlaşdırmır, ümumiyyətlə, heç bir kvota yoxdur. Rusiya səfirliyi istəyir günü bu gün 100 əməkdaşa, diplomata malik olsun, hökumətimizdə heç kəs deməyəcəkdir ki, nə üçün? Demək istəyirəm ki, biz hətta orada nə qədər əməkdaş olduğunu bilmirik, bununla maraqlanmırıq, bunun bizə daxli yoxdur. Bu, Rusiyanın öz işidir. Bu birincisi.

İkincisi isə, siz azad ticarət zonasından danışdınız. Yeri gəlmişkən, həmin məsələ bu gün sənətdə müzakirə edilmiş əsas məsələlərdən biri idi. Bu məsələ hələ 1994-cü ildə gündəlikdə dururdu. Onu əsasən qəbul etmişdik, amma tamamilə

yox. Məsələn, biz onu həm qəbul, həm də ratifikasiya etmişik. Lakin indi az qala ondan imtina etmək prosesi gedir. Rusiya prezidenti bu gün bəyan etdi ki, söhbət həmin qanunda hansısa istisnalardan gedir. Bəli, bəzi məsələlər Rusiya üçün, bir sıra digər məsələlər isə, ola bilsin, başqaları üçün sərfəli deyildir. Biz Azərbaycan olaraq bunda təkid etmədik. Amma elə ölkələr var ki, onların buna çox ehtiyacları var. Məsələn, Ukrayna, Qazaxıstan və bəzi başqaları. Ona görə də bu məsələ, misal üçün, bizim Rusiya ilə qarşılıqlı münasibətlərimizə təsir göstərən bir məsələ deyildir.

S u a l: Ukrayna neftin haqqını tam ödəyirmi?

C a v a b: Ukrayna neftin haqqını bizə tam ödəyir.

S u a l: Bəs nə üçün Ukrayna Rusiyaya qazın haqqını tam yox, heç ona yaxın olan həcmdə də ödəmir?

C a v a b: Siz bunu Ukraynadan soruşun. Bunu məndən niyə soruşursunuz?

S u a l: Mən bu sualı Leonid Kuçmaya hökmən verəcəyəm. Qəribə vəziyyət alınır. MDB ölkələri arasında münasibətlər, həqiqətən, tərəfdaşlıq münasibətləridir. Söhbət Rusiyadan, böyük qardaşdan getdikdə, haqqı ödəməmək, pulu verməmək, təxirə salmaq, restrukturlaşdırmaq və ya nə isə başqa bir şey düşünüb tapmaq olar. Bununla da Rusiya pul itirir. Heydər Əliyev, nə üçün belədir? Siz təcrübəli adamsmız, izah edin.

C a v a b: Andrey, mən Rusiyanın daxili işlərinə qarışmaq istəmirəm.

A n d r e y K a r a u l o v: Bu bizim yox, MDB-nin işləridir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsinizmi, MDB-də hər bir ölkə öz mənafeələrini qoruyur. MDB SSRİ deyil, o, ittifaq yox, birlikdir. Odur ki, hər bir ölkə öz mənafeələrini müdafiə edir. Yeri gəlmişkən, Andrey, mən sənə deməliyəm ki, Rusiya Təhlükəsizlik Şurasının katibi Sergey İvanov bu yaxınlarda bizdə, Bakıda olmuşdur. O, mətbuat nümayəndələrinin yanında bəyan

etdi ki, Azərbaycan MDB-də yeganə ölkədir ki, onun Rusiyaya borcu yoxdur.

S u a l: Biz hamımız bilirik ki, digər MDB ölkəsinin, yeri gəlmişkən, Sizin qonşunuz olan ölkənin prezidenti ilə müqayisədə prezident Əliyevlə dialoq aparmaq qat-qat asandır. Amma buna baxmayaraq, siz də təkid edirdiniz ki, Azərbaycan ərazisində bizim hərbcilər olmasın. Heydər Əliyeviç, bu məgər pisdır?

C a v a b: Əvvəla, necə yəni təkid edirdik – Rusiyanın yox, Sovetlər İttifaqının hərbcilərinin çıxmasını təkid edirdik. Azərbaycan öz müstəqilliyini bəyan etdikdən az sonra Sovetlər İttifaqının hərbi qulluqçuları Azərbaycam tərk etdilər. Yəni, bizim qarşımızda belə bir məsələ durmurdu.

S u a l: Bəs sərhədlər?

C a v a b: Sərhədlər də. Sərhədçilər də tərk etdilər.

S u a l: Bəs niyə, Heydər Əliyeviç?

C a v a b: Necə niyə, tərk edib getdilər. Onda Sovetlər İttifaqı idi. Siz müxtəlif şeyləri dolaşdırırsınız. Biri var Sovetlər İttifaqı, biri də var Rusiya. Bunlar heç də eyni şey deyildir. Sizsə onları eyniləşdirmək istəyirsiniz. Bəli, Sovetlər İttifaqı dövründə biz bir dövlətdə idik. Ona görə də hər şey vahid idi. Sovet İttifaqı dağılandan sonra isə hamı bir-birindən ayrıldı. Sərhədçilər haradasa qaldılar. Məsələn, hazırda Ermənistanın Türkiyə, İran ilə sərhədini Rusiya sərhədçiləri qoruyurlar. Rusiya Federal Sərhəd Qoşunları Xidmətinin direktoru cənab Totski bu yaxınlarda Bakıda oldu. Mən ondan soruşdum ki, siz, məsələn, Ermənistanda nə qədər sərhədçi saxlayırsınız. Dedi ki, üç min nəfər. Bu sizin işinizdir, Rusiya dövlətinin işidir. Siz niyə orada sərhədçilər saxlayırsınız? Sizin özünüzün qayğılarınız kifayət edir. Belə isə siz nə üçün başqa ölkədə sərhədçilər saxlayırsınız? Amma bu, hər halda, Ermənistanın işidir, Rusiyanın işidir.

Andrey Karaulov: Heydər Əliyev, icazə verin, Sizə etirazımı bildirim. Bu günlərdə Bakı–Moskva qatarından 40 nəfər hindlini düşürmüşlər – Sizə bu barədə bəlkə də məlumat verməyiblər. Hərbi qədd-qamətli olan bu hindlilər guya Peterburqa getmək istəyirdilər. Sərhədçilərimiz yoxlayıb görüblər ki, Peterburqda belə xidmət, belə firma yoxdur. Demə, onlar Çeçenistana gedirlərmiş. Türkiyədən keçib Azərbaycana və oradan da Rusiyaya gəlirdilər.

Heydər Əliyev: Tamamilə yalan məlumatdır. General Totski Azərbaycanda mətbuat nümayəndələrinin yanında tam qətiyyətlə bəyan etdi ki, Rusiya sərhəd xidmətlərinin Azərbaycana qarşı heç bir problemi, heç bir iddiası, heç bir məsələsi yoxdur. Bütün bunlar uydurmadır. Bütün faciə bundadır ki, kütləvi informasiya vasitələrində – Andrey, görürəm ki, sən də belə olmusan, mən səni əvvəllər belə bilmirdim – Azərbaycana qarşı yönəldilmiş olduqca çox yalan məlumat var. Heç yerdə heç bir hindlini, heç bir ərəbi tutub saxlamayıblar.

Onu da nəzərə alın ki, axı Rusiya ilə sərhədimiz iki tərəfdən qorunur: Azərbaycan tərəfdən Azərbaycan sərhədçiləri, digər tərəfdən isə Rusiya sərhədçiləri qoruyurlar. Bir sözlə, ikiqat sərhəd var. Əgər Azərbaycan sərhədçiləri nəyisə, kimisə buraxarlarsa, Rusiya sərhədçiləri onları buraxmamalıdır. Nəhayət, bizim sərhəddən Çeçenistanadək arada Dağıstan da var, yeri gəlmişkən, orada Rusiyanın çox böyük miqdarda müxtəlif növ qoşunları yerləşir. Onlar oradan buraxmamalıdırlar. Televiziya ilə, müxtəlif qəzetlərdə isə bəyan edirlər ki, "Azərbaycan ərazisi vasitəsilə Çeçenistana yaraqlılar keçirlər". Mən hiss edirəm ki, bu, ağ yalandır, böhtandır və uydurma məlumatdır. Ona görə ki, Rusiyanın heç bir xidməti – sərhəd və ya digər xidməti bizə bir dənə belə fakt təqdim etməyibdir.

S u a l: Cənab Prezident, xahiş edirəm deyəsiniz, son vaxtlar Sizin sərhədçilər Türkiyə ilə Azərbaycan arasında sərhəddə nə qədər narkotik maddə aşkara çıxarmışlar?

C a v a b : Andrey, bilirsən, mənə elə gəlir ki, sən bütün bu məsələləri, hər halda, tamamilə düzgün təsəvvür etmirsən. Artıq bu gün mən sənə deyə bilərəm ki, MDB-nin iclasında Tacikistan prezidenti belə bir məsələni həyəcanla qaldırdı ki, Əfqanıstandan Tacikistan ərazisi vasitəsilə tonlarla narkotik maddələr gəlir. Ona görə də kömək göstərmək, tədbirlər görməyi çox xahiş etdi, çünki özləri heç nə edə bilmirlər. Əlbəttə, onların sərhəd xidməti gəncdir. Əslinə baxsan, orada bütün sərhədi Rusiya Sərhəd Qoşunları qoruyurlar. Rusiya mətbuatına yaxşı məlumdur ki, indi Avropa narkotik maddələrlə əvvəlkinə nisbətən daha çox təchiz edilir və bu maddələrin 90 faizindən çoxu Avropaya Əfqanıstandan – Tacikistan, Rusiya vasitəsilə göndərilir. Əfqanıstanda artıq narkobiznesi yaratmışlar. Onlar bunun hesabına yaşayırlar. Bir tərəfdən, onlar bunun hesabına çox böyük məbləğdə pul qazanırlar, digər tərəfdən isə, görünür onların digər məqsədləri – başqa ölkələrin xalqlarına ziyan vurmaq məqsədləri də var. Ona görə də siz ünvanı dəyişik salırsınız.

A n d r e y K a r a u l o v : Heydər Əliyev, mən bütün bu sualları Sizə heç də təsadüfən ünvanlamıram. Siz və bəlkə, bir də Mintimer Şaymiyev müsəlman dünyasında, gördüyümüz sərhədlərdə ən nüfuzlu şəxslərsiniz desəm, səhv etmərəm. Biz çox istərdik ki, dostlarımızın, bütün ömürləri boyu Sovet İttifaqına, eləcə də Rusiyaya həqiqətən xidmət etmiş olan adamların səsi Çeçenistan hadisələrində var güclə səslənsin. Başa düşürəm ki, hətta Siz də Çeçenistan kampaniyasını dayandırmağa qadir deyilsiniz. Başa düşürəm ki, Rusiyada biz Sizə nə kömək üçün, nə məsləhətlər üçün müraciət etməmişik, Sizə, məsələn, Mərakeş məliki kimi vasitəçi olmağı təklif etməmişik. Amma bilirəm ki, xalq diplomatiyası, qeyri-rəsmi əlaqələr, qeyri-rəsmi görüşlər nə deməkdir. Rusiyada biz Nobel Sülh Mükafatına məhz sizin namizədliyinizin irəli sürülməsinin mümkünlüyü barədə xəbəri böyük məmnunluqla qarşıladıq. Heydər

Əliyeviç, öz müsəlmanlarımızla münasibətləri qaydaya salmaqda bizə kömək edin. Çünki bu gün vəhhabilik...

Heydər Əliyev: Andrey, əzizim, mən görürəm ki, sən Azərbaycandan çoxdan uzaqlaşmısan və heç də dəqiq məlumata malik deyilsən. Mən çox təəssüflənirəm, ona görə ki, mənəcə, sən bizim – şəxsən mənim, xalqımızın böyük dostusan. Azərbaycanda səni çox gözəl tanıyır və qiymətləndirirlər, ona görə ki, sən Azərbaycan üçün ağır bir zamanda, 1990-cı ilin yanvar hadisələrində yeganə jurnalist idin ki, öz kameranla Azərbaycanın Daimi Nümayəndəliyinə gəlmişdin və sair. Bunu çox yaxşı xatırlayır və qiymətləndirirlər. Amma, görünür, sənin məlumatın çox da dəqiq deyil, Çeçenistan hadisələri barədə o qədər də dəqiq məlumatm yoxdur. Azərbaycan bu barədə öz rəyini dəfələrlə bəyan etmişdir. Bu nədən ibarətdir? Biz, ümumiyyətlə, separatizmin, xüsusən də təcavüzkar separatizmin əleyhinəyik. Siz gözəl bilirsiniz ki, keçmiş Sovetlər İttifaqının xalqları və keçmiş Sovetlər İttifaqının respublikaları arasında hamıdan çox əziyyət çəkən Azərbaycan. Azərbaycan xalqı olub – 12 ildir ki, erməni separatizmindən əzab-əziyyət çəkir.

Bilirsiniz ki, separatizmin müxtəlif rəngi yoxdur, separatizm separatizm olaraq qalır. Azərbaycan xalqı üçün çox ağır faciəyə gətirib çıxaran Dağlıq Qarabağ, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi deyilən münaqişənin səbəbi məhz erməni separatizmi olmuşdur. Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunmuşdur, bir milyondan çox azərbaycanlı öz yaşayış yerlərindən didərgin salınmışdır və onlar artıq 7–8 ildir çadırlarda yaşayırlar və biz bu münaqişəni indiyədək həll edə bilmirik. Bu nəyin nəticəsində olmuşdur? Separatizm nəticəsində. Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində muxtar vilayət idi. Bu muxtar vilayət 1923-cü ildən mövcud idi. Dağlıq Qarabağ əhalisi – ermənilər və azərbaycanlılar orada əsrlərdən bəri yaşayırlar.

Hətta XIX əsrdən bəri. Doğrudur, ermənilər oraya köçürülüb gətirilmişlər. Yeri gəlmişkən, sizin bilməyiniz üçün deyim ki, ermənilər oranın aborigen, yerli sakinləri deyillər. Ermənilər oraya Rusiyanın İrandakı səfiri Qriboyedov tərəfindən təxminən 170–180 il əvvəl köçürülmüşlər. Çünki təqribən 1980-ci illərdə ermənilərin özləri Dağlıq Qarabağda İrandan bu torpaqlara köçüb gəlmələrinin 150 illiyini qeyd etmiş, hətta bu münasibətlə abidə də ucaltmışdılar. Yəni onlar bu yerlərin əzəli sakinləri deyillər. Buna baxmayaraq, çar imperiyası dövründə bu imperiya insanları istədiyi kimi məskunlaşdırırdı. Belə olmuşdur. Amma insanlar normal yaşayırdılar. Doğrudur, münaqişələr baş verirdi, amma sonra onlar sakitləşirdi.

1988-ci ildə bu münaqişə meydana çıxdı. Bu, Dağlıq Qarabağ ermənilərinin separatizmi, lakin o vaxtlar Azərbaycan kimi, hələ Sovetlər İttifaqının müttəfiq respublikası olan Ermənistan tərəfindən idarə edilən və həm də Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi, xüsusən Qorbaçov tərəfindən dəstəklənən separatizmdir. Biz bu separatizmdən əzab-əziyyət çəkirik. Məgər biz separatizmi dəstəkləyə bilərikmi? Biz dəfələrlə təkid etmişik ki, MDB sənədlərində yazılsın: separatizm əleyhinə mövqe. Amma Ermənistan çıxarır. Çıxarmasa da yazır ki, sənədi qeyd-şərtlə imzalayır: Ermənistan bu ifadə ilə razı deyildir.

Bir sözlə, Çeçenistanda bu cür separatizm var, yəni insanlar Rusiya Federasiyasının bir hissəsini ondan ayırmaq və müstəqilliyə nail olmaq istəyirlər. Dağlıq Qarabağda ermənilər də belə edir, müstəqillik istəyirlər. Hərçənd, müqayisə etsək görərik ki, burada fərq var. Çeçenlər də Rusiyanın yerli sakinləridir, amma onların öz müstəqil ölkəsi yoxdur. Ermənilərin isə öz ölkəsi var. Yəni, hər bir ölkənin sərhədlərinin pozulmazlığını nəzərdə tutan 1975-ci il Helsinki aktına nəzər salsaq, görərik ki, orada xalqın öz müqəddəratını təyin etmək amili də var. Ancaq erməni xalqı öz müqəddəratını çoxdan müəyyən etmişdir, çünki erməni xalqı Ermənistan Respub-

likasının simasında öz dövlətinə malikdir. Çeçen xalqının isə öz dövləti yoxdur, çeçen xalqı Rusiya Federasiyasının subyekti kimi, Rusiyanın tərkibində yaşayır. Lakin mən bununla onlara haqq qazandırmıram. Sadəcə olaraq, separatizmin fərqi – oradakı və burada olan separatizm arasındakı fərqi sizə bir balaca aydınlaşdırmaq istəyirəm. Bununla belə, orada da separatizm var, burada da. Biz separatizmin əleyhinəyik, biz terrorizmin əleyhinəyik, biz ekstremizmin əleyhinəyik, biz təməlçiliyin əleyhinəyik, biz vəhhabiliyin əleyhinəyik. Siz bunların nə olduğunu bilmirsiniz, ona görə də mənə belə suallar verirsiniz...

S u a l: Yox, əsla yox, Heydər Əliyev, mən başqa bir məsələni nəzərdə tuturam. Axı Sizə sirr deyil, elə bizə də sirr deyildir ki, Dağlıq Qarabağda münaqişə meydana çıxdıqda Amerikadakı, bütün dünyadakı erməni icmalarının pulları haraya axmağa başladı. O vaxtlar onlar qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın "prezidentinə", erməni diasporuna kömək edirdilər. Bu gün Çeçenistana axan pullar haradan gəlir? Ən əvvəl islam dünyasından – Pakistandan, Səudiyyə Ərəbistanından, Türkiyədən. Mən isə bilirəm ki, Heydər Əliyev Əliyevin Türkiyənin o vaxtkı prezidenti Dəmirəl ilə, Səudiyyə Ərəbistanının mülki ilə, Pakistanla və başqaları ilə gözəl şəxsi münasibətləri var. Sözümlün canı bunda deyildir. Əgər Siz liderlər, müsəlman dünyasının real liderləri – Əliyev, Dəmirəl və başqaları normal bir şəraitdə oturub vəhhabizmə "yox" desəydiniz, onda belə beynəlxalq dəstək olmazdı. Heydər Əliyev, mən haqlı deyiləm?

C a v a b: Andrey, sən haqlı deyilsən! Vəhhabilik çox qorxulu təriqətdir və dünyanın müxtəlif regionlarına nüfuz edir. Əlbəttə, o, əsasən, Səudiyyə Ərəbistanından başlayır. Bəs vəhhabilik Şimali Qafqaza necə keçmişdir? İndi bunu demək mənə çətinidir. Mən, sadəcə, bu məsələ ilə məşğul olmamışam. Vəhhabilikdən biz də qorxuruq. Amma indi vəhhabilik Əf-

qanıstanda başlıca qüvvədir. Əgər siz müsəlman dünyasının liderlərindən danışmaq istəyirsinizsə, bilməlisiniz ki, müsəlman dünyasının liderlərinin çoxu Mərkəzi Asiyadadır. Çünki vəhhabiliyin vətəni ora – Əfqanıstandır. Orada isə artıq 20 ildir müharibə, daxili müharibə gedir. Lakin orada təkcə vəhhabilik deyil, bir çox ölkələr, həm də Qərb ölkələri tərəfindən dəstəklənən bir çox başqa şeylər də var.

Sovetlər İttifaqının mövcud olduğu və sovet rəhbərliyi Əfqanıstanda şahı devirməyi və orada sosialist dövləti qurmağı qərara aldığı dövrdə müharibə başlandı. Onda kimlərin arasında qarşıdurma baş verdi? Sovet İttifaqı ilə Babrak və sonra isə Nəcibulla quruluşuna müxalif liderləri dəstəkləyən Amerika Birləşmiş Ştatlarının simasında Qərb dünyası arasında. O vaxtlar həmin liderlərin arxasında Amerika Birləşmiş Ştatları, digər Qərb ölkələri və əlbəttə, Pakistan dururdu. İndi nə Sovetlər İttifaqı var, nə də Əfqanıstanda sosializm qurmaq istəyən qüvvələr. Onlar öz aralarında vuruşurlar. Ona görə də vəhhabilik əsasən orada kök salmışdır. Yeri gəlmişkən, təsəvvür edirsinizmi, əgər keçmiş Sovetlər İttifaqı məkanındakı ölkələri götürsək, görərik ki, vəhhabilik Mərkəzi Asiyada yayılmışdır. O oraya daxil olmuşdur. Özü də qəribədir. Tutaım, Dağıstanda da vəhhabiliyin izləri var. Amma vəhhabilik orada özünə, hər halda, Çeçenistandakı qədər yer tapmamışdır.

Ona görə də sənin mülahizələrin səhvdir ki, Əliyev müsəlman dünyasının lideridir. Əsla belə deyildir. Əliyev Azərbaycanın lideridir. Əgər mənim, məsələn, Türkiyənin sabiq prezidenti Dəmirəl ilə yaxşı münasibətlərim varsa, bu o demək deyil ki, mən həmin məsələni həll edə bilərəm. Yeri gəlmişkən, Dəmirəl ilə söhbət zamanı onlar da vəhhabiliyin əleyhinə çıxdılar. Siz Türkiyəni nəzərdə tutursunuz, amma bilmək lazımdır ki, indi Türkiyə Avropa ölkəsidir. Türkiyə bütün Avropa strukturlarının üzvüdür. Türkiyə NATO-nun üzvüdür.

İndi Türkiyə Avropa Birliyinə qəbul olunmağa çalışır. Türkiyə özünü bundan tamamilə təmizləmək istəyir.

S u a l: Heydər Əliyev, Azərbaycan NATO-ya qəbul olunmağa çalışır?

H e y d ə r Ə l i y e v: Sən, ümumiyyətlə, nə üçün belə sual verirən? Belə sual üçün əsas varmı?

A n d r e y K a r a u l o v: Çünki bizim qəzetlərdə, təəssüflər olsun, çox şək-k-şübhə var ki, – doğru olub-olmadığını bilmirəm – Azərbaycan yaxın beş ildə NATO-nun üzvü ola bilər, bu isə münasibətlərimizi yaxşılaşdırmaz.

H e y d ə r Ə l i y e v: Andrey, mən yenə də çox təəssüflənirəm ki, sən Azərbaycandan uzaqlaşmısan.

A n d r e y K a r a u l o v: Mən yox, mənim həmkarlarım.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu böhtançı, yalan xəbərlərə inanırsan, inanırsan. Bilirsən, mən lap tən-gə gəlmişəm, Rusiya qəzetlərini daha oxumuram, çünki orada, demək olar, hər gün Azərbaycan haqqında belə məqalələr verilir. Mən bu barədə öz fikrimi Rusiyanın keçmiş rəhbərliyinə də, indiki rəhbərliyinə də bildirmişəm. Onlar mənimlə razıdırlar ki, bu, Rusiyanın mövqeyi deyildir. Yeri gəlmişkən, bunu mənə bu gün sən də xatırlatdın, mən bizim bu məhdud çərçivəli iclasımızda susdum. Amma bir çox dövlət başçıları Rusiyanın kütləvi informasiya vasitələrindən – qəzetlərdən, televiziyadan gileyləndilər, demək olar, hamı gileyləndi.

A n d r e y K a r a u l o v: Onların hamısının səsinə birdəfəlik kəsmək lazımdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Prezident Putin dedi ki, bu, Rusiya dövlətinin mövqeyi deyildir. Yeri gəlmişkən, qısa mətbuat konfransı olanda – yaqın onu göstərəcəklər – mən-cə, o, hətta bu məsələyə toxundu. Yəni o dedi ki, kütləvi informasiya vasitələri vəziyyəti daha obyektiv işıqlandırmalıdır. Odur ki, sən suallarının mahiyyət-cə əsası yoxdur.

S u a l: Heydər Əliyev, şadam ki, Siz bunların hamısına aydınlıq gətirdiniz, buna görə çox sağ olun. Mən sual verdikdə, o demək deyildir ki, bütün bu cəfəngiyata inanıram. Amma istəyirəm ki, qonşumuzun səsi həqiqətən eşidilsin və çox yaxşıdır ki, bütün suallara məhz prezident cavab verir. Əgər olarsa, daha iki-üç sual verim.

Ayrı-ayrı generallarımızın Ermənistana pulla silah satdıqları məlum olduqda, bunu Rusiyada bir çoxumuz hiddətlə qarşıladığımız. Bu, narazılıq doğurdu. Digər tərəfdən, bizi – Rusiyanı Xəzər neftinin müqəddəratı narahat edir. Bilirəm ki, indi Rusiyanın Azərbaycana neft sarıdan iddiaları yoxdur. Amma, Heydər Əliyev, mən əmin deyiləm ki, illər keçdikdən sonra Rusiyada bu iddialar meydana gəlməyəcəkdir. Mən haqlıyam?

C a v a b: Yaxşı sualdır. Bax, indi sən yaxşı sual verdin. Birinci sual Rusiya generalları, təkcə ayrı-ayrı generallar barəsində deyil, Rusiyanın Müdafiə Nazirliyi barəsindədir. Yeri gəlmişkən, 1997-ci ildə bu fakt Rusiyanın dövlət orqanlarının özləri tərəfindən, əvvəla, Prezident Aparatında, Nəzarət İdarəsində aşkara çıxarıldı, sonra isə, məncə, Dövlət Dumasının Müdafiə Komitəsində sənədlər əsasında açıqlandı. Deyilirdi ki, əvvəlki üç ildə, yəni Ermənistanla Azərbaycan arasında müharibə gedən illərdə Rusiyanın Müdafiə Nazirliyi qeyri-qanuni, qeyri-leqal və pulsuz olaraq Ermənistana bir milyard dollarlıq silah, hərbi texnika və döyüş sursatı vermişdir.

A n d r e y K a r a u l o v: Görünür, rüşvət vermişdilər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yəqin rüşvətə görə vermişdilər. Bir halda ki, pulsuzdur, deməli, rüşvət almışdılar. Əlbəttə, bundan sonra biz öz işimizə başladığımız. Bizim bütün bunlar barəsində indiyədək sənədlərimiz var və bu sənədləri Moskvada olan sənədlərə əlavə olaraq təqdim etdik. Bunun müqəssirləri var və onlar orada, Ermənistanda böyük məbləğdə rüşvət almışlar. Biz bu məsələni prezident Boris Yeltsinin qarşısında qaldırdıq. Mən onun yanında oldum. Xatirimdədir, mən Pa-

risdə idim, orada Rostropoviçin 70 illiyini qeyd edirdik, ertəsi gün isə burada dövlət başçılarının iclası oldu. Mən axşam Yelisey sarayında idim, gecə ikən oradan yola düşdüm ki, şəhər saat 10-da Kremldə olum. Bundan sonra mən bu məsələni dövlət başçılarının iclasında qaldırdım. Sonra prezident Yeltsinlə görüşümüz oldu. O dedi ki, bəli, düzdür, mən bundan hiddətlənmişəm, bunu araşdırmaq və lazımı tədbirlər görmək barədə göstəriş vermişəm.

Biz çox sevindik. Bizdən də əlavə materiallar istədilər. Biz bu materialları buraya göndərdik, prokurorluqda təhqiqata başladılar. Sonra isə 1997-ci ilin yayında mən prezident kimi, Rusiyaya rəsmi səfərə gəldim. Bu, 1997-ci il iyulun 3-də oldu. Mən həmin məsələni qaldırdım. Amma Boris Nikolayeviç başqa cür danışır. Gördüm ki, deyir, bəli, biz baxırıq və sair. Dedim, yox, bu işə aydınlıq gətirmək lazımdır. Belə olduqda o dedi, bilirsiniz, axı deyirlər ki, Sovet İttifaqı dağılarkən Azərbaycanda Ermənistanla nisbətən daha çox silahlar qalmışdır. Mən dedim, hörmətli Boris Nikolayeviç, bunun digərinə nə dəxli var? Əvvəla, Siz bütün bunları haradan deyirsiniz? İkincisi isə, Siz mənə düzünü deyın, mən hesab edirəm ki, bu düzgün məlumat deyildir. Siz hətta mənə bu məlumatın düzgün olmadığı barədə sübutlar da təqdim etsəniz, məgər bu, daha Sovetlər İttifaqının silahından deyil, Sovetlər İttifaqının süqutundan sonra Rusiyada qalmış silahdan bir milyard dollar məbləğində Ermənistanla qeyri-qanuni, qeyri-qanuni, pulsuz silah verməyə əsas verirmi? Belə çıxır ki, 1992-ci ildə bölgü zamanı nə isə ədalətsizliyə yol verilmişdi. Siz bunun hesabına Ermənistanın silah cəbbəxanasını bu yolla qeyri-qanuni surətdə doldurunaq istəyirsiniz. Axı bunda əsla məntiq yoxdur. Bizim çox kəskin söhbətimiz oldu və onda o, təklif verməyə məcbur oldu: gəlin, bu məsələni araşdırmaq üçün üçtərəfli komissiya yaradaq.

Mən isə deyirəm, yenə də başa düşmürəm – yarım il əvvəl siz bütün bu işi etiraf etdiniz və onun araşdırılması barədə göstəriş verdiniz. Baş prokurorluq bu təhqiqatla məşğuldur. Demək olar, hər şey sübuta yetirilmiş, təqsirkarlar müəyyən-ləşdirilmişdir – bu, Zaqafqaziyadakı qoşunların komandanıdır. O, Tbilisidə otururdu, bundan əvvəl isə Yerevanda idi, bütün bunlar müəyyən edilibdir. İndi isə deyirsiniz, gəlin komissiya yaradaq. Deyirəm, nədən ötrü? Yox, gəlin komissiya yaradaq. Deyirəm, bilirsiniz ki, məni 1995–96–97-ci illərdə baş vermiş hadisələr maraqlandırır, sizi isə 92-ci ildə olmuş hadisələr. Gəlin əvvəlcə bir, sonra isə digər məsələni araşdıraraq. Yox, o, dediyinin üstündə durdu. Üçtərəfli komissiya yaratdıq, biz Rusiya hökuməti sədrinin birinci müavini Serovu dəvət etdik, lakin Ermənistan bu komissiyada iştirak etməkdən boyun qaçırdı. Bu komissiya iki-üç dəfə toplaşdı, amma heç nə etmədi. Bununla belə, 92-ci ildə keçmiş Sovetlər İttifaqı silahlarının müttəfiq respublikalar arasında bölüşdürülməsi-nin Ermənistana qeyri-leqal, qeyri-qanuni silah verilməsinə, hər halda, heç bir dəxli yoxdur.

Yeri gəlmişkən, 1992-ci il haqqında. 1992-ci ildə, Sovetlər İttifaqı artıq dağıldıqdan sonra Daşkənddə MDB dövlətləri başçılarının görüşü keçirilirdi. Orada kvotalar müəyyən-ləşdi-rilirdi ki, kim nə qədər silaha, xüsusən tanka və sairəyə malik ola bilər. O vaxtlar Azərbaycanda daxili mübarizə getməsi, çevrilişlə əlaqədar – bu, 1992-ci ilin mayında olmuşdur – ora-ya hansısa ikinci dərəcəli adam və Rusiyanın sabiq Müdafiə naziri Qraçovla sövdələşmiş, həmçinin prezident olmağa can atan başqa bir adam da getmişdi. Bizə məlumdur ki, o vaxt Qraçov ona demişdi ki, siz bu bölgü ilə razılaşın – yeri gəl-mişkən, belə bir bölgü Avropada adi silahlar haqqında müqa-viləyə uyğun olan kvotaya görə Azərbaycanın ziyanına idi – biz sizə prezident olmağa kömək edərik. O da həmin sənədi imzalamışdır.

Odur ki, sualınız mənə tarixin çox ciddi səhifələrini açmağa imkan verir. Buna görə də həmin məsələ indiyədək həll edilməyib, adamlar cəzalandırılmayıb, heç bir iş görülməyibdir. Bu isə bizə Rusiyanın Müdafiə Nazirliyinə və bütövlükdə Rusiyaya qarşı iddialar irəli sürməyə əsas verir. Bir sözlə, bu, birinci sual barədə.

S u a l: Bəs prezident Putin bu iddialardan xəbərdardır mı?

C a v a b: Xəbərdardır.

İkinci sual Xəzər nefti barədədir. Bilmirəm, bu suala hansı tərəfdən yanaşım. Burada Rusiya ilə Azərbaycan arasında fikir ayrılıqları yoxdur. 1994-cü ildə biz xarici sərmayələri cəlb etməyə başladıq. İlk böyük müqavilə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft yataqlarının işlənilməsi üçün bağlandı.

Azərbaycan sektoru nə deməkdir? 1970-ci ildə Xəzər dənizində neft hasilatı artmağa başladığında Sovetlər İttifaqının Nazirlər Soveti Xəzərin sektorlara bölünməsi haqqında qərar qəbul etdi. Prinsipcə, hətta bundan sonra da bu məsələ ilə Azərbaycanın neft sənayesi təşkilatları məşğul olurdu. Ona görə ki, bildiyiniz kimi, 50 il bundan əvvəl, yeri gəlmişkən, dünya praktikasında ilk dəfə olaraq, Azərbaycan neftçiləri Xəzərin dibindən neft çıxarmağa başladılar – orada Neft Daşları adlanan dəniz şəhəri var, sahildən təxminən 100 kilometr məsafədə yerləşir. O ili unutmaq olmaz. Lakin sonra Xəzər dənizində neft hasilatı artırıldı, bundan sonra isə dünya praktikası çox sürətlə irəlilədi, dənizlərdə neft çıxarılmaya başlandı. Məsələn, Böyük Britaniya və ya Norveç Şimal dənizində cəmi 30 ildir neft çıxarırlar. Özü də böyük dərinlikdən. Nə qədər çıxarırlar? Təkcə Norveç 150 milyon ton neft hasil edir.

O vaxtlar mən burada, Moskvada işləyirdim və bildirdim ki, bunun da səbəbləri var, çünki Tüməndə olduqca çox neft vardı və bu neftin hasilatı daha ucuz başa gəlirdi. Sovetlər İttifaqında neft hasilatının illik artımı təxminən 20 milyon təşkil edirdi. Sovetlər İttifaqı bütövlükdə ildə 600 milyon

tondan çox neft çıxarırdı və yeri gəlmişkən, bu, Sovetlər İttifaqının sabit valyuta əldə etməsi üçün əsas ixrac məhsulu idi. Ona görə də sovet hökuməti Xəzər dənizindəki yataqlarla daha ciddi məşğul olmağa vəsait ayırmırdı.

Azərbaycan müstəqil dövlət olduqda isə qarşıya belə bir məsələ çıxdı: nə etməli? Biz bilirik ki, orada zəngin neft və qaz yataqları var. Bizim özümüzün vəsaitimiz yoxdur. Hətta vəsaitimiz olsa belə, hazırda dünya praktikasının, yəni dünyanın iri neft şirkətlərinin malik olduqları texnologiyalar, texnika Azərbaycanda yoxdur. Bəs nə etməli? Deməli, xarici sərmayədarları və suyun çox dərinliklərindən neft çıxarmaq təcrübəsinə, müasir texnikaya və texnologiyalara malik iri xarici şirkətləri cəlb etmək lazımdır.

Biz 1994-cü ilin sentyabrında ilk müqaviləni bağladığımız. Yeri gəlmişkən, bu müqavilədən sonra Azərbaycanda böyük siyasi hadisələr baş verdi. Çünki müxtəlif qüvvələr bunu istəmirdilər. Bundan bir gün sonra bizdə DTK-nın daxili həbsxanasından iri dövləti cinayətkarlar qaçırıldı. Yeri gəlmişkən, sonra onların hamısı, Rusiyaya getdi və burada gizləndilər. 10 gündən sonra Azərbaycanda terror aktları törədildi – parlament sədrinin müavini və prezidentin yanında Xüsusi İdarənin rəisi öldürüldü. O vaxt mən Amerika Birləşmiş Ştatlarında idim. Bundan 3–4 gün sonra sizin tanıdığınız polkovnik Surət Hüseynov tərəfindən dövlət çevrilişi cəhdi oldu. Bütün bunlar həmin müqavilə imzalandıqdan sonra baş verdi.

O vaxtlar biz bunun çox ağır nəticələrinə məruz qaldıq. Həmin vaxtdan bəri biz öz sektorumuzda işləyirik. Amma elə onda Xəzər dənizinin hüquqi statusunu müəyyənləşdirmək məsələsi dururdu. Çünki artıq onda xarici sərmayədarlar Azərbaycana gəlmişdilər – söz düşmüşkən, onlar bundan sonra Qazaxıstan sahillərinə, Türkmənistan sahillərinə də gəldilər – hər bir Xəzəryanı ölkənin harada neft çıxara biləcəyini yəqinləşdirməsi üçün Xəzər dənizinin hüquqi statusunu müəy-

yənləşdirmək məsələsi qarşıya çıxdı. Amma bu məsələ indi-yədək həll edilməyibdir.

Yeri gəlmişkən, biz birinci müqaviləni imzalayarkən Rusiyanın iri neft şirkəti olan "LUKOyl" şirkətini cəlb etmişdik. Yəni biz Rusiyasız heç nə etməmişdik. Orada təxminən 10 şirkət var, onlar müxtəlif miqdarda paya malikdirlər. "LUKOyl" şirkətinin bu müqavilədə 10 faiz payı var. "LUKOyl" sonrakı müqavilələrdə də hökmən paya və hətta bir yatağa malikdir. Yeri gəlmişkən, 1997-ci ilin iyununda mən burada, Kremldə olarkən "LUKOyl" ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti arasında müqavilə imzalandı, bu müqavilədə biz Xəzər dənizinin Rusiya sektoruna bitişik olan öz sektorumuzun şimal hissəsindəki bir yatağın işlənilməsi üçün bütün operatorluğu "LUKOyl"a verdik. Ortaya məsələlər çıxmadı, problemlər yoxdur, heç bir sual yoxdur.

S u a l: Heydər Əliyev, bu o deməkdirmi ki, ümumiyyətlə, Rusiya ilə Azərbaycan arasında heç bir problem yoxdur?

C a v a b: Yox, problemlər var.

S u a l: Ən başlıca problem?

C a v a b: Bilirsinizmi, bizim üçün ən başlıca problem Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin sülh yolu ilə həll olunmasından, Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərinin Ermənistan silahlı qüvvələrindən azad edilməsindən, qaçqınların – insanlar öz dövlətində, öz ölkəsində qaçqın olmuşlar, çadırlarda yaşayırlar – öz yaşayış yerlərinə qayıtmasından ibarətdir. Yeri gəlmişkən, həmin ərazilərdə hər şey yerli-dibli dağıdılmış və qarət edilmişdir. Bu adamların əvvəlki yaşayış yerlərinə qayıtmasından sonra orada normal həyatın bərpa edilməsinə azı 10–15 il lazımdır, özü də buna vəsait olarsa. Çünki buna olduqca böyük məbləğdə vəsait lazımdır.

S u a l: Rusiya isə yalnız vasitəçi rolunu oynayır, mən düzmü başa düşdüm?

C a v a b: Rusiya ATƏT-in Minsk qrupunun digər həmsədrləri Birləşmiş Ştatlar və Fransa ilə birlikdə vasitəçi rolunu

oynayır. Lakin Rusiya bu məsələdə Birləşmiş Ştatlara, Fransaya və digər ölkələrə nisbətən həmişə daha fəal rol oynamışdır. Rusiya bu münaqişənin həlli üçün böyük imkanlara malikdir. Yeri gəlmişkən, dünən biz Kremldə bu mövzuda söhbət etdik. Mən əvvəlcə Ermənistan prezidenti Robert Köçəryanla təkbətək görüşdüm. Sonra biz – prezident Vladimir Putin, prezidentlər Köçəryan və Əliyev üçlükdə görüşdük. Biz məhz bu məsələni müzakirə etdik.

S u a l: Hansı qərarı qəbul etdiniz?

C a v a b: Hələlik qərar yoxdur. Biz sadəcə olaraq müxtəlif variantları müzakirə edirik.

S u a l: Amma ermənilər bu variantları müzakirə edirmi, yəni dialoqa getməyə hazırdırlar?

C a v a b: Bizdə dialoq çoxdan gedir. Xüsusən də Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında dialoq 1999-cu ilin təxminən əvvəllərindən gedir.

S u a l: Necə bilirsiniz, bu münaqişə nə vaxt həll ediləcəkdir?

C a v a b: Ermənilər konstruktiv mövqe tutanda. Çünki ermənilərin, Ermənistanın tələb etdikləri beynəlxalq hüquqa tamamilə ziddir. Ermənilər Dağlıq Qarabağ üçün dövlət müstəqilliyi statusu tələb edirlər. Bundan ötrü onlar Dağlıq Qarabağdan əlavə, Dağlıq Qarabağ vasitəsilə Ermənistanla dahliz də tələb edirlər – bu, iri Laçın rayonudur. Onlar bunun müqabilində Dağlıq Qarabağa daxil olmayan, Dağlıq Qarabağ ətrafında yerləşən işğal edilmiş Azərbaycan rayonlarını tərk etməyə razıdırlar. Necə deyərlər, əngəl də bax, bundadır. Axı bu qanunsuzdur. Bu, beynəlxalq hüquqa ziddir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuşdur, Azərbaycan sərhədlərinin toxunulmazlığı pozulmuşdur. Lakin bu de-faktodur. De-yure isə biz bununla razılaşa bilmərik. Ermənilər bunu tələb edirlər. Biz bəzi kompromislər təklif edirik. Onların da bu barədə hansısa təklifləri var. Lakin biz razılığa gəlməkdən hələlik uzağıq.

Andrey Karaulov: Heydər Əliyev, mənim yoldaşım, çox sevilən insan – Artyom Borovik həlak olduqda Siz başsağlığı teleqramı göndərdiniz. Teleqramı qəzetlərimiz dərc etdi. Digər həmkarlarınızdan fərqli olaraq, Siz yeganə prezident idiniz ki, həmin gün susmağı lazım bilmədiniz, onun valideynlərinə, həyat yoldaşına təsəlliverici sözlər deməyi lazım bildiniz. Belə anlarda nədənsə çox aydın şəkildə anlayırsan ki, həqiqətən, ölkələrimiz arasında belə münasibətlər, heç zaman qırılmayacaq belə tellər mövcuddur. Adam istəyir ki, sammitdə məsələlər ildən-ilə çoxalmasın, əksinə, azalsın. Bu baxımdan Sizin rolunuz böyükdür.

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, tellər olduqca çoxdur. Sizin xatırlatdığınız fakt bir çox faktlardan biridir. Mən Artyom Boroviki çox təcrübəli, çox fəal, çox cəsarətli jurnalist kimi tanıyırdım. Yeri gəlmişkən, bir jurnalist kimi o da, başçılıq etdiyi jurnalist təşkilatları da Rusiyanın demokratikləşdirilməsində çox böyük rol oynamışlar. Mən ona buna görə hörmət edirdim. O, Azərbaycanda bir neçə dəfə olmuşdu, mən onunla görüşüb söhbət etmişdim. Bu mənim üçün hər cəhətdən maraqlı idi. Ona görə də mən onun həlak olmasını, əlbəttə, ürək ağrısı ilə qarşıladım. Odur ki, teleqram göndərərək öz münasibətimi bildirdim.

Tellər olduqca çoxdur, lap çoxdur. Amma gərək bu tellərə hər iki tərəfdən hörmətlə, xeyirxahlıqla yanaşılsın. İlk növbədə Rusiya tərəfindən. Rusiya böyük ölkədir. Böyük xalqdır. Azərbaycan isə kiçik ölkədir və xalqı da sayca çox deyildir. Gördüyünüz kimi, vəziyyətimiz necə müxtəlifdir. Azərbaycanda belə bir məsələ var: bizə tərəf bir addım atsalar, əvəzində biz iki addım atırıq. Amma biz irəliyə doğru deyil, əksinə, geriye addım atıldığını gördükdə, əlbəttə, geriye addım atmırıq, sadəcə olaraq yerimizdə dururuq.

Andrey Karaulov: Çox sağ olun, Heydər Əliyev.

RUSİYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Moskva, Kreml

22 iyun 2000-ci il

Vladimir Putin: Xoş gəlmisiniz, cənab Prezident! Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri dövlət başçılarının zirvə görüşündə Sizin iştirak etməyinizdən çox məmnun oldum. MDB mexanizminin təkmilləşdirilməsi barədə Sizin fikirlərinizi bir daha yüksək dəyərləndirirəm.

Heydər Əliyev: Səmimi sözlərinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri dövlət başçılarından daha səmərəli keçmiş budəfəki sammitində iqtisadiyyat, regional təhlükəsizlik və strateji sabitlik sahəsində əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi yollarının müəyyənəşdirilməsinə dair müzakirələrdən razı qaldım.

Vladimir Putin: Müstəqil Dövlətlər Birliyinin fəaliyyəti və perspektivləri haqqında ətraflı fikir mübadiləsi aparmaq çox vacibdir.

Heydər Əliyev: Mən də əminəm ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin bütün sahələrdə qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələri bundan sonra daha da genişlənəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Vladimir Putin: Ölkələrimizin ənənəvi dostluq və mehriban qonşuluq münasibətlərindən mən çox razıyam. Biz bundan sonra da siyasət, iqtisadiyyat, mədəniyyət, elm və di-

gər sahələrdə əməkdaşlığın daha da dərinləşməsinə nail olmalıyıq.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu gün bizim ölkəmiz üçün ən ağırlı problem Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. 12 ildən bəri davam edən münaqişə nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal olunmuş, bir milyondan çox vətəndaşımız yerindən-yurdundan zorla qovularaq çadırlarda ağır şəraitdə yaşayır.

Bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində və birbaşa danışıqlar aparılır. Minsk qrupu həmsədrlərinin, o cümlədən Rusiya Federasiyasının bu sahədə söylərinin artırılmasına ehtiyac duyulur.

Mən inanıram ki, ölkələrimizi maraqlandıran bir sıra digər məsələlər kimi, bu ağır problem də nəhayət ki, öz obyektiv həllini tapacaqdır.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV, RUSİYA PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN VƏ ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYAN ARASINDA GÖRÜŞ

Moskva, Kreml

22 iyun 2000-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev, Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin və Ermənistan Respublikasının prezidenti Rober Köçəryan arasındakı görüşdə Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə tezliklə həll edilməsi sahəsində qarşıda duran məsələlər ətrafı müzakirə olundu.

Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması sahəsində görülən işləri nəzərdən keçirən və bu istiqamətdə söylərin daha da gücləndirilməsinin vacib olduğunu nəzərə çatdıran prezidentlər tam sülh əldə edilənədək atəşkəs rejiminin qorunub saxlanması üçün bütün lazımı tədbirlərin görülməsinin zəruriliyini yekdilliklə təsdiq etdilər.

Dövlət başçıları münaqişənin sülh yolu ilə tənzimlənməsi sahəsində ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində aparılan fəaliyyətin bundan sonra da davam etdirilməsinin vacib olduğunu vurğuladılar.

Regionda sülhün və sabitliyin yaradılmasında Rusiyanın böyük marağını nəzərə çatdıran prezident Vladimir Putin ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərindən biri kimi, Rusiyanın nizamasalma prosesində söylərini daha da artırmaq əzmində olduğunu bildirdi.

Söhbət zamanı nizamasalma prosesinin irəliləməsi üçün belə görüşlərin əhəmiyyəti bir daha vurğulandı.

AZƏRBAYCANLILARIN ÜMUMRUSİYA KONQRESİNİN TƏSİS YİĞİNCAĞINDA NİTQ

Moskva,

Azərbaycan Respublikasının səfirliyi

22 iyun 2000-ci il

Əziz həmvətənlər!

Əziz bacılar, qardaşlar, dostlar!

Çox məmnunam ki, bu gün mənə sizinlə görüşmək nəşib olubdur. Sizin hamınızı səmimi-qəlbdən salamlayıram. Sizin simanızda Rusiyada yaşayan bütün azərbaycanlıları, hər bir azərbaycanlıyı ürəkdən salamlayıram, hamınıza cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ailələrinizə səadət arzu edirəm.

Mən hiss etdim ki, burada toplaşanların əksəriyyəti daha çox rus dilində danışır, rus dilini başa düşür. Ona görə bu gün məqsədim ondan ibarətdir ki, siz mənim sözlərimin hamısını olduğu kimi anlaya bilərsiniz. Azərbaycan dili bizim ana dilimiz, doğma dilimizdir, müstəqil Azərbaycanın dövlət dilidir. Bu dili, yəni anadan gələn dili hər bir azərbaycanlı bilməlidir. Ancaq eyni zamanda, mən bilirəm ki, Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar, yaxud da Azərbaycanın özündə yaşayan azərbaycanlılar uzun illər olan ənənəyə görə rusca təhsil alıblar, ailələrində də daha çox rusca danışblar. Ona görə də öz dillərini bilməkdən bir az qüsurları var.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra Azərbaycan dili dövlət dili elan olundu. Bundan doqquz il keçir. İndiyə qədər də Azərbaycanda, Bakıda azərbaycanlılar var, hətta dövlət işində çalışan azərbaycanlılar var ki, bizim müx-

təlif iclaslarda, toplantılarda xahiş edirlər ki, öz fikirlərini daha dəqiq ifadə etmək üçün onlara imkan verilsin rus dilində danışsınlar. Mən isə neçə dəfə onları xəbərdar etmişəm ki, sizə bir az da vaxt verirəm, ancaq əgər o müddətdə də öz ana dilinizi, dövlət dilinizi öyrənmə bilməsəniz, bundan sonra dövlət işini tərk edəcəksiniz. Ondan sonra hansı dildə danışsınız-danışın.

Amma bu sizə aid deyil, Azərbaycanda yaşayan və dövlət işində çalışan azərbaycanlılara aiddir. Eyni zamanda, burada məndən öncə çıxış edənlər də, xüsusən professor Məmməd Əliyev dedi ki, harada olursan-ol, hansı məmləkətdə, hansı xalqın içində yaşayırsan-yaşa – öz kökünü unutmamalısan. Öz dilini nəinki unutmamalısan – bilməlisən, öz adət-ənənələrini nəinki bilməlisən–bunlara həmişə riayət etməli, bunları qorumalısan, saxlamalısan.

Ancaq mən hesab etmirəm ki, indi biz burada hamının qarşısında belə tələblər qoymalıyıq. Yox. Biz müstəqilliyi yeni əldə etmişik. Həm Azərbaycanda yaşayan bir çox azərbaycanlılar, həm də Azərbaycandan kənarda, o cümlədən Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar rus dilini həmişə əsas dil hesab ediblər. Ona görə də qısa bir müddətdə bunu dəyişdirmək mümkün deyildir.

Ancaq hər kəs harada yaşayır-yaşasın – təkcə Rusiyada yox, lap Avstraliyada, yaxud da, nə bilim, Cənubi Afrikada yaşasa da – görək nəinki öz dilini unutmasın, onu həmişə bilsin.

Mən Azərbaycanda dəfələrlə çıxış edib demişəm və bunu sizə də deyirəm: mən istəyirəm ki, azərbaycanlılar – bunu xüsusən gənclərə ünvanlayıram – rus dilini də, ingilis dilini də, fransız dilini də, alman dilini də, ərəb dilini də, ispan dilini də yaxşı, təmiz bilsinlər. Amma Azərbaycan dilini də yaxşı bilsinlər. İnsan nə qədər çox dil bilsə, o qədər də zəngindir. Təkcə bir dillə yaşayan adam indiki, müasir dünyada, bütünlüklə bir-biri ilə əlaqədə olan dünyada, təbiidir ki, çətinlik çəker.

Bunları nəzərə alaraq, sizə hörmət edərək mən çıxışımın sonrakı hissəsini rus dilində davam etdirəcəyəm.

Əziz dostlar, həmvətənlərim!

Mən bugünkü görüşə şadam və sizi, sizin simanızda Rusiyada yaşayan bütün azərbaycanlıları bir daha salamlayıram.

Şadam ki, indi Rusiyada Azərbaycanı layiqincə təmsil edən azərbaycanlılar yaşayırlar. Bununla əlaqədar, hər iki amil – azərbaycanlıların sayı da əhəmiyyətlidir. Lakin bununla yanaşı, Rusiya cəmiyyətində artıq müəyyən yer tutan azərbaycanlılar özlərinin fəaliyyəti – elmi, mədəni, kommersiya və ya hər hansı digər fəaliyyətilə azərbaycanlıların nəyə qadir olduqlarını, Azərbaycan xalqının nəyə qadir olduğunu göstərirlər.

Xalqımız istedadlı, bacarıqlı xalqdır. Xalqımızın bütün tarixi buna parlaq sübutdur. Lakin mən Azərbaycanda işlədiyim əvvəlki vaxtlarda həmişə demişəm və bu, onda da mənim qəti inamım olmuşdur və bu gün də əminəm ki, öz ərazisinin hüduqları, sərhədləri daxilində qapanıb qalan heç bir xalq bütün dünya ictimaiyyətinin, bütün dünya sisteminin sürəti ilə inkişaf edə bilməz. Yəni, mən həmişə milli məhdudluq hisslərinin əleyhinə olmuşam. Bəzən adamlar burada ziddiyyət görürlər, yəni, məsələn bizdə, Azərbaycanda keçmiş vaxtlarda da elə adamlar olmuşlar və bu gün də elə adamlar var ki, deyirlər yox, filankəs azərbaycanlıdırsa, onun hər şeyi azərbaycansayağı olmalıdır. Bəli, əgər o, anadan azərbaycanlı doğulmuşsa, onun hər şeyi üçün azərbaycanlılıq xasdırsa. başlıcası isə onun damarlarından azərbaycanlı qanı axırsa, onu daha heç cür dəyişdirmək olmaz – o, azərbaycanlı kimi düşünür. onun qəlbi azərbaycanlı qəlbidir. Lakin əgər o yalnız öz kəndində yaşasa, oxusa, inkişaf etsə və öz kəndindən uzağı görmə-sə, öz genetik dahiliyinə baxmayaraq, çətin ki, çox şeyə nail olsun. Yeri gəlmişkən, güman edirəm dünyada elə adamlar var ki, onlar öz genlərinə görə çox qabiliyyətli doğulurlar və öz

inkişafında dahi ola bilərlər, lakin yalnız ona görə dahi olmur ki, doğulduqları yerin, yaxud yaşadıkları ölkənin hüdudlarından kənara çıxmırlar.

1970-ci illərdə mən Azərbaycanın rəhbəri işləyərkən – bilirsiniz ki, mən 1969-cu ildə Azərbaycanın rəhbəri seçildim və 1982-ci ilin axırlarınadək bu vəzifədə çalışdım, sonra Moskva-yə işləməyə getdim – bu prinsipləri əsas tutaraq, bəzən hətta inzibati qaydada çalışırdım ki, gənclərimiz – əlbəttə, artıq 50,60,70 yaşında olan adama deyə bilməzdim ki, dur Moskva-yə və Sibirə, yaxud harasa get – cavanlarımız, gənclərimiz təhsil almaq üçün hökmən Sovetlər İttifaqının başqa respublikalarına getsinlər. O vaxtlar bizim Sovetlər İttifaqından, yəni Sovetlər İttifaqının hüdudlarından başqa, ayrı imkanlarımız yox idi. Siz yəqin xatırlayırsınız ki, mən bir çox adamları mütəşəkkil surətdə Moskvaya, Leninqrada, nəinki Rusiyanın, Ukraynanın, eləcə də digər müttəfiq respublikaların şəhərlərinə təhsil almağa göndərirdim – bəlkə də bu adamlardan kimlərsə burdadır – yadınızda olar. Özü də mən bunu güzəştli şərtlərlə edirdim.

Azərbaycan bu baxımdan böyük güzəştlərə nail olmuş yeganə respublika idi. 1970-ci ildən başlayaraq, mən Azərbaycanın hüdudlarından kənara, ən əvvəl Rusiyaya, ən əvvəl Moskvaya, Leninqrada, digər iri ali təhsil mərkəzlərinə, elm mərkəzlərinə, mədəniyyət mərkəzlərinə daha çox azərbaycanlı göndərilməsini qarşıya bir vəzifə olaraq qoydum.

Əvvəl mənə belə böyük kvota vermirdilər. Yüz adama razılıq verdilər, həm də adam istədiyi yerə özü də gedə bilirdi, bu baxımdan Sovetlər İttifaqında heç bir məhdudiyyət yox idi. Amma iş burasındadır ki, hər bir ali məktəbdə müsabiqə olurdu. Azərbaycanlı gənclər isə çox vaxt bu müsabiqədən keçə bilmirdilər. Bir tərəfdən, biz etiraf edirik ki, məsələn, bəzi gənc azərbaycanlıların orta məhsili elə yüksək səviyyədə deyil ki, onlar Moskva Universitetində müsabiqədən keçə bilsinlər.

Digər tərəfdən, çox istedadlı gənclər vardı, amma onlar rus dilini kifayət qədər bilmirdilər, doğrudur, riyaziyyatı yaxşı bilirdilər və Moskva Universitetində imtahan verən hər hansı abituriyentlə yarışa girə bilərdilər, amma rus dilini kifayət qədər bilmirdilər. Əlbəttə, onlar bundan ziyan çəkirdilər.

Buna görə də o vaxtlar mən Azərbaycan gənclərinin Sovetlər İttifaqının ali məktəblərinə müsabiqədənkənar qəbul edilməsi hüququnu aldım. Əvvəlcə 100 yer verdilər, artıq 1978–79-cu illərdə isə bu kvotanı 800 nəfərə çatdırı bildim. Özü də bu iş məndən ötrü o dərəcədə mühüm idi ki, respublika rəhbəri üçün bəlkə də daha vacib sayılan bütün digər vəzifələrimlə yanaşı, bununla özüm məşğul olurdum.

Bilirsinizmi, gah oraya köçdüyümə, gah buraya köçdüyümə görə, keçmişimə aid bir çox şeylər arxivimdə qalmayıbdır, bəzən hər şeyi saxlamağa imkanım olmurdu və sadəcə, yerim olmadığımdan ləğv edirdim. Amma hər il Sovetlər İttifaqının müxtəlif şəhərlərinə müsabiqədənkənar göndərilən bu gənclərin jurnalları isə arxivimdə qalmışdır. İndi siz mənim arxivimə baxsanız görürsünüz ki, hansı rayondan, hansı şəhərdən olan hansı adam hansı ildə hansı instituta qəbul edilmişdir. Onların arasında layiqli insanlar çox olmuşdur.

Mən bunu nə üçün edirəm? Əvvəla, açığını deyək, Moskva Universitetinin təhsil səviyyəsi Bakı Universitetinin təhsil səviyyəsindən qat-qat yüksəkdir. O vaxtlar da belə olmuşdur. İndi də belədir. Mən bir misal çəkdim, bir çox digər misallar da çəkmək olar. İkincisi, bəzi ixtisaslar üzrə bizdə, sadəcə olaraq, ali təhsil yox idi. Deməli, bu profil üzrə mütəxəssislər hazırlamaq üçün digər respublikaların ali məktəblərinin imkanlarından istifadə etmək lazım idi. Üçüncüsü isə, mən məhz ona çalışırdım ki, adamlar öz qınından çıxsınlar. Başa düşürsünüzmü. adamlar bu milli məhdudluq dairəsini qırsınlar, daha geniş məkana çıxsınlar, başqaları ilə ünsiyyətdə olsunlar. Bu istəsən də, istəməsən də insanı heç olmasa rus dilini öyrənməyə vadar

edirdi, çoxları isə burada, Moskvada, Leninqradda, başqa şəhərlərdə rus dili ilə yanaşı, ingilis dilini də, ayrı dilləri də öyrənirdilər.

Yeri gəlmişkən, mən bununla hər il məşğul olurdum və Moskvada təhsil alan tələbələri bir neçə dəfə buraya, daimi nümayəndəliyə toplamışdım. Ancaq sonra onların sayı o qədər artdı ki, burada daha yer olmadı. Xatirimdədir, o vaxtlar biz Tver bulvarındakı teatra – yeni Moskva Bədaye Akademik Teatrına keçdik, hamını oraya topladıq və mən Moskvanın rəhbərindən tutmuş, bütün Moskva rəhbərliyini, Ali Təhsil nazirini və komsomolun mərkəzi komitəsinin rəhbərliyini və sair, Sov.İKP MK-nın işçilərini, məsul işçiləri dəvət etdim. Orada görüş oldu. Yeri gəlmişkən, görüşün rəsmi hissəsindən sonra onlara hansısa çox yaxşı bir tamaşa göstərdilər.

Mən bunu nə üçün xatırlayıram? Cəbrayıl rayonunun – bu, Azərbaycanın dağlıq rayonudur – ucqar kəndindən olan dördüncü kurs tələbəsi çıxış etdi. Biz onu buraya göndərəndə rus dilini, demək olar, bilmirdi və ya pis bilirdi. O çıxış etdi, rus dilində yaxşı danışdı və məhz ona görə çıxış etdi ki, qiymətlərinin hamısı əla idi. Mənim etdiyim işlərin nə demək olduğunu elə bu misal əsasında görə bilərsiniz. Mən bu gəncə baxanda sevincdən gözlərim az qala yaşardı. Elə sevinirdim ki. Belələri isə çoxdur. Əgər hər il orta hesabla 800 adam göndərirdiksə, indi hesablayın görün, on beş ildə nə qədər adam göndərmişdik.

O vaxtlar məqsədim bu idi ki, onlar belə yüksək təhsil aldıqdan, o vaxtkı ümumsovet mühitinə – Moskva, Leninqrad və ya Kiyev mühitinə uyğunlaşdıqdan sonra Azərbaycana həm daha savadlı, həm daha yüksək mədəniyyətli, həm də daha geniş dünya görüşünə malik adamlar kimi qayıtsınlar. Güman edirdim ki, onların bir qismi qayıtmayacaqdır. Nəyə görə? Ona görə ki, Moskvada yaşamaq onun xoşuna gələcək, qoy Moskvada yaşasın. Hər hansı bir qızla tanış olub, ona evlənə-

cək, nə olsun, bu da yaxşıdır, qoy öz həyatını istədiyi kimi qursun. Sonra belə də oldu – onların bir qismi qayıtmadı, bir qismi qayıtdı. Buna görə də mənim göndərdiyim və hər halda, özümə doğma bildiyim adamların çoxu Rusiyanın və keçmiş Sovetlər İttifaqının müxtəlif regionlarında yurd saldılar, uğurla yaşayırlar və ailə qurublar.

Mən tarixə bu ekskursu belə bir fikrə yaxınlaşmaq üçün etdim ki, ümumiyyətlə, hər bir xalqın öz vətəni var. Bizim vətənimiz Azərbaycandır, o bizim doğma torpağımızdır. Bu vətən nə dünən, nə də bu gün meydana gəlir. Bu vətən çoxəsrlik tarixə malikdir, bu vətən çoxəsrlik zəngin mədəniyyətə malikdir, bu vətəndə çox zəngin ənənələri, adətləri, öz xarakteri olan xalq yaşayır. Bu, xalqın xüsusiyyətidir, millətin xüsusiyyətidir. Bu olmasa, millət də olmaz. Millət isə olmasa, insan nə dərəcədə ağıllı olsa da, hər halda, naqis insandır. Ona görə də bizim vətənimiz Azərbaycandır. Bəli! Amma vətənimizi intellektual baxımdan daha zəngin, iqtisadi cəhətdən daha zəngin etmək üçün və vətənimizin daha çox tanınması üçün, vətənimizin dünyada hər yerdə məşhur olması üçün insanlar vətənin həddlərindən uzaqlara getməli və istədikləri yerdə məkan salmalı, istədikləri yerdə yaşamalı, istədikləri yerdə işləməlidir, ancaq vətənlə əlaqələri kəsməməli, vətəni unutmamalı və öz milli köklərini unutmamalıdırlar.

İndi Rusiyada çoxlu azərbaycanlı yaşayır. İndi daha Sovetlər İttifaqı yoxdur. Biz müstəqil dövlətlik və yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, müstəqillik xalqımızın ən böyük tarixi nailiyyətidir. Biz artıq çoxdan, bir çox əsrlər boyunca öz dövlət müstəqilliyimizə malik deyildik. Müstəqilliyə nail olmaq–bu hadisəni lazımınca qiymətləndirmək çətindir. Budur, indi biz artıq müstəqil dövlətin nümayəndələri kimi, artıq öz dövləti olan Azərbaycan xalqının nümayəndələri kimi, Moskvada da, Vaşinqtonda da, Parisdə də, Brüsseldə də və ya hər hansı digər şəhərdə də görüşürük və bu dövlətin Dünya

Birliyində, Birləşmiş Millətlər Təşkilatında, bir çox digər beynəlxalq təşkilatlarda öz yeri vardır. Bu çox böyük tarixi nailiyyətdir.

Dünən burada Mustəqil Dövlətlər Birliyinin növbəti sammiti keçirildi. Bəli, mən burada işləmişəm, mən Sovetlər İttifaqının rəhbərlərindən biri olmuşam. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan xalqının bütün tarixi ərzində mən Sovetlər İttifaqı kimi böyük fövqəldövlətin rəhbərliyində olmaq şərəfinə layiq görülmüş yeganə azərbaycanlı idim. Bəli, mən burada, Azərbaycanda çox yüksək vəzifələr tutmuşam. Amma indi Azərbaycan prezidenti olaraq, mən bunu keçmişdə malik olduğularımın hamısından yüksək hesab edirəm.

Mən Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü olmuşam, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olmuşam, mən Sovetlər İttifaqının bir neçə rəhbərindən biri olmuşam, mən Kremldə oturdum, Kremldə işləyirdim. İndi isə Kremlə başqa dövlətin prezidenti kimi gəlirəm.

Ona görə də xalqımızın, ölkəmizin müstəqilliyi böyük işdir. Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan bərabərhüquqlu 12 dövlət kimi, dünən biz birliyimizin məsələlərini müzakirə etdik. Sonra isə görüşlər, ayrı-ayrı prezidentlər arasında ikitərəfli görüşlər və Rusiya prezidenti ilə görüşlər keçirildi. Bu gün mənim çox uzun sürən bir görüşüm oldu. Görüşdən çıxanda məni müşayiət edən şəxslər dedilər ki, siz Rusiya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinlə bir saat qırx dəqiqə söhbət etdiniz. Yeri gəlmişkən, biz ayrılarkən mən ona dedim ki, indi də Azərbaycan icmasının nümayəndələri ilə görüşə gedirəm, səfirin mənə bildirdiyinə görə, onlar Rusiya Federasiyasının 50 vilayətindən gəliblər. O sizə salam yetirməyi xahiş etdi.

Təkrar edirəm, Rusiyada çoxlu azərbaycanlı yaşayır. Onların hamısı – bəlkə küçə süpürən də, bazarda alver edən də, elmin və ya mədəniyyətin ən yüksək zirvəsində olan da, böyük kommersant olan da bizim üçün doğma adamlardır. Çünki

onların hamısı bizim adamlarımızdır. Mən də Azərbaycan prezidenti olaraq, hər bir azərbaycanlıyı özüm üçün əziz adam bilirəm.

Rusiyada nə qədər azərbaycanlı olduğunu söyləmək mənim üçün çətindir. Bəziləri deyirlər, onlar bir milyondur, başqaları deyir ki, iki milyondur. Məncə, heç kim dəqiq hesablamayıbdır. Amma, hər halda, mən belə təsəvvür edirəm ki, azərbaycanlıların bir qismi buradadır, onlar müxtəlif səbəblərə görə çoxdan Rusiyada məskən salmış, öz yerlərini tutmuşlar və elmdə, təhsildə, səviyyədə, mədəniyyətdə, kommersiya strukturlarında çalışırlar, hətta dövlət qulluğunda olanlar da var – mən burada dövlət qulluğundakı bir neçə adamla rastlaşdım, sevindim – müxtəlif sahələrdə – çoxları istehsalatda işləyirlər. Elə götürək Ulyanovskı, orada cəmiyyət var, bilmirəm, burada o cəmiyyətin nümayəndələri var, ya yox. Onlar orada böyük cəmiyyət yaratmışlar və bir neçə dəfə Bakıya gəlmişlər və mən hətta Rusiyadakı Azərbaycan icmasından ilk dəfə hədiyyəni – Ulyanovsk avtomobil zavodunun avtobusunu onlardan almışdım. Onlar bu avtobusu Bakıya gətirərək mənə bağışlamışlar. Təbii ki, mənim avtobusa ehtiyacım yoxdur. Mən onu bu avtobusa ehtiyacı olanlara bağışladım.

Məsələn, mən bunu müsbət amil hesab edirəm. Azərbaycanda bizim bəzi adamlar – bədxahlar da, müxalifətdən olanlar da – bunu xüsusilə şişirdirlər. Deyirlər ki, görürsünüzmü, «Azərbaycandan iki milyon azərbaycanlı çıxıb getmişdir. Rusiyada yaşayır. Ona görə ki, Azərbaycanda yaşamaq çox ağırdır». Müxalifət bizi bunda təqsirləndirmək istəyir. Yaxşı, Rüstəm İbrahimbəyova Azərbaycanda yaşamaq ağır idi, yoxsa, məsələn, Fərman Salmanova Azərbaycanda yaşamaq ağır idi, yaxud Məmməd Əliyevə Azərbaycanda yaşamaq ağır idi? Onlar burada öz layiqli yerini tapmışlar və buna ancaq sevinmək lazımdır.

Məsələn, bu gün səfir bildirdi ki, Rüstəm İbrahimbəyov, Məmməd Əliyev burada işləyərək Rusiya Federasiyasının dövlət mükafatına layiq görülmüşlər. Bu bizim üçün şərəfdir, buna sevinmək lazımdır.

Yeri gəlmişkən, mən bu imkandan istifadə edərək, sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm və istəyirəm ki, mükafatlar daha çox olsun. Rusiyada iki milyon, milyon yarım, bir milyon azərbaycanlının olması müsbət amildir. Azərbaycanda kifayət qədər adam var. Odur ki, narahat olmayın, buna görə Azərbaycan boşalmaz. Çünki bizdə ərazi böyükdür, doğum da yüksəkdir. Ona görə də Azərbaycanda kifayət qədər adam var. Mən bununla demək istəmirəm ki, köçüb gedin. Yox. Lakin kim getmək istəyirsə, qoy getsin. Bəziləri müvəqqəti olaraq işləməyə gedir, digərləri məskən salaraq burada yaşayır, amma vətəni unutmur, gəlirlər, Nizami küçəsində və ya bulvarda gəzir, öz cavanlığım xatırlayır, qohumları ilə ünsiyyətdə olurlar və sair. Bəli, elə kontingent də var ki, onlar pul qazanmağa gedirlər, çoxları bazarlarda çalışır, burada da qəbahətli bir şey yoxdur.

Bilirsiniz ki, 70–80-ci illərdə, bəlkə də bir az əvvəlki illərdə Türkiyədə iqtisadi vəziyyət çətin olduğundan bir çox türklər Almaniya getmişdilər. Almaniyanın isə məhz işçi qüvvəsinə ehtiyacı var idi. Lakin Almaniya – mən o vaxtkı Qərbi Almaniyanı nəzərdə tuturam – həyat səviyyəsi yüksək, çox yüksək olduğuna görə, çox da ixtisaslı olmayan belə işlər üçün onların öz adamları çatışmırdı. Buna görə də bu onlar üçün həтта sərfəli idi. Deməli, öz vətənində, Türkiyədə özləri üçün lazımi iş tapa bilməyən türklər pul qazanmağa Almaniya gedir və orada pul qazanaraq ailələrini dolandırırtdılar. Almaniya isə özü üçün lazımi işçi qüvvəsini artırırtdı. İndi Almaniya üç milyon türk yaşayır və Almaniya parlamentində vaxtilə Almaniya pul qazanmağa getmiş türklərdən deputatlar var. Təfəsilatə varıb deməyəcəyəm ki, indi Almaniya türklərin göz-

ləndiyindən də çox olmasından narahatdır. Bu başqa məsələdir, bunlar təfərrüatdır və görünür, açıqlamağa lüzum yoxdur. Amma mən bilirəm.

Yaxud yadımdadır, məsələn, Yuqoslaviyadan da Almaniyaya çoxlu adam işləməyə gedirdi. Bizdə Sovetlər İttifaqı idi və sosialist düşərgəsi idi. Lakin bayaq dediyim kimi, mən Sovetlər İttifaqının rəhbərlərindən biri idim, problemlərlə, xarici işlərlə, o cümlədən sosialist ölkələri birliyinin, sosialist düşərgəsinin möhkəmlənməsi ilə də məşğul olurdum. Mən Yuqoslaviyaya getmiş və rəhbərlərlə görüşmüş, Sovetlər İttifaqı ilə Yuqoslaviya arasında qarşılıqlı münasibətlər barədə söhbət etməli olmuşdum. O vaxtlar bizim ən mürəkkəb münasibətlərimiz məhz Yuqoslaviya ilə idi. Elə olurdu ki, biz saatlarla müzakirə, mübahisə edirdik, əlbəttə, bu zaman bizdə, sovet rəhbərliyində olan nəzəriyyəni əsas tuturduq. Mən onları qınayaraq deyirdim ki, bu nə olan işdir, siz, sizin vətəndaşlarınız Almaniya gedirsiniz, adamlarımız qara fəhləlik edir, başqa ideologiyamın təsiri altına düşürlər və sair və sair. Mən onları qınayırdım, onlar isə mənə deyirdilər, yoldaş Əliyev, Siz səhv edirsiniz, heç də belə şey yoxdur, bu həttə yaxşıdır. Onların Almaniya işləməsi hesabına hər il banklarımıza ehtiyac duyduğumuz, milyardlarla ölçülən sabit valyuta daxil olur. Bu, bir tərəfdən. Digər tərəfdən isə, onlar orada işləyir, pul göndərir və ya özləri ilə ailələrinə pul gətirirlər və ailələri yaxşı yaşayır.

Mən sizə keçmiş tarixdən, sosializm və kapitalizm düşərgələrinin olduğu dövrdən iki fakt gətirmək istəyirəm. Mən indi heç bir eynilik aparmaq istəmirəm. Sadəcə, bu faktları xatırlayaraq və hər halda, böyük siyasi fəaliyyət təcrübəsinə malik olaraq, məsələn, mən bizdə müxalifətin daim dediyi bu sözlərə fikir vermirəm ki, «görürsünüz, Azərbaycanda vəziyyət necə pisdir, insanlar çıxıb gedir, iki milyon azərbaycanlı Rusiyada yaşayır». Əgər Rusiyada həttə üç milyon azərbay-

canlı yaşasa, bu pis deyildir. Azərbaycanda insanlar kifayət qədərdir. Mən istəmirəm ki, biz Rusiyaya ekspansiya təşkil edək. Şübhəsiz ki, bu hər bir kəsin fərdi arzusudur, heç kim heç nə təşkil etmir. Mənim təşkil etdiyim yeganə şey gəncləri Rusiyaya təhsil almağa göndərməyim olmuşdur. Bundan savayı heç nə təşkil etinəmişəm və bu gün də etmirəm.

Deyirlər ki, burada bazarlarda çoxlu azərbaycanlı var. Bunun nəyi pisdır? Mən yenə keçmişə xatırlayıram. Mən Azərbaycanın rəhbəri işləyəndə deyirdilər ki, azərbaycanlı möhtəkirlər Moskva-yə gedir, gül alveri edir və möhtəkirliyi yayırlar. Təbii ki, bu mənə toxunurdu. Bu gün isə kommersant nüfuzlu adamdır, amma o zaman möhtəkir adlanırdı.

Təbiidir, biz həmin sistem, həmin ideologiya çərçivəsində yaşayırdıq. Mən iki-üç dəfə Azərbaycandan böyük milis briqadaları göndərmişdim ki, Moskvanın bazarlarında azərbaycanlıları tutsunlar, onlar möhtəkirlər kimi, azərbaycanlıların adını batırmasınlar. Başa düşürsünüzmü? Sonra isə Moskvanın bəzi rəhbərləri mənə zəng edirdilər ki, siz nə üçün bunu edirsiniz? Yaxşı, deyək ki, siz onların əlindən hər şeyi aldınız. Axı burada bütün bunlar moskvalılara lazımdır. Biz 8 martda qadınlarımıza gül bağışlamalıyıq, eləcə də hansısa başqa bir bayramda – siz nə üçün bizi bu imkandan məhrum edirsiniz?

Yaxud da mən Moskvada işləyəndə Rusiyanın bəzi vilayətlərinə gedərkən hökmən bazarlara baş çəkirdim – bu mənim adətim idi. Əlbəttə, mən özüm üçün nə isə almaqdan ötrü bazara yalnız cavanlığımda getmişəm. Rəhbər vəzifədə olanda isə bazarlara, sadəcə, əhval-ruhiyyəni bilmək üçün gedirdim. Obyektiv əhval-ruhiyyəni bazarda həmişə daha çox bilmək olur. Rusiyanın vilayətlərinə gedir və bazarlara baş çəkirdim. Bəzi vilayət partiya komitələrinin birinci katibləri hətta təəccüblənirdilər ki, Əliyev nə istəyir, bazara nə üçün gedir. O, yüksək istehsalatı göstərmək üçün məni zavoda dar-tır. Mən isə deyirəm ki, oraya gedəcəyəm, amma yolüstü

bazara da baş çəkək, görək nə var. Yeri gəlmişkən, mən orada da alver edən azərbaycanlıları görürdüm. Ürəyimdə mən də düşünürdüm ki, onlar həqiqətən bizi gözdən salırlar, möhtəkirliklə məşğul olurlar. Psixologiya belədir. Amma mən hesab edirəm ki, bu həmin sistemin, həmin münasibətin məhsulu idi.

Ticarət isə hər yerdə ticarətdir. Biri supermarketdə alver edir, digəri dükanda, üçüncüsü bazarda – hər yerdə alver edirlər. Əgər bazar olmasa, həyat da olmaz. Onlar məhz ən çalışqan insanlardır. Moskvada – mən burada neçə illər yaşamışam – qışda, iyirmi dərəcə şaxtada bazarda pıxtaxta arxasında bir neçə saat ayaq üstə dayanıb nə isə satmaq çox ağır zəhmətdir. Nə üçün hesab etməliyik ki, onlar bizi gözdən salan insanlardır? Yox!

Bir dəfə Yuri Lujkov Bakıya gəlmişdi. Mən ona dedim ki, xahiş edirəm, «Qafqaz millətindən olan şəxslər» ifadəsinə son qoyun. Əvvəla, bu təhqiramızdır. Qafqaz millətindən olan şəxslər nə deməkdir? Qafqaz təkcə bizim regionun deyil, dünyanın gözəl bir guşəsidir. Qafqaz bir çox görkəmli insanların vətənidir. Qafqaz bir çox qəhrəmanların vətənidir. Siz nə istəyirsiniz? Onlar Qafqaz millətindən olan şəxslərə cinayətkarlar, hansısa oğrular, fırıldaqçılar damğası vurmuşdular. Mən rəsmi surətdə etiraz etdim və bizdə sarayda Rusiya Federasiyasının mədəniyyət günləri keçirilərkən o, çıxış etdi və mən də çıxış etdim, bu barədə açıq danışdım.

Ona görə də həmin insanlar da bizim həmvətənlərimiz. doğmalarımızdır. O ki qaldı cinayətlərə, cinayətlər bazarda da törədilir, küçədə də törədilir, ən nüfuzlu yerdə də törədilir. Əsla hesab etmək olmaz ki, əgər o, bazarda alver edirsə, deməli, cinayətkardır. Mən ona görə bu mövzuda bir qədər çox danışdım ki, deyəm – hər bir zəhmət şərəflidir. Rusiyada işləyən və öz ailəsini saxlayan, pul qazanan və eyni zamanda bu və ya digər regionun həyatında iştirak edən azərbaycanlı

ləyaqətli adamdır və biz onun mənafeələrini müdafiə etməliyik, onu həmişə həmvətənimiz saymalıyıq.

İndi isə azərbaycanlıların ünsiyyəti barədə. Təəssüf ki, biz bir çox digər məsələlərdə olduğu kimi, bu məsələdə də geri qalmışıq. Rusiyada azərbaycanlılar sayca sanki az deyildirlər, odur ki, onlar gerek birləşəydilər, sıx birləşəydilər, necə deyərlər, bir-birilə daha yaxından bağlı olardılar, bir-birinə daha çox kömək edəydilər – bir-biri ilə ünsiyyətdə olmaq öz vətəninə unutmamağa kömək edir. Məsələn, Novruz bayramında plov bişirirlər, hamı oturub birlikdə yeyir və ya bir-birini dəvət edirlər. Yaxud, məsələn, bir-birinə qonaq gedir, təbrik edir, üstəlik hədiyyələr, paxlava və ya şəkərbura verirlər – bu da ünsiyyət vasitəsidir.

Yəni mən belə düşünürəm və hamı da bu fikirdədir ki, hərdə yaşayırlarsa yaşasınlar, azərbaycanlılar bir-biri ilə bağlı olmalı, bir-biri ilə əlaqə saxlamalıdırlar. Əvvəla, bu, dilimizin, ənənələrimizin, adətlərimizin qorunub saxlanmasına kömək göstərəcəkdir. İkincisi, bu hər bir azərbaycanlıya kömək edəcəkdir. Azərbaycanlının başına bir iş gəldikdə, başqası ona kömək edəcəkdir. Əlbəttə, onun rus və ya yəhudi, yaxud hər hansı başqa millətdən olan dostu var, o da dostdur və ona kömək edəcəkdir. Amma hər halda, azərbaycanlı doğmadır, adət-ənənəsinə görə də, xasiyyətinə görə də ona həmişə yaxındır.

Buna görə də istərdim ki, Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar bir-biri ilə səmimi münasibətlərdə olsunlar. Bu isə Rusiyanın müxtəlif regionlarında icmalar yaradılması ilə mümkündür. Mən eşidəndə ki, Rusiyanın 50 vilayətində formalaşmış icmalar var və bu icmaların nümayəndələri mənimlə görüşmək üçün buraya, Moskvaya gələ bilərlər, bu məni çox sevindirdi. Rusiyada çoxlu azərbaycanlı olduğu məlumdur. Təkrar edirəm, mən buna müsbət yanaşıram. Lakin bizdə mütəşək-

killik çatışmırdı, ünsiyyət çatışmırdı, əgər indi bu məsələ həll edilmişsə, bu çox yaxşıdır, çox xoşdur.

Bilirsiniz ki, biz, təəssüflər olsun, Ermənistanla qonşuluqdayıq, onunla dostluğumuz heç cür baş tutmur. Siz Ermənistanla Azərbaycan arasında münasibətlərin tarixini bilirsiniz, azərbaycanlılar sülhsevər xalqdır, azərbaycanlılar başqa xalqlara heç zaman pis münasibət bəsləməyiblər. Bizdə tolerantlıq, xalqımızın dini dözümlülüyü yüksək səviyyədədir. Biz günahkar deyilik ki, ermənilər – əlbəttə, onların hamısı deyil, ancaq təcavüzkar separatçılar və ya ekstremistlər və sair – müxtəlif vaxtlarda müxtəlif münaqişələri qızıqdırmış və nəhayət, 1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini qoparıb özlərinə birləşdirmək üçün birbaşa hücum keçmişlər.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi də bundan başlamışdır. O, indiyədək davam edir və biz bu münaqişəni heç cür həll edə bilmirik. Biz əvvəllər də bilirdik. Ancaq bu münaqişə yaranıqdan sonra biz bu barədə daha çox məlumat almağa başladıq, yəni ki, bir görün, ermənilər müxtəlif ölkələrdə necə mütəşəkkildir, bir-biri ilə necə yaxındır, necə güclü icmaları var. Məsələn, siyasətlə və dövlət fəaliyyəti ilə uzun illər məşğul olmuş adam kimi, hətta mən də bunun belə olduğunu əvvəllər bu dərəcədə təsəvvür etmirdim. Xatirimdədir, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsi yenidən başlanmışdı və Qorbaçov Amerika Birləşmiş Ştatlarına ilk səfərə getmişdi, sovet mətbuatında xəbər verdilər ki, orada o, erməni icmasının nümayəndələri ilə görüşübdür. Siz yaqin ki, xatırlayırsınız. Sən onda, mənə, deputat idin. Onlar Qorbaçova hansısa bahalı bir hədiyyə, daha doğrusu, Raisa Maksimovnaya bahalı hədiyyə verdilər. Bu bizdə hiddət doğurdu. Bəli, hiddət doğurdu. Çünki Sovetlər İttifaqının dövlət başçısı olan Qorbaçov ermənilərə də, azərbaycanlılara da eyni münasibət göstərməli idi. Yeri gəlmişkən, dünən mən bir televiziya müsahibə verdim və bunu bir daha dedim. Əgər 1988-ci ildə Qorbaçov və onun

ətrafındakılar düzgün mövqe tutsaydılar, bu münaqişə belə şəkil almazdı və bu qədər itki olmazdı, Ermənistan da, Azərbaycan da bugünkü kimi belə düşmənçilik münasibətinə də olmazdı. Bunun təqsirkarlarından biri o və o vaxtkı sovet rəhbərliyidir.

Bununla yanaşı, Amerikada Azərbaycan icmasının yalnız planı vardır. Yox, burada artıq azərbaycanlıları təqsirləndirmək olmaz, çünki ermənilər artıq bir çox əsrlər ərzində bütün dünyaya səpələnmişlər. İndi dünya bizim hamımızın üzünə açıqdır, biz hər yerə gedib-gəlirik, məsələn, görürük ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında erməni icması üzvlərinin sayına görə böyük deyildir – orada ermənilər bir milyondan artıq deyil – amma onların icması çox güclüdür. Onun hansı yeri tutduğunu demək istəmirəm, hər halda, yəhudi və ya yunan icmalarından sonra ilk yerlərdən birini erməni icması tutur, onun konqresə təsiri var.

1992-ci ildə Amerika Konqresində Azərbaycan barəsində açıq-aşkar ədalətsiz qərar, ayrı-seçkilik qərarı qəbul edildi. Bu qərarla guya o vaxtlar Azərbaycanın Ermənistanı blokadaya alması ilə əlaqədar Amerika hökuməti tərəfindən Azərbaycana hər hansı yardım göstərilməsinin qadağan olunması nəzərdə tutulur. Bunu erməni diasporu və ermənipərəst konqresmenlər etmişlər. Bu gün də Amerika parlamentində olduqca çox ermənipərəst konqresmenlər var. Son illər biz böyük çətinliklə, gərgin əmək sayəsində – konqresmenlərin müəyyən hissəsi heç də azərbaycanpərəst olmadılar, yox – onlara sadəcə olaraq izah etdik və onlar obyektiv mövqelərdə durdular.

Mən prezident Klintonla dəfələrlə görüşmüşəm. O mənə demişdir ki, bəli, 1992-ci ildə «Azadlığı dəstəkləmə aktı»nın 907-ci maddəsinə Azərbaycan barəsində tətbiq edilmiş düzəliş ədalətsizdir və onu götürmək lazımdır. Bu, 1997-ci ilin avqustunda mən Vaşinqtonda rəsmi səfərdə olarkən hətta Ağ evdə bizim birgə bəyanatımızda da yazılmışdır. Amma o bunu edə

bilmir, çünki erməni diasporu çox güclüdür və ermənipərəst konqresmenlər mane olur, bunu etməyə imkan vermirlər.

Mən sizə hətta belə bir əhvalatı danışım. Braunbək adlı bir senator var, ümumiyyətlə, bu məsələnin ədalətli həllini istəyir. Konqresmen Kinq bir dəfə 907-ci maddənin ləğvi haqqında təklif verdi, səsə qoydular, amma keçmədi. Sonra senator Braunbək böyük İpək yolunun bərpasına dair proqram irəli sürdü. Əgər Konqres bu proqramı qanun şəklində qəbul edirsə, deməli, yollar açılır, lakin 907-ci maddə ləğv edilmir. amma bu maddənin bir çox qadağaları avtomatik surətdə götürülür. Ancaq erməni diasporu Konqresdəki öz tərəfdarları vasitəsilə bu qanuna da mane oldu, halbuki onun çox böyük əhəmiyyəti vardı.

Baş a düşürsünüzmü, onlar nəinki Amerikada və Fransada, eləcə də Rusiyada, hər hansı digər ölkədə – daha haralarda yoxdular – hər yerdə var və hər yerdə də müştəşəkkildirlər, hər yerdə məktəbləri var. Məsələn, Amerikada onlar Amerika cəmiyyətinə tamamilə daxil olmuşlar. Bu yaxınlarda prezident Klinton erməni icmasına məktub göndərirdi və Amerika Birləşmiş Ştatların iqtisadiyyatının və mədəniyyətinin və s. inkişafında onların xidmətlərini qiymətləndirdi. Onlar yığcam yaşadıqları yerlərdə məktəblərə, kilsəyə, bir çox digər şeylərə malikdirlər. Siz bilirsiniz, bəzi ştatlarda, məsələn. Nyu-Cersidə, Massaçusetsdə və digər ştatlarda, o cümlədən Los-Anceles şəhərində daha yığcam yaşayırlar və sair. Lakin onlar başqa yerlərdə də, hər yerdə yaşayırlar.

Təkrar edirəm, bu proses heç də bir əsr ərzində getməmişdir. Mən bunu bir misal olaraq deyirəm. Bir amil bizim əleyhimizədir, çünki onlar müxtəlif ölkələrdə imkanlara malik olduqlarına görə, bu münaqişə ilə əlaqədar məsələnin beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə ədalətlə həll edilməsinə imkan vermirlər. Bu bizim üçün zərərliyədir. Amma bununla yanaşı, biz müxtəlif ölkələrdəki erməni diasporu ilə heç nə edə bilmirik.

Bu, ermənilərin milli mənafeləri baxımından çox gözəldir. Amma gərək biz də öyrənək. Təkrar edirəm, mən xəyaldan, xülyadan uzağam ki, biz buna qısa vaxtda, bir onillik ərzində nail ola bilərik. Lakin qarşımıza məqsəd qoysaq, bunu edə bilərik. Buna görə də icma olduqda, bu icma bir yerə toplaşır, şükürlər olsun ki, Rusiyanın müxtəlif vilayətlərində yaşayan azərbaycanlılar kasıb deyillər, normal yaşayırlar, birinin imkanı böyükdür, digərinin imkam azdır, buna baxmayaraq, normal yaşayırlar, onlar dili öyrənmək üçün bazar günü məktəbləri yarada bilərlər. Onlar öz milli musiqisini, milli incəsənətini təbliğ etmək üçün müxtəlif dərnəklər yarada bilərlər. Onlar haradasa toplaşıb, ibadət etmək üçün məscid tikdirə bilərlər. Bilirsiniz ki, sovet ideologiyası dövründə biz mənəvi dəyərlərdən məhrum idik. Təkcə biz yox – Sovətlər İttifaqında hamı məhrum idi. Amma indi görün, Rusiyada pravoslav kilsəsi, yaxud da, məsələn, başqa xalqların kilsələri necə gücə malikdir.

Ümumiyyətlə, biz öz mənşəyimizi, öz milli mənşəyimizi və dini mənşəyimizi heç vaxt unutmamalıyıq. Bəli, əcdadlarımız islamı hələ VII əsrdə qəbul etmişlər. İslam bir çox yüzilliklər ərzində xalqımızın həyatının mənəvi əsası olmuşdur. Biz başqa dinə tapına və ya onu qəbul edə bilmərik. Əlbəttə, bizim Azərbaycanda üç konfessiya – müsəlman, islam, pravoslav xristian və yəhudi konfessiyaları var. Yeri gəlmişkən, çoxları təəccüblənir ki, Azərbaycanda üç konfessiya belə dostcasına fəaliyyət göstərir. Biz məhz belə xalqıq, təkrar edirəm, biz başqa dinlərə dözümlüyük, lakin, bununla bərabər, milli adətlərimizin, milli mərasimlərimizin ən mühüm mənbələrindən biri olan öz dinimizi unutmamalıyıq.

Buna görə də icmanın böyük əhəmiyyəti var. Əgər icmalar həqiqətən formalaşıbsa, əgər bu icmalar bundan sonra da inkişaf edəcəksə, əgər hər bir icma öz sıralarından ən nüfuzlu adamları irəli sürəcəksə, bu adamlar təşkilat işi ilə məşğul olacaqlarsa və qalanları bu rəhbər işçiye və ya bu rəhbərlərə

hörmət edəcəklərsə, onlarla hesablaşacaqsa, onda, əlbəttə, açığını deyəcəyəm, Rusiyadakı Azərbaycan icmaları qısa müddətdə çox şeyə nail ola bilərlər.

Əlbəttə, bütün bunlar Rusiya qanunları çərçivəsində olmalıdır, bütün bunlar Rusiyanın bu və ya digər regionunun inkişafı naminə olmalıdır. Mən əvvəldə dedim ki, burada Rusiya vətəndaşlığı olan azərbaycanlılar da var. Bu çox gözəldir. Rusiya çoxmillətli ölkədir. Bizdə, Azərbaycanda hazırda 150 mindən çox rus yaşayır. Onların hamısı Azərbaycan vətəndaşlığına malikdir. Onlar bizim vətəndaşlarımızdır və heç bir ayrı-seçkilik yoxdur, heç bir.

Deməliyəm ki, bilirəm, onlar bir prezident kimi, mənə çox hörmət edirlər, mənim ən fəal tərəfdarlarım, seçicilərimdir. Siz yəqin ki, bilirsiniz, çünki 1989–1990-cı illərdə və s. hüquqlarının pozulmasına görə rusların bir hissəsi, hər halda, Azərbaycandan getmişdir. Lakin – yeri gəlmişkən, özünütərif olmasın, məni düz başa düşün – mən Azərbaycan rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonra bir çox ruslar qayıtdılar. Onlar mənimlə hər dəfə görüşərkən çox təşəkkür edirlər, çünki yaxşı yaşayırlar. Onlar Azərbaycanın vətəndaşlarıdır. Rusiya vətəndaşları olan azərbaycanlılar var, bu çox yaxşıdır. Rusiya vətəndaşları olan azərbaycanlılar Rusiyanın dövlət qulluğunda, elmi, mədəniyyət, komməriya sahələrində və digər sahələrdə işləyirlər. Ancaq azərbaycanlı olduqlarını unutmur və Azərbaycan haqqında düşünür, öz milləti haqqında düşünür, öz xalqı haqqında düşünür.

Bu yaxınlarda gedənlərin isə Rusiya vətəndaşlığı yoxdur, onlara da həyan olmaq lazımdır və qətiyyənl yol vermək olmaz ki, onların hüquqları tapdalansın. Çünki onlar azərbaycanlıdır. Onlardan kimsə Rusiya vətəndaşı olarsa, qoy olsun. Kimsə Azərbaycan vətəndaşlığını saxlamaq istəyir. Bizdə də. Azərbaycanda da Rusiya vətəndaşı olan ruslar var – heç bir problem yoxdur. Bəziləri də var ki, onlar azərbaycanlı deyil,

başqa millətlərə mənsubdur və digər ölkələrin vətəndaşlarıdır, onların da problemləri yoxdur.

Yəni indi biz azərbaycanlıları ayırmamalıyıq ki, filankəs Rusiya vətəndaşıdır, filankəs Rusiya vətəndaşı deyil – hamı azərbaycanlıdır. Rusiya vətəndaşları daha böyük imkanlara malikdirlər, istər Azərbaycan icmalarının dəstəklənməsi üçün, istərsə də Rusiya vətəndaşlığı olmayan azərbaycanlıların mənafelərinin müdafiəsi üçün onlar Rusiyanın müvafiq dövlət strukturlarından daha çox istifadə edə bilirlər.

Əlbəttə, Rusiya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərin bizim üçün böyük əhəmiyyəti var. Bu təkcə sizin üçün deyil, Azərbaycanın bütün əhalisi üçün, bütün vətəndaşlarımız üçün də böyük əhəmiyyətə malikdir, çünki siz Rusiyada yaşayırsınız.

Sizə deyə bilərəm ki, Azərbaycan Rusiya ilə dostluq münasibətlərinin inkişafında və möhkəmlənməsində qəti mövqe tutur. Mən bunu dəfələrlə – Rusiyadan gələn müxtəlif nümayəndə heyətləri ilə görüşlər zamanı da, keçmiş vaxtlarda Rusiya rəhbərləri ilə görüşlərim zamanı da demişəm. Bu yaxınlarda, ayın 12-də Rusiyanın Respublika günü qeyd olundu. Mən Rusiyanın Azərbaycandakı səfirliyinə getdim və orada nitq söylədim. Mən bu barədə çox dəqiq danışdım.

Bu gün prezident Vladimir Vladimiroviç Putinlə çox ətraflı söhbətimiz oldu. Bayaq dediyim kimi, biz bir saat 40 dəqiqə söhbət etdik və bu söhbət əsasən münasibətlərimizin bundan sonra necə inkişaf etdirilməsinə həsr olundu. Prezident Vladimir Vladimiroviç Putin Rusiya – Azərbaycan münasibətlərinin inkişafına çox böyük əhəmiyyət verir və bunu ürəkdən istəyir. Biz fikir mübadiləsi apardıq. Dedim ki, buna mən də böyük əhəmiyyət verirəm. Mən dünən bizim iclasımızda da, bu gün də dedim ki, Azərbaycan 200 ildir Rusiya ilə bağlıdır. Əlbəttə, biz öz qədim keçmişimizlə fəxr edirik, öz qədim mədəniyyətimizlə fəxr edirik, öz milli ənənələrimizlə fəxr edirik,

ancaq bununla yanaşı, biz heç vaxt unutmamalıyıq ki, XIX–XX əsrlərdə Azərbaycan ümumbəşəri dəyərlərə, Avropa dəyərlərinə məhz Rusiya vasitəsilə, Rusiya mədəniyyəti vasitəsilə, rus təhsili vasitəsilə qovuşmuşdur.

Axı Rusiya da bir çox əsrlər əvvəl belə Rusiya olmayıbdır. Rusiya, məsələn, XIX əsr və ya XVIII əsrdə özünün Avropa ilə fəal əlaqələri, yəni milli Rusiya xüsusiyyətlərinin Avropa. Qərb xüsusiyyətləri ilə sintezi sayəsində belə olmuşdur. Biz isə bu yolu Rusiya vasitəsilə XIX əsrdə də, XX əsrdə də keçmişik, məhz ona görə ki, ziyalılarımızın ən yaxşı nümayəndələri Rusiyada təhsil almışlar. Doğrudur, onların bəziləri Qərb ölkələrində, məsələn, Almaniya, Fransada və başqa ölkələrdə, digərləri isə Rusiyada təhsil almışlar və bütün bu təhsili öz xalqına gətirmişlər. Elmimiz, ali təhsilimiz artıq XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq məhz Rusiya mədəniyyəti ilə yaxınlığımız sayəsində inkişaf etmişdir.

Elə bizim Üzeyir Hacıbəyovu götürün. O öz məzmununa görə sırf milli adamdır, nəinki bir bəstəkar kimi, həm də bir ictimai xadim, bir mütəfəkkir kimi, Azərbaycan millətinin fəxridir. O, Rusiya təhsili almışdır – Qori seminariyasında. sonra Peterburq Konservatoriyasında oxumuşdur və onun Allah vergisi olan genetik göstəriciləri, istedad və bacarığı belə güclü inkişaf tapmışdır, çünki o, rus dilini, rus ədəbiyyatını, bunun vasitəsilə isə Qərb mədəniyyətini öyrənmiş və əsrimizin əvvəllərində elə böyük əsərlər yaratmışdır ki, bu əsərlərlə Azərbaycanın neçə-neçə nəsilləri, neçə-neçə gələcək nəsilləri fəxr edəcəkdir.

Biz bu barədə çox danışa bilərik. Bu mədəniyyətdən nə əldə etdiyimizi söyləmək üçün mən sizə yalnız bir faktı xatırlatdım. Əlbəttə, bu tarixdə kədərli səhifələr də var, faciəli səhifələr də. Lakin bununla bərabər, biz gərək həmişə çətin yola yekun vuraq, görək nə itirmişik, nə əldə elmişik. Hər halda, çox şey əldə etmişik.

Ona görə də keçmiş tariximizi nəzərə alaraq, coğrafi mövqeyimizi nəzərə alaraq deməliyik ki, artıq indi bir müstəqil dövlət kimi, biz Rusiya ilə dostluq münasibətlərinə məhkumuq. Bu, Rusiyanın da, Azərbaycanın da xeyrinədir. Bu gün biz prezident Vladimir Vladimiroviç Putinlə bu baxımdan yekdil olduq. Ona görə də Azərbaycan icmaları kimi, siz də Rusiyada yaşayaraq, Rusiyada işəyərək, müxtəlif fəaliyyətlə məşğul olaraq Rusiya ilə Azərbaycan arasında dövlətlərarası münasibətlərin daha da möhkəmlənməsinə və inkişaf etməsinə öz töhfənizi verə bilərsiniz.

Yəqin ki, sizi Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə problemi də maraqlandırır. Siz bilirsiniz, bu münaqişə 1987-ci ilin axırlarında–1988-ci ilin əvvəllərində başlanmışdır. Obyektiv və subyektiv səbəblərə görə indi biz belə bir vəziyyətdəyik. Lakin 1994-cü ilin mayında, altı ildən bir qədər əvvəl mən qərar qəbul etdim və Ermənistanla biz sülh danışıqları aparılması üçün atəşkəs haqqında razılığa gəldik. Çünki hərbi əməliyyatlar aparmaqla, müharibə etməklə yanaşı, eyni zamanda məsələnin nizama salınması yollarını axtarıb tapmaq çox çətin idi.

Biz bu işlə o vaxtdan bəri məşğul oluruq. Doğrudur, çətinidir, çox çətinidir. Nəyə görə? Təkrar edirəm, müxtəlif səbəblərə görə. İndi mən təfərrüata varmaq istəmirəm, burada bizim də təqsirimiz çoxdur. Ancaq bununla bərabər, Azərbaycana nisbətən Ermənistanla daha böyük yardım göstərən bəzi ölkələr, o cümlədən də onda Sovetlər İttifaqının rəhbərliyindəki bəzi qüvvələr də birtərəfli mövqe tuturdular, məhz Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi Azərbaycan barəsində qeyri-obyektiv, ədalətsiz mövqe tutmuşdu. Buna görə də elə oldu ki, ərazimizin 20 faizi erməni silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır, bir milyondan çox azərbaycanlı öz yaşayış yerlərindən didərgin salınmışdır, ağır şəraitdə, əksəriyyəti də çadırlarda yaşayır.

Sülh damşıqları apardığımız bu illər ərzində, xüsusən də Azərbaycan prezidenti ilə Ermənistan prezidenti arasında bir neçə bilavasitə görüşün keçirildiyi axırıncı, 1999-cu ildə biz çox şeyləri smaqdan çıxardıq. Biz haradasa mövqelərimizi yaxınlaşdırmağa başladıq. Amma hansı əsasda? Əlbəttə, məsələ Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi üzündən həll olunmur. Ermənistanın fikrincə, onun işğal etdiyi ərazi – «Dağlıq Qarabağ onlara məxsusdur və bu əzəli erməni torpağıdır», halbuki bu, həqiqətə qətiyyən uyğun deyil, uydurmadır. Amma onlar nəinki Dağlıq Qarabağın ərazisinin, həm də Dağlıq Qarabağ ətrafındakı 7 rayonu – yalnız azərbaycanlıların yaşadıkları rayonları işğal etmişlər.

Münaqişə başlanmazdan əvvəl Dağlıq Qarabağda əhalinin nisbəti belə idi – 30 faiz azərbaycanlılar, 70 faiz ermənilər, qalan bütün rayonların əhalisi isə yüz faiz azərbaycanlılardan ibarət idi. Yeri gəlmişkən, münaqişənin başlanması ərəfəsində Dağlıq Qarabağda cəmi 170 min əhali vardı. Bir sözlə, bizim Ağdam rayonunda bütün Qarabağda olduğu qədər əhali yaşayırdı. Bir diqqət yetirin, bu qədər qan tökülməsini və belə ağır vəziyyətə gətirib çıxaran, hazırda dünyada ən mürəkkəb, çətin münaqişələrdən biri sayılan bu münaqişə nəyə görə yaranmışdır.

Əlbəttə, Ermənistan öz inadında, öz qeyri-konstruktivliyində müxtəlif ölkələrdəki bəzi tərəfdarlarma, müxtəlif ölkələrin dövlət qurumlarında sözü keçən diaspora da arxalanır. Ona görə də bu çox çətinidir, başa düşün, son dərəcə çətinidir. Əgər bu kimlərəse adi görünürsə, onlar yanılırlar. Bəzən deyirlər ki, Əliyev nə üçün bu məsələni indiyədək həll etmir və ərazilərimizi azad etmir və s.

Mən demişəm və sizə də deyirəm ki, bu məsələnin həlli ilə gecə də, gündüz də məşğulam. Vaxtımın xeyli hissəsi bir çox çətinlikləri olan dövlətimizin digər məsələləri, problemləri ilə yanaşı, buna həsr edilir. Lakin bununla belə, istəmirəm ki, siz

bədbinliyə qapılısınız. Hesab edirəm ki, biz bu məsələnin həlli yolunu tapacağıq. Amma burada qarşılıqlı kompromislərsiz keçinmək olmaz. Hər iki tərəfdən kompromislər olmalıdır. Biz Ermənistan prezidenti ilə təxminən bu barədə danışıdıq. Sırağün biz – Ermənistan prezidenti və Azərbaycan prezidenti burada görüşdük. Sonra üç prezidentin – Rusiya, Azərbaycan, Ermənistan prezidentlərinin görüşü keçirildi. Bundan sonra dörd prezidentin – Rusiya, Gürcüstan, Azərbaycan, Ermənistan prezidentlərinin görüşü oldu.

Biz ilk iki görüşdə Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin həlli məsələlərini müzakirə etdik, üçüncü halda, dörd prezident görüşdükdə isə Zaqafqaziyada, Cənubi Qafqazda əməkdaşlığın mümkünlüyü məsələlərini müzakirə etdik. Elə bu gün prezident Vladimir Vladimiroviç Putinlə də uzun sürən görüşüm zamanı söhbətimizin xeyli hissəsi məhz bu məsələyə, bu mövzuya həsr olundu. Ümidvaram ki, Vladimir Vladimiroviç Putin bu məsələ ilə bundan belə daha fəal məşğul olacaq, buna daha böyük diqqət yetirəcəkdir. Mən bunu, hər halda, bu gün hiss etdim.

İndi mən sizə heç bir vəd vermirəm. Amma, hər halda, bu bizim ağrımız, əzab-əziyyətimiz, müsibətimizdir. Keçmişdə Sovetlər İttifaqına daxil olmuş və müstəqilliyə qovuşmuş respublikalardan heç biri Azərbaycan kimi belə vəziyyətə düşməmişdir. Ermənistan da münaqişədədir, amma Ermənistanın bir qarış da ərazisi işğal olunmayıbdır. Gileylənir ki, bilirsinizmi, Azərbaycandan olan qaçqınların müəyyən bir hissəsi Ermənistandadır. Əvvəla, bu ermənilər olduqca azdır. İkincisi isə, onların əksəriyyəti Ermənistandan getmişdir. Yeri gəlmişkən, Ermənistandan olduqca çoxlu adam köçüb gedir, onlar Rusiyada, Qərb ölkələrində, Amerikada məskən salırlar.

Bizim azərbaycanlılar isə, məsələn, Ağdam rayonundan, Füzuli rayonundan, Cəbrayıl rayonundan, Zəngilan rayonundan, Qubadlı rayonundan, Laçın rayonundan, Kəlbəcər

rayonundan olan azərbaycanlılar Rusiyaya getməyəcək, Amerikaya getməyəcək, Fransaya getməyəcək, heç yana getməyəcəklər. Xalqımızın psixologiyası belədir. Onların hər biri öz kəndinə, öz doğına torpağına, öz əcdadlarının məzarları yanına qayıtmaq istəyir. Mən də bu cür mövqe tuturam. Biz buna nail olmalıyıq və nail olacağıq!

Nəhayət, demək istəyirəm ki, hesab edirəm bundan sonra sizin üçün – nəinki sizin üçün, eləcə də Rusiyada yaşayanların hamısı üçün – daha yaxşı və daha asan olacaqdır. Çünki Rusiya Federasiyasının rəhbərliyində böyük dəyişikliklər baş vermişdir, yeni prezident seçilmişdir. Deməliyəm ki, Vladimir Vladimiroviç Putin çox layiqli insandır. Gördüyünüz kimi, qısa müddətdə Rusiya üçün daxili həyatda da, xarici siyasətdə də çox işlər görmüşdür. Onun planları, niyyətləri, başlıcası isə fəallığı – həm siyasi fəallığı, həm də dövlət fəallığı, səmimiyyəti belə söyləməyə əsas verir ki, Rusiya da son illər düşdüyü bu ağır vəziyyətdən çıxacaqdır. Rusiya demokratik ölkə kimi inkişaf edəcəkdir. Əgər Rusiya inkişaf edərsə, deməli, sizin hər birinizin həyatında da, fəaliyyətində də uğurlar olacaqdır. Deməli, Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərimiz daha yaxşı olacaqdır. Bir sözlə, bu, nəinki bu gün, həm də son vaxtlar – Vladimir Vladimiroviç Putinin seçilməsindən əvvəl də və xüsusən o, prezident seçildikdən sonra da çıxardığım nəticədir. Yeri gəlmişkən, o bilir ki, Rusiyada yaşayan azərbaycanlıların mütləq əksəriyyəti ona səs vermişdir. Buna görə mən sizə minnətdaram.

Mən artıq dedim ki, azərbaycanlılar Rusiyada müxtəlif sahələrdə işləyir və müxtəlif yerlərdə yaşayırlar. Əlbəttə, bizim üçün elmdə işləyən də, təhsildə, mədəniyyətdə, səhiyyədə, humanitar sahələrdə çalışanlar da, kommersiya, ticarət sahəsində çalışanlar da vacibdir. İndi Azərbaycan da, Rusiya da demokratiya, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedirlər. Odur ki, bazar iqtisadiyyatı ölkələrimizin inkişafının əsasını təşkil edir.

Biz Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının inkişafını təmin edən çoxlu islahatlar həyata keçiririk.

Mən istəyirəm ki, Rusiyada Rüstəm İbrahimbəyov, Fərman Salmanov, Məmməd Əliyev, Müslüm Əliyev, Müslüm Maqomayev və bir çox başqaları kimi görkəmli elm, mədəniyyət, təhsil xadimlərimiz olsun. Onların hamısının adını çəkməyə imkanım yoxdur. Mən istəyirəm ki, Rusiyada böyük kapitalla malik, geniş kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olan azərbaycanlı iri kommersantlar, nüfuzlu kommersantlar olsun. Çünki indi bu, bazar iqtisadiyyatının əsasını təşkil edir.

Ancaq eyni zamanda, bunlar hamısı qanun çərçivəsində, Konstitusiyaya çərçivəsində, Rusiyada mövcud olan qaydalar çərçivəsində olmalıdır. Azərbaycanlılar, ümumiyyətlə, zirək xalqdır. Yeri gəlmişkən, deyəndə ki, Rusiyanın və Moskvanın bazarlarında çoxlu azərbaycanlı var, eyni zamanda deyirlər ki, azərbaycanlılar, ümumiyyətlə, əsrlər boyu ticarətlə məşğul olmuşlar. Bəli, ticarət keçmiş zamanlarda çox şərəfli peşə idi.

«Arşın mal alan»ı yadınıza salın: Soltan bəy – Gülçöhrənin atası söhbət edəndə deyirdi ki, «doxturdu-moxturdu, incinardı-mincinardı – bunlar heç nədir, əsas tacirdir». Bu da təsadüfi deyil. Üzeyir Hacıbəyov bu əsəri gərək ki, 1913-cü ildə yazıbdır. Amma mən Soltan bəy kimi fikirləşmirəm. Bütün peşələr hörmətlidir. Xalqı daha da yüksəklərə qaldıran həmişə alimlər, mədəniyyət xadimləri, böyük ictimai xadimlər, böyük ziyalılar olubdur. Məsələn, biz tariximizdən danışanda görürük – nə qədər şahlarımız olub, onların hamısı yaddan çıxıbdır. Amma deyirik – Nizami, Füzuli, Nəsimi, Mirzə Fətəli Axundov, Sabir, yaxud da başqaları. Əlbəttə ki, xalqın mədəni səviyyəsini göstərənlər həmişə ziyahlar olubdur. Mən istərdim ki, burada bizim ziyalılar yaxşı inkişaf etsinlər. Amma bütün Dünya Birliyinin gələcəyi bazar iqtisadiyyatı ilə əlaqədar olduğuna görə, mən istərdim ki, bizim çox gözəl azərbaycanlı kommersantlarımız da olsunlar. Onlar öz fəaliy-

yətləri ilə həm özlərinə xeyir gətirə bilərlər, həm də öz sərvətləri ilə bizim icmaların yaşamasına, inkişaf etməsinə kömək göstərə bilərlər.

Nəhayət, bir fikri də bildirmək istəyirəm. Bilirsiniz, hansı millətdən soruşsan, deyəcək ki, bizim bədbəxtliyimiz ondadır ki, içimizdə dedi-qodu var, birlik yoxdur. Düzdür, hər bir millətin içərisində belə proseslər var. Amma ədalət naminə demək lazımdır ki, bəzi millətlər var, onlarda şəxsi münasibətlər, dedi-qodu olsa da, ancaq prinsipial məsələlərdə birlik var. Ancaq bəzilərində isə parçalanma meylləri çox güclüdür.

Gəlin açıq etiraf edək ki, bizim millətimizdə parçalanma meylləri güclüdür. Əgər bu parçalanma meylləri olmasaydı... Nə üçün, azərbaycanlılar ermənilərdən acizdirlərmi? Əgər vuruşa, döyüşə qalsa, azərbaycanlı heç vaxt ermənidən aciz olmayıbdir. Ancaq niyə belə olubdur? Çünki azərbaycanlılar daxilə başladılar bir-birini didməyə, hakimiyyət mübarizəsi aparmağa. Bunun nəticəsində də ermənilər birləşdilər, gəlib Azərbaycanın torpaqlarını işğal etdilər.

Baxın – 1988-ci ildə Ermənistan –Azərbaycan münaqişəsi başlandı. Azərbaycana neçə nəfər rəhbərlik etdi? Mən buraya gələndən sonra Kamran Bağirovu seçmişdilər – düzdür, mən də seçmişdim. Hadisələr başlayan kimi onu çıxartdılar, göndərdilər Vəzirovu. Cəmisi ilyarım işlədi, amma torpağı müdafiə etmək əvəzinə, münaqişəni aradan götürmək əvəzinə daxilə intriqa ilə məşğul olmağa başladı. İlyarımdan sonra xalq onu götürüb atdı. Ondan sonra Mütəllibov gəldi, iki il işləyə bilmədi – yenə də daxili hakimiyyət mübarizəsi. Ondan sonra Xalq Cəbhəsi gəldi, bir il işlədi – yenə də hakimiyyət mübarizəsi. Başa düşürsünüzmü? Prezident olmayanda ayrı-ayrı şəxslərin prezidentin fəaliyyətini həyata keçirdiyini də götürsək. 1988-ci ildən 1993-cü ilə qədər Azərbaycana altı nəfər rəhbərlik edibdir.

1993-cü ildə mənə Azərbaycanı dəvət edəndə Azərbaycan vətəndaş müharibəsi içərisində idi. Əzizlərim, bilin, sizin çoxunuz uzaqdasınız, görməmişsiniz, bilməmişsiniz – vallah-billah, Azərbaycan dağılırdı. Mənə Naxçıvandan Bakıya dəvət eləyəndə gəlmək istəmirdim. Baxmayaraq ki, yol yox idi, təyyarə yox idi, nə qədər adam gəlirdi. Hər təyyarədə bizim ağsaqqal adamlardan, ziyalılarından 20–30-u gəlirdi ki, «Heydər Əliyev, Azərbaycan dağılır, Bakıya gəl».

Getmirdim. Ona görə yox ki, mən Azərbaycanı sevmirəm. Çünki bilərsiniz, mənə qarşı ədalətsizliklər çox olmuşdu. Mən də insanam, daş, dəmir deyiləm ki, insanam! Ona görə də mən incimişdim, getmirdim. Deyirdim ki, doğulduğum yerə gəlmişəm, elə orada da həyatımı sona verəcəyəm. Bu mənim qəti fikrim idi.

Dörd gün mənimdə danışıqlar oldu, dörd gün Bakıdan mənim dalımca təyyarə göndərdilər – getmədim. Həmin Əbülfəz Elçibəy gündə üç-dörd dəfə telefon edirdi. Baxmayaraq ki, ondan qabaq hətta Naxçıvanda mənim yaşamağıma imkan yaratmırdılar, orada mənə qarşı terror təşkil edirdilər.

Gəldim. Azərbaycan dağılırdı. Nə çətinliklərlə Azərbaycanı o vəziyyətdən çıxardım. Nə ilə rastlaşdım? Onunla rastlaşdım ki, bu onunla, o bununla vuruşur, bilmirsən ki, silahlı qüvvələr haradadır, hansı dəstə kimin əlindədir. Bundan da istifadə edərək ermənilər irəliləyirdilər.

Nəhayət, vəziyyəti bir az sabitləşdirdik. 1994-cü ilin oktyabrında Surət Hüseynov dövlət çevrilişinə cəhd göstərdi. Xatirinizdədir, mən televiziya ilə xalqa müraciət etdim, xalq gəldi. Onda mənim silahlı qüvvəm, heç bir şeyim yox idi.

Altı ay keçəndən sonra OMON, həm də özbaşına yox, ayrı-ayrı ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının və Xalq Cəbhəsinin bəzi nümayəndələrinin iştirakı ilə çevriliş etmək istədi. Onun da qarşısını aldım.

Sonra mən Rumıniyadan qayıdarkən prezidentin təyyarəsini raketlə vurmağa cəhd göstərdilər. Məni Allah qorudu. sadəcə, külək o tərəfdən əsdi, təyyarə raket olan yerdən yox. bu tərəfdən endi.

Kuçma ilə biz gedəndə körpünü partlatmaq istədilər. Sabunçu körpüsü var, bizim keçməyimizdən iki saat qabaq onun altından iki yüz kiloqram trotil tapdılar. Təsəvvür edin, əgər o partlasaydı, təkcə körpü yox, ətrafdakı bütün evlər dağılıcaqdı.

Belə bir həyat keçirmişik, başa düşürsünüzmü? Amma vəziyyəti sabitləşdirmişik. Hazırda Azərbaycan sabit, güclü ölkədir. Azərbaycanın daxili sabitliyini pozmaq üçün heç kəs heç bir şey edə bilməz. Ona görə də Azərbaycanın daxilində birlik olmalıdır.

Təbiidir, demokratiyadır, müxalifət də var, olmalıdır – bunsuz demokratiya ola bilməz. Ancaq demokratiya normal olmalıdır, müxalifət normal olmalıdır. Müxalifət hakimiyyət uğrunda normal mübarizə aparmalıdır, amma böhtanla, yalanla, iftira ilə məşğul olmamalıdır.

Azərbaycanın xaricində olan azərbaycanlılar da birləşməlidir. Nəyin naminə? Müstəqil Azərbaycanın naminə. Əgər yeddi ildə biz Azərbaycanı o bəlalardan çıxarıb bu vəziyyətə çatdırmışıqsa, beş-on azərbaycanlı burada, Moskvada yığışsın, qruplaşsın, nə bilim, iyirmi azərbaycanlı orada yığışsın, qruplaşsın, onu dəstəkləsin, bunu dəstəkləsin, bizim içərimizdə olan hakimiyyət mübarizəsini burada, Moskvada da başlasınlar – bu yarayır mı? Yaramaz!

Kim həqiqi azərbaycanlıdırsa, kim öz torpağını, valideynini sevirsə, indi onun üçün bir Azərbaycan var, bir Azərbaycan torpağı var və Azərbaycan dövləti var, Azərbaycanın prezidenti var! Əmin ola bilərsiniz ki, Azərbaycanın bu prezidenti son nəfəsinə qədər Azərbaycanın müstəqilliyini, daxili sabitliyini qoruyacaq, Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf

etdirəcək və ən əsası, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olacaqdır. Dedim ki, nəfəsim nə qədər ki, gəlir. Amma hamı bilsin, burada olmayanlar da bilsin – Heydər Əliyevin nəfəsi güc gəlir, güclü gəlir və hələ on illərlə də gələcəkdir!

Əziz dostlar, mən bilmirəm, sizin nə qədər vaxtınızı aldım. Bu gün işim çoxdur, buradan hava limanına gedirəm. Mən çox məmnunam ki, sizinlə görüşdüm. Hamınıza cansağlığı arzu edirəm. Azərbaycam unutmayın, vətəninizə gəlin-gedin. Nə qədər çox gəlib-getsəniz, mənim dediyim sözlərin də bir o qədər şahidi olacaqsınız, onları təsdiq eləyəcəksiniz. Sağ olun.

MOSKVADAN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB

22 iyun 2000-ci il

S u a l: Cənab Prezident, MDB barədə dəfələrlə tənqidi mülahizələr söyləmişiniz, MDB-nin fəaliyyətsizliyini tənqid etmişiniz. MDB-nin bu sammitindən sonra Sizin mövqeyinizdə hansısa bir dəyişiklik baş veribmi? Ümumiyyətlə, bu sammitdə hansısa ümidverici dəyişikliklər oldumu?

C a v a b: Bilirsiniz, mən həqiqətən tənqid etmişəm. Ola bilər, sabah yenə də nəyisə tənqid edim. Amma bu o demək deyil ki, biz MDB-dən imtina etmişik. Mən orada da dedim, – dövlət başçılarıнын Moskvada qapalı iclası var idi – başqa yerlərdə də demişəm. Mən bu gün Rusiyanın 50 vilayətindən gəlmiş Azərbaycan icmalarının nümayəndələri ilə görüşdüm, orada da dedim. Cənab Putinlə mənim bu gün 1 saat 40 dəqiqəlik görüşümüz oldu. Rusiyanın rəhbərliyindəki çox böyük dəyişikliklərə və Rusiya MDB-də əsas aparıcı dövlət olduğuna görə indi bu tənqidlər artıq arxada qalıbdır. İndi ümidlər var. MDB-ni təkcə mən tənqid etməmişəm, onu hamı tənqid edib. Mənə elə gəlir ki, bu ümidlərin çoxu doğrula bilər.

MDB ölkələri dövlət başçılarıнын budəfəki iclası daha səmərəli keçdi. Məsələn, biz, dövlət başçıları qapalı iclasda 2 saat çox sərbəst, geniş və müstəqil müzakirələr apardıq. Yəni o, formal xarakter daşımadı ki, kimsə hansı sənədisə hazırlayıb, gətirib ortaya qoyub, kim istəyir, kimsə istəmir.

Sonra Moskva televiziyası məndən bir müsahibə götürdü. Mən onlara da dedim. MDB-nin zirvə görüşlərindən sonra,

adətən, yemək verirlər. Bunlar hamısı protokol xarakteri daşıyır. Hamı, bütün nümayəndə heyətləri bir yerə yığışır. Amma bu dəfə fərqli nə idi? Dövlət başçıları Kremldə ayrıca bir salonda, nümayəndə heyətlərinin başqa üzvləri isə digər bir yerdə toplaşmışdılar. Bu da doğrudur. Çünki bizə əsasən yemək lazım deyil, fikir mübadiləsi lazımdır. Biz orada da təxminən 2 saata qədər olduq, yenə də fikir mübadiləsi getdi.

Bunlar hamısı onu göstərir ki, indi MDB səmərəli ola bilər. Belə ümidlər var. Mən arzu edirəm ki, bu ümidlər doğrulsun.

S u a l: Cənab Prezident, səfər zamanı keçirdiyiniz digər görüşlər barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Bilirsiniz, görüşlər çox olubdur. Onlar haqqında indi danışsam, vaxtı çox aparar. Bizim dövlət televiziyası bunların hamısını verəcəkdir, yəqin ki, bu görüşlərin hamısı sizə məlum olacaqdır. Görüşlərin hamısı yaxşı olubdur.

Yenə də deyirəm, bu gün xüsusən, Vladimir Putinlə görüşdük. Məsələn, dünən bütün ölkələrin prezidentləri görüşürdülər. Ancaq cənab Putinlə danışdıq ki, mən onunla bir az geniş söhbət etmək istəyirəm. Ona görə də belə razılığa gəldik ki, bu gün görüşək. Bütün prezidentlərin hamısı onunla görüşüb getdilər. Mən isə bu gün orada qaldım. Qalmağıma səbəb elə bu və Rusiyadakı Azərbaycan icmalarının nümayəndələri ilə görüş idi.

Bizim bugünkü görüşümüz çox uzunmüddətli, çox əhəmiyyətli və çox da səmərəli oldu. Bu görüş məndə çox böyük ümidlər yaradır.

Bilirsiniz ki, Robert Köçəryanla təkbətək görüşüm oldu. Sonra Robert Köçəryan, Heydər Əliyev, Vladimir Putin görüşü oldu. Sonra dörd ölkənin – Cənubi Qafqazın üç ölkəsinin və Rusiyanın prezidentlərinin görüşü keçirildi.

Başqa ölkələrin prezidentləri ilə də söhbətlərim olubdur. Təbii ki, danışmaq, hansısa məsələləri müzakirə etmək üçün orada böyük imkanlar var idi. Mən həmin imkanların hamısından istifadə etdim. Sağ olun.

DÜNYA ŞÖHRƏTLİ MODELİYER VALENTİN YUDAŞKİN İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

23 iyun 2000-ci il

Heydər Əliyev: Şadam ki, siz buraya gəlmisiniz. İndi moda xüsusi əhəmiyyətə malikdir və modanın həmişə əhəmiyyəti olubdur, amma indi onun xüsusi əhəmiyyəti var. Azərbaycanlılar da modadan geri qalmaq istəmirlər. Buna görə də sizin buraya gəlişinizin, mənəcə, böyük əhəmiyyəti olacaqdır.

Valentin Yudaşkin: Çox məşğul olduğunuza baxmayaraq, bizi qəbul etdiyinizə görə Sizə hədsiz minnətdaram. Biz Sizi Moskvada gördük, mənim təcrübəmə inanın, Siz ən elegənt prezidentlərdən birisiniz. Mən bunu kənardan görmüşəm – biz Moskvadan təyyarə ilə əslində eyni vaxtda yola düşdük.

Heydər Əliyev: Mən dünən axşamdan xeyli keçmiş qayıtdım. Siz də?

Valentin Yudaşkin: Biz bir az əvvəl gəldik. Bilirdik ki, Siz gəlirsiniz. Düşünürəm ki, hər şey uğurlu keçdi. Mən Bakıda artıq ikinci dəfəyəm. Biz Mədəniyyət naziri ilə çox söhbət etmişik, Azərbaycanda Rusiya günləri ərəfəsində – bu gələn həftə başlayır – bizim teatr burada ilk elçidir, bunu təşkil edənlərə təşəkkürümü bildirirəm. Bakını görmək çox xoşdur. Biz təyyarə ilə gələrkən şəhərin necə dəyişdiyini, böyüdüynü gördük, olduqca çox yeni tikililər var.

Heydər Əliyev: Siz burada axırıncı dəfə nə vaxt olubsunuz?

V a l e n t i n Y u d a ş k i n: İki il əvvəl. İki ildə böyük dəyişikliklər baş veribdir. Çox xoşdur ki, moda vahid olur və ünsiyyətə kömək edir. Biz əvvəllər fransızlardan ayrı düşmüşdük, lakin indi biz, şübhəsiz ki, birlikdəyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sovetlər İttifaqı dövründə bizim öz modamız, onların öz modası vardı. Amma buna baxmayaraq, əksəriyyət, hər halda, Avropa modasından istifadə etməyi üstün tuturdu. Əlbəttə, fərq böyük idi. Ancaq indi, siz doğru deyirsiniz, biz hamımız birlikdəyik – Rusiyada da, başqa ölkələrdə də, keçmiş Sovetlər İttifaqı ərazisindəki müstəqil dövlətlərdə də artıq bu sahə əhəmiyyət kəsb edir və ictimaiyyətdə maraq doğurur. Sovet dövründə Moskvada moda nümayiş etdirilərkən ona ancaq sayseçmə adamlar maraq və həvəs göstərirdilər. Yadımdadır, mən Moskvada yaşayarkən "Burda moden" jurnalının baş redaktoru ilk dəfə oraya gəlmişdi. Bu həmin dövr idi ki, Sovetlər İttifaqında müəyyən proseslər baş verirdi. Xatirimdədir, İttifaqlar evində "Burda moden" moda nümayiş etdirirdi, adamlar oraya can atırdılar, oraya gedə bilənlər də oldu, bilməyənlər də və sair. Mən həmin "Burda moden" jurnalını götürüb baxdım. İndi "Burda moden" daha elə geniş şöhrətə malik deyildir. Nəyə görə? Ona görə ki, o vaxt bu bizdə yox idi və lakin birdən peyda oldu. Bu jurnalı əldə etmək üçün böyük cəfəqənlilik göstərilirdi.

V a l e n t i n Y u d a ş k i n: Ona görə ki, orada ülgülər vardı, adamlar paltarı özləri tikirdilər. Burada çoxlu fabrik var. Səfərimin bir məqsədi də bu fabriklərə baxmaqdır. Hazırda biz öz istehsalımızı bütün dünyada yerləşdiririk. Burada köhnə məktəbin qalması çox vacibdir. Burada çox yaxşı keyfiyyətli parçalar var. Biz Sizin gənc dizaynerlərinizi Moskvaya dəvət edirik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu çox yaxşıdır. Doğrudur, modelyerlər modanı icad edirlər, bəzən nümayiş etdirirlər, amma sonra harada geyirlər, kim geyir – biz bunu görmürük. Mə-

nim ailəmdə qızım, nəvəm, gəlinim – şübhəsiz ki, onlar cavan adamlardır – bununla maraqlanırlar və hətta mən Yudaşkindən savayı ayrı modelyerləri tanımırdım. Amma onların vasitəsilə Versaçeni, Valentinonu da tanıdım.

Valentin Yudaşkin: Dior.

Heydər Əliyev: Dior köhnə modelyerdır. Məsələn, cavanlar isə hesab edirlər ki, Dior, Pyer Karden – bunlar artıq keçmişdə qalmışdır.

Valentin Yudaşkin: Keçmişsiz gələcək olmur.

Heydər Əliyev: Bəli, buraya Pyer Kardenin kostyumları gəlib çıxanda hamı fikirləşirdi ki, ilahi, Pyer Karden. Ancaq mən bəzən mağazalarda Pyer Kardenin kostyumlarını görərdim – bunlar ya əvvəlki şöhrətini itirib, yaxud da keyfiyyətini pisləşdiriblər.

Valentin Yudaşkin: Keyfiyyətini pisləşdirməyiblər, sadəcə, saxta mallar olduqca çoxdur. Eyni şey musiqi aləmində, kompakt disklər sahəsində də baş verir. Əgər bu sahədə hələ hansısa hüquqlara əməl olunursa, moda sahəsində vəziyyət çox mürəkkəbdir.

Heydər Əliyev: Bəli, saxtakarlıq. Mən bilmirdim ki, saxtakarlıqla məşğul olurlar.

Valentin Yudaşkin: Düyməni bir balaca dəyişdirsə, bunun saxta mal olduğunu sübut etmək çətindir. Çindən, Türkiyədən, Hindistandan çoxlu saxta mal gəlir. Bir sözlə, bu bizim üçün əsas problemdir. Amma mən burada, sizin şəhərdə çoxlu firma mağazaları gördüm.

Heydər Əliyev: Burada? Onlar malları əsasən Avropadan gətirirlər?

Valentin Yudaşkin: Bəli, bunlar həqiqi firma məhsullarıdır. Bu gün biz parfümeriya mağazasında olduq, yüksək keyfiyyətli məhsullar gördük. Çoxlu yeni mağazalar yaranıb və iki il ərzində çox böyük yüksəliş olduğu görünür.

Heydər Əliyev: Siz iki il ərzindəki yüksəlişin dinamikasını görürsünüz. Bu yaxşıdır. Əlbəttə, mən çox az görürəm, çünki mənı həmişə ümumi göstəricilər maraqlandırır. Gəzmək, baxmaq üçün, sadəcə, imkan yoxdur. Halbuki, həvəs var.

Valentin Yudaşkin: Heydər Əliyeviç, həddən çox restoran, kafe var və adam bir gün ərzində daha çox şey görmək istəyir.

Heydər Əliyev: Bəli, mən də məşqda işə gedir və işdən qayıdıram. Bir vaxtlar, on beş il əvvəl, xaricə gedib-gəlmək məhdud idi. Adamlar gedirdilər və mən də Avropa ölkələrində olmuşdum, açıq havada kafeləri görmüşdüm, bütün bunlar xoşuma gəlmişdi. İndi isə bunlar Bakıda çoxdur, bəlkə də həddən çoxdur. Hansı küçə ilə gedirəmsə, hər yerdə görürəm.

Valentin Yudaşkin: Ən başlıcası odur ki, milli kolorit qalır, Rusiyadakı kimi Avropaya aludəçilik yoxdur. Hər halda, burada milli kolorit, musiqi, rəng qorunub saxlanır. Bu çox vacibdir. Bu gün bizə milli musiqinin yeni səpkidə improvizə edildiyi disk bağışladılar. Bu, gənclər üçün maraqlıdır. Bu da vacibdir.

Heydər Əliyev: Bilirsiniz, bir halda ki, biz sizinlə görüşürük və söhbət edirik, demək istəyirəm - tarixən elə olub ki, hər bir xalqın öz geyim forması olmuşdur. İndi dünyada qəbul edilmiş geyim forması isə Avropada yaranmışdır. Bununla belə, keçmiş zamanlarda, neçə-neçə əsrlər bundan əvvəl çox gözəl şəxsi geyim formaları olub və indi də tətbiq edilə bilər. Həmin geyimi indi biz ancaq teatrda və ya kinoda görürük. Məsələn, hansısa tarixi mövzuda film çəkirlər, onda sən bunu görürsən. Xüsusən də qadın paltarından söhbət düşəndə - çünki kişi geyimi dəyişmişdir - qadın modasından söhbət gedəndə, məsələn, bizdə köhnə fotosəkillərdə və ya rəssamlarımızın əsərlərində - yeri gəlmişkən, bizim yaxşı teatr rəssamlarımız olub, onlar müxtəlif tamaşalar, xüsusən də keçmiş tariximizə aid tamaşalar üçün eskizlər veriblər - bun-

lar qalmışdır. Azərbaycanda gözəl, çox gözəl qadın geyimi olmuşdur. Təkrar edirəm, indi onu yalnız bizim filmlərdə və tamaşalarda görmək mümkündür.

Mən 70-ci illərdə burada, Azərbaycanda işləyərkən məndə belə bir fikir yaranırdı – niyə də təklif edilməsin ki, qadınlarımız Avropa geyimləri ilə yanaşı, öz milli paltarımızı da geysinlər? Axı öz milli geyimimiz çox gözəldir. Onu modernləşdirmək olar. Elə rəsmlərdə – rəssamlarımızın əsərlərində gördüyüm qadınların da geyimi çox qəşəngdir və bundan niyə istifadə edilməsin? Onda dünyada rəngarənglik olar. Yoxsa ki, indi təkcə Avropa modasını əsas götürmüşlər. Şəxsən mən azərbaycanlı kişilərin keçmiş vaxtlarda geyindikləri paltar formasına qayıtmaq istəməzdim. Qadın geyiminin isə çox gözəl və cürbəcür olduğunu, zənnimcə, bilirsiniz–kataloqlar, kitablar var. Mən hətta bir dəfə rəhmətlik həyat yoldaşıma təklif etdim ki, gəl, qızımıza belə kostyum tikdirək və qoy onu geyib bizimlə birlikdə bir yerə getsin, bəlkə bununla başqalarına nümunə göstərərək və onlar da belə edərlər. Amma baş tutmadı.

V a l e n t i n Y u d a ş k i n: İndi qadınlar çox sərbəstdirlər. Onların hamısı bizneslə, işlə məşğuldur, vaxtı yoxdur. Onlar teatra da ofisdə geydikləri paltarda getmək istəyirlər. Həyat çox dəyişmişdir. Amma elə axşamlar var ki, onda gərək milli paltar geyəsən. Keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarının milli geyimlərinin sərgisini keçirmək, bu geyimləri orada nümayiş etdirmək üçün Ermitajla, onun direktoru Piotrovski ilə razılığa gəlmişik. Çünki bir çox əcnəbilər milli paltarını ümumən yaxşı qəbul edirlər. Məsələn, Ukrayna, özbək naxışlarını. Belə geyimləri daha çox nümayiş etdirmək lazımdır. Ola bilsin, biz bu cür geyimlərdən bezmişik, çünki bu geyimləri böyük konsertlərdə tez-tez görmüşük. Vaxt gələcək modelyerlər öz işlərində bunlardan istifadə edəcəklər. Bu gün biz kolleksiyaya baxdıq və gördük ki, oradakı modellərdə milli naxışlardan, bəzəklərdən, rənglərdən geniş istifadə edilmişdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: İndi mən daha bir prosesi müşahidə edirəm, xüsusən də Avropada, Amerikada, görürəm ki, əvvəla, geyim çox sadələşmişdir. İkincisi isə, keçmişdə gördüklərimiz indi yoxdur. Tutaım teatra gedirsən, deməli, sən hökmən teatra layiq geyinib-keçinməlisən. Hesab edirəm ki, bu baxımdan keçmiş zamanlar daha maraqlı idi. Teatra hər hansı paltarda getmək olmazdı. Elə götürək XIX əsrin rus və ya Avropa kübar cəmiyyətlərini və sair. Sovet dövründə hətta biz, o vaxtın cavanları, bir və ya iki kostyumumuz olsa da, axşamlar teatra, kinoya getməyə hazırlaşarkən – cavanlığımnda mənim cəmi bir bayırlıq, bir də iş kostyumum vardı və mən iş kostyumunda işə gedirdim, bayırlıq kostyumu isə bayram günlərində, yaxud teatra gedəndə geyinirdim – hər halda, əynimizi dəyişirdik. O vaxtlar imkanlar məhdud idi. İndi isə imkanlar geniş, qeyri-məhduddur, amma adamlar hesab edirlər ki, onlar küçəyə çıxanda, mağazaya gedəndə necə geyinirlərsə, teatra gedəndə də eləcə geyinə bilirlər. Bu belədir və mənim xoşuma gəlmir. Hər halda, teatra və yaxud hər hansı başqa bir tədbirə, ya da ad gününə gedəndə gərək müvafiq surətdə geyinəsən. Belə olmasa, onda moda nəyə lazımdır? Cins paltarı götürək, hamı geyir. Gəlin görək, hamı teatra da, işə gedəndə də, gecə də cins paltar geysə...

V a l e n t i n Y u d a ş k i n: Hər şey bəsitləşibdir, hamı yaşamağa tələsir. Bax, hər şey də bu qaça-qaça görə baş verir. İndi vaxt sürətlə ötüb keçir. Əvvəllər biz faksın nə olduğunu bilməzdik, poçtu gözləyərdik, xəbərləri gözləyərdik. İndi isə informasiyanı kompüterdən bir saniyəyə alırıq. Sonra nə olacaq, bəlli deyil. Modada da belədir. Əvvəllər moda illər boyu təşəkkül tapırdı, indi isə altı aya hər şey dəyişir, formalar əvəzlənir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsinizmi, elə bir böyük fərq yoxdur. Nəyisə bir balaca dəyişdirib deyirlər ki, bu, təzə moda-

dır. Yaxşı ki, bizdə, kişilərdə bu sabitdir. Qadmları isə başa düşmürsən, bilmirsən ki, nə nə vaxt dəyişilir.

Valentin Yudaşkin: Hava dəyişən kimi dəyişir. Heç nəyin dəyişməməsi üçün mən Sizə bizim firmanın qalstukunu bağışlamaq istəyirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun. Siz qalstuk da buraxırsınız?

Valentin Yudaşkin: Bəli.

Heydər Əliyev: Mən qalstuklara biganə deyiləm. Yaxşı, gözəl qalstukdur. Bu sizin firmanın qalstukudur. Qalstuklar dəyişir, köynəklər dəyişir. Bəlkə də kimsə buna fikir vermir, amma bəzən yaxşı pislə əvəzlənir. Amma nə etmək olar, modadır, gərək ona uyğun geyinəsən. Bu baxımdan mən mühafizəkar deyiləm, amma özümün müəyyən üslubum var. Bəli, öz üslubum var və mənə elə gəlir ki, o həmişə müasir görünür.

Valentin Yudaşkin: Bayaq dediyim kimi, Siz çox yaraşqlı kişisiniz.

Heydər Əliyev: Biz kişiler belə sürətlə dəyişən moda ilə çətin ki, ayaqlaşaq. Qadınlara isə bu gərəkdir. Gəlişinizə görə sizə bir daha təşəkkür etmək istəyirəm, siz bizə kömək edəcəksiniz. Mən ciddi şəkildə hesab edirəm ki, ölkəmiz, müstəqil dövlətimiz bu istiqamətdə də öz yerini tutmalıdır. Görürsünüz, nə qədər kafelər, restoranlar, mağazalar tikilib, çox şey dəyişibdir, çoxlu tikinti var. Odur ki, gərək bu işdə də eyni proseslər baş versin. Mən sizin buraya səfərinizi dəstəkləyirəm. Fatma xanım mənə dedi ki, bu gün siz çoxlu yeni moda nümunələri nümayiş etdirəcəksiniz. Yəqin ki, böyük maraq var. Sizə uğurlar arzulayıram. Mən isə bu axşam Çin nümayəndə heyəti ilə olacağam.

Valentin Yudaşkin: Sağ olun ki, çox məşğul olsanız da, bizi qəbul etməyə vaxt tapdınız. Mən çox şadam.

ÜMUMÇİN XALQ NÜMAYƏNDƏLƏRİ MƏCLİSİ DAİMİ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ Lİ PEN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

23 iyun 2000-ci il

Heydər Əliyev: Xoş gəlmisiniz, cənab Li Pen. Dəvəti qəbul edərək respublikamıza rəsmi səfərə gəldiyinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Azərbaycan ilə ÇXR arasında qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsi hər iki tərəf üçün çox əhəmiyyətlidir.

Dünyanın zəngin tarixə, böyük intellektual və iqtisadi potensiala malik iri ölkəsi olan Çinə 1994-cü ildə rəsmi səfərimi məmnunluqla xatırlayıram. Beynəlxalq həyatda mühüm rol oynayan, respublikamızın dövlət müstəqilliyini birincilər sırasında tanımış və onunla diplomatik münasibətlər yaratmış bu ölkə ilə əlaqələrin sıxlaşdırılmasına Azərbaycan həmişə xüsusi maraq göstərir.

Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkələrimizin əməkdaşlığı ardıcıl surətdə möhkəmlənir. Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədri olan Sizin respublikamıza rəsmi səfəriniz dövlətlərimiz arasında münasibətlərin inkişafında yeni mühüm hadisədir.

Bazar münasibətləri, demokratik inkişaf yolunu seçmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasında hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu sahəsində həyata keçirilən tədbirlərdən, islahatların müvəffəqiyyətlə aparılması nəticəsində

uğurlar əldə olunmuşdur. Azərbaycan dünyamn bütün ölkələri ilə öz münasibətlərini suverenlik, qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlıq prinsipləri əsasında, dostluq zəminində qurur, öz iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatı ilə bağlanmasına xüsusi əhəmiyyət verir.

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü on iki ildən bəri davam edir. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən ölkəmizin ərazisinin 20 faizi işğal olunmuş, bir milyondan çox vətəndaşımız yerindən-yurdundan zorla çıxarılaraq çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır. 1994-cü ildə atəşkəs rejimi əldə olunmuşdur. Bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması sahəsində ATƏT-in Minsk qrupu böyük fəaliyyət göstərir. Ermənistan prezidenti ilə apardığım birbaşa danışıqlar hələ ki, müsbət nəticə verməmişdir.

L u P e n: Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət olunduğuma görə Sizə, cənab Prezident, minnətdarlıq edir və Sizinlə görüşdən hədsiz məmnunluq duyuram.

Zəngin iqtisadi potensiala malik olan ölkənizlə bütün sahələrdə əlaqələrin daha da genişləndirilməsinə daim xüsusi diqqət yetirirəm.

Sizin uzaqgörən siyasətiniz sayəsində demokratik inkişaf yolu ilə inamla addımlayan müstəqil Azərbaycan Respublikasında qazanılmış nailiyyətləri görməkdən çox məmnunam. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə, beynəlxalq normalara uyğun surətdə tezliklə aradan qaldırılmasına ÇXR tərəfdardır. Hər bir dövlətin ərazisi müqəddəs və toxunulmazdır. Biz bu mövqeni əsas tutaraq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyirik, bundan sonra da dəstəkləyəcəyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Biz sizin dostluğunuza əminik. Mən həmçinin əminəm ki, Azərbaycan ilə Çin arasında siyasət, iqtisadiyyat, mədəniyyət və digər sahələrdə əlaqələr daha da inkişaf etdiriləcək, beynəlxalq təşkilatlarda ölkələrimizin əməkdaşlığı genişləndiriləcəkdir.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ ÜMUMÇİN XALQ
NÜMAYƏNDƏLƏRİ MƏCLİSİ DAİMİ
KOMİTƏSİNİN SƏDRİ Lİ PENİN BAŞÇILIQ
ETDİYİ ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ ARASINDA DANIŞIQLAR**

Prezident sarayı

23 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Cənab sədr, Çin Xalq Respublikasından gəlmiş hörmətli qonaqlar, dostlar!

Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədri cənab Li Penin dünən Azərbaycana rəsmi səfəri başlanmışdır. Bu səfər mənim dəvətimlə həyata keçirilir və şadam ki, cənab Li Pen hələ 1994-cü ildə etdiyim dəvəti gerçəkləşdirməyə imkan tapmışdır və indi Azərbaycandadır, biz onunla ünsiyyətdə olmaq fürsətinə malikik. Cənab Li Pen, mən sizi, nümayəndə heyətinizin üzvlərini Azərbaycanda səmimi salamlayıram və burada olmağınızdan böyük məmnunluq duyduğumu bildirirəm.

Bilirəm ki, dünən parlamentimizdə görüşləriniz olubdur, siz şəhərimizlə bir az tanış ola bilmisiniz. Bu gün bizim məhdud heyətdə çox maraqlı söhbətimiz oldu. Söhbət əsasən Çin-Azərbaycan münasibətlərinə aid idi, amma bununla yanaşı, biz tarixlə və müasir beynəlxalq vəziyyətlə bağlı bəzi məsələlərə də toxunduq.

Çin dünyanın böyük ölkəsidir, onun zəngin tarixi mədəniyyəti, zəngin tarixi var və indi iri bir dövlət olaraq çox böyük

intellektual və iqtisadi potensiala malikdir, beynəlxalq həyatda mühüm rol oynayır. Çin Xalq Respublikasının yaranması dünya miqyasında olduqca böyük tarixi əhəmiyyətə malik hadisə idi. Çin Xalq Respublikası 50 ildən çoxdur yaşayır, inkişaf edir və Çin getdikcə daha böyük uğurlar qazanır.

Azərbaycan gənc müstəqil dövlətdir. Biz dövlət müstəqilliyini Sovetlər İttifaqının süqutu ilə əlaqədar 1991-ci ildə əldə etmişik və bunu öz xalqımız üçün tarixi hadisə bilirik. Biz həm Sovetlər İttifaqının süqutunu, həm də onun tərkibinə daxil olmuş bir çox xalqların, o cümlədən də Azərbaycan xalqının qazandığı azadlığı, müstəqilliyi tarixi hadisə hesab edirik. Biz müstəqil dövlətin təşəkkülü mərhələsini yaşayırıq, öz yolumuzla – demokratiya yolu ilə, iqtisadi islahatlar aparılması, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi yolu ilə gedirik. İndi biz artıq inanırıq ki, Azərbaycan həmişə müstəqil dövlət olacaqdır. Biz dövlət müstəqilliyini həmişə qoruyacağıq və onun bir daha itirilməsinə heç zaman yol verməyəcəyik.

Müstəqil dövlət olaraq Azərbaycan dünyamn bütün ölkələri ilə öz münasibətlərini sülhsevərlik, qarşılıqlı surətdə faydalılıq, əməkdaşlıq, dostluq şərtləri əsasında qurmağa çalışır. Həm də biz bu siyasətdə Çin Xalq Respublikası ilə münasibətlərimizə çox böyük əhəmiyyət veririk. Biz şadiq ki, Çin Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi elan edilən kimi onu birincilər sırasında tammış ölkələrdən biridir. O vaxtdan bəri bizim aramızda diplomatik münasibətlər yaradılmışdır, indi Azərbaycanın Çində səfirliyi və Çinin Azərbaycanda səfirliyi var. Bu gün biz Çinin Azərbaycandakı səfirliyinin yeni, daha doğrusu, ilk binasının bünövrəsini birlikdə qoyacağıq. Son illər münasibətlərimiz yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. Mən 1994-cü ildə Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tszemin dəvəti ilə Çinə rəsmi səfərə getdim. Cənab Tszyan Tszeminlə də, o vaxtlar Nazirlər Şurasının sədri, sadəcə de-

sək, Baş nazir vəzifəsini tutan bizim hörmətli qonağımız cənab Li Penlə də yaxşı görüşlər, söhbətlər oldu. Bu görüşlər, söhbətlər məndə dərin təəssürat doğurdu. Lakin Çin səfərin özü, Çinin müasir həyatı ilə, xüsusən iqtisadiyyatın sürətli inkişafı ilə, Çinin özünün milli mənafeələrini, özünün milli spesifikasiyasını əsas tutaraq həyata keçirdiyi islahatlarla tamşlıq mənə böyük təsir bağışladı. Biz Şanxaya da getdik. Ən başlıcası isə, Çin səddində olduq və mən onun ən yüksək nöqtəsinə qalxdım. Deyirlər ki, onun ən yüksək nöqtəsinə qalxmaq heç də hamıya müyəssər olmur. Elə mənim bəzi yol yoldaşlarım da yarı yolda qaldılar. Amma mən qarşıma məqsəd qoydum və ona nail oldum.

O vaxtdan, 1994-cü ildən bəri bizim münasibətlərimiz daha fəal olmuşdur. Bu gün biz hərtərəfli əməkdaşlıq, xüsusən iqtisadi əməkdaşlıq mövqeyində dururuq. Ancaq bununla bərabər, biz şübhəsiz ki, beynəlxalq hüquqa aid prinsiplial məsələlərdə də bir-birimizi dəstəkləyirik. Belə prinsiplərdən biri hər hansı dövlətin ərazi bütövlüyü və onun sərhədlərinin pozulmazlığı prinsipidir. Məhz bu mühüm beynəlxalq prinsipdə Çinin də, Azərbaycanın da ciddi problemləri var. Bu, Çində Tayvan problemi, cənab Li Pen, sizə ətraflı izah etdiyim kimi, Azərbaycan isə 1988-ci ildən Ermənistanın təcavüzündən ölkəmizin ərazisinin bir hissəsi olan Dağlıq Qarabağı qoparmaq məqsədi ilə başladığı təcavüzdən əziyyət çəkir. Bu təcavüz müharibəyə gətirib çıxarıb və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuşdur, Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır və bir milyon azərbaycanlı öz yaşayış yerlərindən qovulub və onlar bütün Azərbaycan ərazisində məskunlaşıblar, böyük əksəriyyəti çadırlarda çox ağır şəraitdə yaşayır.

Biz bütün beynəlxalq təşkilatlarda, beynəlxalq xarakterli bütün sənədlərdə Çin Xalq Respublikasının ərazi bütövlüyünü daim dəstəkləyirik, Tayvanın Çin Xalq Respublikasına tama-

milə məxsus olduğunu və Çin Xalq Respublikasının öz torpağına olan hüququnu tanıyıraq. Mən sizə böyük minnətdarlıq hissi ilə bir daha deyirəm ki, Çin, Çin Xalq Respublikası Azərbaycanın öz ərazi bütövlüyünə, sərhədlərinin pozulmazlığına olan hüququnu, yəni Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişədə Azərbaycanı tamamilə dəstəkləyir. Biz minnətdarlıq ki, siz bu prinsipi daim müdafiə edirsiniz və bununla da öz ərazi bütövlüyümüzü bərpa etməkdə, işğal olunmuş ərazilərimizi Ermənistan silahlı qüvvələrindən azad etməkdə, qaçqınları öz yaşayış yerlərinə qaytarmaqda və müstəqil Azərbaycanın Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən müəyyənləşdirilmiş sərhədlərinin pozulmazlığına nail olmaqda bizə kömək göstərirsiniz.

Mən sizi bir daha salamlayır və sözü sizə verirəm.

L i P e n: Cənab Prezident, dəvətinizə görə, Azərbaycan Respublikasına gəlmək barədə Sizin şəxsi dəvətinizə və Azərbaycan Respublikası parlamentinin dəvətinə görə çox sağ olun. Biz həmkarlarımızla çox razıyıq ki, buraya gələ və yeni Azərbaycana baxa bildik.

1991-ci ildə Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra Çin Azərbaycanın müstəqilliyini dərhal tanıdı və onunla diplomatik əlaqələr yaratdı. O vaxtdan bəri ikitərəfli münasibətlər kifayət qədər uğurla inkişaf edir. 1994-cü ildə cənab Əliyev Çinə rəsmi səfərə gəldi, ÇXR-in sədri Tszyan Tszeminlə bir sıra mühüm sənədlər imzaladı və bundan sonra ikitərəfli münasibətlərimiz daha yaxşı inkişaf edir.

Məhdud dairədə yenidən başa çatan danışıqlarda biz Sizinlə bir çox məsələlər barəsində fikir mübadiləsi apardıq və indi mən aşağıdakı üç bənd üzərində dayanmaq istərdim. Əvvəla, Çin Azərbaycanla bütün sahələrdə – siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə dostcasına əməkdaşlıq münasibətlərini bundan sonra da inkişaf etdirməyə hazırdır. Biz hesab edirik ki, Azərbaycan nəinki mühüm coğrafi mövqeyə, həm də

zəngin neft-qaz ehtiyatlarına malikdir. Buna görə də Azərbaycanın, Azərbaycan iqtisadiyyatının olduqca böyük perspektivləri var.

İkincisi, Çin beynəlxalq aləmdə birqütblü dünya əvəzinə, çoxqütblü dünya formalaşdırılması uğrunda çıxış edir. Hesab edirik ki, bu bütün dünyada sülhün inkişafı üçün daha faydalı və sərfəlidir.

Üçüncüsü, Çin hesab edir ki, hər bir xalqın, hər bir dövlətin özü üçün inkişaf yolu, ideologiya və din seçmək haqqı var. Başqa ölkələrin buna qarışmağa haqqı yoxdur. İndi müasir dünyada iddia edirlər ki, insan hüquqları dövlətin suverenliyindən üstündür. Biz hesab edirik ki, bu olduqca səhv iddidadır. Çünki bu bəzi dövlətlərin digər ölkələrin daxili işlərinə qarışması üçün bəhanə olardı.

Hər bir dövlətin ərazisi müqəddəs və toxunulmazdır. Biz bu mövqeyi əsas tutaraq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyirik. Bu yaxınlarda Çin Xarici İşlər Nazirliyinin bəyanatı yayılmışdır. Bəyanatda deyilir ki, Çin Dağlıq Qarabağda keçirilmiş qanunsuz seçkiləri tanımır. Əlbəttə, biz həmçinin ümid edirik ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə müvafiq surətdə həll oluna bilər. Siz indicə dediniz ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının bir çox qətnamələri yerinə yetirilmir.

Bu gün biz Sizinlə Çinin Azərbaycandakı səfirliyi üçün binanın bünövrəsinin qoyulması şənliklərində iştirak edəcəyik. Bu, ikitərəfli münasibətlərimizin gələcək inkişafının daha bir rəmzidir.

Bir daha çox sağ olun. İndicə mən ÇXR sədri Tszyan Tszeminin çox böyük salamını Sizə yetirdim.

Heydər Əliyev: Sağ olun, hörmətli cənab Li Pen. Dəyərli sözlərinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Bir çox məqamlarda bizim mövqelərimiz uyğun gəlir. Mən onların üzərində dayanmaq istəmirəm. Çin Xalq Respublikasının sədri cənab

Tszyan Tszemindən mənə salam yetirdiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Xahiş edirəm, mənim atəşin, səmimi salamımı da cənab Tszyan Tszeminə yetirəsiniz və ona bildirəsiniz ki, artıq indi mən onun Azərbaycana səfərini gözləyirəm. Siz sözü-nüzün üstündə durdunuz və gəldiniz, o isə hələlik borclu qalır. O öz borcunu yerinə yetirməlidir. Sizinlə Azərbaycanda görüşümüz, Pekində sizin hamınızla mənim görüşlərim və cənab sədr Tszyan Tszeminin buraya səfəri Azərbaycan-Çin münasibətlərinin daha da genişlənməsinə kömək edəcəkdir.

Siz tamamilə haqlısınız ki, dövlətlərin bir-birinin daxili işlərinə qarışmaması beynəlxalq hüququn ən başlıca prinsipidir və heç kimin bir-birinin daxili işlərinə qarışmağa ixtiyarı yoxdur. Siz tamamilə haqlısınız ki, hər bir xalq, hər bir ölkə xalqın getməli olduğu yolu özü seçir və heç kəs bu xalqa onun hansı yolla getməli olduğunu kənardan zorla qəbul etdirməməlidir. Bizim bu cür uyğun gələn bir çox ümumi baxışlarımız var və biz bir-birimizi hər cəhətdən dəstəkləməli, münasibətlərimizi inkişaf etdirməliyik. İqtisadi münasibətlərimizin inkişafı üçün böyük imkanlar var. Siz Azərbaycanda böyük neft və qaz ehtiyatları olduğunu dediniz, bu ehtiyatlar həqiqətən var. Amma dostluğumuzun daha da inkişaf etdirilməsinin çox mühüm vasitəsi tarixi böyük İpək yolunun bərpasından ibarətdir.

Böyük İpək yolunun bərpası XXI əsrin nəhəng proqramıdır və bu proqram Çinin iştirakı olmadan həyata keçirilə bilməz. Çünki biz İpək yolundan danışarkən bilirik ki, ipək çox qədim zamanlardan Çindən gətirilirdi, deməli, bu yolu Şərqdən Qərbə məhz Çin açmışdı. Çin ipək istehsal edərək, onu həmin uzun yol ilə Avropaya aparırdı. Beləliklə, ipək yolu yaranmışdı. Bir sözlə, biz o qədim zamanlara qayıdacağıq və indi münasibətlərimizi yeni şəraitdə inkişaf etdirəcək, bu proqramı birlikdə həyata keçirəcəyik.

Cənab Li Pen, sözümlün sonunda demək istəyirəm ki, siz Azərbaycanda ilk dəfə deyilsiniz. Siz hələ tələbə olarkən respublikamıza gəlmiş, Mingəçevirdə su elektrik stansiyasının tikintisində iştirak etmişiniz, sizin gözəl xatirələriniz var. İndi sizin buraya səfərinizi mingəçevirlilər böyük maraqla izləyir, sizə salam göndərirlər. Hesab edirəm ki, sizin onların nümayəndələri ilə görüşməyə və bu mövzuda daha ətraflı danışmağa imkanınız olacaqdır.

L i P e n: Bu gün nahardan sonra biz onlarla görüşəcəyik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun. Çində görüşlərimiz haqqında kitabı – "Azərbaycan–Çin: dostluq sərhədlər aşır" kitabını təntənəli surətdə sizə təqdim etmək istəyirəm. Kitab Azərbaycan dilindədir. Burada olduqca çox materiallar, o cümlədən sizinlə bizim Pekində görüşümüz barədə material var. Mən bu kitabı sizə təqdim edirəm. Etirazınız yoxdursa, kitabdan nümayəndə heyətinizin üzvlərinə də paylayardım.

L i P e n: Sağ olun. Biz də Sizin üçün hədiyyə gətirmişik.

AZƏRBAYCAN-ÇİN DANIŞIQLARI BAŞA ÇATDIQDAN SONRA BİRGƏ MƏTBUAT KONFRANSI

23 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab Li Pen!

Çin Xalq Respublikasından gəlmiş hörmətli qonaqlar, dostlar!

Mən sizi bir daha salamlayıram. Mətbuata bildirmək istəyirəm ki, bu gün bizim çox yaxşı görüşümüz oldu. Biz əvvəlcə təkbətək, sonra nümayəndə heyətlərinin iştirakı ilə görüşdük. Dünən cənab Li Penin Bakıda, xüsusən parlamentdə çoxsaylı görüşləri olub və suallarınıza cavab vermək üçün bu gün buraya sizin yanınıza, mətbuat nümayəndələrinin yanına gəlmişik. Üç sual planlaşdırılıb, onları kimə istəyirsinizsə, ona da verin.

S u a l: Hörmətli cənab Li Pen, mənim sualım sizədir. Siz Azərbaycanla Çin arasında münasibətlərin indiki vəziyyətini necə qiymətləndirirsiniz və ikitərəfli əlaqələri genişləndirməyin və dərinləşdirməyin perspektivləri barədə nə düşünürsünüz?

L i P e n: Demək lazımdır ki, hazırda Çin-Azərbaycan münasibətləri yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. Xüsusən 1994-cü ildən, respublikamızın prezidenti cənab Əliyev Çin Xalq Respublikasına rəsmi səfər etdikdən və ÇXR sədri Tszyan Tszeminlə bir sıra müxtəlif sazişlər imzaladıqdan sonra, demək olar ki, ikitərəfli münasibətlərimizin daha da dərinləşməsinin möhkəm bünövrəsi qoyulmuşdur. Qəti əminəm ki, mənim Azərbaycana indiki səfərim Çin ilə Azərbaycan arasında

dostluğun və əməkdaşlığın inkişafına yeni təkan verəcək və ikitərəfli münasibətlərimizi yeni səviyyəyə qaldıracaqdır.

S u a l: Cənab Prezident, biz çox yaxşı bilirik ki, Siz yeni İpək yolunun yaradılması haqqında təklif irəli sürmüşünüz. Böyük İpək yolunun dirçəldilməsi sahəsində Çin ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın konkret layihələrindən danışa bilərsinizmi? Siz bu yolun dirçəldilməsinin perspektivlərini qısaca təsvir edə bilərsinizmi?

H ə y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı sualdır. Sağ olun. Bəli, həqiqətən, son illər böyük İpək yolunun dirçəldilməsi bütün dünya ictimaiyyəti üçün aktual hadisə olmuşdur. Mən məsuliyyəti üzərimə götürüb demək istəmirəm ki, bunun təşəbbüsçüsü Azərbaycan, yaxud kimsə başqa birisidir. Böyük İpək yolunu dirçəltmək ideyası böyük İpək yolunun marşrutunda yerləşən bütün ölkələrdə müxtəlif vaxtlarda meydana gəlmişdir və biz də bu ölkələr sırasındayıq. 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda böyük İpək yolunun bərpasına dair beynəlxalq konfrans keçirildi. Bu konfransda 32 ölkənin, 14 beynəlxalq təşkilatın nümayəndələri, o cümlədən də Çinin nümayəndələri iştirak edirdilər.

Hesab edirəm ki, böyük İpək yolunun bərpası proqramı, diplomatiyası XXI əsrin möhtəşəm proqramıdır. Azərbaycan öz coğrafi, coğrafi-strateji mövqeyini nəzərə alaraq, iqtisadi tələbatımızı nəzərə alaraq, bu proqramın həyata keçirilməsində fəal iştirak etmək niyyətindədir. Qədim zamanlarda böyük İpək yolu təkcə Şərqlə Qərb arasında ticarət vasitəsi deyil, eyni zamanda, xalqların, xüsusən Şərqlə Qərbin bir-birini öz mədəni dəyərləri ilə zənginləşdirməsinin mühüm vasitəsi olmuşdur.

Hesab edirəm ki, böyük İpək yolu, yəni böyük İpək yolunun dirçəldilməsi proqramı bu məqsədləri qarşıdakı XXI əsrdə də həyata keçirə bilər. Böyük İpək yolunu Çinsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Əgər Azərbaycan bu yolun orta-

sında yerləşirsə, Çin Şərqdən onun başlanğıcındadır. Amma Çinlə qonşuluqda olan Yaponiya da böyük İpək yolu proqramına çox maraq göstərir. Məlumdur ki, Yaponiyanın sabiq Baş naziri cənab Haşimoto da bir neçə il əvvəl bunu çox fəal dəstəkləyirdi və 1998-ci ildə Yaponiyaya səfərim zamanı biz bu məsələni onunla və Yaponiyanın bütün rəhbərləri ilə müzakirə etmişdik. Bir sözlə, bu proqram ona maraq göstərən bütün dövlətlərin yaxından iştirakını tələb edir. Hesab edirəm ki, Yaponiya ilə Azərbaycan arasında fəal əməkdaşlıq böyük İpək yolu proqramının həyata keçirilməsinə sanballı töhfə verə bilər. Yenə suallar varmı?

S u a l: Bu yaxınlarda Cənubi Koreya ilə Şimali Koreya arasında dialoq başlanmışdır. Bu model üzrə belə bir dialoq Tayvan ilə Çin arasında da mümkündürmü?

L i P e n: Bağışlayın, siz hansı agentliyi təmsil edirsiniz?

C a v a b: Röyter agentliyini.

L i P e n: Onda mən sizin sualınıza təəccüblənmirəm. Əlbəttə, biz KXDR ilə Koreya Respublikası arasında görüşü alqışlayırıq, çünki belə görüş Koreya yarımadasında sülhün, sabitliyin təmin olunmasına kömək edir. Elə Çinin də Koreya yarımadasında sabitlik və sülh olmasına ehtiyacı var.

O ki qaldı materik Çini ilə Tayvan arasında münasibətlərə, bunlar bambaşqa məsələlərdir. Tayvan əzəldən Çin ərazisinin ayrılmaz hissəsidir. Sonralar Tayvan yaponlar tərəfindən işğal olunmuşdur və İkinci dünya müharibəsi qurtardıqdan sonra Qahirə bəyannaməsinə və digər beynəlxalq sənədlərə və razılaşmalara görə, Yaponiyanın işğal etdiyi bütün Çin əraziləri, o cümlədən də Tayvan Çinə qaytarılmalıdır. Ona görə də Tayvan Çin ərazisinin ayrılmaz hissəsidir və Çin özünün bu məsələsinə başqa ölkələrin qarışmasına yol vermir. Çin insan hüquqlarını dövlətin suverenliyindən üstün saymır, əks halda, bunu başqa ölkələrin daxili işlərinə qarışmaq nəzəriyyəsi hesab edir.

Çin belə bir mövqeyi əsas tutaraq, Azərbaycanın da ərazi bütövlüyünə hörmət bəsləyir. Bu məsələ barəsində BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri qəbul edilmişdir, biz həmin qətnamələrin həyata keçiriləcəyinə ümidvarıq. Çin isə vahid Çin prinsipini müdafiə etdiklərinə görə Azərbaycan tərəfinə və cənab prezident Əliyevə çox böyük minnətdarlığını bildirir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, biz vahid Çin prinsipini bu gün də müdafiə edirik. Sağ olun.

BAKIDA ÇİN XALQ RESPUBLİKASI SƏFİRLİYİNİN YENİ BİNASININ ÖZÜLQOYMA MƏRASİMİNDƏ* NİTQ

23 iyun 2000-ci il

Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədri hörmətli cənab Li Pen!

Hörmətli qonaqlar, Çin Xalq Respublikası nümayəndə heyətinin üzvləri!

Hörmətli səfir!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Cənab Li Penin və onu müşayiət edən şəxslərin dünən Azərbaycana rəsmi səfərinin başlanması Azərbaycanın həyatında böyük hadisədir. Dünən və bu gün çoxsaylı danışıqlar aparılmış və xüsusən cənab Li Penlə mənim aramda söhbət, cənab Li Penin Azərbaycan parlamentinin sədri Murtuz Ələsgərovla və digər şəxslərlə söhbətləri olmuşdur. Bu danışıqlar və söhbətlər zamanı biz səmimi münasibətlərimizə sadıqlıyı, 1994-cü ildə mənim Çin Xalq Respublikasına rəsmi səfərim zamanı Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tsze-minlə imzaladığımız sənədlərə sadıqlıyı bir daha və yenidən təsdiq etdik, ümidvar və əmin olduğumuzu bildirdik ki, səmərəli əməkdaşlığımız artacaq və davam edəcəkdir.

1991-ci ilin axırlarında Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan etdikdən dərhal sonra Çin Azərbaycanın dövlət müstəqil-

* Mərasimdə ÇXR-in Azərbaycandakı səfiri Çjan Qotsyan, Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədri Li Pen də çıxış etdilər.

liyini tanıdı və tezliklə ölkələrimiz arasında diplomatik münasibətlər yaradıldı. Çin Xalq Respublikasının Azərbaycanda səfirliyi, Azərbaycanın Çin Xalq Respublikasında səfirliyi var. Bu müddət ərzində biz bir-birimizə dəfələrlə nümayəndə heyətləri göndərmişik, 1994-cü ildə mənim Çinə rəsmi səfərim və cənab Li Penin Azərbaycana dünən başlanmış rəsmi səfəri olubdur.

Bütün bunlar sübut edir ki, qısa müddət ərzində ölkələrimiz arasında səmimi, dostcasına münasibətlər və çox yaxşı, səmərəli əməkdaşlıq yaranmışdır.

Azərbaycan Çin Xalq Respublikası ilə yaranmış münasibətləri yüksək qiymətləndirir. Biz gənc müstəqil dövlət olaraq bunu özümüz üçün mühüm amil bilirik və dostluq münasibətlərimizin, əməkdaşlığımızın dərinləşməsi və inkişaf etməsi üçün bundan sonra da bütün tədbirləri görəcəyik.

Buna mühüm sübut odur ki, Bakıda – Azərbaycanın paytaxtında Çin Xalq Respublikasının Azərbaycanda səfirliyinin daimi binasının tikintisi üçün yer ayrılmışdır və bu gün cənab Li Pen və Çin Xalq Respublikasının nümayəndə heyətinin üzvləri və biz sizinlə birlikdə bu binanın bünövrəsini qoyduq.

Çin Xalq Respublikasının Azərbaycanda səfirliyinin binasının özülünü qoymağımız Çin ilə Azərbaycan arasında diplomatik münasibətlər yaradılan zaman qoyulmuş bünövrənin davamıdır. Həmin bünövrə möhkəm olmuşdur və buna görə də ötən illərdən bəri münasibətlərimiz yüksələn xətt üzrə inkişaf edir.

Mən əminəm ki, bu gün əsasını qoyduğumuz bu bünövrə üzərində çox tezliklə Çin Xalq Respublikasının Azərbaycandakı səfirliyinin binası ucalacaq, o, Çin Xalq Respublikası ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin genişlənməsinə və möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir.

Mən bu gün, bu tarixi gündə Çin xalqına, Çin Xalq Respublikasına, Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan

Tszeminə, Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədri cənab Li Penə, bütün çinli dostlarımıza bir daha səmimi hisslərimi ifadə etmək və Çin Xalq Respublikasına bu ölkənin getdiyi yolda yeni-yeni uğurlar arzulamaq istəyirəm.

Cənab Li Pen, sizi bu hadisə münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və əmin ola bilərsiniz ki, Çin Xalq Respublikasının Azərbaycandakı səfirliyinin binası və səfirliyin özü əbədi mövcud olacaqdır.

Yaşasın Çin Xalq Respublikası!

Yaşasın Çin–Azərbaycan dostluğu!

Çin Xalq Respublikasının bütün vətəndaşlarına səadət və firavanlıq arzulayıram!

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ ADINDAN
ÜMUMÇİN XALQ NÜMAYƏNDƏLƏRİ MƏCLİSİ
DAİMİ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ Lİ PENİN
ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ
RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

Bakı, Əyləncə Mərkəzi

23 iyun 2000-ci il

Zati-aliləri, Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədri, hörmətli cənab Li Pen!

Hörmətli xanım Li Pen!

Çin Xalq Respublikası nümayəndə heyətinin hörmətli üzvləri!

Mən sizi Azərbaycanda səmimi salamlayıram. Cənab Li Pen, biz də şadiq, Azərbaycan xalqı da şaddır ki, siz respublikamıza rəsmi səfərə gəldiniz.

Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsi sədrinin və Çin Xalq Respublikası nümayəndə heyətinin Azərbaycana səfəri tarixi əhəmiyyətli hadisədir. Çin dünyanın böyük ölkəsidir. Çin çox qədim mədəniyyətə, zəngin tarixə malik ölkədir. Çin xalqı dünya sivilizasiyasına misilsiz dəyərlər vermişdir. İkinci dünya müharibəsi dövründə və İkinci dünya müharibəsindən sonra Çin xalqının mübarizəsi böyük qələbəyə gətirib çıxarmış və 1949-cu ildə Çin Xalq Respublikası yaranmışdır. Çin xalqı öz torpağının sahibi, öz taleyinin sahibi, öz iradəsinin sahibi olmuşdur. Tarixin qısa bir dövrü ərzində – 50 ildə Çin xalqı öz inkişafında böyük yol keçmişdir. Çinin tarixi keçmişi və Çin Xalq Respublikası dövründə

qazanılmış uğurlar Çini dünyada aparıcı, qabaqcıl ölkələr sırasına çıxarmışdır. Təkcə ona görə yox ki, Çində bir milyardan artıq əhali var, təkcə ona görə yox ki, Çin ərazisinə görə ən böyük ölkələrdən biridir, həm də ona görə ki, Çin xalqı tərəqqi yolu ilə, inkişaf yolu ilə gedir və sosial-iqtisadi inkişafda böyük uğurlara nail olmuşdur.

İkinci dünya müharibəsindən sonra dünyanın xəritəsi əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmiş, müstəmləkə sistemi dağılmış, bir çox müstəqil dövlətlər meydana gəlmişdir və bu dövlətlər inkişafın müxtəlif yolları ilə gedirlər. Çin xalqı, Çin Xalq Respublikası öz inkişaf yolunu, onun milli mənafehlərinə, ənənələrinə və ölkənin bütün vətəndaşlarının arzusuna uyğun olan yol seçmişdir. Biz Çin xalqının bütün uğurlarına sevinir və hesab edirik ki, Çin özü üçün seçdiyi yolla, öz inkişafının Çin yolu ilə gedərək daha çox və daha böyük uğurlar qazanacaqdır.

Çin beynəlxalq siyasətdə və dünya həyatında mühüm yer tutur. Çin Xalq Respublikası Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvüdür və bir çox beynəlxalq və regional təşkilatlarda fəal iştirak edir.

Ona görə də Azərbaycanla Çin arasında münasibətlərin bizim üçün son dərəcə böyük əhəmiyyəti var. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra – bu, təxminən 9 il əvvəl olmuşdur – təbii ki, bu müstəqilliyin dünya ölkələri, Dünya Birliyi tərəfindən tanınması gözləyirdi. Çin Xalq Respublikası Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini dünyanın ilk ölkələri sırasında tanıdı, Çin Xalq Respublikası ilə Azərbaycan arasında diplomatik münasibətlər quruldu. Bundan tezliklə sonra Çin Xalq Respublikasının Azərbaycanda səfirliyi və Azərbaycanın Çində səfirliyi fəaliyyət göstərməyə başladı.

O vaxtdan sonra ötən illər ərzində Çin Xalq Respublikası ilə müstəqil Azərbaycan arasında münasibətlər yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. Azərbaycanda biz Çin Xalq Respublikası ilə münasibətlərimizə son dərəcə böyük əhəmiyyət veririk və bu

münasibətlərin həyatın bütün sahələrində və dünya siyasətinin bütün sahələrində inkişaf etməsi, möhkəmlənməsi üçün bütün tədbirləri görürük və görəcəyik.

Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tszeminin dəvəti ilə 1994-cü ildə Çin Xalq Respublikasına rəsmi səfərim zamanı bizim çox səmərəli söhbətlərimiz, danışıqlarımız oldu və nəticədə Çin Xalq Respublikası ilə Azərbaycan arasında mühüm sənədlər imzalandı və bunlar münasibətlərimizin müqavilə-hüquq əsasını müəyyənləşdirdi. Mən 1994-cü ildə etdiyim səfərimi, Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tszeminlə görüşləri, söhbətləri, Dövlət Şurasının sədri, indi Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədri cənab Li Penlə və Çinin digər rəhbərləri ilə görüşləri və söhbətləri dərin minnətdarlıq və böyük səmimiyyət hissləri ilə xatırlayıram. 1994-cü ildə bütün nümayəndə heyətimiz əyani şəkildə görüb inandı ki, Çin yüksək sürətlə inkişaf edir. Çində siyasi, iqtisadi islahatlar uğurla aparılır, Çin xalqının həyat səviyyəsi daim yüksəlir və bu, parlaq şəkildə sübut edir ki, hər bir xalqın öz inkişaf yolu olmalıdır. Bu baxımdan Çin layiqli nümunə göstərir.

Biz tarixdən bilirik və özümüz də şahid olmuşuq ki, Çin Xalq Respublikası yarandıqdan sonra Çin beynəlxalq aləmdə öz yerini tutmaq üçün olduqca çox çətinliklərlə üzləşmişdir. Amma Çin xalqının, Çin Xalq Respublikası rəhbərliyinin iradəsi uğurları təmin etdi və indi Çin bütün dünyada tanınmış ölkədir.

Azərbaycan da zəngin və qədim tarixə malikdir. Azərbaycan xalqının görkəmli şəxsiyyətləri dünya sivilizasiyasına misilsiz töhfə vermişlər. Amma bir çox yüzilliklər ərzində Azərbaycan xalqının müstəqilliyi, azadlığı olmamışdır. 1991-ci ilin axırlarında Sovetlər İttifaqının dağılması ilə əlaqədar Azərbaycan xalqı azadlıq əldə etdi, öz dövlətçiliyini əldə etdi, Azərbaycan müstəqil ölkə, müstəqil dövlət oldu. Bəzən sual yaranır –

necə oldu ki, Sovetlər İttifaqı kimi belə böyük dövlət, fəvqəldövlət birdən hansısa qısa müddət ərzində süquta uğradı? Bu suala müxtəlif cür cavab vermək olar. Mən, hər halda, vaxtilə Sovetlər İttifaqının rəhbərliyində olmuş bir insan kimi, hesab edirəm ki, bu sualın daha dəqiq cavabını bilirəm.

Sovetlər İttifaqı 1922-ci ildə təşkil edilmişdi və son onilliklərdə 15 müttəfiq respublikadan ibarət idi. Konstitusiyaya görə, 15 respublikanın hamısı bərabərhüquqlu idi, lakin real həyatda bu hüquq bərabərliyi yox idi. Sistemin özündə də. Sovetlər İttifaqının, xüsusən 80-ci illərdə–90-cı illərin əvvəlində sovet rəhbərliyinin əməli fəaliyyətində də bir çox digər nöqsanlar vardı. Bu, Sovetlər İttifaqının dağılmasının səbəblərindən biridir. Amma səbəblər təkcə bundan ibarət deyildir. Başlıcası budur ki, İkinci dünya müharibəsindən sonra dünyada baş vermiş ictimai-siyasi proseslər – sosialist düşərgəsinin, sosialist sisteminin yaranmasına gətirib çıxartdı və sonralar həmin ölkələr arasındakı inüxtəlif ziddiyyətlər bu sistemi tədricən deformasiyaya uğratdı, Sovetlər İttifaqının özündə aparılan və Sovetlər İttifaqında birləşmiş bütün millət və xalqların mənafelərinə cavab verməyən siyasət Sovetlər İttifaqının parçalanmasına səbəb oldu.

Daim milli azadlığa, müstəqilliyə can atan və öz dövlətçiliyinə nail olmağa çalışan Azərbaycan xalqı, təbii ki, Sovetlər İttifaqının dağılması ilə əlaqədar çox böyük imkanlar qazandı və öz dövlət müstəqilliyini elan etdi. Bu, Azərbaycan xalqının həyatında görkəmli tarixi hadisədir və dövlət müstəqilliyindən ötən az illər ərzində xalqımız azadlığın qədir-qiymətini, müstəqilliyin qədir-qiymətini bilmişdir və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi dönməz olmuşdur.

Mən artıq dedim ki, Sovetlər İttifaqının dağılmasının səbəblərindən biri müttəfiq respublikaların hüquqca bərabər vəziyyətdə olmaması və hökumətin, dövlətin, Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının bütün xalqlara, bütün respublikala-

ra eyni münasibət göstərməməsi idi. Azərbaycan xalqı bu ədalətsizliyi öz həyatında hiss edirdi. 1988-ci ildə, Sovetlər İttifaqının hələ mövcud olduğu və onun üç ildən sonra süquta uğrayacağına çox az adamın inana biləcəyi dövrdə Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə yarandı. Bu münaqişə Ermənistanın Azərbaycana qarşı qanunsuz ərazi iddiaları nəticəsində, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Ermənistanın özünə birləşdirməyə cəhd göstərməsi və bununla əlaqədar Azərbaycana qarşı əslində hərbi təcavüzü nəticəsində başlandı.

Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi bu münaqişəni nizama salmaq iqtidarında olmadı, daha doğrusu, sadəcə olaraq, bunu istəmədi, bu münaqişədə birtərəfli mövqe, Azərbaycan barəsində ədalətsiz mövqe və bununla yanaşı, Ermənistan barəsində havadarlıq mövqeyi tutdu. Bu münaqişə indiyədək davam edir. Bu münaqişə nəticəsində Ermənistana daha çox yardım göstərməyə başladığılarına və bəzi subyektiv səbəblərə görə Ermənistan silahlı birləşmələri Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal etmişdir. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan çox azərbaycanlı didərgin salınmışdır, onlar 7-8 ildən çoxdur ki, Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində və əksəriyyəti də çadırlarda yaşayır, böyük çətinliklər çəkirlər.

Beləliklə, beynəlxalq hüququn əsas tələbi – Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və Birləşmiş Millətlər Təşkilatına daxil olan suveren Azərbaycanın sərhədlərinin toxunulmazlığı pozulmuşdur.

Altı il əvvəl biz bu problemin sülh yolu ilə nizama salınması üçün Ermənistanla atəşkəs haqqında sazişə nail olduq. Bu məsələ ilə əsasən ATƏT və onun yaratdığı Minsk qrupu məşğul olur. Minsk qrupuna Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa rəhbərlik edirlər. Bu illər ərzində intensiv danışıqlar aparılmış, çoxlu görüşlər olmuşdur, amma Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi üzündən biz məsələnin

həllinə nail ola bilməmişik. Ermənistan silahlı birləşmələrinin 1992–93-cü illərdə Azərbaycan ərazisini işğal etməsi məsələsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasında bir neçə dəfə müzakirə olunmuşdur. Biz Çin Xalq Respublikasına minnətdarıq ki, hər dəfə bu məsələnin müzakirəsi zamanı BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü kimi, Çinin nümayəndəsi Azərbaycann ədalətli tələblərini dəstəkləmiş və Ermənistan silahlı birləşmələrinin Azərbaycan ərazisindən qeyd-şərtsiz çıxarılması haqqında Təhlükəsizlik Şurasının bir neçə qətnaməsi və Təhlükəsizlik Şurası sədrinin bir neçə bəyanatı qəbul edilmişdir. Ancaq təəssüf ki, bu qətnamələr indiyədək yerinə yetirilməmiş qalır.

Biz XX əsrin sonuna yaxınlaşırıq. XX əsr çox böyük hadisələrlə, həm faciəli hadisələrlə, həm də, təbii ki, elmi-texniki tərəqqi ilə bağlı və bəzi digər hadisələrlə zəngindir. Bütün ölkələr ədalətdən, beynəlxalq hüququn pozulmazlığından və beynəlxalq hüquq prinsiplərindən danışırlar. Amma bir sıra hallarda bu bəyanatlar əslində əməli işlərlə uyuşmur.

Respublika yarandıqdan sonra böyük uğurlar qazanan Çin Xalq Respublikası eyni zamanda özünün ərazi bütövlüyü məsələsinin həlli ilə də məşğul olur. Biz əminik ki, Çin Xalq Respublikası bu məsələni həll edəcəkdir. Çünki bunu beynəlxalq hüquq prinsipləri tələb edir. Bu prinsiplər isə hamı üçün müqəddəs olmalıdır.

Azərbaycanı ərazi bütövlüyünün bərpası uğrunda ədalətli mübarizəsində daim dəstəklədiklərinə görə Çin Xalq Respublikasına, onun rəhbərliyinə minnətdarıq. Biz Çini vahid, bütöv bir dövlət kimi tanıyıırıq, dünyada iki Çin yoxdur. Şübhə etmirik ki, Tayvan məsələsi məhz beynəlxalq hüquq əsasında həll ediləcək və Çin öz ərazi bütövlüyünə tam nail olacaqdır.

Mən bir də ona görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm ki, bu yaxınlarda Çin Xalq Respublikası qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın üzdənirəq "parlamentinə" keçirilmiş

"seçkilər" haqqında özünün Xarici İşlər Nazirliyinin simasında bəyanat vermişdir. Bu bəyanat Azərbaycanın ərazi bütövlüyü barəsində Çin Xalq Respublikasının siyasətinin dəyişməz olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Cənab Li Pen, çox şadam ki, siz mənim dəvətimi və Azərbaycan parlamenti sədrinin dəvətini qəbul edərək gəlmisiniz və biz bir çox məsələləri sizinlə müzakirə etmək imkanı qazandıq, bütün məsələlər barəsində baxışlarımızın eyni olduğunu gördük. Mən şadam ki, burada olduğunuz qısa müddətdə siz müstəqil Azərbaycanı gördünüz, problemlərimizi, qaçqınlarımızı da gördünüz, amma onu da gördünüz ki, Azərbaycan müstəqillik şəraitində uğurla inkişaf edir. Biz hesab edirik ki, sizin səfəriniz və bütün nümayəndə heyətinizin Azərbaycanda olması, aparılmış çox faydalı söhbətlər və danışıqlar Çin Xalq Respublikası ilə Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin daha da möhkəmlənməsinə və inkişafına, bütün sahələrdə əməkdaşlığımızın inkişafına mühüm töhfə olacaqdır.

Xahiş edirəm, mənim atəşin salamımı Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tszeminə və ən xoş arzularımı bütün Çin xalqına yetirəsiniz. Mən indi artıq sizin də köməyinizlə Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tszeminin Azərbaycana rəsmi səfərini gözləyəcəyəm.

Çin Xalq Respublikasının şərəfinə!

Çin xalqının şərəfinə!

Çin Xalq Respublikasının sədri cənab Tszyan Tszeminin şərəfinə!

Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədri cənab Li Penin şərəfinə, xamm Li Penin şərəfinə!

Çin Xalq Respublikası nümayəndə heyətinin bütün üzvlərinin şərəfinə!

Çin-Azərbaycan dostluğu şərəfinə!

Sizin sağlığınıza badə qaldırmağı təklif edirəm!

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI SİLAHLI QÜVVƏLƏRİNİN ŞƏXSİ HEYƏTİNƏ

Hörmətli generallar, admirallar, zabitlər, gizirlər, miçmanlar, əsgərlər, matroslar!

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələri günü münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edir, hər birinizə ən səmimi və xoş arzularımı bildirirəm. Bu əziz bayram günündə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuş vətəndaşlarımızın əziz xatirəsi qarşısında ehtiramla baş əyir, onlara Allahdan rəhmət, doğmalarına və yaxınlarına səbir diləyirəm.

Böyük qürur hissi ilə qeyd edirəm ki, müstəqillik əldə etdiyimiz son doqquz il ərzində ağır sınaqlar qarşısında qalan, olduqca çətin hərbi-siyasi şəraitdə formalaşan Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin şəxsi heyətinin hərbi-texniki hazırlığı, döyüş qabiliyyəti yüksəlmiş, dövlətimizin müdafiə qüdrəti artmışdır. Ordumuz müasir texnika və silahlarla təchiz olunmuşdur, onun müasir hərbi elminin nailiyyətlərini mənimsəyən peşəkar əsgər və zabitləri yetişmişdir.

Azərbaycan əsgəri, ordumuzun bütün sırayı və komanda heyəti bilməlidir ki, Vətənin müdafiəçilərinə, Silahlı Qüvvələrə diqqət və qayğı Azərbaycan prezidentinin, Azərbaycan dövlətinin fəaliyyətinin ən mühüm, prioritet istiqamətlərindən biridir. Xalqımız və ordumuzun birliyi, orduya ümumxalq məhəbbəti onun gücünün sarsılmaz mənbəyidir.

Şəxsi heyətin hərbi, siyasi-ideoloji hazırlığının, vətənpərvərlik tərbiyəsinin yüksəldilməsi, xalqımıza, dövlətimizə sdaqət hissinin möhkəmləndirilməsi ordumuzun qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən olmalı, bu yöndə müntəzəm iş apa-

rılmalıdır. Xalqımızın hərbi ənənələrini, tarixin sınağından çıxmış qabaqcıl hərbi təcrübəni, müasir döyüş texnikasını və taktikasını dərinlən öyrənmək lazımdır.

Azərbaycanın siyasi rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ problemi və Ermənistan–Azərbaycan münacişəsinin sülh və qarşılıqlı güzəşt yolu ilə həlli üçün məqsədyönlü fəaliyyət göstərir, bütün mümkün vasitələrdən istifadə edir. Bununla yanaşı, hər bir əsgər və zabir möhkəm bilməlidir ki, ordumuz işğal altında olan torpaqlarımızı azad etməyə, hər hansı təcavüz aktına layiqli cavab verməyə, Vətən torpaqlarını etibarlı şəkildə qorumağa həmişə hazır olmalıdır.

Silahlı Qüvvələrin şəxsi heyətinə cansağlığı, ailə səadəti, xoşbəxtlik, Vətənin müdafiəsi, dövlət müstəqilliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunması işində uğurlar arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti,
Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı

Bakı şəhəri, 24 iyun 2000-ci il

XALQ YAZIÇISI ELÇİNİN «AH, PARİS...PARİS...» İKİHİSSƏLİ KOMEDİYASINA TAMAŞA ETDİKDƏN SONRA AKTYORLARLA GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı

25 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Axşamınız xeyir olsun. Bu gün təqdim etdiyiniz bu tamaşaya görə hamınızı təbrik edirəm.

Mənə Elçin məlumat verdi ki, bu tamaşa çoxdandır ki, bizim Milli Dram Teatrının səhnəsində uğurla gedir. Ancaq təəssüflər olsun ki, mən vaxt tapıb indiyə qədər gələ bilməmişdim. Bu gün mən bu imkanı əldə etdim və gəlməyimdən, tamaşanı görməyimdən çox da məmnunam. Çünki eşitmişdim, amma bir var ki, eşidəsən, bir də var ki, özün eşidəsən və görəsən.

Adətən, mənim bu son illərdə Milli Dram Teatrının tamaşalarına gəlməyim çox vaxt bizim keçmiş tariximizə aid olan əsərlərlə tanışlıqdan ibarət olubdur. Təbiidir ki, mən bütün tamaşalara baxa bilmirəm, imkan yoxdur.

Rusiyanın Mədəniyyət naziri də burada durubdur. Güman edirəm və hesab edirəm ki, Azərbaycan prezidenti, ümumiyyətlə, teatrı keçmişdə sevdiyi kimi, bu gün də sevir və mən Milli Dram Teatrımızda yetərli qədər oluram. Hər halda, mən belə hesab edirəm. Əlbəttə, imkan olsa, bundan da çox olmaq olar. Amma yetərli qədər oluram.

Qeyd etdim ki, son illərdə bizim keçmiş tariximizə aid bir neçə çox uğurlu tamaşa olmuşdur. Həm klassiklərimizin, həm müasir yazıçılarımızın, şairlərimizin əsərləri tamaşaya qoyulmuşdur. Mən gəlib onlarla tanış olmuşdum və öz mülahizələrimi, fikirlərimi bildirmişdim. Yəni onlar bu əsrin əvvəlinə, yaxud qədim əsrlərə aid idi. Ancaq bugünkü tamaşa, bu pyes onlardan fərqlənir. Çünki bu bizim ən yaxın keçmişimizə aiddir.

Məsələn, son dəfə mən "Aydın" tamaşasına baxdım. Bu, Cəfər Cabbarlının bizim əsrin əvvəlindəki o həyatdan götürdüyü mövzudur və öz fəlsəfəsinə görə, öz fikirlərinə görə bu gün də çox aktualdır.

Elçin bizim çox istedadlı yazıçımızdır, gənc vaxtlarından çox dəyərli əsərlər yazıbdir. Amma son illər o, eyni zamanda teatr üçün də əsərlər yazıbdir. Deyəsən, keçmişdə bu olmamışdı. Çünki bu məsələ ilə əsasən sənin atan məşğul olurdu.

Elçin: Bəli, cənab Prezident.

Heydər Əliyev: Atan rəhmətlik İlyas Əfəndiyev bu işlərlə çox uğurla məşğul olurdu və çox da gözəl əsərlər yaratmışdı. Elçin isə daha çox nəsr əsərləri yazırdı və dəyərli əsərlər yaratmışdır. Ona görə də gənc vaxtlarımdan – 60–70-ci illərdə gənc yazıçılar, gənc şairlər sırasında idi. Hətta xatırlıdım ki, ilk dəfə Yazıçılar İttifaqının ən gənc katibi Elçin Əfəndiyev oldu, o seçildi. Amma son zamanlar görürəm ki, o eyni zamanda pyeslər də yazır və onlar bizim Milli Dram Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulur, uğurla göstərilir. Beləliklə də, bizim teatr həyatı yaşayır.

Mən fürsətdən istifadə edib onu demək istəyirəm ki, ümumiyyətlə, bizim teatr keçmişdə zəngin olubdur. Yəni əgər bizim teatrın indi 125 illik tarixi varsa, biz bununla fəxr edə bilərik və mən bunu dəfələrlə demişəm. Keçmiş dövrlərdə də, yəni əsrin əvvəlində də çox böyük ziyalılarımız gözəl pyeslər yaratmışlar, gözəl səhnə əsərləri yaratmışlar və bizim teatri

yaşatmışlar, inkişaf etdirmişlər. Sonralar – 20–30–40-cı illərdə və sonrakı illərdə isə Azərbaycanda teatr çox inkişaf etmişdir. Bütün teatrlar – həm Dram Teatrı, həm Musiqili Komediya Teatrı, həm Opera və Balet Teatrı – bunların hamısı ilə biz fəxr edə bilərik. Ancaq təəssüflər olsun ki, 1988–1989-cu illərdə Azərbaycanda daxili sabitliyin pozulması, Ermənistanın Azərbaycana etdiyi təcavüz və ölkəmizin daxilindəki ictimai-siyasi gərginlik həyatda çox ağır bir vəziyyət yaratmışdı. Bunu xatırlayırınsınız.

Burada, bu pyesdə söhbət 1991-ci ildən gedir. 1991-ci ildə Azərbaycanda nə vəziyyət var idi, biz hamımız – siz də, mən də onun şahidiyik. O illərdə Azərbaycan xalqı çox böyük çətinliklərə məruz qalıbdır, böyük itkilər olubdur, şəhidlər vermişik, qan tökülübdür, müharibə gedibdir. Daxilimizdə də vəziyyət çox mürəkkəb olubdur, çox gərgin olubdur. Çünki bəzi adamlar, bəzi qruplar, dəstələr bu gün sizin göstərdiyiniz həmin o vəziyyətdən – xalqın meydana toplaşmasından öz şəxsi məqsədləri üçün istifadə etməyə çalışıblar. Ona görə də meydana toplaşmağın da bir axırı, müsbət nəticəsi olmamışdır.

1988–1989–1990-cı illərdə xalqın meydanlara toplaşması, küçələrə çıxması – bunlar Azərbaycanın tarixində çox müsbət səhifələr kimi yaşayacaqdır. Bunu heç kəs inkar edə bilməz. Ancaq buna bəziləri qeyri-obyektiv qiymət verirlər. Yəni o mənada ki, indi bizim içərimizdə bəzi adamlar var, hesab edirlər ki, onlar xalqı qaldırıblar, xalqı meydana çıxarıblar, onlar guya sovet hakimiyyətinə qarşı mübarizə aparıblar, onlar Azərbaycanın müstəqilliyinə nail olublar. İndi tarix artıq göstərir ki, bunlar nəinki yanlış fikirlərdir, hətta cəfəngiyatdır. Azərbaycanda millətin, xalqın küçələrə çıxmasına, meydanlara toplaşmasına əsas səbəb o vaxt – Ermənistan Azərbaycana təcavüz etdiyi zaman, artıq təcavüz müharibəyə çevrildiyi bir zaman, Sovetlər İttifaqı mövcud olduğu bir zaman və Sovetlər İttifaqının çox güclü dövləti, güclü hüquq-

mühafizə orqanları, güclü ordusu olduğu bir zaman Sovetlər İttifaqı rəhbərliyinin – indi kimsə, hansı personajsa Qorbaçovun da adını çəkdi ki, onun başında hansısa ləkə var, ona görə dünya dağıldı – onların ədalətsizliyi, Azərbaycan xalqına qarşı ədalətsizliyi idi.

İki müttəfiq respublikanın bir-biri ilə münacişəsi zamanı hökumət, dövlət hər iki müttəfiq respublikaya eyni gözlə baxmalı idi, eyni münasibət göstərməli idi, ədalət nümayiş etdirməli idi. Bu ədaləti nümayiş etdirmədiklərinə görə münacişə genişləndi. Bu ədalətsizliyi görən, hiss edən Azərbaycan xalqı təbiidir ki, belə vəziyyətə biganə qala bilməzdi. Ona görə də insanların əksəriyyəti öz qəlbinin istəyi ilə küçəyə çıxıb, Azərbaycan xalqına qarşı olan ədalətsizliyə görə sovet hökumətinin, sovet dövlətinin rəhbərliyinə öz etirazını bildirirdi. Bax, bu prosesin mahiyyəti bundan ibarətdir və belə olubdur, axıra qədər də belə olubdur.

Ondan sonra, 1990-cı ilin yanvar ayında yenə Kommunist Partiyasının rəhbərliyinin, sovet hökumətinin rəhbərliyinin və şəxsən Qorbaçovun tarixi cinayəti baş verdi. Dinc Azərbaycan xalqına qarşı ikinci bir hərbi təcavüz edildi. Azərbaycana bir hərbi təcavüz Ermənistan vasitəsilə edilmişdi, ikinci hərbi təcavüz isə artıq bizim respublikamızın, xalqımızın öz dövlətinin öz xalqına etdiyi təcavüz idi.

Mən bunu bir neçə dəfə demişəm. Sovet İttifaqının tarixində, yəni 1920-ci ildən ki, sovet hakimiyyəti qurulmuşdu, heç vaxt mərkəzi hökumət, mərkəzi dövlət heç bir xalqa qarşı, heç bir respublikaya qarşı bu qədər təcavüz, bu qədər cinayət etməmişdi. Amma Azərbaycan xalqına qarşı bu cinayəti etdi. Bu, 1990-cı ilin yanvar hadisələri idi. Təbii ki, bunlar da insanları coşdurdu.

İndi burada yenə deyildi ki, insanlar partiya biletlərini atırdılar. Əlbəttə, atmalı idilər. Partiya biletlərini yandırdılar.

Vaxtilə Azərbaycanın ən böyük kommunisti mən olmuşamsa, mən də o vaxt partiya biletini atdım.

Bunlar hamısı bizim yaxın tariximizdir. Ancaq yenə də deyirəm – bu tarixin bir həqiqət hissəsi var, bir də onun təhrif olunan hissəsi var. Bəzi adamlar onu təhrif edirlər. Ona görə də belə əsərlərin yaranması lazımdır. Amma mən bu gün belə anladım ki, Elçinin məqsədi ondan ibarət olubdur ki, ölkənin bu ağır vaxtında, çətin vaxtında xalqın hamısının birləşib millət haqqında, torpaq haqqında düşünməsinin əvəzinə, bəziləri yenə də mal-dövlət dalınca gedir və bu, mənəvi əxlaqsızlıqdır. Yəni əsərdə mənəviyyat məsələsinə toxunulur.

Siz bilirsiniz ki, mən əvvəllər – 70-ci illərdə də Azərbaycanın rəhbərliyində olanda həmişə fəaliyyətimin əsas hissəsi bundan ibarət olmuşdur ki, xalqımızda yüksək mənəviyyat bərqərar olsun. Çünki insan üçün mənəviyyatdan yüksək heç bir şey ola bilməz: nə mal, nə dövlət, nə pul, nə villa, nə milyon – heç bir şey olmaz. Bunlar hamısı dünyada gəldi-gedər şeylərdir. İnsanı yüksəldən, insanı insan edən, adamı adam edən və insanı vətəndaş edən onun mənəviyyatıdır. Ona görə də mən pyesdə bunları gördüm.

Elçin həmin proseslərin bu hissəsini göstərmək istəyibdir, özü də çox məharətlə göstəribdir. Mən buna baxanda Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölülər" əsəri yadıma düşdü. İndi görün, əgər o vaxt bizim xalqımız belə cahil idisə, Cəlil Məmmədquluzadə "Ölülər" əsərini yazmışdı. O, keçmişə aid idi ki, bir Şeyx Nəsrullah peyda olubdur, ölüləri qəbirdən qaldırır. Hamı da gəlib Şeyx Nəsrullahı axtarır, onu görmək istəyirlər ki, mənim bacımı qaldır, atamı dirilt, nə bilim, nənəmi dirilt, filanı dirilt.

Mən bir neçə dəfə demişəm, bu gün burada teatr, incəsənət xadimləri olduğuna görə bir də deyirəm: mən Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölülər" əsərini çox yüksək qiymətləndirirəm. O, tarixi bir əsərdir və heç bir əsərə bənzər deyil.

Bizim Azərbaycanda teatr sənəti Qərb teatrının təsiri altında yarımbdır. Qərb teatrının təsirini biz Rusiya teatrının təsirindən götürmüşük. Məsələn, biz Şekspirdən də götürmüşük, Şillerdən də götürmüşük. Amma biz eyni zamanda Rusiyanın teatrından çox şey götürmüşük. Biz Şekspiri də birbaşa götürməmişik. İndi bu gün burada "Romeo və Cülyetta"nın adını çəkirlər. Şekspirin əsərləri çoxdur. Ancaq o illər Azərbaycanda ən populyar olanı "Hamlet" idi, "Otello" idi, "Kral Lir" idi və başqaları idi. Amma biz onları yenə də Rusiya ədəbiyyatından götürmüşük. Çünki rus ədəbiyyatçıları, məsələn, Şekspiri və başqalarını rus dilinə tərcümə ediblər, biz də onları rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə etdik və teatrımızı yüksəldik.

Mən bütün bunları – Qərb ədəbiyyatını da, Rusiya ədəbiyyatını da, Azərbaycan ədəbiyyatını da həmişə layiqli qiymətləndirmişəm. Yəni mən bu teatr ədəbiyyatını deyirəm, teatr sənətini deyirəm. Hərəsinin öz yeri var. Bir-birinin təsiri altında olduğuna görə bir-birinə bənzərliyi də var. Ancaq Cəlil Məmmədquluzadənin "Ölülər" əsəri həm mövzuya görə, həm də onun fəlsəfəsinə görə heç bir əsərə bənzər əsər deyildir.

Mən indi niyə bunu xatırlayıram? Çünki o vaxtlar – bizim xalqımızın geridə qaldığı vaxt yalançı bir Şeyx Nəsrullah meydana çıxdı və bütün şəhər də qalxdı ki, "bu Şeyx Nəsrullah bizim qohum-əqrəbamızı dirildəcəkdir". Cəlil Məmmədquluzadə də bunu əsərində çox məharətlə göstərdi. Yəni onun qarşısına kəlli İsgəndər obrazını gətirdi. Kəlli İsgəndər də öz monoloqları ilə onların hamısını başa saldı ki, o gəlib sənin qardaşını dirildəcək və qardaşın da gəlib sənə deyəcəkdir ki, oğlum, sən nə üçün bu işi etmişən? Ondan sonra bunların ağıllarına gəldi və onlar qaçdılar ki, yox, daha bizə Şeyx Nəsrullah lazım deyil.

Mən bu əsərə baxanda bir az həmin o mövzu yadıma düşür ki, indi görün, Azərbaycan belə ağır, çətin vəziyyətdədir – Ermənistan hücum edibdir, ölkə dağılır, iqtisadiyyat dağılır, insanların həyatı dağılır – Şeyx Nəsrullah kimi, Parisdən bura bir milyonçu gəlib, hamı, ət kombinatının müdiri də istəyir Parisə getsin, o partokrat da, yəni o obrazı ifa edən Yaşar Nuriyev də istəyir Parisə getsin, yaxud rus aktyoru da istəyir Parisə getsin. Hamısı həyatın bütün məsələlərini qoyub, yenə də öz şəxsi məsələləri barədə düşünür. Amma şəxsi məsələ də deyil, yəni burada mənəviyyat məsələsidir. O vaxt bizim xalqımız bir tərəfdən, həqiqətən öz mənliliyini göstəribdir, amma ikinci tərəfdən də, nə qədər mənəviyyatsızlıq olubdur, nə qədər qüsurlar olubdur. Bunun da bir səhnəsini burada Elçin göstəribdir. Mən düz başa düşmüşəm?

Elçin: Tamamilə doğru deyirsiniz.

Heydər Əliyev: Düz başa düşmüşəm. Ona görə hesab edirəm ki, pyes dəyərlidir. Yəni bu 1991-ci il bizim yaxın keçmişimizdir. Təbiidir ki, bu pyes 1991-ci ildəki hadisələrin hamısını əhatə edə bilməz, onun bir hissəsini əhatə edir və məni də sevindirən odur ki, burada bütün pyes mənəviyyat üzərində qurulubdur. Pyes əvvəldən axıra qədər bu mənəviyyatsız adamları ifşa edir. Bu ifşa ilə bu pyes bizim xalqımıza, millətimizə, vətəndaşlarımıza göstərir ki, belə olmayın, bu ət kombinatının müdiri kimi olmayın, Yaşar Nuriyev kimi yox, o partokrat kimi olmayın, yaxud o birisi kimi olmayın. Təmiz olun, pak olun, yüksək mənəviyyata malik olun. Başa düşürsünüz? Mən bunu belə anlayıram.

Elçin: Tamamilə doğrudur.

Heydər Əliyev: Bunun da faydası bax, bundadır. İndi bizim tamaşaçılarımız üçün, cəmiyyətimiz üçün, xalqımız üçün bunun faydası bundadır. Ona görə mən bu əsəri çox dəyərli hesab edirəm və buna görə də səni – Elçini təbrik edirəm. Yaxşı ki, sən belə əsərlər yaratmağa başlamısan.

Ancaq təbiidir ki, əsər kağız üzərində yazılır. Əgər yazan özü bunu səhnəyə qoya bilsəydi, bu başqa cür ola bilərdi. Amma heç bir yazan adam bunu səhnə ustaları, sənətkarlar, yeni rejissorlar, aktyorlar, tamaşanı yaradan başqaları kimi edə bilməz. Burada müəllifin xidməti böyükdür, amma sizin xidmətiniz ondan az deyil. Çünki müəllifin fikirlərini siz səhnədə onun istədiyi kimi, bəlkə heç onun düşünmədiyi kimi, ondan da artıq ifa etmisiniz. Ona görə də gözəl bir əsər meydana çıxıbdir.

Elçin: Tamaşanın rejissoru Azərpaşa Nemətovdur.

Heydər Əliyev: Bu, yeni rejissor deyil.

Elçin: Bəli, bu bizim görkəmli rejissordur. Yəqin atasını da xatırlayırınsız. Zəfər Nemətovun oğludur.

Heydər Əliyev: Bəli, Zəfər Nemətovun oğludur. Zəfər Nemətov uzun illər bizim Gənc Tamaşaçılar Teatrının rejissoru olubdur.

Elçin: Bəli, Azərpaşa müəllim onun oğludur. Uzun müddətdir rejissorluq edir.

Heydər Əliyev: Çox gözəl, çox gözəl. Tərtibatı da yaxşıdır. Burada bizim Milli Dram Teatrının ulduzları Səyavuşdur, Yaşardır, Duxovnayadır – hamısını görürəm. Duxovnaya bu teatra gəlib və onu daha da gözəlləşdiribdir. Adı yadımdan çıxıbdir.

Elçin: Lyudmila.

Heydər Əliyev: Lyudmila, bağışla, sənin adını unutmuşam.

Lyudmila Duxovnaya: Cənab Prezident, olan şeydir.

Heydər Əliyev: Bilirsən ki, mənim sənə nə qədər yaxşı münasibətim var. Onun tamaşada iştirakı da yaxşı bir üsuldur.

Elçin: Cənab Prezident, ilk dəfədir ki, belə üsuldən istifadə edilir.

H e y d ər Ə l i y e v: Bəli, bu indiki vaxtda yaxşı üsuldur. Birincisi, mən bu pyesdə hansı mənanı görürəm – yəni burada əxlaqsızlığı azərbaycanlılarla yanaşı, ruslar da ediblər – bəlkə sən belə fikirləşməmişən, mən bunu belə başa düşmüşəm. İkincisi, əlbəttə, bu bütün pyesə özünəməxsus bir kolorit verir. Bizim Azərbaycan cəmiyyəti, Bakı əhalisi rus dilini gözəl bildiyinə görə səhnədəki bu sintez çox normal qəbul olunur. Mənə elə gəlir ki, buna nadir hallarda rast gəlmək olar. Amma siz bunu etmisiniz.

Bu xanımın adı həmişə yadımdan çıxır.

E l ç i n: Kübra xanım Əliyeva.

H e y d ər Ə l i y e v: Kübra xanım bizim çox istedadlı aktyorumuzdur.

S ə y a v u ş A s l a n: Cənab Prezident, şişman aktyordur.

H e y d ər Ə l i y e v: Sən ondan da çox şişmansan.

K ü b r a Ə l i y e v a: Cənab Prezident, İhsan Doğramacı Bakıda qonağımız olanda biz orada səhnəcik oynamışıq. Orada Səyavuş mənə "şişman" adını qoydu.

H e y d ər Ə l i y e v: Amma onlar "şişmanı" pis mənada demirlər. Biz deyirik "kök", onlar deyirlər "şişman". Amma bəzən bunu mənfə mənada başa düşürlər. Səyavuş, bilirsən, gözəlliyin müxtəlif formaları var. Bəzən o şişman gözəllik kimlərə o biri gözəllikdən daha da çox xoş gəlir. Yəqin ki, sən bunu bilərsən. Sən şişman olduğun kimi, qeyri-şişman arvadlara meyl qoymazsan. Bilmirəm, sənın xanımın nə təhəddir. Bəlkə belə deyil, ancaq elə görürəm ki, həmişə bir yerdə çıxış edirsiniz.

Görürəm, burada gənc aktyorlar da var. Mən Eldənizi süpürgəçi rolunu ifa edəndə tanımadım.

E l ç i n: Cənab Prezident, mən də bura gələndə onu qrimləndiyinə görə tanımadım.

H e y d ər Ə l i y e v: Bəli. Çünki bilirdim ki, o bir müddət teatrdan ayrılmışdı. İndi teatra gəlibdir. Bu çox gözəl bir

hadisədir. Çünki bu da çox istedadlı aktyordur. O illərdə – 60–70-ci illərdə bizim parlaq bir aktyorumuz idi. Bir neçə əsərdə, xüsusən Rüstəm İbrahimbəyovun «Bir Cənub şəhərində» filmində – Eldar Quliyevlə birlikdə yaratmışdılar – çox gözəl rol oynadı. Ondan sonra da məşhurlaşdı. İndi yaxşı ki, yenə də teatrdadır. Onları bəzən kinoklublarda görürəm. Səyavuş da, Yaşar da, Eldəniz də orada olurlar.

Çox sevindirici haldır ki, gənc kadrlar var, gənc aktyorlar, aktrisalar var. Onlar da hamısı sevindiricidir.

Elçin: Cənab Prezident, Əhməd rolunda Telman Adıgözəlov çıxış edirdi.

Heydər Əliyev: Bilirsən, onun burada rolu çox xırda idi. O sadəcə bir mərkəzdir. Amma ümumiyyətlə, o çox istedadlı aktyordur. Mən həmişə onu istedadlı aktyor kimi görürəm. Elə bəzən o kinoklublarda aparıcı rolunu oynayır. O da bu teatrın aktyorudur, burada işləyir?

Elçin: Bəli.

Heydər Əliyev: Burada onun rolu belə idi ki, gəlib bir-iki söz deyib gedirdi. Ancaq bunları çox gözəl göstərirdi. İndi bunların hamısını sadalamaq mənim üçün çətindir.

Elçin: Eynşteyn rolunu isə aktyor Cəfər Namiq Kamal oynayırdı.

Heydər Əliyev: O elə qrim etmişdi, elə hərəkət edirdi ki, mən ona Eynşteyn deyə bilmərəm. Orada Eynşteyn idi. Amma burada... çox gözəl oynadınız. Lenini də oynayan çox gözəl oynadı. Amma mən elə bilirdim ki, bu da rusdur. Deməli, bu, azərbaycanlı imiş.

Elçin: Əməkdar artist Elxan Ağahüseynoğludur.

Heydər Əliyev: Mən bunu tanıyıram. Bu da teatrın görkəmli aktyorlarından biridir. Axı mən 60–70-ci illərdə bu teatra çox gəlirdim. Mən onu bir çox rollarda görmüşəm.

Bir sözlə, hamınız çox gözəl bir ansambl yaratdınız, yaxşı bir tamaşa göstərdiniz. İndiyə qədər çox göstərmisiniz. Elçin

mənə deyir ki, bizim vətəndaşlarımız teatra çox böyük həvəslə gəlirlər. İndi mən də onların sırasına qatıldım, gəldim, gördüm. Hamınızı təbrik edirəm və sizə, bizim Milli Dram Teatrının bütün kollektivinə yeni-yeni uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

«Ah, Paris...Paris...» əsərinin müəllifi, xalq yazıçısı Elçin dövlətimizin başçısı Heydər Əliyevə müraciət etdi:

Cənab Prezident, mən istəyirəm bütün yaradıcı heyətin adından Sizə çox dərin təşəkkürümüzü və minnətdarlığımızı bildirim. Bu gün yenə bu teatra gəlmisiniz, bu tamaşaya baxmısınız və bu tamaşa haqqında fikirlərinizi, bir müəllif kimi deyim ki, çox dəqiq fikirlərinizi ifadə etdiniz. Bizim bütün görkəmli aktyorların – Eldənizin, Yaşarın, Elxanın, Lyudmila xanımın, Hacının, Telmanın, Səyavuşun, Kübra xanımın və başqa aktyorların haqqında çox dəyərli fikirlərinizi dediniz.

Cənab Prezident, tarixin gedişi belə gətirib ki, bu teatrın, Azərbaycan teatrının son 30 ildəki tarixi bir çox cəhətdən bilavasitə Sizin adınızla bağlıdır. Yəni 1970-ci ildən götürürəm, ondan əvvəl də Siz həmişə teatrla maraqlanan adam olmusunuz. Mən bunu bilirəm və bizim dostlar, sənətkarlar – hamısı yaxşı bilir. Bu son 30 ildə Siz bu teatrın ən yaxın adamlarından biri, bəlkə də birincisi olmusunuz.

Siz bayaq İlyas Əfəndiyevin adını çəkdiniz. Mən bunu deməyi özümə borc bilirəm ki, İlyas Əfəndiyevin bu teatrda 19 pyesi tamaşaya qoyulubdur. Bu doğrudan da dünya teatr tarixində nadir hadisələrdən biridir. Bunu deməyi lazım bilirəm. Çünki bu həqiqətdir. İlyas Əfəndiyev bu teatra nə dərəcədə bağlı idisə, o, teatrı fikirləşəndə, teatr haqqında düşündə həmişə Sizi nümunə göstərirdi – bu, dəfələrlə mənim gözümlün qabağında olan hadisədir, faktdır – yəni daxilən teatral insan olmağımızı, Azərbaycan teatrı ilə əlaqədar fəaliyyətinizi, Azərbaycan teatrının çox görkəmli xadimləri ilə ünsiyyətinizi nümunə göstərirdi. Siz o vaxtlar Azərbaycan teatrının 100 illiyini elə yüksək səviyyədə keçirdiniz ki, heç bir

ölkədə, heç bir keçmiş respublikada birinci katib teatrın 100 illiyi barədə məruzə etməzdi.

H e y d ə r Ə l i y e v: 1973-cü ildə. 27 il bundan öncə.

E l ç i n: Mənim indiki kimi yadımdadır. Siz onda – 1973-cü ildə, düz 27 il bundan əvvəl, Azərbaycan teatrının 100 illiyi ilə əlaqədar məruzə etdiniz. Orası da çox rəmzidir ki, 27 ildən sonra Azərbaycan dünyəvi peşəkar teatrının 125 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncamı da Siz imzalamısınız.

Bu teatrda çalışan insanların hamısının doğrudan da – həqiqət bundan ibarətdir ki, – Sizə böyük məhəbbəti var. Siz məndən də yaxşı bilirsiniz ki, indiki zamanda mədəniyyətin bir çox problemləri – mədəniyyət xadimlərinin məişət problemi və başqa problemlər vardır. Amma bunun kontekstində Sizin teatra bu dərəcədə diqqətiniz, gəlməyiniz, elə bilirəm ki, çox ciddi bir stimül yaradır. Sadəcə, o faktın özünü demək istəyirəm ki, son yeddi illik tarixdə Azərbaycan teatrı bağlı oldu, təmirə dayandı. Təsəvvür edin ki, o zaman həm bu teatr, həm də Gənc Tamaşaçılar Teatrı yox idi. Faktiki olaraq, Bakıda Azərbaycan dilində iki dram teatrı var və bunların da hər ikisi işləmirdi. Azərbaycanın paytaxtı teatrsız idi.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, Musiqili Komediya Teatrı da yox idi. O da dağılmışdı.

E l ç i n: Bəli, o da dağılmışdı. Mən dram ilə əlaqədar deyirəm. Bu da Sizin adınızla bağlı oldu – mən bu işin şahidiyəm, müşahidəçisiyəm ki, bilavasitə Sizin təşəbbüsünüzlə bu teatr təmir olundu və fəaliyyətə başladı.

Mən bu teatrın yaradıcı kollektivinin adından deyirəm, çünki bunlar hamısı mənim dostlarım, qardaşlarım, bacılarımdır – bunlar hamısı doğrudan da Sizi çox sevirlər.

Cənab Prezident, gizlətmirəm, biz Sizin teatra gəlib bu tamaşaya baxmağınızı çox gözləyirdik. İstəyirdik gəlib bu tamaşaya baxasınız, biləsiniz. Siz bu tamaşanı elə təhlil etdiniz ki, artıq söz deməyə ehtiyac yoxdur. Amma Sizin dedi-

yiniz sözün o cəhətini təkrar etmək istəyirəm ki, buradakı satiranın, acı gülüşün arxasında, Sizin dediyiniz kimi, xalqa məhəbbət, bağlılıq, istək dayanıb ki, nə üçün siz bu vəziyyət-dəsiniz, bu gündəsiniz. Bu təkcə mənim fikrim yox, bizim aktyorlarımızın, yaradıcı kollektivin hamısının fikri və fəaliyyətidir.

Cənab Prezident, Sizə deyim ki, bu komediyadan sonra iki komediyam da yarandı və demək olar ki, onlar da eyni rejissor, kollektiv tərəfindən tamaşaya qoyulubdur. Burada Azərbaycan teatrı rəhbərliyinin fəaliyyətini xüsusi qiymətləndirmək istəyirəm. Özü də yalnız bizim tamaşalarla əlaqədar yox, son vaxtlar Sizin gəlib baxdığınız tamaşalarla Azərbaycan teatrında doğrudan bir dirçəliş vardır. Azərbaycan teatrının rəhbərliyi, Mədəniyyət Nazirliyinin rəhbərliyi bu teatrla əlaqədar çox ciddi fəaliyyət göstərirlər. Şübhəsiz ki, bunların başında, üstündə Siz durursunuz. Sizə bir daha dərin təşəkkür və minnətdarlığımızı bildiririk. Arzu edirik ki, Azərbaycan teatrının 125 illiyi Sizin istədiyiniz bir səviyyədə keçsin, bizim bu gözəl sənətkarlarımızın hamısının ürəyincə olsun. Allah qoysa, ondan sonra da Azərbaycan teatrının 130, 140 illiyi gəlir və s.

H e y d ə r Ə l i y e v: Hamısını bir yerdə keçirəcəyik.

Onu deyə bilərəm ki, hər şey müqayisə ilə qiymətləndirilir. MDB dövlətləri içərisində son illər Azərbaycanda incəsənətin, mədəniyyətin yaşaması, inkişaf etməsi kimi, başqa heç bir yerdə belə şey yoxdur.

E l ç i n: Çox sağ olun, cənab Prezident.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı, güman edirəm, şəkil çəkdirmək istəyirsiniz.

AZƏRBAYCAN SILAHLI QÜVVƏLƏRİ GÜNÜNƏ HƏSR EDİLMİŞ TƏNTƏNƏLİ MƏRASİMDƏ NİTQ

Bakı, Zabitlər evi

26 iyun 2000-ci il

Əziz əsgərlər, zabitlər, generallar!

**Müstəqil Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrində xidmət edən
övladlarımız!**

Sizin hamınızı Azərbaycanın Silahlı Qüvvələri günü münasibətilə, Azərbaycanda silahlı qüvvələr yaranmasının 82-ci ildönümü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və Azərbaycan ordusuna yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Bu bayram münasibətilə mən Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinə təbrik məktubu göndərmişəm. Məktub mətbuatda dərc olunubdur, sizə məlumdur. Ancaq bu gün, bir neçə saat bundan öncə mən qərar qəbul etdim ki, sizin bu mərasimdə iştirak edim və göndərdiyim məktubdan əlavə, bəzi fikirlərimi sizə deyim, ən əsası isə – bu bayram günü sizinlə və sizin simanızda Azərbaycanın bütün silahlı qüvvələrinin şəxsi həyatı ilə bir yerdə olum.

Müdafiə naziri Səfər Əbiyev bu bayram münasibətilə məruzəsində Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin yaranma tarixi və keçdiyi yol haqqında, bugünkü vəziyyəti barədə ətraflı məlumat verdi.

1918-ci ildə yenidən yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti iyun ayının 26-da ölkənin Milli Ordusunun, Silahlı Qüvvələrinin yaradılması haqqında qərar qəbul etmiş, Silahlı

Qüvvələr yaranmış və Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti dövründə xalqımıza, millətimizə öz xidmətlərini göstərmişdir. Ondan sonrakı dövrdə Azərbaycan Sovetlər İttifaqının tərkibində olmuşdur. Ancaq azərbaycanlılar ordu xidmətindən ayrı düşməmiş, Sovetlər İttifaqının vətəndaşı kimi, hər bir gənc orduya səfərbər edilmiş, orduda xidmət etmiş, vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirmiş, gənclərimizin bir hissəsi isə özlərini bu peşəyə həsr etmiş, ali hərbi məktəblərdə oxumuş, müxtəlif hərbi hissələrdə xidmət etmiş, yüksək rütbələrə çatmışlar. Ən əsası odur ki, İkinci dünya müharibəsində, Böyük Vətən müharibəsində alman faşizminə qarşı döyüşlərdə Azərbaycan oğulları, xalqımızın övladları, azərbaycanlılar da döyüşmüş, vuruşmuş, alman faşizmi üzərində qələbəyə öz payını vermişlər.

O dövrdə az da olsa azərbaycanlı zabitlər müxtəlif ordu hissələrində xidmət etmiş, İkinci dünya müharibəsində Azərbaycan övladlarının böyük bir hissəsi misilsiz qəhrəmanlıqlar göstərmiş və ən yüksək mükafatlara layiq olmuş, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı kimi yüksək ad almışlar. Həmin illər azərbaycanlı zabitlər öz şücaətlərinə, qəhrəmanlıqlarına görə rütbəcə də ucalmışlar, yüksək zabit rütbələri almışlar, general rütbəsinə çatmışlar: general Həzi Aslanov, general Əbilov, general Akim Abbasov və digər generallar... Onlar Azərbaycan oğlunun nəyə qadir olduğunu göstərmişlər. Biz bunları unuda bilmərik, bu dövrü də xalqımızın hərbi xidmətində heç vaxt boşluq dövrü hesab edə bilmərik.

Bu gün müstəqil Azərbaycanın milli ordusunun, silahlı qüvvələrinin zabit heyətinin əksəriyyəti o dövrdə müxtəlif hərbi hissələrdə xidmət etmiş, ali hərbi məktəblərdə təhsil almış, təcrübə toplamış zabitlərdir, generallardır.

Doğrudur, İkinci dünya müharibəsindən sonra sovet hökuməti, onun rəhbərliyi bu barədə müəyyən qədər ayrı-seçkiliyə yol vermişdir. İkinci dünya müharibəsi, Böyük Vətən

müharibəsi zamanı alman ordusu sürətlə irəlilədiyinə görə, Sovet İttifaqının vəziyyəti ağır olduğu zaman milli diviziyalar, o cümlədən Azərbaycan milli diviziyaları da yarandı. Bu milli diviziyaların əksəriyyətini azərbaycanlılar təşkil edirdi. Onların əksəriyyəti Azərbaycanda formalaşmışdı, buradan cəbhəyə getmişdi. Bu milli diviziyalarda azərbaycanlılar qısa bir müddətdə hərbi peşə sahəsində, qəhrəmanlıq sahəsində nəyə qabil və qadir olduqlarını göstərmişlər. Ancaq İkinci dünya müharibəsi qurtardıqdan sonra bu milli diviziyalar dağıdılmış, ona görə də zabitlərin bir qismi öz xidmətini başa çatdırdığı üçün ordudan getmiş, ikinci tərəfdən isə, belə bir vəziyyəti görən Azərbaycan gənclərində hərbi xidmətə həvəs, maraq azalmışdı. Bütün bunlara baxmayaraq, azərbaycanlılar sovet ordusunda yenə də xidmət etmişlər. İndi Azərbaycanda çox az insan, gənc tapa bilərsiniz ki, o, 18 yaşına çatdıqda və ondan sonra gedib haradasa öz əsgərlik, vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirməmiş olsun.

O vaxt əsgərlik üç il idi, hərbi donanmada xidmət müddəti dörd il idi. Demək, hər bir azərbaycanlı gənc orduda xidmət edirdi, silahın, ordunun, orduda xidmət etməyin nə demək olduğunu bilirdi. Bunlar bizim üçün o vaxt da faydalı olubdur, bu gün də faydalıdır. O vaxt bunlar ona görə faydalı idi ki, biz Sovetlər İttifaqının tərkibində olarkən göstərməli idik ki, azərbaycanlılar hər bir peşəyə sahib ola bilər, hər bir sahədə uğurla çalışa bilərlər. O cümlədən hərbi peşədə də, orduda da. Ancaq eyni zamanda, məlumdur ki, müəyyən məhdudiyyətlər olmuşdur. Əgər həmin dövrdə biz ildə 60 min gənci səfərbər edib sovet ordusuna göndərirdiksə, onların çox az bir qismi sonra hərbi məktəblərə gedirdi, zabit olurdu, orduda xidmət edirdi. Ancaq, yenə deyirəm, orduda xidmət müsbət xarakter daşıyır. Yəni indi bizim əhalimizin böyük bir hissəsi ordu sınağından çıxıbdir. Fərqi yoxdur – o, sovet

ordusu olubdur, yaxud da indi bizim müstəqil Azərbaycanın ordusu olubdur.

O vaxt əsgəri xidmət edib bu gün Azərbaycanda müxtəlif sahələrdə işləyən vətəndaşlarımız hərbi qulluqda olarkən bu gün orduya çağırılmış 18 yaşlı əsgərlər hələ dünyaya gəlməmişdilər. Ona görə də bunların hamısının əhəmiyyəti vardır. heç birini unutmaq lazım deyildir. Ancaq qeyd edirəm ki, o vaxt – 40-cı illər qurtarıqdan sonra, 50-ci illərin əvvəllərində sovet hökumətinin siyasətində əyintilər, ayrı-seçkilik oldu. milli diviziyaları dağıtdılar. Hər bir millətin nümayəndələrinin ali hərbi məktəblərə daxil olmasına da bərabərhüquqlu imkan yox idi. Qeyd etdim ki, bir tərəfdən, bizim gənclər həmin o ədalətsizliyə görə həvəsdən düşmüşdülər, digər tərəfdən də, onların ali hərbi məktəblərə qəbul olunması üçün müəyyən maneələr, çətinliklər yaranmışdı.

Məhz bu zaman, 70-ci illərdə biz Cəmsid Naxçıvanski adına hərbi məktəbi yaratdıq. İndi hamı görür ki, o vaxtdan 29 il keçir – bunun nə qədər əhəmiyyəti vardır. Biz onun vasitəsilə və ondan əlavə, 70-ci illərdə hər il Sovetlər İttifaqının ali hərbi məktəblərinə güzəştli şərtlərlə 700–800 gənc göndərirdik. Çünki bəziləri rus dilini o qədər yaxşı bilmədiklərinə görə onların müsabiqədən keçib qəbul olunması çətin idi. Bunu biz bir tərəfdən, Cəmsid Naxçıvanski adına məktəb vasitəsilə edirdik, ikinci tərəfdən isə, gənclərimizi hazırlamaq yolu ilə həyata keçirirdik.

Xatirimdədir, 1970-ci və yaxud 1971-ci il idi. Bakıda iki ali hərbi məktəb var idi: biri Ümumqoşun Ali Hərbi Məktəbi, digəri də Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbi. Mən maraqlandım – burada nə qədər adam oxuyur, buraya ildə nə qədər kursant qəbul olunur? Məlum oldu ki, bu məktəblərin hər birinə ildə 350 nəfər qəbul edilir. Bəs nə qədər azərbaycanlı qəbul olunurdu? Yoxladığım zaman aşkar oldu ki, Ümumqoşun Ali Hərbi Məktəbinə 25 nəfər, Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbinə

isə bir nəfər azərbaycanlı qəbul edilmişdir. Niyə belə olsun? Bu məktəblər Azərbaycanda, bizim ölkədə, Bakıdadır, biz bunlara qayğı göstəririk. Amma Sovetlər İttifaqının müxtəlif yerlərindən, xüsusilə Rusiyadan, Ukraynadan, başqa yerlərdən, hətta Ermənistandan da, Gürcüstandan da buraya gəlirlər, qəbul olunurlar.

Biz bu vəziyyəti də dəyişdirdik. Xatirimdədir, Ümumqoşun Ali Hərbi Məktəbinə qəbulu mən o yerə gətirib çıxartdım ki, Moskvada narahat olmağa başladılar. Çünki elə vəziyyət yaratdım ki, oraya bir neçə il təxminən 50 faizdən çox azərbaycanlı qəbul edildi. Bu da Moskvada müəyyən narahatlığa səbəb oldu.

Bu barədə çox danışmaq olar. Bununla mən nə demək istəyirəm? Mən demək istəyirəm ki, Silahlı Qüvvələrin 82 illik tarixi üç mərhələdən ibarətdir. Birinci mərhələ xalq cümhuriyyətinin, müstəqil Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinin yaranması və onun yaşadığı dövrüdür. İkinci mərhələ Sovet İttifaqının tərkibində olduğumuz dövrüdür. O dövrün qiyməti verilibdir. Ancaq insanlar yaşayıb, inkişaf edib, elm öyrənib, savad alıb və hərbi qulluqda da xidmət ediblər.

İndi buradakı generalları, yüksək rütbəli zabitləri götürün. Hamınız həmin ali hərbi məktəblərdə oxumusunuz, orada təhsil almısınız. Əgər o məktəblər olmasaydı, indi necə olardı? Deməli, həmin dövrü unutmaq lazım deyil, qiymətləndirmək lazımdır.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman ölkəmizin müstəqilliyini təmin etmək üçün və bu müstəqil dövlətdə ordu yaratmaq üçün yetərli qədər zabit kadrları var idi. Təəssüflər olsun ki, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edən zaman, hətta ondan bir az əvvəl də – artıq Ermənistan Azərbaycana təcavüz etdiyinə görə müharibə getdiyi zaman – Azərbaycanda yaranmış bu zabit potensialından istifadə

etmədilər və ermənilərin təcavüzünü ancaq yerli, ayrı-ayrı özünümüdafiə qüvvələri vasitəsilə dayandırmağa çalışdılar.

Təbiidir ki, onlar da lazım idi. Torpağı hər kəs, hər bir vətəndaş, hər bir azərbaycanlı müdafiə etməlidir. Ancaq bir var ki, əlinə silah alıb vuruşan adam torpağını müdafiə etmək istəyir, şəhid olmağa hazırdır, amma silahdan istifadə etməyi, hərbi işi, hərbi peşəni bilmir, onun komandiri yoxdur, ona yol göstərən yoxdur. İkinci tərəfdən, o da ola bilərdi ki, Azərbaycanın həmin vətənpərvər övladlarını səfərbər edərək yaranmış milli zabit kadrları potensialından səmərəli istifadə edib, hərbi hissələrin komandirlərini onlardan təyin edib. beləliklə də, tezliklə müstəqil Azərbaycanın Milli Ordusu yaradılırdı. Əgər belə olsaydı, Azərbaycan bu məğlubiyyətlərlə rastlaşmazdı və ölkəmizin torpaqları işğal edilməzdi.

Mən bunu iki gün bundan öncə Moskvada, Rusiyada yaşayan Azərbaycan icmaları nümayəndələrinin qarşısında çıxış edərkən demişdim və bu gün də deyirəm: Azərbaycan milləti aciz millət deyildir. Azərbaycan gənci erməni gəncindən aciz deyil, gücsüz, cəsarətsiz deyil, əksinə, azərbaycanlılar daha cəsarətlidirlər, daha qüdrətli, güclü və rəşadətliyərlər. Ancaq bu insanı, gənci müharibə etməyə, silahdan istifadə etməyə öyrətmək lazımdır. Müharibə etmək sadəcə, oradan-buradan atəş açmaq deyildir.

Siz zabitlər yaxşı bilirsiniz ki, ali hərbi məktəb nədir. Ali hərbi məktəb təhsil verir. Bu təhsilin də əsası odur ki, müdafiəni nə cür qurmaq, hücumu nə cür aparmaq və hansı üsullardan, hansı vasitələrdən istifadə etmək lazımdır ki, həm müharibəni uğurlu həyata keçirəsən, həm yaxşı müdafiə olunasan, həm də yaxşı hücum edə biləsən. Başqa elmlər kimi, bu da elmdir. Bu elmi də zabitlər hazırlayan hərbi məktəblərdə hərbi peşəyə yiyələnmək istəyən insanlara öyrədirlər. O vaxtlar da öyrətmişlər. Bax, burada böyük bir cinayət olubdur. Azərbaycan xalqına böyük bir xəyanət

olubdur ki, o imkanlardan istifadə edilməyibdir. Buna görə də Azərbaycan hələ müstəqilliyini əldə etməmişdən, Sovetlər İttifaqının tərkibində olarkən döyüşlərdə məğlubiyyətə uğrayırdı. Sovetlər İttifaqının tərkibində Ermənistan silahlı qüvvələri – ermənilərin hələ o vaxt mütəşəkkil silahlı qüvvələri yox idi – gəldilər, Dağlıq Qarabağı tamamilə işğal etdilər və azərbaycanlıları oradan çıxardılar.

Bəli, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini hələ təzəcə əldə etmişdi ki, 1992-ci ilin may ayında Şuşa və Laçın işğal olundu. Sonra – 1993-cü ilin aprel ayında Kəlbəcər işğal olundu. Hərbi mütəxəssis kimi, yəqin ki, siz bunu hamıdan yaxşı bilirsiniz – Ermənistan ilə Azərbaycan arasında Dağlıq Qarabağ uğrunda gedən müharibədə bu üç strateji rayonun işğal olunması ermənilərə çox böyük üstünlüklər verdi. Təsədüfi deyil ki, indi Dağlıq Qarabağ, ümumiyyətlə, ermənilər Şuşanın işğalını özlərinin qələbə günü elan ediblər. Bəli, çünki Şuşanın işğalı ilə bütün başqa uğursuzluqlar artıq bir-birinin ardınca davam etdi. Yəni də bunun səbəbi əsgərdə deyil, hətta zabitdə də, komandirdə də deyildir. Bunun səbəbi nəinki ordunu lazımi səviyyədə təşkil etməmiş, silahlı qüvvələri bir yerə toplamamış insanlardadır, rəhbərlərdədir, həm də ayrı-ayrı şəxsi məqsədlər güdürək qəsdən hər cür xəyanət yolları tutmuş adamlardadır.

Bunlar da dünyaya yenidən gəlmiş körpəyə bənzəyən, yaranmaqda olan Azərbaycan ordusuna böyük zərbələr vurmuşdur.

Mən bu cəhətə daha çox fikir verirəm ki, siz bütün bunları bilirsiniz, heç vaxt unutmayasınız. Eyni zamanda – burada da deyildi – mən bunu qeyd edirəm ki, keçmiş illərdə bütün çətinliklərə, Sovetlər İttifaqındakı məhdudiyyətlərə baxmayaraq, Azərbaycan gənclərindən, azərbaycanlılardan yetərli qədər zabit kadrları hazırlanmışdır. Bunların çoxu indi də ordu-

muzda rəhbər vəzifədədirlər. Bu o zaman bizim bu günümüz. müstəqilliyimiz üçün etdiyimiz xidmətlərdir.

Bu da həqiqətdir ki, doğrudan da Azərbaycanda ordunun təşəkkül tapması 1993-cü il noyabr ayının 2-dən başladı. Ondan sonra aparılan hərbi əməliyyatlar bunu göstərdi. Ancaq yenə də Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin içərisində xalqımıza xəyanət edən dəstələr hələ mövcud idi. Əgər onlar olmasaydı, 1994-cü ilin oktyabr ayında Surət Hüseynov və onun tərəfdarları dövlət çevrilişinə cəhd etməzdilər. Nə üçün? Çünki ordunun bir hissəsi onların əlində idi. Yəni baxmayaraq ki, biz çox iş görmüşdük, ancaq o vaxt bizim Müdafiə Nazirliyimiz ordunun hamısının sahibi deyildi. Yenə də ayrı-ayrı dəstələr müxtəlif adamlara tabe idi.

Yaxud, 1995-ci ilin mart ayında Daxili İşlər Nazirliyinin tərkibində olan Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsi Azərbaycanda dövlət çevrilişinə cəhd göstərdi və qan töküldü. Nə üçün? Çünki o illərdə bəzi şəxslər həqiqətən vətənpərvərlik göstərərək gedib torpaqlarımızı müdafiə etmişdilər və hərbi peşəni, silahı öyrənmişdilər, amma Azərbaycanın daxilində gedən mənfi ictimai-siyasi proseslər həmin gənclərin bir çoxunu yoldan çıxarmışdı, onların beyinlərini zəhərləmişdi. Onlar artıq elə bir fikrə gəlib çatmışdılar ki, Azərbaycanda dövlət çevrilişi etmək olar və bu cəhdi də göstərdilər. Bu da təsadüfi deyildi, bir gündə olan hadisə deyildi.

Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsi hələ 1992-ci ildən Azərbaycanın Daxili İşlər Nazirliyinə tabe deyildi. Yəqin ki, xatırlayırsınız, 1992-ci ildə, yaxud 1993-cü ilin əvvəllərində o vaxt respublikanın Daxili İşlər naziri olan İsgəndər Həmidov nə etmişdisə, Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsinin rəisi Rövşən Cavadov prokuror qardaşı ilə gəlib onu öz iş otağında döymüş və hər şeyi dağıtmışdılar. Usubov, belədir, yoxsa belə deyil?

Ramil Usubov: Cənab Prezident, elədir.

Heydər Əliyev: O vaxtdan bunlar artıq Daxili İşlər Nazirliyinin tabeliyindən çıxmışdılar, quduzlaşmışdılar, qudurmuşdular və ona görə də sonra gəlib o dərəcəyə çatdılar ki, 1995-ci ilin mart ayında dövlət çevrilişi etmək istədilər. Ancaq o vaxt artıq bizim ordumuzda yaxşı hərbi hissələrimiz vardı. Orada qəsdçilərin qarşısının alınmasında əsas rolu bizim Müdafiə Nazirliyi və o vaxt hazırladığımız hərbi hissələr oynadılar. Mən bunu bir neçə dəfə qeyd etmişəm – məhz həmin hərbi hissələrin döyüşçülərinin qoçaqlığı, mərdliyi ilə biz onların qarşısını aldığımız. Onların qarşısının alınmasında bizim Müdafiə Nazirliyi əsas rol oynadı.

Əgər biz ordumuzda mütəşəkkillik, sədaqətlik yarada bilməsəydik, o vaxt çox çətin olardı. Bəziləri şəhid oldular. Kim şəhid oldu? Bizim Azərbaycan Ordusunun əsgərləri şəhid oldular. Nə üçün şəhid oldular? Azərbaycanın dövlətçiliyini qorumaq üçün. Buna görə də biz onların şəhidliyini yüksək qiymətləndirdik, onlara yüksək adlar verdik.

Beləliklə, Azərbaycanın Silahlı Qüvvələri, ordusu ağır bir proses keçibdir. Ordunun təşkil olunmasına çox maneələr, təsirlər göstəriləndir. Ancaq biz artıq bunların qarşısını almışıq. İndi Azərbaycan Ordusu mütəşəkkil, güclü bir qüvvədir. Azərbaycan ordusunda yaxşı, bilikli, bacarıqlı komandirlər heyəti yetişibdir. İndi Azərbaycan Ordusunun müasir dövrə uyğun uğurlu müdafiəni təmin etmək, yaxud da müharibə aparmaq üçün düzgün strukturu yaranıb, hərbi hissələrin düzgün strukturu yaranıb. 1993-cü ilin noyabrından və 1995-ci ildən sonrakı dövr Azərbaycan Ordusunun güclənməsi, möhkəmlənməsi dövrüdür.

Bu gün mən məmnuniyyət hissi ilə deyə bilərəm ki, Azərbaycan ordusu böyük gücə, texnikaya, silaha-sursata malikdir və onun inkişaf etməsi üçün böyük imkanlar yaranıb. Görürsünüzmü, son illərdə bir neçə səviyyədə hərbi

məktəblərimiz vardır. Ümumqoşun Ali Hərbi Məktəbi və digər hərbi məktəblər – Səfər Əbiyev bunların adlarını çəkdi – xüsusən Hərbi Akademiyanın yaranması – bunların hamısı ilk addımlarımızdır. Əgər işi yaxşı apara bilsəniz, hərə öz sahəsində məsuliyyətlə xidmət etsə, bundan sonra heç kəs vətəninə, torpağına xəyanət etməsə bu addımlar bizi çox irəliyə aparacaqdır. Biz özümüz gənclərimizi səfərbər edib, hərbi xidmətdən keçirib onları döyüşə hazırlayacağıq. Biz özümüz üçün zabitlər, gizirlər, çavuşlar hazırlayacağıq. Biz özümüz üçün hərbi təyyarəçilər hazırlayacağıq. Biz Hərbi Akademiya vasitəsilə daha da yüksək səviyyəli zabitlər hazırlayacağıq.

Görün, bu gün bizim nə qədər böyük imkanlarımız mövcuddur. Ancaq hər şey bu imkanlardan səmərəli istifadə etməkdən asılıdır. Təbiidir ki, bu, birinci növbədə komandan heyətindən, yəni Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyindən, hər bir hərbi hissənin rəhbərliyindən, hər bir zabitdən, sizdən asılıdır. Əsgərlərdən asılı olan heç nə yoxdur. Əsgərlər səfərbər olunurlar, bir il altı ay müddətində orduda xidmət edirlər, sonra tərxis olunurlar. Deməli, gərək bizim hərbi hissələr və bu hissələrdə olan zabit, komanda heyəti o qədər yüksək səviyyəli olsun ki, bir il altı ay müddətində orduya səfərbər edilən hər bir azərbaycanlı gənci hərbi peşəyə alışdıra bilsin, onu öyrədə bilsin, gənclər hərbi peşəni sevsinlər və ordudan tərxis olunanda bir il altı aylıq xidmətini daim, həmişə böyük məhəbbət hissi ilə xatırlasınlar. Gələcəkdə harada yaşayacaqsə, harada xidmət edəcəksə, lazım olduqda yenə də səfərbər olub orduya gələrək sadəcə, adi insan kimi yox, hərbi hazırlıqlı şəxs kimi Azərbaycanın torpaqlarını müdafiə etsin, respublikamızın dövlət müstəqilliyini təmin etsin.

Ona görə də mən birinci növbədə Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyindən, bütün hərbi hissələrin rəhbərlərindən, zabitlərdən tələb edirəm: indiyə qədər görülmən işləri mən qiymətləndirdim, ancaq hələ qüsurlar, nöqsanlar, çatışmazlıqlar da

vardır. Heç vaxt hesab etməyin ki, biz hər şeyə nail olmuşuq. Yox. Necə ki Azərbaycanın, ümumiyyətlə, həyatında bir çox çətinliklər və problemlər vardır, o cümlədən ordumuzda da bu problemlər vardır. Doğrudur, bunlar bir-birindən fərqlidir. Çünki Azərbaycanın daxilində başqa sahələrdə də problemlər – dövlət quruculuğu, demokratiyanın inkişafı, bazar iqtisadiyyatı, dağılmış iqtisadiyyatı bərpa etdikdən sonra indi onun inkişafını təmin etmək, iqtisadiyyatın inkişafı nəticəsində insanların rifah halını yaxşılaşdırmaq, Azərbaycanın beynəlxalq mövqelərini möhkəmləndirmək, ölkəmizi dünyaya daha da çox tanıtmmaq, respublikamıza daha çox investisiya cəlb etmək, bütün ölkələrlə Azərbaycan üçün faydalı əlaqələr qurmaq kimi problemlər vardır. Bizim həm vəzifələrimiz çoxdur, həm də həll olunması problemlərimiz çoxdur.

Ancaq ordunun, Müdafiə Nazirliyinin, Silahlı Qüvvələrin vəzifələri məlumdur, böyük problemləri isə yoxdur. Əgər təchizat və başqa məsələlər barədə hökumətdən asılı olan problemlər varsa, biz onları imkan daxilində həll edirik və bilin ki, bundan sonra da həll edəcəyik. Ancaq qalan bütün işlər sizdən asılıdır. Mən bunu sizdən tələb edirəm. Görək hər biriniz düşünəsiniz ki, əgər siz zabitsinizsə, hər hansı bir hərbi hissəyə komandanlıq edirsinizsə, əgər siz çiyinizdə müstəqil Azərbaycan dövlətinin Silahlı Qüvvələrinin paqonlarını daşıyırsınızsa, bu hər şeydən üstündür, hər peşədən şərəflidir, hörmətlidir. Demək, sizin məsuliyyətiniz də bütün başqa sahələrdə işləyənlərdən artıqdır. Deməli, sizdən başqalarından tələb olunandan daha çox şey tələb olunur. Ali Baş Komandan, prezident kimi, mən bunu sizdən tələb edirəm.

Yenə də deyirəm, indi bizim ordumuz, Silahlı Qüvvələrimiz elə bir mərhələdədir ki, bundan sonra sürətlə inkişaf edə bilərik. Əminəm ki, bu inkişaf da olacaqdır. Ancaq bunun üçün siz işinizdə olan nöqsanları – bəzi adamlar da ciddi nöqsanları – aradan qaldırmalıyıq. Hər bir komandır, hər bir zabit

əsgərə xidmət göstərməlidir. Əsgərə xidmət Müdafiə nazirindən başlamış gizirə, çavuşa qədər hər birinin borcudur. Əgər əsgərə qayğı diqqət, atalıq münasibəti olmasa, ordunu yaratmaq mümkün deyil. Çünki ordunun əksəriyyətini təşkil edən əsgərlərdir.

Zabit nə qədər ağıllı, komandir nə qədər bilikli olsa da, əgər tabeliyində olan hərbi hissədəki əsgərlər onu sevmirlərsə, ona hörmət etmirlərsə, zabitdən, komandirdən lazımi hərbi bilik ala bilmirlərsə, beləliklə, hərbi peşəni mənimsəyə bilmirlərsə, onda o zabit, komandir öz hərbi hissəsinə uğurlu rəhbərlik edə bilməz. Bəlkə də o, raport verəcəkdir ki, bəli, hər şey yaxşıdır. Bəlkə də sıraya düzüləndə hamı yaxşı oxuyacaqdır, addımlayacaqdır, hamı yaxşı əsgəri salam verəcəkdir. Bunlar olacaqdır. Amma döyüşdə necə olacaqdır? Həmişə bunu düşünmək lazımdır. Əsas, döyüşdə necə olacağını düşünmək lazımdır.

Ona görə də əsgərə qayğı, atalıq münasibəti göstərmək, onu tərbiyələndirmək lazımdır. Təsəvvür edin, hərbi qulluğa gələn gənc 18 yaşındadır. 18 yaşında gənc hələ tam formalaşmayıbdır. Onun tam formalaşması üçün bir neçə il lazımdır. Amma keçmişdə, bütün dövlətlərdə də belə olubdur ki, orduda xidmət, əsgərlik dövrü hər bir gənci möhkəmləndirir, cəsarətləndirir, onu daha da dözümlü edir, bütün çətinliklərə dözməyə öyrədir. Bu təbiidir. Çünki əsgər olmaq halva yemək, yaxud anasının hər gün bişirdiyi plovu yemək deyildir. Elə bütün ordularda əsgərlik asan məsələ deyildir.

Məsələn, mən 1999-cu ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarında işgüzar səfərdə olarkən orada Hərbi Dəniz Akademiyasına getdim. Gələcək zabitlərlə – indi onlar orada sırayı olaraq dərs keçirlər – görüşdüm. Elə oldu ki, mənim bu görüşüm onların yemək vaxtına düşdü. Bir salonda dörd min adam – hamısı da gənc – yemək yeyirdi. Mən onların qarşısında çıxış etdim. Onlarda çox yüksək əhval-ruhiyyə var idi – ona görə

yox ki, mən prezidentəm, gəlmişəm, onların qarşısında çıxış edirəm – mən bunları hiss etdim.

Yenə də deyirəm, onlar Hərbi Dəniz Akademiyasında çox böyük həvəslə təhsil alırlar. Onlar nə qədər maraqla oxuyurlar, bu adamlarda nə qədər yüksək daxili ruh var. Bunlar nəyin səbəbinədir? Mən bunu orada bildim ki, birincisi, onlara tərbiyə, dərs verənlərin özləri intizamlıdır – hərbi iş intizamsız ola bilməz. İkincisi, onları daim intizam çərçivəsində saxlayırlar, intizamsızlığa yol vermirlər. Üçüncüsü, ən əsası isə, onlara qayğı göstərilir.

Ola bilər, sən tələb edəsən ki, əsgər nizam-intizama tabe olsun, tərbiyəli olsun. Əgər sən ona qayğı göstərməsən, onu lazımı qədər yedirtməsən, yaxşı geyindirməsən, hərbi peşəni ona yaxşı öyrətməsən, nə qədər çalışsan da nailiyyət əldə edə bilməzsən.

Mən bu gün bu bayram münasibətilə buraya gəlmişəm ki, bu sözləri sizə deyim. Çünki bilirəm ki, bu salonda əsgər çox azdır. Burada oturanlar əsasən Müdafiə Nazirliyinin Komandan heyəti – generallar, zabitlərdir. Mən bu sözləri sizə deyirəm və onlara əməl etməyi Ali Baş Komandan kimi sizdən tələb edirəm.

Səfər Əbiyev burada dedi ki, ordunu siyasiləşdirmək istəyirlər, orduya böhtan, şər atırlar, iftiralar uydururlar, qəzetlərdə müxtəlif yalan məlumatlar verirlər. Bəli, bu da bizim günümüzün reallığıdır. Bunlar keçmişin – 1990-cı ildə guya burada ordu, silahlı qüvvələr qurulmasına başlanmışdı, əslində isə hərə öz dəstəsini əlində saxlayırdı – o illərin qalıqlarıdır. Bizim dövlət televiziyası bu günlərdə 1993-cü ilin iyun hadisələrinin bəzi xronikası, Milli Məclisin o vaxt keçirilmiş iclaslarının videoyazılarını göstərirdi. Güman edirəm ki, bunları siz də görmüsünüz. Fikir verirdiniz, orada hansı əhval-ruhiyyə var idi? Ermənilər gəlib Ağdamı alırdılar, amma bunlar burada bir-biri ilə hakimiyyət uğrunda mübarizə aparırdılar, Azərbaycanı dağıdırdılar.

Bəli, o vaxtın qalıqları, indiki müxalifətin beynindəki odur ki, "ordu belə gəldi, ordu elə getdi" – ondan nəşə istifadə et-sin. Bilirsiniz ki, belə şeylər də oldu, 1995-ci ildə həmin düş-mən qüvvələr gəlib ordunun içərisinə də girdilər. Ordunun bəzi zabitləri, hətta generalları 1995-ci ilin martında yığışıb Azərbaycanda dövlət çevrilişinə yeni bir cəhd göstərmək istə-dilər. Onlar gedib xüsusi bir raket alıb gətirdilər. Onu hava limanı yaxınlığında qurdular ki, prezident xarici səfərdən gələrkən onun təyyarəsini vursunlar – o vaxt mən xaricə səfər etmişdim, oradan qayıdırdım – dağıtsınlar, beləliklə də, haki-miyyəti ələ alsınlar. Onu edənlərin əksəriyyəti orduda xidmət edən generallar və zabitlər idi.

İndi ordu bunlardan təmizlənib. Amma hələ tam təmiz-lənməyibdir. Mən sizdən tələb edirəm ki, ordunu, xüsusən zabit heyətini belə ünsürlərdən təmizləyin. Orduda gərək hər kəs Azərbaycan dövlətçiliyinə, Ali Baş Komandana tam sə-daqətli olsun. Burada ikili mövqe tutmaq olmaz. Hamımız Azərbaycan, onun gələcəyi haqqında düşünməliyik.

Biz yeddi ildir ki, bütün çətinliklərdən keçərək, Azərbay-canda ictimai-siyasi sabitlik yaratmışıq. Vəziyyət ildən-ilə yaxşılaşır. Mən buraya gəlməmişdən bir saat öncə Xorvatiya-nın ölkəmizdəki səfirini qəbul edirdim. O, Xorvatiya presi-dentinin məktubunu mənə gətirmişdi. Xorvatiya prezidenti məni oraya rəsmi səfərə dəvət edir.

Xorvatiya səfiri Bakıda yox, Ankarada oturur. Deyir ki, mən hər il Bakıya gəlirəm, Azərbaycam, sizin ölkədəki böyük müsbət dəyişiklikləri görürəm. Bilirsiniz ki, bu adam bizim heç birimizdən asılı deyildir. O, Xorvatiyanın Türkiyədə, eyni zamanda Azərbaycanda səfiridir. Heç kim məcbur etmir ki, o bu sözləri desin. Səfir bir həftədir ki, Bakıdadır, gəlib burada gördüklərini söyləyir. O bildirir ki, mən burada müxtəlif təbə-qələrdən olan insanlarla söhbət etmişəm, onların hamısı Azərbaycanda yaranmış bu sabitliyi, sakitliyi, rahatlığı yük-

sək qiymətləndirir. Səfir deyir ki, Azərbaycandakı bu inkişaf müşahidəçi kimi həm mən özüm görürəm, həm də söhbət etdiyim insanlar bunu mənə bildirirlər.

İndi Azərbaycan belə bir vəziyyətdədir və bundan da yaxşı olacaqdır. Ölkəmiz daha da inkişaf edəcəkdir. Ona görə də cəmiyyətimizin hər bir sahəsində, xüsusən orduda xəyanətkarlara, cinayətkarlara yer olmamalıdır. Mən bunu ordudan, silahlı qüvvələrdən xüsusi tələb edirəm. -

Ancaq məsələnin ikinci tərəfi də var. Ordunun ayrı-ayrı hərbi hissələrinin işində nöqsanlar da var. Bunu Səfər Əbiyev özü də dedi. Bəzən çox ciddi nöqsanlar da var. Ayrı-ayrı komandirlər öz vəzifələrini nəinki layiqincə yerinə yetirmir, hətta cinayət edirlər. Bəziləri rüşvətxorluqla məşğul olur, bəziləri başqa pis yollara gedirlər. Bunlar da var. Bunları gizlətmək olmaz. Ali Baş Komandan, prezident kimi, mən bu sözləri deməklə, hesab edirəm ki, bunlar bizim ordunun bugünkü simasını təşkil etmir. Eyni zamanda, bu mənfi hallarla, qüsurlarla, çatışmazlıqlarla kəskin mübarizə aparmaq lazımdır. Biz belə düşünürük ki, qüsurlar, nöqsanlar var, onlarla mübarizə aparmalıyıq və bunları aradan qaldırmalıyıq.

Sizin dediyiniz kimi, müxalifət qəzetləri, yaxud müxalifətdən olan ayrı-ayrı şəxslər belə düşünməzlər. Onlar istəyirlər ordu dağılsın, orduda keçmişdə olan vəziyyət olsun ki, istədiklərini edə bilsinlər. Bir var ki, burada bu nöqsanlara, çatışmazlıqlara obyektiv münasibət göstərəsən və onların aradan qaldırılmasına çalışasan. Biz, yəni dövlət belə bir mövqedədir. Mən sizə olan tələblərimi bu mövqedən irəli sürürəm. Bir də var ki, hər bir belə nöqsanı, burada deyildiyi kimi, götürüb beş dəfə şişirdəsən ki, "Azərbaycanda ordu-filan dağıldı, Azərbaycanın ordusu heç bir şeyə qadir deyil". Bu düşmənçilikdir, bu, müxalifətçilik deyil. Bu, Azərbaycan xalqına qarşı düşmənçilikdir. Hər bir vətənpərvər azərbaycanlı öz ordusunda qüsür varsa, çalışmalıdır ki, onu aradan

götürməyə xidmət etsin. Ancaq bu qüsurlardan öz məqsədləri üçün sui-istifadə edənlərə, bu nöqsanları bəzən şişirdənlərə ordunun möhkəmliyi lazım deyildir.

Elə bilirsiniz parlamentdə, qəzetlərdə, televiziya çıxış edən bəzi adamlar orduya qayğı göstərmək, onun möhkəmlənməsini istəyirlər? Yox. Çünki onlar hakimiyyət mübarizəsinin yolunu əvvəldən əyri tutublar. Hər bir sivil ölkədə, normal demokratiya şəraitində yaşayan hər bir ölkədə hakimiyyət mübarizəsi sivil, namuslu, təmiz, doğru yollarla gedir. Ancaq təəssüf ki, ölkəmizdə vaxtilə iqtidarda olub, indi hakimiyyət uğrunda mübarizə aparan bəzi insanlar 1988, 1989, 1990, 1991-ci illərdə beyinlərinə düşmüş çirkin niyyətlərlə yaşayırlar. Onların bu tənqidi çıxışları səmimi, xeyirxah tənqid deyil.

Tənqid olmalıdır. Ordunun daxilində də tənqid olmalıdır. Sizdə kimsə – nazir, onun müavini, yaxud hansısa bir komandır tənqidi boğursa, bu yolverilməzdir. Hər şeyə düzgün qiymət vermək lazımdır. Azərbaycanda belə bir məsəl var – "düzü düz, əyrini əyri". Amma bu tənqid nöqsanın aradan qaldırılmasına yönəlməlidir. Bu tənqid işimizin yaxşılaşdırılmasına yönəldilməlidir. Bu tənqid ordunu möhkəmləndirməlidir, parçalamamalıdır. Mən tənqid nöqteyi-nəzərindən bu sözləri sizə ünvanlayıram. Amma müxalifətdə olanlar isə hesab edirlər ki, tənqid edirlər. Əksinə, onlar tənqid məqsədi daşıyırlar. Onlar başqa məqsəd, bədxah məqsəd daşıyırlar. Bu adamlar xeyirxah məqsəd daşıyırlar, bədxah məqsəd daşıyırlar.

Ancaq bunlara baxmayaraq, lap elə düşmən tərəfindən deyilən hər bir sözə də ciddi münasibət göstərmək lazımdır. Nə demək istəyirəm? Yəni "bu müxalifətdir, o deyir – mən bunu qəbul etmirəm. Yaxud o bunu düşmənçiliklə deyir – mən bunu qəbul etmirəm". Yox.

Ordumuza qara, çirk yaxanlar, ordumuzu gözdən salmaq istəyənlər, təbiidir ki, Azərbaycan xalqına xəyanət edirlər. Ancaq bu qara, çirk yaxanların dedikləri sözlərin içərisində

hansısa həqiqət varsa, baxmayaraq ki, o bunu düşmənçilik nöqteyi-nəzərindən, düşmənçilik məramı ilə deyib, siz ona baxmalısınız. Siz ona baxmalısınız ki, deyilən sözlərdən hansı həqiqətdirsə – baxmayaraq bu, bədxah tərəfindən deyilib – o nöqsanı aradan qaldırasınız. Nə olar, bədxah tərəfindən də bəzən elə söz deyilir ki, o doğrudan da həqiqətə uyğun olur.

Gərək orduda yüksək vətənpərvərlik ruhu, sağlam münasibətlər olsun. Gərək bizim orduda Azərbaycanın dövlətçiliyinə, dövlətinə, Azərbaycanın Ali Baş Komandanına daim sədaqət olsun.

İndi bizim əsas problemimiz Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə son qoymaq, ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etmək və işğal olunmuş torpaqlarımızdan didərgin düşmüş vətəndaşlarımızı öz yerlərinə, yurdlarına qaytarmaqdır. Biz 1994-cü ilin may ayında atəşkəs haqqında saziş imzalamışıq. Biz o vaxtdan indiyə qədər məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün müxtəlif səviyyələrdə, təşkilatlarda ardıcıl, arası kəsilmədən fəaliyyət göstəririk, hər gün, hər dəqiqə bununla məşğuluq.

Bu problem çətindir, ağırdır. Nə üçün? Əgər bizim Dağlıq Qarabağın ətrafında olan torpaqlarımız işğal edilməsəydi, bu məsələni həll etmək çox asan olardı. Ancaq ermənilər bizim böyük ərazimizi işğal edib, indi öz şərtlərini diqtə edirlər, qeyri-konstruktiv mövqe tuturlar. Ona görə də biz hesab edirik ki, bu danışıqlarda reallığı nəzərə almaq lazımdır və müəyyən qarşılıqlı güzəştlərə getmək lazımdır.

Bu danışıqlar davam edir. Mən ümid edirəm ki, bunlar öz müsbət nəticəsini verəcəkdir, biz bu münaqişəyə son qoyacağıq. Bu bizim dövlətimizin vəzifəsidir. Bu mənim vəzifəmdir. Bu, Azərbaycan hökumətinin vəzifəsidir. Yəni bizim siyasətimizin vəzifəsidir. Sizin vəzifəniz isə bu deyil. Sizin vəzifəniz Azərbaycan torpaqlarını daim qorumağa və atəşkəsi pozmaq, yaxud müharibəni yenidən başlamaq üçün göstərilən

hər bir cəhdə vaxtında tutarlı cavab verməyə qadir olmaqdır. Sizin vəzifəniz bundan ibarətdir. Ona görə də siz hər gün, hər dəqiqə, hər saniyə buna hazır olmalısınız. Hazırlıq təkcə ondan ibarət olmamalıdır ki, siz özünüz hazırsınız. Yox. Hazırlıq ondan ibarət olmalıdır ki, sizin bütün imkanlarınız təmin edilməlidir. O imkanlar tamamilə zəmanət verməlidir ki, bəli, siz Azərbaycan torpaqlarını qorumağa hər dəqiqə qadirsınız və hər bir hücumə tutarlı cavab verib, həmin hücumun qarşısını alıb, bu hücumun əvəzinə hücum etməyə hazırsınız.

Mən dəfələrlə demişəm, biz müharibə istəmirik. Ancaq hər bir müstəqil dövlət, indi dünyada olan müstəqil dövlətlərin tam əksəriyyəti bəyan edir ki, müharibə istəmirlər. Onlar həqiqətən müharibə istəmirlər. Mən indi müharibə istəyən dövlət görmürəm, bilmirəm. Ancaq hər bir dövlətin güclü ordusu var. O, müharibə istəmir, amma güclü ordusu var. Nə üçün? Çünki sülhü təmin etmək üçün, dövlətlər arasında daimi sülhü saxlamaq və müharibələrin baş verməsinin qarşısını almaq üçün gərək hər bir dövlətin güclü ordusu olsun.

İndi Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi tarixi nöqteyi-nəzərdən müvəqqəti bir münaqişədir. Biz onu həll edəcəyik. Amma iş bununla bitmir. Azərbaycan müstəqillik yolunu tutub, doqquzuncu ildir ki, müstəqillik yolu ilə gedir və bu yolla da gedəcəkdir. Azərbaycan on illərlə, yüz illərlə bu yolla gedəcəkdir. Biz bunun əsasını qoymuşuq və güman edirəm ki, gənc nəsil, bizi əvəz edənlər, bizdən sonra Azərbaycanı idarə edənlər məhz bu yolla gedəcəklər.

Demək, Azərbaycanın güclü ordusu bu gün də, sabah da, on il, yüz il də bundan sonra lazımdır. Bunun üçün planlı iş aparılmalıdır. Bunun üçün Azərbaycan Ordusunun, Silahlı Qüvvələrinin qüdrəti hər gün artmalıdır. Onun qüdrəti təkcə qolun əzələsindəki güc deyildir. Müasir texnika, texnologiya, silahlar, döyüş qaydaları, müharibə nəticəsində meydana çıxmış hərbi elmi – bunların hamısını həm bizim hərbi ali

məktəblərdə öyrətmək lazımdır, bunu həm də hər bir zabıt hər gün özü öyrənməlidir, biliyini, hərbi elmini artırmalıdır.

Azərbaycanın ordusu, Silahlı Qüvvələri böyük gələcəyə baxmalıdır. Ancaq bu böyük gələcəyi təmin etmək üçün bu gün Azərbaycanın güclü ordusu olmalıdır. Bu ordu sabah ondan güclü, beş il sonra ondan da güclü, on il, on beş il sonra daha da güclü olmalıdır. Azərbaycan prezidenti və Ali Baş Komandan kimi, mən bu siyasəti aparıram və sizdən onu tələb edirəm. Buna nail olmaq üçün öz tərəfimdən əlimdən gələni etmişəm və bundan sonra da edəcəyəm.

Mən inanıram ki, indi Azərbaycan xalqında yüksək vətənpərvərlik ruhu yaranıb. Ölkəmizdə hazırkı ictimai-siyasi sabitlik insanların əksəriyyətində vətənə sdaqət, əldə olunmuş nailiyyətlərə yüksək qiymət vermək inamı və belə bir şəraitin daha da yaxşılaşdırılması arzusu yaradıb. Azərbaycanın bugünkü gəncləri indi özlərini müstəqil Azərbaycan dövlətinin gəncləri kimi hiss edirlər. Onların əksəriyyəti vətənpərvər gənclərdir. Biz də çalışmalıyıq ki, bu gənclərin hamısı vətənpərvər olsun və vətənə xidmət etməyi özlərinin ən şərəfli vəzifəsi hesab etsinlər. Beləliklə, bizim dövlətimiz də, ordumuz da inkişaf edəcəkdir. Azərbaycan ilbəl öz inkişaf yolu ilə gedəcəkdir. Bütün bunların içərisində Azərbaycanın Silahlı Qüvvələri xüsusi yer tutur.

Mən bütün bunları sizə çatdıraraq, bu yüksək və şərəfli vəzifənizi sizə bir daha bildirmək istəyirəm. Mən dəfələrlə demişəm – hər bir peşə şərəflidir. Ancaq vətəni, torpağı, dövləti qorumaq peşəsi hər bir peşədən üstündür, şərəflidir. Arzu edirəm ki, siz bu yüksək ada həmişə layiq olasınız.

Mən bayram münasibətilə sizi bir daha təbrik edirəm. Həminizə cansağlığı, səadət arzulayıram. Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinə, ordusuna yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

**SLOVENİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MİLAN KUÇANA**

Hörmətli cənab Prezident!

Sloveniya Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və dost Sloveniya xalqını salamlayır və səmimi-qəlbdən təbrik edir, sizə cansağlığı, səadət və uğurlar, ölkənizə sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Əminəm ki, ölkələrimiz arasında təşəkkül tapan dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri hərtərəfli inkişaf edib genişlənərək xalqlarımızın rifahının yaxşılaşmasına, sülhə və tərəqqiyə xidmət edəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

RUSİYA FEDERASIYASININ VƏ MOSKVA ŞƏHƏRİNİN AZƏRBAYCANDA KEÇİRİLƏN MƏDƏNİYYƏT GÜNLƏRİNDƏ İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN BAKIYA GƏLMİŞ RUSİYA NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİNİN RƏHBƏRLƏRİ* İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

26 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Azərbaycanla Rusiyanın mədəniyyət günlərinin keçirilməsinin çox böyük əhəmiyyəti var. Hər bir belə tədbir bizə sevinc bəxş edir və təbii ki, ictimaiyyətimizdə böyük maraq doğurur. Kiməsə elə gəlir ki, bu, köhnə sovet ənənəsidir. Çünki sovet dövründə müttəfiq respublikaların bir-birində mədəniyyət günləri keçirilirdi. Rusiyanın mədəniyyət günləri bizdə, Azərbaycanda da keçirilmişdir. Yeri gəlmişkən, onlar unudulmaz günlər idi. Bir çox digər tədbirlər də olmuşdur. Amma, məsələn, mən hesab edirəm ki, keçmişdə heç də hər şey pis deyildi. Yaxşı şeylər də çox olmuşdur. İnsanlar yaşayırdılar, ölkə yaşayırdı, dövlət yaşayırdı, mədəniyyət inkişaf edirdi, elm, incəsənət inkişaf edirdi. Uşaqlar doğulurdu, yeni nəsillər meydana gəlirdi, təhsil inkişaf edirdi. İndi isə biz başqa quruluşa keçirik və ya

* Nümayəndə heyətinə Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət naziri Mixail Şvidkoy, nazirin birinci müavini Aleksandr Qolutva, Moskva hökuməti Mədəniyyət komitəsi sədrinin müavini Oleq Belikov, İTAR-TASS-ın baş direktorunun birinci müavini Mixail Qusman, Başqırdıstanın Mədəniyyət naziri Talqat Sagitov daxil idi.

keçmişik. Bu o demək deyildir ki, o vaxtlar pis idi. Əlbəttə, əgər millətlərarası münasibətlərdən, mədəni dəyərlərin mübadiləsindən danışmalı olsaq, onda görərik ki, bu tədbirlər çox yaxşı idi. Mən belə tədbirlərin həyata keçirilməsi haqqında qərarları böyük fərəhlə qəbul edirdim və bu tədbirlərdə özüm də bunlarda yaxından iştirak edirdim. Bunlardan respublikamızın çox böyük fayda götürdüyünü, bu tədbirlərin iz buraxdığını bilirəm. 1972-ci ildə keçirilmiş Rusiya Federasiyasının mədəniyyət günlərini indi heç də təkcə mən xatırlamıram, hərçənd aradan 28 il ötmüşdür, bir çox başqaları da xatırlayırlar.

Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın Mədəniyyət naziri Polad Bülbüloğlunu göstərərək dedi: bu onda lap cavan idi, ancaq o da xatırlayır.

Mixail Qusman: O vaxtlar Dmitri Şostakoviç də var idi.

Heydər Əliyev: Şostakoviç də var idi, bir çox başqaları da var idi. İndi çoxları sağ deyildir. Yazıçılardan Boris Polevoy, Sofronov, Simonovdur – onların hamısı var idi. Bu hadisə idi. Zıkina da var idi.

Mixail Qusman: O, Azərbaycanın xalq artisti oldu.

Heydər Əliyev: Bəli, o zaman biz ona Azərbaycanın xalq artisti adını verdik.

Oleq Belikov: Yeri gəlmişkən, biz buraya gəlməyə hazırlaşarkən Lyudmila Zıkina Kolomna muzeyinin direktoru vasitəsilə xahiş etmişdir ki, əgər Sizinlə görüşə bilsək, Sizə çoxlu salam yetirək.

Heydər Əliyev: Bir sözlə, hər şey yaxşı idi. İndi isə buna tələbat bəlkə də o vaxtkından daha çoxdur. Çünki dövlətlər, sərhədlər müxtəlifdir və sair. Ona görə də mən sizi – nümayəndə heyətinin rəhbərlərini salamlayıram, Azərbaycana gəlmiş və gəlməkdə olan Rusiya mədəniyyətinin xadimlərini salamlayıram və əminəm ki, mədəniyyət günləri burada

çox uğurla keçəcək və təbii ki, Azərbaycanın mədəni həyatını zənginləşdirəcəkdir.

M i x a i l Ş v i d k o y: Mədəniyyət günlərinin Sizin və əməkdaşlarınızın sayəsində baş tutmasma görə biz Sizə ürək-dən minnətdarıq. Sabah mədəniyyət günləri başlayır. Bizim üçün həqiqətən çox əhəmiyyətli ki, biz on ildə Azərbaycanla münasibətlərdə itirə biləcəklərimizi itirmədik. Belə düşünürəm ki, burada Azərbaycan mədəniyyət xadimlərinin çox böyük xidməti var, onlar müxtəlif vaxtlarda – indi mən bir zamanlar Azərbaycanda və Rusiyada o qədər də sevilməyən dövrlərdən danışiram – rusiyalı həmkarları ilə münasibətləri qoruyub saxlamağa çalışırdılar. Siz respublikanın prezidenti olduğdan sonra isə hiss edirik ki, bu əlaqələr çox canlanmışdır və geniş dövlətlərarası xarakter almışdır. Bu isə bizim üçün çox vacibdir.

Təkcə son bir ilə aid iki müxtəlif hadisəni misal çəkəcəyəm: biz "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunun 1300 illiyini qeyd etdik, bu yubiley Moskvada olduqca böyük maraq doğurdu, özü də səciyyəvi haldır ki, nəinki Moskvadakı çox böyük Azərbaycan diasporu və azərbaycanlılar arasında, həm də ruslar arasında. Bu bizim üçün çox mühüm hadisə idi. Sütunlu salonda çox yaxşı konsert verildi, yazıçıların məzmunlu çıxışı oldu.

Digər tərəfdən, bunu Polad Bülbüloğlunun yanında dediyimə görə üzr istəyirəm, onun 55 illiyi münasibətilə "Rossiya" konsert salonunda çox əla konsert verildi, orada onun ulduzu qoyuldu. O vaxt onu prezidentimiz Vladimir Putin də təbrik etdi. Çox böyük, hamı üçün çox mühüm bayram oldu. Burada nəinki keçmişin həsrəti duyulurdu – çünki, məsələn, 40 yaşından yuxarı olan adamlar hələ də keçmişin həsrətini çəkirlər – həm də Azərbaycanın çox böyük artistinə hörmət də vardı.

Dünən biz Bakıda olarkən dinlədiklərimiz xatırlatdı ki, burada ənənələr qorunub saxlanılır. Gənc ifaçılar Azərbaycanın muğam ənənəsi ilə bağlı ifaçılıq ənənələrini qoruyub saxlayırlar. Bu, Rusiya üçün çox maraqlıdır, çünki bizdə əslində belə şey yoxdur. Melodika, ifa tərzı bambaşqadır.

Mən təxminən yarım il ərzində baş vermiş hadisələri misal çəkdim. Yeni Azərbaycan nəsrinə tələbat bizim üçün çox mühümdür. Maqsud və Rüstəm İbrahimbəyovların, Anarın, Elçinin əsərləri əvvəlkitək çox böyük şöhrətə malikdir. Bu gün mətbuat konfransında da dediyim kimi, bu heç də birlikdə böyüyüb başa çatmış adamların münasibəti deyildir. Biz isə həm birlikdə böyüyüb başa çatmışıq, həm də bir-birimizi həmişə dəstəkləmişik. Kimsə kimisə nəşr etdirir, redaktə edir. Anarın, Elçinin, Rüstəmin pyesləri "Teatr" jurnalında dərc olunurdu, mən orada təxminən 20 il işləmişəm. Münasibətlərimiz səmimi idi və heç kim bizə ideoloji cəhətdən öz hökmünü qəbul etdirmirdi. Nə vaxtsa, kiminsə pyesi və ya hekayəsi uğurlu alındıqda, hamı bizə gəlirdi, qonşu "Drujba narodov" jurnalından da gələnlər olurdu. Bu, bayrama çevrilirdi.

Cənab Prezident, Sizə olduqca böyük hörmət bəsləyirlər, mən səmimi deyirəm və bu həqiqətdir. İndi mən protokol üzrə danışmıram, Siz burada birinci katib, sonra da Moskvada işlədiyiniz dövrlərlə bağlı xatirələr əsasında danışram. Bu da çox vacibdir. Buna görə biz Sizə həqiqətən çox minnətdarıq, ürəkdən minnətdarıq.

Zənnimcə, günlərin proqramı kifayət qədər genişdir. Biz burada kino həftəsi də təşkil edə bilərik. Çünki, bildiyiniz kimi, Mədəniyyət nazirinin birinci müavini Aleksandr Qoltuva da burada bizimlədir. Eyni zamanda o indi bizim nazirlikdə birləşdirilmiş olan kinematoqrafiya xidmətinə də rəhbərlik edir. Azərbaycan kinematoqrafı sovet dövründə çox mühüm rol oynamışdır. Çoxlarını kinematoqraf vasitəsilə tanıdığımız artistlərin xatirəsi hələ yaşayır. Ona görə də əlaqələr

geniş ola bilər. Belə düşünürəm ki, əgər Rusiya yazıçıları Azərbaycana elə-belə, sadəcə, gələ bilsəydilər, onlar bəzi şeyləri başa düşərdilər.

Mənə elə gəlir ki, bir neçə siyasi məsələni mədəniyyət vasitəsilə, mədəniyyət sayəsində həll etmək olar, hətta tezliklə olmasa da, hər halda, mədəniyyət bunu dəstəkləyərdi. Ona görə də bizi burada qəbul etdiyinizə görə bir daha çox böyük minnətdarlığımızı bildirirəm. Təbii ki, artistlərimiz həyəcanlanırlar. Çünki Bakı tamaşaçıları həmişə tələbkər olmuşlar. Bugünkü mətbuat konfransından gördüm ki, Sizin jurnalistlər dilli-dilavər, çox tələbkərdirlər. Biz bunu onların verdikləri suallardan başa düşdük. Bir daha çox sağ olun.

Heydər Əliyev: Sabah açılışdır?

Mixail Şvıdkoy: Sabah biz əklillər qoyulması mərasimi ilə başlayırıq. Bu gün isə Sizi Ali Baş Komandan kimi bir daha təbrik etmək istəyirəm.

Heydər Əliyev: Bəli, bu gün Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri günüdür. Mən artıq bu gün ordunun nümayəndələrinin yanında oldum, Zabitlər evində oldum, onların qarşısında çıxış etdim.

Mixail Şvıdkoy: Bu gün mən televizorda gördüm və başa düşdüm ki, Siz dünyanın teatrda olduğunuz kimi, yenə də çox inandırıcı idiniz. Sizin dünənki çıxışınız mənə olduqca böyük təsir bağışladı. Dedim ki, əgər belə prezident varsa, bu respublikada teatr tənqidçilərinə iş yoxdur.

Heydər Əliyev: Mixail Yelımoviç, bilirsinizmi, onlar öyrəşiblər: əgər mən teatra gəlmişəmsə, deməli, mütləq səhnə arxasına getməliyəm.

Mixail Qusman: Tamaşanın məziyyətlərini saf-çürük etmək üçün.

Heydər Əliyev: Mən sadəcə olaraq gəlib "sağ olun, çox yaxşıdır" demirəm. Mən hökmən pyesin özünün, müəllifin, sonra da tamaşanın quruluşunun məziyyətlərini saf-çürük

etməliyəm. Bax, belə ənənə yaranmışdır. Bu heç kimdən – nə məndən, nə də onlardan asılıdır. Bunu heç kim düşünüb tapmamışdır. Bu, sadəcə, həmişə, bütün həyat boyu olmuşdur. 30 ildən də əvvəl Azərbaycanın rəhbəri olduğum vaxtdan bəri mən biganə qala bilmirəm. Mən öz fikrimi, öz rəyimi söyləməliyəm. Məsələn, mən bir neçə dəfə demişəm ki, səhnə xadimlərinin əməyi ən ağır əməkdir, hətta şaxtaçıların əməyindən də ağırdır, dənizdə neft çıxaran neftçilərin əməyindən də ağırdır. Bir sözlə, mən bunu təsəvvür edirəm. Mən teatrın səhnə arxasındakı bütün həyatını təsəvvür edirəm, səhnədə nələr baş verdiyini təsəvvür edirəm. Buna görə də bütün bunları bilərək və qiymətləndirərək sadəcə, "sağ olun, yaxşıdır, sizə təşəkkür edirəm" sözləri ilə kifayətlənə bilmirəm. Bunu tamaşaya baxmağa gələn hər kəs edə bilər. Mən isə elə bir insanam ki, rəyimi eşitmək istəyirlər. Zənnimcə, dünən mən bu pyesə və Elçinə elə təhlil verdim ki, bunu onun özü də gözləməirdi. O çox istedadlıdır. Başa düşdüm, o anladı ki, mən düz deyirəm.

Lakin bilirsinizmi, artistlərin dəstəklənməyə ehtiyacı var. Səhnə adamının əməyi ağırdır, onun dəstəyə ehtiyacı var. O istəyir onun əməyi qiymətləndirilsin. Ehtiyac duyur ki, onun haqqında hansısa ümumi ifadələrlə deyil, ürəkdən gələn xoş sözlər söyləsinlər, elə sözlər ki, həqiqətə uyğun olsun. Mən heç zaman basmaqəlib ifadələrdən istifadə etməmişəm. Səhnədə əyləşib hiss etdiklərimin hamısı ürəyimdən keçir. Məsələn, mən pyeslə əsla tamş deyildim. Klassik pyeslər var. mən onları oxumuşam. Bu yaxınlarda görkəmli dramaturqumuz, klassikimiz Cəfər Cabbarlının "Aydın" pyesi göstərildi. Mən bu pyesi bir neçə dəfə, yeniyetmə, gənclik çağlarımda görmüşəm, yəni bu pyeslə tanışam. Lakin indi mən bu pyesə 30–40 il bundan əvvəl baxmış adam deyiləm. Ona görə də indi mən başqa nəzərlə baxıram. Eyni zamanda, o vaxtlar mən bu pyesdə rolları ifa etmiş ən görkəmli artistlərimizi

görmüşəm – çox güclü pyesdir. Lakin bu gün də yaxşı artistlər yetişmişdir. Bəzən elə olur ki, ensiklopediyalarda, əsərlərdə qeyd edilmiş hansısa adları növbəti nəsil, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci nəsilələr belə deyil, başqa cür qavrayırlar. Həlbuki həyatda heç də belə deyildir. Elə hallar olur ki, görürsən o da dahidir, əgər növbəti dahi deyilsə, birindən, digərindən sonra dahi olacaqdır. Buna görə də təbii ki, dünən mən öz rollarımı yaxşı oynamış artistləri qeyd etmək istəyirdim.

Məni bu pyesə baxmağa çoxdan dəvət edirdilər, amma vaxtım olmurdu. Mən hətta öz proqramım barədə düşünmədən, şənbə gününə təyin etdim. Birdən mühafizə dəstəsinin rəisi mənə dedi: "Bilirsinizmi, şənbə günü Sizin tədbiriniz var, xarici qonaqlar gəlirlər, axşam onlarla görüşməlisiniz". Mən zəng vurub soruşdum ki, tamaşanı bazar gününə keçirmək olarmı? Hərçənd mənim burada bazar günü də çoxlu işim var idi. Bazar günü mən çoxlu adamın əfv edilməsi məsələsinə baxırdım və əfv olunma haqqında fərman verdim. Mən hər bir adamın işini, onun nə kimi cinayəti olduğunu, nə kimi cinayət törətdiyini, həbsdə nə qədər qaldığını, onu nə üçün əfv etməli olduğumuzu nəzərdən keçirməli idim. Bu, ciddi işdir. Mən ona bir neçə saat vaxt sərf etdim. Sonra isə biz hələ teatra da getməli idik. Bu gün isə Silahlı Qüvvələr günüdür.

Yeri gəlmişkən, mənim orada iştirakım planlaşdırılmamışdı. Mən təbrik məktubu göndərmişdim, o məktub mətbuatda dərc edilmişdir. Mən işə gəldim. Müdafiə naziri mənə dedi ki, Sizin təbrikiniz var, proqram belədir, ordumuzun bütün komanda heyəti toplaşacaqdır. Dedim ki, yaxşı, gələm. Bu, tədbirin başlanmasına iki saat qalmış oldu. Başa düşürəm, nəinki onlar, həm də mənim mühafizə dəstəm öz işini yenidən qurmalı idilər. Amma mən məmnunam – orada oldum, təxminən bir saat on dəqiqə çıxış etdim. Bir sözlə, pis olmadı.

Bir az əvvəl Rusiya Federasiyası Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri ilə görüşdüm. Odur ki, Rusiya Federasiyasının səfiri

vəzifəsini icra edənlə ikinci dəfə görüşürəm. O, Marat Baqlayı müşayiət edirdi. Baqlay həmyerlimizdir, böyük hüquqşünasdır. Bilirsinizmi, bu çox xoş idi. O da mənə Azərbaycanda baş vermiş dəyişikliklərdən danışdı. O burada vaxtaşırı olur, doğulduğu həyatə gedib, öz mənzilinə daxil olmaq istəyib, lakin mənzilin qapısı bağlı olubdur. Mən dedim ki, mənzil sahibini tapın, qoy açsın, o, mənzilinə baxsın. O öz həyatinə baxmağa gedib və böyük dəyişikliklər görüb, halbuki həmin həyatdə iki il əvvəl olmuşdu. Bu çox xoş amildir. O mənada xoşdur ki, insan doğulduğu, böyüyüb başa çatdığı, öz ömrünün illərini keçirdiyi torpağı unutmur. Bu çox xoşdur.

M i x a i l Ş v i d k o y: Mən Bakıda dörd ildir olmamışam. Bu illər ərzində çox böyük dəyişikliklər baş veribdir. Şəhərin necə inkişaf etdiyi, yaxşılaşdığı görünür, olduqca təmiz şəhərdir. Cənubda isə bunu etmək heç də asan deyildir. Şəhər həyatının dinamikası çox yüksəkdir. Adamlar başqa cür, daha yaxşı geyinməyə başlamışlar, sifətlərində təbəssüm var. Bu bəzən illərlə əmələ gəlir.

M i x a i l Q u s m a n: Axşamdan keçmiş biz gəzişərkən şəhərin yaşaması Mixail Yefimoviçə böyük təsir bağışladı. Biz gecə saat 3-də Bakıda, bulvarda gəzirdik, gənclər rəqs edir, şəhərdə rahatca gəzişirdilər. Biz həmkarlarımıza, Polada dedik ki, gənclərin gecədən keçmiş belə arxayınca, qorxub çəkinmədən gəzdikləri şəhərləri keçmiş Sovet İttifaqında az-az taparsan.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bunu mənə Marat Baqlay da dedi. Dünən o da həmkarı ilə gəzintiyə çıxmışdır.

İncəsənətin dövlətin köməyinə ehtiyacı var. Mən bu köməyi göstərirəm. Mən bu yaxınlarda, bir neçə ay əvvəl balet truppasının əmək haqqını altı dəfə, xor kopellasının maaşını dörd dəfə qaldırdım. Bundan əvvəl isə simfonik orkestr üçün çox böyük məbləğdə vəsait ayırdım və çox yüksək maaşlar müəyyən etdim. Kostyumlar, alətlər alınması

üçün vəsait ayırdım və sair. Mən bir milyon manat məbləğində prezident təqaüdü təyin etmişəm, bu, ayda təxminən 250 dollardır, bunun əksər hissəsini mədəniyyət xadimləri alırlar. Bu prezident təqaüdünü 60 nəfər alır.

Talqat Sagitov: Hər ay?

Heydər Əliyev: Bəli, hər ay, özü də əmək haqqından, pesniyadan savayı. Mədəniyyət xadimləri onların 90 faizini təşkil edirlər. Həm də bu təqaüdlər ömürlükdür.

Mixail Şvidkoy: Bu, incəsənətin səviyyəsini qoruyub saxlamaq üçün çox vacibdir. Azərbaycanda həmişə böyük artistlər olmuşdur, Azərbaycan Dram Teatrında Mehdi Məmmədovla yanaşı, Tofiq Kazımov, böyük artistlər işləmişlər, bu, böyük truppa idi. Bir çox Azərbaycan musiqiçilərinin, rəqqaslarının səviyyəsi bu gün də yüksəkdir, onları bütün dünyada qəbul edirlər, yaxın ölkələrdə Azərbaycandakı kimi belə yüksək səviyyə yoxdur. Əlbəttə, bu onlara yeganə maliyyə yardımıdır – Türkiyədə 500 dollara işləməkdənsə, evdə 200 dollara işləmək daha yaxşıdır.

Biz də onu deyirdik ki, xoreoqrafiya təhsilinin səviyyəsini qoruyub saxlamaq, xoreoqrafiya sahəsində mütəxəssislər mübadiləsi, ümumiyyətlə, mütəxəssislər mübadiləsi aparmaq çox vacibdir.

Əlbəttə, mədəniyyət günləri çox qeyri-adi hadisədir və onu təşkil etmək hər dəfə çətinləşir. Ümidvaram ki, gələn il biz Rusiyada Azərbaycan günlərini tam miqyasda və bayram-sayağı keçirəcəyik.

Heydər Əliyev: Mütəlq.

Mixail Şvidkoy: Lakin mütəxəssislər mübadiləsi muzey işində, xoreoqrafiyada da çox vacibdir.

Heydər Əliyev: Xoreoqrafiya məktəbi fəaliyyət göstərirmi?

Polad Bülbüloğlu: Bəli.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bir vaxtlar xoreoqrafiya məktəbi üçün pansionatı və s. olan xüsusi kompleks tikdirmişdim ki, milli kadrlar hazırlansın. Doğrudur, mənim o niyyətlərim indiyədək həyata keçirilməyibdir. Çünki imkan yoxdur.

P o l a d B ü l b ü l o ğ l u: Bu il məktəbdə buraxılış imtahanlarına Peterburq məktəbindən mütəxəssis dəvət etdik, ustad dərsi keçirdik. Bütöv bir proqram hazırlayırq.

H e y d ə r Ə l i y e v: Klassikaya xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Çünki milli rəqslərimizi xüsusi təhsil olmadan da yaxşı ifa edirlər. Bizdə elə istedadlı qızlar var ki, onların xüsusi təhsili yoxdur, amma peşəkarlıqla rəqs edirlər.

P o l a d B ü l b ü l o ğ l u: Mixail Yefimoviç diqqət yetirdi, doğrudan da, yaxşı rəqs edirlər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sabah nə edəcəyik?

P o l a d B ü l b ü l o ğ l u: Sabah Şəhidlər xiyabanına əklillər qoyulacaq, Şuşadan çıxarılmış abidələrə baxılacaq. Sonra iki sərgi açacağıq və saat 18-də Respublika sarayında təntənəli konsert olacaqdır. Biz Sizi oraya dəvət edirik. Orada konsertin birinci hissəsində Osipov adına orkestr «Marinski» teatrından olan solistlərlə çıxış edəcəkdir. Başqırdistanın Mədəniyyət naziri kiçik bir truppə gətirmişdir, onlar da iştirak edəcəklər. İkinci hissə də müxtəlif çıxışlardan ibarət olacaq – Perm baleti, Böyük Teatrın baleti.

H e y d ə r Ə l i y e v: O bir dəfə özünə yubiley təşkil etdi. 5–6 saat çəkdi.

M i x a i l Ş v i d k o y: Biz çalışacağıq ki, sabah hər şey ağlabatan çərçivədə, vaxt çərçivəsində olsun. Lakin ümidvarıq ki, konsert xoşunuza gələcəkdir. Biz çox istərdik ki, kino həftəsi də keçirək.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox gözəl.

M i x a i l Ş v i d k o y: Mənə elə gəlir ki, respublikada baş verən real proseslər barədə informasiyanın ümumən azlığı

çox duyulur və zənnimcə, bunu yazıçıların görüşü vasitəsilə aradan qaldırmaq mümkündür.

Heydər Əliyev: İnformasiya qıtlığı var və Rusiyanın kütləvi informasiya vasitələrində həddindən çox dezinformasiya verilir. Bu yaxınlarda mən Moskvada olarkən Andrey Karaulov məndən müsahibə almağı çox istəyirdi, mən bütün bunları ona açıqca dedim. Bundan əvvəl isə mənim "Mir" teleradio şirkəti, "Mayak" radiostansiyası və "Nezavisimaya qazeta" ilə birbaşa efir görüşüm oldu. Onlar mənə suallar verdilər, mən onları görür, suallarına cavab verirdim. Bunu onlara da dedim. Mən bunu Vladimir Vladimiroviç Putinə də dedim. O da dedi ki, bizdə mətbuat azaddır. Amma hər gün Azərbaycan haqqında nə qədər böhtan xarakterli, uydurma məqalələr verilir. Bəzi Moskva qəzetləri, televiziya münasibətləri sadəcə olaraq mürəkkəbləşdirməyə çalışır. Onlar bundan ötrü Çeçenistan hadisələrindən, digər məsələlərdən istifadə edirlər. Buna görə də mən "Mayak" radiostansiyasına, Karaulova müsahibə verdim. Mənə dedilər ki, onu hələlik göstərməyiblər. Ümumiyyətlə, biz bunu hər iki tərəfdən aradan qaldırmalıyıq. Əlbəttə, burada incəsənət xadimləri böyük rol oynamalıdırlar.

Mixail Qusman: Heydər Əliyeviç, yaxşı ki, Siz bu məsələni qaldırırsınız. Azərbaycanın kütləvi informasiya vasitələri respublikada baş verən konkret hadisələr haqqında xəbərlər yaymaqda informasiya meydanında daha fəal və mübariz olmalıdır. Çünki qonşularımızla müqayisə etsək görərik ki, biz buna həmişə çox-çox ehtiyac duyuruq. Hətta yadımdadır, Siz də xatırlayırsınız, bir vaxtlar pambıqçılıq rayonlarına Sizin hər bir səfəriniz Ümumittifaq informasiya meydanında hadisəyə çevrilirdi. Bu, hər şeylə yanaşı, konkret hadisə ətrafında çox düzgün təşkil edilmiş iş idi. Bax, bu, respublikada bütün sahələrdə – mədəniyyət sahəsində, sənayedə baş verən müsbət hadisələr ətrafında düzgün təşkil edilmiş iş çatışmır. Respub-

likanın təəssübünü çəkən bir informasiyaçı kimi, mənim buna ehtiyacım var. Bax, bu yaxınlarda Siz Moskvada oldunuz, mən bunu hətta dostlarıma, köhnə yoldaşlarıma, həmkarlarıma, Azərbaycanın Moskvadakı səfirliyinin işçilərinə də dedim, səfirlikdə həmvətənlərinizlə çox mühüm, çox vacib görüşünüz oldu, mətbuat isə yox idi. Dünya informasiya agentliyinin rəhbərlərindən biri kimi, mən bundan təsadüfən xəbər tutdum.

Heydər Əliyev: Bu mənim təqsirim deyildir, görüşü səfir təşkil etmişdi. Bu gün mən səfirin vəzifəsini icra edən şəxsə dedim və ondan xahiş etdim ki, – mənim nitqim sabah "Bakinski raboçi"də dərc olunacaq – (prezidentin köməkçisi Dilarə Seyidzadəyə müraciətlə: bizim televiziya şirkətinə deyiniz ki, qoy üzünü köçürsünlər) kasetləri də, "Bakinski raboçi" qəzetinin bir nüsxəsini də Xarici İşlər Nazirliyinə, Putinin katibliyinə göndərsinlər. Bundan əlavə, düşünürəm ki, icmalarımıza kasetlərdən də, qəzetdən də çoxlu göndərmək lazımdır. Çünki səfirlikdə görüşdə azərbaycanlıların 50 vilayətdəki icmalarının nümayəndələri var idi.

Mixail Qusman: Çox güclü qüvvədir.

Heydər Əliyev: Həqiqətən, görüş maraqlı oldu və mənə, çıxışım da maraqlı oldu. İstərdim ki, bunu təkcə azərbaycanlılar deyil, Rusiya ictimaiyyəti də bilsin. Yoxsa ki, bütün azərbaycanlıların bundan xəbər tutmağa imkanı yoxdur. Məsələn, Ulyanovskda 30 min azərbaycanlı var, görüşdə isə bir nəfər iştirak edirdi. O bütün bunları necə çatdıra bilər? Əgər biz oraya, tutalım, hər bir vilayətə kaseti və qəzetin bir neçə nüsxəsini göndərsək, onlar toplaşar və kaseti özləri çoxaldar, hər bir kəsin evində televizor var. O ki qaldı mətbuatın oraya dəvət edilməməsinə, mən buna çox təəssüflənirəm. Orada ancaq məni müşayiət edən mətbuat vardı.

Bəzən dezinformasiyanı bizim adamlar Moskva qəzetlərinə buradan verirlər. Yeri gəlmişkən, bəzi qəzetlərdə belə bir qayda və ya prinsip var, onlar burada öz xalqı, öz ölkəsi barə-

də çox mənfi ovqatlı adamlar axtarıb tapır, onları işə götürürlər. Onlar da yarınlmaq üçün və ya pul qazanmaq üçün hər cür yalan informasiya verirlər. Bəzən mənə hansısa bir məqaləni gətirirlər, soruşuram ki, onu kim yazmışdır, deyirlər ki, o qədər də sağlam olmayan filan qız, filan oğlan. Ümumiyyətlə, bu bizim bələmizdir, nə edəsən.

Mixail Şvidko y: Mətbuat azadlığı bir də ondan ibarətdir ki, biz onu oxumaya da bilərik.

Heydər Əliyev: Təəssüf ki, mən oxuyuram.

Mixail Şvidko y: Heydər Əliyeviç, icazə verin Sizə kiçik bir hədiyyə təqdim edim. Bu, nadir bir şeydir – tozağacı qabığından düzəldilmiş un qabıdır. Amma Siz o qədər xeyirxah işlər etmişiniz ki, onlar buraya yerləşməyəcəkdir. Bu nadir hədiyyəni xalq sənətkarları düzəltmişlər.

Oleq Belikov: Heydər Əliyeviç, buraya şənbə günü – mədəniyyət günlərinin bağlanması günü gələcək Moskvanın nümayəndə heyəti adından biz Sizə, Bakıya Moskva nəşriyyatlarının kitablarından, Moskvanın tarixinə dair kitablardan ibarət sərgi gətirmişik. Hədiyyə olaraq Sizə kitab bağışlayırıq. Eynilə bu cür kitabı Axundov kitabxanasına da verəcəyik. Biz Sizi moskvalı hesab edirik – Siz orada çox işləmişiniz, öz izinizi qoymusunuz. Çox sağ olun.

RUSİYA KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN SƏDRİ MARAT BAQLAY İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

26 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Marat Viktoroviç, sizi doğma torpağınızda, Azərbaycanda salamlayıram! Sizinlə yeni görüşə şadam. Vaxt tapıb Azərbaycana gəldiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Bilirəm ki, yaxşı görüşləriniz, xoş görüşləriniz olub və Bakı Dövlət Universiteti sizə fəxri hüquq doktoru adı veribdir və sizi bu münasibətlə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Bizim üçün, əlbəttə, ən başlıcası Konstitusiya quruluşu, xüsusən Konstitusiya Məhkəməsi məsələlərində sizin məsləhətiniz, sizin təcrübənizdir. Siz bu sahədə böyük mütəxəssissiniz, uzun illərdir elmi fəaliyyətlə məşğulsunuz, əsərlər də yazmışınız, dissertasiyalar da müdafiə etmişiniz. İndi isə 1996-cı ildən Rusiya Federasiyası Konstitusiya Məhkəməsinin sədrisiniz.

Bizim Konstitusiya Məhkəməmiz isə gəncdir və indi yaxşı irəliləyir. Amma onun, təbii ki, məsləhətlərə, dəstəyə, təcrübə mübadiləsinə ehtiyacı var. Odur ki, sizin gəlişiniz bizim üçün hər cəhətdən çox əlamətdar hadisədir. Bilmirəm, siz doğulduğunuz və gənclik illərinizi keçirdiyiniz şəhərə gəlməyinizlə bağlı burada, yəqin ki, şəxsi bir əlaqə də hiss edirsiniz.

M a r a t B a q l a y: Heydər Əliyeviç, mənə qəbul etməyi lazım bildiyinizə görə sağ olun. Universitetin mənə çox yüksək ad – fəxri doktor adı verməsinə görə Sizə səmimi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Bu gün dediyim kimi, mənə xüsusilə xoşdur ki, Siz də belə fəxri ada layiq görülmüsünüz.

İndi mən də Sizin durduğunuz cərgədə dururam. Çox sağ olun.

Bilirsinizmi, bu mənim üçün bir qədər gözlənilməz oldu. Axı mən əlaqələri kəsməsəm də, Bakıdan, hər halda, çoxdan getmişəm. Ancaq gizlətmirəm, çox şadam. Dediym kimi, əvvəla, ona görə ki, mən burada ölkələrimiz arasında elmi əlaqələrin, şükürlər olsun, inkişaf etdiyini görürəm. Deməli, bir-birimizə fəxri ad verməyimizin müəyyən əhəmiyyəti var. İkincisi isə, Sizin dediyiniz kimi, bu ad mənim doğma şəhərimdə verilmişdir. Mən bu gün dedim ki, əgər buradan getməsəydim, yəqin bu universitetdə olardım. Bu gün Sizinlə birlikdə oturardım, ancaq onda mənə fəxri doktor adı verməzdilər, çünki bu ad özününkülərə verilmir.

Heydər Əliyev: Niyə vermirlər?

Mərat Baqlay: Ona görə ki, ştatda olan müəllimlərə heç vaxt vermirlər. Deməliyəm ki, Siz, həqiqətən, çox dəqiq, doğru söylədiniz, Konstitusiya məhkəmələrimiz arasında əlaqələr çox yaxşı inkişaf edir. Azərbaycanda Konstitusiya Məhkəməsi gəncdir, lakin o qədər də yox. Məgər biz çox təcrübəliyik? Biz də çoxdan deyil, 1991-ci ildən fəaliyyət göstəririk. Üstəlik, 1993-cü ildə elə böhran keçirdik ki, ondan böyük çətinliklə çıxdıq.

Heydər Əliyev: O vaxt Konstitusiya Məhkəməsi üçün çox çətin idi.

Mərat Baqlay: Hətta onun buraxılması haqqında fərman da hazır idi. Əslində, məhkəmə 1995-ci ildən işləməyə başlamışdır. Çünki qanuna görə, tam heyətin olması tələb edilirdi, axırıncı gələn isə mən oldum. Bundan sonra məhkəmə işləməyə başladı.

Bəli, təcrübə mübadiləsi bizim üçün həqiqətən faydalıdır. Sizə deyə bilərəm ki, bax, bu kiçik kitabça Konstitusiya Məhkəməsinin ilk on qərarıdır və biz onu diqqətlə öyrənmişik. Bir sözlə, burada təcrübə mübadiləsi hər iki tərəf üçün faydalıdır.

Bundan əlavə, bəzi müddəalar Sizin qanunda, məncə, daha yaxşı yazılmışdır və istərdik ki, bizdə də belə olsun. Biz Xanlar Hacıyevlə Moskvada tez-tez görüşürük, gördüyünüz kimi, burada da görüşmüşük. Cəsarətlə deyə bilərəm ki, bu çox faydalıdır.

Sizə demək istərdim ki, Konstitusiya məhkəmələri, demək olar, bütün MDB ölkələrində yaradılmışdır. Amma cəsarətlə Sizə deyə bilərəm ki, onlar heç də hər yerdə dövlət həyatında belə nəzərəcarpacaq yer tutmur. Ona görə də indi elə bir mərhələdir ki, hüquqi dövlətin bu vasitəsinin təşəkkülünə çox ciddi yardım göstərmək üçün biz hamımız bir-birimizə kömək etməliyik. Bu gün mən belə bir fikir söylədim ki, – bilmirəm. Siz ona şəriksiniz, ya yox – indi Konstitusiya məhkəmələrinin rolu ilə bağlı dövlətlərimizin həyatının çətin cəhəti bundan ibarətdir ki, hamımızın xülyaya qapıldığı, azadlıqdan, demokratiyadan, hüquqlardan və başqa məsələlərdən danışdığı vaxt arxada qalmışdır. Unudurduq ki, güclü dövlət olmasa, heç bir hüquq da ola bilməz, insan hüquqlarının ilk növbədə müdafiə edilməsi ilə güclü dövlətçilik arasında nisbət nəzəri cəhətdən labüddür.

Bax, məhz bu ziddiyyətlərin həllinə indi hüquq elmində, xüsusilə bizdə çox böyük diqqət yetirilir. Ona görə ki, bildiyiniz kimi, prezident Putin güclü dövlət, onu inkişaf etdirmək ideyasını irəli sürmüşdür. Hamı dərhal hay-küy qopardı ki, bu avtoritarizmdir, başqa səmtə doğru hərəkətdir. Əlbəttə, qətiyyən, əsla doğru deyildir. Amma, şübhəsiz, təhlükəlidir. Bu meyl təhlükəlidir və bizim hamımızın yaşadığımız geriye dönüş meyli də təhlükəlidir. Ona görə də bu ortağ məxrəc məhz bunda axtarılmalıdır ki, həm dövlətçilik ciddi, möhkəm və güclü olsun, həm də hüquqlar təmin edilsin. Bu yalnız onda mümkündür. Zənnimcə, nəzəri müddəa məhz bundan ibarətdir, lakin onun dövlətlərimiz üçün böyük əməli mənası var. Mən belə düşünürəm. Məsələn, bu gün mən çıxış edərkən

bunu ölkələrimizdə hüquq elminin inkişafının mühüm istiqaməti kimi nəzərə cərpdirmağı lazım bildim.

Bakı haqqında təəssüratımdan danışmalı olsam, əlbəttə, mən bu şəhərə həmişə heyranam. Mən buraya hər dəfə gələndə yeniliklər görürəm. Şəhər böyüyür, getdikcə gözəlləşir. Məsələn, doğulduğum həyətə girdim. Bu həyət Bülbül prospektində Azadlıq meydanı ilə üzbəüzdür. Adı bir Bakı həyətidir, ötən il çox çirkli idi, anlaşılmaz bir hal idi, indi isə oraya gələndə tikinti işləri getdiyini gördüm. Onlar tikməyə, evin görkəmini yaxşılaşdırmağa başlamışlar. Doğulduğum, böyüyüb başa çatdığım mənzili tanımaq olmur.

H ə y d ə r Ə l i y e v: Siz mənzildə oldunuzmu?

M a r a t B a q l a y: Bağlı idi, mənzilin sahibi evdə deyildi. Mən bunu, sadəcə olaraq, kiçik bir misal kimi deyirəm. Amma daha geniş miqyasda götürdükdə şəhərdə nələr baş verdiyini görürsən. Şəhər böyüyür, gözəlləşir, hiss olunur ki, adamlar daha yaxşı yaşayırlar, mağazalarda mal bolluğu da hiss edilir. Məsələn, bizim həyətin yanında bomboş bir bina vardı, əvvəllər, çox-çox uzaq illərdə bura tikiş fabrikinin klubu olmuşdu. Oraya daha nələr doldurulmamışdı? Dünən oraya yaxınlaşdıq, orada əla bir mağaza, çox zəngin bir mağaza, mağazada da mallar var. Əgər mən bu cür mallar olan belə mağazanın yaxınlığında böyüsəydim, başqa adam olardım. Bax, indiki bakılılar da başqa adamlar olacaqlar.

Odur ki, Azərbaycanın inkişafındakı belə böyük tərəqqini qeyd etmək çox fərəhlidir. Mən hələ onu demirəm ki, bütün bunları Bakıdan Moskvaya gələnlərin hamısı danışır. Amma bilirsinizmi, yüz dəfə eşitməkdənsə, bir dəfə görmək yaxşıdır. Çünki görəndə yəqin edirsən ki, bunların hamısı həqiqətdir. Odur ki, öz rəhbərliyinizlə Azərbaycanın və Bakının inkişafında belə tərəqqini təmin etdiyinizə görə biz bakılılar hamımız Sizə minnətdar olmalıyıq. Biz həmişə sizinləyik.

H e y d ər Ə l i y e v: Sağ olun, Marat Viktoroviç. Mən sizə bir daha təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Siz bilirsiniz ki, harada olurlar-olsunlar, biz öz həmyerlilərimizlə fəxr edirik. Bu da xoşdur ki, həmyerlilərimiz də buradan nə zaman, nə vaxt getmələrindən asılı olmayaraq Azərbaycanı, Bakını unutmurlar. Mən bunu həyatımda dəfələrlə, tez-tez sınaqdan keçirmişəm. Ona görə də sizin bir alim kimi məşhurlaşdığınızı, Rusiya Konstitusiyə Məhkəməsinin sədri olduğunuzu eşitdikdə, bilirsinizmi, özümüzün doğma bir adamımız kimi sizə görə sevindim, axı siz bakılısınız, burada doğulmuş insansınız.

M a r a t B a q l a y: Deməli, Azərbaycana qarşı heç bir qərar ola bilməz.

H e y d ər Ə l i y e v: Düzdür. Bilirsinizmi, sizin bağlılığınız, söhbətiniz mənə ona görə xoşdur ki, siz öz evinizi, hətta yaşadığınız mənzili unutmursunuz, onu görmək istəmisiniz. Bu hiss çox böyük və eyni zamanda doğma hissdir. Ona görə ki, bunu mən də unutmuram. Yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, 1952-ci ildə mən dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında işləyərkən Bakıda ilk dəfə ikiotaqlı mənzil aldım. Bilirsinizmi, bir vaxtlar, iki il müxtəlif yerlərdə kirayədə qalmışdım. İndi yaşadığım iqamətgahə yolum həmin küçədən keçir. Mən maşında gedəndə ətrafa az baxıram, amma bu evin yanından keçəndə başımı qaldırıb üçüncü mərtəbəyə, həmin eyvana baxıram. hərçənd orada cəmi iki il yaşamışam. Ona görə ki, insan müəyyən vaxt yaşadığı hər bir yeri, doğulduğu yeri unutmur. mənzildə bütün ailəsi ilə—anası, qardaşları, bacıları ilə birlikdə yaşadığı bu 30 kvadratmetrlik ikiotaqlı mənzil tamamilə dəyişilsə də, unutmur.

M a r a t B a q l a y: Onda isə bu, xoşbəxtlik sayılırdı...

H e y d ər Ə l i y e v: Özü də necə bir xoşbəxtlik? Üstəlik, bir neçə ay sonra, qızmar yay günlərinin birində müavinim yanıma gəlib dedi ki, bilirsənmi, soyuducu var. Soruşdum ki,

nə cür soyuducudur? Deyir ki, «Zim» soyuducudur, xeyli iridir, lakin ondan bir qədər balaca olan «Saratov» soyuducuları da gətirilib. İri soyuducu baha idi, xatirimdədir, o vaxtın pulu ilə 200 manat idi, «Saratov»un qiyməti isə 100 manatdan az idi. Nə isə, biz bu soyuducunu ona aldığımız. Üç gün olardı ki, evdə yaşayırdıq – yaydır, istidir. O mənə dedi ki, sən də al. Mən əvvəlcə fikirləşdim ki, alım, ya almayım, bu qədər pulum olacaqmı? Hər halda, onunla getdik və ilk dəfə soyuducu aldım. Amma ondan necə istifadə etməyi bilmirdim, o isə bilirdi. O, soyuducunu qurub işə saldı. Biz oraya su, bir şüşə araq və bəzi başqa şeylər qoyduq. Oturub söhbət etdik və iki saatdan sonra gördük ki, hər şey sərin. Bax, o günü mən heç zaman unutmuram. Ona görə ki, insanın həyatında çox şey olur. Mənim, Allah bilir, nə qədər görüşlərim olub, nə qədər şəhərlərdə, nə qədər paytaxtlarda, nə qədər ölkələrdə olmuşam. Amma bunu unutmuram, o günü unutmuram.

Bu, insanda yaxşı hissdır və indi sizin öz həyatınızdan danışmağınız, mənim isə öz mənzilimdən danışmağım mənə xoşdur. Xüsusən ona görə xoşdur ki, siz dəyişiklikləri görürsünüz.

Ona görə ki, axı siz bilirsiniz, Sovetlər İttifaqı süqut edəndə Azərbaycan ağır bir dövr keçirdi: Ermənistanla müharibə, təcavüz, sonra daxili çəkişmələr, sonra yanvarın 20-də buraya qoşun yeridilməsi. Siz yaqın ki, Şəhidlər xiyabanında oldunuz...

M a r a t B a q l a y: Mən hər şeyi xatırlayıram və hər şeyi bilirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsinizmi, keçmiş müttəfiq respublikaların paytaxtlarından fərqli olaraq, Azərbaycanda daha ağır vaxtlar olmuşdur. Lakin biz bütün bunları aradan qaldırırdıqdan və Azərbaycanda artıq bir neçə ildir sabitliyi təmin etdikdən sonra, sözün əsl mənasında, inkişaf gedir.

Mən özüm şəhərdə gedərkən birdən nə isə yeni bir şey görürəm, halbuki bir ay əvvəl onu görməmişdim. Ona görə də mənə xoşdur ki, siz bunları görürsünüz və bu barədə danışsınız. Bu bizi daha çox ruhlandırır.

Söz düşmüşkən, dəyişikliklər haqqında. Bu gün mən Xorvatiyanın səfirini də qəbul etdim. O, əsasən Ankarada oturur. lakin əvəzçiliklə bizdə də işləyir. O buraya gəldi və onun ölkəsinə rəsmi səfərə dəvət olunmağım barədə Xorvatiya prezidentinin məktubunu mənə təqdim etdi. O da burada olur. amma ildə bir dəfə, ona görə ki, daim Ankarada oturur. O deyir, bilirsinizmi, mən bir il əvvəl burada olmuşam, ancaq bu bir ildə nə qədər dəyişikliklər baş vermişdir, hər şey necə də yaxşılaşmışdır. Budur, bu gün ikinci adam da bundan danışır. Bilirsinizmi, mən sizə dediklərimi ona da söylədim. Mənə xoşdur. Nəyə görə? Ona görə ki, bütün bunları biz həyata keçiririk, bütün bunları biz özümüz görürük. Bəlkə də bu dəyişiklikləri burada vaxt-vaxt olan adamın gördüyü kimi görmürük. Bu birincisi. İkincisi isə, öz rəyimiz subyektiv ola bilər, necə deyirlər, kənar adamın, indiki halda, moskvalının rəyi bizim üçün daha mühümdür.

M a r a t B a q l a y: Mənim rəyim o qədər də kənar adamın rəyi deyildir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yox, mən dərhal əlavə edirəm ki, indiki halda bu, moskvalının rəyidir. "Kənar adam" deyəndə, siz mənə başa düşdünüz. Siz kənar adam deyilsiniz, amma daim Moskvada yaşayırsınız, burada vaxtaşırı olursunuz. Mən ona görə belə dedim. Buna görə sağ olun.

Sizin toxunduğunuz ikinci məsələ isə çox mühüm məsələdir. Mən sizinlə tam razıyam ki, Sovetlər İttifaqı dağılan zaman, hələ bundan əvvəl də yenidənqurma deyilən proseslər gedirdi, sonra bunlar anarxiyaya çevrildi. Xatirimdədir, tanınmış alimlər, iqtisadçılar, hüquqşünaslar Ali Sovetdə, başqa yerlərdə çıxış edərək sovet quruluşuna böhtanlar yağdı-

rırdılar: "Sosializm, bəli, sosializm lazımdır. Məsələn, İsveçdə sosializm var, İsveçrədə sosializm var, odur ki, gəlin, bizdə də belə sosializm, belə demokratiya quraq". Mən bunların hamısının şahidi olmuşam. Bütün bu proseslər mənim gözlərim qarşısında baş vermişdir. Lakin bu dalğa Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan sonra da getdi. Bu, artıq tam demokratiyaya keçid dalğası idi və sair. Ola bilsin, bütün bunlar qanunauyğun hallardır, hərçənd bunu da belə sarsıntılarla deyil, daha rəvan, necə deyirlər, daha qəşəng etmək mümkün idi. Lakin bu, artıq tarixdə qalmış başqa məsələdir.

Ancaq sonra "demokratiya, demokratiya, demokratiya, insan hüquqları, insan hüquqları" deyər car çəkən adamlar peyda oldular. Əgər dövlət yoxdursa, dövlətçilik yoxdursa, bu demokratiya kimə gərəkdir? Bu demokratiya nəyə lazımdır? Nəyə? Bu anarxiyadır. Buna görə də mən sizinlə tam razıyam. Bu adamlar 1992-ci ildə hakimiyyətdə oldular, ancaq Azərbaycanda demokratiyanı demokratiya şəraitində də təmin edə bilmədilər. İnsan hüquqları? Bu onlara lazımdırmı? Yox, ona görə ki, onlar hakimiyyətdə olduqları bir ildə insan hüquqlarını çox güclü surətdə pozdular. Mən sizə bir misal çəkəcəyəm.

1990-cı ildən bəri bir dəfə də ölüm hökmü icra edilməmişdi. 1993-cü ildə mən buraya gələndə həbsxanalarda ölüm hökmünə məhkum olunmuş təxminən 140 adam vardı. Bizdə hansı hadisələr baş verdiyini bilirsiniz – vətəndaş müharibəsi, ondan sonra bir dövlət çevrilişi cəhdi, ikinci dövlət çevrilişi cəhdi oldu. Ona görə də məhkəmə bəzi adamları da ölüm cəzasına məhkum etmişdi.

Ancaq bu üzdənirəq "demokratlar" hakimiyyətdə olduqları bir ildə cinayətlər törətmiş 8 adamı güllələtdirmişdilər. Buna qədər, 1990-cı ildən isə bir dəfə də ölüm hökmü yerinə yetirilməmişdi. Mənim dövrümdə – biz 1998-ci ildə ölüm hökmünü ləğv etdiyimiz dövrə qədər, 1993-cü ildən bəri mənim

dövrümdə də heç bir ölüm hökmünü həyata keçirməmişik. 1998-ci ildə biz ölüm cəzasını ləğv etdik. Ölüm cəzası bəzi MDB ölkələrində, məncə, hələ ləğv olunmayıbdır, hətta Türkiyədə də ləğv edilməyibdir.

Baxın, bu "demokratlar" kimlərdir. Onlar indi də "demokratiya, demokratiya" deyərək haray-həşir salıb dövləti dağıtmaq istəyirlər. Ona görə də bu, yeri gəlmişkən, dövlət hüququ ilə, Konstitusiya hüququ ilə bağlı olan çox ciddi mövzudur.

Çin Parlamentinin sədri Li Pen bu yaxınlarda burada oldu. Əlbəttə, onların öz inkişaf yolu var. Məsələn, o, çıxışında açıqca dedi ki, öz ölkəmizin ərazi bütövlüyü bizim üçün üstün əhəmiyyətə malikdir, demokratiya, insan hüquqları isə artıq bundan sonra gəlir. Söz yox ki, bu onların öz işidir. Amma biz buna yol verə bilmərik. Kimsə cinayətə görə məhkum edilmişdir, hansısa bir hüquq müdafiəsi təşkilatı, hüquq müdafiəsi təşkilatının hansısa mərkəzi bəyan edir ki, görürsünüz, "onun hüquqları pozulmuşdur". Amma onun cinayət törətməsi, başqa bir insanın hüquqlarını pozması, başqa bir adama və ya dövlətə xeyli ziyan vurması hüquqların pozulması sayılmaz?

M a r a t B a q l a y: Çox dəqiq misaldır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Ona görə də siz bu mövzunu çox düzgün qaldırdınız. Hesab edirəm ki, bu baxımdan Rusiya Konstitusiya hüququ üzrə mütəxəssislərin də, ümumiyyətlə, hüquqşünasların da böyük potensialına malikdir və biz sizinlə həmrəy olacağıq. Azərbaycanda biz hüquqi dövlət, demokratik dövlət, dünyəvi dövlət, bazar iqtisadiyyatlı dövlət quruculuğunda möhkəm dayanmışıq. Sizin burada gördüklərinizin çoxu – mağazalar və sair bazar iqtisadiyyatının, iqtisadiyyatın sərbəstləşdirilməsinin nəticəsidir, bunu bilirsiniz. Biz bu mövqedə möhkəm dayanmışıq. Biz əməli nəticələri görmüşük. lakin bir daha yol vermərik ki, dövlətimizi 1990-cı, 1991-ci, 1992-ci, 1993-cü illərdə və hətta 1994-cü ildə sarsıtdıqları kimi

sarsıtsınlar. Odur ki, biz sizinlə həm elmi səpkidə, həm də praktiki səpkidə yaxşı, maraqlı mövzu tapdıq.

M a r a t B a q l a y: Sizin sözlərinizin arxasında bu baxımdan real, böyük işlər də durur. Biz bunu ancaq alqışlayırıq. Biz buraya gələndə görürük ki, dövlətdə, hər halda, qayda-qanun var. Bütün sahələrdə, məsələn, cinayətkarlıqla mübarizə ilə bağlı sahələrdə hər şeyin təmin edilib-edilmədiyini bilmirəm, lakin göz qabağında olan bəzi şeylər aşkar şəkildə göstərir ki, qayda-qanun var, küçələrdə, hər halda, azgınlıq yoxdur. Bu da çox mühümdür. Hər hansı bir mafioz qrupun, yaxud mütəşəkkil cinayətkarlığın olduğu eşidilir, bəlkə mən eşitmirəm, bəlkə də eşitmək istəmirəm. Siz yaxşı bilirsiniz ki, bu, Rusiya üçün əsas məsələlərdən biridir. Ona görə də Putin bu işə girişmişdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Düz edir.

M a r a t B a q l a y: O düz etmişdir. Lakin bunu 89 subyektin olduğu və hərəsinin də öz istədiyini etdiyi bizim böyük ölkəmizdə hakimiyyətin vahid nərdivanını hansısa bir vəhdət yaratmadan etmək qeyri-mümkündür. Əlbəttə, bütün bunlar müxtəlif subyektlərdə əsasən nəzarət altında idi, istiqamətləndirilirdi. Ancaq prezident bu işi gücləndirməyə başlayanda onu bu mərkəzləşdirməyə görə söyürlər. Deyirlər ki, bu, demokratik hal deyildir. Halbuki onun dövlət hakimiyyətini gücləndirməyə, məsələləri əsla imtina etmədiyi federalizm çərçivəsində həll etməyə girişməsində demokratiyaya zidd olan heç nə yoxdur. Lakin ictimaiyyətimiz federalizm çərçivəsində hüquqi dövlətin qorunub saxlanmasını, vahid, güclü hakimiyyət yaradılmasını dəstəkləmişdir. Elə Dumada keçirilmiş səsvermənin nəticələri aydın göstərdi ki, deputatlar da başa düşürlər ki, bunu etmək lazımdır. Bu da mühüm məsələdir. Əlbəttə, başqa məsələlər də var. Gördüyünüz kimi, indi oliqarxlarla məşğul olmağa başlamışdır.

Heydər Əliyev: Ümumiyyətlə, biz "oligarxlar" sözünü çoxdan unutmuşuq və bildiyiniz kimi, yaxın keçmişimizdə, sovet dövründə "oligarx" çox pis səslənirdi. İndi isə oligarxlar açıqca deyirlər ki, biz oligarxıq və bizimlə hesablaşmaq lazımdır. Oligarxlar artıq sanki bir sinfə çevrilmişlər.

Mərat Bəqlay: Onlar hesab edirlər ki, iqtisadiyyatın başlıca təşkilatçılarıdır. Bu, qismən doğrudur, qismən. Əgər onlar həmişə dövlətin mənafeləri naminə fəaliyyət göstərsəydilər, qazandıqlarını bölüşə bilsəydilər, qanunlara riayət etsəydilər, olduqca böyük məbləğdə pulu xaricə göndərməsəydilər, bir sözlə, bütün bunlar olmasaydı, zənnimcə, heç kəs onlara etiraz etməzdi.

Heydər Əliyev: Bəli, indi Azərbaycanda məhz bu cür vəziyyətdir, ona görə ki, biz respublikada dövlət hakimiyyətini möhkəmlətməyə, qayda-qanun yaratmağa və ictimai-siyasi sabitliyi təmin etməyə başlamışıq. Bu hər şeydən vacibdir. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, ərazimizin 20 faizi işğal edilmişdir və biz Ermənistanla müharibə vəziyyətindəyik, atəşkəs rejimi var və işğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan çox adam öz yaşayış yerlərindən didərgin salınmışdır və çadırlarda yaşayır. Hətta, bütün bunlara baxmayaraq, hansı ki, təbii olaraq ölkədə ictimai-siyasi vəziyyəti mü-rəkkəbləşdirir, biz dözüürük. Lakin insanlar bulvarda rahatca gəzişirlər. Sizin tanıdığınız həmin sahil bulvarında gəzişən, istirahət edən adamları da görmək olar. Ümumiyyətlə, adamların böyük əksəriyyəti çox razıdır. Özü də bu adamlar – onlar siyasi işlərlə o qədər də məşğul deyillər – mənimlə görüşəndə deyirlər ki, belə dinc yaşadığımıza görə sağ olun. Heydər Əliyev, sağ olun, Prezident.

Mərat Bəqlay: Bu, insanlara çox lazımdır. Amma bizdə insanlar bunun həsrətini çox çəkirlər. Sadəcə olaraq, həsrətini çəkirlər. Bir görün, belə qayda-qanun yaratmaq nə deməkdir. Əvvəlcə, adicə, ikincisi isə, dövlət işlərində qayda-

qanun yaratmaq, sonra isə korrupsiya ilə işə başlanır. Ən başlıcası isə mütəşəkkil cinayətkarlıq, küçə cinayətkarlığı ilə mübarizəyə başlamadır. Bu, qayda-qanun yaradılmasının başlanğıcıdır. Ondan sonra böyük iş gəlir.

Heydər Əliyev: Mən belə düşünürəm ki, sizin buraya gəlişiniz də Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin daha da inkişaf etdirilməsinin və möhkəmləndirilməsinin mühüm amillərindən biridir. Mən bu yaxınlarda Moskvada olarkən prezident Putinlə görüşdüm. Biz kifayət qədər əsaslı surətdə söhbət etdik, bizim iki mövzumuz vardı: birinci mövzu Rusiya ilə Azərbaycan arasında əlaqələri yaxşılaşdırmaq, əməkdaşlığı genişləndirmək, inkişaf etdirmək problemi, ikinci mövzu isə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi problemi idi. Biz çox yaxşı söhbət etdik, mən çox razı qaldım. Siz çox düz dediniz. Ümumiyyətlə, hazırda Rusiyada vəziyyət çox çətin olsa da, Rusiya rahat nəfəs ala bilər, çünki bütün bunları təmin edə bilən lider var.

Ona görə də belə səfərlər, görüşlər və sair çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Mən bu gün sizdən sonra Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət naziri ilə görüşəcəyəm. Sabah burada Rusiya Federasiyasının mədəniyyət günləri başlayır, teatr xadimləri və "Qu gölü" baletini göstərəcək truppə və başqaları buraya gəlmişlər və gəlirlər. Mən Moskvada olarkən, hər halda, vaxt tapdım və Rusiyadakı Azərbaycan icmasının nümayəndələri ilə görüşdüm. İndi Rusiyada çoxlu azərbaycanlı yaşayır. Onların sayını heç kim dəqiq bilmir.

Marat Baqlay: Deyirlər ki, iki milyondur.

Heydər Əliyev: Bəziləri iki milyon, başqaları milyon yarım deyir. Ümumiyyətlə, heç kim hesablamayıb, heç kəs bilmir. Hər halda, Rusiyanın 50 vilayətində icmalar yaradılmışdır və onların nümayəndələri mənim Moskvada olduğumu eşidərək oraya gəlmişdilər və mən onlarla görüşdüm. Yaxşı

söhbət oldu. Yeri gəlmişkən, onu televiziya ilə göstərdilər. Bilmirəm, bu söhbəti dinləməyə vaxtımız oldumu?

M a r a t B a q l a y: Bəli, Heydər Əliyev, Sizin bu çıxışınızı göstərirdilər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu gün qəzetlər çıxmır, mənim bu çıxışımın mətni sabah "Bakinski raboçi"də çap olunacaqdır. (*A.Prişşepova müraciətlə*): Xahiş edirəm, mənim çıxışım olan qəzetin bu nömrəsini və çıxışımın yazıldığı videokaseti prezident Putinin mətbuat katibinə çatdırasınız.

A l e k s a n d r P r i ş ş e p o v: Bəli, cənab Prezident, mən bunu yerinə yetirərəm.

M a r a t B a q l a y: Moskva qəzetlərində məlumat var idi.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən orada hər şeyi şərh etmişəm. Həm Rusiyada yaşayan azərbaycanlıların nöqteyi-nəzərindən, həm münasibətlərimizin inkişafına onların necə təkan verməli olmaları baxımından, həm onların mənafeələrini necə müdafiə etməyimiz baxımından, həm də bizim burada rusdilli əhalinin, rusların mənafeələrini necə qorumağımız baxımından və sair. Bilirsiniz ki, mən əvvəlcədən hazırlaşmadan, mətnsiz çıxış edirəm. Dünən mən teatrda idim. Teatrdan evə gələndən sonra televizoru açanda gördüm ki, çıxışımı verirlər, doğrudur, onun ikinci hissəsini verirdilər, səhər isə televiziya ilə birinci hissəni verdilər. Bir var, özün danışasan, bir də var dinləyəsən. Mənə elə gəlir ki, orada görüş uğurlu oldu.

Bir sözlə, mənim baxışlarım belədir. Sizinlə biz də eyni bir vəzifəni yerinə yetiririk.

M a r a t B a q l a y: Əlbəttə, əlbəttə.

**MADAQASKAR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB DİDYE RATSİRAKAYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Madaqaskar Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Madaqaskar xalqını ürəkdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və uğurlar, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Madaqaskar Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri hər iki ölkənin xalqlarının mənafeyi naminə inkişaf edib dərinləşəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**CİBUTİ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İSMAYİL ÖMƏR CELİYƏ**

Hörməti cənab Prezident!

Cibuti Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizə və dost Cibuti xalqına səmimi təbriklərimi yetirir, sülh və əmin-amanlıq arzulayıram.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Cibuti Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri getdikcə genişlənərək, xalqlarımızın rifahının yaxşılaşmasına, ölkələrimizin tərəqqisinə xidmət edəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**KANADANIN BAŞ NAZİRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAN KRETYENƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Kanadanın milli bayramı – Kanada günü münasibətilə Sizə və dost Kanada xalqına səmimi təbriklərimi və xoş arzularımı yetirirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Kanada arasındakı dostluq və əməkdaşlıq xalqlarımızın qarşılıqlı mənafeyi və rifahı naminə daha da genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Cənab Baş nazir, Sizə işlərinizdə uğurlar diləyir, Kanada xalqına sülh, əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**KANADANIN BAŞ VALİSİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ROMEO LÖ BLANKA**

Zati-aliləri!

Kanadanın milli bayramı – Kanada günü münasibətilə Sizi və dost Kanada xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və səadət, Kanadanın bütün vətəndaşlarına firavanlıq və tərəqqi arzurayıram.

Biz Kanadanın Azərbaycan Respublikası ilə hərtərəfli dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin genişlənməsini yüksək qiymətləndiririk.

Əminəm ki, qarşılıqlı söylərimiz sayəsində Azərbaycan Respublikası ilə Kanada arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişafı hər iki ölkənin mənafeyinə, ümumi sülh və tərəqqi işinə xidmət edəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

RUSIYA NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

30 iyun 2000-ci il

Heydər Əliyev: Bu gün mən Moskvanın nümayəndə heyətini qəbul edirəm. Siz hazırda Moskva merinin birinci müavinisiniz?

Lyudmila Şvetsova (*Moskva hökuməti sədrinin birinci müavini*): Bəli, həm də Azərbaycanla əməkdaşlıq qrupunun rəhbəriyəm. Merin birinci müavini vəzifəsi kimi, bu vəzifə də mənim üçün çox mühümdür. Bu gün Tatyana Qriqoryevna Rusiya tərəfini artıq beynəlxalq səviyyədə də təmsil edir.

Heydər Əliyev: O burada bütün rollardadır, həm Rusiya, həm də MDB-dədir. Mən sizi Azərbaycanda salamlayıram və buraya gəldiyinizə görə şadam. Artıq üçüncü, yaxud dördüncü gündür ki, Azərbaycan Rusiyanın, Moskvanın mədəniyyət və incəsənət xadimləri ilə birlikdə yaşayır. Nə qədər xoş görüşlər olmuşdur və deyirlər ki, mədəniyyət xadimlərinin çıxışları çox uğurla keçmişdir. Bütün teatrlarımız tamaşaçılarla dolu və mənəvi əhval-ruhiyyə çox yüksək idi. Azərbaycan vətəndaşları Rusiyanın, Moskvanın mədəniyyət xadimləri ilə görüşməyə müvəffəq oldular. Nəhayət, bu hadisə Azərbaycan və Rusiya üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Mən bir neçə gün əvvəl Rusiyanın nümayəndə heyəti ilə görüşdüm və köhnə, xoş, yaxşı ənənələr var. Xoş, yaxşı olan nə varsa, onları unutmaq olmaz, əksinə, onlardan

ümumi mənafeələr, əməkdaşlığın, dostluğun möhkəmləndirilməsi üçün istifadə etmək lazımdır. Zənnimcə, buna böyük zərurət var.

Lyudmila Şvetsova: Heydər Əliyev, biz, Moskvanın nümayəndə heyəti dünən gəlmişik. Təəssüf ki, bir qədər vaxt itirdik, çünki Moskvada leysan yağışı yağdı və vaxtında gələ bilmədik. Təbii fəlakət baş vermişdir, sellər axırdı, ola bilsin, bütün il ərzində bu qədər yağış yağmamışdır. Buna baxmayaraq, dünən biz proqrama qoşulduq, Opera və Balet Teatrında olduq. Perm baletinin ifasında «Qu gölü» baletinə bir az baxdıq. Bu gün şəhərə çox yaxşı ekskursiyaya çıxdıq, şəhərin necə tikildiyini gördük. Yeri gəlmişkən, demək istəyirəm ki, mən bir neçə il əvvəl Bakıda olmuşam. Dəyişikliklər dərhal nəzərə çarpır, çünki şəhərdə çox fəal tikinti işləri aparılır. Çoxlu yeni binalar ucaldılmışdır, şəhər gözəlləşir. Biz buna çox şadiq və bu, olduqca xoşdur.

Bu gün biz bir sıra danışıqlar apardıq. Təəssüf ki, dünən mən Sumqayıtda ola bilmədim, çünki gecikdik. Amma həmkarlarım mənə dedilər ki, Sumqayıtda necə qarşılandığınızdan heyran qalmışlar. Sözüün düzü, gələndə bir qədər ehtiyat edirdik – axı şəhər adi bir şəhər deyildir və tarixin son illəri qüسسə-kədərlə və sarsıntılarla bağhdır. Lakin çox gözəl birlik, dostluq, qarşılıqlı anlaşma mühiti var idi. Deyilənlərə görə, orada hər artistə dörd gül-çiçək dəstəsi düşürdü. Sumqayıtın bütün gülləri aktyorlarımıza bağışlanmışdı və bu çox sevindirici haldır.

Biz buraya həqiqətən xoş niyyətlə gəlmişik. Biz buraya incəsənətimizlə gəlmişik, gələrkən bilirdik ki, burada yolumuzu gözləyirlər. Bu da çox əhəmiyyətlidir. Mən də çox şadam ki, Azərbaycan torpağında Rusiyanın da, Rusiyanın paytaxtı olaraq Moskvanın da birgə mədəniyyət günləri keçirilir. Onu da bilirəm ki, Siz iştirakınızla mədəniyyət günlərini şərəflən-

dirdiniz və onların gedişini daim izləmişiniz. Buna görə çox sağ olun.

Mən fürsətdən istifadə edərək, əvvəla, Sizə Moskva hökumətindəki bütün həmkarlarımdan, Yuri Mixayloviç Lujkovdan salamlar yetirmək istəyirəm. Yuri Mixayloviç Sizə böyük hörmət bəsləyir, bütün bu illər ərzində aramızda yaranmış dostluğu yüksək qiymətləndirir. Ona görə də Sizə rəsmən bildirmək istəyirəm ki, Rusiyada, Moskvada biz Sizi çox sevirik. Sizi həm gözəl dostumuz kimi, həm də Sovet İttifaqı üçün, Rusiya üçün çox işlər görmüş bir insan kimi sevirik.

Mən Sizin SSRİ hökuməti sədrinin birinci müavini olduğunuz dövrləri xatırlayıram, onu da xatırlayıram ki, Siz sosial problemlərlə məşğul olarkən mədəniyyət üçün, uşaqlar üçün çox böyük, xeyirxah işlər görürdünüz. Buna görə çox sağ olun, Sizə bizim hamımızın böyük məhəbbətini yetirirəm. Əlbəttə, fəxr edirik ki, Siz burada, öz ölkənizdə, öz vətəninizdə də, məncə, respublikaya hamıdan çox başçılıq edən adam-sınız. Keçmiş Sovet İttifaqının ölkələrində heç kəs bu qədər rəhbərlikdə olmayıbdır.

Heydər Əliyev: Fasilələrlə.

Lyudmila Şvetsova: Bax, bu fasilə yəqin ki, bu ölkənin tarixində ən kədərli vaxtdır. Siz nəinki Azərbaycanda, həm də Qafqazda, ümumiyyətlə, MDB ölkələrində elə bir insansınız ki, çoxları Sizdən nümunə götürürlər. Siz burada Rusiya ilə qarşılıqlı münasibətlərin dayağısınız. Hər halda, mən bunu Rusiya adından bəyan etmək üçün rəsmi şəxs deyiləm, amma bir rusiyalı olaraq bunu duyuram, bilirəm, başa düşürəm. Ona görə də ən səmimi sözləri Sizə yetirmək və Sizi salamlamaq istəyirəm. Şübhəsiz, arzu edirəm ki, Siz hələ çox-çox illər ərzində öz istedadınızdan və öz zəkanızdan Azərbaycanın çiçəklənməsi üçün və əlbəttə, Rusiya ilə dostluğun daha möhkəm olması üçün istifadə edəsiniz. Ona görə ki, yeni əsrə qədəm qoyuruq və bu əsrdə biz nəinki baş

vermiş hadisələr barəsində, eləcə də, ən başlıcası, nə olacağı barədə düşünməliyik. Zənnimcə, biz birlikdə olmağa, bir-birimizi başa düşməyə məhkumuq.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun. Azərbaycanda gördüyünüz dəyişikliklər barəsində də, mənim barəmdə də, keçmiş işimiz haqqında da, dostluğumuz barədə də dediyiniz sözlərə görə sizə çox minnətdaram. Bunların hamısı doğrudur. Uzun illər ərzində mənim Azərbaycanda, sizin isə kom-somolda birgə işimizə şadam, xatirimdədir, siz buraya gəldiniz...

L y u d m i l a Ş v e t s o v a: Bəli, yadımdadır, ölkənin tarixində ilk dəfə olaraq biz Sizinlə birlikdə uşaq evlərini abadlaşdırırdıq.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sonra isə Moskvada biz birlikdə işlədik. Biz böyük işlər, yaxşı işlər görürdük. Ancaq biz indi də birlikdəyik. Mən dedim ki, kiçik fasilələrlə, ona görə ki, siz yaqın bilirsiniz, mən müəyyən müddət hər şeydən uzaqlaşdırıldım, sürgündə oldum. Amma sonra tale məni buraya gətirdi. Taleyin hökmü belə oldu.

L y u d m i l a Ş v e t s o v a: Taleyin və Azərbaycan xalqının.

H e y d ə r Ə l i y e v: Şübhəsiz, xalqın da. Əgər xalq olmasaydı, mən Bakıya necə qayıdardım? Mən artıq yeddi ildir buradayam. Biz o vaxtlar da birlikdə yaşayırdıq və hesab edirəm ki, indi də birlikdəyik. O vaxtlar biz bir dövlətin tərkibində idik, indi isə müxtəlif dövlətlərdəyik, buna baxmayaraq, hisslər dəyişməyibdir. Yəqin ki, siz Sumqayıtda keçirilmiş görüşlərdən danışarkən bu hissləri keçirirdiniz. Sumqayıt mürəkkəb şəhərdir, böyük sənaye şəhəridir. Bir vaxtlar biz bir çox iri sənaye müəssisələri yaratmışdıq. Siz Rusiyanın həyatından bilirsiniz ki, indi iri sənaye müəssisələri necə narahat bir dövr keçirir. Odur ki, orada işsizlər də, yaxşı yaşamayan adamlar da var.

Amma bir baxın, sizin dediyiniz kimi, necə bir görüş oldu. Bu mənim çox xoşuma gəlir. O ki qaldı Bakıda keçirilmiş bu cür görüşlərə, hesab edirəm ki, müəyyən dərəcədə belə də olmalıdır. Ancaq Sumqayıtdakı görüş də, hesab edirəm, məhz belə olmalıdır. Bu nə deməkdir? Bu o deməkdir ki, başlıcası insanın bu gün işləyib-ışləməməsi deyil, onun qəlbidir, onun keçirdiyi hisslərdir. Əsl insan öz hisslərini heç zaman dəyişməmiş, öz baxışlarını heç zaman dəyişməmiş. Sumqayıtlılar da belə insanlardır. Yeri gəlmişkən, əgər sizin adamlar respublikamızın başqa regionlarına getsəydilər, görərdilər ki, çətinliklərimiz hər hansı digər MDB ölkəsində olduğundan qat-qat çoxdur.

Bilirsiniz ki, ərazimizin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı adındadır və bu torpaqlardan bir milyon azərbaycanlı didərgin salınmışdır, onlar çadırlarda yaşayırlar.

Yeri gəlmişkən, elə həmin Sumqayıtda yerli sakinlərlə birgə yaşayırlar. Sumqayıt gənc şəhərdir. Əlli il bundan öncə, boru-prokat zavodu tikilməyə başlandığı vaxtlarda salınmağa başlanmışdı. Sonra digər zavodlar tikildi, biz orada böyük kimya müəssisələri yaratdıq. Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalından sonra öz doğma yaşayış yerlərini tərk etmək məcburiyyətində qalmış bir çox insanlar bu şəhərdə yaşayırlar. Şübhə etmirəm ki, Rusiyanın və Moskvanın mədəniyyət xadimlərini mehribanlıqla qarşılayanlar arasında onlar da var idi. Onlar bu şəhərdə olduqca çoxdur. Demək istəyirəm ki, bir özünüz diqqət yetirin, insan öz torpağını itirmişdir, öz evini itirmişdir, hər şeyini itirmişdir, çox adam itirmişdir – ona görə ki, orada müharibə gedirdi. Biz onu altı il bundan əvvəl dayandırdıq, bundan əvvəl isə aramsız surətdə müharibə gedirdi – amma hər şeyi itirməsinə baxmayaraq, onda belə ülvə hisslər var. Sizə açığını deyəcəyəm, xalqımızın qəlbi və Rusiyaya münasibəti də, rus incəsənətinə, Rusiya mədəniyyətinə də münasibəti belədir. Daim belədir, özü də nəinki yax-

şıdır, həm də çox gözəldir. Mənə söylədilər ki, burada tamaşalar çox böyük müvəffəqiyyətlə keçdi, bütün salonlar tamaşaçılarla dolu idi. Təəssüflənirəm ki, hər yerdə olmağa imkanım yox idi. Amma açılışda oldum, çox yaxşı konsert verildi, bu gün isə...

Lyudmila Şvetsova: Bu gün isə estrada daha çox olacaq, akademik konsert isə az.

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, biz incəsənətin bütün növlərini xoşlayırıq. Perm baleti də, şübhəsiz, xalq çalğı alətləri orkestri də çox uğurlu çıxış etdi. Belə düşünürəm ki, bu gün də yaxşı konsert olacaq, biz birlikdə olacağıq. Əlbəttə, bunun əhəmiyyəti mədəniyyət və incəsənətin hüdudlarından çox-çox kənara çıxır. Bu, mədəniyyət və incəsənətin məhz belə bir vasitəsidir ki, biz insanlar arasında, xalqlar arasında, ölkələr arasında qarşılıqlı münasibətləri onun köməyi ilə daha çox möhkəmləndirə bilərik. İqtisadi əlaqələr və qalan digər əlaqələr də rol oynayır, amma onlar hansısa bir sahə, ticarət xarakteri daşıyır: biz nəşə satırıq, nəşə alırıq, buradan nəşə aparırıq, buraya nəşə gətiririk. Amma incəsənət, mədəniyyət adamlarının görüşməsi, mahnılar, rəqslər, musiqi, bədii söz və sairə – bütün bunlar çox güclü vasitədir və həmişə belə də olmuşdur. Biz keçmiş Sovetlər İttifaqında bu vasitədən fəal istifadə edirdik. Zənnimcə, çox yaxşıdır ki, biz ondan istifadə edirik. Biz artıq bir neçə dəfə Bakıda, Azərbaycanda Rusiya. Moskva günləri keçirmişik. Bir dəfə Yuri Mixayloviç Lujkovun özü də gəlmişdi. Eləcə də Moskvada Azərbaycan mədəniyyəti günləri keçirilmişdir.

Odur ki, mən bu hadisəyə şadam. Bu günlərdə Azərbaycanda böyük bayramdır. Yuri Mixayloviç Lujkovdan yetirdiyiniz səmimi salama görə sizə təşəkkür edirəm. Ona mənim dərin hörmət hisslərimi bildirən ən atəşin, ən səmimi qardaşlıq salamımı yetirin. O bizim dostumuzdur. Onunla yaxşı, dostluq münasibətlərimiz var. Onunla keçmişdə birlikdə necə

işlədiyimizi də xatırlayıram. Ancaq mən bunu xüsusilə xatırlayıram ki, Azərbaycanla Moskva arasında, təbii olaraq, Moskvanın meri ilə Azərbaycanın prezidenti arasında çox yaxşı münasibətlər yaranmışdır. Bu çox lazımdır, çox vacibdir. Rusiyada, o cümlədən Moskvada xeyli azərbaycanlı yaşayır.

L y u d m i l a Ş v e t s o v a: 100 mindən çox. Siyahıyaalmaya görə deyil, faktiki olaraq.

H e y d ə r Ə l i y e v: Amma rəqəmlər müxtəlifdir. Bəziləri deyirlər ki, bütün Rusiyada iki milyon, başqaları isə deyirlər ki, milyon yarımındır. Hər halda, mən bu yaxınlarda Moskvada olarkən Azərbaycan icmalarının nümayəndələri ilə görüşdüm. Onlar 50 vilayətdən gəlmişdilər.

L y u d m i l a Ş v e t s o v a: Yeri gəlmişkən, Sizin bu görüşünüz çox böyük əks-səda doğurdu. Sizin adamlarla söhbətlər edildi. Mətbuatda da çox yaxşı rəylər oldu.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, onlar 50 vilayətdən gəlmişdilər. Bilirəm ki, kiçik bir vilayət olan İvanovo vilayətində 30 min azərbaycanlı yaşayır. Məsələn, Tümeni götürək. Tümenin yataqları mənimsənilərkən Azərbaycan neftçiləri oraya gəldilər, orada məskən saldılar, yerli sakinlər oldular. Bu adamların əksər hissəsi Rusiyada çoxdan məskən salmışlar, kiçik bir hissəsi isə orada müvəqqəti yaşayan və ya hansısa bir işə düzələn adamlardır. Mən onların qarşısında çıxış etdim və Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar barədə, ümumiyyətlə, çox açıq danışdım. Yeri gəlmişkən, «Bakinski raboçi» qizeti var. Xahiş edirəm, bu qəzeti onlara verin, qoy mənim nitqimi oxusunlar. Siz vermisiniz, kaseti də vermisiniz?

A l e k s a n d r P r i ş ş e p o v (*Rusiyanın Azərbaycandakı müvəqqəti işlər vəkili*): Bəli, mən artıq Moskvaya göndərmişəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Zənnimcə, mən orada bir saatdan çox danışdım. Amma əsas məsələ bunda deyildir. Başlıcası onların, əvvəla, fəaliyyətinin əsas istiqamətləri, borcları və

vəzifələridir – axı onlar orada yaşayırlar – ikincisi, Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin daha da möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsidir. Onlar bu işdə çox böyük rol oynaya bilərlər.

Gördüyünüz kimi, indi bu proses yeni bir proses deyildir, çoxdan, hələ Sovetlər İttifaqının dövründən gedir. Bunun da böyük əhəmiyyəti var. Bizdə ruslar da yaşayırlar. Onlar Azərbaycanın bərabərhüquqlu vətəndaşlarıdır. Doğrudur, onlar əvvəllər daha çox idi. Yadımdadır, mən buraya gələndə təxminən 400 min nəfər idi. Azərbaycanda sizə məlum olan proseslər dövründə onların bir qismi köçüb getdi, amma burada qalanlar – mənəcə, onlar 150 min nəfərdir – Azərbaycanın sabit sakinləridir. Onlar öz həyatından razıdırlar. Onların heç bir problemi yoxdur. Gah orada, gah burada eşidirsən ki, MDB-nin hansısa ölkələrində rusdilli əhalinin problemləri var. Burada belə şey qətiyyənlə yoxdur, rus dilində məktəblər fəaliyyət göstərir. Özü də bu məktəblərə təkcə rusların uşaqları deyil, azərbaycanlılar da gedirlər. Bizdə hətta ali məktəblərdə rus sektorları var. Onlar necə vardısa, eləcə də saxlanmışdır. Bir sözlə, belə faktlardan çox gətirmək olar. Bu faktlar sübut edir ki, biz ayrı-ayrı dövlətlər olduqdan sonra da münasibətlər dəyişməyibdir. Münasibətlər yeni formalar kəsb edir və eyni zamanda getdikcə möhkəmlənir və inkişaf edir.

O dövr sizə məlumdur. Ona görə də danışmaq istəmirəm. Deyə bilərəm ki, mən buraya 1993-cü ildə gəlmişəm və o vaxtdan bəri böyük müsbət proses gedir. Elə sizin burada olmağınız da buna inandırıcı sübutdur.

L y u d m i l a Ş v e t s o v a: Heydər Əliyev, biz bunu görürük və bilirik. Ancaq mən demək istəyirəm ki, bu müsbət prosesin, əlbəttə, öz obyektiv səbəbləri də var. Amma, digər tərəfdən, hesab edirəm ki, burada, əlbəttə, subyektiv amillər də var. Bu amillər onunla bağlıdır ki, ölkəyə məhz Siz rəhbərlik

edirsiniz. Bu amillər də böyük rol oynayır. Ona görə də, məsələn, digər MDB ölkələrinin tarixində bəzi faktlar var, – indi mən bunu araşdırmaq istəmirəm – məsələn, Lvovda əyləncə müəssisələrində hər yerdə rus mahnılarının ifasını, ümumiyyətlə, qadağan etmişlər və bunun üstündə hətta inzibati sənəd də tərtib oluna bilər. Bu, Konstitusiyaya və sağlam düşüncəyə ziddir. Demək istəyirəm ki, təəssüflər olsun, hələ də elə adamlar var ki, düşmənçilik toxumu səpməyə hər vasitə ilə can atırlar, özü də elə məsələlərdə ki, onlara artıq çoxdan heç kəs məhəl qoymur.

Burada, sizdə isə həqiqətən çoxlu rus məktəbi də var, rus diasporuna da həmişə çox yüksək diqqət yetirilmişdir. Hətta yadımdadır, Siz bizim qarşımızda məsələ qaldırmışdınız ki, biz onlara kostyum, musiqi alətləri və kitab, dərslik sarıdan kömək edək. Biz də öz növbəmizdə şəhərimizdəki Azərbaycan diasporuna qayğı göstərməyə çalışırıq. Demək lazımdır ki, bu il biz belə mədəni milli birliklər yaradılmasının 10 illiyini qeyd etdik və bizdə ilk dəfə məhz Azərbaycan birliyi yaradılmışdır. Biz bunu bələdiyyə idarəsinin salonunda qeyd etdik, bu münasibətlə orada şənliklər keçirdik və bütün milli birliklərin nümayəndələri Azərbaycan diasporunun qonağı oldular. Bu birliyə Tofiq Davudoviç Məlikov başçılıq edir. O, ziyalı bir insandır. Əlbəttə, daha çox və daha geniş işlər görmək olardı. Bizdə məktəb də var. Biz bu təşkilatı dəstəkləyirik.

Sizə məlumdur ki, şəhərin və Rusiyanın həyatında hadisələr baş vermişdi və bu hadisələr diqqəti millətlərarası münasibətlərə cəlb etmişdi, ədavəti qızıqdırmaq üçün bəhanə axtarırdılar. Mən Sizin burada atdığınız addımları və Sizin adınızdan Ramiz Həsənoviçin gördüyü tədbirləri xatırlayıram. O, haradasa bu ədavət alovunun söndürülməsi üçün, adamların başa düşməsi üçün ki, onlar təhlükəli dünyada yaşasalar da, milli amilin bu və ya digər insanların cinayətkar əməllərinə qiymət verilməsindən ötrü səbəb olmadığım dərk etmələri üçün bizimlə dəfələrlə

görüşdü. Halbuki onda çox ağır vaxt idi. Əgər bizim şəhərdə evlər partladılmasaydı, terror olmasaydı, ümumiyyətlə, həyat daha yaxşı olsaydı, belə sosial problemlər olmazdı, bəlkə millətlərarası münasibətlər də daha sakit olardı. Amma Moskva əhalisinin yarısının dolanışığı yaşayış minimumundan aşağıdırsa və ən varlıların gəliri ən yoxsul adamların gəlirindən 62 dəfə artıqdırsa – əlbəttə, bütün bunların fonunda bir kibrit böyük yanğın törədir. Sivilizasiyalı, normal həyatda isə belə olmazdı.

Heydər Əliyev: Yəqin ki, MDB çərçivəsində münasibətlərimizi hərə öz evində ümumi səylərlə möhkəmləndirib inkişaf etdirərsə, biz bütün bunları aradan qaldırırıq.

Lyudmila Şvetsova: Mən Mədəniyyət Nazirliyinə və şəxsən Polada təşəkkür etmək istəyirəm, çünki şəhərdə 250 qonaq var və onların hamısı qayğı ilə əhatə olunmuş və yerbəyer edilmişdir. Ən yaxşı səhnələr onların ixtiyarına verilmiş, çox böyük iş görülmüşdür. Dünən mən maşında diqqət yetirdim ki, o, gedə-gedə necə operativ müşavirə keçirir. Belə düşünürəm ki, onun bütün həmkarları da xoş sözlərə layiqdirlər. Zənnimcə, səfirin nümayəndə heyətlərimizlə birlikdə bu tədbirlərdə iştirak etməsi mədəniyyət günlərimizə münasibətdə rəmzi əlamətdir.

Yeri gəlmişkən, əgər o burada olmasaydı, mən bu barədə daha açıq və aydın danışardım. Amma onun yanında bir qədər utanıram, amma ümumiyyətlə, demək istəyirəm ki, Ramiz Həsənoviç bizdəki səfirlər arasında xüsusi bir adamdır. Məsələn, mən bu yaxınlarda onun növbəti xeyirxah bir işinin şahidi oldum. O, 9 Mayın ertəsi günü səfirliyə çoxlu adam, mənəcə, yüzdən çox adam toplamışdı. Onlar Azərbaycanın Moskva elitəsi sırasından olan dostları idi. Orada hərbcilər də, rəhbər işçilər də, mədəniyyət xadimləri də vardı. Xoş münasibətlərimiz nəminə təşkil olunmuş çox səmimi və mehriban gecə idi. Əlbəttə, o, narahat adamdır və bizə də dinclik vermir, böyük fəallıq

göstərir. Zənnimcə, o hələlik etmədiyimiz işlərdən yaxşı mənada narazıdır. Çox problemlər var, elə pestoran məsələsini də heç cür həll edə bilmirik. Buna baxmayaraq, biz canlı prosesin içindəyik.

Heydər Əliyev: Mənim Moskvaya daha bir tapşırığım var. Biz Rusiyadakı Azərbaycan icmalarının birinci konqresini keçirdik. İndi onlara Moskvada iqamətgah, otaqlar lazımdır. Mən ona belə tapşırıq vermişəm və demişəm ki, bunu etmək sənin üçün çətin olmayacaq, çünki Yuri Mixayloviç də, Lyudmila İvanovna da dostumuzdur.

Lyudmila Şvetsova: İndi biz Moskvada böyük bir millətlər evi yaradırıq. İri bina almışıq, təmir edirik. Biz onları ilk vaxt orada yerləşdirəcəyik, sonrasına baxarıq. Əlbəttə, istərdik ki, Azərbaycanın perspektivli binası olsun.

Heydər Əliyeviç, demək istərdim ki, buraya, əlbəttə, çox beynəlmiləl nümayəndə heyətimiz gəlmişdir. Əvvəla, sizin də, bizim də görkəmli azərbaycanlılarımızı dəvət etmişik ki, onlar nümayəndə heyətində olsunlar. Məsələn, nümayəndə heyətimizə David Georgiyeviç İoseliani də daxildir. Doğrudur, o, azərbaycanlı deyil, gürcüdür, amma Azərbaycanı çox sevir və Bakıya ilk dəfə gəlir. O, Moskvanın baş kardioloqu, şəhərimizdə çox mühüm, ciddi bir mərkəzin direktorudur, professor, elmlər doktoru, neçə-neçə məqalələrin müəllifidir, bir sözlə, Moskvada çox məşhur adamdır. Biz onu da dəvət etmişik.

Mən çox şadam ki, Sizin dəvətiniz bizim dəvətimizlə üst-üstə düşdü və biz Tatyana Qriqoryevna Anodinani dəvət etdik ki, o da gəlsin və iştirak etsin. Bilirəm ki, Siz onu dəvət etmişdiniz. Ona görə də mən tez bu prosesə qoşuldum. Biz səfirlə birlikdə bunu təşkil etdik.

Tatyana Anodina (*MDB dövlətləri Beynəlxalq Aviasiya Komitəsinin sədri*): Hörmətli Heydər Əliyeviç, hörmətli həmkarlar, mən fikirləşirdim ki, axı mədəniyyətin aviasiya ilə hansı qeyri-adi əlaqəsi var. Siz çox mühüm bir

fikir söylədiniz ki, mədəniyyət insanları birləşdirir. İnsanların həyatındakı bu ən yüksək mənəvi səviyyə sərhədləri aradan qaldırır. Amma aviasiya mahiyyətə belə bir beynəlxalq sahədir ki, orada açıqca yazılmışdır ki, mülki aviasiya xalqların yaxınlaşmasına, dövlətlərin yaxınlaşmasına xidmət edir. Bu gün biz təyyarəçi və tanınmış yazıçı, maraqlı şəxsiyyət olmuş Sent-Ekzüperinin 100 illiyini qeyd edirik. Göründüyü kimi, mədəniyyətlə aviasiyanın vəhdəti təsadüfi deyildir.

Mən sizin vaxtınızı çox almayacağam. Xatirimdədir, Heydər Əliyevich hələ Sovet İttifaqında bir çox mühüm işlərin təşəbbüsçüsü olmuşdur. Heydər Əliyevich, bu gün mən Azərbaycan torpağına qədəm qoydum və sizin hava limanını gördüm, bu, postsovet məkanında ən yaxşı hava limanıdır. Mən Sizə deyim ki, onun böyük perspektivi var və mənası da dərinidir, çünki o, dövlətin simasıdır. Təyyarənin elə pilləkəni yanında məndən öz təəssüratımı soruşdular və bildirdim ki, müasir Azərbaycanın nə demək olduğu əyani surətdə görünür. Dedim ki, Lion şəhərinin hava limanına Sent-Ekzüperinin adı verilmişdir. Düşünürəm ki, bu hava limanına Heydər Əliyevin adını verməyi təklif etmək olar.

Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsinin yaradıldığı vaxtdan 10 il keçmişdir və biz postsovet məkanında həqiqətən yeganə təşkilatıq ki, heç də təkcə aviasiya mədəniyyətini, təhlükəsizliyi qoruyub saxlamamışıq. Demək lazımdır ki, üç ildə müntəzəm reyslərdə bir nəfər də insan tələfatı olmamışdır. Bu, dünyada böyük nailiyyətdir. Biz bütün aviasiya mərkəzlərimizi, sertifikatıya və təhlükəsizliyin vahid sistemini qoruyub saxlamışıq. İndi bizi tanıyırlar. İlk dəfədir ki, bizim sistem Birləşmiş Ştatlar tərəfindən rəsmən tanınmışdır. ABŞ bu sahədə, necə deyirlər, qanunvericidir. Hazırda biz Avropa Birliyi ilə danışıqlar aparırıq, saziş imzalayacağıq və biz də Amerika, Avropa sistemi kimi bir sistem olacağıq. Hesab edirik, bu həmin sahədə nadir nailiyyətdir, çünki bizim stan-

dartlarımız, normallarımız beynəlxalq standartlar, normalar olmuşdur.

Fürsət düşmüşkən, Avropa Şurasına daxil olmağımız münasibətilə sizi təbrik edirəm. Bu, böyük hadisədir. Həmçinin demək istəyirəm ki, siz milli mülki aviasiyanızı tənqid etmişdiniz. Mən oxuyuram, izləyirəm. Mən hətta bizi çox sərt tənqid etdiyiniz, bir sıra iradlarınızı bildirdiyiniz vaxtları da xatırladım. Lakin demək istəyirəm ki, Azərbaycan Mülki Aviasiyasının baş direktoru buradadır – mən onu çox tərifləmək istəmirəm – onun nüfuzu nəinki MDB-də, beynəlxalq miqyasda da kifayət qədər yüksəkdir. Bu gün sizə məlumat vermək olar. Əvvəla, indi alyans yaradılmışdır ki, bu da çox mühüm və artıq realdır. O, Birləşmiş Ştatlarda üçüncü şirkətdir. Bu, «Azərbaycan milli aviasiya xətləri»dir, o, çətinlik çəkirdi, lakin yaxın vaxtlarda bu alyansa qoşulduqdan sonra güclü şəkildə qalxacaqdır; bu, Rusiyanın «Transaero» aviaşirkətidir. O, yaxın vaxtlarda Moskva ilə Bakı arasında birgə uçuşlara başlayacaqdır. Düzdür, bəzi çətinliklər var, lakin biz onları birlikdə həll edəcəyik; alyansa «Qazaxıstan milli aviasiya xətləri» və Rusiyanın üç ən iri şirkəti – Ural, Sibir, Uzaq Şərq şirkətləri də daxildir. Bu çox güclü alyans olacaqdır və iqtisadiyyatda öz layiqli yerini tuta biləcəkdir. Sizin aviasiyaya şəxsi töhfəniz və tələbkarlığınız da bu baxımdan əhəmiyyətlidir.

Fürsətdən istifadə edərək, özünüzün əkdiyiniz ağaca – mülki aviasiyaya konkret həyat yolunuzda verdiyiniz çox böyük töhfəyə görə Sizə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Mən Sizi tez-tez görürəm və Dövlət Başçıları Şurasında çıxışınızı da dinləmişəm. Biz Rusiya prezidenti ilə Sizin görüşünüzdən çox razı qaldıq. Sizin nümayiş etdirdiyiniz o böyüklük MDB-ni dəstəkləmək üçün, ümumən MDB-nin strategiyası üçün vacib idi. Mən Sizə ürəkdən minnətdaram və başlıcası, arzum budur ki, öz xalqınıza, öz ölkənizə və bizə

hələ uzun illər ərzində xidmət etmək üçün özünüzü bir qədər qoruyasınız. Çünki bu bizim gələcəyimiz üçün çox vacibdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Hisslərinizə görə sağ olun. Aviasiyamız haqqında dediklərinizin hamısına görə sizə təşəkkür edirəm. Biz hava limanımızı ağır şəraitdə yarada bildik. Lakin doğru dediniz ki, mən onun tikintisinə hələ 80-ci illərin əvvəllərində burada işləyərkən başlamışdım. İllər ötdü, hər şey dayandı. Ancaq sonra mən onu başa çatdırmalı oldum. Şadam ki, onun tikintisi mən burada olmayanda dayandırılmışdı. Ona görə ki, o vaxtlar biz belə səviyyəyə gəlib çıxa bilməzdik. İndi isə səviyyə həqiqətən yüksəkdir. Amma mən ondan həmişə tələb edirəm, biz ona çox zəngin sərvət vermişik, o isə bunu çox bacarıqla, səliqə ilə, yaxşı və yüksək səviyyədə istismar, istifadə etməlidir. Bir sözlə, mən onlardan daim bunu tələb edirəm.

Mən İoseliani haqqında çox eşitmişəm, amma onu birinci dəfədir görürəm. Biz bir-birimizə heç zaman milli əlamətlərə görə fərq qoymamışıq. Bilirəm ki, o, böyük kardioloqdur, öz sahəsində çox işlər görür. Bilirəm ki, onun Azərbaycana çox səmimi münasibəti var və şübhəsiz, bütün bunlar qarşılıqlıdır. Əlbəttə, onun bir nöqsanı var ki, indiyədək Azərbaycanda olmayıbdır. Onun buraya gəlməsinə şərait yaratdığınıza görə mən sizə minnətdaram.

Sizin söhbətiniz mənim üçün çox xoşdur. Bu gün biz sizinlə birlikdə olacağıq, hələ danışacağıq.

L y u d m i l a Ş v e t s o v a: Bizim rejissor Aviasiya İnstitutunun məzunudur, Tatyana Qriqoryevnanın yanında xar olmaq istəmirdi. Ona görə də var qüvvə ilə çalışmışdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsinizmi, heyretəmizdir. (*Rusiyanın əməkdar artisti Lyudmila Nikolayevaya müraciətlə*) Səs də, ifaçılıq məharəti də, üstəlik, sürət də heyretəmiz idi. Əgər siz nərmə-nazik olsaydınız, deyərdim ki, bəli, təbii haldır. Siz rus qadınına xas boy-buxunla – rus qadını boy-buxunu ilə həmişə

fərqlənmişdir – çox gözəl çıxış etdiniz, çox gözəl rəqs etdiniz, sadəcə olaraq, heyratamiz idi. Mən sizi xüsusi təbrik edirəm.

Əlbəttə, aparıcının ünvanına xoş və yaxşı sözlər demək lazımdır. Bir baxın, necə gözəl qadındır, təkcə səhnəyə gəlişi ilə təsəvvür yaradır ki, hər şey yaxşı olacaqdır. Ən başlıcası isə budur ki, o, elan etdikdən sonra adamlar gözlədiklərini həqiqətən görürlər. Odur ki, siz də sağ olun. Hammıza təşəkkürümü bildirirəm. Hamınızı təbrik edirəm*.

L y u d m i l a Ş v e t s o v a: Heydər Əliyev, əvvəla, mən Sizin sözlərinizə qoşulmaq, bütün aktyorlara, bu konsertin bütün təşkilatçılarna təşəkkür etmək istəyirəm. Həm də demək istəyirəm ki, Moskva, əlbəttə, xoşbəxt şəhərdir, çünki burada ən müxtəlif millətlərin nümayəndələri Moskvada çoxdur, çünki biz çoxmillətli şəhərlik və bununla fəxr edirik.

Əlbəttə, şəhərin mədəniyyətinin belə rəngarəngliyinə və müxtəlifliyinə Azərbaycan da töhfə vermişdir. Sizə isə təşəkkür etmək istəyirəm. Çünki bilirəm, Siz necə məşğulsunuz, gündəlik həyatınızda nə qədər problemlər və çətinliklər var. Bununla belə, böyük konsertlərdə iki dəfə olmağa, aktyorlarımızın hər bir çıxışını şəxsən izləməyə, bu gün söylədiyiniz sözləri deməyə imkan tapmağınız bizim hamımız üçün çox qiymətliyə. Odur ki, mən də buna görə Sizə ürəkdən təşəkkür etmək istəyirəm. Siz indi səhnədə də, bu günlərdə də nə baş veribse, hamısını ilhamlandırırdınız.

* Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev qonaqlara respublikamızda Rusiya Federasiyasının və Moskva şəhərinin mədəniyyət günlərinin təntənəli açılış və bağlanış mərasimlərini, digər tədbirləri əks etdirən iki videokaset bağışladı.

AZƏRBAYCANDA RUSİYA MƏDƏNİYYƏTİ GÜNLƏRİNİN TƏNTƏNƏLİ BAĞLANIŞI GECƏSİNDƏ MOSKVA ŞƏHƏRİ İNCƏSƏNƏT USTALARININ KONSERTİNDƏN SONRA YARADICI KOLLEKTİVLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Respublika sarayı

30 iyun 2000-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizin hamınızı Azərbaycanda Rusiya mədəniyyəti günlərinin çox gözəl başa çatması münasibətilə təbrik edirəm. Bu gün siz öz çıxışlarınızda burada, Azərbaycanda olmağınızla əlaqədar keçirdiyiniz hisslərdən danışdınız. Siz də, bu gün salonda olanlar da, bu günlər Rusiyanın incəsənət xadimlərini dinləyənlərin, görənlərin hamısı da daha çox damşa bilərdi.

Siz üç gündür Azərbaycandasınız, amma bayram yaratdınız. Əvvəla, Rusiya Federasiyasının incəsənətini və mədəniyyətini gözəl təmsil etdiniz. İkincisi, bizim hamımızı, azərbaycanlıları, Bakı, Sumqayıt sakinlərini və başqalarını sevindirdiniz – axı hər şey televiziya ilə yayımlamır, elə bu gün də canlı yayım oldu, bütün respublika sizi gördü, dinlədi. Odur ki, siz hamını sevindirdiniz. Biz yanaşı oturmuşduq və deyirdim ki, bir baxın, necə qarşılayırlar. Məsələn onda deyil ki, hər ifaçımı alqışlayırdılar, həm də bütün salon ifa olunan mahnılardan və nümayiş etdirdiyiniz rəqslərdən cuşa gəlirdi. Deməli, bütün bunlar ürəyə yatırdı. Bu birincisi.

İkincisi isə, nəinki ürəyə yatırdı, hətta riqqətə gətirirdi, buna görə də tamaşaçılar eşidən kimi, hiss edən kimi, görən

kimi cuşa gəlirlər, ürəkləri yerindən oynayır və sizinlə birlikdə oxuyur, sizinlə birlikdə alqışlayır və hətta, mənə, sizinlə birlikdə atılıb-düşürdülər.

Mən Rusiya mədəniyyəti günlərinin açılışında oldum. Əlbəttə, sonrakı günlərdə, çox istəsəm də, imkanım olmadı. Amma bu gün bağlanmışdır, mən də buradayam. Mənə hər gün məlumat verirlər, bilirəm ki, bütün çıxışlarınız hər yerdə və həmişə çox uğurla keçmişdir. İnsanlar sevinirdilər, Rusiyanın incəsənət xadimlərini çox böyük hörmət, çox böyük fərəh hissi ilə qarşılayırdılar. Düşünürəm ki, bu günlər siz respublikamızın və şəhərinizin sakinlərinə həqiqətən çox böyük məmnunluq, mənəvi zövq bağışladınız.

Bu gün Lyudmila İvanovna mənə Sumqayıtda sizin necə qarşılandığınızı danışdı. Hiss etdim ki, o bir qədər təəccüblənmişdi. Siz bu keşməkeşli zamanəni yaşamış Sumqayıta bir baxın. Bəlkə də bu gün orada heç də hər şey asan deyil, hər şey rəvan deyildir. Lakin bu, təkcə Sumqayıtda deyil, bütün keçmiş Sovetlər İttifaqı məkanında belədir. Elə Rusiyada da, Azərbaycanda da belədir. Amma bir görün, sizi Sumqayıtda, Bakıda, bütün salonlarda necə qarşılayırdılar. Bütün bu salonlar – Opera Teatrımız da, Musiqili Komediya Teatrı da, bax, bizim bu baş sarayımız, Respublika sarayı da bu günlər Rusiya incəsənət xadimlərinin tam ixtiyarına verilmişdir. Birinci gün də, bu gün də. Burada çox yaxşı sərgilər oldu, sonra bizim İncəsənət muzeyində və başqa yerlərdə çıxışlar oldu. Bir sözlə, siz qısa müddətdə çox işlər görə bildiniz.

Mən bu gün gördüm ki, hər bir kəsin ifa etməsi üçün nə qədər enerji tələb olunur. Bu gün isə sizin konsertiniz məhz çox coşğun, həm oxumaq, həm də rəqs etmək tələb olunan nömrələrdən ibarət idi.

Əlbəttə, siz hamınız gəncsiniz. Ona görə də bütün bunları sizə nəyə görə deməyim. Sizə bəlkə də təəccüblü görünür. Lakin Lyudmila İvanovna və əlbəttə, mən sizin enerjinizə

heyran qaldıq. Enerji hər bir insanda – birində çox, başqasında az – var. Ən başlıcası, mən sizin sənətinizə heyranam. Rus incəsənəti, Rusiya incəsənəti çox zəngindir və şükürlər olsun ki, biz Rusiya mədəniyyətini çox-çox illər ərzində az görməmişik. Amma rus mahnılarını, rəqslərini, bədii sözünü hər dəfə dinlədikdə, gördükdə, eşitdikdə heyran qalır və sevinirik. Əvvəla, onlarda necə dərin bir mənə var. İkincisi, mənəvi zənginlik var, üçüncüsü isə, əlbəttə, musiqinin, rəqsin, bədii sözün və ümumiyyətlə, sizin nümayiş etdirdiyiniz sənətin səviyyəsi yüksəkdir.

Çox sağ olun, mən sizin hamınızı təbrik edirəm. Amma düzünü deyin, hansı prezidenti sevirsiniz – Boris Nikolayeviçi, yoxsa Vladimir Vladimiroviçi?

L a d a D e n s: Bəlkə Sizi? Bu yeni bir mahnıdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən məhz bunu aydınlaşdırmaq istəyirdim. Əgər hiss varsa, utanmaq nəyə gerek?! Düşünürəm ki, sizə hər bir prezident vurula bilər, o cümlədən də mən.

Hər şeyə görə sağ olun. Bir daha deyirəm, siz bütün Azərbaycana olduqca böyük sevinc bəxş etdiniz. Axı burada təkcə çıxışlardan – konsertdən, baletdən, teatrdan söhbət getmir. Söhbət ondan gedir ki, mədəniyyət, incəsənət insanları yaxınlaşdıran, qarşılıqlı münasibətləri, dostluğu möhkəmləndirən çox güclü vasitədir. Bu günlər siz Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan arasında dostluğun və əməkdaşlığın möhkəmlənməsi işinə olduqca böyük töhfə verdiniz. Burada Qafqazdan – Qaraçay-Çerkəzdən, Şimali Osetiyadan olan gəncləri də görmək mənim üçün xoş idi, gözəl gənclər böyüyür. Bilirsinizmi, Qafqazın bu xalqları yüksək istedadları ilə həmişə fərqlənmişlər. Neçə-neçə belə adamlar bütün dünyada məşhurdur. Ancaq mənə sevindirən budur ki, bu hərəkət kəsilmir. dayanmır, bu hərəkət irəliyə doğru gedir. Bir görün, necə cavandırılar və bu gün nə cür gözəl çıxış etdilər. Bu gün siz, həqiqətən, elə bir konsert verdiniz ki, burada folklor da, estrada

da, gözbağlayıcı da, bədii söz də var idi. Amma yəqin ki, ən başlıca xidmət rejissorundur, gərək xidmətlərini qiymətləndirəsən, çünki o bunların hamısını məharətlə təşkil etmişdi, hər şeyi elə yerbəyer etmişdi ki, bir saniyə də fasilə olmurdu. Məsələn, mən bir an belə gözümü səhnədən çəkə bilmirdim.

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB UİLYAM C.KLİNTONA

Hörmətli cənab Prezident!

Sizi və dost Amerika xalqını milli bayramınız – Amerika Birləşmiş Ştatlarının müstəqilliyinin ildönümü münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm, ABŞ-ın hökumətinə uğurlar, bütün vətəndaşlarına cansağlığı və səadət arzulayıram.

Biz Azərbaycanla Amerika Birləşmiş Ştatları arasında yaranmış dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin bundan sonra da inkişaf etdirilməsinə olduqca böyük əhəmiyyət veririk və bütün sahələrdə münasibətlərimizi genişləndirmək əzmindəyik. İnanıram ki, ölkələrimiz arasında sıx əməkdaşlıq Azərbaycanda demokratik cəmiyyətin qurulmasına, geniş siyasi və iqtisadi islahatların aparılmasına, bütövlükdə Qafqaz regionunda tərəqqinin, əmin-amanlığın və demokratiyanın bərqərar olmasına xidmət edəcəkdir.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasında yaranmış münasibətlər Azərbaycanın ABŞ-la partnyorluğunu və əməkdaşlığını daha da inkişaf etdirəcək, Azərbaycanın qarşısında duran problemlərin həllinə, xüsusilə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin dinc yolla aradan qaldırılmasına və Konqresin məlum 907-ci maddəsinin tamamilə ləğv edilməsinə yönəldilmiş səyləri daha da gücləndirəcəkdir.

Hörmətli Prezident, fürsətdən istifadə edib, Sizə, ailənizə və Amerika xalqına sülh, əmin-amanlıq və səadət diləyirəm.

Dərin hörmət və ehtiramla,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 1 iyul 2000-ci il

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ MİLLİ
BAYRAMI-İSTİQLALIYYƏT GÜNÜ
MÜNASİBƏTİLƏ ABŞ-ın AZƏRBAYCANDAKI
SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL
ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ**

1 iyul 2000-ci il

Hörmətli cənab səfir!

Hörmətli xanım Eskudero!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən Sizi Amerika Birləşmiş Ştatlarının dövlət müstəqilliyinin 224-cü ildönümü münasibətilə, bu milli bayram münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Amerika xalqına sülh, əmin-amanlıq və rifah arzulayıram.

Amerika Birləşmiş Ştatları dünyanın böyük, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş, demokratiya yolu ilə uğurla gedən bir dövlətdir və 224 il müddətində Amerika xalqı, Amerika dövləti böyük nailiyyətlər əldə etmişdir.

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra Amerika Birləşmiş Ştatları ilə əlaqələr yaradıb və bu gün mən böyük məmnuniyyət hissi ilə bəyan edirəm ki, bu əlaqələr tarix nöqteyi-nəzərindən qısa bir zamanda sürətlə inkişaf edibdir. Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycanın əlaqələri bütün sahələri əhatə edir və mən bu gün bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan bu əlaqələrdən çox fayda götürübdür. Ümidvaram ki, bundan sonra da faydalanacaqdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Qafqaza və o cümlədən Azərbaycana, Mərkəzi Asiyaya böyük marağı var və bu maraq həm iqtisadi xarakter daşıyır, həm də digər sahələri əhatə

edir. Azərbaycanın da Amerika Birləşmiş Ştatları ilə sıx əlaqə saxlamağa və sıx əməkdaşlıq etməyə böyük marağı və böyük istəyi vardır. Ötən illər biz bu istiqamətdə müştərək iş görərək böyük nailiyyətlər əldə etmişik.

Bu illər Amerika Birləşmiş Ştatlarının dövlət xadimləri, iş adamları, biznesmenləri, mədəniyyət, elm xadimləri ardıcıl surətdə Azərbaycanda ziyarət ediblər. Eyni zamanda azərbaycanlılar da, Azərbaycanın dövlət xadimləri də, Azərbaycanın müxtəlif sahələrində görkəmli vəzifə, mövqe tutan şəxslər də Amerika Birləşmiş Ştatlarına ziyarətlər etmişlər. Bizim ölkələrimiz, xalqlarımız arasında mehriban əlaqələr yaranmışdır. Xüsusən, Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti cənab Bill Klinton ilə mənim aramda yaranmış əlaqələrə çox yüksək qiymət verirəm.

Ötən illərdə biz həm Amerika Birləşmiş Ştatlarında, həm də beynəlxalq təşkilatlarda prezident cənab Bill Klinton ilə dəfələrlə görüşmüşük, Azərbaycan ilə Amerika Birləşmiş Ştatları arasında Ağ evdə sazişlər imzalamışıq, çox danışıqlar aparmışıq. Bunlar hamısı da bizim ölkələrimiz arasında olan əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə həsr olunmuşdur.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının müxtəlif şirkətlərinin, o cümlədən böyük neft şirkətlərinin Azərbaycanda işləməsi üçün bütün imkanlar yaranıbdır və ötən illərdə Amerika Birləşmiş Ştatlarının neft şirkətləri ilə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti arasında bir çox sazişlər, müqavilələr imzalanmışdır. Sevindirici haldır ki, onlar artıq həyata keçirilir və çox müsbət nəticələr verir.

1997-ci ilin iyul-avqust aylarında mənim Amerika Birləşmiş Ştatlarına etdiyim rəsmi ziyarət, apardığımız çoxsaylı danışıqlar və Ağ evdə imzalanmış sənədlər Amerika-Azərbaycan əlaqələri tarixində xüsusi yer tutur. Çox əlamətdar haldır ki, 1997-ci il avqust ayının 1-də Ağ evdə prezident cənab Bill Klinton ilə mən ölkələr arasındakı sazişi imzalayar-

kən, eyni zamanda Ağ evdə dörd neft müqaviləsi imzalanıb-
dır. Amerikanın dörd böyük neft şirkəti ilə Azərbaycan
Dövlət Neft Şirkəti arasında böyük müqavilələr imzalanıb-
dır. Bunun əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar məhz Vaşinqton-
da, Ağ evdə və cənab Bill Klintonun, Amerika dövlətinin di-
gər başçıların iştirakı ilə imzalanıb-
dır.

Müstəqil Azərbaycanın tarixində 1994-cü il sentyabr ayının
20-də Bakıda «Əsrin müqaviləsi»nin imzalanması məhz Ame-
rika–Azərbaycan əlaqələrinin yaranması və inkişaf etməsi nə-
ticəsində olmuşdur və Amerika Birləşmiş Ştatları hökuməti-
nin, şəxsən prezident Bill Klintonun dəstəyi nəticəsində ol-
muşdur. O gündən ötən illər ərzində çox işlər görülmüş və
məhz o vaxt müqavilə ilə əsas qurulan proqramlar uğurla ye-
rinə yetirilmiş, yeni neft kəmərləri yaranmış, neft hasilatına
başlanmış, neftin ixracı təmin olunmuş və nəhayət, keçən ilin
noyabr ayında İstanbulda, ATƏT-in zirvə görüşündə bizim
hamımızın uzun illər üzərində çalışdığımız Bakı–Tbilisi–Cey-
han ixrac neft kəmərinin inşası haqqında da müqavilə imza-
lanmışdır. Bu, tarixi hadisədir. İstanbulda bu müqaviləni
Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Gürcüstan prezidenti,
Qazaxıstan prezidenti, Azərbaycan prezidenti imzalamışlar.
O müqaviləni eyni zamanda Amerika Birləşmiş Ştatlarının
prezidenti cənab Bill Klinton da imzalamışdır.

İftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, bizim bir neçə ay bundan
öncə İstanbulda, ATƏT-in zirvə görüşündə, «Çırağan» Sara-
yında imzaladığımız müqavilə artıq həyata keçirilir. Azərbay-
can parlamenti, Gürcüstan parlamenti və Türkiyə parlamenti
bu müqaviləni ratifikasiya ediblər, təsdiq ediblər. Artıq Bakı–
Tbilisi–Ceyhan ixrac neft kəmərinin əməli surətdə inşa edil-
məsinə başlanıb-
dır.

Bunlar bizim əməkdaşlığımızın, Amerika Birləşmiş Ştatları –
Azərbaycan əlaqələrinin nə qədər uğurlu olmasını əyani su-
rətdə nümayiş etdirir. Ancaq bizim əlaqələrimiz – iqtisadi

əlaqələrimiz, siyasi əlaqələrimiz gətirdiyim bu faktlarla məhdudlaşmır.

Səfir cənab Eskudero da bir çox məsələlərə toxundu. Bunların hamısını bir yerə toplayanda təsəvvür etmək olar ki, bizim əlaqələrimiz nə qədər genişdir və nə qədər yüksək səviyədədir.

Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrdə Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunması məsələsi xüsusi yer tutur. Amerika Birləşmiş Ştatları Rusiya və Fransa ilə birlikdə 1997-ci ilin əvvəlindən ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədridir. Bu illərdə məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün çox səylər göstərilibdir və Amerika Birləşmiş Ştatları da bu prosesdə çox fəaldır.

Mən bu məsələni prezident cənab Bill Klinton ilə həm 1997-ci il avqust ayının 1-də, sonra keçən ilin noyabr ayında İstanbulda, ondan sonra isə bu ilin yanvar ayında Davosda, bu ilin fevral ayında Vaşinqtonda, Ağ evdə çox geniş müzakirə etmişəm. Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti, prezident Bill Klinton və dövlət katibi xanım Olbrayt bu məsələni çox yaxşı bilirlər və məsələnin həll olunması üçün səylər göstərilər.

1999-cu ildə və bu il, 2000-ci ildə Ermənistan prezidenti ilə Azərbaycan prezidenti arasında birbaşa, bilavasitə danışıqlar başlanmış, bir neçə görüş keçirilmiş və Amerika Birləşmiş Ştatları, şəxsən prezident Bill Klinton dəfələrlə bəyan etmişdir ki, onlar bu görüşləri dəstəkləyirlər, bu görüşlərin uğurla keçirilməsi üçün öz səylərini göstərməyə hazırdırlar və bu görüşlərə çox böyük ümidlər bəsləyirlər.

Biz bütün bu səyləri yüksək qiymətləndiririk. Amma eyni zamanda, biz Amerika Birləşmiş Ştatlarından Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması sahəsində daha da səmərəli fəaliyyət gözləyirik. Biz hesab edirik ki, bu istiqamətdə Amerika

Birləşmiş Ştatların imkanları çoxdur. Arzu edirik ki, bu imkanlardan tamamilə istifadə olunsun, Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaransın, Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan torpaqları azad edilsin, öz yerindən-yurdundan zorla çıxarılmış bir milyondan artıq azərbaycanlı evlərinə, obalarına qayıtsınlar, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin olunsun.

Bu ilin fevral ayında Vaşinqtonda – Ağ evdə mən prezident Bill Klintonla söhbət edərkən o bir daha bəyan etdi ki, bu sahədə öz söylərini göstərəcəkdir. Eyni zamanda bildirdi ki, sülh əldə ediləndən, saziş imzalanandan sonra Amerika Birləşmiş Ştatları həm öz imkanlarını, həm dünyanın maliyyə mərkəzlərinin imkanlarını, başqa donorların imkanlarını Azərbaycanın işğaldan azad olunan ərazilərinin bərpasına cəlb etmək üçün lazımi tədbirlər görəcəkdir. Bu gün burada səfir Eskudero da bu bəyanatı verdi. Bunlardan belə nəticə çıxarmaq olar ki, demək, biz məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinə yaxınlaşırıq. Bunlardan belə nəticə çıxarmaq olar ki, indi Amerika Birləşmiş Ştatları təkcə sülh əldə edilməsi barədə yox, eyni zamanda, sülh bağlanandan sonra ərazilərin bərpa olunması və abadlıq işlərinin aparılması haqqında da düşünür. Buna görə çox minnətdarıq.

Ancaq eyni zamanda, bir daha, bir daha deyirəm – biz tezliklə sülh əldə etməliyik. Sülh əldə edəndən sonra isə bütün bərpa işləri aparılacaqdır. Təbiidir ki, biz bunları Dünya Birliyinin yardımı ilə edə bilərik. Onların yardımı olmasa, biz bunu təkbaşına edə bilməyəcəyik.

ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin nümayəndələri sabah Azərbaycana gələcəklər. Mən onlarla görüşü gözləyirəm və danışıqlar aparacağım. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, sülh prosesinin intensivləşdirilməsi sahəsində həmsədrələrin fəaliyyəti başlamb və davam edəcəkdir.

Bir sözlə, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələr genişdir və sürətlə inkişaf edir. Sizi əmin edə bilərəm ki, bundan sonra daha yüksək sürətlə inkişaf edəcəkdir.

Ancaq Qafqazda, xüsusən Cənubi Qafqazda sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə son qoyulmalıdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmalı, Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaranmalıdır. Bu bütün Qafqaz üçün, Cənubi Qafqaz ölkələri üçün çox böyük və gözəl gələcək açacaqdır.

Amerika Birləşmiş Ştatları–Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etməsində mən ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyinin və şəxsən səfir cənab Eskuderonun xüsusi rolunu qeyd edirəm. Cənab Eskudero bəyan etdi ki, artıq o, səfirlik fəaliyyətini başa çatdırır, yaxın zamanlarda Azərbaycanı tərk edəcək, başqa işlə məşğul olacaqdır. Mən buna təəssüf edirəm. Eyni zamanda, dövlətin qanunu hamı üçün qanundur. Amma onu demək istəyirəm ki, cənab Eskudero Azərbaycanda işlədiyi zaman bir səfir kimi, həm öz ölkəsinin bütün milli, dövlət maraqlarını təmsil etmək sahəsində, həm də Azərbaycan–Amerika əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi sahəsində böyük xidmətlər göstərmişdir. Bu xidmətlərə görə mən ona səmimi-qəlbdən təşəkkür edirəm.

Mənim düşüncəmə görə, səfirlik fəaliyyəti çox ağır bir vəzifədir. Ancaq hər bir səfir işlədiyi ölkədə böyük vəzifələri həyata keçirməlidir: birincisi, öz ölkəsinin milli maraqlarını layiqincə yerinə yetirməli, ikincisi, öz ölkəsi ilə səfirlik fəaliyyəti göstərdiyi ölkə arasında əlaqələrin inkişaf etməsi üçün həmişə müsbət addımlar atmalı, üçüncüsü isə, səfirlik elədiyi ölkənin xalqına, millətinə, milli ənənələrinə, adətlərinə hörmətlə yanaşmalıdır. Səfir cənab Eskudero bütün bu keyfiyyətləri özündə cəmləşdirən bir şəxsdir. Buna görə əvvəlki ölkələrdə

də onun fəaliyyəti uğurlu olubdur, Azərbaycanca da fəaliyyəti çox uğurla başa çatır.

Mən səfir cənab Eskuderoya, xanım Eskuderoya, onların ailəsinə səadət, xoşbəxtlik arzu edirəm. Səfir Eskuderoya gələcək işlərində uğurlar arzulayıram. Ən əsası isə, hamısına cansağlığı arzu edirəm.

Bu əlamətdar və çox mötəbər bayram münasibətilə sizi bir daha təbrik edirəm. Amerika xalqına sülh, əmin-amanlıq, rifah arzulayıram. Sağ olun.

**BELARUS RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ALEKSANDR LUKAŞENKOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Belarus Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik gününü münasibətilə Sizi və dost Belarus xalqını ürəkdən təbrik edir, ölkənizə sülh, tərəqqi və əmin-amanlıq arzulayıram.

Biz Azərbaycan Respublikası ilə Belarus Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin genişlənməsinə böyük əhəmiyyət veririk.

İnanıram ki, qarşılıqlı sözlərlə biz ölkələrimiz arasında münasibətləri hərtərəfli inkişaf etdirib dövlətlərimizin suverenliyinin və müstəqilliyinin getdikcə möhkəmlənməsinə, xalqlarımızın rifahının yaxşılaşmasına nail olacağıq.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri

**FRANSA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAK ŞİRAKA**

Hörmətli cənab Prezident!

Əziz dostum!

Fransanın futbol üzrə milli yığma komandasının Avropa çempionu adını qazanması məni ürəkdən sevindirdi.

Bu parlaq qələbə münasibətilə Sizi və dost Fransa xalqını təbrik edir, sevincinizə qoşulur, futbolçulara yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

ATƏT-in MİNSK QRUPUNUN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

2 iyul 2000-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli qonaqlar!

ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin nümayəndə heyətlərinin bölgəmizə və xüsusən Azərbaycana gəlməsini biz çox əlamətdar hadisə hesab edirik. Buna görə sizə təşəkkür edirəm və sizi Azərbaycanda salamlayıram.

Bəzən belə təsəvvür yaranır ki, Minsk qrupunun fəaliyyəti müəyyən qədər passivləşibdir. Xüsusən, Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin bilavasitə, şəxsən görüşlərindən sonra fikir yaranıbdır. Amma bu fikirlər düz deyil, yanlışdır. Mən hesab edirəm ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini həll etmək üçün bütün vasitələrdən istifadə etməliyik. Hesab edirəm ki, bu barədə ən əsas, ən güclü vasitə, təbiidir ki, ATƏT-dir, onun yaratdığı Minsk qrupudur, Minsk qrupunun həmsədrləri Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransadır.

Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin bilavasitə görüşləri, sadəcə, bu sülh prosesinə daha da müəyyən bir təkan vermək, yaxud da bu prosesi daha da gücləndirmək məqsədi daşıyır. Ancaq bunlar bir-birini inkar da etmir. Yəni həm Minsk qrupu həmsədrlərinin, həm də iki ölkənin prezidentlərinin görüşləri bu məsələnin kompleks şəkildə, sülh yolu ilə həll olunması üçün daha da səmərəli ola bilər. Ona görə də

mən sizin ölkəmizə gəlişinizi çox yüksək qiymətləndirirəm və bu barədə sizinlə danışıqlar aparmağa hazıram. Buyurun.

Keri Kavano (*ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ tərəfindən həmsədri*): Cənab Prezident, çox sağ olun. Hər şeydən öncə, icazə verin, onu bildirim ki, mən və həmkarlarım Sizin indi söylədiklərinizlə tamamilə razıyıq. Biz də hesab edirik ki, münaqişənin sülh yolu ilə həll olunması və sülh əldə edilməsi üçün birbaşa danışıqlar çox əhəmiyyətlidir. Eyni zamanda, Minsk prosesinin də irəli getməsi bu münaqişənin həllində mühüm amillərdən biridir və birlikdə götürüldükdə, hər ikisi münaqişənin tezliklə həll olunmasına, sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına kömək edir.

Həç kəsin şübhəsi yoxdur ki, sülh əldə olunması böyük enerji tələb edir. Azərbaycan barədə bildiklərimiz də ondan ibarətdir ki, burada, ümumiyyətlə, enerji məsələlərində heç vaxt məhdudiyyət, qıtlıq olmayıbdır.

Sizin qonaqpərvərliyiniz və mehribançılığınız hər zaman yaxşı mənada bizim yaddaşlarımızda qalıb, bizə təsir edibdir. Sizə onu demək istəyirəm ki, məni müşayiət edən nümayəndə heyəti həm Yanardağda, həm də Atəşgahda olub və biz bir daha anladıq ki, sizdə olan enerji təkcə öz xalqınızdan aldığı enerji deyil, həm də bu yerin təkində Azərbaycana verilmiş sərvətlərdən, torpaqdan doğan enerjidir. Beləliklə də, biz hesab edirik ki, Siz bu enerji vasitəsilə bizə – həmsədrlərə də böyük təsir göstərirsiniz. Görəcəksiniz ki, fəaliyyətimizdə biz də əlavə səylər göstəririk ki, o enerjiden mümkün qədər faydalanaraq işi irəli aparaq.

Doğrudur ki, biz sonuncu dəfə 6 ay bundan öncə burada olmuşuq. Yəqin xatırlayırsınız ki, həmin səfər zamanı həmsədrlər əsas diqqəti münaqişə həll olunduqdan sonra həyata keçiriləcək bərpa, yenidən məskunlaşdırma işlərinə həsr etmişdilər. Biz həmin söylərimizi davam etdirmişik və 6 həftə bundan öncə Cenevrədə bu barədə danışıqlar olmuşdur.

6 həftə bundan əvvəl Cenevrədə 20 beynəlxalq təşkilatın 30–40 nümayəndəsi toplaşaraq bu məsələləri müzakirə etdi. Bu görüşün gündəliyinin ən əsas məsələsi və hamının daha çox diqqət yetirdiyi məsələ Azərbaycanda, Ermənistanda, bütün regionda sülh əldə olunması və bu sülh əldə olunduqdan sonra regionun inkişaf etdirilməsi üçün quruculuq və bərpa işlərinin həyata keçirilməsi məsələsi idi.

Dağlıq Qarabağ probleminin həll olunması üçün bu yaxınlarda daha yüksək səviyyədə də səylər göstərilmişdir. Bizim hamımız bu yaxınlarda Sizin Moskvaya səfərinizi, orada prezident Köçəryan ilə keçirdiyiniz görüşü və hər iki prezidentin Rusiya prezidenti Putinlə görüşünü böyük diqqətlə izlədik.

Bilirsiniz ki, ötən həftə Ermənistan prezidenti Robert Köçəryan Vaşinqtonda olmuş, ABŞ prezidenti Bill Klintonla da görüşmüşdür. Sonra isə o, Parisdə Fransa prezidenti Jak Şirakla görüşmüşdür. Bütün bu görüşləri nəzərə alaraq, biz hesab etdik ki, Minsk qrupu həmsədrlərinin regiona səfər etməsi üçün münasib vaxt çatmışdır. Öncə biz həmin görüşlər barədə sizə məlumat vermək, bu prosesi irəli aparmaq üçün sizin baxışlarımızla tanış olmaq istəyirik. Bir də bu görüşlərin işığında bizim daha nələri təklif edə biləcəyimiz, səmərəli çalışma bilməyimiz barədə fikir mübadiləsi aparmaq istəyirik.

Bilirsiniz ki, sabah biz Qazax rayonuna getmək istəyirik. İstəyirik ki, Qazax rayonuna çatdıqda «Qırmızıkörpü»də olaq, regionda iqtisadi inkişafın gələcəkdə həyata keçirilməsi imkanlarını araşdıraq. Ümid edirik ki, elə oradaca sərhəddən Ermənistana keçə biləcəyik. Ümidvarıq ki, ATƏT-in regiondakı nümayəndələri ilə birlikdə biz bu missiyanı həyata keçirəcəyik. Hansı addımları atmaq, hansı tədbirləri həyata keçirmək lazımdır ki, qarşılıqlı inam yaratmaq mümkün olsun, bu barədə də əlavə imkanları nəzərdən keçirəcəyik.

Şübhə yoxdur ki, atəşkəsin indiyə qədər qorunub saxlanılması sahəsində müvəffəqiyyət, uğur olmasaydı, belə bir

ziyaret də, belə bir səfər də mümkün olmazdı. Biz atəşkəsə indiyədək riayət edilməsi sahəsində əldə olunmuş nailiyyətləri yüksək qiymətləndiririk və ümidvar olduğumu bildiririk ki, atəşkəs bundan sonra da davam edəcəkdir. Bu, böyük sülhün əldə olunması üçün yaxşı zəmin rolunu oynayacaqdır.

Onu da Sizə deməyi özümə borc bilirəm ki, 12 gündən sonra Minsk qrupu Vyanada tam tərkibdə görüşəcəkdir. Minsk qrupunun üç həmsədri regiona səfər, bölgədəki son durum barədə ATƏT-in icraçı sədrinə məlumat verəcək və bundan sonra ATƏT-in icraçı sədrinin bölgəyə səfəri hazırlanacaqdır.

Biz bu regionda sülhə nail olmaq üçün daha fəal rol oynamaq istiqamətində bütün səylərimizi qoymaqda davam edirik. Siz bu sahədə bizim gələcəkdə də səylər göstərəcəyimizə əmin ola bilərsiniz və bizə güvənə bilərsiniz.

İcazənizlə, mən həmkarlarıma da söz vermək istərdim.

Heydər Əliyev: Buyurun.

Nikolay Qribov (*Minsk qrupunun Rusiya tərəfdən həmsədri*): Hörmətli Heydər Əliyev, amerikalı və fransalı həmkarlarıma baxanda bu dəfə mənim bəxtim bir qədər çox gətirdi: mən Bakıya hələ dünən gəlmişəm. Odur ki, şəhərinizin küçələrini gəzib-dolaşmağa, onun gözəl binalarına, meydanlarına baxıb zövq almağa əla imkamm oldu. Görüşüb söhbət etdiyim şən, mehriban, gözəl adamlar mənə çox böyük təsir bağışladılar. Bir sözlə, məndə belə təsəvvür yarandı ki, Azərbaycan inkişaf edir və özü də düzgün istiqamətdə inkişaf edir.

Dünən fikirləşirdim ki, əgər bu Dağlıq Qarabağ münaqişəsi olmasaydı, bütün enerjinizi, bütün qüvvənizi Azərbaycanın inkişafına, əməkçilərin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə yönəltseydiniz, daha bilmirəm, Sizin necə bir ölkəniz olardı. Ona görə də amerikalı həmkarlarımin dediyi sözləri təkrar edirəm – biz ona görə buradayıq ki, bu köhnə və çox ağır Qa-

rabağ düyününü açmaq yollarını tapmağa kömək etmək üçün bizdən asılı nə varsa hamısını, mümkün olan hər şeyi edək.

Deyildi ki, son vaxtlar Qarabağ məsələsi istiqamətində vəziyyət nəzərəcarpacaq dərəcədə fəallaşmışdır. Burada Sizin Moskvaya səfəriniz, erməni həmkarlarınız Robert Köçəryanla söhbətləriniz, sonra Vladimir Vladimiroviç Putinlə ümumi söhbətiniz və nəhayət, Vladimir Vladimiroviçlə ayrıca söhbətiniz xatırladıldı. Sonra isə Robert Köçəryanın ABŞ-a və Parisə səfərləri oldu. Əminəm ki, bu söhbətlər, bu görüşlər hədəf getməyəcək, bəlkə də tərəfləri Qarabağ düyününü açmağın elə bir güzəştli variantını tapmağa addım-addım yaxınlaşdıracaq ki, bu, azərbaycanlıların da qanuni mənafeələrini lazımi dərəcədə təmin edərdi.

Mən bilirəm ki, Moskvada Sizin aranızda olmuş söhbətdən Bakıda da, Yerevanda da razı qaldıqlarını söyləyirlər. Bu söhbət bəlkə də hər hansı irəlilədiçi qərar, nəticə əldə edilməsinə gətirib çıxarmasa da, mühüm bir söhbət oldu, heç olmasa ona görə ki, Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında dialoqdakı az qala beş aylıq fasiləyə son qoymağa imkan verdi. Mən bilirəm ki, bu söhbət zamanı qarşılıqlı etimad tədbirlərini möhkəmlətmək məsələlərinə böyük əhəmiyyət verilmişdir. Bu tədbirlər vacibdir, çünki tərəflərə regionda etimadı möhkəmlətməyə imkan verir, ciddi qərarların tapılmasına kömək edir, bunu asanlaşdırır.

Hörmətli Heydər Əliyev, bildiyiniz kimi, sabah üç həmsədr sərhəddə, Qazax rayonunda monitorinq keçirəcəkdir. Bu monitorinq Sizin razılığınız sayəsində, ATƏT sədrinin şəxsi nümayəndəsi səfir Ancey Kasprşikin bu işə verdiyi töhfə sayəsində, əlbəttə, buna görə biz ona çox minnətdarıq, təşkil ediləcəkdir. Bilirsinizmi, düşündüm ki, həmsədrilər birlikdə gedəcək, bu sərhədi birlikdə keçəcəklər və beləliklə, biz Azərbaycanla Ermənistan arasındakı, obrazlı desək, bu divarda kiçik də olsa bir yarıq açacağıq. Mən kiçik dedim, əslində isə,

böyük olacaqdır. Əgər bizim üçümüzü, xüsusən də cənab Kavanonu bir tərəfə, cənab Qayyardı isə o biri tərəfə qoysalar, onda əməlli-başlı yarıq əmələ gələr. Ümidvarıq ki, bunun sayəsində iki dövlət arasında humanitar əməkdaşlıq inkişaf etməyə başlayanda və regiona beynəlxalq yardım, kömək göstərilməyə başlandıqda isə o, ölkələrinizi birləşdirəcək telə çevriləcəkdir.

Bilirik ki, Sizinlə hər dəfə görüşdükdə biz güc alırıq və bu güc bizə münaqişənin sülh yolu ilə tezliklə aradan qaldırılmasına nail olmaq naminə işləməyə imkan verir. Ümidvarıq ki, biz Sizdən bu dəfə də yaxşı məsləhətlər və müdrik xeyr-dualar alacağıq. Sağ olun.

J a n – J a k Q a y y a r d a (*Minsk qrupunun Fransa tərəfdən həmsədri*): Cənab Prezident, görüşümüzün əvvəlində Sizin söylədiyiniz sözlər, məncə, ümumi fəaliyyətimizi birləşdirən və gələcəkdə bizə münaqişənin aradan qaldırılması prosesində nəticələrə nail olmağa imkan verəcək dərin mənanı əks etdirir.

Beləliklə, Sizin prezident Köçəryanla apardığınız danışıqlar prosesi bizi işsiz qoymayacaqdır. Bu danışıqlar prosesində lazımı əsaslar var və onlar bizə nəticələr əldə edilməsi üçün sanballı zəminə malik olmağa imkan verəcəkdir. Demək istəyirəm ki, siz nə qədər tez-tez görüşürsünüzsə, bizi işə bir o qədər çox ruhlandırırırsınız, biz bir o qədər çox yaqın edirik ki, ümumi söylərimiz irəliləyişə gətirib çıxaracaqdır.

Beləliklə, demək olar ki, söhbət bizim aramızda fəal qarşılıqlı əlaqədən gedir və son həftələr Sizin aranızda danışıqlar prosesinin, dialoqun fəal surətdə yenidən başlanmasından gedir. O ki qaldı bizim öhdəliklərimizə, nəzərə çatdırmaq istədim ki, söhbət təkcə siyasi öhdəliklərdən deyil, eləcə də sırf insani öhdəliklərdən gedir. Yəni işlətdiyimiz siyasi terminlərin arxasında əslində bu münaqişədən zərər çəkmiş adamların taleyi, insan taleləri durur və biz bu talelərə görə məsuliyyət

daşıyıraq. Əgər razılaşma əldə edilərsə, müvəffəqiyyət qazanmaqda bizə kömək göstərəcək beynəlxalq ictimaiyyəti məhz bu baxımdan səfərbərliyə almaq niyyətindəyik.

Nəzərə çatdırmaq istərdim ki, bu bizim əsas vəzifəmizdir və münaqişənin həlli yollarını tapmaq niyyətində biz hamımız yekdillik. O ki qaldı Fransaya, mən ikinci kəlmə əlavə etmək istərdim. Prezident Şirakdan eşitdiyiniz sözlər belə bir təminatdan ibarətdir ki, əldə olunmuş razılaşmaların həyata keçirilməsinə kömək üçün iqtisadi tədbirlər görmək lazım gələndə, Avropa Birliyi bütün səyləri səfərbərliyə alacaqdır. Fransa bu vəzifəni daha uğurla yerinə yetirə bilər, ona görə ki, o, qarşıdakı altı ayda Avropa Birliyində sədrlik edəcəkdir. Mən həmkarlarımla bu sözlərini də vurğulamaq istərdim ki, biz etimad tədbirlərinə və sabah həyata keçirəcəyimiz rəsmi tədbirə – Azərbaycanla Ermənistan arasındakı sərhədi keçməyə böyük əhəmiyyət veririk. Bununla biz azərbaycanlılara və ermənilərə göstərmək istərdik ki, onlar bu hərəkəti dəstəkləsinlər və gələcəkdə belə əlaqələr daha çox olsun. Cənab Prezident, buna görə də Sizə demək istərdim ki, öhdəliklərimizi dərk etməyimiz bu gün əvvəllər olduğuna nisbətən daha ciddi səciyyə daşıyır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən sizin hamınıza təşəkkür edirəm. Hörmətli səfir Kavano, mən sizə təşəkkür edirəm. Hörmətli səfir Qribov, mən sizə təşəkkür edirəm. Hörmətli səfir Qayırd, mən sizə təşəkkür edirəm. Mən görüşümüzün ilk dəqiqələrində dedim; bir də təkrar edirəm ki, böyük bir fasilədən sonra sizin bu bölgəyə gəlişiniz, təbii ki, bizim üçün çox əlamətdar hadisədir. Çünki siz bilməlisiniz ki, – hesab edirəm ki, siz bunu yaxşı bilirsiniz, amma bir daha deyirəm – Azərbaycan üçün, onun bu günü və gələcəyi üçün, o cümlədən, hesab edirəm ki, Ermənistan üçün də bu münaqişənin həll olunması kimi vacib bir məsələ yoxdur. Bizim üçün bu çox böyük bir məsələdir. Bu o deməkdir ki, Ermənistan silahlı

qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycan torpaqları azad olunmalıdır, ölkəmizin işğal edilmiş ərazilərindən çıxarılmış və indi çadırlarda qaçqın vəziyyətində yaşayan bir milyondan çox vətəndaş öz yerlərinə qayıtmalıdır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa olunmalıdır, Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaranmalıdır. Bunların hamısı bizim üçün çox vacib məsələlərdir.

İndi siz dünyada ikinci bir dövlət tapa bilməzsiniz ki, onun ərazisinin böyük bir hissəsi, yəni beşdə bir hissəsi digər dövlətin silahlı qüvvələrinin işğal altında olsun. Yaxud da ki, ümumi əhalisinin bu nisbətdə, yəni 8 milyon əhalidən 1 milyonunun qaçqın vəziyyətində olduğu buna bənzər ikinci ölkə tapa bilməzsiniz. Ona görə də bu məsələ bizim üçün ən vacib məsələdir. Mən hesab edirəm ki, bu, Ermənistan üçün də vacib məsələdir. Doğrudur, onların torpaqları işğal olunmayıb, onların ərazisində öz torpağında, öz vətəninə köçkün və ya qaçqın vəziyyətində, yaxud çadırlarda yaşayanlar yoxdur. Ancaq onlar bütün Ermənistanı, öz ölkələrini müharibə vəziyyətində saxlayırlar. Təbiidir ki, biz də bunu etməyə məcburuq. İki kiçik ölkənin bu qədər silahlı qüvvələr saxlamasına sərf olunan vəsait başqa sahələrə sərf olunsaydı, həm Ermənistan, həm Azərbaycan üçün nə qədər böyük xeyir gətirərdi. Bunları biz anlayırıq. Amma bunları Ermənistan tərəfi də anlamalıdır.

Hörmətli cənab Qribkov dedi ki, dünəndən Bakıdadır və burada şəhəri seyr edib, çox yaxşı təəssüratlar əldə edibdir. Əsas odur ki, Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf edir. Bu həqiqətdir. Belə bir ağır vəziyyətdə, bir milyondan artıq vətəndaşımızın qaçqın olduğu, çadırlarda yaşadığı vəziyyətdə biz ölkəmizin iqtisadiyyatında son dörd ildə inkişaf yolu ilə gedirik. Siz tamamilə doğru dediniz ki, əgər münaqişəyə son qoyulsaydı, nailiyyətlər nə qədər çox olardı. Amma bu, Ermənistan üçün də eyni dərəcədə faydalı olardı. Mən Ermə-

nistanın sosial-iqtisadi vəziyyətinə qiymət vermək istəmirəm, bunu siz bizdən yaxşı bilirsiniz. Çünki siz həm Azərbaycanda, Bakıda olursunuz, həm də Yerevanda olursunuz, müqayisə etməyə və nəticə çıxarmağa imkanlarınız vardır. Ona görə də mən hesab edirəm ki, əgər sülh yaransa, bu, Ermənistan üçün də çox faydalı olacaqdır.

İndi çoxları, siz də, prezident Köçeryan da, Minsk qrupu həmsədrlərinin mənsub olduqları ölkələrin prezidentləri də deyirlər ki, iqtisadi əlaqələri inkişaf etdirmək, qarşılıqlı inam yaratmaq lazımdır, bundan sonra sülh əldə etmək olar. Biz isə hesab edirik ki, bu, müəyyən qədər bizim özümüzü aldatmaq deməkdir. Birincisi, belə münaqişədə olan iki ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlıq aparmaq qeyri-mümkündür. Ona görə yox ki, bunu Azərbaycan hökuməti, yaxud Azərbaycanın prezidenti istəmir. Bu, sadəcə olaraq, real deyildir. İkincisi isə – gərək hər şeyi açıq, necə varsa, o cür deyəsən – o da ondan ibarətdir ki, əgər sülh yaransa, qarşılıqlı inam dərhal yaranacaqdır. Sizin monitoring keçirməyinizi mən bəyənirəm. Allah eləsin ki, bu sizə yaxşı nəticələr versin. Ancaq bu tədbirlərlə biz istədiyimiz məqsədə nail ola bilmərik. Daha da konkret işlər görmək lazımdır.

Siz burada bəyan etdiniz və mən də deyə bilərəm ki, son vaxtlar Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında bilavasitə görüşlər keçirilibdir və onlar faydalı olubdur. Mənim xatirimdədir, Cenevrədə iki dəfə görüş keçirdik, sonra Yaltada görüşdük, daha sonra Ermənistan-Azərbaycan sərhədində – Naxçıvan bölgəsində görüşümüz oldu. Bu görüşlər bizdə – həm Ermənistan prezidentində, həm də Azərbaycan prezidentində çox böyük ümidlər yaratdı. Bizim bu işlərdə tərəqqi əldə etməyimiz ondan ibarət idi ki, hər iki tərəf bəyan etdi ki, müəyyən güzəştlərə getmək lazımdır. Mən bu gün də bu fikirdəyəm. Ancaq təəssüf ki, bu məsələ öz ardıcıl davamını təmin edə bilmədi.

Bizim son görüşlərimiz, məsələn, Moskvada prezident Köçəryanla mənim təkbətək görüşüm, prezident Köçəryanın, prezident Putinin və prezident Əliyevin üçlükdə görüşü, ondan sonra mənim prezident Putin ilə uzun çəkən, çox geniş, ətraflı söhbətimiz – hətta bu görüş sərf etdiyimiz vaxta görə bütün protokol çərçivələrindən kənara çıxmışdı, ancaq belə açıq söhbətə ehtiyac var idi – bunların hamısı çox əhəmiyyətlidir, bu məsələni həll etməyimiz üçün müəyyən imkanlar yaradır. Bu görüşlərdən sonra Ermənistan prezidenti Amerika Birləşmiş Ştatlarında oldu, prezident cənab Bill Klintonla görüşdü, sonra Parisdə oldu, prezident cənab Jak Şirakla görüşdü.

İyunun 29-da mən Fransanın prezidenti cənab Jak Şirakla 40 dəqiqə müddətində telefon danışığı apardım. Bizim çox əhəmiyyətli, ətraflı danışığımız oldu. Onu da xatırlatmaq istəyirəm ki, mən bir neçə ay ərzində Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti cənab Bill Klintonla üç dəfə görüşmüşəm – yanvar ayında Davosda, fevral ayında Vaşinqtonda, ondan əvvəl isə keçən ilin noyabr ayında İstanbulda görüşmüşəm.

Bu görüşlərin hamısı əhəmiyyətlidir, hamısı ümidlər yaradır. Çünki söhbət Minsk qrupunun həmsədrləri olan ölkələrin liderlərindən – Rusiyanın, Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Fransanın prezidentlərindən – gedir. Təbiidir ki, bu görüşlər müsbət nəticə əldə etmək üçün vasitədir. Biz isə hələlik buna nail ola bilməmişik. Ancaq heç də ümitsiz deyilik. Hesab edirəm ki, Minsk qrupu həmsədrlərinin yenidən fəallaşması burada bizə çox fayda gətirə bilər.

Beynəlxalq maliyyə mərkəzləri ilə Cenevrədə sizin keçirdiyiniz görüş və apardığınız müzakirələr çox əhəmiyyətlidir və mən bunu çox yüksək qiymətləndirirəm.

Prezident Bill Klinton mənimlə görüşlərində bu barədə demişdir ki, məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olan kimi, Amerika Birləşmiş Ştatları işğal olunmuş torpaqların

bərpası üçün bütün imkanlardan istifadə edəcəkdir. İyunun 29-da mən Fransa prezidenti cənab Jak Şirakla danışarkən o da bu sözləri mənə dedi və bildirdi ki, Fransa altı ay müddətində Avropa Birliyinə sədrlik edəcəkdir və əgər sülh yaranarsa, bu sədrlik imkanlarından istifadə edərək, işğaldan azad olunan ərazilərimizin bərpa işlərinə çox yardım etmək olar. Prezident cənab Jak Şirakın bu fikirlərini hörmətli səfir Qayyard da burada açıqladı. Bunların hamısı çox müsbət hallardır və bizdə ümidlər vardır. Əgər indi Minsk qrupunun həmsədrləri, o ölkələrin liderləri işğal edilmiş torpaqlar azad olunduqdan sonra onların bərpası haqqında düşünürlərsə və siz müvafiq tədbirlər görürsünüzsə, Cenevrədə son dəfə keçirdiyiniz görüşdə də çox xeyirli iş görmüsünüzsə, deməli, bu sizdə də ümid yaradır ki, sülh əldə olunacaqdır. Çünki sülh yaranmasa, torpaqlar işğaldan azad edilməsə, heç bir bərpadan söhbət gedə bilməz.

Altı ildən çoxdur ki, biz atəşkəs rejimində yaşayırıq. Mən bunu mühüm hadisə hesab edirəm və qiymətləndirirəm. Siz də belə fikirdəsiniz. Ancaq bizim cəmiyyətdə hamı bu fikirdə deyildir. Çünki atəşkəs bir il, iki il, üç il, beş il, altı il olar, biz ömür boyu atəşkəs rejimində yaşamayacağıq ki! Əgər hər dəfə görüşüb atəşkəsə yüksək qiymət verməklə bir-birimizi arxaymlaşdırsaq, onda biz heç bir nəticə əldə etməyəcəyik. Atəşkəs məqsəd deyil, vasitədir. Amma bu vasitədən də istifadə etmək lazımdır. Biz bu barədə konstruktiv mövqedəyik. Məsələnin sülh yolu ilə tezliklə həll edilməsini istəyirik. Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaratmağı arzulayırıq. Bunun Qafqazda da sülh yaradılması üçün böyük əhəmiyyəti olacaqdır, Qafqazda təhlükəsizliyin yaradılmasına çox böyük xeyri olacaqdır.

Moskvada prezident Vladimir Putinin təşəbbüsü ilə dörd prezident görüşdü – Rusiya, Gürcüstan, Ermənistan prezidentləri və Azərbaycan prezidenti görüşdülər. Bu görüş Qaf-

qazda, xüsusilə Cənubi Qafqazda iqtisadi əməkdaşlığa həsr olunmuşdur. Ancaq Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaranmasa, bu ümidlər, yəni bu niyyətlər, sadəcə, söz olaraq qalacaqdır, bir nəticə verməyəcəkdir. Ona görə də məsələnin kökünə baxmaq lazımdır, əsas məsələni həll etmək lazımdır. Mən əminəm ki, əsas məsələ həll olunandan sonra qısa bir müddətdə Ermənistanla Azərbaycan arasında inam yaranacaq, ondan sonra iqtisadi əlaqələr yaranacaq, Qafqazda təhlükəsizlik təmin olunacaq, Cənubi Qafqaz ölkələri çox fəal əməkdaşlıq edəcəklər. Bu bizə də lazımdır. Amma bizdən çox Ermənistana və Gürcüstana lazımdır.

ATƏT-in sədri iyul ayının 17-də Azərbaycana, bütün bölgəyə gələcəkdir. Dediniz ki, iyulun 12-də siz onunla görüşəcəksiniz. İstərdim ki, həm sizin görüşünüz, həm bu səfər müəyyən nəticələr versin, keçmişdə olan səfərlər kimi formal xarakter daşımasın. Mən çox arzu edirəm ki, siz, həmsədrlərin nümayəndələri Bakıya gələrkən bizim çadır şəhərciklərinə gedəsiniz. Bakının küçələri, şəhərin indiki görünüşü, burada yaranmış sabitlik, əlbəttə ki, sizdə çox xoş təəssüratlar doğurmuşdur. Amma vaxtaşırı çadır şəhərciklərinə gedib, 6–7 il həmin çadırlarda yaşayan insanları görsəniz, onların vəziyyəti ilə tamış olsanız, onda sizin təəssüratımız daha dolğun olacaqdır. Mən bunu çox sadə edə bilərəm. Siz vertolyotla buradan Qazağa uçmaq istəyirsiniz. Sizə 2–3 saat vaxt lazımdır ki, vertolyotla buradan çadır şəhərciklərinə uçasınız, görəsınız, ondan sonra da qayıdasınız. Bu sizin cəmi dörd saat vaxtınızı alacaqdır. Bakıdan çadır şəhərciklərinə məsafə Bakıdan Qazağa olan məsafəyə nisbətən çox qısadır.

Xahiş edirəm, ATƏT-in sədrinə də mənim bu fikirlərimi çatdırasınız. Mən arzu edirəm ki, o burada olanda heç olmasa 3–4 saat vaxt ayırsın, mən onunla birlikdə vertolyotla uçub çadır şəhərciklərindən birinə-ikisinə baxaq. Onda o biləcək ki, Azərbaycan nə vəziyyətdədir.

Bütün bu fikirlərimizi açıq-aydın, tam səmimi sizə çatdıraraq, mən eyni zamanda bir daha təsdiq edirəm ki, sizin böyük imkanlarınız vardır. Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa kimi böyük dövlətlər ATƏT-in qarşısında öz üzərlərinə götürdükləri vəzifəni əgər yerinə yetirə bilmirlərsə, belə hal bu ölkələrə və həmin dövlətlərin rəhbərlərinə şərəf gətirmir. Sizin imkanlarınız çoxdur. Xahiş edirəm ki, bu imkanlardan daha da səmərəli istifadə edəsiniz. Biz münaqişəyə son qoyulmasına birlikdə nail olmalıyıq. İndiyə qədər olduğu kimi, mən indi də ATƏT-ə, Minsk qrupuna, onun həmsədrələrinə hörmət, ehtiramımı və inamımı bildirirəm. Ümid edirəm ki, sizin başladığınız bu proses indi daha da fəal olacaqdır və siz böyük fasilələr etməyəcəksiniz. Təşəkkür edirəm.

K e r i K a v a n o: İcazə verin, Sizi əmin edirəm ki, biz qaçqın düşərgələrində olarkən aldığımız təəssüratlar hələ də gözələrimizin önündən getməyibdir. Biz öz aramızda da həmin səfərlərimiz barədə dəfələrlə danışmışıq. Amerika Birləşmiş Ştatlarında da mən bu təəssüratlarım barədə çoxlarına danışmışam. Biz ailələrin palçıq evlərdə yaşadıklarını görmüşük. Elə körpə uşaqlar, oğlan və qızlar görmüşük ki, onlar indi məktəbə gedirlər və heç vaxt evin nə olduğunu bilmirlər. Biz o insanlardan da enerji alıb, sülh əldə olunmasına çalışmalıyıq.

İcazə verin, Sizi ona da əmin edirəm ki, biz tamamilə anlayırıq ki, nə atəşkəs, nə iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşması, nə də inam, yaradıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi hərtərəfli sülhün əvəzini vermir. Bu tədbirlər irəli getmək, prosesi davam etdirmək üçün mühüm rol oynayır. Amma sülhün əldə olunması aydın surətdə bizim ən çox önəm verdiyimiz məsələdir. Biz bu iş üzərində çalışarkən həmişə mən marafon qaçışında iştirak edənləri xatırlayıram. Çox güman ki, marafon qaçışı ən çətin olimpiya idman növüdür. Bəzən məsafənin bir neçə metrini qət etmək asan görünür və bu məsafəni birinci qət edəndə hesab edirsən ki, hər şey yaxşıdır və öz axarı ilə get-

məkdədir. Lakin zaman keçdikcə gərginlik getdikcə artır və o məsafəni qət etməyin çətinliyini öz üzərində hiss edirsən. Burada kiçik hallar da rol oynamağa başlayır. Məsələn, adam fikir verməyə başlayır ki, ayaqqabılarımı bərk bağlamışammi ki, boşalmasın və ayağımdan çıxmasın. Bəlkə də inam yaradıcı tədbirlər, atəşkəsə riayət olunması məhz marafon qaçışındakı həmin xırda detallara bənzəyir. 15 min metr məsafəni qaçdıqdan sonra kimsə sizə içməyə bir az su verəndə, bu qaçışı davam etdirmək üçün enerji vermiş olur.

Ən mühüm odur ki, məqsədə nail olmaq üçün aydın sürətdə irəliyə baxmaq lazımdır. Sizinlə prezident Kəçəryan arasında birbaşa dialoqdan biz belə nəticə çıxarmışıq ki, Siz məhz o məqsədə – sülh əldə edilməsi məqsədinə nail olmağa tam diqqətlisiniz, o işə hakim kəsilmişiniz. Belə hesab edirik ki, biz hamımız birlikdə eyni məqsədə çatmaq üçün sanki yürüşə çıxmışıq. Bəzən sürət zəifləyir, bəzən də yenidən artır. Ən mühümü odur ki, bir yerdə dayanmaq yoxdur, bu məsələlər irəli gedir. Bu yürüşdə iştirak edənlər də getdikcə öyrənirlər. Bilirlər ki, ayaqları yorulsa, dayansalar, onda məqsədə nail ola bilməyəcəklər. Ona görə də Siz bizim ləngidiyimizi görəndə bir qədər sürət, təkan verin. Biz də, öz növbəmizdə, əlimizdən gələni edəcəyik ki, Sizinlə prezident Kəçəryanın irəli getməsi üçün yardımçı olaq.

Bizim hər birimizin üzərində böyük məsuliyyət və vəzifə vardır. Lakin üzərimizə düşən çətinliyi münəqişədən əziyyət çəkən Sizin xalqın üzləşdiyi çətinliklərlə, əzab-əziyyətlərlə, məşəqqətlərlə müqayisə etmək mümkün deyildir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Amma hər bir yürüşün öz məsafəsi var – 3 min metr, 5 min metr, 10 min metr. Yürüşün məsafəsi sonsuz ola bilməz. Çox sağ olun.

J a n – J a k Q a y y a r d: Bir halda ki, burada Fransam təmsil edirəm, mən də idman yarışları, bu dəfə velosiped yarışları ilə bağlı daha bir müqayisə gətirmək istərdim. Yəni

əgər siz velosipedi sürməsəniz, yıxılacaqsınız. Ona görə də biz daim irəliyə doğru hərəkət etməyə bir növ məhkumuq. Sonra demək istərdim ki, cənab Prezident, bizə söylədiyiniz sözləri ümid əlaməti kimi qəbul edirik. Haqqında danışdığınız görüşlər bizə belə düşünməyə əsas verir ki, danışıqlar prosesini fəallaşdırmaq üçün indi malik olduğumuz imkanlar əslində çox ciddidir və biz bu münaqişənin həllinə doğru həqiqətən irəliləyəcəyik. Beləliklə, bu bizim üçün böyük rəvacdır, buna görə Sizə təşəkkür edirik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Mən sizinlə çox razıyam ki, yürüşdə dayanmaq olmaz. Amma siz bir az, altı ay dayandınız. Ona görə də sizin əzələləriniz bir qədər zəifləyibdir. Məsləhət görürəm ki, bu işlə daim məşğul olasınız.

J a n – J a k Q a y y a r d: Cənab Prezident, yenincə dediklərinizə qayıdaraq, Sizə bildirmək istərdim ki, biz əslində dayanmamışdıq, sadəcə olaraq, məşq edirdik, amma gizlicə.

N i k o l a y Q r i b k o v: Hörmətli Prezident, sonda mən bu görüşə görə Sizə səmimi təşəkkür etmək istərdim. Mən həmkarlarım kimi, idman mövzusunda danışmayacağam, bir də ona görə ki, ruslar da, azərbaycanlılar da yüzilliklər ərzində eyni oyunları oynamışlar, biz bir-birimizi tanıyıırıq. Sadəcə olaraq, Sizi əmin etmək istəyirəm ki, indi söylədiyiniz xoş sözləri və xeyir-duam dövlətlərimizin rəhbərlərinin nəzərinə mütəlq çatdıracağıq. İnanırıq ki, bu sözlər bizə Dağlıq Qarabağ münaqişəsi kimi çox mühüm problemi ikiqat enerji ilə həll etməkdə kömək göstərəcəkdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

QEYDLƏR

1. «Azərneftyağ» İstehsalat Birliyi – yanacaq və yağlar istehsal edən neft emalı birliyi, 1994-cü ildə yaradılmışdır. Birlik 20-dən çox neft məhsulları, o cümlədən, standart və texniki müqavilə şərtlərinə uyğun gələn dizel yanacağı, aviakerosin, odluq mazut, həmçinin müxtəlif markalı sürtgü yağları, bitum və s. hasil edir. – 5–18.

2. **Sovetlər İttifaqı, Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı (SSRİ)** – 1922–1991-ci illərdə keçmiş Rusiya imperiyasının böyük hissəsində mövcud olmuş dövlət. SSRİ-nin yaradılmasına dair Müqaviləyə (dek.1922) əsasən onun tərkibinə Belorusiya (BSSR), Rusiya (RSFSR), Cənubi Qafqaz respublikaları (ZSFSR; 1936-cı ildən müttəfiq respublikalar – Azərbaycan SSR, Ermənistan SSR, Gürcüstan SSR) və Ukrayna SSR, 1925-ci ildə – Özbəkistan SSR, Türkmənistan SSR, 1929-cu ildə Tacikistan SSR, 1936-cı ildə Qazaxıstan SSR, Qırğızıstan SSR, 1940-cı ildə Moldaviya SSR, Latviya SSR, Litva SSR, Estoniya SSR daxil olmuşdular.

1991-ci ilin dekabrında Belorusiya, Rusiya və Ukrayna SSRİ-nin mövcudluğunun dayandırıldığını elan edərək Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) yaradılması haqqında Saziş imzaladılar (8 dekabr, Minsk). 1991-ci il dekabrın 21-də Latviya, Litva və Estoniya istisna olmaqla keçmiş SSRİ-nin digər müttəfiq respublikalarının başçıları Alma-Atada Bəyannamə imzalayaraq MDB-nin yaradılması haqqında məqsəd və prinsiplərə qoşulduqlarını bəyan etdilər. – 5,6,15,16,23,24,25,39,89,108,110,136,139,141, 158,166,169,188,194,200,224,226,227,230,231,236,237,238,239,249,250,253, 256, 260,263,267,269, 279,303,304,305,312,313,327,329,361,362,378.

3. **İkinci dünya müharibəsi (1939–45)** – Almaniya, İtaliya və Yaponiya tərəfindən başlanmış böyük müharibə. İkinci dünya müharibəsi 1939-cu il sentyabrın 1-də Almaniyanın Polşaya girməsi ilə başladı. Sentyabrın 3-də Böyük Britaniya və Fransa Almaniya müharibə elan etdi. 1940-cı ilin ortalarından alman qoşunları Danimarka, Norveç, Belçika, Niderland, Lüksemburq, sonra isə Fransanı işğal etdi.

1941-ci il iyunun 22-də Almaniya SSRİ-yə qarşı müharibə elan etdi. 1942–43-cü illərdə sovet ordusunun Stalinqrad və Kursk vuruşmalarında qələbəsi Almaniyanı qəti surətdə sarsıtdı.

1945-ci il mayın 2-də sovet ordusu Berlini aldı. Mayın 8-də Karlshorstda (Berlin yaxınlığında) Almaniyanın danışıqsız təslim olması haqqında akt imzalandı.

Yaponiyanın təslim olması haqqında sənəd isə sentyabrın 2-də imzalandı. Bununla İkinci dünya müharibəsi qurtardı. İkinci dünya müharibəsində 72 ölkə iştirak etmişdir. Müharibə edən ölkələrin silahlı qüvvələrinə 110 milyon adam çağırılmışdı. Müharibədə 62 milyon adam həlak olmuş, minlərlə şəhər, qəsəbə və kənd dağılmışdı. – 6,17, 180,296,301,324.

4. Nobel qardaşları – İsveç ixtiraçıları və sənayeçiləri. Silah istehsalı və ağ neft ticarəti ilə məşğul olmuşlar. Robert Nobel XIX əsrin 70-ci illərində Bakıya gəlmiş və neft işi ilə maraqlanmışdı. O, sonralar qardaşı Lüdviqi də bu işə cəlb etmiş və onlar 1879-cu ildə «Nobel qardaşları» şirkətini təsis etmişlər. Şirkətin, demək olar, bütün kapitalı, habelə illər boyu götürdüyü yüz milyon manatlarla izafi mənfəət Bakı neftinin hesabına qazanılmışdı. Tərkibinə əsas kapitalı 130 milyon manatdan çox olan 25 müxtəlif müəssisə daxil idi.

Nobel qardaşları inhisarlarının Bakıda fəaliyyəti Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına səbəb oldu. Onların açdığı müəssisələrdə minlərlə azərbaycanlı işləmişdir. Onların sifarişi ilə İsveçdə tikilən və Xəzərə gətirilən «Zoroastr» gəmisi dünyada ilk neftdaşıyan tanker idi. Beynəlxalq Nobel mükafatları Alfred Nobelin vəsiyyətinə əsasən Nobel fondu tərəfindən təsis edilmişdir. Bu mükafat hər il məşhur alimlərə (etdikləri ixtiralarla və gördükləri işlərə), ictimai və siyasi xadimlərə, yazıçı və şairlərə verilir. – 6,8.

5. Stalin, İ o s i f V i s s a r i o n o v i ç (1879–1953) – 1922–53-cü illərdə SSRİ-nin partiya və dövlət rəhbəri. Sosializm quruculuğuna dair Lenin planını, SSRİ-nin Böyük Vətən müharibəsində (1941–45) müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsində və s. rəhbər kimi iştirak etmişdir. Fəaliyyətində nəzəri və siyasi səhvlərin çoxluğu, kobud qanun pozuntuları, bəzi mənfəət xüsusiyyətləri Stalinin şəxsiyyətinə pərəstişin yaranması ilə nəticələndi. 30-cu illərdə baş verən və milyonlarla insanın repressiyasına səbəb olan qanlı cinayətlər məhz onun səhvlərinin nəticəsidir. Təkcə

1937-ci ildə Azərbaycanda «xalq düşməni» kimi 29 min nəfər güllələnmiş və ya sürgün edilmişdi. – 8.

6. Mirzəyev Ramiz (1954-2007) – mühəndis. «Azərbayq» sistemində müxtəlif rəhbər vəzifələrdə çalışmışdır. 1997-2007-ci illərdə «Azərneft-yaq» İstehsalat Birliyinin Baş direktoru olmuşdur. – 5-18.

7. ABŞ Konqresi, Amerika Birləşmiş Ştatları Konqresi – ali qanunverici hakimiyyət orqanı. İki palatadan – Senatdan və Nümayəndələr palatasından ibarətdir.

Senatın 100 nəfər üzvü var. Ölkənin hər ştatmdan Senata iki senator seçilir. Nümayəndələr palatasının 435 üzvü var. Bu palatanın üzvləri hər seçki dairəsində yaşayan əhalinin sayına görə seçilir. Qanun layihələri hər iki palatada müzakirə olunur. Konqres tərəfindən qəbul olunan qanunları ABŞ prezidenti təsdiq edir. – 14,261,262.

8. Çin Xalq Respublikası, ÇXR – Mərkəzi və Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 9,6 milyon km², əhalisi 1219 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 22 əyalətə (Tayvansız), 5 muxtar rayona və mərkəz tabeliyində olan 3 şəhərə (Pekin, Şanxay, Tyantszin) bölünür. Ali dövlət hakimiyyəti orqanı Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisidir. Dövlət başçısı – Çin Xalq Respublikasının sədridir. Paytaxtı Pekindir. – 17,18,49,115,280, 285-307,364.

9. Tszyan Tszemin (d.1926) – Çinin partiya və dövlət xadimi. 1989-cu ildən Çin KP MK-nın Baş katibi, 1993–2005-ci illər Çin Xalq Respublikasının sədri olmuşdur. – 17,288,291,292,294,299,307.

10. Li Pen (d.1928) – Çinin siyasi və dövlət xadimi. 1979–98-ci illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1998-ci ildən ÇXR Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin sədridir. – 17,285-307,364.

11. İsveç, İsveç Krallığı – Şimali Avropanın Skandinaviya yarımadasında dövlət. Sahəsi 450 min km², əhalisi 8,9 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 24 lena bölünür. Dövlət başçısı kral, qanunverici orqanı parlamentdir (riksdaq). Paytaxtı Stokholmdur. – 19,20,363.

12. Karl Qustav XVI (d.1946) – 1973-cü ildən İsveçin kralı. O, həmçinin «Ümumdünya təbiət» fondunun prezidentidir. – 19.

13. Rusiya, R u s i y a F e d e r a s i y a s ı – Avropanın şərqində, Asiyanın şimalında dövlət. Ərazisi 17075,4 min km², əhalisi 146,3 milyon nəfərdir. Rusiya respublika idarəetmə forması demokratik federativ dövlətdir. Rusiya Federasiyasına 21 respublika, 6 diyar, 49 vilayət, federal əhəmiyyətli Moskva və Sankt-Peterburq şəhərləri, 10 muxtar vilayət və mahal daxildir.

Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı – Dövlət Duması və Federasiya Şurasıdır. Paytaxtı Moskva şəhəridir. – 21–29,32,35, 39,60–61,81,94,107–112,138–145,148–170,177,178,183,191,213–277,278, 279,281,305,327,328,343–368,373–391,396,402–416.

14. Konstantin Vasilyeviç Totski (d.1950) – general – leytenant. Hazırda Rusiya Federasiyası Sərhəd Qoşunları İdarəsinin direktorudur. Totski 1989–91-ci illərdə Azərbaycanda Lənkəranda sərhəd qoşunları idarəsinin rəisi olmuşdur. – 21–29,161,227.

15. Naxçıvan – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Naxçıvan Muxtar Respublikasının paytaxtı. Ərazisi 0,013 min km², əhalisi 67 min nəfərdən çoxdur. Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. Müasir Naxçıvan qədim, antik və orta əsr şəhər yerinin xarabalıqları üzərində yerləşmişdir.

Naxçıvan e.ə. IX–VI əsrlərdə qədim Manna və Midiyanın, eramızın əvvəllərində isə Albaniyanın, IV əsrdən isə Sasanilərin tərkibində olmuşdur. 654-cü ildə isə Naxçıvanı ərəblər işğal edirlər. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinə qədər Naxçıvan müxtəlif dövlətlərin nüfuz dairəsində olur. Məhz bu ildən Naxçıvan Rusiya imperiyasına birləşdirildi və qəza mərkəzinə çevrildi. Naxçıvan şəhəri 1924-cü il fevralın 9-da Naxçıvan MSSR təşkil edilərkən muxtar respublikanın paytaxtı oldu. – 22,25,65, 67,222, 273,410.

16. İran, İ r a n İ s l a m R e s p u b l i k a s ı – Cənub-Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 1,65 milyon km², əhalisi 62,2 milyon nəfərdir. Paytaxtı Tehran şəhəridir. İnzibati cəhətdən 24 ostanə bölünür. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı 4 il müddətinə seçilən Xalq Şurası Məclisidir. Hökuməti Baş nazir təşkil, prezident isə təsdiq edir. – 23,24,32,35,45, 70–106,178,231.

17. Şəhidlər xiyabanı – Azərbaycanın azadlığı, müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuş mərd oğul və qızların uyuduğu müqəddəs ziyarətgah. 1990-cı il yanvarın 20-də sovet ordusunun hücumu zamanı həlak olmuş onlarla adam «Dağüstü park»ın qərb hissəsində dəfn edilmişdir. Bura o vaxtdan «Şəhidlər xiyabanı» adlanır. Xiyabanda eyni zamanda Ermənistan işğalçılarına qarşı Azərbaycan torpaqlarının müdafiəsi uğrunda qəhrəmancasına həlak olanlar da dəfn edilmişdir. 1998-ci ildə burada hündürlüyü 22 metr olan əbədi məşəl-abidə qoyulmuşdur. – 25,352.

18. 1990-cı ilin yanvarı – 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycanda faciə baş verdi. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən sovet ordusunun xüsusi təyinatlı cəza dəstələri, dəniz donanmasının və daxili qoşunların bölmələri Bakı şəhərinə yeridildi. Sovet ordusunun bu kütləvi zorakılıq aktı nəticəsində 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, yüzlərlə adam qanunsuz həbs edilmiş və itkin düşmüş, dövlət əmlakına, ictimai və şəxsi əmlaka, şəhər təsərrüfatına və vətəndaşlara böyük maddi ziyan dəymişdi. 1990-cı ilin qanlı yanvarı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan mübarizə tariximizdə Vətənin şəhid övladlarının qanı ilə yazılmış şərəfli səhifə oldu. – 25,230,313.

19. Dağıstan, D a ğ ı s t a n R e s p u b l i k a s ı – Rusiya Federasiyasında respublika. Sahəsi 50,3 min km², əhalisi 2094,6 min nəfərdir. Paytaxtı Mahaçqala şəhəridir. Dağıstan ərazisi bizim eradan əvvəl 1-ci minilliyin axırlarına qədər Qafqaz Albaniyası tərkibində olmuşdur. 1813-cü ildə Gülistan müqaviləsinə əsasən çar Rusiyasına birləşdirilmişdir. – 26,125,173–182,228,233.

20. Çeçenistan (İçkeriya) – Rusiya Federasiyasında respublika. Paytaxtı Qroznı şəhəridir.

Orta əsrlərin əvvəllərində Çeçenistanın xeyli hissəsi Alan dövlətinin tərkibində idi. XIX əsrdə Rusiya Şimali Qafqazı işğal etməyə başladı. Çeçenlər öz torpaqlarından çıxarılır, onların yerinə burada kazaklar yerləşdirilirdi. Bu da Çeçenistanda milli-azadlıq hərəkatının başlanmasına səbəb oldu. Dağlıların bu hərəkatı (1817–1864) 1859-cu ildə Şeyx Şamil təslim olduqdan sonra yatırıldı və Çeçenistan tamamilə Rusiyaya birləşdirildi. – 26,27,81,160,161,170,175,177,228,229,233,353.

21. Putin, Vladimir Vladimiroviç (d.1952) – 2000–2008-ci illərdə Rusiya Federasiyasının prezidenti. 1975–97-ci illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1998-ci ildə Rusiya Federasiyası prezidenti administrasiyasının rəhbəri, 1998–99-cu illərdə MTİ-in direktoru, 1999-cu ilin avqustundan Rusiya hökumətinin başçısı. Hazırda Rusiya Federasiyasının Baş naziri. – 29,109,111,112,138,141,145,149,158,159,180,213,217–219,221,234,241,243–244,245,253,265,267,269,270,276,277,353,354,358, 406,411,412

22. Azərbaycan Ticarət–Sənaye Palatası – 1960-cı ildən fəaliyyət göstərir. Azərbaycanın dünyanın müxtəlif ölkələri ilə ticarət, iqtisadi və elmi-texniki əlaqələrinin inkişafına kömək edir. 1980-ci ildə palata istehsalın və beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafında əldə etdiyi müvəffəqiyyətlərə görə «Qızıl Merkuri» beynəlxalq mükafatına layiq görülmüşdür. – 30–45.

23. Böyük Britaniya, Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı – Qərbi Avropada dövlət. B.Britaniya adası, İrlandiya adasının şimal–şərq hissəsi, Anqlsi, Uayt, Normand, Orkney, Hebrid, Şetlend adaları və bir sıra kiçik adalardan ibarətdir. Sahəsi 244,1 min km², əhalisi 58,8 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən qraflıqlara və qraflıq hüququnda olan şəhərlərə bölünür. Böyük London xüsusi inzibati vahiddir. B.Britaniya parlamentli monarxiyadır. Paytaxtı London şəhəridir. – 30–45,52–56,146,147,238.

24. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) – respublikada neft və qazın kəşfiyyatına, çıxarılmasına və emal edilməsinə rəhbərlik edən qurum. 1991-ci ildə təşkil edilmişdir. Şirkət neft və qaz quyularının qazılması və istifadəyə verilməsi, nəql edilməsi və s. məqsədlə dünyanın bir sıra ölkələrinin iri neft şirkətləri ilə sazişlər, müqavilələr bağlamışdır. – 31,34,35,39,40,43,50,240,394.

25. «Əsrin müqaviləsi» – 1994-cü ilin sentyabrın 20-də Bakıda «Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda «Azəri», «Çıraq» yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənilməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi» haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış müqavilə. – 31,33,52,54,156,396.

26. Bakı–Novorossiysk neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikası hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir hissəsi Bakı–Novorossiysk neft kəməridir. Bu kəmə 1997-ci ilin noyabrında istifadəyə verilmişdir. – 32,61,94,156.

27. Bakı–Supsa neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir vasiləsi Bakı–Supsa neft kəməridir. Kəmərin uzunluğu 830 km, gündəlik maksimum ötürmə gücü 115 min barreldir. Supsada hər birinin tutumu 250 min barrel olan dörd terminal tikilmişdir.

1999-cu il aprelin 17-də Supsada ilkin Xəzər neftinin Qərb istiqamətində nəqli üçün Bakı–Supsa ixrac boru kəmərinin və Supsa yerüstü terminalının təntənəli rəsmi açılış mərasimi olmuşdur. –32,94,156.

28. Bakı–Tbilisi–Ceyhan – 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-in energetika naziri Bakı–Tbilisi–Ceyhan marşrutunu müdafiə edən «Ankara bəyannaməsini» imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir. – 33,34,39,44,57,58,94,131,132,136,154,155,156,157,214,395.

29. ATƏT-in İstanbul Zirvə görüşü – 1999-cu il noyabrın 18–20-də Türkiyənin İstanbul şəhərində ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə keçirildi. Bu, ATƏT-in son toplantısı idi. İstanbul sammitində 3 sənəd qəbul olundu. Birincisi – İstanbul xartiyası – dünyada sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması, ölkələrin ərazi bütövlüyünün qorunması, baş vermiş münaqişələrin sülh yolu ilə həll olunması və s. İkinci sənəd Avropada adi silahlar haqqında idi. Üçüncü sənəd isə siyasi bəyannamə idi. – 34,62,151,395.

30. Klinton Bill, Uilyam Ceferson Blayd (d.1946) – ABŞ-m görkəmli siyasi və dövlət xadimi. ABŞ-in 41-ci prezidenti (1992–2000). Klinton xarici siyasətində SSRİ dağılıqdan sonra müstəqillik qazanmış dövlətlərlə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası ilə münasibətlərin yaxşılaşdırılmasına mühüm əhəmiyyət vermişdir. – 34,58,59,261,262,392,394,395,396.

31. «LUKOyl» – neft şirkəti. 1993-cü ildə Rusiya Federasiyası hökumətinin qərarı ilə yaradılmışdır. Nəhəng sənaye-maliyyə kompleksinə malik olan «LUKOyl» şirkəti Rusiya, MDB və dünyanın bir çox ölkələrində neft məhsullarının kəşfiyyatı, hasilatı, emalı və satışı ilə məşğul olur. Şirkət 1993-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. – 39,240.

32. Vahid Ələkbərov, V a h i d Y u s i f o ğ l u (d.1950) – 1993-cü ildən Rusiyanın ən böyük neft şirkətlərindən olan «LUKOyl»un prezidentidir. – 39.

33. Xoşbəxt Yusifzadə, X o ş b ə x t B a ğ ı o ğ l u (d.1930) – neftçi-geoloq, geologiya-minerologiya elmləri doktoru. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki. 1994–2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 2004-cü ildən isə birinci vitse-prezidentdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqbal» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 39.

34. «Eksson-Mobil» – amerikan şirkəti. Dünyada ən böyük özəl neft şirkətlərindən biri. Neftin çıxarılması, istehsalı və paylanması ilə məşğuludur. – 40.

35. Fransa, F r a n s a R e s p u b l i k a s ı – Qərbi Avropada dövlət. Sahəsi 551 min km², əhalisi 58,4 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 95 departamentə bölünür. Qanunverici hakimiyyəti iki palatadan (Milli Məclis və Senat) ibarət parlament həyata keçirir. İcra hakimiyyəti prezident və Nazirlər Şurasına məxsusdur. Paytaxtı Paris şəhəridir. – 40, 73,110,111,240,241,262,266,270,305,396,401,402-416.

36. Zərifə xanım, Ə l i y e v a Z ə r i f ə Ə z i z q ı z ı (1923–1985) – görkəmli Azərbaycan oftalmoloqu. Tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Milli EA-nın akademiki, Rusiya Tibb EA-nın akademiki, Azərbaycan Respublikasının əməkdar elm xadimi. Görkəmli siyasi və dövlət xadimi Əziz Əliyevin qızı, prezident Heydər Əliyevin həyat yoldaşı, prezident İlham Əliyevin anası. Zərifə xanımın Azərbaycanda oftalmologiya elminin inkişafında müstəsna xidmətləri var. O, vaxtilə Azərbaycanda geniş yayılmış traxomanın, dünya təcrübəsində birincilər sırasında peşə, xüsusilə kimya və elektron sənayelərində peşə fəaliyyəti ilə bağlı göz xəstəliklərinin öyrənilməsi, profilaktikası və müalicəsinə, habelə oftalmologiyanın müasir problemlərinə dair bir çox sanballı

tədqiqatların müəllifidir. Həmçinin yüksək ixtisaslı səhiyyə kadrları hazırlanmasına böyük əmək sərf etmişdir. O, Ümumittifaq Oftalmoloqlar Cəmiyyəti Rəyasət Heyətinin, Sovet Sülhü Müdafiə Komitəsinin, Azərbaycan Oftalmologiya Cəmiyyəti İdarə Heyətinin, «Vestnik oftalmologii» (Moskva) jurnalı redaksiya heyətinin üzvü olmuşdur. Yüksək elmi nailiyyətlərinə görə Rusiya Tibb EA-nın M.İ.Averbax adına mükafatına layiq görülmüşdür. – 41,61.

37. «Şevron» – dünyanın ən iri beynəlxalq enerji və kimya şirkətlərindən biri. Baş ofisi Kaliforniyanın San-Fransisko şəhərində yerləşir. Neft və kimya sənayesinin bütün sahələrində iş görən «Şevron»un dünyanın 100-ə qədər ölkəsində 450 filialı və birgə müəssisəsi fəaliyyət göstərir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində 41000 işçisi var. 1879-cu ildə «Pasifik Kost Oyl Kompani» adı ilə fəaliyyətə başlamışdır. – 41,55.

38. Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) – 1991-ci il dekabrın 8-də Belorusiya, Rusiya və Ukrayna dövlət başçıların imzaladıqları saziş əsasında SSRİ dağıldıqdan sonra yeni dövlətlərarası birlik kimi yaranmışdır. Azərbaycan 1993-cü ilin sentyabrında MDB-yə daxil olmuşdur. Tərkibinə keçmiş SSRİ-nin 12 müttəfiq respublikası – Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Özbəkistan, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna daxildir. MDB-nin 1993-cü ildə qəbul edilmiş nizamnaməsində aşağıdakı birgə fəaliyyət sahələri nəzərdə tutulur: insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi; xarici siyasi fəaliyyətin əlaqələndirilməsi; ümumi iqtisadi məkanın formalaşdırılmasında, nəqliyyat sisteminin və rabitənin inkişafında əməkdaşlıq; əhəlinin sağlamlığının və ətraf mühitin mühafizəsi; sosial və mühacirət məsələləri, mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə; müdafiə siyasətində və sərhədlərin qorunmasında əməkdaşlıq.

MDB-nin orqanları aşağıdakılardır: Dövlət başçıları Şurası; Hökumət başçıları Şurası; Xarici işlər nazirləri Şurası; Dövlətlərarası iqtisadi Şura; Mərkəzi Sankt-Peterburq şəhərində olan Parlamentlərarası Assambleya və s. MDB-nin daimi fəaliyyət göstərən orqanı Minsk şəhərində yerləşən Əlaqələndirmə Məsləhət Komitəsidir. –41,66,67,109,143,145,148,149,150,155,159,166,167,170,178,213–277,328,358,375,380,381,382,385.

39. «Şell» – infrastrukturaların formalaşdırılmasında, neft və kəmərlərin çəkilməsində, onların layihələrinin həyata keçirilməsində fəaliyyət

göstərən korporasiya. Dünyanın 100-dən çox ölkəsində şirkətləri var. Dünyanın 34 ölkəsində 53 neftayırma zavodu tam və ya qismən «Şell»ə məxsusdur. – 42.

40. «Bi-Pi-AMOKO» – dünyada ən böyük neft və neft-kimya korporasiyalarından biri. «Bi-Pi-AMOKO» dünyada neft-qaz hasilatı, xam neft satışı, neftin emalı və neft məmulatlarının ticarəti, həmçinin neft-kimya məhsulları istehsalı və satışı üzrə ixtisaslaşmış nəhəng şirkətdir. – 42.

41. Devid Vuqvard (d.1946) – neftçi-mühəndis, 1999-cu ildən «BP-Azərbaycan» şirkətinin prezidenti. Bir çox ölkələrdə – Ərəb əmirliklərində, Norveç, Rusiya və ABŞ-da «BP» şirkətinin nümayəndəsi vəzifələrində işləmişdir. İngiltərənin «Müqəddəs Mixail və Müqəddəs Georgi», Gürcüstanın «Şərəf», Azərbaycanın «Şöhrət» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 42.

42. «Statoyl» – Norveçin «Statoyl» şirkəti 1972-ci ildən fəaliyyət göstərir. Şirkət Şimal dənizinin Norveç sektorunda ən iri neft-qaz istehsalçısıdır. Hazırda dünyanın 19 ölkəsində neftin kəşfiyyatı, çıxarılması və emalı ilə məşğul olur. Şirkət 1994-cü ildən Azərbaycan neft layihələrində fəal iştirak edir. – 43.

43. Tur Heyerdal (1914–2002) – Norveç etnoqrafı və arxeoloqu. Köhnə dünya (Asiya, Avropa, Afrika) və Yeni dünya (Amerika) arasında xalqların transocean miqrasiyasının mümkünlüyünü tədqiq etmişdir. 1969 və 1970-ci illərdə papirusdan hazırlanmış «Ra» və «Ra-2» qayıqlarında Afrikadan Amerikaya, 1977–78-ci illərdə qamışdan qayırılmış «Tiqrıs» qayığında Əlkürna (İraq) – Cibuti marşrutu ilə ekspedisiyalar təşkil etmişdir. 2 dəfə Azərbaycanda olmuş, Qobustan qaya təsvirlərinə, qədim Şabran şəhərinin qalıqlarına baxmış, bu abidələr barədə qiymətli mülahizələr söyləmişdir. – 43.

44. «Teksako» – neft şirkəti. Fəaliyyətini 1902-ci ildən Spinditor Hilledə (ABŞ, Texas ştatı) ilkin neft hasil olan vaxtdan başlamışdır. O vaxtdan genişlənərək «Teksako» şirkəti dünyanın ən nəhəng beynəlxalq enerji şirkəti sırasına çıxmışdır. Dünyanın təxminən 150 ölkəsində neft və qaz sənayesi sahəsində fəaliyyət göstərir. İllik gəliri 30 milyarddan çox ABŞ dolları təşkil edir. – 44.

45. «Slavneft» – Rusiyanın ən böyük neft şirkətlərindən biri. 1994-cü ildə yaradılmışdır. Şirkət tamamilə özəldir. «Slavneft» neftin çıxarılması və istehsalı ilə məşğuldur. – 44,60–61.

46. «Türk petrolları», T ü r k i y ə p e t r o l l a r ı – 1954-cü ildə Türkiyənin neft və qaz sənayesinin inkişafı üçün yaradılmışdır. Karbohidrogen istehsalı və emalı sahəsində Türkiyənin ən böyük şirkətidir. TRAO hazırda MDB, Şimali Afrika və Orta Şərqdə fəaliyyət göstərir. Azərbaycana gələn ilk xarici neft şirkətlərindəndir. – 44.

47. Əhməd Nəcdət Sezər (d.1941) – 2000–2007-ci illərdə Türkiyə prezidenti. 1962–83-cü illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1993-cü ildə Türkiyə Kassasiya Məhkəməsinin, 1988-ci ildə isə Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinin üzvü seçilib. 1998–2000-ci illərdə Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri olmuşdur. – 44.

48. Süleyman Dəmirəl (d.1924) – Türkiyənin görkəmli siyasi, ictimai və dövlət xadimi. Yeddi dəfə hökumətə başçılıq etmiş, 1993–2000-ci illərdə Türkiyə Respublikasının prezidenti olmuşdur. Süleyman Dəmirəlin siyasi fəaliyyətinin mənasını Türkiyəni iqtisadi cəhətdən dinamik inkişaf edən, demokratik dəyərlərə əsaslanan, Avropa ilə qovuşan bir dövlətə çevirmək əzmi təşkil etmişdir. Yeni türk dövlətləri ilə münasibətlərin, xüsusilə Azərbaycanla əlaqələrin genişlənməsi və möhkəmlənməsi Süleyman Dəmirəlin diqqət mərkəzində olmuşdur. Süleyman Dəmirəl: «Türkiyə həmişə Azərbaycanın yanındadır, Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkədir, onun inkişaf etməsi üçün əlindən gələn hər bir yardımı göstərmişdir və göstərməkdə də davam edəcəkdir» kəlamına əbədi sadıq dövlət xadimidir.

S.Dəmirəl Türkiyə–Azərbaycan, xalqlarımız və dövlətlərimiz arasında sarsılmaz dostluq münasibətlərinə xüsusi diqqət göstərdiyinə görə Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 44, 57,116,186,189,232,233.

49. «Nyu-York Tayms» – ABŞ-da gündəlik qəzet. 1851-ci ildən Nyu-Yorkda nəşr edilir. Tirajı 837,2 min (bazar günündə 1,4 milyon) nüsxədir. – 45.

50. Portuqaliya, P o r t u q a l i y a R e s p u b l i k a s ı – Cənub-Qərbi Avropanın Pireney yarımadasında dövlət. Sahəsi 92 min km²,

əhalisi 9,9 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 19 mahala və iki muxtar vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı birpalatalı Respublika Məclisidir. Paytaxtı Lissabondur. – 46,115.

51. Jorj Şampavo (d.1939) – Portuqaliya siyasi xadimi. 1996–2006-cı illərdə Portuqaliya Respublikasının prezidenti olmuşdur (kitabda Baş nazir). – 46.

52. İordaniya, İ o r d a n i y a H a ş i m i l ər K r a l l ı ğ ı – Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 89,4 min km², əhalisi 4,3 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 8 əyalətə bölünür. Dövlət başçısı kral, qanunverici orqanı ikipalatalı parlamentdir. Paytaxtı Ammandır. – 47–51,67.

53. Həsən Bin Təlal (d.1947) – İordaniya şahzadəsi, Kral Hüseynin qardaşı. Şahzadə 1983-cü ildən beynəlxalq humanitar məsələlər üzrə Müstəqil komissiyanın sədrələrindən biri, hazırda Ərəb Əqidə forumunun və Roma klubunun prezidenti, Din və mədəniyyətlərarası yeniliklər və dialoqlar forumunun yaradıcısı və sədri, Beynəlxalq böhran qrupunda himayəçi şurasının üzvüdür. – 47–51.

54. II Abdulla, A b d u l l a b i n H ü s e y n (d.1962) – 1999-cu ildən İordaniyanın kralıdır. II Abdulla kvalifikasiyalı dalğıcı, paraşüdist və pilotdur. – 47,51.

55. Davos iqtisadi forumu – İsveçrənin kurort şəhəri Davosda hər il Ümumdünya iqtisadi forumu keçirilir. 1995-ci il yanvarın 26–30-da Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev başda olmaqla, Azərbaycan nümayəndə heyəti bu forumda iştirak etmişdir. – 47.

56. Hüseyn Bin Talal (1935–1999) – 1952–99-cu illərdə İordaniya kralı olmuşdur. – 48.

57. Əli Həsənov, Ə l i Ş a m i l o ğ l u (d.1948) – mühəndis – mexanik. 1998-ci ildən Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri Üzrə Dövlət Komitəsinin sədridir. 1996–2000-ci illərdə Milli Məclisin üzvü olmuşdur. – 48.

58. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) – müasir dünyanın ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatı. Qərargahı Nyu-York şəhərindədir. Əsas vəzifəsi

beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq və möhkəmlətmək, dövlətlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir. BMT-nin Nizamnaməsi 1945-ci il iyulun 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndəsi tərəfindən imzalandı və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə mindi. Hazırda BMT-yə 198 dövlət daxildir.

BMT-nin əsas orqanları Baş Məclis, Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və İctimai Şura, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Məhkəmə və Katiblikdir.

1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası BMT-nin üzvüdür. – 49,50,51, 67,79,104–105,253,290.

59. Moskva Dövlət Universiteti, M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti – dünya elminin ən böyük mərkəzlərindən biri. 1755-ci ildə M.V.Lomonosovun təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Universitetdə 200-dən çox kafedra, 430 elmi-tədqiqat laboratoriyası, 4 elmi-tədqiqat institutu, 4 observatoriya, 12 elmi-tədqiqat stansiyası, 3 muzey, Botanika bağı, elmi kitabxana, nəşriyyatı var. Universitetdə 28 mindən çox tələbə təhsil alır. – 49,249,250.

60. İlham Əliyev, İlham Heydəroğlu (d.1961) – görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, diplomat, siyasi elmləri doktoru, professor. 2003-cü ildən Azərbaycan Respublikasının prezidenti. Prezident Heydər Əliyevin oğlu. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 1997-ci ildən birinci vitse-prezidenti. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasının həyata keçirilməsində mühüm xidmətləri vardır.

2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. Siyasi və dövlət xadimi kimi, İlham Əliyev beynəlxalq aləmdə böyük hörmət və nüfuz qazanmış, bir neçə ölkənin yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq yarışlarda uğurlar əldə etməsində də AMOK-un prezidenti kimi, İlham Əliyevin böyük xidmətləri var. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə Bakıda, Naxçıvanda, Gəncədə, Şəkiddə və respublikanın digər rayonlarında dünya standartlarına cavab verən böyük olimpiya kompleksləri tikilib istifadəyə verilmiş, güclü maddi-texniki baza yaradılmışdır.

İlham Əliyevin doğma Azərbaycanımızın inkişafında müstəsna xidmətləri var. Onun dövründə ölkə iqtisadiyyatı, qeyri neft sektoru sürətlə inkişaf etmiş, eyni zamanda ölkəyə qoyulan xarici investisiyalar xeyli artmışdır.

İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülmüş «Regionların inkişafı haqqında dövlət proqramı»na əsasən respublikanın şəhər və rayonlarında onlarla

sənaye müəssisəsi açılmış, yüz minlərlə iş yerləri yaradılmış və böyük abadlıq işləri görülür.

Ölkədə demokratik islahatlar aparılmasında, hüquqi dövlət quruluşunda, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsində uğurlu xidmətlər göstərən İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının I qurultayında partiya sədrinin müavini, II qurultayında sədrin birinci müavini seçilmişdir. 2005-ci ilin martından isə Yeni Azərbaycan Partiyasının sədridir. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (1–2-ci çağırış) deputatı, Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan Parlamenti daimi nümayəndə heyətinin başçısı olmuşdur. Azərbaycan haqqında, xüsusilə Ermənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzü və onun nəticələri, erməni terrorizmi haqqında həqiqətlərin ən mötəbər beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında müstəsna xidmətləri var. «Heydər Əliyev» və Fransanın «Fəxri legionun böyük xaç komandoru», Rusiya və Ukraynanın ali orденləri ilə təltif olunmuşdur. Bir çox xarici akademiyaların və universitetlərin fəxri üzvüdür. – 50.

61. Şotlandiya – Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş kralığının inzibati –siyasi hissəsi. Sahəsi 78,8 min km², əhalisi 5,2 milyon nəfərdir. Əsas şəhəri Edinburqdur. – 52–56.

62. «Britiş Petroleum», – dünyanın ən iri neft şirkətlərindən biri. 1909-cu ildən bir çox ölkələrdə neftin kəşfiyyatı, çıxarılması, emalı və satışı ilə məşğuldur. BP 1994-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. Hazırda ABƏŞ-in əsas operatorudur. – 52,55.

63. Toni Bleyr, E n t o n i Ç a r l z L i n t o n (d.1953) – B.Britaniyanın siyasi və dövlət xadimi. Hüquqşünas. 1983-cü ildən parlamentə deputat, 1994-cü ildən Leyboristlər partiyasının sədri seçilmişdir. 1997–2007-ci illərdə B.Britaniyanın Baş naziri olmuşdur. 2007-ci ildən BMT-nin İsrail ilə Fələstin probleminin dinc vasitələrlə həll edilməsinə bilavasitə kömək etmək üçün vasitəçi təyin edilmişdir. – 54,56,147.

64. Robin Kuk (d.1946) –İngiltərənin siyasi və dövlət xadimi. 1974-cü ildən İngiltərə parlamentinin deputatıdır. 1997–2001-ci illərdə İngiltərənin Xarici İşlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. 2001–2003-cü illərdə İngiltərə parlamentində Nümayəndələr palatasının lideri olmuşdur. – 54.

65. Madlen Olbrayt (d.1937) – ABŞ-ın tanınmış diplomati və dövlət xadimi. 1989-cu ildən ABŞ-ın Milli Siyasət Mərkəzinin prezidentidir. 1993-cü ildə ABŞ-ın BMT-də daimi nümayəndəsi təyin edilmişdir. 1997–2000-ci illərdə ABŞ-ın Dövlət katibi olmuşdur. – 57,396.

66. Mixail Qutseriyev, Mixail Safarbekoviç (d.1958) – hüquqşünas və iqtisadçı. İqtisad və hüquq elmləri doktoru. 2000-ci ildən «Slavneft»in prezidenti. 1980-ci illərin sonunda SSRİ-də ilk kooperativ bankı yaradanlardan biri. 1995–2000-ci illərdə Dövlət Dumasının deputatı, 2001-ci ildən Rusiya Sənayeçilər və Sahibkarlar İttifaqının vitse-prezidenti, 2002-ci ildən OAONK «Rusneft»in yaradıcısı və başçısı. – 60–61.

67. Rusiya Dövlət Duması – 1906-cı ildə Rusiyada yaradılan nümayəndəli qanunvericilik müəssisəsi. 17 oktyabr Manifesti əsasında yaradılmışdır. Burada qanunlar müzakirə edilərək Dövlət Şurasına təqdim edilir və çar tərəfindən təsdiq edilirdi. Duma 1917-ci il 6 oktyabra qədər fasilələrlə fəaliyyət göstərdi. 1993-cü il Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasına əsasən Duma təzədən bərpa olundu. – 60,365.

68. ATƏT – Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı. Əsası 1975-ci il iyulun 3–9-da Helsinkidə qoyulmuşdur. Burada Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət rəhbərləri iştirak edirdi. ATƏT «soyuq müharibə»nin qurtarmasından sonra ümumavropa təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran, yeni Avropanın siyasi və iqtisadi həyatının sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, dövlətlərarası münasibətləri rəqiblik və münaqişə yolundan əməkdaşlıq və qarşılıqlı mənafe istiqamətlərinə yönəldən bir təşkilat funksiyasını icra edir.

Azərbaycan 1992-ci ildən ATƏT-in üzvüdür və 1993-cü ilin ikinci yarısından ATƏT-in zirvə görüşlərində Azərbaycan nümayəndə heyəti fəal iştirak edir. – 62–69,102.

69. ATƏT-in Minsk qrupu – 1992-ci il martın 24-də yaradılmışdı. 1997-ci ildə Minsk qrupunun tərkibinə aşağıdakı dövlətlər daxil olmuşdur: Azərbaycan, Ermənistan, Belarus, Almaniya, İtaliya, Rusiya, ABŞ, Fransa, Türkiyə, Danimarka və İsveç. 1994-cü ilin dekabrından Minsk qrupuna iki sədr – Rusiya və İtaliya rəhbərlik edirdi. 1996-cı ilin dekabrından onun üç – Rusiya, ABŞ və Fransa həmsədrləri var. Qrupun əsas vəzifəsi Ermənistan–

Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına və Dağlıq Qarabağ probleminin dinc vasitələrlə həll edilməsinə bilavasitə kömək etməkdir. – 62,101,110,111,153,154,215,216,218,240,244,245,286,305, 396,297,402–416.

70. ATƏT-in Budapeşt sammiti – 1994-cü il dekabrın 3–7-də Macarıstanın paytaxtı Budapeştdə keçirilmişdir. Görüşdə ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti iştirak etmişdir. Heydər Əliyev Budapeşt sammitində regionlarda və bütünlükdə qitədə sülh konsepsiyasının həyata keçirilməsi üçün çox əhəmiyyətli fəaliyyət göstərmişdir. Budapeşt zirvə görüşündə ilk dəfə olaraq Dağlıq Qarabağ problemi xüsusi məsələ kimi müzakirə olundu və «Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏT-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi» haqqında qətnamə qəbul olundu. – 62.

71. ATƏT-in Lissabon sammiti – 1996-cı il dekabrın 2–4-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in 54 üzvünün dövlət və hökumət başçıların iştirakı ilə növbəti Zirvə toplantısı keçirildi. Lissabon Zirvə toplantısında müzakirə olunan məsələlər arasında Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin təkidi ilə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi geniş diskussiyaya səbəb oldu. Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin başçısı Heydər Əliyevin qəti, prinsipial mövqeyi və gərgin səyi nəticəsində yekun sənədə əlavə kimi qəbul edilən ATƏT sədrinin bəyanatında ilk dəfə olaraq ən yüksək səviyyədə münaqişənin həllinin əsası kimi Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü 53 dövlət tərəfindən qətiyyətlə dəstəkləndi və Dağlıq Qarabağın statusunun yalnız Azərbaycan Respublikasının tərkibində müəyyən olunması öz əksini tapdı. – 62,97.

72. Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) – Azərbaycanda ən kütləvi-siyasi partiya. YAP 1992-ci il noyabrın 21-də Naxçıvan şəhərində təsis edilib. 81 rayon və 5 minə yaxın ilk partiya təşkilatında birləşən 180 min üzvü var. Partiyada Gənclər Birliyi və Qadın Şurası fəaliyyət göstərir. Parlamentdə 73 deputatla təmsil olunur. YAP Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin daha da möhkəmləndirilməsində, ölkəmizdə demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət qurulmasında və iqtisadi-siyasi islahatların həyata keçirilməsində fəal iştirak edir. YAP ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında aparıcı qüvvədir. YAP-ın təsis konfransında (1992) mərhum prezi-

dentimiz Heydər Əliyev yekdilliklə partiyanın sədri seçilmişdi. 2005-ci il mart ayından isə YAP-in sədri prezident İlham Əliyevdir. – 64.

73. Beynəlxalq Qızıl Xaç Cəmiyyəti – Qızıl Xaç Liqasını, Beynəlxalq qızıl Xaç Cəmiyyətini və Qızıl Xaç Liqasının ictimai təşkilatlarını birləşdirən beynəlxalq ictimai təşkilat.

1863-cü ildə əsası qoyulan bu təşkilatın işi İsveçrə vətəndaşlarının hərbi münaqişələrdə zərər çəkənlərə yardım etməkdir. – 65.

74. Avropa Şurası (AŞ) – Avropada hökumətlərarası təşkilat. 1949-cu ildə yaradılmışdır. Qərargahı Fransanın Strasburq şəhərində yerləşir. AŞ-nin əsas məqsədi Avropada sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq, seçki sistemində çoxpartiyalılığa riayət etmək, demokratiyanı və insan hüquqlarını müdafiə etmək, möhkəmləndirmək, Avropa ölkələrinin mədəniyyətlərinin yaxınlaşmasına çalışmaq və s. ibarətdir. AŞ-nin ali orqanları Nazirlər Komitəsi, Məsləhət Assambleyası, Sahə Nazirliklərinin Müşavirəsi və Katiblikdir. Azərbaycan 2001-ci ildən AŞ-nin üzvüdür. – 65, 135,150.

75. İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı – bax, EKO.

76. EKO – İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı. Qərargahı Tehrandadır. 1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası bu beynəlxalq təşkilatın üzvüdür. – 70-106.

77. Transxəzər qaz kəməri – Xəzər dənizi vasitəsilə Azərbaycandan Gürcüstana və Türkiyəyə Orta Asiya qazının nəqli barədə saziş. Bu layihəyə görə qaz Türkiyədən Avropa bazarlarına çatdırılacaqdır. – 70.

78. Təbriz – İranda şəhər. Cənubi Azərbaycanın ən böyük şəhəri, iqtisadi və mədəniyyət mərkəzi, Şərqi Azərbaycan ostanının inzibati mərkəzi. Əhalisi 1,1 milyon nəfərdir.

Təbriz Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. «Təbriz» sözünün etimologiyası və şəhərin salınma tarixi haqqında müxtəlif fikirlər mövcuddur. Təbriz Rəvvadilər dövlətinin (852), Eldəgəzlər dövlətinin (1174), Ağqoyunlular dövlətinin (1468), Səfəvilər dövlətinin (1501) paytaxtı olmuşdur. XV-XVII əsrlərdə Təbriz Yaxın Şərqi mühüm sənətkarlıq və ticarət mərkəzlərindən idi. Təbrizi «Şərqi paytaxtı» da adlandırırdılar.

1826–28-ci illər Rusiya–İran müharibəsi nəticəsində Türkmənçay müqaviləsinə (1828) görə Təbriz İranın hakimiyyəti altında qaldı. – 72.

79. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti – Azərbaycan Respublikası ərazisində muxtar vilayət. 1923-cü il iyulun 7-də təşkil edilmişdir. Dağlıq Qarabağda 1988-ci ilə qədər 170 min əhali yaşayırdı. Ərazisi 4 min km²-dir. Mərkəzi Xankəndidir.

1988-ci ildə Qarabağ separatçıları və millətçiləri Ermənistan silahlı qüvvələri ilə birlikdə bu ərazidə yaşayan azərbaycanlıları doğma torpaqlarından çıxararaq Dağlıq Qarabağı işğal etdilər. BMT-nin 822,853,874, 884 sayılı qətnamələrinə görə, erməni işğalçıları Azərbaycan torpaqlarını qeyri-şərtsiz tərk etməlidirlər. Ancaq Azərbaycan torpaqları hələ də erməni tapdağı altındadır. – 73,78,79,80,81,96,98,101,153,167,214,215,216, 218,230,231,232,241,244,245,260,268,289,291,305,306,309,329,340,396, 402,405,416.

80. Vilayət Quliyev, Vilayət Muxtar oğlu (d.1952) – filoloq, diplomat. Filologiya elmləri doktoru. 1996–2000-ci illərdə Milli Məclisin deputatı olmuşdur. 1999–2004-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Polşa Respublikasında fəvqəladə və səlahiyyətli səfiridir. – 74.

81. Pakistan, Pakistan İslam Respublikası – Cənubi Asiyada dövlət. Sahəsi 796 min km², əhalisi 133,5 milyon nəfərdir. Paytaxtı İslamabad şəhəridir. İnzibati cəhətdən 4 əyalətə və federal paytaxt ərazisinə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı iki-palatalı parlamentdir. – 78–81,232,233.

82. Pərviz Müşərrəf (d.1943) – 2001–2007-ci illərdə Pakistan Respublikasının prezidenti, ordu generalı. 1988–90 və 1993–96-cı illərdə Pakistanın Baş naziri, 1998-ci ildə Baş qərargah rəisi olmuş, 1999-cu ildə hərbi çevriliş nəticəsində hakimiyyətə gəlmişdir. – 78–81.

83. Kəşmir problemi – Asiyada tarixi vilayət. Qədimdə və orta əsrlərdə Hindistan ərazisində yaranmış müxtəlif dövlət birləşmələrinin tərkibində olmuşdur. 1846-cı ildə ingilislər Kəşmiri işğal edib 7,5 milyon rupi ödəncə Sammi knyazlığa vermişlər. 1947-ci ilin avqustunda yaradılan müstəqil Hindistan dövləti Kəşmiri öz ərazisinə qatmağa çalışır. Hal-hazırda Kəşmirin şimal-qərbi Pakistanın, qalan hissəsi isə Hindistanın

(1949) nəzarəti altındadır. 1956-cı ildə Kəşmir «Hindistan İttifaqının tərkib hissəsi» elan edildi. Hindistanla Pakistan arasında bir neçə dəfə hərbi münaqişə baş versə də bu problem hələ də öz həllini tapmamışdır. – 78,79,80.

84. Özbəkistan, Ö z b ə k i s t a n R e s p u b l i k a s ı – Orta Asiya-nın mərkəzində dövlət. Sahəsi 447,4 min km², əhalisi 23 206 min nəfərdir. Özbəkistanın tərkibinə Qarakalpak Muxtar Respublikası və 12 vilayət daxildir. Dövlətin başçısı – prezident, qanunverici orqanı – Məclisdir. Paytaxtı Daşkənd şəhəridir. – 82–90,119,189.

85. İslam Kərimov, İ s l a m Ə b d u q ə n i o ğ l u (d.1938) – Özbəkistanın siyasi və dövlət xadimi. 1989–90-cı illərdə Özbəkistan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. 1990-cı ildən Özbəkistan Respublikasının prezidentidir. – 82–90.

86. ÇUÖAM – Avropada adi silahların azaldılması haqqında müqavilə-nin cinah sənədi müzakirə olunduqdan sonra həmin sənədi bəyanən ölkə-lərdən – Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldovadan ibarət qeyri-rəsmi «dördlər qrupu» yaradıldı. Sonralar bu quruma Özbəkistan da qatıldı (10 oktyabr 1997). 2005-ci ildə isə Özbəkistan bu qurumu tərk etdi. – 83,84,85.

87. Elçibəy, Ə l i y e v Ə b ü l f ə z Q ə d i r q u l u o ğ l u (1938–2000) – 1989-cu ildə yaradılan AXC-nin, sonralar AXCP-nin sədri. 1992–93-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 85,86,88, 273.

88. Şəraf Rəşidov, Ş ə r ə f R ə ş i d o ğ l u (1917–1983) – Özbəkistanın partiya və dövlət xadimi, yazıçı. İki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. 1959–83-cü illərdə Özbəkistan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. – 90.

89. Qorbaçov, M i x a i l S e r g e y e v i ç (d.1931) – 1985–91-ci illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi, 1990–91-ci illərdə SSRİ-nin ilk və son prezidenti. Qorbaçov «yenidənqurma» adı ilə «aşkarlıq və demokra-tiya» siyasi xəttini, «humanist, demokratik sosializm» şüarını meydana atdı. Sovet totalitar rejimi ilə uyuşmayan «yenidənqurma» ölkəni dərin siyasi və iqtisadi böhrana saldı. Qorbaçovun milli münaqişələrə səbəb olan siyasəti xüsusən Azərbaycana qarşı qərəzli, düşmənçilik mövqeyi ilə səciyyələnirdi. Ermənilərin Azərbaycana olan torpaq iddialarını dəs-

təkləyən Qorbaçov 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verən Qanlı Yanvar faciəsinin təşkilatçısı və günahkarıdır. – 90,223,224,260,313.

90. Xatəmi, S e y i d M ə h ə m m ə d X a t ə m i (d.1943) – İranın siyasi, ictimai və dövlət xadimi. 1989–92-ci illərdə İranın mədəniyyət və islam oriyentasiyası naziri, 1997–2005-ci illərdə İran İslam Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 91,100–101.

91. Asiya İnkişaf Bankı – Asiya və Sakit okean ölkələrinə uzunmüddətli kredit verən dövlətlərarası regional bank. 1966-cı ildə yaradılmışdır. Mənzil qərargahı Maniladadır (Filippin). Banka 50-yə yaxın ölkə daxildir. Ən böyük auksionerləri Yaponiya, ABŞ, Çindir. – 92.

92. İslam İnkişaf Bankı (İİB) – Beynəlxalq maliyyə institutu. İİB-nin əsası 1973-cü ilin dekabrında Ciddədə keçirilən müsəlman ölkələri maliyyə nazirlərinin konfransında qəbul olunmuş bəyannaməyə əsasən qoyulmuşdur. Bank islam, şəriət qaydalarına riayət edən ölkələrə maliyyə yardımı göstərir. Bankın 55 üzvü var. Azərbaycan Respublikası İslam İnkişaf Bankının 1991-ci ildən üzvüdür. – 92.

93. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı – 1947-ci ildə qəbul edilmiş müqavilə 23 ölkənin beynəlxalq ticarətdə gömrük rüsumlarının aşağı salınmasına və başqa çətinliklərin aradan götürülməsində hökumətlərarası qəbul etdiyi çoxtərəfli müqavilədir. Bu müqavilə 1995-ci ildə beynəlxalq ticarətdə rüsumlar haqqında qəbul edilmiş müqavilənin hüquqi varisidir.

Təşkilatın əsas prinsipi bütün iştirakçılar üçün münasib mühit yaratmaqdır. Təşkilata 130 ölkə daxildir. – 92.

94. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST)–BMT-yə məxsus beynəlxalq dövlətlərarası təşkilat. 1946-cı ildə yaradılmışdır. Cenevrədə fəaliyyət göstərir. Nizamnaməsinə görə vəzifəsi ən təhlükəli xəstəliklərlə mübarizə, beynəlxalq sanitariya qaydalarının hazırlanması və s.-dir. – 92.

95. Qara Dəniz Ölkələri İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı – 1992-ci ildə İstanbul Zirvə görüşündə yaradılmışdır. Buraya Albaniya, Azərbaycan, Bolqarıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Rumıniya, Rusiya, Serbiya, Xorvatiya, Türkiyə, Ukrayna və Yunanıstan daxildir. Bu təşkilat ancaq iqtisadi əməkdaşlıq maraqları əsasında qurulmuş təşkilatdır. İqamətgahı İstanbuldadır. – 92.

96. İpək yolu, B ö y ü k İ p ə k y o l u – beynəlxalq tarixi tranzit-ticarət yolu; eramızdan əvvəl II əsrin sonlarından eramızın XVI əsrinədək fəaliyyət göstərmiş, Çindən Şimali Afrika və İspaniyaya qədər uzanaraq, ayrı-ayrı qolları ilə o zaman dünyanın məlum olan, demək olar ki, bütün ölkələrini birləşdirmişdir.

Əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi və zəngin maddi sərvətlərə malik olması sayəsində Azərbaycan qədim zamanlardan dünya ölkələri arasında iqtisadi və mədəni əlaqələrdə mühüm yer tutmuşdur.

XX əsrin sonunda Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Böyük İpək yolunun yenidən dirçəldilməsi ideyasını irəli sürməsi bütün dünyada, xüsusilə də Böyük İpək yolu üstündə yerləşən ölkələrdə ciddi maraqla qarşılandı. Bu məqsədlə 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda 33 dövlətin və Avropa Birliyinin iştirakı ilə beynəlxalq konfrans keçirildi; TRASEKA proqramı çərçivəsində nəzərdə tutulan Asiya–Qafqaz–Avropa ticarət dəhlizinin – Böyük İpək yolunun bərpasının və onun imkanlarından hamılıqla bəhrələnməyin vacibliyi qeyd olundu. – 95,117, 118,127,135,292,295,296.

97. TRASEKA, Transxəzər nəqliyyat dəhlizi – Avropanı Asiya ilə birləşdirən yol. Bu nəqliyyat dəhlizini Şərqlə Qərbi birləşdirən orta materik xətti də adlandırmaq olar. Transxəzər nəqliyyat dəhlizi Azərbaycanı, bütünlükdə Qafqazı Avropa ilə birləşdirir. – 95,118,127,135.

98. Seyid Məhəmməd Xamenei (d.1939) – İranın dini və dövlət xadimi. 1981–89-cu illərdə İranın prezidenti, 1989-cu ildən isə İran İslam Respublikasının dini rəhbəridir. – 98–99.

99. Həşimi Rəfsancani, Həşimi Əliəkber Rəfsancani (d.1934) – 1989–98-ci illərdə İran İslam Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 102–103.

100. Türk Dövlətləri Birliyi (TDB) – 1992-ci il oktyabr ayının 30–31-də Ankarada Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan dövlət başçılarının iştirak etdikləri toplantıda yarılmışdır. TDB-nin nizamnaməsi türkdilli xalqların sosial-mədəni bənzərliyini nəzərə alaraq ortaq mədəni irsin araşdırılmasını, genişləndirilməsini, tanıtılmasını tövsiyə edir. – 116,121.

101. «Kitabi-Dədə Qorqud» – türk xalqları və Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidəsi. «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının yaranmasından 1300 il keçir. Elm aləminə XIX əsrdən məlum olan bu qəhrəmanlıq dastanının hələlik XV-XVI əsrlərdə köçürülmüş iki əlyazma nüsxəsi (Drezden və Vatikan) saxlanılır. – 116,190,345.

102. Mustafa Kamal Atatürk, Q a z i M u s t a f a K a m a l (1881–1938) – Türkiyə dövlət, siyasi və hərbi xadimi, Türkiyə Respublikasının banisi və ilk prezidenti (1923–38). Birinci dünya müharibəsi zamanı Dardanel boğazının müdafiəsində (1915) şücaət göstərmişdir.

Atatürk 1919-cu ildə «kamalçılar hərəkatına» – milli azadlıq hərəkatına başçılıq etmişdir. 1920-ci ildə Atatürk Ankarada yeni parlament – Türkiyə Böyük Millət Məclisini (TBMM) yaratdı, məclisin və təşkil edilən hökumətin sədri seçildi. Sakarya çayı yaxınlığında qələbəyə görə TBMM Atatürkü marşal rütbəsi və «Qazi» fəxri adını vermişdir. 1922-ci ildə Atatürkün komandanlığı ilə türk ordusu Türkiyəni xarici müdaxiləçilərdən tamamilə azad etdi.

Atatürk soy adı ona 1934-cü ildə TBMM tərəfindən verilmişdir. – 117,122,123.

103. Osmanlı imperiyası, O s m a n l ı i m p e r a t o r l u ğ u – Sultan Türkiyəsinin rəsmi adı (Osmanlılar sülaləsinin əsasını qoymuş I Osmanın adındandır). XV əsrin 2-ci yarısından Osmanlı dövləti imperiyaya çevrilməyə başlamış, XV-XVI əsrlərdə Asiya, Avropa və Afrikada türk işğalları nəticəsində dünyanın ən böyük dövlətlərindən biri olmuşdur. 1918-ci ildə Birinci dünya müharibəsində məğlubiyyətindən sonra tamamilə dağıldı, 1922-ci ildə Türkiyə sultanlığına da son qoyuldu. – 117.

104. Novruz bayramı – qədim xalq bayramı. Şimal yarımkürəsində astronomik yazın başlandığı gecə-gündüz bərabərliyi günündə (martın 21–22-də) keçirilir. Qədim zamanlardan başlayaraq İran, Azərbaycan, Əfqanıstan, Tacikistan, Özbəkistan və bəzi Şərq ölkələri baharın – yeni ilin gəlişini şənliklərlə qarşılayırlar. Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra Novruz bayramı rəsmi ümumxalq bayramı və istirahət günü elan edilmişdir. – 118,119,120,189,259.

105. Filippin, F i l i p p i n R e s p u b l i k a s ı – Cənub-Şərqi Asiyada, Filippin adalarında dövlət. Sahəsi 300 min km², əhalisi 71,8 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 13 vilayətə və 2 muxtar vilayətə bölünür.

Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqan ikipalatalı (Senat və Nümayəndələr Palatası) parlamentdir. Paytaxtı Maniladır. – 126.

106. Rumıniya – Cənubi Avropada, Dunayın aşağı hövzəsində dövlət. Sahəsi 237,5 min km², əhalisi 22,7 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı parlamentdir. Paytaxtı Buxarestdir. – 127–137.

107. Emil Konstantinesku (d.1939) – Rumıniyanın siyasi və dövlət xadimi. 1992–96-cı illərdə Buxarest universitetinin rektoru. 1996–2000-ci illərdə Rumıniya Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 127,133.

108. İon İliesku (d.1930) – Rumıniyanın siyasi və dövlət xadimi. 1989-cu ildə N.Çauşesku rejimi devrildikdən sonra ölkənin və dövlətin bütün məsuliyyətini öz üzərinə götürən Milli Dirçəliş Cəbhə Şurasına başçılıq edib. 1992–96-cı və 2000–2004-cü illərdə Rumıniyanın prezidenti. – 129, 133.

109. Avropa Şurasının Parlament Assambleyası (Avroparlament) – 2004-cü ildə təşkil olunmuşdur. Avroparlamentin işində 25 Avropa ölkəsinin 732 deputatı fəaliyyət göstərir. – 130,135,150.

110. Konstansa – Qara dəniz sahilində Rumıniyanın mühüm portu. Konstansada XVIII–XIX əsrlərdə tikilmiş məscid vardır. – 131,132,135.

111. Çauşesku Nikolaye (1918–1989) – 1974–89-cu illərdə Rumıniya prezidenti. 1955-ci ildən Rumıniya Kommunist Partiyasının rəhbəri olmuşdur. Ölkədə diktatura rejimi qurmuşdu. 1989-cu ildə xalq üsyanı nəticəsində devrilmiş və dekabrda güllələnmişdir. – 133.

112. Helmut Kol (d.1930) – Almaniyanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1973–98-ci illərdə Xristian-Demokratlar İttifaqının sədri, 1982–98-ci illərdə isə AFR-də kansler olmuşdur. H.Kolun ən böyük xidməti ikiye bölünmüş Almaniyanı birləşdirməsi olmuşdur. – 135.

113. «Eni-ACİP» – İtaliyanın neft şirkətlərindən biri. Neftin kəşfiyyatı, çıxarılması və emalı ilə məşğul olur. – 136.

114. Ramiz Mehdiyev, R a m i z Ə n v ə r o ğ l u (d.1938) – Azərbaycanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi, fəlsəfə elmləri doktoru, professor.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü. 1978–80-ci illərdə Səbail rayon partiya komitəsinin birinci katibi, 1980–81-ci illərdə Azərbaycan KP MK-da elm və təhsil şöbəsinin müdiri, 1981–83-cü illərdə Azərbaycan KP MK-da təşkilat-partiya şöbəsinin müdiri, 1983–88-ci illərdə Azərbaycan KP MK-da ideologiya üzrə katib, 1988–94-cü illərdə Azərbaycan EA-nın İctimai-Siyasi Tədqiqatlar və İnformasiya İnstitutunda şöbə müdiri, 1994-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının şöbə müdiri, 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəridir. 1995–2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. Müasir siyasi problemlərə, dövlət quruculuğuna aid bir çox kitab və monoqrafiyaların müəllifidir. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal», Rusiya Federasiyasının «Dostluq» ordenləri ilə təltif edilmişdir. Beynəlxalq Nyu-York Akademiyasının və Türk Dünyası Araşdırmalar Uluslararası Elmlər Akademiyasının üzvü. – 142,144.

115. Yelizaveta II (d.1926) – Böyük Britaniya kraliçası. Vindzor sülaləsindəndir. 1952-ci ildə atası VII Georgin ölümündən sonra taxt-tacə sahib olmuşdur. – 146.

116. «MİR» – dövlətlərarası teleradio şirkəti. 1993-cü ildə MDB dövlət başçıların qərarı ilə yaradılmışdır. Əsasən tamaşaçılara və dinləyicilərə MDB ölkələri və xalqları haqqında ətraflı məlumat verir. – 148–170,353.

117. «Mayak» – Rusiya dövlət radiokompaniyası. Moskvadadır. 1964-cü ildə yaradılmışdır. – 149,150,152,165,353.

118. Atəşkəs rejimi – 1994-cü il mayın 12-də Moskvada Ermənistan–Azərbaycan arasında atəşin müvəqqəti dayandırılması (atəşkəs) haqqında müqavilə imzalandı. Müqaviləyə görə, müharibə aparan tərəflər sülh müqaviləsi bağlanana qədər atəşin dayandırılması haqqında razılığa gəldilər. – 151,267.

119. Yeltsin Boris Nikolayeviç (1931–2007) – Rusiyanın siyasi və dövlət xadimi. 1991–2000-ci illərdə Rusiya Federasiyasının ilk prezidenti olmuşdur. – 152,235,236.

120. Neft Daşları – Abşeron yarımadasından 42 km cənub-şərqdə, açıq dənizdə, polad dirəklər üzərində salınmış «neft» şəhəri. Bu ərazi oradakı daşların (təqribən 20 ədəd) bəzilərində neft-qaz nişanələrinin olması ilə əlaqədar Neft Daşları adlandırılmışdır. Neft Daşları rayonunda geoloji kəşfiyyat işlərinə 1946-cı ildən başlanmışdır. Çıxarılan neft həm tankerlər, həm də boru kəmərləri vasitəsilə sahilə nəql edilir. – 157.

121. NATO (Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı) – hərbi-siyasi ittifaq. 1949-cu il aprelın 4-də Vaşinqtonda ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Belçika, Niderland, Lüksemburq, Kanada, İtaliya, Portuqaliya, Norveç, Danimarka, İslandiyanın imzaladıqları Şimali Atlantika müqaviləsi əsasında yaradılmışdır. 1952-ci ildə Yunanıstan və Türkiyə, 1955-ci ildə Almaniya Federativ Respublikası, 1982-ci ildə İspaniya NATO-ya qoşulmuşlar. Varşava Müqaviləsi Təşkilatı dağıldıqdan (1990) sonra əvvəllər sosialist ölkələri düşərgəsinə daxil olmuş ölkələrin bir qismi NATO-ya üzvlüyə qəbul edilmiş, digər qismi isə ilkin mərhələ kimi, NATO-nun «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramına qoşulmuşlar. Ali orqanı NATO Şurasının sessiyasıdır. Mənzil-qərargahı Brüsseldədir. – 159,160,223,233,234.

122. «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramı – NATO ilə Şərqi Avropa və keçmiş SSRİ ölkələri arasında siyasi və hərbi sahələrdə əməkdaşlıq sənədi, 1994-cü il yanvarın 10–11-də NATO Şurasının dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində Brüsseldə keçirilən görüşdə ABŞ tərəfindən təklif edilmişdir.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev 1994-cü il mayın 4-də NATO-nun Brüsseldəki mənzil-qərargahında Azərbaycanın «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramına qoşulması haqqında sənədi imzalamışdır. 1996-cı ilin aprelında Heydər Əliyev NATO-nun Brüsseldəki mənzil-qərargahında NATO-nun Baş katibi Xavyer Solana ilə görüşündə Azərbaycan Respublikasının təqdimat sənədini ona vermişdir. Həmin sənəd əsasında Azərbaycanın NATO ilə tərəfdaşlığının fərdi proqramı hazırlanmışdır. – 160.

123. Si-En-En, «K e y b l N y u s N e t u o r k» – ABŞ-da peyk-kabel informasiya televiziya kanalı. Əsası 1980-ci ildə Atlanta şəhərində qoyulmuşdur. Bütün sutka ərzində 150-yə qədər ölkəyə ingilis dilində xəbərlər yayımlayır. Dünyanın müxtəlif regionlarında 25 nümayəndəliyi var. – 166,168.

124. Azərbaycan Dövlət Tibb Universiteti – respublikada tibb mütəxəssisləri hazırlayan ali məktəb. 1919-cu ildə Bakı universitetinin nəzdində tibb fakültəsi, 1920-ci ildə isə həmin fakültənin əsasında müs-

təqil tibb institutu yaradılmışdır. Universitetin 8 fakültəsi var. Universitetdə 6700 tələbə təhsil alır. – 171–172, 196–209.

125. Şeyxülislam Hacı Allahşükür Paşazadə, Allahşükür Hümət oğlu (d.1949) – 1980-ci ildən Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin, 1990-cı ildən Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının sədridir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif edilmişdir. – 174, 176.

126. Səudiyyə Ərəbistanı, Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı – Cənub-Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 2,15 milyon km², əhalisi 18,4 milyon nəfərdir. Paytaxtı ər-Piyaddır. İnzibati cəhətdən 4 əyalətə bölünür.

Səudiyyə Ərəbistanı mütləq teokratik monarxiyadır. Dövlət başçısı kraldır. Ölkədə bütün hakimiyyət krala məxsusdur. İcra orqanı Nazirlər Şurasıdır, Şuranı kral təyin edir və ona başçılıq edir. Hökumətin nəzdində Məşvərət Şurası var. Müsəlmanların iki müqəddəs şəhəri Məkkə və Mədinə Səudiyyə Ərəbistanındadır. – 179, 232.

127. Kəbə – müsəlmanların Məkkədə müqəddəs məbədi. «Qaradaş» Kəbədədir. Kəbə hələ qədimdən bütperəst tayfalarının məbədi olmuşdur. Müsəlmanlar Məkkəni tutduqdan sonra (630) bütlər məhv edildi və Kəbə müsəlmanların ziyarətgahına çevrildi. Kəbəni ziyarət edənlər həacı adlanır. – 179.

128. Dərbənd – Rusiya Federasiyasının Dağıstan Muxtar Respublikasında şəhər. Dərbənd Qafqaz Albaniyasının ən qədim şəhərlərindən biri olmuşdur. V əsrdə Dərbənd iqtisadi və siyasi cəhətdən Qafqaz Albaniyasının mühüm şəhərlərindən biri, həm də Sasani canişinlərinin iqamətgahı idi. Abbasilər xilafəti dövründə (750–1258) Dərbənd Avropa və Asiya ölkələri ilə ticarətdə əsas tranzit məntəqəsi idi. Dərbənd X əsrdə Şirvanşahların hakimiyyəti altına keçdi. Bundan sonra Azərbaycana yiyələnmək istəyən yadellilər arasında gedən müharibələr zamanı Dərbənd əldən-ələ keçirdi. 1509-cu ildə I Şah İsmayıl (1501–24) Dərbəndi tutdu. 1796-cı ildə V.A.Zubovun başçılığı ilə Rusiya qoşunu Dərbəndi işğal etdi. Gülistan müqaviləsinə (1813) əsasən Dərbənd Rusiyaya verildi. – 180.

129. Əziz Əliyev, Əziz Məmməd kərim oğlu (1897–1962) – görkəmli dövlət və siyasi xadimi, səhiyyə təşkilatçısı. Tibb elmləri

doktoru, professor. Əziz Əliyev müxtəlif illərdə Azərbaycan Klinik İnstitutunun direktoru, Bakı Səhiyyə Şöbəsinin müdiri, Azərbaycan Xalq Səhiyyə Komissarının müavini və Xalq Səhiyyə Komissarı, Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun və Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin katibi, Azərbaycan KP MK-nın katibi, Dağıstan MSSR Vilayət Komitəsinin birinci katibi, Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini, Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Ortopediya və Bərpa Cərrahiyyə İnstitutunun direktoru, Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışmışdır. SSRİ Ali Sovetinin və Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. – 180–181.

130. Sergey Yesenin, S e r g e y A l e k s a n d r o v i ç (1895–1925) – böyük rus şairi. Şair ilk vaxtlar incə lirik şair, dərin psixoloji peyzaj ustası, kəndin və kəndlilərin ilhamçısı kimi çıxış edir. 1919–23-cü illərdə imajinistlər qrupuna daxil olur və tamamilə ictimai həyatdan uzaqlaşır. 1924–25-ci illərdə Bakıda olmuş, bir müddət Mərdəkəndə yaşamışdır. Bir sıra görkəmli əsərlərini burada yazmışdır. Azərbaycana da həsr edilmiş şeirləri var. Dərin yaradıcılıq böhranı nəticəsində intihar etmişdir. – 181.

131. Çuvaşiya, Ç u v a ş i y a R e s p u b l i k a s ı – Rusiya Federasiyasında respublika. Sahəsi 18,3 min km², əhalisi 1358,9 min nəfərdir. Paytaxtı Çeboksarıdır. – 183–195.

132. Andrian Nikolayev (d.1929) – təyyarəçi kosmonavt, iki dəfə Sovet İttifqı Qəhrəmanı, aviasiya general mayoru. 1962-ci il avqustun 11–15-də «Vostok– 3» gəmisi ilə kosmosda uçuşda olmuş, Yer ətrafına 64 dövrə vurmuşdur. Sonralar da bir neçə dəfə kosmosa uçmuşdur. – 185.

133. Nizami Gəncəvi, İ l y a s Y u s i f o ğ l u (1141–1209) – dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri. Dünya ədəbiyyatı tarixinə məsnəvi formasında yazdığı beş epik poemadan ibarət «Xəmsə» müəllifi kimi daxil olmuşdur. Nizami Gəncəvinin ilkin Şərq Renessansının zirvəsi olan yaradıcılığında dövrünün ən humanist, ümumbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi idealları parlaq bədii əksini tapmışdır. Nizami Gəncəvi Yaxın Şərq ədəbiyyatında mənzum roman janrının əsasını qoymuş, yeni ədəbi məktəb yaratmışdır. Nizami Gəncəvi həm də dövrünün görkəmli mütəfəkkiri olmuşdur. Onun bütün əsərlərində şəxsiyyət azadlığı, insanın mənəvi azadlığı tərənnüm olunur. – 188,189,271.

134. Polad Bülbüloğlu (d.1945) – bəstəkar, müğənni, dövlət xadimi. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Mahnıları 1960–70-ci illərdə SSRİ məkanında məşhur estrada müğənnilərinin ifasında səslənmişdir. 1988–2005-ci illər Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət naziri olmuşdur. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Rusiyada fəvqəladə və səlahiyyətli səfiridir. – 190,343–355.

135. Füzuli Məhəmməd Süleyman oğlu (1494–1556) – Azərbaycanın dahi şairi və mütəfəkkiri. Azərbaycan, fars və ərəb dillərində qəsidə, müsəddəs, rübai, qitə və s. yazmışdır. Aşıqanə qəzəlləri ilə lirik şair kimi şöhrətlənmişdir. Yaradıcılığının zirvəsi olan «Leyli və Məcnun» poeması Azərbaycan, eləcə də Şərq və dünya poeziyasının nadir incilərindəndir. Kərbəladə dəfn edilmişdir. – 191,271.

136. Sabir, Mirzə Ələkbər Zeynalabdin oğlu Tahirzadə (1862–1911) – böyük Azərbaycan şairi, mütəfəkkir, ictimai xadim. Sabir Azərbaycan ədəbiyyatı, ictimai və bədii fikrinin ən qabaqcıl simalarındandır. O, Azərbaycan ədəbiyyatında tənqidi realizmin, satirik poeziyanın qüdrətli nümayəndəsidir. – 191,271.

137. Rəsul Rza, Rəsul İbrahim oğlu Rzayev (1910–1981) – görkəmli Azərbaycan şairi, ictimai xadim. Azərbaycanın xalq şairi. O, Azərbaycan poeziyasını yeni forma və üslub keyfiyyətləri, orijinal obrazlarla zənginləşdirmişdir. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. – 191.

138. Oktyabr inqilabı, Böyük Oktyabr sosialist inqilabı – müasir tarixşünaslıqda Oktyabr çevrilişi adlanır. 1917-ci il oktyabrın 24-dən 25-nə (noyabrın 6-dan 7-nə) keçən gecə V.İ.Leninin başçılığı ilə bolşeviklər silahlı üsyan edərək Müvəqqəti hökuməti devirdilər. Bunun nəticəsində, V.İ.Lenin başda olmaqla, Rusiyada sovet hökuməti – Xalq Komissarları Soveti yarandı. – 194.

139. Qobustan – Azərbaycanın şərqində alçaq dağlıq sahə, uzunluğu 100 km, eni 80 km-ə yaxındır. Qobustan yaxınlığında, Qobustan qoruğu ərazisində zəngin qayaüstü təsvirlərlə yanaşı, Daş dövründən başlamış orta əsrlərdəki çoxlu ibtidai insan düşərgəsi, qədim yaşayış məskəni, kurqanlar və s. arxeoloji abidələr vardır. Onların beşində Mezolit, dör-

dündə Neolit, yeddisində Tunc, birində antik və beşində orta əsrlər dövründə yaşayış olduğunu göstərən mədəni təbəqə və maddi qalıqlar aşkar edilmişdir. – 194.

140. Bakı Dövlət Universiteti (BDU) – Azərbaycanda elmi-pedaqoji kadrlar hazırlayan ən böyük ali təhsil ocağı, elmi-tədqiqat müəssisəsi. 1919-cu ildə yaradılmışdır. İlk vaxtlar tibb və tarix-filologiya fakültələri fəaliyyət göstərmişdir. Hazırda BDU-nun 17 fakültəsi, onlarla kafedrası, elmi-tədqiqat laboratoriyası və s. var. Universitetdə 43 ixtisas üzrə 13 minə yaxın tələbə təhsil alır. – 197,250,356.

141. Əhliman Əmiraslanov, Ə h l i m a n T a p d ı q o ğ l u (d.1947) – cərrah-onkoloq, tibb elmləri doktoru, professor. AMEA-nın akademik-katibi. Əməkdar elm xadimi. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, RF Təbiət Elmləri Akademiyasının üzvü seçilmişdir. 1992-ci ilə kimi SSRİ TEA-nun ÜOEMD-də işləyib. 1992-ci ildən N.Nərimanov adına ATU-nun rektorudur. Klinik onkologiya sahəsində tədqiqatlar aparır. «Onkologiya», «Sümük şişləri», «Bədxassəli sümük şişlərinin xüsusi müalicəsinin proqnozları» kitablarının müəllifidir. – 204.

142. Əli İnsanov, Ə l i B i n n ə t o ğ l u (d. 1946) – 1993–2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə naziri olmuşdur. – 204.

143. Zəhra xanım Quliyeva, Z ə h r a T a h i r q ı z ı (1923–2005) – oftalmoloq, tibb elmləri doktoru, professor. Tədqiqatı, əsasən, traxoma, gözün refraksiyası, rəng duyğusu və ona müxtəlif amillərin təsirinə həsr olunmuşdur. Quliyeva 1972–1983-cü illərdə Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin rektoru olmuşdur. SSRİ Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. Əməkdar elm xadimi adına layiq görülmüşdür. 1998-ci ildən Azərbaycan Respublikası Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 204.

144. Mikayıl Hüseynov, M i k a y ı l Ə l ə s g ə r o ğ l u (1905–1992) – Azərbaycan memarı və memarlıq tarixçisi. Müasir Azərbaycan memarlığının banilərindən biri. Memarlıq doktoru, professor. Azərbaycan və SSRİ EA-nın həqiqi üzvü. M.Hüseynovun layihələri ilə Bakıda və respublikanın digər şəhərlərində, eləcə də Moskva, Düşənbə və s. yerlərdə yaşayış, ictimai və mədəni-məişət binaları tikilmişdir.

Bakıda M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, EA şəhərçiyi kompleksi, Bakı metropoliteninin «Hərیمانov», «Nizami», «Elmlər Akademiyası» stansiyaları Hüseynovun ən görkəmli əsərlərindəndir. M.Hüseynov Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı və Sosialist Əməyi Qəhrəmanıdır. – 205.

145. Lüksemburq, Böyük Lüksemburq Hersoqluğu – Qərbi Avropada dövlət. Sahəsi 2,6 min km², əhalisi 415 min nəfərdir. İnzibati cəhətdən 3 mahala bölünür. Lüksemburq konstitusiyalı monarxiyadır. Dövlət başçısı böyük hersoqdur. Qanunverici orqanı Deputatlar palatasıdır. Paytaxtı Lüksemburqdur. – 210,211.

146. Mozambik, Mozambik Respublikası – Cənub-Şərqi Afrikada dövlət. Sahəsi 802 min km², əhalisi 17,9 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 10 əyalətə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Respublika Assambleyasıdır. Paytaxtı Maruti. – 212.

147. Böyük Millət Məclisi (BMM) – Türkiyənin ali qanunverici orqanı. Parlament 1920-ci il aprelin 23-də yaradılmışdır. BMM-nin ilk sədri M.K.Atatürk olmuşdur. BMM iki palatadan ibarətdir: Senat (yuxarı palata) və Milli palata. BMM məclis üzvlərindən respublika prezidentini seçir. – 214.

148. Andrey Karaulov (d.1958) – tanınmış rus teleaparıcı və TVC kanalında maraqlı publisist proqramlar olan «Moment istini», «Russkiy vek»-in müəllifidir. Həmçinin bir çox siyasi kitabların müəllifidir. – 222–242,353.

149. Yazov Dmitri Timofeyeviç (1924–2007) – Sovet İttifaqı marşalı. 1987-ci ildən SSRİ Müdafiə naziri olmuşdur. Yazov 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verən Qanlı Yanvar faciəsinin təşkilatçılarından biridir. – 223,224.

150. Bakatin Vadim Viktoroviç (d.1937) – 1989–90-cı illərdə SSRİ Daxili İşlər naziri, 1991–92-ci illərdə SSRİ DTK-nin sədri və Rusiya Federasiyası Təhlükəsizlik İdarəsinin direktoru işləmişdir. Bakatin 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verən Qanlı Yanvar faciəsinin təşkilatçılarından biridir. – 224.

151. Leonid Daniloviç Kuçma (d.1938) – Ukraynanın siyasi və dövlət xadimi. 1994–2005-ci illərdə Ukrayna Respublikasının prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 226,274.

152. Qriboyedov Aleksandr Sergeyeviç (1795–1829) – rus yazıçısı, diplomat. İranda, Tiflisdə diplomatik işlərdə çalışmışdır. Türkiyə və İranda bir sıra danışıqlar aparmış, müdhiş Türkmənçay müqaviləsinin bağlanmasında iştirak etmişdir. 1829-cu ildə Tehrandə öldürülmüş, Tbilisidə dəfn edilmişdir. – 211.

153. Helsinki aktı – 1975-ci il avqustun 1-də Finlandiyanın paytaxtı Helsinkidə Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət başçılarından müşavirəsi oldu. Onlar Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq haqqında Zirvə aktını imzaladılar. Azərbaycan Respublikası bu aktı 1992-ci ildə imzalamışdır. – 231.

154. Vəhhabilik, vəhhabizm – ortodoksal islamda yaranmış dini-siyasi cərəyan. XVIII əsrin axırlarında Nəcdə yayılmışdı. Banisi Məhəmməd ibn Əbdül-Vəhhabdır. Başlıca ehkamu vahid Allaha inamdır. Vəhhabilər Quranı qəbul etsələr də, islam dinində müqəddəslərə pərəstişi, dərvişliyi rədd edir, cihada böyük diqqət verirlər. Səudiyyə Ərəbistanında hakim ideologiya olan vəhhabilik Hindistan, Əfqanıstan, İndoneziya və bəzi Afrika ölkələrində də yayılmışdır. – 232,233.

155. Avropa Birliyi (AB) – 1951–57-ci illərdə yaranmış üç Qərbi Avropa inteqrasiya təşkilatının ümumi adı (Avropa İqtisadi Birliyi – AİB, Avropa Kömür və Polad Birliyi – AKPB, Avropada Atom Energetika Birliyi – (AAEB). AB ümumi prinsiplərin müəyyən edilməsindən birgə fəaliyyətə qədər bir neçə mərhələ (Avropa İnvestisiya Bankının, Avropa Regional İnkişaf Fondunun – vahid valyuta qəbul etməsi – AVRO-ya) keçmişdir. Mühüm mərhələ Vahid Avropa Aktının (1986–1987-ci ildən qüvvəyə minmişdir) qəbul edilməsi olmuşdur. 1967-ci ildə rəhbər orqanların birləşməsindən sonra – AİB, AKPB və AAEB – Avropa Birliyi – 1993-cü ildə isə Avropa Şurası yarandı. – 234,408.

156. Yelisey sarayı – Parisdə Fransa prezidentlərinin iqamətgahı. – 236.

157. Rostropoviç Mstislav Leopoldoviç (1927–2007) – Bakıda doğulmuş görkəmli rus musiqiçi, violençelist, dirijor. Lenin mükafatı laureatı, SSRİ xalq artisti. Bakı Musiqi Akademiyasının fəxri professoru. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 236.

158. Avropada adi silahlar haqqında müqavilə – 1990-cı il noyabrın 19-da NATO ilə Varşava Müqaviləsi Təşkilatı arasında imzalanmışdır. Onun əsasını 5 kateqoriya üzrə silahların və texnikanın (döyüş tankları, zirehli döyüş maşınları, 100 mm-dən yuxarı kalibrli artilleriya sistemləri, döyüş təyyarələri və zərbəçi vertolyotlar) hər bir iştirakçı dövlət üçün Müqavilə ilə icazə yerilmiş maksimum səviyyəsinədək azaldılması və onların məhdudlaşdırılmasına sonrakı nəzarəti təşkil edir. SSRİ dağıldıqdan sonra 1992-ci il mayın 15-də Daşkənddə bu Müqavilə üzrə hüquqverici olan 8 müstəqil dövlət arasında (Azərbaycan, Belarus, Qazaxıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Rusiya, Ukrayna) Müqavilənin yerinə yetirilməsi prinsipləri haqqında saziş və adi silahların və texnikanın maksimum səviyyələri haqqında protokol imzalandı.

Bu protokola uyğun olaraq Cənubi Qafqazın üç dövlətinin hər biri üçün Müqavilə ilə müəyyən edilmiş məhdudlaşdırılmalar Azərbaycanın zərərinə olaraq onun hərbi-siyasi parametrlərindəki fərqi nəzərə almır. Hazırda Vyanada Avropada adi silahlar haqqında Müqavilənin birgə məsləhət qrupu çərçivəsində Müqavilənin müasir reallıqlara uyğunlaşdırılması barədə danışıqlar gedir. – 237.

159. Məmməd Əliyev, M ə m m ə d B a ğ ı r C a v a d o ğ l u (d.1955) – tibb elmləri doktoru, professor, Rusiya Federasiyasının əməkdar elm xadimi, 2 dəfə Dövlət mükafatı laureatı, Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının akademiki. Rus Tibb elminin inkişafında M.Əliyevin böyük xidmətləri var. O, 7 kəşfin, 6 yeni təcrübənin, 200-dən artıq nəşr olunmuş elmi işin, həmçinin 2 monoqrafiyanın müəllifidir.

Hazırda Məmməd Əliyev dövlət klinikası –«N.N.Bloxin adına onkoloji elmi mərkəz»in direktor müavini, Moskva Ankologiya Elmi-Tədqiqat İnstitutunun direktoru və Ümumrusiya Azərbaycan Konqresinin prezidentidir. – 247,254,255,271.

160. Rüstəm İbrahimbəyov, R ü s t ə m M ə m m ə d i b r a h i m o ğ l u (d.1939) – görkəmli yazıçı, dramaturq, kinossenarist. Azərbaycanın xalq yazıçısı. Azərbaycan, Rusiya və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. Respublikada və xaricdə əsərləri mütəmadi nəşr edilən yazıçıdır. Onun

ssenariləri əsasında respublikamızda və xaricdə onlarla film çəkilmişdir. 1981–90-cı illərdə Azərbaycan Kinematografıqlar İttifaqının birinci katibi, 1990-cı ildən isə sədridir. 1996-cı ildə «Günəşdən usanmışlar» kinofilminin ssenarisinə görə Amerika Kino Akademiyasının «Oskar» mükafatına layiq görülmüşdür. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 254,255,271,319,346.

161. Fərman Salmanov, Salmanov Fərman Qurban oğlu (1928–2008) – mühəndis-geoloq. Lenin mükafatı laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. Qərbi Sibirde onun bilavasitə rəhbərliyi ilə ən iri neft və qaz yataqları kəşf edilmişdir. – 254,271.

162. Lujkov Yuri Mixayloviç (d.1936) – Rusiyanın dövlət xadimi. 1987-ci ildə Moskva Soveti İcraiyyə Komitəsinin 1-ci müavini, 1990-cı ildə sədri olmuşdur. 1991-ci ildə Moskva şəhərinin vitse-meri, 1992-ci ildən isə meri və Moskva hökumətinin başçısıdır. SSRİ və Rusiya Federasiyasının Dövlət mükafatları laureatıdır. – 258,375,378.

163. Raisa Qorbaçova (1933–1997) – SSRİ-nin ilk və son prezidenti M.S.Qorbaçovun həyat yoldaşı. – 260.

164. «907-ci maddə» – ABŞ Konqresinin 1992-ci il oktyabrın 24-də erməni lobbisinin təzyiqi ilə qəbul etdiyi «Rusiyanın və yeni müstəqillik qazanmış dövlətlərin azadlığını müdafiə aktı»na 907-ci düzəliş nəzərdə tutulur. Düzəliş ABŞ hökumətinin Azərbaycan hökumətinə yardımını qadağan edir. Buna baxmayaraq, istər Bill Klinton, istərsə də ondan sonra ABŞ prezidenti seçilən Corc Buş administrasiyası bu düzəlişin reallığı nəzərə almadığını təsdiq edərək onun ləğv edilməsi təklifini müdafiə etmişlər. C.Buş hökuməti 2002-ci ildə bu düzəlişin fəaliyyətdən düşdüyünü qərara almışdır. – 261,262.

165. King Piter (d.1944) – 1973–93-cü illərdə müxtəlif vəzifələrdə olmuş, 1992-ci ildə Nyu-York ştatından Konqresin üzvü seçilmişdir. Respublikaçıdır. – 262.

166. Sem Braunbək (d.1956) – hüquqşünas. ABŞ Konqresi Nümayəndələr Palatasının üzvü, 1996-cı ildən senator, Xarici Əlaqələr Komitəsinin üzvü. – 262.

167. Üzeyir Hacıbəyov, Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu (1885–1948) – dahi Azərbaycan bəstəkarı, musiqişünas alim, publisist, dramaturq, pedaqoq və ictimai xadim. Müasir Azərbaycan professional musiqi sənətinin və milli operasının banisi, SSRİ xalq artisti, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. – 266,271.

168. Qori seminariyası, Zaqafqaziya (Qori) müəllimlər seminariyası – Zaqafqaziyanın, əsasən, yerli əhalisindən ibtidai məktəb müəllimi hazırlayan orta pedaqoji təhsil müəssisəsi. 1876-cı ildə Qoridə açılmışdı.

Seminariyanın Azərbaycan şöbəsi 1879-cu ildə fəaliyyətə başlamışdı. Azərbaycan şöbəsinin yaradılmasında M.F.Axundovun böyük rolu olmuşdur. Qori seminariyasında təhsil rus dilində idi. Azərbaycan dili isə yalnız Azərbaycan şöbəsində fənn kimi tədris edilirdi. Qori seminariyası Zaqafqaziya xalqlarının, o cümlədən Azərbaycan xalqının mədəni inkişafında mühüm rol oynamışdır. Qori seminariyası 1918-ci ilədək fəaliyyət göstərmişdir. Seminariyanın Azərbaycan şöbəsi 1918-ci ildə F.B.Köçərlinin rəhbərliyi ilə Qazax şəhərinə köçürülmüşdü. – 266.

169. Ağdam – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1094 km², əhalisi 101,6 min nəfərdir. 1993-cü ildə erməni qəsbkarları tərəfindən işğal edilmişdir. – 269.

170. Füzuli (1959-cu ilədək Qaryagin rayonu)–Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 1386 km², əhalisi 80,2 min nəfərdir. 1993-cü ildə erməni hərbi qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 269.

171. Cəbrayıl — Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 1050 km², əhalisi 45,8 min nəfər idi. 1993-cü ildə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 269.

172. Zəngilan – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 707 km², əhalisi 28,4 min nəfər idi. 1993-cü ildə erməni qəsbkarları tərəfindən işğal edilmişdir. – 269.

173. Qubadlı – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1933-cü ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 802 km², əhalisi 27,2 min nəfər idi. 1993-cü ildə erməni işğalçıları tərəfindən işğal olunmuşdur. – 269.

174. Laçın – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1835 km², əhalisi 51 min nəfərdir. 1992-ci ildə erməni işğalçıları tərəfindən işğal edilmişdir. – 269,329.

175. Kəlbəcər – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1936 km², əhalisi 58 min nəfərdir. 1993-cü ildə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 269,329.

176. Müslüm Maqomayev, Müslüm Məhəmməd oğlu (1942–2008) – görkəmli Azərbaycan müğənnisi. Azərbaycan Respublikası və SSRİ xalq artisti. Bəstəkar Müslüm Maqomayevin nəvəsi. Keçmiş SSRİ məkanında və bir çox xarici ölkələrdə müvəffəqiyyətlə çıxış etmişdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 271.

177. Nəsimi, əsl adı **Seyid Əli** (1369–1417) – Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri. İmadəddin Nəsimi adı ilə də məşhurdur. Əsərlərini Azərbaycan, ərəb, fars dillərində yazmışdır. Hürufiliyi yaydığı üçün Hələbdə həbs olunmuş, «kafir», «dinsiz» elan edilərək ruhanilərin fıtvası ilə öldürülmüşdür. – 271.

178. Mirzə Fətəli Axundov (1812–1878) – böyük Azərbaycan yazıçısı, dramaturq, materialist – filosof. Axundov Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində pyesləri və fəlsəfi əsərləri ilə tanınmışdır. 1850–55-ci illərdə yazdığı altı komediya ilə Azərbaycan və bütün Şərq ədəbiyyatında realist dramaturgiyanın əsasını qoymuşdur. – 271.

179. Kamran Bağirov, Bağirov Kamran Məmməd oğlu (1933–2001) – Azərbaycanın partiya və dövlət xadimi. Müxtəlif məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1982–88-ci illərdə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. – 272.

180. Əbdürrəhman Vəzirov, Əbdürrəhman Xəlil oğlu (d.1930) – 1988–90-cı ilin yanvarınadək Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. – 272.

181. Mütəllibov Ayaz, Ayaz Niyazi oğlu (d.1938) – 1989–90-cı illərdə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri, 1990-cı ildə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçilmişdir. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublika-

sının prezidenti olmuşdur. Ayaz Mütəllibov işində ciddi səhvlərə yol vermiş, nəticədə Ermənistan silahlı qüvvələri Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlı əhalini çıxarmış və ərazini işğal etməyə nail olmuşlar. – 272.

182. Xalq Cəbhəsi, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi (AXC) – ictimai-siyasi təşkilat. 1989-cu ildə təsis konfransı keçirilmiş, Proqram və Nizamnaməsi qəbul olunmuşdur. 1999-cu il iyulun 25-də keçirilmiş qurultayının qərarı ilə Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası adlandırılmışdır. – 272.

183. Surət Hüseynov, Surət Davud oğlu (d.1959) – 1993–94-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. 1994-cü ilin oktyabrında Azərbaycanın müstəqilliyinə, suverenliyinə qarşı yönəlmiş çevriliş cəhdinə rəhbərlik etmişdir. – 273.

184. OMON – 1992–95-ci illərdə Daxili İşlər Nazirliyinin tərkibində olan Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstələri (XTRD). – 273.

185. Valentin Yudaşkin (d.1963) – məşhur rus modelyeri, 1991-ci ildən onun modelləri dünyanın bir çox ölkələrində nümayiş etdirilir. Rusiyanın əməkdar incəsənət xadimi, Sosial Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, Rusiya Bədəyə Akademiyasının fəxri üzvüdür. – 278–284.

186. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası (BMTTS) – BMT-nin daimi fəaliyyət göstərən mühüm orqanı. BMT-nin Nizamnaməsinə görə beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında əsas məsuliyyət daşıyır. 15 üzvü var: 5 daimi (Çin, Fransa, Rusiya, Böyük Britaniya, ABŞ), 10'üzvü isə 2 il müddətinə seçilir. Şuranın hər bir üzvü bir səsə malikdir. Prosedura məsələlərinə dair qərarlar Şuranın 9 üzvü səs verdikdə qəbul olunmuş sayılır. – 291,297,302,306.

187. Tayvan – Cənub-Şərqi Çində ərazi. Sahəsi 36 min km², əhalisi 21 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 16 qraflığa (qəzaya), 7 şəhər münisipalitetinə bölünür. Tayvanın başçısı prezident, nümayəndələr orqanı – Nümayəndələr Məclisi və Qanunverici Yuandır (Şura). Paytaxtı Taybeydir. – 296,305.

188. Haşimoto Ryutaro (1937–2006) – yapon siyasi xadimi. 1996–98-ci illərdə Yaponiyanın Baş naziri olmuşdur. – 296.

189. Murtuz Ələsgərov, Murtuz Nəcəf oğlu (d.1928) – Azərbaycanın dövlət xadimi, hüquq elmləri doktoru, professor. Respublikanın əməkdar hüquqşünası. Yeni Azərbaycan Partiyasının sədr müavini və partiyanın Siyasi Şurasının üzvüdür. 1993-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin rektoru olub. 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilib. 1996–2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 298.

190. Elçin Əfəndiyev, Elçin İlyas oğlu (d.1943) – Azərbaycan yazıçısı, ictimai və dövlət xadimi. Azərbaycan Respublikasının xalq yazıçısı. Yazıçı İlyas Əfəndiyevin oğlu. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi, Xaricdə Yaşayan Həmvətənlərlə Mədəni Əlaqələr – «Vətən» cəmiyyətinin sədri vəzifəsində işləmişdir. 1993-cü ildən Azərbaycan Respublikasının Baş nazirinin müavini. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 310–322,346.

191. Cəfər Cabbarlı, Cəfər Qafar oğlu (1899–1934) – böyük Azərbaycan yazıçısı, dramaturq. Cabbarlı yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına böyük təsir göstərmiş, istedadlı dramaturqlar nəslinin yetişməsində mühüm rol oynamışdır. Cabbarlının zəngin irsi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində layiqli yer tutur. – 311.

192. İlyas Əfəndiyev, İlyas Məhəmməd oğlu (1914–1996) – görkəmli Azərbaycan yazıçısı, dramaturq. Azərbaycanın xalq yazıçısı. İ.Əfəndiyevin dram əsərlərinin Azərbaycan Milli Dram Teatrının repertuarının zənginləşməsində müstəsna rolu var. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatıdır. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 313,320.

193. Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Cəlil Hüseynqulu oğlu (ədəbi təxəllüsü Molla Nəsrəddin; 1866–1932) – böyük Azərbaycan yazıçısı, jurnalist, ictimai xadim. Mirzə Cəlilin ictimai-ədəbi fəaliyyəti XIX əsrin 80-ci illərinin axırından XX əsrin 30-cu illərinə qədərki böyük tarixi dövrü əhatə edir. 40 illik yaradıcılığı boyu müxtəlif janrlarda yazdığı əsərləri ilə Mirzə Cəlil Azərbaycan realist ədəbiyyatının yüksək pilləyə qalxmasında müstəsna rol oynamışdır. 1906-cı il aprelin 7-də çıxan «Molla Nəsrəddin» jurnalının nəşrinə başlamaqla Mirzə Cəlil

Azərbaycanda, eləcə də Yaxın Şərqdə satirik jurnalistikanın əsasını qoymuşdur. Bu zamandan Mirzə Cəlil Molla Nəsrəddin adı ilə məşhur oldu. – 314,315.

194. Şiller İohann Kristof Fridrix (1759–1805) – alman şairi, dramaturq, incəsənət nəzəriyyəçisi, tarixçi. Almaniyada maarifçiliyin görkəmli nümayəndəsi, yeni alman ədəbiyyatının banilərindəndir. Şiller yaradıcılığı dünya dramaturgiyasının inkişafına güclü təsir göstərmişdir. – 315.

195. Şekspir, Vilyam (1564–1616) – dahi ingilis dramaturqu və şairi. Şekspir 37 pyesin – komediyaların, tarixi dramların, faciələrin, poemaların, çoxlu sonetlərin müəllifidir. Dünya dramaturgiyasında faciənavisliyin inkişafında Şekspirin əsərləri yeni mərhələdir. «Hamlet», «Otello», «Makbet», «Kral Lir», «Antoni və Kleopatra» faciələri dünya mədəniyyəti xəzinəsinə daxil olmuş, bütün xalqların sərvətinə çevrilmiş, müxtəlif dillərə tərcümə olunmuş, milli səhnələrdə təkrar-təkrar tamaşaaya qoyulmuş, ekranlaşdırılmışdır. – 315.

196. Yaşar Nuriyev, Nuriyev Yaşar Məmməd Sadiq oğlu (d.1951) – Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Professor. Azərbaycan Milli Dram Teatrının aparıcı aktyorlarından biri. Kino və televiziya filmlərində də çəkilir. İki dəfə Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatıdır. – 316,317,320.

197. Səyavuş Aslan, Aslanov Səyavuş Məmmədəğa oğlu (d.1935) – aktyor. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Müxtəlif illərdə Şıxəli Qurbanov adına Azərbaycan Dövlət Musiqili Komediya Teatrında çalışmış, hazırda isə Azərbaycan Milli Dram Teatrının artisti-dir. Səyavuş Aslanın aktyor sənəti üçün zəngin mimika və obrazı ən xırda incəliklərinədək açmaq bacarığı, milli kolorit səciyyəvidir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 317, 320.

198. Duxovnaya Lyudmila Semyonovna (d.1944) – Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının aparıcı aktrisaslarından biridir. «Qızıl dəriş» mükafatına layiq görülmüşdür. – 317,320.

199. İhsan Doğramacı (d.1915) – türkdilli ölkələrin Milli Pediatriya Cəmiyyətləri Birliyinin fəxri prezidenti, elmlər doktoru, professor. 1963–65-ci illərdə Ankarada Uşaq Sağlamlığı İnstitutunun direktoru, 1977–93-cü illərdə institutun icraçı direktoru, 1992-ci ildən isə fəxri prezidenti, 1968–73-cü illərdə Pediatorların Tibb Assosiasiyasının prezidentidir. 1959-cu ildən YUNİSEF-in İcraiyyə Komitəsinin üzvüdür. İki dəfə Bilkənd Universitetinin sədri və rektoru olmuş, 1975-ci ildən isə universitetin fəxri rektorudur. İ.Doğramacı Azərbaycan MEA-nın fəxri üzvü, Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin fəxri doktorudur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 318.

200. Eldar Quliyev, Eldar Tofiq oğlu (d.1941) – kino rejissoru. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 319.

201. Eldəniz Zeynalov, Eldəniz Məmməd oğlu (1937–2002) – kino və teatr aktyoru. Azərbaycan Milli Dram Teatrında çalışmışdır. Sonralar teatr, kino, televiziya və radio tamaşalarında, «Mozalan» satirik kinojurnalında bir çox yadda qalan obrazlar yaratmışdır. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti və «Humay» mükafatı laureatıdır. – 318, 320.

202. Telman Adıgözəlov, Telman Abbasqulu oğlu (d.1953) – aktyor. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti. Azərbaycan Milli Dram Teatrının aktyorudur. Komik aktyor kimi tanınmışdır. –319, 320.

203. Eynşteyn Albert (1879–1955) – dahi alman nəzəriyyəçi-fiziki, müasir fizikanın yaradıcılarından biri. Mühüm əsərləri molekulyar fizika, statistik fizika, kvant nəzəriyyəsi sahəsindədir. Eynşteyn broun hərəkətinin nəzəriyyəsini vermiş və bu nəzəriyyə sonralar materianın atomistik quruluşunu təsdiq edən təcrübələr aparmağa imkan vermişdir.

Eynşteynin ən mühüm elmi nailiyyəti – nisbilik nəzəriyyəsidir. Bu ona dünya şöhrəti qazandırmışdır. Eynşteyn ümumi nisbilik nəzəriyyəsini inkişaf etdirərək vahid sahə nəzəriyyəsi yaratmağa cəhd göstərmişdir. Nobel mükafatı laureatı. – 319.

204. Lenin, Vladimir İliç (Ulyanov) (1870–1924) – SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. Hələ tələbəlik illərindən inqilabi hərəkətə qoşulmuşdur. Lenin 1895-ci ildə Peterburq «Fəhlə sinfinin azadlığı uğ-

runda mübarizə ittifaqının yaradılmasında iştirak etmişdir. 1900-cü ildə Plexanovla birlikdə «İskra» qəzetini nəşr edir. 1903-cü ildən RSDFP-nin 2-ci qurultayında bolşevik fraksiyasına başçılıq edir. 1907-ci ildən xaricə emiqrasiya edilir. 1917-ci ildə Petroqrada qayıdıb silahlı üsyana başçılıq edir. Lenin başda olmaqla 2-ci Ümumrusiya Sovetlər qurultayında hökumət – XKS yarandı. Vətəndaş müharibəsi dövründə «hərbi kommunizm» siyasətinin yaradıcılarından olmuşdur. Bunun nəticəsində ölkə birpartiyalı sistemə keçmiş, ölkədə geniş surətdə repressiya başlanmış, müxalifət qüvvələri və orqanları ləğv edilmiş, görkəmli adamlar və ziyahlar ölkəni kütləvi surətdə tərk etmişlər. 1922-ci ildə xəstələnmiş və ölkənin siyasi həyatından uzaqlaşdırılmışdır. – 319.

205. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti – Məsəlman Şərqində ilk dəfə dünyəvi, demokratik respublikanın əsasını qoymuş müstəqil Azərbaycan dövləti. Cəmi 23 ay (1918-ci il mayın 28-də yaradılmış, 1920-ci il aprelin 28-də bolşeviklərin və daşnakların səyi ilə devrilmişdir) yaşamışdır. Paytaxtı əvvəlcə Gəncə (1918, 16 iyun – 17 sentyabr), sonra Bakı şəhəri (1918, 17 sentyabr – 1920, 28 aprel) idi. Azərbaycan hökuməti yeni suveren milli dövlətin müxtəlif problemlərinin həlli yollarında böyük əzmlə çalışırdı. Nazirlər Şurasının 27 iyun 1918-ci il tarixli fərmanı ilə respublikada dövlət dili türk (Azərbaycan) dili elan edildi. Azərbaycan Respublikasının parlamenti 1919-cu il avqustun 11-də Azərbaycan vətəndaşlığı haqqında qanun qəbul etdi. Xalq maarifi sahəsində qısa müddətdə böyük tədbirlər həyata keçirildi. Qori müəllimlər seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazaxa köçürüldü, Bakı Dövlət Universiteti təsis edildi, xarici ölkələrdə kadr hazırlığı məqsədi ilə 1919–20-ci tədris ilində 100 nəfər gənc Avropanın müxtəlif təhsil müəssisələrinə göndərildi. Məktəblərin xeyli hissəsi milliləşdirildi, kitabxanalar açıldı, savadsızlığın ləğvi üçün kəndlərdə kurslar yaradıldı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət rəmzləri (üçrəngli bayraq, gerb, himn) milli Azərbaycan rəmzləri kimi tanındı. Azərbaycan dövlət bankı yaradıldı, 1918-ci ilin martında dağıdılmış neft sənayesi və Bakı–Batum neft kəməri bərpa edildi. – 323.

206. Səfər Əbiyev, Səfər Axundbələoğlu (d.1950) – general-polkovnik. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikasının Müdafiə naziridir. – 323,332.

207. Həzi Aslanov, Həzi Əhəd oğlu (1910–1945) – tank qoşunları qvardiya general-mayoru, iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı. Böyük Vətən müharibəsinin ilk günlərindən döyüşlərdə iştirak edən H. Aslanov Stalinqrad vuruşmasında, 55-ci əlahiddə tank polku feldmarşal Manşteynin tank ordusunun darmadağın edilməsində xüsusi məharət göstərmişdir. 1944-cü ildə Aslanovun 35-ci qvardiya tank briqadası Belorusiyanı, Pribaltika respublikalarını azad etmək uğrunda vuruşmalarda xüsusilə fərqlənmişdi. H. Aslanov Mitağa şəhəri yaxınlığındakı vuruşmada qəhrəmancasına həlak olmuşdur. – 324.

208. Mahmud Əbilov, M a h m u d Ə b d ü l r z a o ğ l u (1898–1972) – hərbi xadim, general – mayor. Böyük Vətən müharibəsi zamanı Pribaltika, Polşa, Çexoslovakiya və Macarıstanda gedən döyüşlərdə rəşadət göstərmişdir. Müharibədən sonrakı illərdə diviziya komandirinin müavini, atıcı diviziya komandiri olmuşdur. SSRİ Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. – 324.

209. Akim Abbasov, A k i m Ə l i o ğ l u (1911–1996) – general-mayor. Böyük Vətən müharibəsində iştirak etmişdir. Müharibədən sonrakı illərdə polk komandiri, diviziya komandirinin müavini və komandiri vəzifələrində işləmişdir. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. – 324.

210. Şuşa – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Elmi ədəbiyyatda Şuşanın əsasının 1750-ci illərin əvvəllərində Qarabağ xanı Pənahəli xan Cavanşir tərəfindən qoyulması göstərilə də, tədqiqatlar Şuşanın qədim yaşayış məntəqəsi olduğunu qeyd edirlər. Qarabağ xanlığının mərkəzi olan Şuşa bir müddət Pənahəli xanın adı ilə Pənahabad adlanmışdır.

Şuşa 1813-cü il Gülistan müqaviləsinə əsasən Qarabağ xanlığı tərkibində Rusiyaya birləşdirildi. 1920-ci ilin martında erməni daşnaklarının Qarabağda törətdikləri qırğın nəticəsində Şuşanın bir hissəsi tamamilə yandırıldı və minlərlə günahsız insan qətlə yetirildi. Lakin iyun ayının əvvəlində müsavətçilər və türk generalı Nuru Paşa Şuşanı erməni qəsbkarlarından xilas etdi. 1923-cü il Azərbaycan MİK-nin dekretinə əsasən Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti təşkil olunduqda Şuşa muxtar vilayətin tərkibinə daxil edildi.

1992-ci ildə erməni işğalçıları Şuşanı zəbt etdilər. Hazırda Şuşa yadellilərin tapdağı altındadır. – 329.

211. Ramil Usubov (d.1948) – general-polkovnik. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər naziridir. – 331.

212. Sloveniya, Sloveniya Respublikası – Mərkəzi Cənubi Avropada dövlət. Sahəsi 20,3 min km², əhalisi 1,96 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı (Dövlət Şurası və Dövlət Məclisi) parlamentdir. Paytaxtı Lyublyandır. – 342.

213. Milan Kuçan (d.1941) – Sloveniya siyasətçisi və 1991–2002-ci illərdə Sloveniyanın birinci prezidenti. – 342.

214. Mixail Qusman, Mixail Solomonoviç (d.1950) – jurnalist. İTAR-TASS informasiya agentliyi Baş direktorunun müavini. Rusiya Federasiyası Dövlət mükafatı laureatı. – 343–355.

215. Dmitri Şostakoviç, Dmitri Dmitriyeviç (1906–1975) – rus bəstəkarı, sənətsünaslıq elmləri doktoru – XX əsr dünya musiqi sənətinin klassiki. Şostakoviçin yaradıcılığında simfonik musiqi başlıca yer tutur. Ən kamil əsərlərindən sayılan 7,11,12,14,15-ci simfoniya-larında həyat və ölüm mövzusu böyük emosionalılıqla ifadə olunmuşdur. Bir çox dünya ölkələrinin milli, elm, incəsənət akademiyalarının fəxri üzvü olmuşdur. – 344.

216. Boris Polevoy, Boris Nikolayeviç (1908–1918) – rus yazıçısı. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. Böyük Vətən müharibəsi haqqında yazdıqları əsərləri («Əsl insan haqqında povest») və gündəlikləri ona şöhrət qazandırmışdır. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. – 344.

217. Lyudmila Zakina, Lyudmila Geoqgiyevna (d.1929) – görkəmli rus müğənnisi. Repertuarının əsasını rus xalq mahnıları təşkil edir. Azərbaycan və SSRİ xalq artisti, Lenin mükafatı laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanıdır. – 344.

218. Simonov Konstantin Mixayloviç (1915–1979) – rus şairi, ictimai xadim. Pyeslərin, ssenarilərin, publisistik очерк və yol qeydlərinin, ədəbi-tənqidi məqalələrin müəllifidir. Simonova müharibə (1941–45) dövrü lirikası daha çox şöhrət qazandırmışdır. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Lenin mükafatı və 6 dəfə SSRİ Dövlət mükafatı laureatıdır. – 344.

219. Hacıyev Xanlar, Xanlar İrşad Faiq oğlu (d.1966) – hüquqşünas. 1993–98-ci illərdə Ali Məhkəmənin sədri, 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri olmuşdur. Hazırda Avropa Məhkəməsinin üzvüdür. – 358.

220. Maqşud İbrahimbəyov, Maqşud Məmmədibrahim oğlu (d.1935) – görkəmli nasir, dramaturq, ssenarist, ictimai xadim, Azərbaycan xalq yazıçısı. Azərbaycan Respublikası Dövlət mükafatı laureatıdır. Respublikada və xaricdə nəşr edilən onlarla povest və hekayələrin müəllifidir. Onun pyesləri keçmiş SSRİ məkanında onlarla teatrlarda tamaşaya qoyulmuşdur. Ssenariləri əsasında bir çox film çəkilmişdir. Azərbaycan Respublikası Əsilzadələr Məclisinin sədridir. 1995-ci ildən Milli Məclisin üzvüdür. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 346.

221. Anar, Rzayev Anar Rəsul oğlu (d.1938) – görkəmli yazıçı, publisist, dramaturq, ictimai xadim, Azərbaycanın xalq yazıçısı. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. Azərbaycan və SSRİ Ali sovetlərinin deputatı olmuşdur. 1995–2005-ci illərdə Milli Məclisin deputatı və mədəniyyət məsələləri komissiyasının sədri, 1987-ci ildən Azərbaycan Respublikası Yazıqlar Birliyinin sədridir. Əsərləri dünyanın bir çox ölkələrində nəşr olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 346.

222. Mehdi Məmmədov, Mehdi Əsədulla oğlu (1918–1987) – rejissor, aktyor, pedaqoq. SSRİ xalq artisti. O, müxtəlif illərdə Azərbaycan Milli Dram Teatrının, Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının baş rejissoru olmuşdur. Məmmədovun rejissorluq üslubu əsərin fəlsəfi mənasının qabarıq verilməsi ilə səciyyələnir. – 351.

223. Tofiq Kazımov, Tofiq Səməd Mənsur oğlu (1923–1980) – rejissor. Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, Azərbaycan Respublikası əməkdar incəsənət xadimi, M.F.Axundov adına respublika mükafatı laureatı. Müxtəlif illərdə Azərbaycan Milli Dram Teatrının rejissoru, baş rejissoru olmuşdur. – 351.

224. Mariinski teatri (1919–91-ci illərdə S.M.Kirov adına Leningrad Dövlət Akademik Opera və Balet Teatri) – 1783-cü ildə Sankt Peterburqda açılmışdır. Bu teatrın Rusiyada opera və balet sənətinin inkişafında

mühüm rolu olmuşdur. Mariinski teatrında ilk rus operaları tamaşaya qoyulmuşdur. Teatrın səhnəsində operanın və baletin görkəmli ustaları çıxış edirlər. – 352.

225. Böyük Teatr – Rusiya Federasiyasında Dövlət Akademik Böyük Teatr. Əsası 1775-ci ildə Moskvada qoyulmuşdur. Burada xarici və rus operaları və baletləri tamaşaya qoyulur. XX əsrin əvvəllərindən teatrda çalışan vokalistlər və balet ustaları dünya şöhrəti qazanmışlar. – 352.

226. «Bakinski raboçi» – ilk nömrəsi-rus dilində 1906-cı ilin mayında Bakıda gizli nəşr olunmuşdur. «Bakinski raboçi» Sovetlər Birliyində Azərbaycan KP, Azərbaycan SSR Ali Soveti və Nazirlər Sovetinin orqanı olmuşdur.

1993-cü ildən isə «Bakinski raboçi»nin təsisçiləri Prezident işlər idarəsinin və qəzetin redaksiya heyətidir. – 354,379.

227. Madaqaskar, M a d a q a s k a r R e s p u b l i k a s ı – Madaqaskar adasında dövlət. Sahəsi 587 min km², əhalisi 13,7 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 6 əyalətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı – Milli Xalq Məclisidir. Paytaxtı Antananarivudur. – 369.

228. Cibuti, C i b u t i R e s p u b l i k a s ı – Şimal-Şərqi Afrikada dövlət. Sahəsi 22 min km², əhalisi 603,6 min nəfərdir. İnzibati ərazisi 5 vilayətə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Milli Məclisdir. Paytaxtı Cibutididir. – 370.

229. Kanada – Şimali Amerikada dövlət. Sahəsi 9971 min km², əhalisi 29,6 milyon nəfərdir. Kanada 10 əyalətə və 3 əraziyə bölünmüş federasiyadır. Millətlər Birliyinə daxildir. Dövlət başçısı Böyük Britaniya kralıcasıdır. Onu ölkədə general-qubernator əvəz edir. Qanunverici orqanı iki-palatalı (Senat və İcmalar palatası) parlamentdir. Paytaxtı Ottavadır. – 371,372.

230. Jan Kretyen (d.1934) – Kanada siyasətçisi, 1993–2003-cü illərdə Kanadanın Baş naziri olmuşdur. Kanada Liberal partiyasının başçısı. – 371.

231. Sumqayıt – Azərbaycanda şəhər. Bakıdan 35 km şimal-qərbdə, Xəzər dənizinin qərb sahilində yerləşir. Sahəsi 83 km², əhalisi 231,1 min nəfərdir. Əvvəllər kiçik yaşayış məntəqəsi olan Sumqayıt, 1938-ci ildə

Bakı neft sənayesini elektrik enerjisi ilə təmin edəcək İstilik Elektrik Stansiyasının tikintisi ilə şəhər tipli qəsəbəyə çevrildi və get-gedə Bakıdan sonra ölkəmizin ikinci sənaye şəhərinə çevrildi. Sənayesində kimya və metallurgiya sahələri əsas yet tutur. – 374,377,388,389.

232. Sent-Ekzyuperi (1900–1944) – fransız yazıçısı. Mənəvi pafos, insanların biri-birini başa düşməsi və birliyi «Cənub poçtu», «İnsanların torpağı» kimi məşhur əsərlərinin əsas leytmotividir. İkinci dünya müharibəsinin iştirakçısı olmuş, kəşfiyyat uçuşu zamanı həlak olmuşdur. – 384.

233. Lukaşenko Aleksandr Qriqoryeviç (d.1954) – Belarus dövlət xadimi. 1994-cü ildən Belarus Respublikasının prezidentidir. – 400.

234. Jak Şirak (d.1932) – Fransanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1974–76 və 1986–88-ci illərdə Fransanın Baş naziri, 1977–95-ci illərdə Paris şəhərinin meri olmuşdur. 1974–76-cı illərdə qollistlərin Respublikanın Müdafiəsi naminə Demokratik İttifaqı partiyasının Baş katibi, 1976-cı ildən Respublikanın Müdafiəsi naminə Birlik partiyasının sədridir. 1995-ci ildən Fransa Respublikasının prezidentidir. «Heydər Əliyev» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 401,404,408,411,412.

Şəxsi adlar göstəricisi

Abbasov Akim	– 324
Abdulla II	– 47,51
Abdullayev Əhməd	– 173–182
Ağahüseynoğlu Elxan	– 319
Adıgözəlov Telman	– 319
Axundov M.F.	– 271
Anar	– 346
Anodina Tatyana	– 373–387
Arlaki Pino	– 104–105
Aslanov Həzi	– 324
Atatürk M.K.	– 117,122,123
Bağırov Kamran	– 272
Bakatin Vadim	– 224
Bakulina Svetlana	– 220–221
Baqalay Mixail	– 350,356–368
Baranovski	– 187
Belikov Oleq	– 343–355
Berstad Olav	– 44
Bleyr Betti	– 41
Bleyr Toni	– 54,56,147
Borovik Artyom	– 242
Braunbək	– 262
Cabbarlı Cəfər	– 311
Cavadov Mahir	– 71
Cavadov Rövşən	– 330
Cəfər Namiq Kamal	– 319
Çauşesku Nikolaye	– 133
Çissano Coahim	– 212
Çanturiya Georgi	– 44
Dens Lada	– 390
Dəmirəl Süleyman	– 44,57,116,186,189,232,233
Doğramacı İhsan	– 318
Duxovnaya Lyudmila	– 317,320
Elçibəy	– 85,86,88,273

Eldəniz	– 318
Eskudero Stenli	– 396,399
Estrada Cozef	– 126
Eynşteyn Albert	– 319
Əbilov Mahmud	– 324
Əbiyev Səfər	– 323,332
Əfəndiyev Elçin	– 310–322,346
Əfəndiyev İlyas	– 313,320
Ələkbərov Vahid	– 39
Ələsgərov Murtuz	– 298
Əliyev Aqil	– 183–195
Əliyev Əziz	– 180–181
Əliyev İlham	– 50
Əliyev Məmməd	– 247,254,255,271
Əliyev Müslüm	– 271
Əliyeva Kübra	– 318,320
Əliyeva Zərifə	– 41,61
Əmiraslanov Əhliman	– 204
Fərəməzli Bican	– 45
Füzuli Məhəmməd	– 191,271
Fyodorov	– 195
Gəncəvi Nizami	– 188,189,271
Gürəl Kənan	– 71
Hacı Morteza	– 76-77
Hacıbəyov Üzeyir	– 266,271
Hacıyev Xanlar	– 358
Haşimoto Ryutaro	– 296
Heyerdal Tur	– 43
Həsən Bin Təlal	– 47–51
Həsənov Əli	– 48
Hüseyn (kral)	– 48
Hüseynov Mikayıl	– 205
Hüseynov Surət	– 273
Xamenei	– 98–99
Xapplayev Süleyman	– 173–182
Xatəmi Seyid Məhəmməd	– 91,100–101
İbrahimbəyov Maqsud	– 346
İbrahimbəyov Rüstəm	– 254,255,271,319,346
İliyesky Jon	– 129,133

İmanov Davud	– 148–170
İnsanov Əli	– 204
İoselani David	– 383,386
İvanov Sergey	– 138–145,150,159,161,162,169,226
Karaulov Andrey	– 222–242,353
Karden Pyer	– 280
Karl Qustav XVI	– 19
Kasprşik Ancey	– 406
Kavano Keri	– 402–416
Kazımov Tofiq	– 351
Kərimov İslam	– 82–90
Kinq	– 262
Kırilenko	– 192
Klinton Bill	– 34,58,59,261,262,392,394,395, 396
Kojevnikov	– 26,27
Kol Helmut	– 135
Konstantinesku Emil	– 127,133
Köçəryan Robert	– 153,154,213,217–219,245,277, 404,407,410,411,415
Kretyen Jan	– 371
Kuçan Milan	– 342
Kuçma Leonid	– 226,274
Kuk Robin	– 54
Qayyard Jan-Jak	– 402–416
Qorbaçov Mixail	– 90,223,224,260,313
Qorbaçova Raisa	– 260
Qraçov	– 237
Qribkov Nikolay	– 402–416
Qriboyedov Aleksandr	– 211
Quliyev Cahangir	– 9,16
Quliyev Eldar	– 319
Quliyev Vilayət	– 74
Quliyeva Zəhra	– 204
Qusman Mixail	– 343–355
Qutseriyev Mixail	– 60–61
Leqari Faruq	– 79
Lenin	– 319
Li Pen	– 17,285–307,364

Lığaçov	– 90
Lö Blank Romeo	– 372
Lujkov Yuri	– 258,375,378
Lukaşenko Aleksandr	– 400
Lüksemburq Jan Dö	– 210
Maqomayev Müslüm	– 271
Mehdiyev Ramiz	– 142,144
Məhəmmədov Məhəmmədəli	– 125,142,144,182
Məlikov Tofiq	– 381
Məmmədov Mehdi	– 351
Məmmədquluzadə Cəlil	– 314,315
Mirzəyev Ramiz	– 5–18
Mütəllibov Ayaz	– 272
Müşərrəf Pərviz	– 78–81
Nəsimi	– 271
Nikitin Aleksandr	– 183–195
Nikolayev	– 26
Nikolayev Andrian	– 185
Nuriyev Yaşar	– 316,317,320
Olbrayt	– 57,396
Orucov Hidayət	– 189
Özal Turqut	– 116
Paşazadə Allahşükür	– 174,176
Perrən Jan	– 40
Persson Qoran	– 20
Polad Bülbüloğlu	– 190,343–355
Polevoy Boris	– 344
Prisakarü Giorqi	– 127–137
Prişşerov Aleksandr	– 373–383
Putin Vladimir	– 29,109,111,112,138,141,145,149, 158,159,180,213,217–219,221,234, 241,243–244,245,253,265,267,269, 270, 276,277,353,354,358,406,411, 412
Ratsiraka Didye	– 369
Rəfsəncani Həşimi	– 102–103
Rəsul Rza	– 191
Rəşidov Şərəf	– 90
Riçardson	– 33,59

Rostropoviç Mstislav	– 236
Sabir M.Ə.	– 191,271
Saditov Talqat	– 343-355
Salmanov Fərman	– 254,271
Sampavo Jorj	– 46
Sandala Byörd	– 45
Sent-Ekzyuperi	– 384
Serov	– 237
Seyidzadə Dilarə	– 354
Sezər Əhməd Neçdət	– 44
Səid Məhəmməd	– 176
Səyavuş Aslan	– 317,320
Simonov Konstantin	– 344
Sofronov	– 344
Stalin İosif	– 8
Stoltenberg Yens	– 45
Şaymiyev Mintimer	– 229
Şekspir Vilyam	– 315
Şevardnadze Eduard	– 59,217–219
Şevlebi Roze	– 193
Şiller İohann	– 315
Şirak Jak	– 401,404,408,411,412
Şostokoviç Dmitri	– 344
Ştudman Jerar	– 62-69
Şvetsova Lyudmila	– 373-387
Şvidkoy Mixail	– 343-355
Totski Konstantin	– 21–29,161,227
Tzsemin Tszyan	– 17,288,291,292,294,299,307
Usubov Ramil	– 331
Valentino	– 280
Versacen	– 280
Vəzirov Əbdürrəhman	– 273
Vilson Brayan	– 52-56
Vudvord Devid	– 42
Vulf Con	– 57–59
Yakovlev İvan	– 192,193
Yazov Dmitri	– 223,224
Yelizaveta II	– 146
Yeltsin	– 152,235,236

Yesenin Sergey	– 181
Yuxma Mişşi	– 183–195
Yudaşkin Valentin	– 278–284
Yunker Jan Klod	– 211
Yusifzadə Xoşbəxt	– 39
Zeynalov Eldəniz	– 318,320
Zıkina Lyudmila	– 344

Coğrafi adlar göstəricisi

Aberdin	– 41,42
Ağdam	– 269
Almaniya	– 71,135,202,254,256,266
Amerika Birləşmiş Ştatları	– 33,34,41,45,57–59,73,74,110,111, 154,166,202,224,233,239,240,241, 261,262,269,270,283,305,384,392, 393–399,402–416
Ankara	–33,59,336,362
Aralıq dənizi	– 156
Asiya	–45,95,114,115
Atlantik okeanı	– 49
Avropa	– 72,95,114,115,130,134,142,154, 166,229,266,279,281,384
Avstraliya	– 247
Avstriya	– 71
Bakı	– 5–18,19,20,25,30–45,47,67,95, 118,125,126,146,147,152,172,179, 186,187,206,210,211,224,233,254, 258,273,281,283,294,298,308,318, 323,327,336,355,359,369,370,371, 372,373,377,385,388,392,400,401, 413
Balaxanı	– 6
Başqırdıstan	– 188,190,191,352
Belarus	– 400
Biləsuvar	– 24
Botlix (Dağıstanda rayon)	– 181
Böyük Britaniya	– 30–45,52–56,146,147,238
Brüssel	– 160,252
Bryansk	– 90
Cenevrə	– 154,403,404,410,411,412
Ceyhan	– 156
Cəbrayıl	– 269
Cənubi Afrika	– 247

Cənubi Qafqaz	– 96,110,151,217,218,219,269,277, 398,412
Cibuti	– 370
Çeboksarı	– 184,187,188,189
Çeçenistan	– 26,27,81,160,161,170,175,177, 228,229,233,353
Çin	– 17,18,49,115,280,285–307,364
Çuvaşiya	– 183–195
Dağıstan	– 26,125,173–182,228,233
Dağlıq Qarabağ	– 73,78,79,80,81,96,98,101,153, 167,214,215,216,218,230,231,232, 241,244,245,260,268,289,291,305, 306,309,329,340,396,402,405
Daşkənd	– 237
Davos	– 47,396,411
Dərbənd	– 180
Dunay çayı	– 132,135
Əfqanıstan	– 229,233
Əlcəzair	– 49
Filippin	– 126
Fransa	– 40,73,110,111,240,241,262,266, 270,305,396,401,402–416
Füzuli	– 269
Gəncə	– 121
Gürcüstan	– 23,33,34,44,135,154,155,156, 163,178,213,269,395,412
Hindistan	– 280
Xəzər dənizi	– 31,32,34,35,36,39,40,60,71,77,93, 94,132,156,157,238,239
Xorvatiya	– 336,362
İndoneziya	– 74
İordaniya	– 47–51,67
İran	– 23,24,32,35,45,70–106,178,231
İspaniya	– 115
İstanbul	– 34,395,396
İsveç	– 19,20,363
İsveçrə	– 363
İtaliya	– 136
Kanada	– 371,372

Keşlə	– 16
Kəlbəcər	– 269,329
Kəşmir	– 78,79
Kiş	– 44
Konqo	– 49
Konstansa	– 131,132,135
Koreya	– 296
KXDR	– 296
Qafqaz	– 49,67,110,111,112,121,151,160, 178,180,213,214,258,390,393,398, 412,413
Qara dəniz	– 135,156
Qaraçay-Çərkəz	– 390
Qazax	– 404,406,412,413
Qazaxıstan	– 32,33,34,35,39,40,94,239,395
Qərbi Avropa	– 115
Qırğızıstan	– 120
Qobustan	– 43,194
Qubadlı	– 269
Laçın	– 241,269,329
Leninqrad	– 249,251
Lion	– 384
London	– 54
Los-Anceles	– 262
Lüksemburq	– 210,211
Madaqaskar	– 369
Massaçusets (ABŞ-da ştat)	– 262
Məkkə	– 60,175
Mərakeş	– 49
Mərkəzi Asiya	– 49,54,84,233,393
Moskva	– 8,10,15,22,39,73,89,139,140,144, 145, 149,153,154,159,160,162,164, 181,194,213–277,278,279,327,328, 343–368,373–387
Mozambik	– 212
Mozdok	– 181
Naxçıvan	– 22,25,67,165,222,273,410
Norveç	– 40,43,44,45,238
Novorossiysk	– 61

Nyu-Cersi (ABŞ-da ştat)	–262
Orta Asiya	– 90,119
Oryol	– 90
Özbəkistan	– 82–90,119,189
Pakistan	– 78–81,232,233
Paris	– 235–236,252,404
Pekin	– 17,292,293
Piteşti	– 136
Ployeşti	– 132,136
Portuqaliya	– 46,115
Roma	– 150
Rumıniya	– 127–137
Rusiya	– 21–29,32,35,39,60–61,77,81,94, 107–112,138–145,148–170,172, 177,178,180,183, 191,213–277,278, 279,281,305,327,328,343–368,373– 391,396,402–416
Ryazan	– 90
Supsa	– 156
Səudiyyə Ərəbistanı	– 179,232
Sibir	– 144,249
Skandinaviya	– 43
Sloveniya	– 342
Sudan	– 49
Sumqayıt	– 374,377,388,389
Suraxanı	– 6
Sverdlovsk (RF-da vilayət)	– 144
Şəki	– 44
Şərqi Avropa	– 115
Şimali Qafqaz	– 24,25,26,27,28,49,181,232
Şimali Osetiya	– 390
Şotlandiya	– 41,52–56
Şuşa	– 329
Tambov	– 90
Tatarıstan	– 188,190,191
Tayvan	– 296,305
Tbilisi	– 57,59,156,237
Tehran	– 76–106
Təbriz	– 73

Triyest	– 132,136
Tümen	– 238,379
Türkmənistan	– 32,35,39,40,94,157,189
Türkiyə	– 33,34,43,44,55,70,71,85,116,117, 121,122,123,155,189,202, 214,228, 232,233,234,239,255,280,395
Ukrayna	– 226,249,282,327
Ulyanovsk	– 354
Uzaq Şərq	– 115,144
Vaşinqton	– 84,153,252,261,396,397,404,411
Vyana	– 405
Yaxın Şərq	– 48,49,115
Yalta	– 410
Yanardağ	– 194,403
Yaponiya	– 41,49,115,296
Yaroslavl	– 90
Yerevan	– 153,237,410
Yuqoslaviya	– 256
Zaqafqaziya	– 22,237,269
Zəngilan	– 269

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

**«AZƏRNEFTYAĞ» İSTEHSALAT BİRLİYİNİN İŞÇİLƏRİ ÜÇÜN TIKILMIŞ
YENİ YAŞAYIŞ BİNALARININ İSTİFADƏYƏ VERİLMƏSİ MÜNASİBƏTİLƏ
KEÇİRİLƏN MƏRASİMDƏ NİTQ**

3 iyun 2000-ci il..... 5

İSVEÇİN KRALI ƏLAHƏZRƏT XVI KARL QUSTAVA..... 19

**İSVEÇ KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB QORAN PERSSONA.....** 20

**RUSİYA FƏDƏRAL SƏRİHƏD XİDMƏTİNİN DİREKTORU,
GENERAL-POLKOVNİK KONSTANTİN TOTSKİ BAŞDA OLMAQLA
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

5 iyun 2000-ci il..... 21

**BAKIDA «XƏZƏRNEFTQAZ-2000» BEYNƏLXALQ SƏRGİSİ VƏ
KONFRANSININ AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

6 iyun 2000-ci il..... 30

**PORTUQALIYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JORJ SAMPAYOYA.....** 46

İORDANIYA ŞAHZADƏSİ HƏSƏN BİN TƏLAL İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

7 iyun 2000-ci il..... 47

**BÖYÜK BRİTANİYANIN ŞOTLANDIYA MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ DÖVLƏT
NAZİRİ BRAYAN VİLSON İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

7 iyun 2000-ci il..... 52

**ABŞ PREZİDENTİNİN VƏ DÖVLƏT KATİBİNİN XƏZƏRİN ENERJİ
MƏSƏLƏLƏRİ ÜZRƏ XÜSUSİ MÜŞAVİRİ CON VULF İLƏ GÖRÜŞDƏ
SÖHBƏT**

7 iyun 2000-ci il..... 57

**RUSİYANIN «SLAVNEFT» ŞİRKƏTİNİN PREZİDENTİ MİXAİL
QUTSERİYEV İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

7 iyun 2000-ci il..... 60

**ATƏT-in DEMOKRATİK TƏSİSATLAR VƏ İNSAN HÜQUQLARI
BÜROSUNUN DİREKTORU JERAR ŞTUDMAN VƏ ONU MÜŞAYİT EDƏN
ŞƏXSLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

8 iyun 2000-ci il..... 62

**İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ (EKO-nun) ÜZVÜ OLAN
ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT VƏ HÖKUMƏT BAŞÇILARININ VI ZİRVƏ
GÖRÜŞÜNDƏ İSTİRAK ETMƏK ÜÇÜN İRAN İSLAM RESPUBLİKASINA
YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN
SUALLARINA CAVAB**

9 iyun 2000-ci il..... 70

**İRANIN KOOPERASIYA NAZIRI, İQTİSADI, TİCARƏT VƏ MƏDƏNİ
ƏLAQƏLƏR ÜZRƏ İRAN – AZƏRBAYCAN DÖVLƏTLƏRARASI MÜŞTƏRƏK
KOMİSSİYASININ HƏMSƏDRİ MÖRTEZA HACI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

9 iyun 2000-ci il..... 76

**TEHRANIN MEHRABAD HAVA LİMANINDA İRAN TELEVİZİYASINA
QISA MÜSAHİBƏ.....**

77

**PAKİSTAN İSLAM RESPUBLİKASININ İCRA HAKİMLİYƏTİNİN BAŞÇISI
PƏRVİZ MÜŞƏRRƏF İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

9 iyun 2000-ci il..... 78

**ÖZBƏKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İSLAM KƏRİMOV İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

9 iyun 2000-ci il..... 82

**İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ (EKO-nun) ÜZVÜ OLAN
ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT VƏ HÖKUMƏT BAŞÇILARININ VI ZİRVƏ
GÖRÜŞÜNDƏ NİTQ**

10 iyun 2000-ci il..... 91

**İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ DİNİ RƏHİBƏRİ SEYİD MƏHİMMƏD
XAMENİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

10 iyun 2000-ci il..... 98

**İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ SEYİD MƏHİMMƏD
XATƏMİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

10 iyun 2000-ci il..... 100

**İRAN MƏSLƏHƏT ŞURASININ SƏDRİ HAŞİMİ RƏFSƏNCANİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

10 iyun 2000-ci il..... 102

BMT BAŞ KATİBİNİN MÜAVİNİ, BU TƏŞKİLATIN VYANA ŞÖBƏSİNİN BAŞ DİREKTORU PİNO ARLAKİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

10 iyun 2000-ci il 104

İRAN İSLAM RESPUBLİKASINA İŞGÜZAR SƏFƏR BAŞA ÇATDIQDAN SONRA JURNALİSTLƏRƏ QISA MÜSAHİBƏ

10 iyun 2000-ci il 106

RUSİYANIN MİLLİ BAYRAMI – RUSİYA FEDERASIYASININ DÖVLƏT SUVERENLİYİ HAQQINDA BƏYANNAMƏSİNİN QƏBUL EDİLMƏSİ GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ TƏŞKİL OLUNMUŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ

12 iyun 2000-ci il 107

«DİALOQ AVRASIYA» DƏRGİSİNİN TƏQDİMAT MƏRASIİMİNDƏ NİTQ

13 iyun 2000-ci il 113

DAĞISTAN RESPUBLİKASI DÖVLƏT ŞURASININ SƏDRİ CƏNAB MƏİHƏMMƏDƏLİ MƏİHƏMMƏDOVA

14 iyun 2000-ci il 125

FİLİPPİN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB COZEF ESTRADAYA

..... 126

RUMİNIYA SENATININ XARİCİ SİYASƏT KOMİSSİYASININ SƏDRİ GİORĞİ PRİSAKARUNUN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

13 iyun 2000-ci il 127

RUSİYA FEDERASIYASI TƏHİLÜKƏSİZLİK ŞURASININ KATİBİ VƏ ONU MÜŞAYİT EDƏN ŞƏXSLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

14 iyun 2000-ci il 138

BÖYÜK BRİTANIYA VƏ ŞİMALİ İRLANDIYA BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞININ KRALİÇASI ÜLYAHƏZRƏT II YELİZAVETAYA

..... 146

BÖYÜK BRİTANIYA VƏ ŞİMALİ İRLANDIYA BİRLƏŞMİŞ KRALLIĞININ BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ENTONİ BLEYRƏ

..... 147

«MİR» DÖVLƏTLƏRARASI TELERADIO ŞİRKƏTİNİN, RUSİYANIN «MAYAK» RADİOSTANSİYASININ VƏ «NEZAVİSİMAYA QAZETA»nın SİYASİ İCMALÇILARININ SUALLARINA CAVAB

15 iyun 2000-ci il 148

AZƏRBAYCAN TİBB UNIVERSİTETİNƏ

17 iyun 2000-ci il.....171

DAĞISTAN RESPUBLİKASININ MÜFTİSİ ƏHMƏD HACI ABDULLAYEV
BAŞDA OLMAQLA BU ÖLKƏNİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ
SÖHBƏT

17 iyun 2000-ci il.....173

ÇUVAŞIYA RESPUBLİKASININ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

17 iyun 2000-ci il.....183

AZƏRBAYCAN TİBB UNIVERSİTETİNİN 70 İLLİYİNƏ HƏSR OLUNMUŞ
TƏNTƏNƏLİ YUBİLEY MƏRASİMİNDƏ NİTQ

19 iyun 2000-ci il.....196

LÜKSEMBURQUN BÖYÜK HERSOQU ƏLAHƏZRƏT
JAN DÖ LÜKSEMBURQA.....210

LÜKSEMBURQ HERSOQLUĞUNUN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAN-KLOD YUNKERƏ.....211

MOZAMBİK RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB COAHİM ALBERTO ÇİSSANOYA.....212

MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR BİRLİYİNİN ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT
BAŞÇILARININ NÖVBƏTİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ İSTİRAK ETMƏK ÜÇÜN
MOSKVAYA YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA
JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB

20 iyun 2000-ci il.....213

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV,
RUSIYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN,
GÜRCÜSTANIN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZE VƏ ERMƏNİSTAN
RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYAN ARASINDA GÖRÜŞ

20 iyun 2000-ci il.....217

RUSIYANIN TVS KANALI XƏBƏRLƏR PROQRAMININ REDAKTORU
SVETLANA BAKULİNANIN SUALLARINA CAVAB

21 iyun 2000-ci il.....220

RUSIYANIN TVS KANALININ «HƏQİQƏT ANI» PROQRAMININ APARICISI
ANDREY KARAULOV İLƏ MÜSAHİBƏ

21 iyun 2000-ci il.....222

RUSİYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

22 iyun 2000-ci il..... 243

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV, RUSİYA PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİN VƏ ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYAN ARASINDA GÖRÜŞ

22 iyun 2000-ci il..... 245

AZƏRBAYCANLILARIN ÜMUMRUSİYA KONQRESİNİN TƏSİS YİĞİNCƏGİNDƏ NİTQ

22 iyun 2000-ci il..... 246

MOSKVADAN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİTLƏRİN SUALLARINA CAVAB

22 iyun 2000-ci il..... 276

DÜNYA ŞÖHRƏTLİ MODELİYER VALENTİN YUDAŞKİN İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

23 iyun 2000-ci il..... 278

ÜMUMÇİN XALQ NÜMAYƏNDƏLƏRİ MƏCLİSİ DAİMİ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ Lİ PEN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

23 iyun 2000-ci il..... 285

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ ÜMUMÇİN XALQ NÜMAYƏNDƏLƏRİ MƏCLİSİ DAİMİ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ Lİ PENİN BAŞÇILIQ ETDİYİ ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ ARASINDA DANIŞIQLAR

23 iyun 2000-ci il..... 287

AZƏRBAYCAN ÇİN DANIŞIQLARI BAŞA ÇATDIQDAN SONRA BİRGƏ MƏTBUAT KONFRANSI

23 iyun 2000-ci il..... 294

BAKIDA ÇİN XALQ RESPUBLİKASI SƏFİRLİYİNİN YENİ BİNASININ ÖZÜLQOYMA MƏRASİMİNDƏ NİTQ

23 iyun 2000-ci il..... 298

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ ADINDAN ÜMUMÇİN XALQ NÜMAYƏN- DƏLƏRİ MƏCLİSİ DAİMİ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ Lİ PENİN ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ

23 iyun 2000-ci il..... 301

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI SİLAHLI QÜVVƏLƏRİNİN ŞƏXSİ HEYƏTİNƏ

24 iyun 2000-ci il 308

XALQ YAZIÇISI ELÇİNİN «AH, PARİS...PARİS...» İKİHİSSƏLİ KOMEDİ- YASINA TAMAŞA ETDİKDƏN SONRA AKTYORLARLA GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

25 iyun 2000-ci il 310

AZƏRBAYCAN SİLAHLI QÜVVƏLƏRİ GÜNÜNƏ HƏSR EDİLMİŞ TƏNTƏNƏLİ MƏRASİMDƏ NİTQ

26 iyun 2000-ci il 323

SLOVENİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB MİLAN KUÇANA

..... 342

RUSİYA FEDERASIYASININ VƏ MOSKVA ŞƏHƏRİNİN AZƏRBAYCANDA KEÇİRİLƏN MƏDƏNİYYƏT GÜNLƏRİNDƏ İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN BAKIYA GƏLMİŞ RUSİYA NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİNİN RƏHBƏRLƏRİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

26 iyun 2000-ci il 343

RUSİYA KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİNİN SƏDRİ MARAT BAQLAY İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

26 iyun 2000-ci il 356

MADAQASKAR RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB DİDYE RATSİRAKAYA

..... 369

CİBUTİ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İSMAYİL ÖMƏR CƏLİYƏ

..... 370

KANADANIN BAŞ NAZİRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB JAN KRETYENƏ 371

KANADANIN BAŞ VALİSİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ROMEO LÖ BLANKA 372

RUSİYA NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

30 iyun 2000-ci il 373

AZƏRBAYCANDA RUSİYA MƏDƏNİYYƏTİ GÜNLƏRİNİN TƏNTƏNƏLİ BAĞLANIŞI GECƏSİNDƏ MOSKVA ŞƏHƏRİ İNCƏSƏNƏT USTALARININ KONSERTİNDƏN SONRA YARADICI KOLLEKTİVLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

30 iyun 2000-ci il 388

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB UİLYAM C.KLİNTONA.....	392
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ MİLLİ BAYRAMI-İSTİQLALİYYƏT GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ ABŞ-in AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRLİYİNİN TƏŞKİL ETDİYİ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ	
<i>1 iyul 2000-ci il.....</i>	393
BELARUS RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ALEKSANDR LUKAŞENKOYA.....	400
FRANSA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB JAK ŞİRAKA.....	401
ATƏT-in MİNSK QURUPUNUN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>2 iyul 2000-ci il.....</i>	402
Q E Y D L Ə R.....	417
ŞƏXSİ ADLAR GÖSTƏRİCİSİ.....	462
COĞRAFİ ADLAR GÖSTƏRİCİSİ.....	468

Kitabı çapa hazırlayan

Tofiq Babayev

Rəssamı

Fuad Fərəcov

Texniki redaktoru

Zoya Nəcəfova

Yığım üzrə operator

İlhamə Kərimova

Kompüter tərtibatı

Məhəbbət Orucov

Cildin hazırlanmasında AzərTAc-ın materiallarından istifadə olunmuşdur.

«Tayms» qarnitur. Formatı 60x90 1/16. Ofset kağızı 1. Şərti çap vərəqi 31,0.
Uçot vərəqi 31,5. Tirajı 5000. Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı – Mehdi Hüseyn küç. 61. dalan 2, ev 3.
“Qismət” Nəşriyyat, Poliqrafiya və Ticarət LTD tərəfindən çap olunmuşdur.